
BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK ČESKOLIPSKA

12 / 2003

Tento svazek sborníku Bezděz byl vydán za finančního přispění:
Kulturního grantu města Česká Lípa
Města Nový Bor

ISBN 80-86319-06-7
ISSN 1211 9172

ČLÁNKY A STUDIE

ARCHEOLOGICKÉ POZNÁVÁNÍ DĚJIN MIMONĚ

Vladimír Peša

Vladimír Peša: *The Archeological Cognition of the History of Mimoň*

The report summes up the data to all known, largely prewar findings from the town land register (stone tools dating to Neolithic and Eneolithic period, findings from the precocious Middle Ages and Modern period), attaching still unpublished note about important findings of the graves from the late mural period in 1962 and informs about the results of salvage archeological research works in last years, which brought first information about historical terrains in the middle of Mimoň.

Okolí Mimoň patří k archeologicky nejbohatším regionům Česko-lipska a díky šťastným okolnostem zde byly archeologické nálezy sledovány a zaznamenávány již od 19. století. Sídelní tradice oblasti sahá přinejmenším až do staršího zemědělského pravěku (neolit – eneolit), významné jsou doklady osídlení z raného středověku a mnoho otazníků je dosud nad středověkou podobou města. Příspěvek shrnuje údaje ke známým nálezům z katastru Mimoň, připojuje dosud nepublikovanou zprávu o významném nálezu hrobů z pozdní doby hradištní a informuje o výsledcích záchranných archeologických výzkumů posledních let.

Osobnosti předválečné archeologie Mimoňska

Nejstarší zájem o historii města a okolí – především hradů – začíná již v první polovině 19. století. Velkou pozornost vzbudil první známý archeologický nález na Kostelním vršku v roce 1845, který naznačil starší tradici zdejšího osídlení. S počátky regionálního historického bádání v 19. století jsou spojeni především úředník Karel Brantl, pomocný učitel Johann Düring, farář Gärtner, hospodářský úředník Josef Beneš

a Dr. Gustav Lorinser (Friedrich 1934a). Zprávy o samotných archeologických nálezech se začínají objevovat teprve od konce 19. století především zásluhou Edmunda Friedricha a Josefa Tille. V meziválečném období se do Mimoně a zdejšího městského muzea soustředila převážná část archeologické činnosti na Českolipsku, která byla od roku 1939 koordinována s německým Úřadem pro pravěk Sudet.

Z regionálních historiků je bezesporu nejznámějším zdejší rodák a dlouholetý kronikář města Josef Tille (29. 6. 1866–1948). Později pracoval jako účetní v Plané u Mariánských Lázních a v polovině 90. let se vrátil do Mimoně, kde získal místo městského tajemníka. Od roku 1890 se stal spolupracovníkem vlastivědného spolku Nordböhmisches Exkursionsklub.¹⁷ Ve třicátých letech působil opět v Plané a žil v blízkém Otíně. Tille byl především historik a jeho celoživotním dílem jsou podrobně zpracované dějiny města a okolí, vydané v roce 1905 a poté rozšiřované do úctyhodné čtyřsvazkové kroniky. Na kronice, vybavené rozsáhlým obrazovým materiálem, pracoval až do konce druhé světové války. Po odsunu v roce 1945 dožil v Bavorsku.

Mimoňský barvíř a obchodník Edmund Friedrich (1866–?) se o historii svého města zajímal snad již od mládí, ale teprve s postupujícím věkem tento zájem přerostl v soustavné sledování především archeologických nálezů. Zájem o minulost u něj zřejmě vzbudil jeho otec, který měl být přítomen objevu na Kostelním vrchu v březnu 1845 a Friedrich o něm píše jako o vlastivědném badateli. Velkým podnětem k zintenzívnění činnosti byl pravděpodobně nástup na místo správce městského muzea v roce 1926, jehož měl být spoluzakladatelem. Jako spolupracovník Mimoňských novin (Niemeser Zeitung) své objevy i řadu muzejních přírůstků pravidelně publikoval v rubrice Aus der Heimat a shromažďoval údaje z celé řady oborů: historie, archeologie, paleontologie, národopisu, místopisu, toponymie aj. Jeho bibliografie z třicátých let čítá několik desítek článků s množstvím cenných a dosud nevyužitých informací. Ze všech okruhů ho patrně nejvíc zajímala archeologie, vedle rozšiřování muzejní sbírky si doma v Malé ul. 35 vytvářel vlastní menší archeologickou sbírku, v níž byly také nálezy jeho otce. Ta se stala v letech 1939–1940 předmětem sporu, protože ji Friedrich i přes nátlak nově vzniklého Úřadu pro pravěk v Sudetech (Amt für Vorgeschichte) a pohružky policejní prohlídkou odmítal předat muzeu. Pečlivě vedenou, ale proti krádeži jen nedostatečně zajištěnou sbírku sice díky vzrůstajícímu válečnému napětí uhájil, ale v roce 1945 byl tehdy již jako bezmála osmdesátiletý stařec z republiky vypovězen a jeho archeologické nálezy

(celkem asi 17 předmětů) byly předány do mimošského muzea. Muzeum bylo v roce 1950 zrušeno a větší část jeho nálezů včetně archeologické sbírky skončila v Okresním muzeu v České Lípě.^{2f}

Ve třicátých letech se objevuje mezi zájemci o nejstarší dějiny Mimoňska podnikatel a stavitel silnic Karl Suske. Za jeho účasti a podpory provedla archeoložka Camila Streit na jaře a v létě 1934 výzkum na svébořickém hradě a na Hamerském Špičáku (Streit 1935). To pravděpodobně Suskeho inspirovalo k provedení vlastního výzkumu nedaleké zaniklé vesnice Niederwald u Černé Noviny, který uskutečnil ještě téhož léta (Suske 1934). V té době také podnikl s E. Friedrichem výlet na Žižkovu horu u Holan, kde prohlédli zámek a hruškovitou dutinu (Friedrich 1934c). Jako vlastník malé soukromé sbírky archeologických nálezů byl v říjnu 1939 rovněž vyzván, aby sbírku věnoval městskému muzeu. Na rozdíl od nedůvěřivého Friedricha to nacionalisticky smýšlející Suske provedl prakticky okamžitě ještě téhož měsíce (Suske NZ). Záhy nato přijal nabídku Úřadu pro pravěk a stal se koordinátorem pro archeologickou památkovou péči na Českolipsku (Blažek 2000). Během následujících válečných roků vytvořil karty o jemu známých nálezech ze sbírky muzea v Mímoni i z dosavadní literatury, Friedrichovy novinové články však z neznámých důvodů nevyužil. Tyto karty s kresbami a fotkami zůstaly po válce cenným svědectvím o nálezech, které po svozu do centrálního muzea většinou ztratily veškeré popisky a zejména nerozlišitelná keramika byla později skartována. Suske se účastnil vymáhání Friedrichovy sbírky, proto byly vzájemné vztahy zřejmě napjaté. Suske ho také kritizoval za jeho historické fantazírování například v souvislosti s údajným kultovním místem Keltů v Mímoni (Suske 1942). Krátká, ale důležitá činnost K. Suske na soupisu archeologických nálezů a lokalit skončila pravděpodobně rokem 1945, kdy byl odsunut neznámo kam.

Archeologické nálezy v 19. století

Při úpravách jižního svahu Kostelního vršku na zahrady byly poblíž hřbitova již v roce 1845 objeveny „*střepy pohanských popelnic a dvě kamenné desky. Střepy byly zdobeny, zejména pod okrajem se nacházel věnec vytlačených teček*“ (b. a. 1845). E. Friedrich doplňuje, že „*byly vyrobeny v ruce a jen málo vypáleny*“ (Friedrich – Tille 1925, 3–4) a J. Beneš zmiňuje jakousi kamennou zeď.^{3f} Informace získal Friedrich od svého otce, který měl být spolu s lékařem Lorinserem a kaplanem Gärtnerem přítomen nálezu; Gärtner o něm měl zaslat zprávu do

Bohemie (Friedrich 1939 a 1923–25, č. 6). Jedna ze slepených nádob byla vyobrazena na vloženém listu v místní farní pamětní knize (Memorialienbuch 1668–1945 v SOkA v České Lípě) a později překreslena do archeologického formuláře (NZ 5033/53). V současnosti se originál vyobrazení v Pamětnici nenachází. Druhý náčrtek téže nádoby je v dopisu J. Beneše z doby krátce po nález, ale nelze z něj rozhodnout, zda byl kreslen podle nález nebo podle již existujícího vyobrazení (**obr. 5**). Otázka věrohodnosti kresby je důležitá pro datování nález, kombinace tvaru a výzdoby vyobrazené nádoby totiž neodpovídá obvyklým typům pravěké nebo středověké keramiky. Podle popsané výzdoby, vyobrazení (**obr. 5**) z farní pamětní knihy a pozdějších nálezů z Kostelního vršku se mohlo jednat o raně středověkou nádobu. Friedrichovy úvahy o keltském kultovním místě nejsou ničím podepřeny (Friedrich 1942, Suske 1942) a ani existence opevněného sídliště v době bronzové není bez nálezů doložitelná (Friedrich 1923). Friedrich na své mapě zaznamenal podobný nález střepu rovněž z protilehlé polohy jižně nad Příkopem (Friedrich 1923–25, č. 7).

První časově bezpečně zařaditelné nálezy objevil počátkem 80. let 19. století hrobník Schubert v prostoru starého hřbitova u kostela (NZ 328/87). Jsou to dva raně středověké střepy hrnců, které jsou uloženy v OVM pod př. č. 669/50 (inv. č. A9454 a A31884). Zlomek s jednoduše profilovaným, seřízlým okrajem je zdoben hřebenovou vlnicí, a lze ho zařadit do 2. poloviny 9. až 1. poloviny 10. století. Druhý fragment z podhrdlí jiné nádoby je mimo hřebenovou vlnici zdoben dvěma pásy šikmých přesekávaných kolků a reparační otvor prozrazuje druhotné využití nádoby. Výzdobou a zpracováním odpovídá rovněž středohradištnímu období^{4/} (**obr. 7A**).

Při zarovnávaní terénu za nově postavenou budovou školy (Smolík uvádí prostor před budovou, podle Fialy a Friedricha nalezeno při kopání základů) byla 15. října 1895 objevena nádoba obsahující zřejmě až kolem 300 stříbrných denárů českého knížete Bedřicha ze 70.–80. let 12. století. Mince byly vesměs jediného typu, o váze 0,85–1,13 g a podrobně je popsal J. Smolík (1897) (**obr. 9B**). Zásluhou Gustava Kolditze bylo několik mincí předáno do Národního muzea na určení a 11 jich zde už zůstalo, jednu získal českolipský Exkursions-Klub, kolem 80 mincí se dostalo mezi lidi a další byly znovu bez povšimnutí zahrabány. Z téhož pokladu i místa pocházelo dalších 10 kusů, nalezených o rok později.^{5/}

O jiném nález mincí údajně ze stejného místa, ale rozdílné doby, se dozvěděl Karl Suske z mimoňského muzea patrně až před druhou

světovou válkou. Tři stříbrné mince z 15.–16. století měly být objeveny v roce 1895 při budování hřiště za právě stavěnou školou a údajně se nacházely ve velké míse (NZ 326/87). Mince jsou dnes nezvěstné, podle dochovaného náčrtu je Hana Pátková určila následovně. První představuje zhořelecký peníz, u nás častý od 2. poloviny 15. století. Druhá mince je pravděpodobně vídeňský fenik, ale nelze vyloučit ani jemu podobné mince ražené hrabaty z Hals-Leuchtenbergu, oba typy jsou u nás rovněž časté zejména v 2. polovině 15. století. Třetí drobná mince je krejcarový nominál ražený podle říšského mincovního řádu z roku 1559, tedy nikoliv v Čechách. Okolnosti nálezů se nápadně podobají již zmíněnému pokladu denárů a zůstává tedy otázkou věrohodnost jejich původu.

Při kopání studny ve dvoře pivovaru v roce 1892 byly v hloubce kolem dvou metrů objeveny dva opracované (*keilförmig zugeschlagene*) pazourky o délce asi 15 a 12 cm, téměř zkamenělá koňská lebka a údajně i další kosti koní. Nálezy tehdy E. Friedrich viděl v kanceláři šéfa pivovaru, ale blíže se o ně začal zajímat až mnohem později, kdy však již byly předány sběratelům do Rakouska a beze stop zmizely (Friedrich 1939, 1942 a 1923–25, č. 8).

V roce 1898 při stavbě nádražní budovy byla nalezena eneolitická sekerka ze zelenošedé pruhované břidlice. Nástroj je ze všech stran pečlivě vyhlazen, místy slabě otlučen a má následující rozměry: délka 98 mm, síla 22 mm, šířka ostří 43 mm; váha je 192 g (**obr. 6A**). Je uložen v OVM pod př. č. 668/50, inv. č. A9445 (NZ 1771/76, Streit 1934). Proti budově byla v témže roce objevena jiná kamenná sekera (Steinbeil), která se však později v městském muzeu ztratila (NZ 324/87), dokumentace chybí. V roce 1901 našel Edmund Friedrich v odvodňovací stružce za novou nádražní budovou v pořadí snad již třetí^{6/} kamenný nástroj – pazourkový sekeromlat s provrtaným otvorem o šířce 1,5 cm a čerstvě odlomenou částí břitu, kterou se mu však nepodařilo nalézt (Friedrich 1901). Místo uložení není známo.

Archeologická zjištění Josefa Tille a Edmunda Friedricha po roce 1900

Při budování nové Nádražní ulice byly v roce 1899 nebo 1900 jen několik kroků od místa nálezů pokladu denárů u nové školy objeveny střepty nádob neznámého stáří. Dva z nich již po zasypání naleziště získal E. Friedrich, byly z různých nádob červenavého výpalu a dodnes se nedochovaly (Friedrich 1901, Tille 1939–40, 14a).

V roce 1900 objevil E. Friedrich kamennou sekeru těsně za Kalvárií (dnes bezejmenným vrškem nad autobusovým nádražím), kde byl v souvislosti s pracemi na stavbě železnice odkopán malý pahorek. Nevrtaná sekera (Steinbeil) měla být vyrobena ze suroviny podobné basaltu a měla následující rozměry: délka 16 cm, síla v týlu 5 cm a šířka břitu 6 cm. Kresbu předmětu redakce bohužel nezveřejnila (Friedrich 1900), uložení není známo. L. Franz píše o ploché sekerce (Flachaxt), která měla být nalezena roku 1901 a nacházela se v mimoňském muzeu (Franz 1933, Ann. 1, nebo 1934, Ann. 9). Bez bližšího popisu ji však nelze mezi předměty zdejší sbírky identifikovat.

V roce 1913 byl kamenný sekeromlat objeven také v levobřežní části města v pískovně J. Gürtha na severovýchodním okraji Zámeckého parku. Měl být však ztracen dříve, než ho bylo možné zdokumentovat a zajistit (NZ 322/87). J. Tille (1939–40, 14a) uvádí, že ho vlastnil Ernst Rösler.

Na podzim 1924 byly při stavbě zahradnictví poblíž dvora při cestě na Hradčany nalezeny dvě „poměrně dobře dochované“ lidské kostry, které byly přisouzeny „nejspíše“ vojákům z válečných událostí v letech 1778 nebo 1810–1813 (Tille 1925a). Poválečný nález kostrových hrobů ze závěru raného středověku severovýchodně od tohoto dvoru však vyvolává otázku, zda hroby z roku 1924 – pravděpodobně bez milodarů, podobně jako ty z roku 1962 – nebyly součástí právě tohoto podstatně staršího pohřebiště. Zahradnictví podle Tilleho plánu města v kronice Mimoně leželo asi 150 m od raně středověkých pohřbů.

V roce 1925 bylo na začátku Okrouhlické ulice (Scheibengasse) u čp. 86-II až 90-II při stavbě kanalizace objeveno ve dvou úrovních pod dlažbou (v hloubce kolem 75 cm a přes 1 m) obložení z prken, která J. Tille považoval za mostek překračující občasnou vodoteč z ulice Příkop (Leipaer Gasse) nebo za zpevnění komunikace v případě rozvodnění Ploučnice (Friedrich – Tille 1925, 8, Tille 1926 a 1939–40, 20). Friedrich v těchto místech zmiňuje 20 m dlouhou cestu z fošen, která se nacházela jeden a čtvrt metru pod dlažbou a zasahovala do celé šířky ulice (Friedrich 1923–25, č. 10, a 1942). Mostek se měl nacházet také u čp. 110-III při ústí Nádražní ulice, kde byl zastížen 70 cm pod dlažbou (Friedrich – Tille 1925, 8, Tille 1939–40, 20). Podobná situace byla zjištěna již v minulosti v roce 1894 při stavbě kanalizace, kdy bylo před sklepy na začátku Mírové ulice objeveno v hloubce 1 m silné obložení z prken spojované s historickou komunikací (Friedrich 1923–25, č. 9).

Při budování kanalizace byly nalézány i další předměty, např. řada starých mincí, sekera, koule z praku nebo balisty, koňské podkovy apod. (Tille 1939–40, 42, Friedrich 1942).

Další archeologická zjištění uvádí Tille o mimořádných domech. „U domu čp. 24-III se našlo v hloubce kolem 1,25 m přes sebe dvoje dláždění, a to ve vzájemném odstupu půl metru. Také při stavbě domu čp. 126-III se našlo starobylé dláždění; v dřívější době zde bylo průčelí domu do *Großen Gasse* (dnešní Mírová) posunuto více k východu“ (Tille 1925, 10).

Ve dvoře domu čp. 30-II na nám. Čsl. armády (Marienplatz) byla u paty pískovcového výběžku Kostelního vršku v roce 1925 vykopána lidská kostra, podle přivolaného lékaře stará 300 až 400 let. Kostra v natažené poloze s hlavou k jihu ležela v hloubce cca 150 cm a po vyzvednutí se na vzduchu brzy rozpadla. Anonymní zpráva hovoří ještě o nález osamoceně lidské lebky ve stejné hloubce, která se rovněž na vzduchu rozpadla (b. a. 1925). Stratigraficky byly rozpoznány tři násypové horizonty o síle po zhruba 50 cm, nález pocházel z nejspodnějšího z nich. J. Tille (1926 a 1939–40, 43) nezjistil žádné s kostrou související nálezy. Friedrich, který se o nález dozvěděl až po jeho zasypání (Friedrich 1939), uvádí četné neglazované střepy nádob nalezené níže pod kostrou v hloubce kolem dvou metrů (Friedrich 1923–25, č. 11, a 1942), které podle popisu odpovídají světlé červeně malované keramice vrcholného středověku (b. a. 1925). Nálezy se nedochovaly.⁷ Patrně se jednalo o jiný výkop v sousedství („u Heksche“), který proběhl v roce 1927 (Tille 1939–40, 14a).

Zhruba v téže době byla snad na tomtéž místě při kopání základů objevena ve „značné hloubce *dehtařská pec, postavená z bazaltových kamenů*“ Poté, co nálezce z kamenů sekerou odstranil dehet, bez ohlášení nálezu i jakékoliv dokumentace pec zničil až na několik kusů dehtu, které zachránil E. Friedrich (1939 a 1942).

Jiný kosterní nález byl objeven o rok dříve při rozšiřování hřiště směrem k vozovce proti zbořené Lorinserově sportovní hale, stávající za Sokolovskou ulicí nad náměstím a Panskou ulicí. Nacházel se mělce pod povrchem a měl příslušet údajně statnému muži se zdravými zuby – snad na základě toho ho J. Jarschel, byť s výhradou, spojuje s prusko-rakouskou válkou 1778, kdy pruská armáda mezi Borečkem a Strážníkem delší čas tábořila (Jarschel 1924).

V Mírové ul. (Eppingerstrasse, Grosse Gasse) byla v roce 1926 při stavbě vodovodu v hloubce 1 m⁸ objevena velká tesařská šířičina se

společným závěsem-páčidlem a dlouhou tulejí (**obr. 9A**). Sekera může být středověkého stáří. Bývala uložena v mimoňském muzeu (Friedrich 1933). Ve Friedrichově sbírce se měla nalézat krátká dýka (stilet) s parohovou rukojetí, nalezená již roku 1906 v Malé ulici (Friedrich 1939–40, 14a).

Další nálezy byly objeveny v roce 1930 při stavbě kina na místě starého pivovaru. V „několikametrové“ hloubce se našly střepy z velkých nádob uvnitř i vně zčernalých a v třímetrové hloubce provrtaný dubový kmen. Bývaly uloženy v městském muzeu (Friedrich 1942, Tille 1939–40, 14a).

V roce 1932 zavítal do Mimoně také archeologický amatér Ing. Emil Gebauer z Jablonecka a výsledkem jeho návštěvy byly dva střepy nalezené „v úvozu od kostela podél hřbitova“, které označil jako neolitické. Nálezy jsou nezvěstné a datování proto zůstává problematické (Gebauer 1932–34, 4, Waldhauser 1970, 25).⁹⁷

V Heilekové pískovně u Kostelního vrchu (Kirchberg) byl roku 1933 objeven kamenný diskovitý předmět s centrálním průvrtem. Měl 58 mm v průměru, sílu 12 mm a šířku průvrtru 8 mm. Byl ve sbírce E. Friedricha (Streit 1934). S velkou pravděpodobností se jedná o předmět ve sbírce OVM pod inv. č. A-9616 (př. č. 665/50), který pochází ze sbírky mimoňského muzea a odpovídá uvedeným rozměrům. Jeho průměr kolísá mezi 57 a 60 mm a na jedné straně je hrubý povrch slabě otlučen, rozlomení předmětu je až novodobé (**obr. 6B**).

Podobný předmět měl být nalezen také v ulici Příkop (Pechgraben). V tomto případě byl výrazněji vyklenut, s průměrem 5,5 cm a sílou 2 cm. Býval uložen ve sbírce dělníka Ernsta Kutticha v Mimoně. Z téhož místa i sbírky měla pocházet silně zvětralá plochá sekerka z „křemenné břidlice“, dlouhá 12 cm (Streit 1934). O osudu Kuttichovy sbírky není nic známo a již Karl Suske vyslovil obavu, že se může jednat o podvržené nálezy (NZ 7643/73). Zda s těmito nálezy a sbírkou souvisí i zpráva J. Tilleho o neobyklém objevu v pískovně v Příkopu (v roce 1932?), zatím není jasné. Ve zdejší pískovně se měl po odřícení objevit v hloubce 2 m „*pěstří klín ze žlutavého křemene 12 cm dlouhý, kamenná sekerka téže délky s 5 cm širokým ostrím, další kamenná sekerka 11 cm dlouhá s 4 cm širokým ostrím, nůž na stahování kůže z černé křemičité břidlice 13 cm dlouhý a 3 cm široký, přeslen s otvorem, průměr 6 cm a hrot šípů dlouhý 6 cm*“ (Tille 1939–40, 43).

Předmět nejasného významu a stáří byl zřejmě roku 1934 nalezen také na jihovýchodním okraji města. Podle popisu byl zhotoven z bazaltu

a pěkně vyhlazen, o délce 22 cm. Jedna strana byla 12 cm široká, na druhé straně se zužoval a v těchto místech měl být fasetovitě opracován, provrtán přitom nebyl. Friedrich (1934) ho klade do mladší doby kamené. Byl uložen u neuvedeného místního sběratele.

V roce 1935 byl na okraji pole na hromadě kamení u pískovny v blízkosti viaduktu při silnici na Zákupy objeven pravděpodobně mladoneolitický sekeromlat o délce 127 mm, šířce 47 mm a šířce průvrtu 22–25 mm; váží 343 g (NZ 598/45, Streit 1936, Franz 1936, 13, Suske^{10/} 1940). Povrch nástroje je jen hrubě zahlazen, hřbetní strana je po celé délce odlámána, ale stopy zahlázení nevylučují, že opracování nemuselo být dokončeno. Týlní část hřbetu je však každopádně odlomena. Sekeromlat je uložen v OVM pod př. č. 668/50, inv. č. 9446 (**obr. 6C**).

Snad v roce 1935 byl v pískovně u tzv. Schiessgarten při silnici na Zákupy objeven přibližně 3 cm dlouhý hrot z pazourku, jehož špička měla mít čtyřhranný průřez a část byla odlomena. Místo uložení není uvedeno^{11/} (Friedrich 1935). Na sousedním poli za střelnicí byl v roce 1935 nalezen další kamenný nástroj – sekeromlat z černé „křemenné“ břidlice o délce 13 cm, šířce 6 cm a síle 3 cm; kónický průvrt měl průměr 2,5 cm (Friedrich 1935a). Jeho uložení není známo.

Ve sbírce městského muzea^{12/} se nacházelo také 5 železných dělostřeleckých koulí různé velikosti, které měly být nalezeny na polích v blízkosti Mimoneň. Řada dalších podobných nálezů byla před druhou světovou válkou roztroušena v mimošných soukromých sbírkách (Friedrich 1936a). Kamenná koule do balisty nebo samostřilu byla nalezena přímo v Mimoni při budování kanalizace v Malé ulici (Kleine /Friedrich-Linke-Str.) (Friedrich 1935b).

Podle E. Friedricha byly v Mimoni a jejím okolí průběžně nalézány různé mince, například z období vlády Václava II., Rudolfa Habsburského, Ferdinanda III. či Leopolda I. Dvě z nově objevených stříbrných mincí jsou podrobněji popsány E. Friedrichem. První se našla roku 1934 ve Svěbořické ulici a představuje peníz saského kurfirta Jana Jiřího IV. (1691–1694), druhá – pravděpodobně uherský patnáctikrejcar^{13/} Leopolda I. z roku 1675 – pochází z pole na jižním okraji města z polohy *Cistayflur/ Tschistai* (Friedrich 1935). J. Tille uvádí nález měděné mince z roku 1790 na dnešním náměstí 1. máje (Tille 1939–40, 43). V roce 1932 našel železničář Selinger na poli západně od nádraží malou železnou, snad pamětní, minci s vyobrazením muže a opisem FRID. WILLI-KO PREUSSEN a na zadní straně s kotvou a nápisem „Das Glick lachet, der Anker wachet“. Friedrich ji spojoval s válečnými událostmi roku

1778, kdy v tomto prostoru tábořila pruská armáda (Friedrich 1932). Na poli u silnice směrem na Kuřívody byla nalezena mince Karla III. Lotrinského (Tille 1939–40, 43) a na poli u Lazarovy továrny stříbrná mince Františka Josefa z roku 1815 (Friedrich 1934b).

Poválečné období

K významnému nálezu došlo v září 1962 v Okrouhlické ulici, kdy Tomáš Pěnkava náhodně objevil raně středověký dvojhrob. Vzhledem k tomu, že záchranný výzkum provedený tehdejším ředitelem československého muzea Břetislavem Vojtíškem nebyl nikdy publikován, cituji podrobně nálezovou zprávu (Vojtíšek 1962).

Dne 20. září 1962 našel Tomáš Pěnkava, bytem v Mimoně, Okrouhlická ulice čp. 114, při hloubení jámy na své zahradě střepy nádob a 29. září při dalším kopání lidské kosti. I přes ohlášení nálezů na městském úřadě se nikdo nedostavil, a nálezce proto společně s J. Kloudou, zpravodajem památkové péče, a panem Fraňkem pokračovali v odkrývání situace. Teprve 15. října se záchranného výzkumu ujal B. Vojtíšek (obr. 10). „Nález byl učiněn na zahradě vzdálené od domu čp. 114 asi 80 m směrem na východ na parcele č. 157/3, která leží na východním okraji ostrohu mezi řekou Ploučnicí na straně východní a Potoční ulicí na straně jižní. V severovýchodním rohu zahrady 280 cm od východního okraje a 260 cm od severního okraje byla vedle zahradního altánu vyhloubena jáma o rozměrech 320 x 310 cm do hloubky 105–120 cm ... Pod ornici silnou 40–60 cm (původní terén se zde svažoval směrem k severovýchodu) byla jáma hloubena v písčitém podkladu proloženém četnými železitě rezavými vrstvičkami. V nejhlubší části jámy byl ponechán vyvýšený blok o rozměrech cca 50 x 30 cm, na němž v hloubce 130 cm pod povrchem ležely pozůstatky kostry. Vedle jámy byly rozloženy některé chybějící kosti: ..., čtyři železné hřeby a kousek zuhelnatělého dřeva. Střepy byly dle sdělení p. Pěnkavy nalezeny na rozhraní ornice a písčitého podkladu na ploše asi 40 x 60 cm v západní části jámy.

Při záchranném výzkumu bylo po očištění zbytků kostry zjištěno, že jde o dvojhrob, v němž byly mrtvolky položeny na sebe. Nebožtíci leželi pravděpodobně – obojí spodní končetiny chybí a z trupu vrchního nebožtíka byla zachována pouze horní část – v natažené poloze na zádech ve směru SZZ – JVV s obličejem obráceným k východu. Odchylka ve směru Z – V činila 20°. Hlava vrchního nebožtíka spočívala na rozdrcené lebce spodního nebožtíka tak, že její týlní kost ležela na horní čelisti

lebky spodní. Na proražené čelní kosti spodní lebky po okraji otvoru byl položen půlkruhový železný předmět o průměru 10 cm, jehož účel pro silné prorezavění není možno před konservováním určit. Rozměry kostí (...) i chrup obou lebek svědčí o nedospělých jedincích. Chrup obou lebek měl původně 28 zubů. U vrchního nebožtíka byl druhý levý spodní řezák dosud nedorostlý, sedmé zuby teprve začínaly narůstat. U spodního nebožtíka byly v dolní čelisti nedorostlé oba sedmé zuby, pátý levý zub měl pod sebou nový rostoucí zub. Rovněž v horní roztržštěné čelisti byly některé zuby nedorostlé a nad druhým pravým řezákem rostl zub nový. Kosti horních končetin vrchního nebožtíka a předloktí pravé ruky spodního nebožtíka byly pravděpodobně odkopány, mezi kostmi již dříve vyzvednutými byla však nalezena jen jedna ramenní kost vrchního – poněkud mladšího – nebožtíka. Levá paže spodního nebožtíka byla pokrčena v ostrém úhlu a její předloktí spočívalo na břiše a spodní části hrudníku. Z ramenní kosti této paže byla zachována jen část u lokte, větší její část byla strávena půdou, v níž zůstalo jako stopa po kosti pouze tmavší zbarvení.

Za hlavou vrchní lebky ve vzdálenosti 16 cm od temene byl nalezen 7 cm dlouhý železný hřeb ve svislé poloze s hrotem dolů obráceným. Druhý hřeb 8,5 cm dlouhý a podobně uložený byl po levé straně lebky ve vzdálenosti 15 cm. Pozůstatky po rakvi nebo prkenném obložení nebyly však zjištěny žádné. Rovněž se nepodařilo zachytit obrys hrobové jámy, jelikož ani v okolí hlavy, kde hrob dosud nebyl porušen, nelišil se písčítý zásyp hrobu od písku mimo hrob. V zásypu po pravé straně lebky byl nalezen atypický střípek o rozměrech 2 x 1,5 cm.

Při prohlídce dalších částí jámy byl zjištěn severně od dvojhrobu ve vzdálenosti jednoho metru paralelně s prvním hrob druhý (obr. 16). Hrob byl ve stejné hloubce jako první, takže nebožtík ležel těsně pod dnem jámy, při jejímž hloubení panem Pěnkavou byla krumpáčem zasažena pravá holenní kost, levá stehenní kost a narušeny prsty pravé nohy. Kosti však zůstaly bez povšimnutí a kostra byla tedy v celku neporušena v původním uložení. Rovněž nebožtík v druhém hrobě ležel v natažené poloze na zádech ve směru SZZ – JVV. Odchylna od směru Z – V činila 23°. Předloktí nebožtíka byla přeložena přes trup tak, že pravá ruka objímala prsty levou ramenní kost, levá ruka byla položena přes břicho. Pod levou loketní a vřetenní kost zasahovala dvě ulomená žebra, vysunutá ze své přirozené polohy směrem k pánvi. V značně nepřirozené poloze ležela pravá klíční kost; kloub, jímž má být připojena k hrudní kosti, byl vysunut do pravé poloviny hrudníku, druhý konec, jímž má

doléhat na lopatku, zasahoval nahoru až k pravým stoličkám spodní čelisti doprava mírně natočené hlavy. V týlní kosti byl prorazen otvor o průměru 10–12 mm. Chrup obsahoval původně všech 32 zubů. V dolní čelisti chyběla pravá první stolička a v horní čelisti všechny tři stoličky vpravo i vlevo, při čemž od čtyř byly zachovány kořeny. Šlo tedy v druhém hrobě o pohřeb dospělého muže menší postavy – 161 cm.

Ani v druhém hrobě nebyly nalezeny žádné milodary nebo jiné předměty. Pouze vedle horního konce levé stehenní kosti byly položeny dva ostré čedičové kameny o rozměrech 5 x 4 x 2,5 cm a 3,5 x 3 x 2,5 cm, jejichž výskyt v písčitém terénu jistě není náhodný... Rovněž v tomto případě nebylo možno zjistit obrys hrobové jámy, pouze hlava a trup kostry byly v úrovni dna hrobu lemovány několik centimetrů širokou vrstvičkou tmavší šedohnědé sypké hlíny nepravidelného tvaru.

Veškerý střeptový materiál, který byl údajně nalezen pod ornici v západní části jámy asi půl metru za hlavami nebožtíků, byl vyzvednut před mým příchodem, takže u něho chybí jakékoliv stratigrafické údaje. Celkem mi bylo předáno 166 střepů, z nichž 95 bylo možno přiřknout 14 různým nádobám a některé skupiny i slepit. Ve všech případech jde však pouze o části nádob, někdy jen o jeden střep, v žádném případě nelze celou nádobu ani rekonstruovat.“

Vzhledem k tomu, že se keramický soubor s výjimkou 4 zlomků (inv. č. A685–688) v současné sbírce OVM nepodařilo nalézt, uvádím původní Vojtiškův popis vyobrazených střepů:

„1. Okrajová část velké tenkostěnné nádoby s ostře zalomeným hrdlem a s okrajem mírně dovnitř sešikmeným, pod hrdlem zdobená dvěma vlnovkami, z nichž horní je ostřejší doleva zahrocená, spodní vláčnější. Barva nádoby převážně světle šedá, na vnitřní straně převážně světle hnědá. Hlína promísená pískem, takže povrch je zrnitý (obr. 8: 1).

2. Střep z horní části těla a části hrdla větší nádoby s poněkud odsazeným prohnutým hrdlem, zdobený na hrdle i v podhrdlí několika jednoduchými vlnovkami nepravidelně se křížícími. Hlína smíšená s pískem, barva na povrchu šedohnědá, uvnitř světle hnědá (obr. 8: 2).

3. Střepy z horní části těla plynule přecházejícího v prohnuté hrdlo. Podhrdlí zdobeno jednoduchou vlnovkou a vodorovnými rýhami. Barva na povrchu šedá, uvnitř světle hnědá (i. č. A-687, obr. 7B).

4. Střep z podhrdlí větší tenkostěnné nádoby měkce přecházející v hrdlo. Na podhrdlí výzdoba z nesouběžných vlnovek doleva zahrocených a dvou rýh provedena dvouhrotým nástrojem. Hlína promísená pískem, barva hnědá, na vnitřní straně hnědá až šedá (i. č. A-688, obr. 7B).

5. Spodní část těla a část dna velké silnostěnné nádoby světle hnědé až načernalého povrchu z hrubě připravené hlíny obsahující drobné kaménky (**obr. 8: 5**).

6. Střepy z velké silnostěnné hrubě vypracované nádoby z hlíny obsahující četná zrnka slídy. Barva světle hnědá až šedá (**obr. 8: 6**).

7. Střepy z větší tenkostěnné nádoby s odsazeným silně prohnutým hrdlem a s profilovaným a prožlábnutým okrajem. Pod hrdlem výzdoba rovnoběžnými rýhami. Hlína s drobnými kaménky je potažena jemným povlakem šedohnědé barvy (**obr. 8: 7**).

8. Střepy z větší tenkostěnné nádoby měkce přecházející v šikmo rozvěšené hrdlo s vodorovným okrajem na vnitřní straně prožlábnutým. Horní část těla zdobena dvěma vodorovnými rýhami. Hlína promísená pískem, barva světle hnědá až šedá (**obr. 8: 8**).

9. Střepy z nádoby obdobného tvaru i provedení jako u č. 8 (**obr. 8: 9**).

10. Střep se šikmým prožlábnutým a ovaleným okrajem. Hlína promísená pískem je potažena světle hnědým povlakem (**obr. 8: 10**).

11. Střepy z velké tenkostěnné velmi dobře vypálené nádoby zdobené několika jednoduchými vodorovnými rýhami. Barva cihlově červená, uvnitř šedohnědá. Hlína promísená pískem.

12. Střep z velké silnostěnné nádoby hnědé povrchu, zdobený dvěma vodorovnými rýhami a hlubokými šikmými vrypy. Hlína silně promísená tuhou a slídou (i. č. A-685, **obr. 7B**).

13. Část dna ze silnostěnné nádoby světle hnědé barvy se zbytkem hrnčířské značky ve tvaru plastické úsečky.

14. Střepy z těla větší tenkostěnné nádoby zdobené vodorovnými rýhami. Hlína promísená pískem s drobnými kaménky, barva šedohnědá, uvnitř šedá.

Zbývajících 71 střepů není možno bezpečně přisoudit vyjmenovaným částem nádob ani z nich vytvořit části nádob dalších, jelikož jde většinou o malé střípky bez výzdoby. Materiálem i provedením se však převážně neliší od střepů již vyjmenovaných. Jen ojediněle se mezi nimi vyskytují i střípky podstatně mladší – např. jeden s tmavě hnědou glazurou na vnitřní straně. Při způsobu, jakým byl střepový materiál získán, nelze však zaručit, zda některé střepy nebyly k ostatním přimíseny z ornice. Skutečnost, že převážná většina střepů je mladohradištního charakteru, jemuž odpovídá i pohřební ritus, mluví pro souvislost střepů s hroby a opravňuje k domněnce, že jde o část řadového pohřebiště, patřícího ke slovanské osadě Okrouhlé, známé ze středověkých pramenů. Potvrdit tuto domněnku by mohl však pouze

systematický výzkum plošným odkryvem na uvedené parcele“ (Vojtíšek 1962).

Popsaný soubor i několik dochovaných zlomků představuje pozdně hradištní keramiku 12. století s případným přesahem do 1. poloviny 13. století. Při porovnání popsanych a dochovaných nálezů vzniká nesoulad u fragmentu s výraznou výzdobou strmou hřebenovou vlnicí a příměsí slídy v materiálu (i. č. A-686, **obr. 7B**), který není uveden ve Vojtíškově seznamu keramiky. Zajímavou informaci obsahuje korespondenční lístek,¹⁴⁷ odeslaný J. Kloudou 4. 10. z Mimoně, v němž B. Vojtíška upozorňuje na právě uskutečněný objev. Nálezci totiž objevili „*střepey asi ze čtyř nádob se slovanskými vlnicemi a pozlacený knoflík typu moravského gombíku*“ O knoflíku/gombíku nálezořá zpráva mlčí a žádný podobný předmět se nenachází ani ve sbírce OVM. Zůstal tedy u nálezců, anebo se jednalo o mylnou interpretaci novověkého předmětu? Z dochovaných železných předmětů (inv. č. A689–692) je možné podle nálezořové zprávy lokalizovat pouze půlkruhový předmět rozpadlý na dvě části, který se nalezl na čelní kosti spodní lebky v dvojhrobu. Další železa představují 56 mm dlouhý hřeb a fragment zahnutého páskového předmětu (**obr. 8**). Antropologické zhodnocení nálezu provedla v roce 1990 Hana Hanáková (viz příloha), která dvojhrob ve shodě s původním určením přisoudila dětem ve věku kolem 8 let. Druhý pohřeb, náležející podle B. Vojtíšky dospělému jedinci, však předmětem zprávy není a jeho uložení není známo. Rovněž není zřejmé, zda zápěstní kůstky dospělé osoby přimíšené v dětském dvojhrobu pocházejí z druhého prozkoumaného hrobu, anebo zda naznačují existenci neznámého třetího, porušeného hrobu.

Pravděpodobné doklady osídlení objevili geologové na počátku osmdesátých let při dokumentaci říčních teras Ploučnice. Zhruba kilometr jižně od města na přechodu říční nivy do mírného svahu pod tratí byly „*ve výkopu zemníku (dokumentační bod 45) při povrchu zjištěny mělké sídlištní jámy, vyplněné humózními písky s ojedinělými uhlíky. I když nebyly nalezeny střepey či jiné předměty umožňující datování, jedná se patrně o neolitické osídlení*“ (Růžičková – Růžička 1984, 23). V uvedeném prostoru se nacházejí dvě místa starší jámové těžby, malá pískovna ve svahu a druhá v sousedství cesty. Terén v okolí a zejména směrem k Ploučnici nese výrazné stopy antropogenních úprav, spojených především se zavážením říční nivy. Datování objektů zůstává neznámé, údajné neolitické určení autorů zprávy není ničím podloženo.

Systematická archeologická pozornost byla v posledních desetiletích věnována pouze Kostelnímu vršku v souvislosti s předpokládaným opevněným sídlem. Ověřování předválečných Gebauerových výzkumů přimělo k návštěvě lokality Jiřího Waldhausera, který našel při povrchovém průzkumu na zahradě mezi kostelem a farou 6 zlomků středověké slídnaté keramiky předkolonizačního charakteru (**obr. 9D**), uložených v Severočeském muzeu v Liberci, inv. č. 7489 (Waldhauser 1970, 25, Stará 1992, 57). Další podobnou keramiku našel při povrchových sběrech také František Gabriel v letech 1980 a 1982 v prostoru západně od kostela. Tyto nálezy jsou uloženy v archeologickém depozitáři teplického muzea v Bílině, př. č. B 119/80 a B 150/82 (Gabriel 1985, Budinský a kol. 1989, 72, Gabriel – Panáček 2000, 108–109).

Záchranné výzkumy OVM v l. 1999–2002

První příležitost sledovat historické terény na území města se naskytlá začátkem roku 1999 v souvislosti s instalací plastiky před zrestaurovanými sklepy v Mírové ulici pod kostelem. Výkop pro podstavec odkryl novověké souvrství sahající až na dno jámy v hloubce 120 cm. Pod povrchovou humózní vrstvou následovalo několik stavebních horizontů a v hloubce zhruba 50–70 cm se objevila vrstva pískovcové sutě, tvořená ostrohrannými kameny o délce až 40 cm z tvrdšího křemičitého pískovce. Není vyloučeno, že tato vrstva souvisí s budováním či rozšiřováním sousedních sklepů. Novověké stáří celé stratigrafie potvrzují 3 keramické zlomky z rozhraní nejspodnějších vrstev v hloubce kolem 100 cm (Peša 2000).

V září 2000 byl v souvislosti se zprovozněním a osvětlením hodin na věži městského kostela na Kostelním vršku proveden výkop pro položení elektrického kabelu, vedený od vchodu věže k nejbližší lampě veřejného osvětlení směrem k faře. Ve stěně výkopu jsem zdokumentoval dva profily. Ve vzdálenosti 4 m od věže se pod vrstvou drnů v hloubce 20–40 cm nacházela šedá písčité hlína s menšími úlomky pískovcových kamenů a cihel, v hloubce 40–60 cm žlutý písek s úlomky pískovců a fragmenty bílých omítek bez dekoru a od hloubky 60 cm začínal hnědý hlinitý písek s kusy pískovců a cihel (na povrchu vrstvy v podobě udusané krusty) a ojedinělými malými fragmenty neurčených kostí. Před brankou cesty sestupující do Mírové (resp. Nádražní) ulice se pod dlážděním z čedičových „kočičích hlav“ v hloubce 10/15–55 cm objevila vrstva stavební sutě s velkými kusy cihel (i použitých) a omítky

a v hloubce 55–60 tvrdá udusaná vrstvička šedého hlinitého písku, nasedajícího na béžový pískovec, který zde pravděpodobně tvoří skalní podloží. Výsledky této drobné akce na významné, avšak archeologicky zatím jen málo poznané lokalitě doložily přítomnost stavebních vrstev (méně pravděpodobně navážek) v prostoru mezi věží a severním ohrazením areálu přinejmenším do hloubky 60 cm a do této úrovně tedy zřejmě nelze počítat se středověkými nebo staršími situacemi. Stavební či destrukční horizont zachycený v druhém profilu může souviset s nějakou rozsáhlejší stavební činností v areálu kostela nebo fary. V úvahu přichází výstavba barokního kostela v letech 1661–63, kamenné fary v letech 1675–77 nebo přestavba kostela po požáru roku 1806 (Tille 1905, 404–427). Ojedinelé fragmenty kostí (např. úlomky lebky) pod vrstvou žlutého písku v profilu 1 v hloubce 40–60 cm pravděpodobně dokládají porušení hřbitovního terénu před stavebními úpravami nebo v jejich počátcích (Peša 2003).

Stavební práce v souvislosti s rekonstrukcí městského kina, postaveného v místě bývalého pivovaru, přinesly v lednu 2001 zásahy do terénu především na západní straně mezi budovou kina a svahem Kostelního vrchu. Svah vytváří pískovcová skála vystupující zejména v jižní části na povrch ostrým výběžkem, do něhož jsou při patě vytesány víceúrovňové sklepy neurčeného stáří. V severní části prostoru za kinem se v odlámaném svahu otvírá trojice obloukovitých portálů bývalých pivovarských sklepů, vzniklých pravděpodobně spolu s pivovarem v roce 1666 (Tille 1905, 345) a připomínaných krátce nato Bohuslavem Balbínem jako jedna z pozoruhodností severních Čech. Odlámaním svahu byla přerušena stará cesta stoupající z náměstí Čsl. armády ke kostelu sv. Petra a Pavla a přístavbou nového objektu ke skalnímu výběžku v této části zanikla zcela. V základovém výkopu při skalní stěně se objevila stratigrafie obsahující dva kulturní horizonty s nálezy keramiky převážně období staršího novověku (**obr. 11**). Stratigrafie pokračovala i pod dno výkopu, které se nacházelo 180 cm pod současným povrchem. Zatímco vrstvy 2–4 mají spíše charakter postupného zvyšování terénu navážkami, spodní část (vrstvy 5–6) s výrazněji oddělenými tenkými mezivrstvami naznačuje ukládání materiálu v kratších epizodách. Báze souvrství 5 a především souvrství 6 začíná ve vzdálenosti 1 m od skály klesat a také nálezy keramiky v obou polohách (3 a 5) se koncentrují v blízkosti skály. To vše naznačuje, že na tvorbě vrstev 5 a 6 se pravděpodobně z velké míry podílela eroze, splavující písčitou zeminu ze stráně Kostelního vršku. Z vrstvy 3 jsem získal 10 zlomků s vnitřní glazurou

převažující okrové až světle nahnědlé, v případě ucha zelené barvy, a 1 zlomek s transparentní glazurou, soubor rámcově odpovídá staršímu novověku. Spodní nálezová vrstva 5 obsahuje kromě obdobné novověké keramiky také stěnový zlomek světlé středověké keramiky s hrubým ostřivem křemíků, přehnutý okraj a tři zlomky z většího tenkostěnného hrnce s uchem, zdobeného červeným malováním, který je vyroben z kameniny s příměsí hrubších křemíků a datovatelný do přechodu středověku a novověku. Keramické nálezy doplňuje patní kost prasete domácího a přírodní železivec. Vše je uloženo v OVM pod př. č. 113/02 (Peša 2003).

V letech 2000–2002 proběhla na celém území Mimoně plynofikace, jejíž sledování přineslo další dílčí poznatky o historii osídlení a stavu historických terénů v centru města. Na poli severně od silnice na Českou Lípou nad viaduktem byly zjištěny ve skrývce ornice zlomky vrcholně středověké keramiky a v blízkosti mimo prostor výkopu nalezl povrchovým sběrem o měsíc později, v říjnu 2000, další středověkou keramiku Marcel Rezler. Oba soubory obsahují kolem 30 zlomků, z toho 6 okrajů a dva zlomky nesou červené malování (**obr. 9C**). Jsou uloženy v OVM pod př. č. 241/01.

V centru pravobřežní části města byl sledován sled souvrství v ulicích Lužická, Panská, Mírová, Okrouhlická, v Příkopu a na náměstích 1. máje a Čsl. armády (srov. Peša 2002). Na většině sondovaných míst je zhruba v hloubce 50 cm pod vrstvami dlažeb (zpravidla ve dvou horizontech: recentní žulové kostky a čedičové „kočičí hlavy“) zachycena různě mocná a intenzivní vrstva do červena až černa přepálené mazanice resp. vepřovic, dokládající rozsáhlejší požár města v nedávné minulosti. Její absence na náměstí 1. máje naznačuje, že zde v době požáru náměstí existovalo a nedošlo proto k destrukci městské zástavby. Nižší horizonty již jeví známky odlišnosti, a to zejména v jižní části města. V hloubce zhruba 100 cm (na nám. 1. máje 60–85 cm) probíhá v Panské, Mírové a patrně i Lužické ulici vrstva šedého až šedohnědého kompaktního hlinitého písku. V Lužické měla jílovitý charakter, obsahovala novověký zlomek keramiky a nasedala na vrstvu navážky či planýrky. V Mírové před čp. 66 tato vrstva obsahovala pravděpodobně fragment dláždění z menších čedičových kamenů. Od požárového horizontu je oddělena blíže neurčenými stavebními úrovněmi, které však v profilu při vyústění ulice k náměstí 1. máje chybí a hlinitý písek bezprostředně navazuje na vypálenou mazanici (**obr. 12**). Hlinitý písek mimo uvedenou výjimku neobsahoval žádné stopy sídlištního odpadu. V nižších vrstvách písku

a šterkopísků nebyly zjištěny antropogenní aktivity a pravděpodobně se jedná o podložní sedimenty.

Zajímavou situaci odkryl profil na náměstí Čsl. armády před čp. 31 (**obr. 13**). V hloubce kolem 60 cm probíhal šedobéžový kompaktní písek s vrstvičkami do červena propáleného písku a uhlíky, od hloubky 90 cm začínala více než 40 cm mocná vrstva do červena přepálené mazanice. Směrem k jihu se pozvolna vytrácela, na severu ji porušil rozsáhlejší recentní zásah. Vzhledem k již položenému potrubí nemohla být zjištěna její celková mocnost ani níže ležící vrstvy, které by umožnily bližší datování nálezové situace. Není vyloučeno, že se jedná o starší požár a destrukci než dokládají ostatní profily. Naproti tomu vrstvu do červena přepálených veřovic v ulici Příkop před čp. 51/II datuje zlomek okeního skla do pokročilého novověku.

V Okrouhlické mezi čp. 88 a 89 (**obr. 12**) se pod 40 cm mocným tvrdým, tmavě hnědým hlinitým pískem objevila v hloubce 120 cm dřevěná podlážka z velmi dobře dochovaných jedlových prken (*Abies alba* – jedle bělokorá, určil Petr Kočár ze ZIP Plzeň; uloženo v OVM pod př. č. 276/01). Ani zde se vzhledem k již položenému potrubí nepodařilo zdokumentovat níže ležící souvrství a uvedený nález datovat. Nalezená situace odpovídá zjištění z roku 1925, které popisuje E. Friedrich i J. Tille (srov. výše).

U profilů v Mírové ulici a na náměstí 1. máje tvořily bázi souvrství v hloubce kolem 120 cm hrubé říční šterkopísky s železitými vložkami, pouze u mostu v Lužické jsou přemístěné písčitojílovité vrstvy do hloubky více než 2 m. Šterkopíscitý podklad byl zjištěn také v Husově ulici v průběhu stavby supermarketu, zde šterkopísky začínají 50–60 cm pod povrchem.

Mimo areál města se podařilo získat doklady osídlení z raného středověku na návrší východně od silnice směr Hradčany. Mírné návrší je pokryté spraší, navátou na říční šterkopísky. Liniový výkop zde pravděpodobně porušil objekt, z něhož pochází stěnový slídnatý zlomek s čerstvými lomy; v době nálezu však byl výkop opět zasypan a bližší okolnosti nebylo možné ověřit. Nález je uložen v OVM pod př. č. 274/01 (Peša 2002).

Rozsáhlá síť výkopů plynofikace napříč historickým středem města umožnila poprvé v širším měřítku sledovat vývoj sedimentů a historických úrovní v Mimoni. Výrazný požárový horizont dokládá vyhoření značné části pravobřežní zástavby v nedávné minulosti, při srovnání s historickými událostmi se nabízí nejpravděpodobněji rok 1806. Požár tehdy trval od dopoledne 11. června do 17 hodin následujícího dne

a kromě kostela a fary vyhořelo mezi panským dvorem na jižním okraji města a kamenným mostem v dnešní Lužické ulici 278 domů, které byly postaveny často z nepálených cihel, vyráběných v zahradách za Velkou-Mírovou ulicí (Tille 1905, 489–493, Friedrich 1936b). Jak dobové zprávy, tak i obraz vyhořelého pravobřeží Mimoně (**obr. 14**) odpovídají rozsahu požáru zjištěnému archeologickým výzkumem.

Plynofikační výkop v roce 2002 zachytil vrstvu s nálezy v Malé ulici před čp. 140/III poblíž náměstí 1. máje. Pod navážkami probíhala 90–110 cm pod úrovní chodníku vrstva šedého jílu, obsahující fragmenty reliéfních komorových kachlů s rostlinnými motivy, okraj hrnce s žíhanou hnědobéžovou glazurou a dvě lebeční kosti (condyl) prasete (OVM př. č. 108/02). Níže pokračovala do nezjištěné hloubky stavební vrstva s cihlami a drobnými kameny (Peša 2003).

V květnu a červnu 2002 proběhla pokládka nové kanalizace u řadových domků v Zahradní čtvrti jižně od hřbitova. Hloubkový výkop „stoky AB“ odhalil severní okraj zasypané rokle s úvozem staré lipské cesty, která v minulosti dnešní ulicí Příkop (Leipaer Gasse nebo též Pechgraben) ústila do středu města. Její hrana probíhala zhruba 5 m od severního průčelí krajního domku čp. 136 a dále pravděpodobně pokračovala ve směru řadových domků, protože v průkopu severní větve Zahradní ulice už nebyla zjištěna. Podloží ulice tvoří říční písky s mocnou vrstvou naváté spraše, v prostoru předzahradek se spraš objevuje pod navážkami v hloubce kolem 120 cm (např. před čp. 132). V severní stěně výkopu u kanálu 8,5 m severovýchodně od nároží domu čp. 136 se objevila tmavší hnědá hlinitá čočka o mocnosti ca. 30–40 cm a délce 120–140 cm, zahlubující se do vrstvy spraše. Z hlinité výplně byl získán malý stěnový zlomek středověké keramiky hrubšího ostřiva a s příměsí slídy, pravděpodobně ze 13.–14. století (uložen v OVM, př. č. 112/02). Další výzkum znemožnilo řízení sousední stěny výkopu a jeho urychlené zasypaní. Podle situace ve výkopu dále k severozápadu představuje ztvrdlý hlinitý písek původní terén z doby před stavbou Zahradní čtvrtě a špatně dochovaný keramický fragment je v této vrstvě spíše intruzí (Peša 2003).

Přehled osídlení

V souvislosti s výskytem nálezů starší doby kamenné (**paleolitu**) v okolí dnešních holanských rybníků jihozápadně od České Lípy nabývají na zajímavosti předválečné nálezy mamutích zubů v cihelně pod

Strážným vrchem a kostí údajně srstnatého nosorožce u blízkého pertoltického viaduktu severně od Mimoně, neboť přítomnost velkých pleistocenních zvířat mohla do této krajiny přilákat i paleolitické lovce. U Pertoltic v blízkosti cihelny byly podle E. Friedricha dokonce nalezeny kamenné nástroje z pazourku, jaspisu a krystalu neznámého stáří, které jsou bohužel nezávěsné. Neméně zajímavý, ale opět neprokazatelný, je nález dvou kamenných nástrojů a údajně koňských kostí tentokrát přímo v Mimoni pod Kostelním vrškem v roce 1892. Všechny lokality se nacházejí pod výraznou terénní hranou, kterou v severojižním směru vytvořila řeka Ploučnice, a mohou svádět k představě lovu velkých savců naháněním k okraji srázu, z něhož se zvířata zřítla. Faktem zůstává, že doklady paleolitického osídlení z okolí Mimoně dosud nemáme.

Nejstarší nálezy z prostoru dnešního města náležejí do mladší až pozdní doby kamenné (**neolit** – **eneolit**, 5500–2200 př. n. l.). Přestože přímé doklady osídlení postrádáme (hroby, sídelní objekty či odpadní jámy), množství nalezených kamenných nástrojů nenechává na pochybách, že zde nebo v blízkém okolí pravěcí obyvatelé-zemědělci sídlili. Koncentrace nálezů zejména na západním okraji Mimoně (vlakové nádraží, bývalá střelnice u zákupské silnice, u viaduktu a Kalvárie nad autobusovým nádražím) zhruba odpovídá výskytu spraše na říčních štěrkopískách, které představují nejstarší říční terasy Ploučnice hluboko v období pleistocénu. Díky novým poznatkům při záchranných výzkumech je rozšíření sprašových návějí rozsáhlejší, než předpokládalo geologické mapování na počátku 80. let, které je zaznamenalo v úzkém pásu podél kolejí v okolí vlakového nádraží (srov. Růžičková – Růžička 1984). Nově byly zjištěny také jihovýchodním směrem v Zahradní čtvrti nad Příkopem a v okolí silnice směrem na Hradčany na okraji Mimoně. Přítomnost spraše je důležitou okolností, protože na ni bylo tradičně vázáno neolitické osídlení. Vlastní kamenné nástroje umožňují zpravidla pouze přibližné datování, větší část z nich je ztracena a tak neznáme ani jejich podobu. Z celkového počtu kolem 10 předmětů můžeme dnes posuzovat pouze tři z nich. Nejstarší se zdá být sekeromlat nalezený u mimoňského viaduktu, je pravděpodobně z mladšího neolitu. Sekerka jako jediný dochovaný nález u vlakového nádraží je z období eneolitu, diskovitý předmět (závaží?) z Heilekovy pískovny nelze blíže datovat.

Obdobím eneolitu končí svědectví o pravěkých nálezích na území Mimoně. Jak dokládají nové lokality v okolí (např. u Ralska-Hradčan), krajina rozhodně nebyla v době bronzové a starší době železné neosídlená, zbývá tedy jen čekat na nové objevy.

V **raném středověku** se na sklonku 9. a počátkem 10. století objevují nálezy keramiky přímo uprostřed Mimoně na Kostelním vršku, kde strategicky výhodná poloha na úzkém ostrohu nabízela příhodné místo pro založení sídliště. Patrně v průběhu 12. století bylo 400 m jihovýchodně na výběžku říční terasy založeno kostrové pohřebiště, z něhož známe dva hroby odkryté v roce 1962. Podle keramiky z jámy vedle hrobů zde osídlení (pohřbívání) pokračovalo alespoň v první polovině 13. století. V poslední třetině 12. století byl proti Kostelnímu vršku nad strží, kterou dnes prochází Nádražní ulice, uložen poklad několika stovek denárů českého knížete Bedřicha. Pozdně hradištního charakteru je i nový nález keramiky na mírném návrší při silnici směrem na Hradčany.

Koncentrace nálezů předkolonizačního období do jižní části Mimoně snad naznačuje i prostor formování **středověkého města**. O jeho podobě není mnoho známo, podle K. Zepnicka bylo nepatrného rozsahu a „v dnešní struktuře jsou jeho stopy jen málo zřetelné“ (Zepnick 1922, 63). V písemných pramenech se Mimoně objevuje v letech 1256 až 1367 pouze v predikátech. Jim odpovídající panské sídlo je kladeno na ostroh Kostelního vršku, kde jsou z povrchových sběrů známy nálezy keramiky převažujícího 13. století (Gabriel – Panáček 2000). Červeně malovaná středověká keramika světlého výpalu byla v roce 1925 či 1927 nalezena u čp. 30/II u jihovýchodní paty Kostelního vršku a téhož stáří byly pravděpodobně také nálezy zjištěné při stavbě sousedního kina. Z nálezových situací vyplývá, že se středověká úroveň v tomto prostoru nachází v hloubce dvou až tří metrů, což je v souladu s profilem získaným u paty skály v roce 2001. Další předválečné nálezy, ať už se jedná o různé úrovně dlažeb v Malé a Mírové ulici, nebo o prkenné „hatě“ v severním vyústění Okrouhlické ulice, nejsou v období středověku až novověku blíže datovatelné. Vzhledem k menším hloubkám (kolem 1 m) spíše naznačují novověké stáří. Tím jsou dosud známé středověké nálezové situace ze středu města vyčerpány. Středověkou sídelní strukturu v blízkém sousedství doplňují povrchové nálezy z pole za viaduktem nad silnicí do Zákup, objevené v roce 2000.

Přehled archeologických pramenů z období středověku ukazuje, že samotné nálezy zatím neumožňují bližší lokalizaci středověkého města v prostoru dnešní Mimoně. Dvě lokality u východní paty Kostelního vršku pouze naznačují jeho možné sepětí s panským sídlem situovaným na výrazném ostrohu a tedy lokalizaci do okolí náměstí Čsl. armády. V těchto místech měl stát u mostu rovněž špitál s kostelem pravděpodobně středověkého stáří (Tille 1909, 1939–40, 292). Zajímavý příspěvek

k této otázce přineslo sledování plynofikace města v roce 2001. Výkopy na západní straně hlavního náměstí (1. máje) i v přilehlém úseku Mírové ulice zjistily pod recentními nebo novověkými polohami pouze intaktní vrstvené štěrkopísky v mocnosti přinejmenším jednoho metru, členěné polohami železiců. V tomto prostoru se tedy, zdá se, středověké osídlení nenacházelo.

Antropologické zhodnocení pozdněhradištního dvojhrobu z Mimoně

Hana Hanáková, Národní muzeum Praha

Dne 20. září 1962 objevil T. Pěnkava v Okrouhlické ulici v Mimoně pozdně hradištní dvojhrob, který byl zpevněn sádrou, vyzvednut in situ a převezen do OVM v České Lípě. V r. 1990 byly kostrové pozůstatky dodány k laboratornímu a odbornému posouzení do antropologického oddělení Národního muzea, kde jsou trvale uloženy pod inv. č. P7A 14316 a 14317. Antropologickým rozbořem byly zjištěny následující poznatky: ve zmíněném dvojhrobě byly pohřbeny dvě děti, položené těsně vedle sebe.

Pohřeb č. 1 obsahoval zlomky lebky, obratle, zlomky kostí z horní poloviny těla, fragmenty pánevních kostí, zlomek kosti stehenní a obě kosti holenní. Na velmi poškozené lebce bylo možno proměřit jen šířku nosu a na dolní čelisti další dvě míry, které jsou uvedené v připojené tabulce. Podle stavu vývoje zubů usuzujeme, že kostra náležela dítěti, které se dožilo 8–9 let.

Pohřeb č. 2 obsahoval téměř neporušenou lebku s dolní čelistí, první dva krční obratle, několik dalších zlomků z páteře, fragment lopatky a pravou ramenní kost. Kostra náleží rovněž dítěti, které zemřelo ve věku 8 let.

Po metrické stránce je zkoumaná lebka hyperbrachykranní, hypsi-kranní, akrokranní a metriometopní. Obličej je hypereuryenní, ocnice hypsikonchní a nos hyperchamaerrhinní. Z anatomických zvláštností uvádíme ještě nezarostlý čelní šev (metopismus) a v obou stropech ocnice byla patrná cribra orbitalia.

Kromě dvou dětských koster byly v dvojhrobě ještě přimíšeny dvě zápěstní kůstky dospělé osoby.

	Pohřeb 1	Pohřeb 2
Největší délka lebky (1)	–	158
Délka báze lebky (5)	–	96
Největší šířka lebky (8)	–	142
Nejmenší šířka čela (9)	–	96
Největší šířka čela (10)	–	116
Biaurikulární šířka (11)	–	104
Největší šířka týlu (12)	–	102?
Výška lebky (17)	–	133
Nadušní výška (20)	–	112
Obvod lebky (23)	–	471
Podélný oblouk (25)	–	334
Čelní oblouk (26)	–	111
Temenní oblouk (27)	–	108
Týlní oblouk (28)	–	106
Čelní tětiva (29)	–	101
Temenní tětiva (30)	–	99
Týlní tětiva (31)	–	92
Kapacita lebky (38)	–	1268
Délka obličeje (40)	–	85
Šířka horního obličeje (43)	–	96
Biorbitální šířka (43/1)	–	92
Bizygomatická šířka (45)	–	118?
Šířka středního obličeje (46)	–	84?
Výška obličeje (47)	–	92
Interorbitální šířka (50)	–	24?
Šířka očnice (51)	–	39 P
Výška očnice (52)	–	36 P
Šířka nosu (54)	20	26
Výška nosu (55)	–	42
Výška brady (69)	26	24
Šířka ramene mandibuly (71)	23	25?
Výška nosního kořene (A)	–	17.1
Výška subspinale (B)	–	20.0
Délkošířkový index (I 1)	–	89.9
Délkovýškový index (I 2)	–	84.2
Šířkovýškový index (I 3)	–	106.8
Frontoparietální index (I 13)	–	67.6
Obličejový index (I 38)	–	78.0
Index očnice (I 42)	–	92.3
Nosní index (I 48)	–	61.9
Alveolární index (I 60)	–	112.9
Nasomalátní index (I A)	–	18.6
Zygomaxilární index (I B)	–	23.8?

POZNÁMKY

- 1/ Za poskytnutí životopisných údajů děkuji Ladislavu Smejkalovi.
- 2/ NZ 388/39 a 5033/53 (k. ú. Mimoň), NZ 2831/74 (Soukromé sbírky I), Friedrich 1942, b. a. 1936.
- 3/ „*In Niemes wurden kürzlich bei Kultivierung eines wüsten Grundes zu Gartenanlagen Scherben von heidnischen Gräberurnen und zwei Steinplatten, die zum Verbrennen der Leichen gedient haben mochten, aufgefunden. Die Scherben waren verziert, namentlich unter dem Rande fand man einen Kranz von (mit einem Hölzchen oder einem Knochen) eingedrückten Punkten.*“ Tuto zprávu z Bohemie (b. a. 1845) doslovně cituje Gerthner (1893) a přebírá ji Hantschel 1897, 228, Tille 1905, 6, a Streitová 1934. O nálezu se v korespondenci zmiňuje také hospodářský úředník Josef Benesch v Litoměřicích (1764–1858). V dopisu svému synovi Františkovi z 16. 11. 1845 píše: „*Die vom Peppi bei Niemes entdeckten und zusammen zusetzten Scherben von heidnischen Gräbern machen folgende Figur: (skica nádoby). Die darüber gezogenen Linien deuten die Brüche an.*“ (Archiv Národního muzea, fond Fr. Beneš, kart. 1, č. 25/1)
V dalším dopisu z 24. 2. 1846 popisuje nález sběrateli Kalinovi z Jäthensteinu: „*Bei Kultivierung eines wüsten Grundes zur Gartenlagen wurden in Monate April 1845 –? dem Stadt Niemes obig der Leipäer Gasse (alt Pechtgraben) am sogenannten Kirchestücke gelegen, dem Tuchmacher Meister Schubert gehörig, mehreren heidnischen Graburnenscherben und zwey Steinplatten, die zum verbrennen den Leichen gedient haben möchten, aufgefunden. Die Scherben waren verziert, namentlich unter dem Rande fand man einem Kranz von (mit einem Hölzchen oder einem Knochen) eingedrückten Punkten. Auch möchte dieser Raum nach dem vorgefundenen Steinmauer einig riesig lassen gewesen seyn.*“ (LA PNP v Praze, fond Kalina z Jäthensteinu)
- 4/ Za konzultaci při datování raně středověké keramiky a kamenných nástrojů děkuji kolegovi Petru Jenčovi.
- 5/ b. a. 1895, Paudler 1895, Fiala 1895, 195, Smolik 1897, Hantschel 1897a, 158, Tille 1905, 48, Friedrich – Tille 1925, 4, Friedrich 1923–25, č. 5, 1938 a 1942, Nohejlová-Prátová a kol. 1956, č. 1613.
- 6/ Totožnost s předchozí sekerou není úplně vyloučena, neboť zprávu o nálezu zapsal na formulář Amtu für Vorgeschichte pravděpodobně až Karl Suske z Mimoně, pověřený od konce třicátých let památkovým dozorem pro Českolipsko. Vzhledem k problematickým vztahům s E. Friedrichem nemusel mít přesné informace o okolnostech nálezů.
- 7/ Dochovaná keramika ve sbírce OVM pochází z Kostelního vrchu, nikoliv z této lokality, jak uvádí F. Gabriel (Gabriel – Panáček 2000, 108–109).
- 8/ V dalších zmínkách uvádí Friedrich jiné hloubky: 1,75 m (1935) a 1,5 m (1936, 1937).
- 9/ J. Waldhauser uvádí lokalizaci „před kostelem podél fary“, což není v souladu s originálem zápisu v Gebauerově deníku „In Hohlweg von Kirche neben Kirchhof entlang 2 neolithische Scherben gefunden“
- 10/ Suske uvádí mylně rok 1937.
- 11/ V OVM v České Lípě se mezi nelokalizovanými nálezy, které pocházejí ze zrušeného muzea v Mimoni, nachází 35 mm dlouhá čepel s malým vrtákem z baltského pazourku, se strmou retuší, připomínající tvarem úzký hrot (inv. č. A-9584, př. č. 664/50). Je datovatelná v širším intervalu od magdalenieny až po neolit. Ztotožnění obou nálezů není vyloučeno. Za konzultace k datování děkuji Petru Jenčovi a Jiřimu Svobodovi.

- 12/ Mezi blíže neurčitelnými nálezy staré sbírky OVM (evidovány v oddělení militárií) se dnes nachází kolem 25 železných koulí různých velikostí, z nichž převážná část pravděpodobně pochází z prostoru Mimoň – Kuřívody. Kamenné koule se mezi nimi nenacházejí.
- 13/ Za určení mincí děkuji Haně Pátkové z Ústavu pomocných věd historických FFUK v Praze. Uložení novověkých mincí není známo.
- 14/ Korespondenční lístek je uložen ve svazku Mimoň na archeologickém pracovišti OVM.

LITERATURA

ARÚ: Archeologický ústav AV ČR v Praze.

b. a. 1845: Kleinere Nachrichten. Bohemia, Nr. 89 (27. 7.), s. 4. Praha.

b. a. 1895: Niemes. Reichenberger Zeitung 37, Nr. 245 (18. 10.), s. 2, a Nr. 261 (7. 11.), s. 3.

b. a. 1925: Ausgrabung in Niemes (podle Reichenberger Zeitung). Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken- und Isergebirges 19, 190. Liberec.

b. a. 1936: Den 70. Geburtstag... Deutsch Gabeler Zeitung 11, Nr. 9 (29. 2.), s. 7. Jablonné v Podještědí.

Blažek, J. 2000: Archeologie v okupovaném pohraničí 1938–1945. In Radvanovský, Z. (ed.): Historie okupovaného pohraničí (1938–1945) 5, 137–155. UJEP Ústí n/L.

Budinský, P. a kol. 1989: Výzkumy a přírůstky archeologického odboru Krajského muzea v Teplicích v letech 1982–1986. Archeologický výzkum v severních Čechách 15. Teplice.

Fiala, E. 1895: České denáry. Praha.

Franz, L. 1933: Mittelsteinzeitliche Funde bei Drum. MNVHW 66, 33–35.

Franz, L. 1934: Nordböhmisches Steinzeitfunde. Altschlesien 5, 19–28. Breslau/Wrocław.

Franz, L. 1936: Neues zur vorgeschichtliche Besiedlung um das Lausitzer Gebirge. Zittauer Geschichtblätter 13, 13–16. Zittau.

Friedrich, E. 1900: (Correspondenzen) Niemes. MNEC 23, 291.

Friedrich, E. 1901: (Correspondenzen) Niemes. MNEC 24, 194 a 401.

Friedrich, E. 1923: Interessanter Fund. Reichenberger Zeitung 64, Nr. 141 (19. 6.), s. 2. Liberec.

Friedrich, E. 1923–25: Die Stätte des urältesten Niemes. Rukopisná mapa Mimoně s legendou. Sbírký rukopisů OVM v České Lípě.

Friedrich, E. 1933: Altertumsfunde 1932 bei Niemes. Deutsch Gabeler Zeitung = Niemeser Zeitung 8, Nr. 16 (22. 4.), s. 7.

Friedrich, E. 1933: Eine uralte Waffe im Niemeser Stadtmuseum. Deutsch Gabeler Zeitung = Niemeser Zeitung 8, Nr. 11 (18. 3.), s. 3.

Friedrich, E. 1934: Altertumsfunde in der Umgebung von Niemes. Deutsch Gabeler Zeitung 9, Nr. 18 (5. 5.), s. 8.

Friedrich, E. 1934a: 100 Jahre Heimatforschung. Deutsch Gabeler Zeitung 9, Nr. 32–33 (11. 8., 18. 8.), s. 7 a 5.

Friedrich, E. 1934b: Altertumsfunde in der Umgebung von Niemes. Deutsch Gabeler Zeitung 9, Nr. 45 (10. 11.), s. 6.

Friedrich, E. 1934c: Im Burverlies des Schischkenschlosses. Deutsch Gabeler Zeitung 9, Nr. 26 (30. 6.), s. 7.

Friedrich, E. 1935: Altertumsfunde. Deutsch Gabeler Zeitung 10, Nr. 28 (13. 7.), s. 7.

Friedrich, E. 1935a: Steinzeitfunde in Niemes und Kratzdorf. Deutsch Gabeler Zeitung 10, Nr. 32 (10. 8.), s. 7.

Friedrich, E. 1935b: Pfeilspitzen und Ballästerkugeln. Deutsch Gabeler Zeitung 10, Nr. 46 (16. 11.), s. 6.

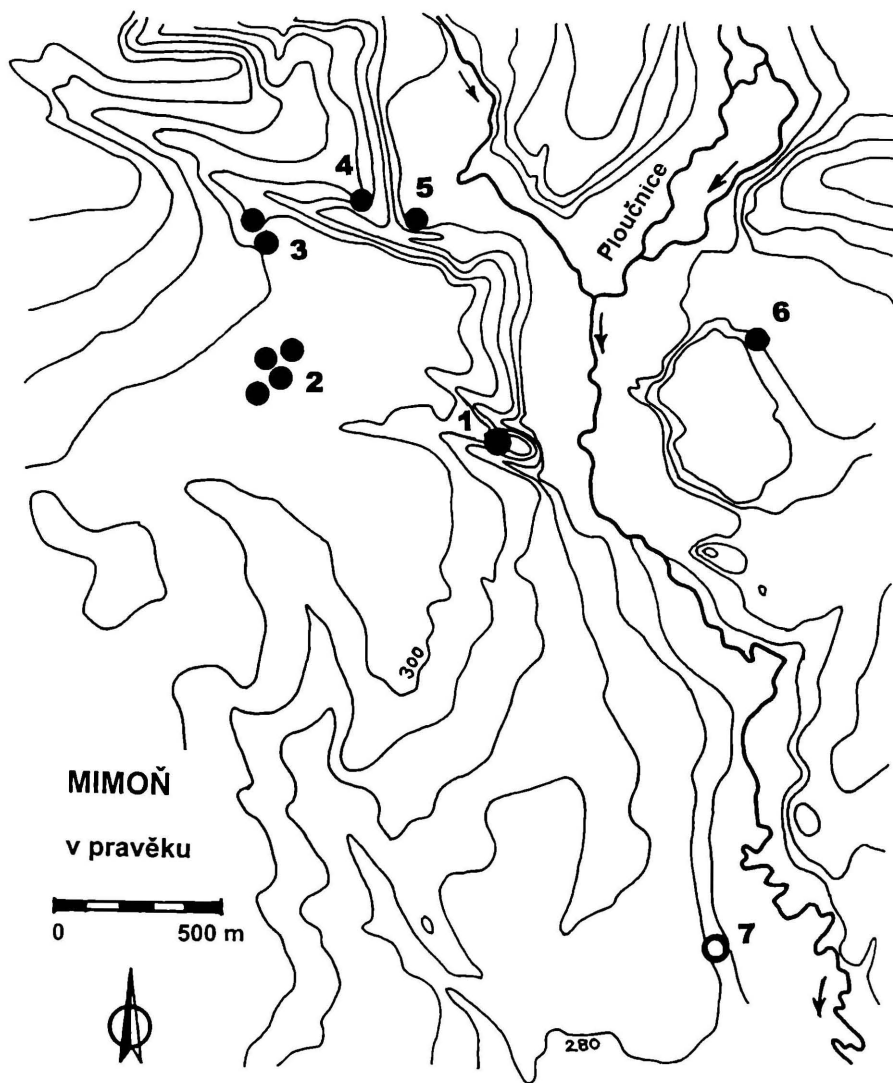
Friedrich, E. 1936: Altertumsfunde bei Dobern, Rabendorf und auf dem Roll. Deutsch Gabeler Zeitung = Niemeser Zeitung 11, Nr. 7 (15. 2.), s. 6.

Friedrich, E. 1936a: Altertumsfunde in Wolfsthal und bei der Krutzenburg. Deutsch Gabeler Zeitung = Niemeser Zeitung 11, Nr. 42 (17. 10.), s. 6.

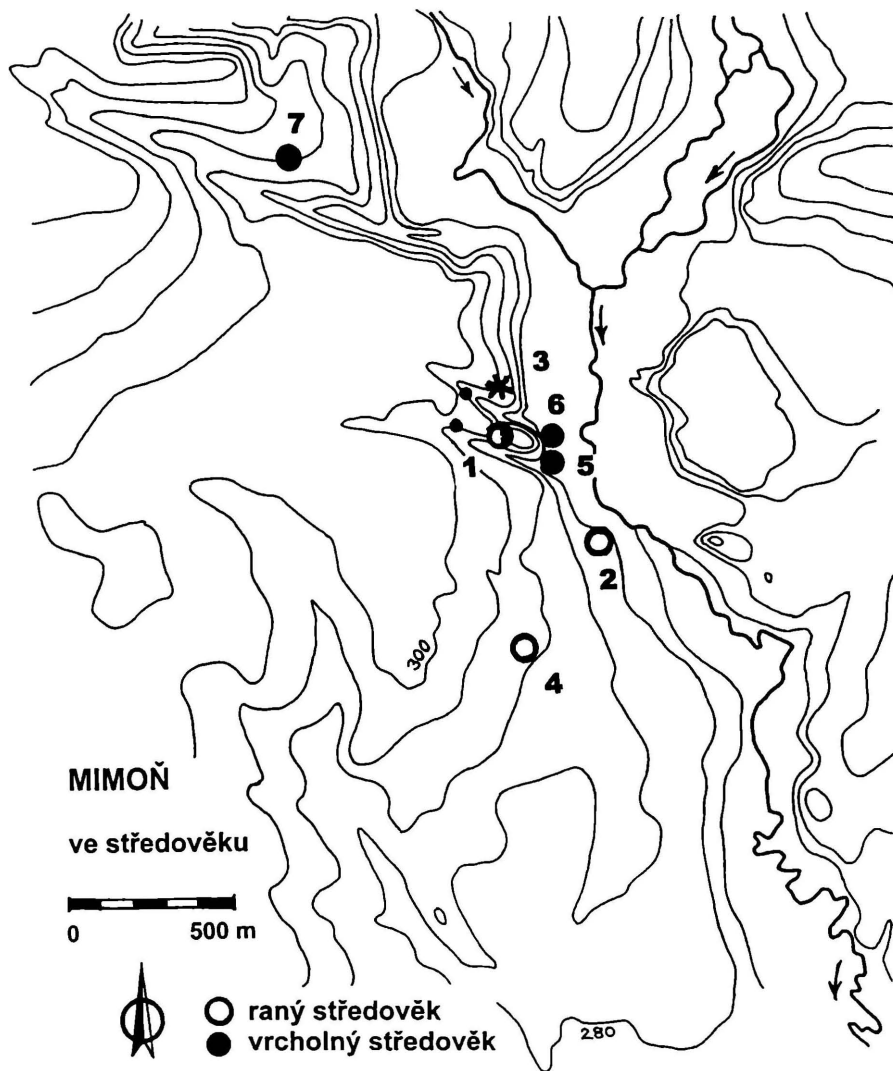
Friedrich, E. 1936b: Stadtbrand 1806. – Aebtissin Gürth. Deutsch Gabeler Zeitung = Niemeser Zeitung 11, Nr. 3 (18. 1.), s. 6.

- Friedrich, E. 1937: Altertumsfunde am Bösig, auf dem Roll und bei Wolfsthal. Deutsche Leipziger Zeitung 88, Nr. 250 (3. 11.), s. 5.
- Friedrich, E. 1938: Allerlei aus alter Zeit. Deutsch Gabeler Zeitung = Niemeser Zeitung 13, Nr. 5 (5. 2.), s. 3.
- Friedrich, E. 1939: Mimoň. Archiv nálezových zpráv, č. j. 5033/53. ARÚ AV ČR Praha.
- Friedrich, E. 1942: Die Stätte des urältesten Niemes. Volksanzeiger z 18. 9. Nový Bor.
- Friedrich, E. – Tille, J. 1925: Aus der Urgeschichte von Niemes. In: Aus unserer Heimat! Gesammelte Beiträge anlässlich des Heimatfestes Niemes 1925, 3–8. Mimoň.
- Gabriel, F. 1985: Opevněná panská sídla na Českolipsku před rokem 1319. Z minulosti Děčínska a Českolipska 4, 301–332. Děčín.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa. Argo: Praha.
- Gebauer, E. 1932–34: rukopisný deník č. 3. Severočeské muzeum v Liberci, archeologické oddělení.
- Gerthner, E. 1893: (Correspondenzen) Bürgstein. MNEC 16, 395–396.
- Hantschel, F. 1897: Prähistorische Fundchronik. MNEC 20, 1–43, 218–264 a 351–373.
- Hantschel, F. 1897a: Allerlei Alterthümliches III. MNEC 20, 158–164.
- Jarschel, J. 1924: (Aus Mitgliederbriefen) Niemes. MNVHW 47, 114.
- Jenč, P. – Peša, V. 2000: Nejstarší osídlení severních Čech. OVM: Česká Lípa. MNEC = MNVHW: Mitteilungen Nordböhmisches Exkursions-Klub, Mitteilungen Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege. Česká Lípa.
- Nohejlová-Prátová, E. a kol. 1956: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Praha.
- NZ: nálezové zprávy Amt für Vorgeschichte (před 1945) ve slozce Mimoň, autorem zřejmě K. Suske. Archiv nálezových zpráv, ARÚ Praha.
- OVM: Okresní vlastivědné muzeum, od roku 2003 Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě.
- Paudler, A. 1895: Aus den Ausschuss-Sitzungen. MNEC 18, 356–358.
- Peša, V. 2000: Mimoň. Archiv nálezových zpráv, č. j. 528/00. ARÚ AV ČR Praha.
- Peša, V. 2002: Mimoň: Lužická – Mírová – Okrouhlická (plynofikace). Archiv nálezových zpráv, č. j. 1077/02. ARÚ AV ČR Praha.
- Peša, V. 2003: Mimoň – nálezové zprávy za rok 2002. Archiv nálezových zpráv, ARÚ AV ČR Praha.
- Růžičková, E. – Růžička, M. 1984: Terasy Ploučnice v okolí Mimoně a jejich vztah k sedimentům zalednění. Český geologický ústav v Praze, nálezová zpráva č. j. 67/1984.
- Sklenář, K. 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Praha.
- Smolík, J. 1897: O dvou nálezech českých denárů. Památky archeologické 17 (1896–1897), 65–68. Praha.
- Stará, M. 1992: Archeologická sbírka Severočeského muzea v Liberci. Archeologický výzkum v severních Čechách 22. Teplice.
- Streit, C. 1934: Funde aus Niemes. Sudeta 10, 108–111.
- Streit, C. 1935: Zwei Hausberge in Nordböhmen. Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde Jeschken-Isergaues 29, 5–12.
- Streit, C. 1936: Fundnachrichten aus Böhmen. Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 12, 83.
- Suske, K. 1934: Ausgrabungen im verschwundenen Orte Niederwald. MNVHW 57, 85–87.
- Suske, K. 1940: Unveröffentlichte Bodenfunde im Landkreis Deutsch Gabel. Sudeta N. F. 1 (1939/1940), 23–25. Liberec.
- Suske, K. (K. S.) 1942: kritika Friedrichova článku Die Stätte des urältesten Niemes (Volksanzeiger 18. 9. 1942). Mimoň, č. j. 327/87, Archiv nálezových zpráv. ARÚ Praha.

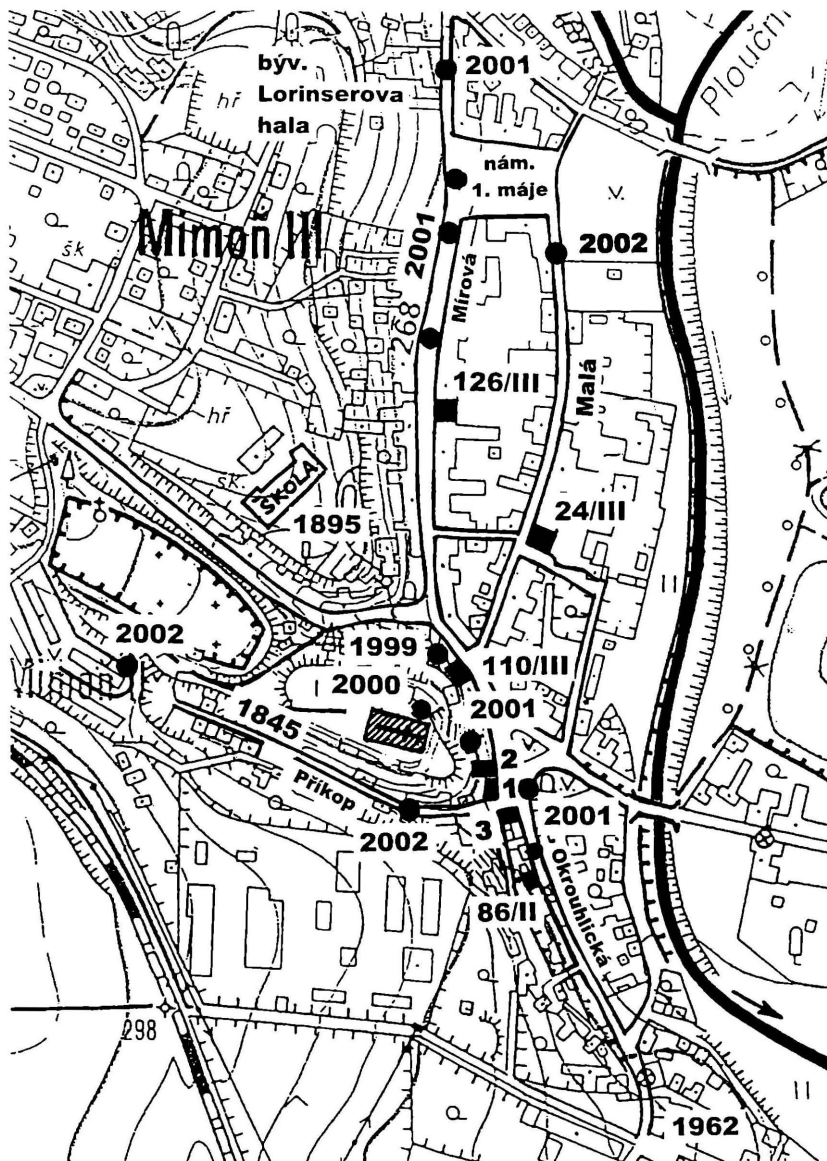
- Suske NZ: korespondence v Archivu nálezových zpráv ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2830/74 (Soukromé sbírky II.).
- Tille, J. 1905: Geschichte der Stadt Niemes und ihrer nächsten Umgebung. Mimoň.
- Tille, J. 1925: Aus der Ortsgeschichte von Niemes. In: Aus unserer Heimat! Gesammelte Beiträge anlässlich des Heimatfestes Niemes 1925, 10 ad. Mimoň.
- Tille, J. 1925a: Aus der Vergangenheit von Niemes und seiner Umgebung. MNVHW 48, 20–22.
- Tille, J. 1926: Aus Niemes. MNVHW 49, 15–17.
- Tille, J. 1939–40: Geschichte der Stadt Niemes II. (rkp. kronika). SOkA Česká Lípa, fond Archiv města Mimoň, inv. č. 376.
- Vojtíšek, B. 1962: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Mímoni. OVM Česká Lípa a Archiv nález. zpráv (Mimoň, č. j. 1598/63) v ARÚ AV ČR Praha.
- Waldhauser, J. 1970: Archeologický výzkum v severních Čechách II. Liberec.
- Zepnick, K. 1922: Siedlungsgeographische Studien in nördlichsten Böhmen. Arbeiten des geographischen Instituts der Deutschen Universität in Prag, Heft 2. Praha.

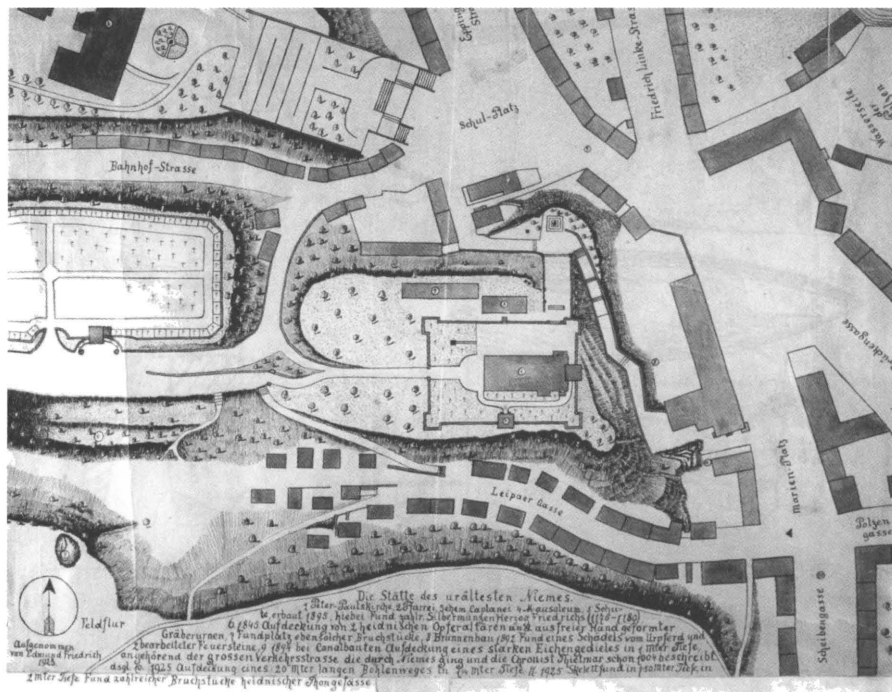
Obr. 1 Pravěké lokality s rokem nálezu: 1 – Kostelní vrch, 2 – nádraží (1898 – 1901), 3 – střelnice (1935), 4 – pole u viaduktu (1935), 5 – Kalvárie (1909), 6 – Gürthova pískovna (1913), 7 – geologický bod č. 45 (nejistá lokalita).

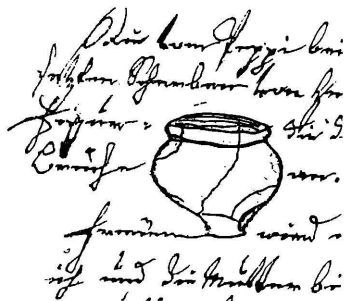
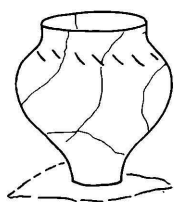
Obr. 2. Středověké lokality: 1 – Kostelní vrch, 2 – hroby v Okrouhlické ulici čp. 114 (1962), 3 – škola (nález depotu mincí 1895), 4 – pole směrem na Hradčany (2001), 5 – čp. 30/II (1925), 6 – pivovar/kino (1892, 2001), 7 – pole nad viaduktem (2000). Malé body – nejisté lokality.

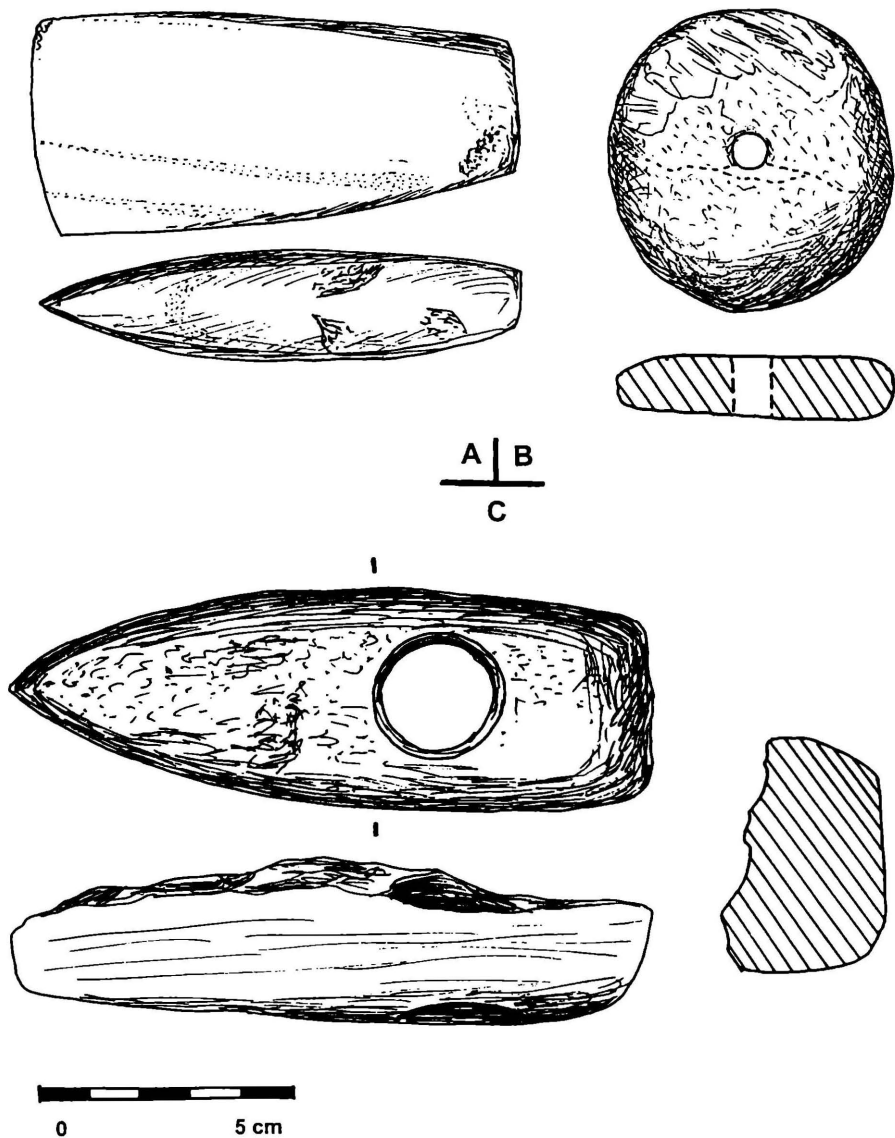
Obr. 3. Mimonň – město: lokalizování nálezů podle domů a roku výzkumu: 1 – čp. 31/II, 2 – čp. 30/II, 3 – čp. 90/II.

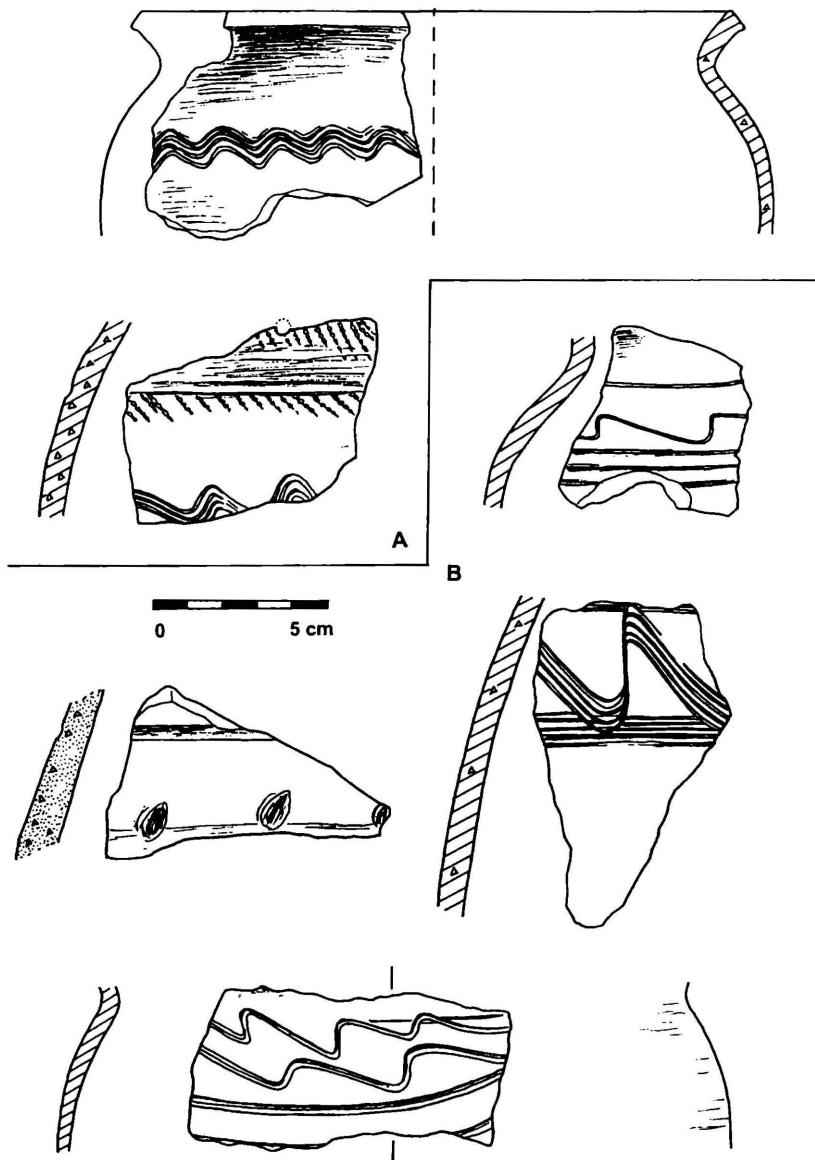
Obr. 4. Archeologická mapa Mimoně od Edmunda Friedricha z let 1923–1925 (OVM Česká Lipa).

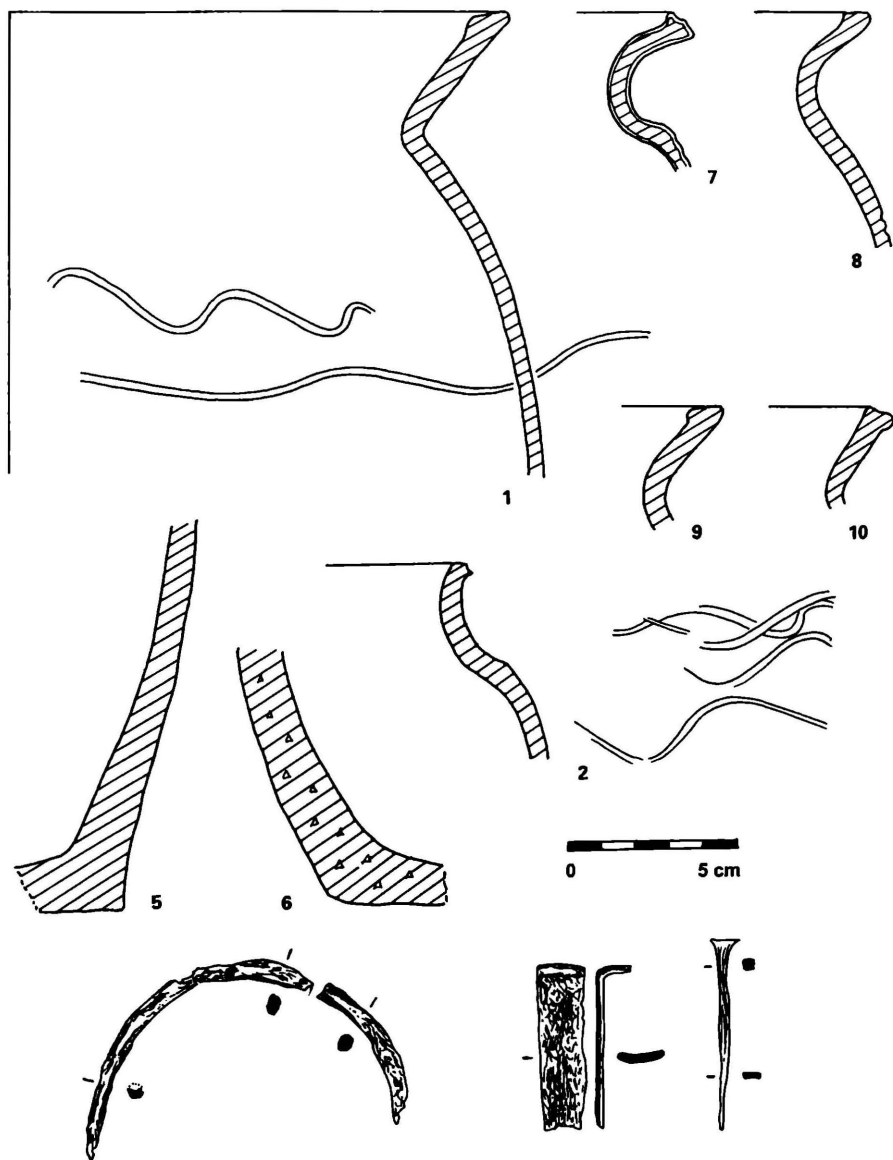
Obr. 5. Nález „pohanských“ uren na úbočí Kostelního vrchu roku 1845. Nahoře nádoba podle farní pamětní knihy, dole podle dopisu J. Beneše.

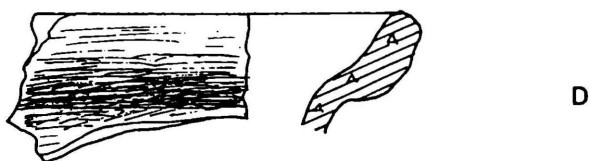
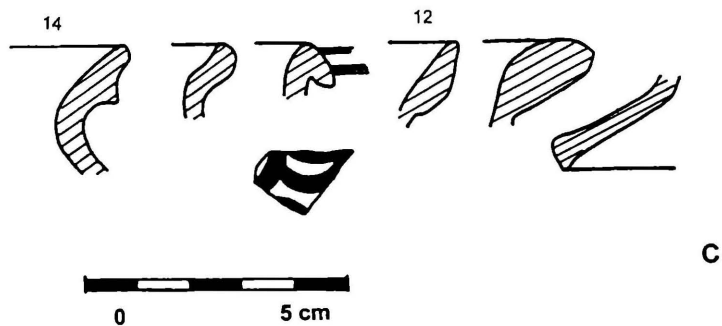
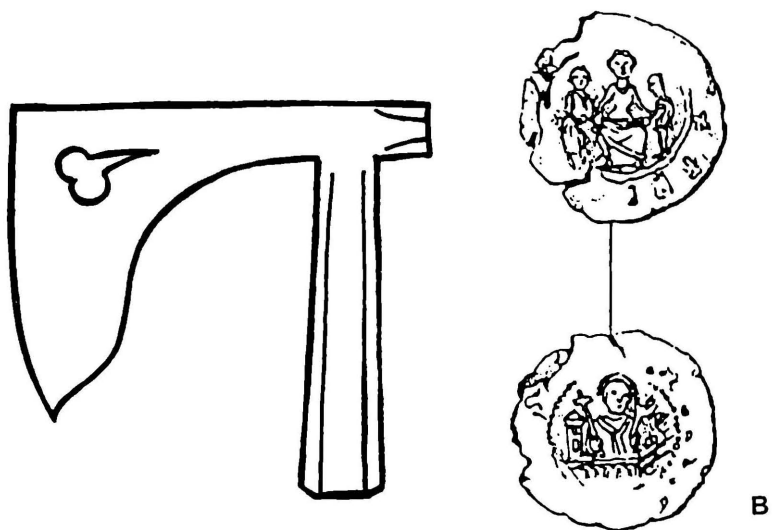
Obr. 6. Praveké nástroje nalezené u nádraží (A), v Heilekově pískovně (B) a u viaduktu (C).

Obr. 7 Raně středověká keramika: A – Kostelní vrch (80. léta 19. století), B – hroby v Okrouhlické ulici (1962).

Obr. 8. Výzkum hrobů v Okrouhlické ulici (1962). Nedochovaná keramika podle nálezné zprávy B. Vojtiška, dole železné předměty.

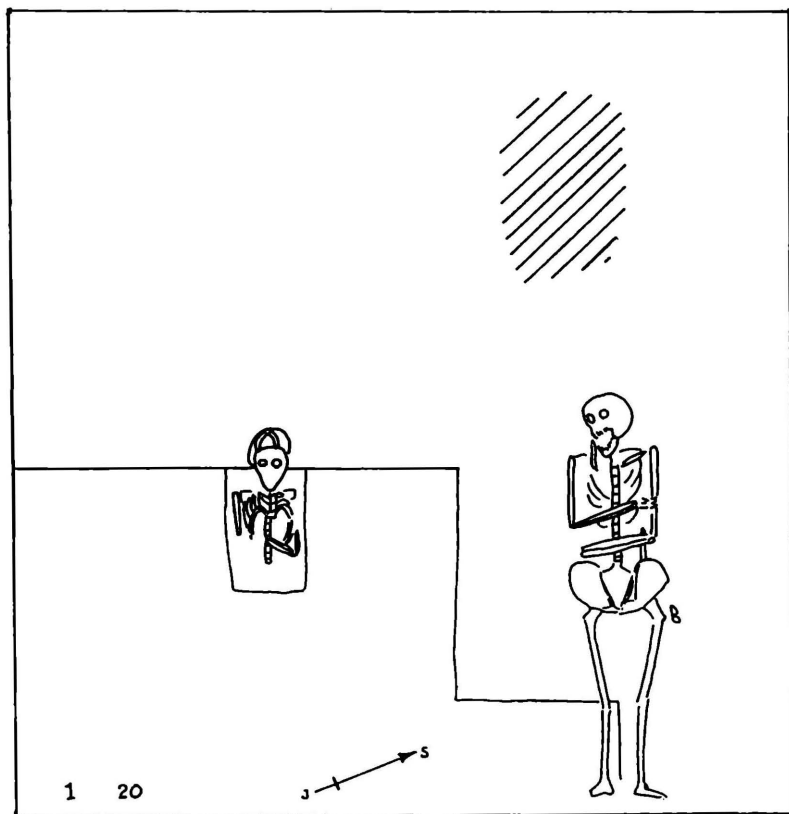
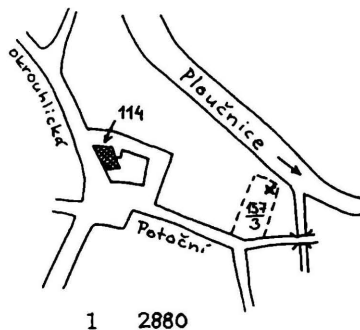
Obr. 9. Středověké nálezy: A – širočina z Mírové ulice (1926), B – denár z pokladu u školy (1895), C – pole u zákupské silnice (2000), D – Kostelní vrch (1970). A a B bez měřítka.

MIMOŇ

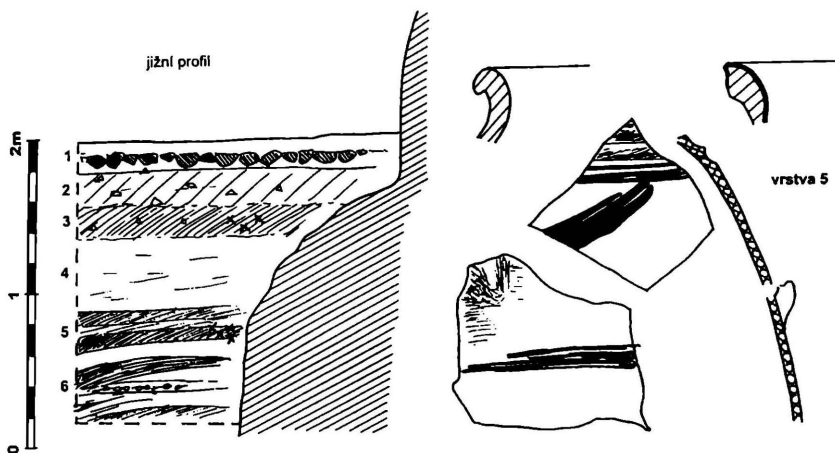
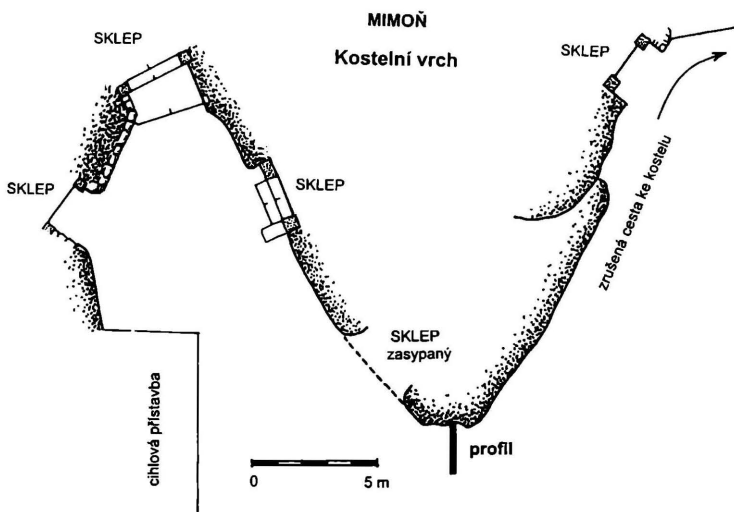
Okrouhlická 114
parcely č. 157/3

nález pohřbů v r. 1962

////// keramika 12./13. stol.

Obr. 10. Dokumentace výzkumu hrobů podle B. Vojtiška (1962).

Obr. 11. Záchraný výzkum za kinem roku 2001. Profil 1 – pod povrchovou vrstvou drnu a humusu čedičová dlažba usazená do červeného písku; 2 – nesourodý světle hnědý písek; 3 – nesourodý hnědošedý písek s novověkými zlomky; 4 – zvrstvený béžový písek; 5 – souvrství vrstev šedého jílovitého písku prokládaných béžovým až nahnědlým pískem; v tmavší vrstvě na bázi souvrství nálezy časně novověké keramiky; 6 – obdoba předcházejícího souvrství s výraznější hnědou vrstvou s koncentrací oblázků (štetování).

MIMONĚ – Okrouhlická
vozovka mezi čp. 88/II a 89/II

MIMONĚ – Mírová
roh u náměstí 1. máje

Východní profil:

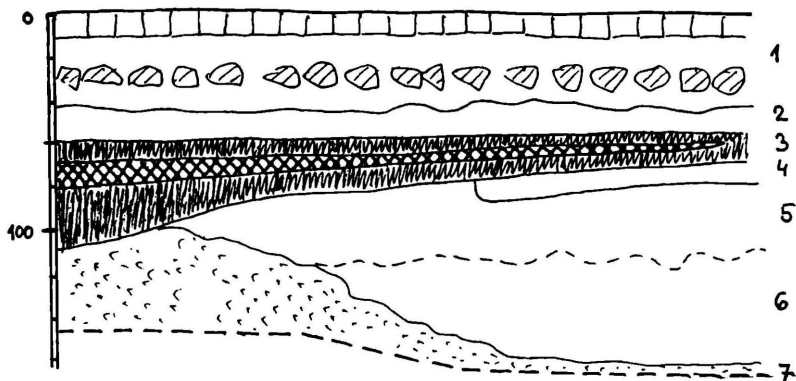
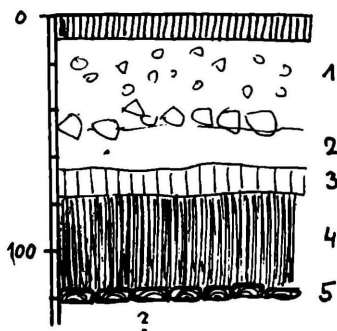
- 1- asfalt, šterkový podsyp
- 2- okrově žlutý písek s úlomky cihel
- 3- tvrdý hnědý hlinitý písek s drobnými úlomky cihel
- 4- tvrdý tmavě hnědý hlinitý písek
- 5- vrstva dřeva (prkna)

Max. dosažená hloubka – 120 cm.

Západní profil:

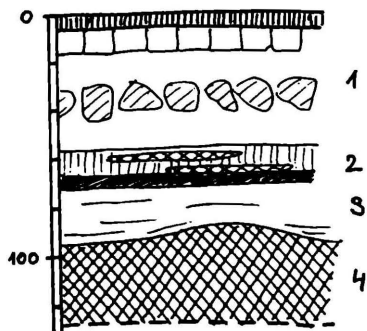
- 1- úrovně dlažeb
- 2- béžovo šedý písek
- 3- požárová vrstva v hlinitém písku
- 4- sypký béžový písek s drobným šterkem
- 5- kompaktní okrový jílovitý písek
- 6- kompaktní okrový jílovitý písek až písčité jíl
- 7- říční šterk

Max. dosažená hloubka – 160 cm.

Obr. 12. Záchranný výzkum při plynofikaci roku 2001.

**MIMOŇ – nám. Čsl. armády
před čp. 31/II (vedle kina)**

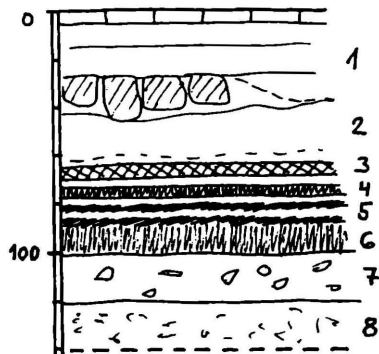

Východní profil:

- 1- úroveň dlažeb s podsýpkami
- 2- šedoběžový kompaktní písek s červenými písčnými vrstvičkami (požár) na bázi tmavě šedý (uhlíkatý) písek
- 3- kompaktní béžový písek zvrstvený
- 4- destrukce dočervena přepálené mazanice (objekt?), směrem k severu porušeno recentním zásahem, k jihu se vytrácí

Max. dosažená hloubka – 125 cm.

**MIMOŇ – nám. Čsl. armády
před domem čp. 22 v Okrouhlické ul.
(chodník)**

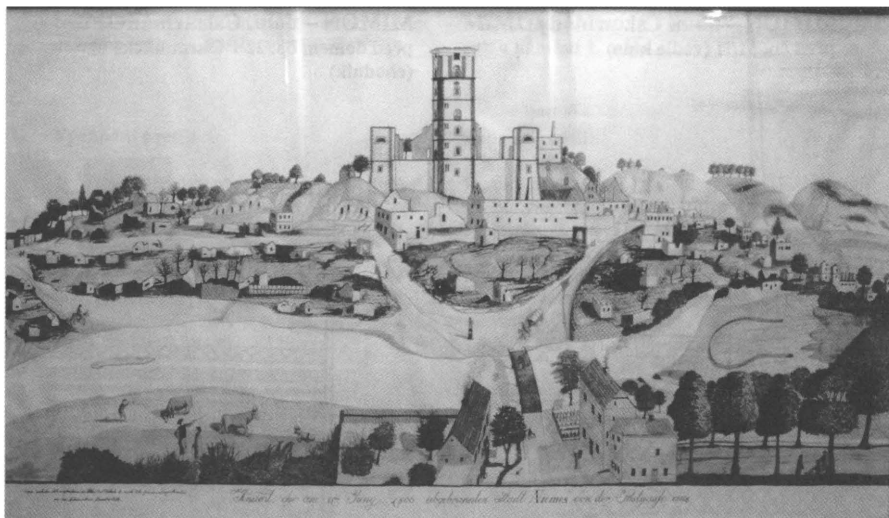

Jižní profil:

- 1- dlažba chodníku a starší žulová dlažba
- 2- žlutý písek s příměsí hlíny, malých kamenů
- 3- požárová vrstva s červeně vypálenou mazanicí a uhly
- 4- okrově hnědý jílovitý písek, pod ním humózní šedohnědý písek, níže žlutý písek
- 5- dva uhlíkaté horizonty
- 6- světle hnědý kompaktní písek
- 7- okrový sypký písek s hrubým říčním štěrkem
- 8- světle hnědý pevnější písek s drobným říčním štěrkem

Max. dosažená hloubka – 140 cm.

Obr. 13. Záchranný výzkum v roce 2001.

Obr. 14. Mimoň po požáru roku 1806. (Expozice OVM v České Lípě.)

Obr. 15. Raně středověké lokality: vlevo terasa s hroby, v pozadí kostelní vršek (foto V. Peřina).

Obr. 16. Břetislav Vojtíšek při odkrývání raně středověkých hrobů v Okrouhlické ulici. (Foto archiv OVM v České Lípě.)

RESUMÉ

Archäologische Erkundung der Geschichte von Mimoň

Vladimír Peša

Das älteste Interesse für die Geschichte der Stadt und ihrer Umgebung – besonders der Burgen – setzte schon in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts ein. Große Aufmerksamkeit erregte der erste bekannte archäologische Fund im Jahre 1845 auf dem Kirchberg, der auf eine ältere Tradition der Ansiedlung hindeutete. Mit den Anfängen der regionalen historischen Forschungen im 19. Jahrhundert waren vor allem der Beamte Karel Brantl, der Hilfslehrer Johann Düring, der Pfarrer Gärtner, der Wirtschaftsbeamte Josef Beneš und Dr. Gustav Lorinser verbunden (Friedrich 1934a). Berichte über die archäologischen Funde erscheinen erst seit Ende des 19. Jahrhunderts, hauptsächlich dank Edmund Friedrich und Josef Tille. In der Zeit zwischen den Weltkriegen konzentrierte sich in Mimoň (*Niemes*) und seinem Stadtmuseum der überwiegende Teil der archäologischen Tätigkeit in der Region um Česká Lípa, welche seit 1939 von dem deutschen Amt für Vorgeschichte koordiniert wurde.

Im Zusammenhang mit dem Vorkommen von Funden aus der älteren Steinzeit (*Paläolithikum*) in der Umgebung von den heutigen Teichen bei Holany, südwestlich von Česká Lípa, gewinnen die Funde von Mammutzähnen in der Ziegelei unter dem Berg und von Knochen eines angeblichen wollhaarigen Nashorns bei dem nahen Barzdorfer Viadukt nördlich von Mimoň an Bedeutung, denn die Anwesenheit von großen pleistozänen Tieren konnte in diese Landschaft auch paläolithische Jäger locken. Bei Pertoltice (*Barzdorf*) wurden in der Nähe der Ziegelei laut E. Friedrich sogar Steinartefakte aus Feuerstein, Jaspis und Bergkristall von unbekanntem Alter gefunden, die leider verschollen sind. Nicht weniger interessant, aber wieder unbelegbar ist der Fund von zwei Steinartefakten und vermutlichen Pferdeknöcheln im Jahre 1892 diesmal direkt in Mimoň unter dem Kirchberg. Alle Lokalitäten befinden sich unter einem markanten Geländebruch, der in der nordsüdlichen Richtung vom Fluß Ploučnice herausgebildet wurde, und können die Vorstellung hervorrufen, dass die großen Säugetiere während der Jagd bis an den Rand des Abgrunds getrieben wurden, von wo sie hinunterstürzten. In der Wirklichkeit verfügen wir jedoch bisher über keine Belege für eine paläolithische Ansiedlung in der Umgebung von Mimoň.

Die ältesten Funde auf dem Gebiet der heutigen Stadt gehören in die jüngere bis späte Steinzeit (*Neolithikum* – *Äneolithikum* 5500–2200 v. u. Z.). Obwohl direkte Belege der Ansiedlung (Gräber, Siedlungsobjekte oder Abfallgruben) vermisst werden, lässt die Menge der gefundenen Steinwerkzeuge keine Zweifel zu, dass hier oder in der nächsten Umgebung urzeitliche Bewohner-Landwirte siedelten. Die Konzentration der Funde vorwiegend am westlichen Rand von Mimoň (Bahnhof, bei dem sog. Schießgarten bei der Straße nach Zákupy, am Viadukt und beim Kalvarienberg) entspricht ungefähr dem Vorkommen von Löß auf den Schichten von Flusskiessand, welche die ältesten Flussterrassen der Ploučnice tief im Pleistozän darstellen. Bei Rettungsgrabungen stellte sich heraus, dass die Verbreitung der Lößablagerungen noch größer ist, als es die geologische Untersuchung am Anfang der 80-er Jahre voraussetzten, welche sie in einem engen Streifen entlang der Gleise in der Nähe vom Bahnhof identifizierten (vgl. Růžičková – Růžicka 1984). Sie wurden neu auch in der südöstlichen Richtung im Gartenviertel über dem

Pechgraben und in der Nähe der Straße Richtung Hradčany (*Kummer*) am Rande von Mimoň entdeckt. Das Vorkommen von Lößboden ist ein bedeutender Umstand, da daran traditionell neolithische Siedlungen gebunden waren. Steinwerkzeuge selbst ermöglichen in der Regel nur eine annähernde Datierung und gingen größtenteils verloren, so dass wir nicht einmal ihre Gestalt kennen. Von insgesamt zehn Gegenständen können wir heute lediglich drei beurteilen. Am ältesten scheint das am Viadukt in Mimoň gefundene Steinbeil, das wahrscheinlich aus dem jüngeren Neolithikum stammt. Die kleine Axt als der einzige erhaltene Fund aus der Nähe des Bahnhofs stammt aus dem Äneolithikum, den scheibenförmigen Gegenstand (ein Gewicht?) aus Heileks Sandgrube kann man nicht näher datieren.

Mit dem Äneolithikum enden die Zeugnisse über urzeitliche Funde auf dem Gebiet von Mimoň. Wie die neuen Lokalitäten in der Umgebung (z. B. bei *Kummer*) beweisen, war die Landschaft in der Bronzezeit und in der älteren Eisenzeit keinesfalls unbesiedelt. Wir können also neue Entdeckungen erwarten.

Keramikfunde aus dem *Frühmittelalter* (am Ende des 9. und am Anfang des 10. Jahrhunderts) tauchen direkt in der Mitte von Mimoň auf dem Kirchberg auf, dessen strategisch günstige Lage auf einem engen Felsvorsprung eine geeignete Stelle für eine Siedlungsgründung bot. 400 m südöstlich wurde wahrscheinlich während des 12. Jahrhunderts eine Skelettgrabstätte auf einem Ausläufer der Flussterrasse gegründet, wovon wir zwei im Jahre 1962 entdeckte Gräber kennen. In einem Doppelgrab wurden die Verstorbenen in gestreckter Lage auf dem Rücken in der NWW-SOO Richtung, mit nach Osten gewandtem Gesicht nebeneinander gelegt. Außer zwei bestatteten Kindern im Alter von ungefähr 8 Jahren wurden im Doppelgrab zwei Handgelenkknochen einer erwachsenen Person beigefügt. Das zweite Grab befand sich parallel 1 m entfernt in der selben Tiefe, Lage und Ausrichtung wie das erste. Laut B. Vojtíšek wurde hier ein erwachsener, 161 cm großer Mann begraben. Die Bestattungen enthielten außer Eisennägeln keine Opfergaben, alle 166 Gefäßscherben wurden unter dem Ackerboden in der Nachbarschaft der Gräber gefunden. Nach der Keramik zu schließen setzte sich hier die Ansiedlung (Bestattung) zumindest in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts fort. Im letzten Drittel des 12. Jahrhunderts wurde gegenüber dem Kirchberg über der Schlucht, durch die heute die Bahnstraße führt, ein Schatz von ein paar Hundert Denaren des böhmischen Fürsten Bedřich vergraben. Auch der neue Keramikfund auf der kleinen Anhöhe bei der Straße Richtung Hradčany weist den Charakter der späten Burgstätten auf.

Die Konzentration der Funde aus der Zeit vor der Kolonisierung im südlichen Teil von Mimoň deutet vielleicht auf den Raum hin, wo sich die mittelalterliche Stadt formte. Über ihre Gestalt ist nicht viel bekannt, nach K Zepnick war sie überaus klein und „im heutigen Aussehen sind nur spärliche Spuren der Stadnanlage auffindbar“ (Zepnick 1922, 63). In schriftlichen Quellen erscheint Mimoň in den Jahren 1256 bis 1367 nur in Prädikaten. Der ihnen entsprechende Herrsitz wird auf den Vorsprung des Kirchbergs gesetzt, wo Keramikfunde vorwiegend aus dem 13. Jahrhundert aus Oberflächensammlungen bekannt sind. Rot gemalte mittelalterliche, hellgebrannte Keramik wurde im Jahre 1925 oder 1927 bei No. 30/II am südöstlichen Fuße des Kirchberges gefunden und von gleichem Alter waren wahrscheinlich auch die beim Bau des anliegenden Kinos entdeckte Funde. Aus der Fundsituation geht hervor, dass sich das mittelalterliche Niveau in diesem Raum in der Tiefe von zwei bis drei Metern befindet, was mit dem im Jahre 2001 am Fuße des Felsens gewonnenen Profil übereinstimmt. Weitere Funde der Vorkriegszeit – seien es die unterschiedlichen Ebenen der Pflasterung in den Straßen Malá und Mírová, oder das Holzgediele in der nördlichen Ausmündung der Straße Okrouhlická – kann man in der

Zeit vom Mittelalter bis in die Neuzeit nicht näher datieren. Im Hinblick auf die kleinere Tiefe (ungefähr 1 m) deuten sie eher auf die Neuzeit hin. Damit sind die bisher bekannten Fundstätten in der Stadtmitte erschöpft. Die mittelalterliche Siedlungsstruktur in der nahen Nachbarschaft ergänzen die im Jahre 2000 entdeckten Oberflächenfunde aus dem Feld hinter dem Viadukt über der Straße nach Zákupy.

Die Übersicht von archäologischen Quellen aus dem Mittelalter zeigt, dass allein die Funde noch keine nähere Lokalisierung der mittelalterlichen Stadt auf dem Gebiet des heutigen Mimoň ermöglichen. Die zwei Lokalitäten am östlichen Fuß des Kirchberges deuten nur auf deren mögliche Verbindung mit dem auf dem markanten Vorsprung situierten Herrensitz und in dem Sinne auf die Lokalisierung in die Nähe des Platzes Čsl. armády hin. An dieser Stelle soll bei der Brücke auch ein wahrscheinlich mittelalterliches Spital mit einer Kirche gestanden haben. Einen interessanten Beitrag zur Klärung dieser Frage brachte auch die Forschung im Zusammenhang mit der Verlegung der Gasleitung in der Stadt im Jahre 2001. Die Ausgrabungen auf der westlichen Seite des Hauptplatzes (1. Máje) und in dem anliegenden Teil der Mírová-Straße legten unter den rezenten oder neuzeitlichen Lagen nur intakten geschichteten Kiessand von der Mächtigkeit von mindestens 1 m bloß, die von Eisensteinlagen gegliedert waren. In diesem Raum befand sich also wie es scheint keine mittelalterliche Siedlung.

VÝVOJ RYBNIČNÍ SOUSTAVY NA BEZDĚZSKÉM PANSTVÍ DO ROKU 1554

Miroslav Kolka

Miroslav Kolka: *The Development of the Fishpond Cultivation in the Lordship of Bezděz until 1554*

The study retrospectively the description of the system of the fishpond cultivation in the lordship of Bezděz from the first half of 14th century until its separation in 1554, in view to identify the rise of particular ponds. In the introduction is defined the range of existing domination, the development is briefly characterized by the description of water flows, inclusive their older names. The main parts of this study are chapters devoted to the creation of particular ponds, their locations, builders etc.

1. Úvod

Předmětem této studie je rybníkářství, jedno z nejprogresivnějších hospodářských odvětví pozdního středověku a raného novověku v českých zemích. Práce je založena na rozboru dochovaných písemných pramenů a v případě lokalizací rybníků doplněna studiem kartografických pramenů.^{1/}

Územím, kterým se zabývám, je oblast někdejšího panství královského hradu Bezděz a to v rozsahu, v jakém jej známe ze zápisu v deskách zemských k roku 1554. Bezdězské panství se konstituovalo ve druhé polovině 13. století úsilím krále Přemysla Otakara II. Starším základem bylo souvislé osídlení na pravém břehu dolní Jizery (jižně od Bezdězu) a ojedinělé sídelní jednotky v rozsáhlém lesním komplexu okolo vlastního hradu.^{2/} Přemysl Otakar II. zdejší osídlení značně rozšířil a opatřil trojicí měst Bezděz, Kuřívody a Doksy.

V průběhu konce 13. století a počátku 14. století se podařilo Berkům z Dubé odtrhnout některé části panství (Kuřívody, Houska, okolí Mšena). Z tohoto důvodu tyto původní části bezdězského panství v mém popisu

chybí (dalším důvodem je absence pramenů o zdejších rybnících v době královské správy). Rozsah panství se po zástavním držení Berků z Dubé podařilo ustálit s nástupem Karla IV. na český trůn.

Od roku 1337 se centrem oblasti vedle královského hradu stává velkorose založené město Bělá – Nový Bezděz, nadané četnými právy a ležící na významné obchodní cestě do Žitavy. Jako menší centrum se zejména po polovině 14. století vyvíjejí Doksy. Obě městská centra získala soudní pravomoc nad okolními vesnicemi, a to i přes jasná ustanovení bělských privilegií, podle kterých měla soudními pravomocemi nad vesnicemi celého panství disponovat výhradně Bělá. Z druhé poloviny 14. a z 15. století známe jmenovitě i jednotlivé správce bělské a bezdězské (dokske) části. Tento vývoj dospěl roku 1554 do faktického rozdělení panství hradu Bezděz na dvě části mezi dědice rodu Janoviců, kteří byli zástavními držitelí někdejšího královského majetku. Bělská část připadla Anně z Janovic a bezdězská část Salomeně z Janovic.

Ze zápisu v deskách zemských vyplývá následující rozsah panství:^{3/} K bělskému zámku náleželo město Bělá s předměstím Dětel (v místech dnešního Panina dvoru), vesnice Čistá, Plužná, Březinka, Březovice, dvůr Valovice, Kluky, Skramouš, Sudoměř a stranou Okna, Chotětov. K hradu Bezděz náleželo městečko Doksy, vesnice Tachov, Obora, Luka, Žďár, Vrátno, Nosálov, Bezdědice, Podbezděží čili dnešní Bezděz pod hradem, Staré Splavy jinak nazývané Nová Ves a část Zbyn a Kalku čili dnešní Staré Skalky. Ve výčtu jsem pominul manské dvory, hospodářské dvory a různé platy z okolních vesnic a majetek augustiniánského kláštera v Bělé, nacházející se uvnitř panství. Mimo uvedené vesnice s polnostmi zahrnovalo panství i rozsáhlý lesní komplex sahající od Starých Splavů na sever až po řeku Ploučnici a na východě až po soutok Bělé a Rokytky.

2. Stručný popis vodních toků na panství

Oblast pod Bezdězem patří do povodí řeky Ploučnice (západní a severní část) a do povodí řeky Jizery (jižní a východní část). Východní část Bezdězska odvodňuje potok Bělá. Ten pramení v katastru obce Vrchbělá. Odtud teče hlubokým sevřeným údolím (Vlčí důl) jihovýchodně k městu Bělá, kde se stáčí téměř do východního směru a mezi Malou Bělou a Bakovem nad Jizerou se vlévá do Jizery.

V pramenech se potok Bělá objevuje poprvé roku 1337, v privilegiu Hynka Berky z Dubé.^{4/} Tímto privilegiem byl završen proces přenesení

města Bezděz na plošinu nad potokem nazývaným Bělá („videlicet ad litus aque, que vulgariter Bela dicitur, per silvam nostram Bezdedensem defluentis“).

Vlastní údolní niva byla patrně porostlá křovinami, rákosím a lučními porosty. Od založení města zde vznikají rybníky. Okolí potoka a rybníků je vedeno jako louky – panské, obecní a nebo pronajímané. Název potoka byl odvozen od barvy vody nejčastěji posuzované podle charakteru dna – Bílá voda (Weisswasser) = Bělá.^{5/} Prameny nám neumožňují rekonstruovat přesně, jak vypadal tok Bělé ve sledovaném období, natož postihnout detailně změny. Nejstarší dochované mapy, počínaje Klaudiánovou mapou z roku 1518, nejsou tak přesné a podrobné, aby se z nich dalo o Bělé cokoli vyčíst. Díky velkému měřítku těchto map zde nejsou vyobrazeny menší rybníky. Směr toku Bělé se zdá být v hrubých rysech stejný jako dnes. Pramen je ve shodě se současným stavem kreslen u vesnice Vrchbělá, která má i příznačný název (vrch znamená v tomto případě pramen potoka).^{6/}

V čem se bělský potok ve středověku lišil od současného stavu, naznačují analogie s většími vodními toky. Výsledky současného bádání ukazují, že řeky měly ve středověku více koryt, slepých ramen, nižší břehy a při častých záplavách se rozlévaly do údolní nivy.^{7/} Totéž předpokládám, ovšem v redukované podobě, i u všech vodních toků bezděžského panství.

Na příkladu Bělé je dobře vidět, že podoba vodních toků nemusela být jen dílem přírodních změn, ale že si je značně přizpůsoboval člověk pro své potřeby. Už od 14. století byla některá ramena Bělé regulována z důvodu využití vodní energie (pro mlýny, valchu, hamr, pilu), a také z důvodu zabezpečení přívodu žádoucího množství vody do rybníků.^{8/} Z 16. století jsou dochovány v bělském archívu různé smlouvy či nařízení obce týkající se těchto záležitostí. Břehy potoka byly zpevňovány a bylo regulováno množství vody jdoucí na mlýn a následně na rybník. Příkladem může být zápis ze 14. září 1546, který popisuje patrně úsek od mlýna Páterova k rybníku Netušilu.^{9/} Mlýn byl v majetku mlynáře Prokopa, jinak řečeného Prus, který byl povinen „*ty strouhy nové, kterýž jsou za mlýnem jeho potud, pokudž jsou cejchové bití on kliditi, čistiti a vypravovati má na svůj náklad*“ a „*on s svými potomními v těch struhách vejše vody zdržovati nemá než potud, pokudž vyměření cejchu ukazuje*“.^{10/}

Bližší určení místa, kde byly ony „*strouhy nové*“, by mohl naznačit i další citát. Pochází z 20. dubna 1568^{11/} a jedná se o „*Narovnání, kteréž*

se stalo mezi pane(m) purgmistrem a pány, a Matouše(m)“ o „strouhu, která běží ode mlejna jeho Matouše mimo rybník obecní Netušil“. Mlynářovou povinností bylo „břehy na té strouze zvejšiti o lokte neb víc, kdežby se toho potřeba uznala navézti a tarasem, aby se břehy nesplakovali zapouštěti má s obojí strany břehův počnouc odostrova až k splávku, i také ji sobě cejditi a vyklizovati má“

Mimo uvedenou strouhu zde byla ještě „jalová strouha“, v níž měl mlynář položit „nové vantroky delší, než jsou staré přes strouhu“ Vantroky zadržovaly vodu do Netušilu a starostí obce bylo především „aby se mohl rybník, což tou jalovou strouhu(u) vody jde, s dostatkem nahaněti a naplňovati. A pakliby tou jalovou strouhou s dostatkem ten rybník vodou nahná(n) býti nemohl tehdy, jakž se j(es)t prve předešle tím splávkem nadržíc vody, jakž starý tak skrze něj šel, naháněti se má“ Obdobná situace byla mezi mlýnem Holoubkem, a rybníky pod ním a i v jiných úsecích.^{12/}

Do povodí Jizery patří i Strenický potok, který odvádí vodu z jižního okraje bezděžského panství. O něm jsem nenalezl v pramenech do roku 1554 žádné zmínky. Na Müllerově mapě Čech z roku 1723^{13/} a pozdějších mapách je patrné, že potok měl dva prameny (mezi Sudoměří a Kluky a pod Valovickým dvorem). Tyto části jsou dnes vyschlé.

Celou severní polovinu Bezdězska odvodňují potoky a potůčky napájející Velký rybník (dnešní Máchovo jezero) a pod ním tvoří jediný – Mlýnský potok. Tato část Bezdězska je charakteristická spoustou močálů, pramenů a studánek a byla na rozdíl od úzkého údolí Bělé vhodná k založení velkých rybníků.

Od jihu z prostoru u Oken, je voda odváděna Okenským potokem. Jeho pramen leží jižně od vesnice, poblíž dnešní železniční trati. Na Müllerově mapě není zakreslen vůbec, na všech pozdějších, počínaje josefským vojenským mapováním je nakreslen v relativní shodě s dnešním stavem. Od pramene teče Okenský potok severně pod ves Okna, pod jejímž jižním okrajem se prudce stáčí na východ a následně na sever a teče po východní straně Oken, Obory a Doks do Velkého rybníka.

Západně od Obory pramení pod vrchem Tachovem menší potůček, který se vlévá na sever od Obory do Poslovského rybníka, a tím i do Okenského potoka (**obr. 3**). Východně od Poslovského rybníka se nalézají rozsáhlé bažiny okolo menších pramenů a potůčků přivádějících vodu do rybníka.

Nejstarší zprávu o Mlýnském (Okenském) potoce je nutno hledat v privilegii pro město Bezděz z roku 1264, ve kterém je vodní tok

pojmenován jako „Dogs“ Toto pojmenování je charakteristické pro pomalu tekoucí, bahnitou vodu a zamokřenou krajinu, jedná se tedy o opak bělského potoka.^{14/} Další informaci o Okenském potoce obsahuje již citovaný zápis z desek zemských k roku 1554. V podílu Salomeny z Janovic při dělení Bezdězka jsou zmíněny čtyři toky. U třech je jisté, kde se nacházely, a Okenský potok by mohl být tím čtvrtým, označeným jako „řeka od rybníčka Červeného Brodku“.^{15/}

Z východu do Velkého rybníka přivádí vodu Břeheňský potok. Ten má několik pramenů v podmáčených lesích východně a severně od Břeheňského rybníka (**obr. 2**).^{16/} Mezi Břeheňským a Velkým rybníkem od potoka přitéká od jihu potůček Jordán. Ve středověku a raném novověku byl Břeheňský potok nazýván Rohlevka či Rolivka. Poprvé se objevuje v pramenech roku 1460 v privilegiu Jiřího z Poděbrad pro město Doksy. Obecní lesy „počínají se od Rohlevky nad Královou stolicí a vztahují se až k hrázi břehyňské“.^{17/} Název Rolivka byl kupříkladu použit v dokské městské knize k letům 1620 a 1639 a v německém textu na mapě Velkého rybníku z roku 1766. V deskách zemských je tok popsán jako „řeka pod rybníkem břehyňským“.^{18/}

Velká část toku byla lemována hustými lesy s rozsáhlými rašeliništi. Výjimkou bylo pouze místo u osady Břehyně pod hrází rybníka, kudy procházela i cesta na Mimoň. O zdejších rašeliništích už k roku 1367 nás informuje zpráva žitavského kronikáře Jana z Gubenu, ve které se praví „*wen nemlich dy furen von dem Nymandes ober dy heyde geigen Hirsperg*“.^{19/}

Podle privilegia pro Doksy z roku 1498^{20/} se u Mlýnského potoka pod Velkým rybníkem nacházely louky zvané Sychrovská, v Hákově a Kačina, „*keráz jest pod hrází rybníka dogezského*“ Pod loukou Kačinou byl lužní les „*až po tu řeku, keruž jde voda z rybníka*“. Hákov je název zaniklé vesnice v tomto prostoru a byl podle ní nazýván i dnešní Mlýnský potok („*řeka Hákov pod rybníkem dokezkým*“).^{21/} K panství patřil i úsek řeky Ploučnice, respektive i její levobřežní rameno označované stejným názvem (**obr. 2**). První zmínka o této severní hranici panství pochází z roku 1511 a popisuje starší stav. Řeka zde byla pronajímána rybářům, jmenovitě je uveden Lipolt z Mimoně, který měl pronájmy ve své moci. K roku 1554 jsou navíc známa ustanovení týkající se senoseče zdejších rozsáhlých luk.^{22/}

3. Počátky rybníční soustavy do konce husitských válek

V předešlé části studie jsem popsal situaci vodní toků v oblasti, jejich původní názvy a stručné charakteristiky. Z uvedeného vyplývá, že zejména povodí Břehyňského, Okenského a Mlýnského potoka pod soutokem prvních dvou byla velmi výhodná k založení rybníků. Situace je ovšem taková, že první rybníky máme na Bezdězsku doloženy na méně výhodném toku Bělé. Vznikají zde rybníky menší velikosti, ale zato velké četnosti.

První rybníky se v Čechách objevují nejpozději ve 13. století. Byly to zprvu poměrně jednoduché nádrže, nazývané stavy, s krátkými rovnými a mohutnými hrázemi. Objevovaly se především v úzkých údolích malých potoků. Zejména od 14. století tak dochází k vytlačování tradičního lovu ryb v řekách a potocích chovem ryb v rybnících. Rybníkářství v českých zemích dosáhlo vysoké úrovně a rybníky patřily zejména od konce 15. století k neopominutelným součástem každého hospodářského celku. V první polovině 14. století jsou již pro založení rybníků hledána vhodnější místa v širších, mělkých zamokřených pánvích. Zároveň se stavějí delší hráze. Tento trend se na panství pod Bezdězem uplatnil až od druhé poloviny 14. století.^{23/}

První zprávy o rybnících na Bezdězsku pocházejí z bělského privilegia z roku 1337.^{24/} Z tohoto dokumentu plyne, že před rokem 1337 byly založeny na bělském potoce nejméně dva rybníky. Prvním byl rybník Němec, ležící před záhybem Bělé pod pozdějším Paniným dvorem. Poloha v 19. století zaniklého rybníka je dobře patrná na mapě valdštejnských panství z roku 1810 (**obr. 4, č. 9**) a ještě i na plánu rumburské cesty z první poloviny 19. století.^{25/}

V privilegiu je rybník zmíněn při popisu svobodných lánů lesa darovaných městu Bělé, které se rozkládají od rybníka nebo od louky pana Heřmana ze Zvířetic až k zahradě rychtáře Ješka u mlýna. Jedná se tedy o les podél potoka od rybníka Němce a louky ležící už na sousedním zvířetickém panství, až po rychtářovu zahradu pod městem u podzámeckého mlýna. Že je tím míněn rybník od druhé poloviny 16. století nazývaný podle mlynáře Němce, dokazuje i pře o obecní stráž z roku 1692 mezi městem a majiteli panství Valdštejny. Bělská obec tehdy jako důkaz předložila privilegium z roku 1337 a dokázala, že stráž nad rybníkem jménem Němec jí patří.^{26/}

Další rybník označený jako „magna piscina“ je zřejmě dodnes dochovaný Slon – Podfortenský. Pozdější název je odvozen od bělského

primasa Slona (17. století) a častější název Podfortenský podle polohy rybníka pod fortanou v městských hradbách. Je to druhý největší rybník na potoce a tak je ono „magna“ opodstatněné (**obr. 4, č. 5**).

Kvůli torzovitému stavu dochovaných pramenů nelze vyloučit, že se na bělském potoce nacházely v té době i nějaké další rybníky. Ve zmíněném privilegii píše Hynek Berka z Dubé o možnosti, že pod oním velkým rybníkem založí další rybník, a kdyby se tak stalo, má se máčení konopí, lnu a koží dít v řece pod nově založeným rybníkem. Zajímavé je, že u případného nového rybníka je výslovně poznamenáno, že ryby budou patřit Hynku Berkovi a jeho nástupcům. V době vydání privilegia se patrně o založení rybníka uvažovalo. Předpokládám, že by se mohlo jednat o nejbližší rybník pod Podfortenským, tedy o Čaperku. Čaperka byla vždy rybníkem panským, a tudíž by zmínka o rybách patřících vrchnosti byla na místě. Na obr. 4 už Čaperka není zakreslena, zanikla nejspíše v 18. století. Podfortenský rybník v té době mohl už patřit bělské obci, stejně jako Němec. K Podfortenskému by se mohla vztahovat i zmínka z roku 1346. Hynkem Berkou byl ve Bělé založen klášter augustiniánů, kterému byl mimo jiné darován mlýn „sub piscina“.^{27/} Z pozdějších zpráv je známo, že klášteru patřil mlýn pod Podfortenským rybníkem.

První velký rozmach rybníkářství v českých zemích je spojen s vládou Karla IV. Přímou tomuto panovníkovi a pražskému arcibiskupovi Arnoštovi z Pardubic přičítá hlavní podíl na rozvoji chovu ryb i kronikář Beneš Krabice z Weitmile.^{28/} Karel IV. se velmi intenzivně zajímal o panství pod královským hradem Bezděz, a tak není divu, že i zde nechal založit rybník nebo rybníky. Konkrétně jsme informováni kronikářem Benešem Krabicem k roku 1366 o vzniku Velkého rybníka u Doks na soutoku Okenského a Břežyňského potoka. K vybudování hráze největšího severočeského rybníka byla využita vyvřelá čedičová žíla v místech, kde přehrazovala mírně svažité zavodněné údolí.^{29/} Vybudováním rybníka pravděpodobně zanikla část osídlení v okolí Doks (vesnice Hákov, tvrz Myšlín, případně další). Rozsah rybníka v době vzniku není možné zjistit, za první podrobnější vyobrazení je možno považovat mapu rybníka z roku 1766.^{30/} Rozsah vodní plochy se na této mapě i dalších mapách zdá v hrubých rysech stejný jako dnes. Existenci rybníka k roku 1367 potvrzuje také žitavský městský kronikář Jan z Gubenu, když píše „*Hirspere uf den teich, den her so selbst liz bwhen under dem Bezdez*“.^{31/}

Již výše jsem citoval popis Jana z Gubenu o zdejších vřesovištích a cestě z Mimoně do Doks. Je otázkou, zda zde v té době již existoval

další z velkých rybníků – Břehyňský, a zda ho kronikář ve svém popisu jen opomenul. Vznik rybníka už ve druhé polovině 14. století se mi zdá velmi pravděpodobný. Situace na bezděžském panství od roku 1398 až do roku 1460, kdy se rybník objevuje poprvé v pramenech, byla velmi neklidná a této hospodářské činnosti nepřející, jak ostatně naznačí i další text. Z jiných oblastí naopak víme o poškozování či dokonce zanikání některých rybníků a celkové stagnaci rybníkářství, obzvláště v době husitských válek.^{32/}

Zpráv o rybnících máme z této doby žalostně málo. Rybníky a ustanovení o vodě jsou bez podrobností zmíněny v privilegiu Václava IV. pro Bělou z roku 1396.^{33/} Při zástavě panství moravskému markraběti Prokopovi o dva roky později jsou součástí panství „*alle teiche*“, ale jinak se opět nedovídáme nic kokrétnějšího.^{34/} Bělskou část panství měl mezi lety 1402–1406 v zástavě bezprávně Jan z Ralska, a ke všemu ještě údajně stihl za těch několik málo roků učinit na majetku škodu za 30 000 kop grošů. Mimo jiné měla být škoda způsobena i na rybnících. V roce 1406 se Jan z Ralska musel podvolit králi a panství vrátit. Opět se nedovídáme nic kokrétního, až na poznámku o nejmenovaném rybníce, o němž Jan z Ralska tvrdí, že „*stojí tak pln, jakož jest stál před spuštěním, a že jest tak v něm ryb, tak mnoho, jakož' jest bylo před jeho spuštěním*“ Jan to má vše králi ukázat, aby se potvrdilo, že je to pravda.^{35/}

Až z roku 1429 je další zmínka o Velkém rybníce u Doks. Známe ji pouze z výtahu z roku 1454. V roce 1429 král Zikmund zapsal Janovi z Michalovic celé Bezdězsko a také „rybník pod Doksú městečkem“ Ve ztraceném originálním listu byly vypsány i další podrobnosti.^{36/}

V období do konce husitských válek je zpráv o bezděžských rybnících velmi málo. Doložit se dají před roku 1337 pouze rybníky Podfortenský, Němec a snad i Čaperka na bělském potoce a především Velký rybník u Doks, vybudovaný roku 1366. Dále předpokládám ve druhé polovině 14. století vznik Břehyňského rybníka a Drsníků. O velikosti rybníků, jejich násadě, provozu a dalších podrobnostech nelze z této doby zjistit nic.

4. Dobudování rybníční soustavy od konce husitských válek do roku 1554

Časové ohraničení této kapitoly má dvojí opodstatnění. Období od husitských válek do roku 1554 je obdobím, kdy bylo bezděžské panství

v zástavním držení významných šlechtických rodů. Vyplacení zástavy králem v této době příliš nepřicházelo v úvahu pro trvale špatnou situaci královských financí. V tomto období je bezděžské panství stále jedním celkem, a to i přes to, že bylo rozděleno na dvě oblasti se správnými centry v Bělé a na Bezdězi. Rok 1554 představuje velký mezník, neboť došlo k trvalému oddělení obou částí (přechodně k tomu došlo už v letech 1503–1516). Druhým důvodem pro vymezení této studie je vznik rybníků a dochované prameny k této problematice. V období od konce husitských válek do roku 1554 je soustava rybníků v podstatě budována a při dělení panství poprvé poznáváme detailněji její podobu, jmenovitě všechny panské rybníky a jejich násadu.

První informace o rybnících v pohusitském období je možno nalézt až v privilegii Jiřího z Poděbrad pro Doksy z roku 1460.^{37/} V privilegii je popsán pruh obecního lesa „*a rybníčkové také jejich obecní*“ při Břežyňském potoce až po hráz Břežyňského rybníka (to je první zmínka o existenci tohoto rybníka). Konkrétní údaje o počtu a jménech dokských obecních rybníků jsem nenašel ani z pozdějšího období. V roce 1554 se zde nacházel pustý panský rybník Kocourek a nejpozději od počátku 18. století také panský rybník Jordán. Jestli je některý z těchto rybníků dřívějším obecním rybníkem nelze určit.

Ještě složitější je interpretace zápisu z nejstarší bělské městské knihy. K roku 1464 je zde výpověď o krádežích na cestách. Bělským měšťanům bylo ukradeno 15 koní „u Drsníka“.^{38/} Část literatury^{39/} lokalizuje rybníky Malý a Velký Drsník do Vrchbělé. To je ovšem v rozporu s dochovanými prameny. Drsníky (mimo Malého a Velkého zde byl ještě Prostřední) ležely na přítoku Ploučnice na severním okraji panství. Popis jejich přesné polohy je dochován v deskách zemských a ještě bude níže citován v souvislosti se ztotožněním jednoho z těchto rybníků s dodnes dochovaným Držníkem. Který z nich byl míněn v souvislosti s krádeží koní je těžko rozhodnout. Předpokládám, že všechny tři rybníky (zejména Velký Drsník) mohly být zbudovány už ve druhé polovině 14. století. První vyobrazení Drsníků najdeme na mapě Velkého rybníka a okolí z 18. století (**obr. 1**).

Okolo poloviny 15. století se rybníkářství v českých zemích vymanilo ze stagnace a dochází k dalšímu vzestupu provázenému zlepšením chovu ryb. Značně se rozšířil rozdělený chov rybiho potěru v malých rybníčcích a velkých kaprů ve větších rybnících. Oddělení potěru od velkých ryb zabraňovalo velkým úbytkům potěru a zlepšovalo i organizaci chovu. Na konci 15. století byla tato metoda ještě zlepšena. Rybníky se rozdělily

na tři kategorie (třecí, výtažní a kaprové). Tyto revoluční novinky značně zefektivnily chov ryb a byly průvodním jevem bouřlivého rozmachu rybníkářství na přelomu 15. a 16. století.

Rybníky se začaly budovat všude, a zakladateli byli nejen podnikaví šlechtici, ale i města, jednotliví měšťané, církevní instituce a poddaní.^{40/} I na bezdězském panství můžeme souběžně postihnout rybníky patřící majitelům panství (dále jen panské), rybníky patřící městům Bělá a Doksy (obecní) a rybníky v majetku kláštera augustiniánů v Bělé (klášterní). Všechny tři složky budou popisovány odděleně.

Panské rybníky :

K podstatnému doplnění rybníční soustavy došlo za Jana z Janovic, který měl Bezdězsko v zástavě mezi lety 1495–1503. Zdá se, že se jeho pozornost soustředila na Okenský potok. Vznikly zde rybníky menší, určené vesměs jako třecí a výtažní, neboť zde již byly starší velké kaprové rybníky (Velký, Břehyňský, Velký Drsník). O založení rybníků se dovídáme z listiny vydané 31. 10. 1498.^{41/} První byl založen „*pode vsí Oború, kteréhož hráze jest proti hoře Tachovské*“ Jedná se o rybník severně od vesnice Obora, nazývaný jako Havlišovský a od 17. stol. do současnosti jako Poslovský (**obr. 3, č. 5**). Druhý rybník byl založen níže po toku Okenského potoka, „*slove Pospěšný*“ a nalézá se „*nad městečkem Dogzy, z kteréhožto (rybníku) na mlýn dogezský voda jde*“ Od 17. století má název Čepelský (**obr. 3, č. 4**).

Jan z Janovic vysvětlil, co ho k založení rybníků vedlo. Když se stal držitelem panství Bezděz a Bělá, „*znamenav některé užitky, ješto bych zboží nadepsaných užitečnějše a lepšími duochody požívati mohl než předkové, páni a držitelé zboží, nahoře dotčených, dal sem udělati ku požitku mému i dědicuom a budícím mým dva rybníky*“. Nejvyšší pražský purkrabí se v tomto úsilí řadí po bok známým podnikatelským typům mezi vyšší šlechtou, jako byli v této době Pernštejnové a mnozí další.

Nové rybníky zatopily část pozemků dokské obce. Obec za ně dostala náhradou kus luhu v Hákově pod hrází Velkého rybníka. V posledním půl století se vedla diskuse o zatápění poddanské půdy novými rybníky, přičemž toto úsilí bylo interpretováno jako forma vykořisťování poddaných. Jak už bylo prokázáno A. Míkou, R. Hurtem nebo nověji J. Mackem situace nebyla tak černobílá.^{42/} Poddaní většinou zpravidla dostávali náhradu, která se v dokském případě zdá více než adekvátní. Na místech vzniku rybníků se nalézalo sotva něco jiného než podmáčené louky a lužní les, stejně jako v Hákově. Uvedené založení rybníků

a náhradu zatopené půdy potvrdil 3. 1. 1508 i dědic majetku Jan Špetle z Janovic.^{43/}

Tentýž nás informuje svým listem z 25. 5. 1531^{44/} o dalších rybnících poškozených povodní, jež založil už Jan z Janovic. Jan Špetle píše: „*i dal jest týž pan strajc muoj za svého drženie udělati rybniky*“ Byly to tyto: „*jeden rybnik nade vsí Okny a druhý slove Habřie Veliké a třetí rybnik Habřie Malé*“ První ležel jihovýchodně od Oken v místech, kde jsou dnes mokřiny okolo železniční tratě. Později je uváděn většinou pod názvem Okenský (**obr. 3, č. 10**). Malé a Velké Habří ležely východně od Oken, také v prostoru dnešních mokřin u železniční trati (**obr. 3, č. 7, 8**). V listině z roku 1531 jsou ještě jmenovány dva rybníky, Havlišovský (Poslovský) a Pospěšný (Čepelský). O nich již víme, že byly založeny roku 1498. Vznik zbylých tří spadá do období mezi lety 1498–1503.

Jan z Janovic je i potencionálním zakladatelem rybníků na bělském potoce. Nejpravděpodobnější se to jeví u Nadymače. V roce 1502 založil Jan v Bělé vodovod, který byl tažen „z toho rybníku pod šibenicí“ O tom, že se jedná o Nadymač svědčí jak jméno rybníka, tak i potvrzovací listina Jana Špetle z Janovic z roku 1516.^{45/} Bělští měšťané měli problémy s vodovodem „*skrze spouštění a osušování téhož rybníka*“, a tak ho na základě listiny z roku 1516 Jan Špetle vyměnil s obcí za rybník pod mlýnem Kašparovým, což je patrně mlýn Holoubek a rybníkem je myšlen snad Konopáč (**obr. 4, č. 7**). V prostoru Nadymače (**obr. 4, č. 4**) bylo v roce 1934 zřízeno koupaliště.

O dalších panských rybnících na bělském potoce jsou až pozdější zmínky a nedá se tedy přesněji určit doba jejich vzniku. Zmínka o bližze určeném panském rybníku je z 30. 12. 1538.^{46/} Pod hrází tohoto rybníka se měl nacházet dům „Fydkovskej“ Zástavba v bělském Podolí se nacházela zejména kolem panských rybníků Plácek a Podzámecký (**obr. 4, č. 6**). U ostatních rybníků je jisté prozatím pouze to, že vznikly před rokem 1554, ze kterého se dochoval podrobný popis panské rybníční soustavy.

Celkový počet 24 rybníků byl dělen dost nerovnoměrně. K bělské části bylo dáno podstatně větší množství rybníků (16), z nichž některé ležely na bezdězské části nebo do ní zasahovaly. Je možné, že to bylo dáno snahou kompenzovat fakt, že k bezdězské části patřil Velký rybník u Doks. Funkčně byly rybníky rozděleny také nerovnoměrně, kupříkladu v bělské části je uváděn pouze jeden výtažní rybník, a naopak v bezdězské části jen dva třetí rybníčky, z toho jeden v pronájmu. K bělské části připadly následující rybníky (v závorce uvedena násada „na tři tepla“):^{47/}

– **kaprové:** Břežyňský (400 kop), Havlišovský (200 kop), Veliký Drsník (100 kop), Drsník „prostřední na silnici mimonský“ (30 kop), Pláček (5 kop), rybník „pod šibenicí Bílskou“ (15 kop), rybník „pod zámek Bělú“ (Podzámecký – 15 kop).

– **výtažní** rybník „nad vsí Vokny“ (Okenský – 300 kop), s poznámkou „V tom rybníce také plod vožívá, když se na vejtaħ nasadí. A kdyby jej chtěl na ryby saditi muoř do něho dáti sedmdesáte pět kop plodu na tři tepla.“

– **třecí:** Konopáč (20 kaprů), Pstruhovec (20 kaprů) „a k přechování muoř do nieho dáti plodu přes zimu jedno sto kop“, „rybníček nový pod Tomášovým mlýnem“ (30 kaprů), „rybníček starý pod Tomášovým mlýnem“ (60 kaprů), Bouček u Okenské rychty (5 kaprů).

– **pusté:** „shnilé mosty“, Čaperka „pod fortnu Bílskou“, Kocourek „pod mlejnem Břežyňským“.

Z uvedených rybníků je problematické lokalizování starého a nového rybníka pod Tomášovým mlýnem. Snad se jedná o rybníky ležící pod mlýnem Holoubkem na obr. č. 4, č. 8.^{48/} Umístění rybníka pod bělskou šibenicí je také záhadou, protože v těchto místech se údajně nacházel Pláček a obecní Nadymač, po třetím rybníku v těchto místech z pozdějších pramenů a mapových podkladů není ani stopy. V úvahu přichází vysvětlení, že rybník rychle zanikl nebo jím byl omylem myšlen obecní Nadymač, který se takto často uváděl. Pustý rybník „shnilé mosty“ nepochybně bude totožný s plochou označenou na mapách „Wüste teich“ poblíž zaniklého Strážova – Strassdorfu (**obr. 1–2**). Podle výpovědi v registrech komorního soudu z roku 1511, u shnilých mostů, poblíž Ploučnice a silnice z Bělé do Mimoně, bylo už tenkrát Bezdězsko děleno.^{49/} Rybník Kocourek byl na Břežyňském potoce mezi Břežyňským a Velkým rybníkem (**obr. 3, č. 2**). Lokalizace ostatních rybníků je jistá a dobře čitelná z map uvedených v příloze.

K bezdězské části patřily dále uvedené rybníky (v závorce opět násada na 3 roky):^{50/}

– **kaprové:** Velký „dokežský“ rybník (700 kop), „rybníček Červený Brodek“ (10 kop), „rybníček malý Drsníček“ (10 kop).

– **výtažní:** Velké Habří (200 kop), Malé Habří (100 kop), „Štverovský“ (200 kop).

– **třecí:** „rybníček Patřím“ (30 kaprů), a dále v pronájmu rybník „Kněžský“ pod Bezdězem (60 kaprů).

Lokalizace rybníku Červený Brodek vychází ze zápisu o čtyřech vodních tocích, kterou jsem již citoval v druhé kapitole. Rybník musel ležet

v horní části Okenského potoka nebo jeho přítoku od Tachovského vrchu. Z mapy na obr. č. 3 se nabízí rybník č. 11, dodnes je zde znatelná omezená zamokřená plocha.

Polohu Drsníků je možno zhruba určit z následující pasáže zápisu: „*na cestu dokezkou, která běží Leštinou přes pecy pal(n)i k hrázy Velikého Drsníka až k silnici mimonské i přejdouc silnici mimonskou jíti tou cestou nechajíc prostředního rybníka po pravé ruce až k hrázy najhořejší(ho) rybníčka Drsníčka, potom po hrázy to(ho) rybníčka a přejdouc jí i jíti po hřebeně k lipské cestě*“.^{51/} Přesnější poloha rybníků Velkého Drsníka (Gros Drnstig) a vedle ležícího Malého Drsníka (Klein Drnstig) je patrná z mapy z 18. stol. (obr. 1). Malý Drsník je zřejmě dodnes dochovaným rybníkem Držníkem (Držákem). Prostřední Drsník byl patrně nad nimi a zanikl (**obr. 2, č. 3**) nebo je některým z pozdějších rybníků Strážovský (**obr. 1 a 2**) nebo Vavroušek (**obr. 2**).

Rybník Patřím je s velkou pravděpodobností dochovaná Páteřinka (**obr. 3, č. 6**). Páteřinky zde ale byly později dvě. Druhou může být rybník označený jako Štverovský. Kněžský rybník pod Bezdězem je snad rybník v dnešní vesnici Bezděz. Patřil zřejmě původně augustiniánům z pražského Karlova, kteří od 14. století spravovali kostel sv. Jiljí v Podbezdězí a kapli sv. Michala na hradě.

Rozdělení rybníků bylo doprovázeno podrobnými ustanoveními o vodním režimu.^{52/} Protože zde byly případy výskytu dvou rybníků na jednom potoce, z nichž jeden patřil bezděžské a druhý bělské části, bylo ustanoveno, že majitel jednoho rybníka nesmí škodit druhému přílišným spouštěním vody a nebo naopak zadržováním vody. Například při výlovu rybníka bylo důležité, aby nebyl zadržován „volný odpad vody k připravení lovení rybníka“ Zadržování vody bylo nebezpečné kvůli případným nenadálým přívalům vody, dolní rybník je nemusel pojmout a mohly způsobit velkou škodu.

Zvláštní ustanovení se týkala především vodního režimu mezi Bře-
hyňským a Velkým rybníkem. Bylo důležité kvůli tomu, že, jak praví zápis, „*z toho rybníka Bře-
hyňského na větším dile nahání*“ se voda na Velký rybník. Majitel Velkého rybníka měl při výlovu dát vědět dvě ne-
děle dopředu majiteli Bře-
hyňského rybníka, kdy bude Velký rybník spu-
štěn, aby se na Bře-
hyňském rybníku mohl pozdržet dostatek vody. V cho-
botě Velkého rybníka si mohl jeho majitel zhotovit ploty, „*aby mu ryby
nahoru proti vodě po struhách pod rybník Bře-
hyňský nemohly jíti*“
Totéž si mohl zhotovit majitel Bře-
hyňského rybníka ve vzdálenosti třech
provazců od hráze pustého rybníčku Kocourka.

Při výlovu Velkého rybníka se v něm část nechávala až do „postu na zimu“. Majitel Břežyňského rybníka v tomto případě má vypustit z Břežyň dostatek vody, aby ryby ponechané ve Velkém rybníku nepomřely. Pokud bude majitel bělské části potřebovat dřevo na roury a nebo na taras rybníka může si ho porazit v okolí opravovaného rybníka, a to i v případě, že les patří už majiteli bezděžské části. Původně měl být na podzim 1554 vykonán výlov Velkého rybníka. V témže zápise je ale stanoven konec výlovu už na sobotu před Květnou nedělí, tj. 17. března. Výtěžek z výlovu, ryby i utržené peníze, se mají stejně jako náklady na výlov rozdělit na polovinu. Po výlovu má majitel bezděžské části rybník nasadit svou násadou.

Dokské obecní rybníky :

O dokských obecních rybnících nevíme téměř nic, až na výše citovanou zmínku z privilegia z roku 1460, která zmiňuje jakési obecní rybníčky pod Břežyňským rybníkem. Doksy nedosahovaly takového významu jako Bělá a odrazilo se to i v rybničním hospodaření.

Jediný větší rybník získala dokská obec roku 1531.^{53/} Jedná se o původně panský rybník Pospěšný (Čepel). Jelikož z něj šla voda přímo na obecní mlýn požádala obec Jana Špetle, aby si rybník mohla opravit po povodni a aby „jim ten rybníček k užívání dal“ Tak se i stalo, neboť je v listině poznamenáno, že dokští už na svůj náklad „*tu hráz zase vzdělávajice*“

Bělské obecní rybníky :

Podle dochovaných pramenů se zdá, že na Bezděžsku nejrychleji reagovali na novou vlnu rybníkářství bělstí měšťané. V posledních dvou desetiletích 15. století a v první polovině 16. století se podoba rybničního hospodářství bělské obce dotvořila. Jako první vznikl Nový rybník u Valchy.

O jeho založení jsme informováni zápisem z pátku 25. 4. 1483. Zakladatelem rybníka byl tehdejší bělský purkmistr Šimon. První zprávy o Šimonovi pocházejí z let 1458–1459. Dovídáme se, že byl „*mistr školní, písař města našeho*“.^{54/} Nepochybně měl dobré vzdělání a dobrý přehled o tehdejších trendech v hospodářství. Obojí mohl dobře uplatnit při zakládání Nového rybníka. Šimon založil rybník „*na obci naší svobodné*“ a to „*mezi mlýnem Havlovým mlynářovým z strany jedné a mezi mlýnem Blažkovým z strany druhé*“.^{55/} Obcí je myšlen obecní pozemek, zejména louky u bělského potoka, kde byla u prvního z mlýnů valcha.

Ze zápisu dále plyne, že Šimon rybník nechal zřídit na svůj náklad, a proto „*má požívati a jej držeti*“ v pronájmu „*od svatého Jiří nyní minulého za plných VIII let*“ Pokud by Šimon zemřel má pronájem přejít na jeho manželku Annu a syna Mikuláše nebo dalším dětem. Pokud by i ti zemřeli, tak na Šimonova bratra Jakuba. Jak tedy plyne z výše citovaného úryvku, Šimon měl rybník v pronájmu od sv. Jiří, tedy 23. 4. 1483, na osm let.

Jenže přesně po čtyřech letech, 23. 4. 1487, mu byl pronájem prodloužen o dva roky.^{56/} Zápis o prodloužení pronájmu není vztažen jen na Nový rybník, ale na dva rybníky. Také bylo ustanoveno, že po skončení pronájmu (tedy 23. 4. 1493) má Šimon nebo jeho dědicové „*dáti ku obci k nasazení zase těch rybníkův LXXX kop plodu, kteréhož tu pán bůh nadělí a XII kaprův velikých*“. Násada 80 kop by odpovídala rybníku Nový a 12 velkých kaprů by svědčilo o jejich nasazení do nějakého malého třetího rybníčku. Ten měla bělská obec později někde pod mlýnem Holoubkem.

Na přelom 15. a 16. století kladu i vznik dalších obecních rybníků na bělském potoce, zejména Vlka, Konopáče a Netušila. Z let 1495–1497 jsou v městské knize poznámky o částkách určených na rybníky. Roku 1495 obec příjem z prodeje dědiny v hodnotě 6 kop dala „*Prusovi rybníkáři za purgmistrství Havla Šíleného*“. O rok později je patrně o stejné části poznamenáno „*a daný jsů na rybník*“ Konečně roku 1497 je z prodeje dědiny dáno „*vod rybníku Prusovi*“ 2 kopy a 7 grošů míšeňských.^{57/} Může se jednat o opravy starších rybníků a nebo budování rybníků nových.

Rybníka Vlku by se mohla týkat zpráva z 16. 10. 1503.^{58/} Vlk se nacházel pod Novým rybníkem při hranicích panství (**obr. 4, č. 13**). V roce 1503 jsou zdejší rozsáhlé louky u potoka dány do pronájmu. Poloha louky je určena takto: „*leží pod dolejním rybníkem obecním a podle mezi pánov Zveretických*“ Tento popis by nejlépe vyhovoval právě poloze dodnes víceméně dochovaného rybníku Vlk (dnes je v areálu papírny).

Dne 20. 12. 1516 vydal Jan Špetle z Janovic listinu potvrzující výměnu rybníků. Svůj rybník Nadymač daroval obci, neboť z něj byl tažen městský vodovod, a v době výlovu a osušování Nadymače nemohl být funkční.^{59/} Bělští měli tedy od té doby rybník ve vlastnictví a mohli si vše řídit podle svých potřeb, ke své co nejmenší škodě. Za Nadymač Janovi Špetlemu postoupila obec „*jiného rybníku svého obecního, který leží proti dolu Výhlovskému pod mlýnem Kašparovým*“ Kašparův mlýn

je pozdější Holoubkov, a tak by se mělo jednat o rybník Konopáč jinak také Holoubecký (**obr. 4, č. 7**). Tento rybník se roku 1554 uvádí mezi panskými. Jeho založení bělskou obcí se tedy dá posunout rozhodně před rok 1516. Aby mohl být předmětem výměny, musel minimálně několik roků fungovat.

O největším rybníku na bělském potoce, Netušilu, je velmi pozdní zmínka. Poprvé se v pramenech objevuje roku 1523, kdy je placen úrok z louky vedle v jeho blízkosti.^{60/} První zmínka o rybníku Slavík (Slavíček) pochází z 5. 6. 1531.^{61/} V městské knize je smlouva mezi bělskou obcí a majitelem Pilského mlýna, mlynářem Jiřikem Slavíkem. Mlynář dostal od obce k užívání stráň nad bělským potokem poblíž svého mlýna, za kterou má „*předkem každýho roku platiti*“ 8 míšeňských grošů. Dále se zavazuje, že „*ten rybníček, kterýž j(es)t nad mlejnem jeho, ten má a podvolil se j(es)t opravovati cožby koli na dolejší hrázy potřeby bylo všemi opravami*“ Vedle zápisu je poznamenáno, že se jedná o rybník „*pod pilou, který slove Slavík*“

Z roku 1538 je dochována první zpráva týkající se péče o přívod vody do obecních rybníků. Ze zprávy se dovídáme o louce, „*kteřá jest v chobotě mezi rybníky obecními, kteří sou pod šibenicí*“ Obec si při prodeji louky všímala zejména strouhy nad rybníkem Nadymačem. Po majiteli pozemku se požadovalo, aby na strouze „*překážky rybníku žádné nečinil, aby obec tato mohla sobě vodu na rybník držeti, pokudžby kdy kterého času vody na rybník potřeba byla*“^{62/}

Ojedinele se dochovaly i zmínky o prodeji ryb z obecních rybníků. Někteří měšťané za odebrané ryby zůstali dlužni. Z roku 1546 je dochován rejstřík dluhů, v němž figurují i dluhy za ryby. Za štiky dlužil Holarek 2 kopy, a Jan Holanský 10 grošů za tři kusy. Jeden džber kaprů byl počítán za 2 kopy 20 grošů, za 4 džbery zůstal dlužen i „Bara“, ovšem dohromady je mu dlužná částka sečtena na 7 kop a 28 grošů. Jak vidíme cena štik byla uváděna za kus a štika byla nepoměrně dražší než kapr. Tato ryba byla oblíbenou pochoutkou zejména bohatších vrstev, chudší měšťané se museli spokojit spíše s kaprem. Výše zmíněný Holarek je pravděpodobně Václavem Holarkem, který byl roku 1554 už po smrti a v seznamu dluhů, které po něm zůstaly, je i dluh za štiky. Pokud se jedná o dluh zaznamenaný už v roce 1546, byla jejich vymahatelnost velmi složitá a zdlouhavá.^{63/}

O bělských obecních rybnících není dochován z popisovaného období kompletní popis celé rybniční soustavy, jak tomu je u rybníků vrchnostenských. Z roztroušených náhodných zpráv je však zřejmé, že v této době

byla dobudována i soustava obecních rybníků. Ke starším rybníkům, Němci a Podfortenskému, byl připojen roku 1483 rybník Nový, dále malý třecí rybníček pod mlýnem Holoubkem a v první polovině 16. století Vlč, Konopáč, Netušil a Slaviček. To je v jádru soustava, kterou známe z pozdějších soupisů obecních rybníků (např. soupis včetně násady, oprav a dalších podrobností z roku 1568).^{64/}

Klášterní rybníky:

V zápise desk zemských z roku 1554 jsou při dělení Bezdězska zmíněny na bělské části tzv. „fundatorské lesy“.^{65/} Tyto lesy byly vyňaty z vlastnictví bělské vrchnosti. Patřily bělskému klášteru sv. Václava. Fundátory kláštera byli od 14. století členové rodu Berků z Dubé. V polovině 16. století to byl zejména Jan Berka z Dubé, manžel majitelky panství Anny z Janovic, který se nestavěl proti obnovení klášterního majetku a naopak živořící klášter podporoval. V zemských deskách je kromě „fundátorského lesa“ jmenována ves „v nově vystavená, která slove Dlouhá Doubrava a jiná řečená Vrchbělá se tř(e)mi rybníčky s lukami, což vše leží toť ves Rybníčkovo i luky“ Zmíněné rybníčky ležely na horním toku bělského potoka okolo Vrchbělé.

5. Závěr

Předchozí text prokázal existenci rybníků na bezdězském panství od první poloviny 14. století a jejich postupné přibývání až do poloviny 16. století. I přes torzovité dochování pramenů je možno konstatovat, že k zásadnímu obohacení zdejší rybníční soustavy dochází poprvé za vlády Karla IV. vznikem Velkého rybníka u Doks a snad i dalších velkých rybníků v severní části panství (Břehyňský, Drsníky). Ty jsou dodnes nejmarkantnějším zjevem zdejší soustavy.

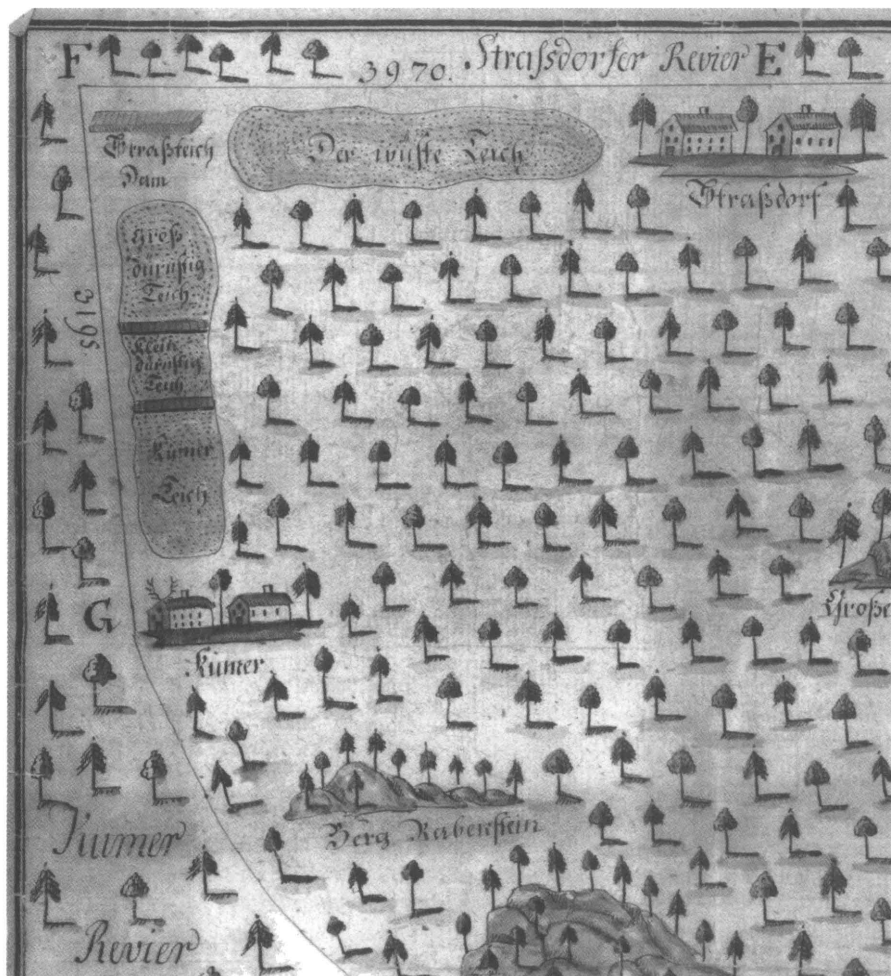
Pozoruhodné bylo rozšíření rybníční sítě na bělském potoce od 80. let 15. století zásluhou bělské obce a následné budování panských rybníků za Jana z Janovic (1495–1503) zejména na Okenském potoce, ale i na dalších tocích. Souběžně s tím pozorujeme i zprávy svědčící o zkvalitnění chovu ryb a velké péči, která mu byla věnována. Mimo bezdězské vrchnosti, byla v rybníkářství aktivní bělská obec, městečko Doksy bylo v tomto směru daleko pozadu. K roku 1554 registrujeme na bezdězském panství nejméně 36 rybníků.

POZNÁMKY:

- 1/ Využil jsem část materiálu zpracovávaného v rámci diplomové práce na katedře historie Pedagogické fakulty UJEP Ústí nad Labem.
- 2/ Žemlička, J.: Bezdězsko – „královské území“ Přemysl Otakara II., Československý časopis historický (ČSČH), 28, 1980, s. 726–750. Další údaje k historii oblasti jsem čerpal z Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze království českého 10. Boleslavsko, Praha 1932 (2. vydání); Šimáček, F.: Paměti města Bělé pod Bezdězem, Bělá pod Bezdězem 1937; Šimák, J.V.: Kniha o Housce I., Praha 1930.
- 3/ Státní ústřední archiv (SÚA) Praha, fond Desky zemské větší (DZV), DZV 50H2, H8.
- 4/ Codex iuris municipalis (CIM) IV-1. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1526. Ed. A. Haas, Praha 1954, č. 44, s. 62–67. Český překlad a komentář vydal Zuman, F.: Bělské privilegium Hynka Berky z Dubé z r. 1337, Bezděz 8, 1937, s. 65–72.
- 5/ Olivová-Nezbedová, L. a kol.: Pomístní jména v Čechách, Praha 1995, s. 296.
- 6/ Tamtéž, s. 265.
- 7/ Rulf, J.: Pravěké osídlení střední Evropy a niva. In: Archeologie a krajinná ekologie. Edd. J. Beneš, V. Brůna, Most 1994, s. 55–61; Boháč, Z.: České řeky ve světle písemných pramenů a starých map, Historická geografie (HG), 24, 1985, s. 35; Semotanová, E.: Historická geografie českých zemí, Praha 1998, s. 97–101.
- 8/ Obecně k tomuto problému Hurt, R.: Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku I., Ostrava 1960, s. 129–150.
- 9/ Páterovský mlýn byl v té době zván „Prusovský“ a nad ním byl rybník Netušil, jak do svědčuje popis rybníků z r. 1567 - Státní okresní archiv (SOKa) Mladá Boleslav, fond Městský úřad (MÚ) Bělá p. B, inv. č. 332, sign. Br7, karton 7.
- 10/ Tamtéž, inv. č. 29, sign. IB1a3, kniha č. 3, fol. 198b.
- 11/ Tamtéž, inv. č. 31, sign. IB1a4, kniha č. 5, fol. 411b, zápis pokračuje v dolních částech 412a a 412b.
- 12/ Mnoho zmínek o úpravách potoka a jednotlivých rybníků je v rejstříku příjmů peněz úročnic z r. 1573, uložených tamtéž, inv. č. 1715, sign. IB1c13, karton 166.
- 13/ Použil jsem výtisk z r. 1723, uložený v SÚA Praha, fond Sběrka map a plánů (SMP), inv. č. 1567, sign. GIII36/R.
- 14/ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB) V-1. Edd. J. Šebánek, S. Dušková, Praha 1974, č. 423, s. 627–629. K významu slova „Dogs“ Profous, A.: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny 1, Praha 1947, s. 371.
- 15/ SÚA Praha, DZV 50H10'
- 16/ Na rozdíl od mapy na obr. 2 je na jiných mapách zvýrazněn pramen označovaný jako „beim Flössel“, například plán Břehyňského rybníka (snad z přelomu 18./19. stol.), Státní oblastní archiv (SOA) Praha, fond Rodinný archiv Valdštejnů (RAV), inv. č. 4918.
- 17/ Vojtíškovi, M. a B.: Dokský listinář, Ústí nad Labem 1969, s. 10.
- 18/ SOKa Česká Lípa, fond MÚ Doksy, inv. č. 820, karton č. 195, fol. 216b, 76a. Mapa Velkého rybníka z r. 1766 v SOA Praha, fond RAV, inv. č. 5648. SÚA Praha, DZV 50H10'
- 19/ Scriptorum rerum Lusaticarum – Neues folge (SRL – NF) 1. Ed. J. L. Haupt, Görlitz 1839, s. 26. Komentář k tomu Kalista, Z.: Město mezi horami, Liberec 1969, s. 23.
- 20/ Vojtíškovi, M. a B., Dokský listinář, s. 15.
- 21/ SÚA Praha, DZV 50H10'
- 22/ Tamtéž. Zpráva k r. 1511 v Archivu českém (AČ) 13, Ed. J. Kalousek, Praha 1894, č. 1897, s. 490.

- 23/ Graus, F.: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské 2, Praha 1957, s. 32; Míka, A.: Slavná minulost českého rybníkářství, Praha 1955, s. 7–9; Hurt, R.: Dějiny rybníkářství, s. 19.
- 24/ CIM IV-1, č. 44, s. 62–67.
- 25/ SÚA Praha, fond SMP, inv. č. 2175, sign. AXII35.
- 26/ Kalousek, J.: Listiny a zápisy bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708, Praha 1889, č. 182, s. 130.
- 27/ Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RBM) 4. Ed. J. Emler, Praha 1892, č. 1671, s. 665.
- 28/ Fontes rerum bohemicarum (FRB) 4. Ed. J. Emler, Praha 1884, s. 516.
- 29/ Tamtéž, s. 534; Štěpán, V. J.: Rybníky v Polomených horách severních Čech po stránce stavebně-technické a geologické, Vodňany 1932, s. 4–5.
- 30/ SOA Praha, RAV, inv. č. 5648.
- 31/ SRL – NF 1., s. 22. Komentář k tomu Kalista, Z.: Město mezi horami, s. 21–22.
- 32/ Míka, A.: Slavná minulost, s. 12; Šusta, J.: Pět století rybníčního hospodářství v Třeboni, Třeboň 1995, s. 37; Hurt, R.: Dějiny rybníkářství, s. 55.
- 33/ Kalousek, J.: Listiny a zápisy, č. 37, s. 18.
- 34/ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) 12. Ed. V. Brandl, Brno 1890, č. 494, s. 439–440.
- 35/ AČ 1. Ed. F. Palacký, Praha 1840, s. 191.
- 36/ AČ 2. Ed. F. Palacký, Praha 1842, s. 446–447.
- 37/ Vojtíškovi, M. a B.: Dokský listinář, s. 10.
- 38/ SOKA Mladá Boleslav, fond MÚ Bělá p. B., inv. č. 27, sign. IB1a1, kniha č. 1, fol. E7a; Šimáček, F.: Paměti města, s. 75.
- 39/ Šimáček, F.: Paměti města, s. 297–299; Panáček, J.: Rybníky v povodí Mlýnského potoka na Českolipsku, Onomastické práce, 4, 2000, s. 397.
- 40/ Míka, A.: Slavná minulost, s. 13–14; Dubravius, J.: O rybnících. Ed. A. Schmidtová, Praha 1953, s. 14, 50–51; Macek, J.: Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526) 1, Praha 1992, s. 80–81; Hurt, R.: Rybníkářství, s. 48–50.
- 41/ Vojtíškovi, M. a B.: Dokský listinář, s. 15.
- 42/ Míka, A.: České rybníkářství a problém počátků původní akumulace kapitálu v českých zemích, ČSČH 2, 1954, s. 267–268; Macek, J.: Jagellonský věk 1, s. 83; Hurt, R.: Rybníkářství, s. 105–112.
- 43/ CIM IV-3, č. 741, s. 132.
- 44/ Vojtíškovi, M. a B.: Dokský listinář, s. 19.
- 45/ CIM IV-3, č. 661, s. 20–21 a č. 870, s. 303–305.
- 46/ SOKA Mladá Boleslav, fond MÚ Bělá p. B., inv. č. 29, sign. IB1a3, kniha č. 3, fol. 167b.
- 47/ SÚA Praha, DZV 50H4–H5.
- 48/ Tomášův mlýn, patrně pozdější Holoubkov, je uveden r. 1547, má se z něho pouštět voda do rybníčka malého pod mlýnem – SOKA Mladá Boleslav, fond MÚ Bělá p. B., inv. č. 29, sign. IB1a3, kniha č. 3, fol. 182a.
- 49/ AČ 13, č. 1897, s. 490–491.
- 50/ SÚA Praha, DZV 50H10.
- 51/ Tamtéž, DZV 50H4.
- 52/ Následující text podle DZV 50H5–H6.
- 53/ Vojtíškovi, M. a B.: Dokský listinář, s. 19–20.

- 54/ SOkA Mladá Boleslav, fond MÚ Bělá p. B., inv. č. 27, sign. IB1a1, kniha č. 1, fol. B15b, B16b.
- 55/ Tamtéž, inv. č. 28, sign. IB1a2, kniha č. 2, fol. 93a–93b.
- 56/ SOkA Mladá Boleslav, fond MÚ Bělá p. B., inv. č. 27, sign. IB1a1, kniha č. 1, fol. C19a.
- 57/ Tamtéž, fol. D6b, D8a, D6b.
- 58/ Tamtéž, fol. D15b.
- 59/ CIM IV–3, č. 870, s. 303–305.
- 60/ Zlomek účtů Bělé p. B. v SOA Praha, fond RAV, inv. č. 3689, sign. IV-6/1, karton č. 76.
- 61/ SOkA Mladá Boleslav, fond MÚ Bělá p. B., inv. č. 29, sign. IB1a3, kniha č. 3, fol. 144b.
- 62/ Tamtéž, fol. 167b.
- 63/ Rejtkík dluhů k r. 1546 je uložen tamtéž, inv. č. 1706, sign. IB1c4, karton č. 166. K r. 1554 je zápis k knize uložené tamtéž, inv. č. 31, sign. IB1a4, kniha č.5, fol. 311a. Ke konzumaci ryb a jejich ceně Macek, J.: Jagellonský věk 2, Praha 1998, s. 178 a týž: Jagellonský věk 3, Praha 1999, s. 256–257.
- 64/ SOkA Mladá Boleslav, fond MÚ Bělá p. B., inv. č. 332, sign. Br7, karton č. 7.
- 65/ SÚA Praha, DZV 50H4'

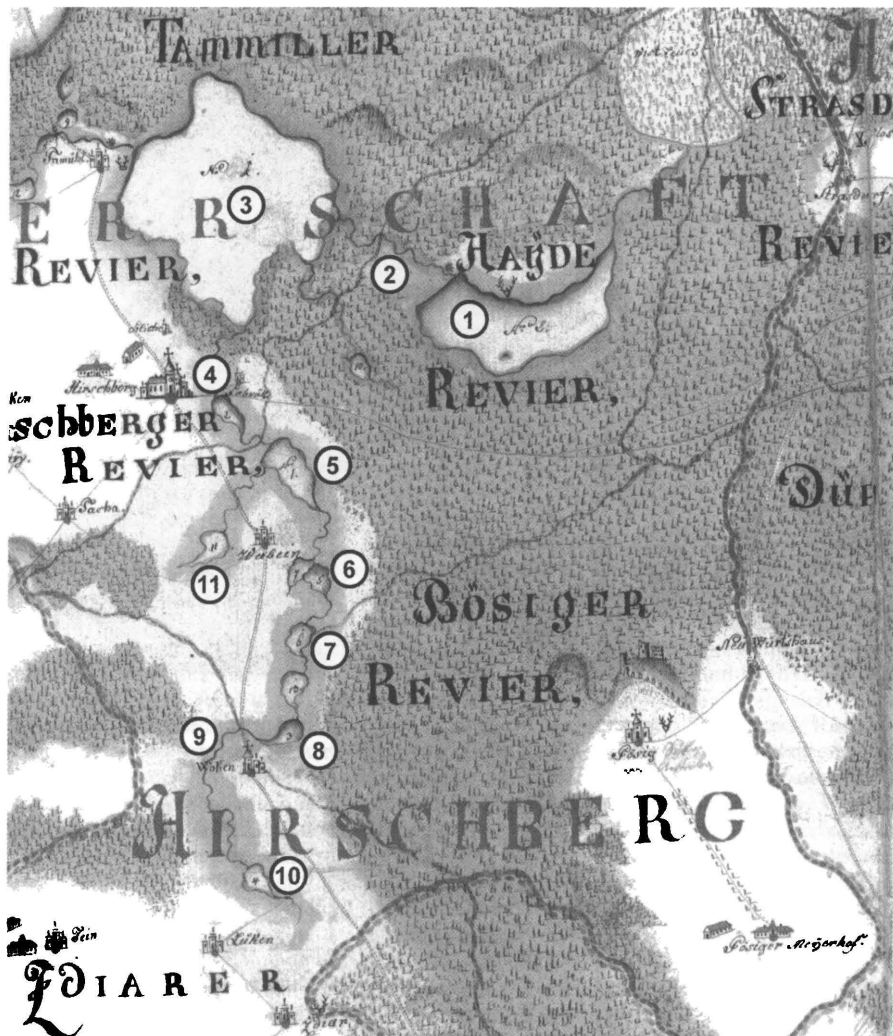
Obr. 1. Výřez z mapy Velkého rybníka u Doks a okolí z 18. stol. uložené v SOA Praha, fond RAV, inv. č. 5190. V levém horním rohu rybníky „Kumer Teich“ (Hradčanský, založen až po třicetileté válce), Klein Dürnstig Teich (Malý Drsník), Groß Dürnstig Teich (Velký Drsník) a hráz rybníka Straßteich (Strážovský). Vpravo od nich je plocha s názvem „Der Wüste Teich“

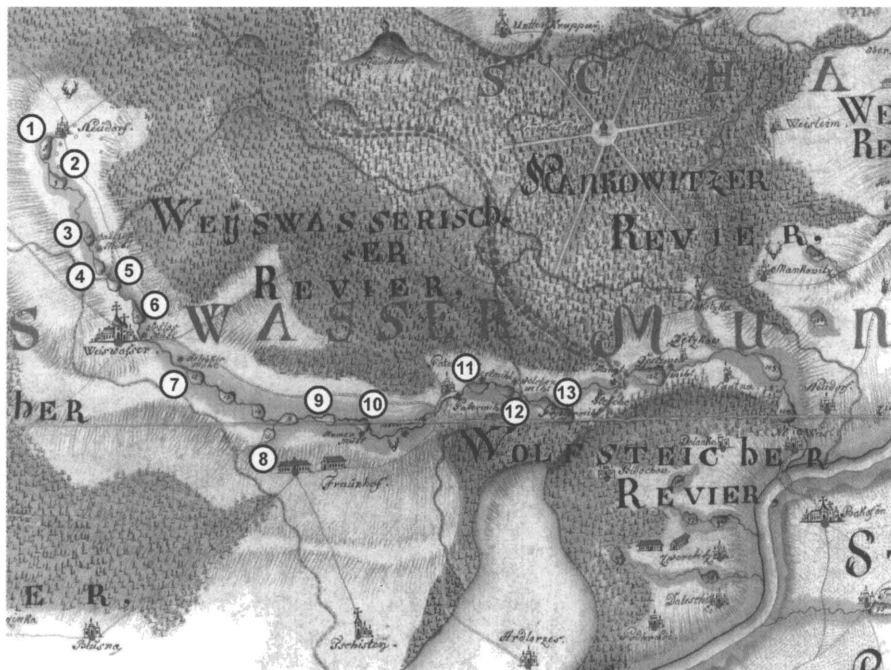
Obr. 2. Výřez z mapy valdštejnských panství (asi r. 1810, kreslil Ferdinand Weisheipl) uložené v SOA Praha, fond RAV, inv. č. 4838. Interpretace původního číslování panských rybníků je problematická, jsou zde chyby. Nové číslování označuje pokus o lokalizaci rybníků doložených před rokem 1554 na levobřežním přítoku Ploučnice. 1 – v legendě mapy označen na dokském panství jako Klein Drnstig – nepochybně se jedná o Malý Drsník. 2 – v legendě mapy označen na bělské panství jako Groß Drnstig – nepochybně se jedná o Velký Drsník. Rybník Drsník poprvé zmíněn r. 1464. 3 – v legendě mapy označen snad č. 14, pod kterým jsou ale uvedeny jiné rybníky. Mohlo by se podle polohy jednat o Prostřední Drsník. 4 – místo na mapě označené jako „Wist Teich“, mohlo by se jednat o pustý rybník „shnilé mosty“ (r. 1554).

Obr. 3. Výřez z mapy valdštejnských panství stejně jako u obr. 2. Ve výřezu je povodí Břežyňského a Okenského potoka. 1 – Břežyňský rybník – v legendě mapy označen jako Heydeteicht (poprvé zmíněn r. 1460); 2 – místo, kde se zhruba nacházel v r. 1554 pustý rybník Kocourek; 3 – Velký rybník u Doks (dnešní Máchovo jezero) – v legendě mapy jako Groß T. (založen r. 1366); 4 – Čepelský rybník – v legendě mapy označen jako Tehepl Teicht (založen r. 1498 pod názvem Pospěšný, r. 1531 darován dokské obci); 5 – Poselský rybník – v legendě mapy označen jako Posel teicht (založen r. 1498 pod názvem Havlišovský); 6 – v legendě mapy vpravo Groß a vlevo Klein Patržinka – jeden z nich je rybník Patřím (r. 1554) a druhý by mohl být Štverovský

(r. 1554); 7 – Malé Habří – v legendě mapy označen jako Klein Habrže (založen mezi lety 1498–1503); 8 – Velké Habří – v legendě mapy označen jako Groß Habrže (založen ve stejné době jako předchozí); 9 – zhruba místo, kde se pravděpodobně nacházel rybník Bouček u Okenské rychty (r. 1554), druhou variantou může být rybník mezi Malým a Velkým Habřím v legendě označen jako Suchaner T.; 10 – Okenský rybník – v legendě mapy označen jako Wokener (založen mezi lety 1498–1503); 11 – v legendě mapy označen jako Fasan T., jedno z možných míst r. 1554 doloženého rybníka Červený Brodek.

Obr. 4. Výřez z mapy valdštejnských panství jako u obr. 2. Ve výseku je soustava rybníků na bělském potoce. Nové číslování označuje rybníky na bělském potoce doložené nebo předpokládané v této poloze před rokem 1554. 1 – v legendě mapy označen jako Ober Bösiger, je jedním z rybníků kláštera augustiniánů v Bělé (r. 1554); 2 – v legendě mapy označen jako Mühl Bösiger, totéž jako předchozí, mimo nich se zde v r. 1554 ještě jeden rybníček; 3 – v legendě mapy označen jako Galgen Teicht, k r. 1554 jsou zde zmiňovány rybník Plácek a rybník pod bělskou šibenicí; 4 – bělský obecní rybník Nadymač (první zmínka r. 1502, do r. 1516 byl panský); 5 – bělský obecní rybník Podfortenský – Slon (první zmínka pravděpodobně r. 1337); 6 – Podzámecký rybník – v legendě mapy označen jako Schloß Teicht – nad ním se nacházel panský rybník Čaperka, založený snad po r. 1337, v r. 1554 pustý; 7 – Konopáč/ Holoubecký – v legendě označen jako Halaubker (od r. 1516 panský, založen bělskou obcí před tímto rokem); 8 – Pstruhovec – v legendě mapy označen jako Forelen Teicht (doložen jistě r. 1554), tři rybníky nad ním by mohly být totožné se Starým a Novým rybníkem pod Tomášovým mlýnem (r. 1554) a bělským obecním třecím rybníčkem (r. 1487); 9 – bělský obecní rybník Němec (založen velmi pravděpodobně před r. 1337); 10 – bělský obecní rybník Slaviček/Slavík (první zmínka r. 1531); 11 – bělský obecní rybník Netušil (první zmínek r. 1523); 12 – bělský obecní rybník Nový u Valchy (založen r. 1483); 13 – bělský obecní rybník Vlč – v legendě mapy označen mezi panskými rybníky mnichovohradištského panství jako Wolfsteich (první zmínka snad r. 1503).

RESUMÉ

Die Entwicklung des Teichensystems in der Herrschaft Bezděz bis zum Jahre 1554

Miroslav Kolka

Die Studie konzentriert sich auf den Aufbau des Teichsystems in der ursprünglich königlichen Herrschaft Bezděz. Das einleitende Kapitel beinhaltet eine kurze Beschreibung der Entwicklung des Gebietes seit der Entstehung der Burg Bezděz zur Zeit des Přemysl Otakar II., über die Epoche der Verpfändung an die Berka von Dubá, die Regierung von Karl IV., bis zum ständigen Pfandbesitz bedeutender Adelsgeschlechter seit dem Anfang der Hussitenkriege. Der Ausmaß der Herrschaft wurde nach dem Eintrag in die Landestafeln aus dem Jahre 1554 festgelegt, als die Herrschaft in zwei Teile – Bělá und Bezděz (Doksy) – geteilt wurde. Einige ursprüngliche Bestandteile der Herrschaft – Kuřivody, Houska oder die Umgebung von Mšeno sowie einige entferntere Dörfer wurden auch wegen fehlenden Quellen zur Teichwirtschaft nicht berücksichtigt.

Das zweite Kapitel beinhaltet die Beschreibung von Wasserläufen, besonders ihre kurze Charakteristik und ältere Namen. Zum Flußgebiet der Iser gehört der Bach von Bělá, der unter dem Namen Bělá bereits im Jahre 1337 belegt ist. Ich zitiere aus Quellen Nachweise der Änderungen des Flußbettes im Zusammenhang mit der Regulierung des Zulaufs des Wassers für Mühlen und Teichen. Über den Strenický-Bach im südlichen Teil des Gebietes gibt es aus dem Mittelalter und der frühen Neuzeit keine Berichte. Zum Flußgebiet des Flusses Ploučnice gehören die Bäche Okenský und Břehyňský, die unter dem Großen Teich in den Mühlbach münden. Der Okenský-Bach verbigt sich wahrscheinlich hinter dem 1264 belegten Namen „Dogs“. Der Břehyňský-Bach wurde Rohlevka oder Rolivka genannt. Unterhalb des Großen Teiches wurde auch der Name „Fluß Hákov“ nach dem Namen eines untergegangenen Dorfes in diesem Raum verwendet. Zur Herrschaft gehörte auch ein Abschnitt der Ploučnice und ihres linksufrigen Nebenflusses. Entlang der Wasserläufe befanden sich zum großen Teil nasse Wiesen und Moore.

Das dritte Kapitel widmet sich der eigentlichen Entstehung von Teichen. Die ersten Teiche wurden im Jahre 1337 in dem relativ geschlossenen Tal des Bělský-Baches belegt. Es handelt sich um die Teiche Podfortenský und Němec und etwas später wahrscheinlich auch Čaperka. Viel geeigneter zur Gründung großer Teiche war das flache Becken der Bäche Okenský und Břehyňský. 1366 wurde hier von Karl IV. der größte nordböhmische Teich – der Große Teich bei Doksy, heute der Mácha-See – gegründet. In der 2. Hälfte des 14. Jh. setze ich auch die wahrscheinliche Entstehung des Břehyně-Teiches (die erste Erwähnung 1460) sowie der Teiche Drsník (der Teich Drsník wird 1464 erwähnt) an dem Zufluss der Ploučnice am nördlichen Rand der Herrschaft voraus.

In der zweiten Aufschwungswelle der Teichwirtschaft in den Böhmischem Ländern kommt es auch auf dem Gebiet um Bezděz herum zur Entstehung einer großen Menge von Teichen, die in zwei, später drei Kategorien unterteilt wurden (Laich-, Streck- und Karpenteiche). Sehr aktiv in der Teichgründung wurde die Gemeinde Bělá. Im Jahre 1483 wurde vom Bürgermeister Šimon der Neue Teich bei Valcha angelegt. Irgendwann in der Zeit entstehen auch ein kleiner Laichteich wahrscheinlich unterhalb der Mühle Holoubek und um das Jahr 1500 auch die Teiche Vlč und Konopáč (1516 mit den Herrn

von Janovice für den Nadymač getauscht). Erst aus dem Jahre 1523 stammt die erste nachweisliche Erwähnung des größten Teiches an der Bělá, des Netušil, und aus dem Jahre 1531 dann des Slavíček (Slavík). Aus dem Archiv von Bělá kennen wir von dieser Zeit schon wenigstens vereinzelte Erwähnungen der Teichpflege. Weit hinten steht in der Teichwirtschaft die kleine Stadt Doksy. Über die nicht näher spezifizierten Gemeindeteiche unter der Břehyně gibt es einen Bericht aus dem Jahre 1460 und im Jahre 1531 erhielt die Gemeinde von den Špetla von Janovice den Teich Pospěšný (später Čepelovský).

Das System der herrschaftlichen Teiche wurde besonders durch Jan von Janovice während der Jahre 1498-1503 am Okenský-Bach erweitert. Im Jahre 1498 wurden der oben erwähnte Teich Pospěšný sowie der Teich Havlišovský (Poslovský) und bis zum Jahre 1503 noch die Teiche Malé und Velké Habří und der Okenský-Teich angelegt. Spätestens im Jahre 1502 entstand unterhalb von Bělá der Teich Nadymač, aus dem die Wasserleitung der Stadt gespeist wurde, deswegen wurde er gegen den Gemeindeteich Konopáč ausgetauscht. Die komplette Gestalt des herrschaftlichen Systems (24 Teiche) einschließlich des Fischsatzes beinhaltet der Eintrag in die Landestafel aus dem Jahre 1554. Wir erfahren auch Einzelheiten über das Wasserregime beim Abfischen der Teiche, deren Betrieb und Sanierungen. Es gibt hier auch eine Erwähnung von drei Teichen bei Vrchbělá, die zum Augustinerkloster in Bělá gehörten. In der ganzen Herrschaft gab es wenigstens 36 Teiche.

OBCHOD SE SOLÍ V ČESKÉ LÍPĚ 1576–1617 A JEHO VÝZNAM PRO MĚSTSKÉ FINANCE

Petr Gajdošík

Petr Gajdošík: *The Salt Trade in Česká Lípa 1576–1617 and Its Importance for Town Finances*

The conferment of salt privilege for Česká Lípa in 1471 meant reinforcing economic independence of the close corporation. The office of “salt masters” (Saltzherren) was founded for that occasion. They had to charge that salt trade and account their allowances to the municipal council. At the beginning of the 17th century there were not any extant sources associated with their office activities, but incomes from that salt privilege were noted in a potreeve’s record books, general ledgers of the town managing money book of accounts. Eliciting of the data analysis from 1576–1618 was found out, that salt earnings produced revenues, which were at an average a whole forth part of all annual income for the town cash counter, were indescribable financial resources.

Výhradní prodej soli patřil od nejstarších dob k významným a mnohdy nejdůležitějším privilegiím o něž města usilovala. Královská města začala svá solná privilegia získávat převážně v průběhu 14. století, často formou výkupu od krále.^{1/} U poddanských měst je získání privilegií na prodej soli záležitostí pozdější. Na Českolipsku je nejstarším solným privilegiem pro město udělení solného trhu České Lípě v roce 1471. Další obdobná privilegia získávala města na Českolipsku až v 16. století. V roce 1516 získala od Jana z Vartenberka a na Děvině právo na volný prodej soli Mimoň.^{2/} Dále následují Doksy, kterým udělil 12. března 1526 Jan Špetle z Janovic a na Bezdězi právo vystavět si vlastní solnici a provozovat solný obchod. Měšťané za to byli povinni z každého vozu odvádět větel soli na hrad Bezděz.^{3/} Z roku 1546 se nám pak dochovala confirmace městských práv pro Jablonné v Podještědí, v níž je také zmínka o solném clu, které bylo ale městu uděleno již v dřívějších letech.^{4/}

1. Počátky českolipského solného trhu

V České Lípě získali měšťané právo solného trhu privilegiem z 21. ledna 1471, které společně vydali jeho dosavadní držitelé, bratři Jaroslav, Jan, Jiří a Petr Berkové z Dubé.^{5/} Oplátkou za udělení privilegia se českolipští měšťané zavázali k pravidelným dodávkám soli do panské kuchyně. Toto ustanovení se stalo součástí souboru pravidelných plateb, které měšťané své vrchnosti odváděli v předepsané výši a v pravidelných termínech, jak nám to dosvědčují českolipská registra z druhé poloviny 16. a počátku 17. století.^{6/}

Nejstarší zmínka o příjmech z prodeje soli ve výši 45 českých grošů je zaznamenána v městské pamětnici.^{7/} Obtížně datovatelný zápis pochází z období působení prvního písaře této knihy, který se jmenoval Václav a jehož rukopis se v ní vyskytuje u zápisů z let 1461–1471.^{8/} Protože víme, že právě v roce 1471 obdrželo město privilegium na obchod se solí, můžeme s určitou opatrností tento zápis datovat právě do roku 1471, kdy se asi teprve vytvářela organizace obchodu i jeho případná evidence. Jeden z prvních solných příjmů tak mohl být zapsán do knihy, která byla zrovna k dispozici, tedy do městské pamětnice.^{9/}

2. Organizace obchodu se solí

O počátcích organizace obchodu se solí z tohoto i následujících období bohužel nemáme detailnější zprávy. Patrně se ale příliš nelišila od zvyklostí v jiných městech. I v České Lípě existovali zvláštní úředníci, tzv. „solní páni“ (uvádění v pramenech jako *Saltzherren*), kteří si vedli vlastní účty o nákupu a prodeji soli. V městské pamětnici se zachovalo ustanovení o způsobu vyúčtování příjmů z prodeje soli, které se mělo provádět při volbách nové rady.^{10/} Jedná se o součást tzv. městských statut, která upravovala způsob volby městské rady, vyúčtování obecních financí, vztahy k vrchnosti a některé další praktické otázky organizace městské správy v České Lípě. V článku č. 8 (fol. 5Cb) se doslova píše: *Po vyúčtování starého purkmistra novému purkmistrovi a nové radě mají jim složit účty také solní páni za přítomnosti obecních starších. Podle výsledků zvolí radní jednoho nového solního pána z rady čtyř obecních starších a tito obecní starší zvolí jednoho solního pána mezi radními.*^{11/} Kromě existence zvláštních solních úředníků a způsobu předávání jejich úřadu nám zápis také nepřímo dosvědčuje existenci oddělené evidence solných příjmů, protože bez ní si lze roční „skládání účtů“

jen těžko představit. Ačkoliv lze více než předpokládat takovou evidenci brzy po získání solného privilegia v roce 1471, existenci těchto „solných register“ máme potvrzenou až k roku 1583, kdy bylo z městské pokladny vyplaceno 16 grošů míšeňských za vazbu solných rejstříků.^{12/} Fakticky se českolipské solné účty ale zachovaly až od roku 1702,^{13/} což nám pro starší období komplikuje podrobnější bádání. Přesto máme pro období od poslední čtvrtiny 16. století alespoň částečnou náhradu chybějících solných register v záznamech tzv. purkmistrovských rejstříků, které vedl purkmistrovský úřad jako knihu hlavních městských příjmů a vydání. Příjmy solných pánů byly každoročně v několika termínech předávány do hlavní městské pokladny, kterou spravoval purkmistrovský úřad. Pro 16. a 17. století jsou tak purkmistrovské rejstříky jedinou evidencí do níž se alespoň částečně promítají také příjmy ze solného trhu.

V každém roce byli dva noví solní úředníci voleni městskou radou. Podle statut byl jeden vybírán ze čtyř obecních starších, druhý pak byl volen z dvanácti městských radních. Jména osob, které tento úřad zastávaly se nám ale většinou nedochovala a v záznamech rejstříků se skrývají jen pod termínem *Saltzherren*. Pouze ve dvou případech ze zápisů vysvítá i jméno osoby, která se v určitém období o příjmy ze soli starala. V účetním roce 1593/94 (nová městská rada, tedy i noví solní páni, se volili vždy v září) je u čtyřech z celkem pěti zapsaných solných příjmů uvedeno *von Hans Kyhneln empfang*. Pátý příjem je pak označen obvyklým *von Saltzherrn*.^{14/} Důvod naprosto výjimečného uvedení jména osoby, namísto označení úřední funkce (*Saltzherren*), můžeme možná hledat ve spojitosti se jménem písaře tohoto zápisu, kterým byl Johannes Kühnel. Pokud se jedná o jednu a tutéž osobu, která vedle solního úřadu zastávala také funkci městského písaře, pak se mohl autor tohoto zápisu mimoděk označit jemu bližším vlastním jménem. Hans Kyhnel (jinde psaný také jako Khünel) byl navíc ve stejném roce řádně zvoleným radním a podle výše zmíněného ustanovení tedy mohl tento vedlejší úřad zastávat.^{15/} Jeho jméno se vyskytuje i u jednoho solného příjmu v následujícím roce 1594/95, kdy rovněž působil jako radní (ale už ne jako písař). Společně s ním je uveden i Bastel Krieger (*von Bastel Krieger*), který sice do rady ani mezi obecní starší v tomto roce zvolen nebyl, ale jako obecní starší byl zvolen v předchozím i následujícím roce. To by ovšem znamenalo, že úřad solných pánů nemusel být pokaždé obsazován jen těmi, kdo momentálně zasedali v radě nebo ve sboru obecních starších, jak to předpokládala městská statuta. Patrně ale vždy šlo o osobu, která měla k těmto městským orgánům velmi blízko.

V zápisech purkmistrovských rejstříků ale můžeme narazit i na výjimky, jejichž vysvětlení bude, vzhledem k nedostatku pramenů, jen na úrovni hypotéz. Například v roce 1580/81 složil Adam Duchke do městské pokladny 3 kopy a 7 grošů za prodej soli (*von Adam duchken saltzgelt*), ale jeho jméno v tomto ani v nejbližších letech mezi jmény radních nenacházíme. Až v roce 1598 je uveden jako jeden z obecních starších. Obdobně se v následujících letech zmiňuje i několik jiných osob, jejichž vztah k úřadu solných pánů, obecních starších či k městským radním není zřejmý.

Za zmínku stojí snad ještě jeden případ a to opět z roku 1580/81 kdy byla dvakrát přijata částka od mladého Jiřího Mengesreitera z Volfartic (poprvé uveden jako *Jüncker Georgen von Wolfersdorf* a podruhé jako *Jüncker Georg Mengstreittern*).^{16/} Rytíř Jiří Mengesreiter z Truglova je skutečně v tomto období na Českolipsku doložen a to jako manžel Kateřiny Blektové z Útěchovic s níž vyženil statek Nový Tulcpach. Jeho souvislost ke zde uvedeným Volfarticím ale není příliš jasná.^{17/} Nicméně ve vztahu k purkmistrovským rejstříkům a obchodu se solí je tato zmínka zajímavá ze dvou hledisek. Za prvé může být zápis příjmu od Jiřího Mengesreitera důsledkem privilegia solného obchodu pro Českou Lípu i v právu mílovém, jehož uplatňování se snažili českolipští uplatňovat i tím, že si za prodej soli jinými osobami za hranicemi města nechali platit.^{18/} Za druhé může jít o důkaz toho, že úřad solných pánů v této době ještě nefungoval zcela bezchybně, protože strohý zápis lze chápat také tak, že částka byla složena přímo do městské pokladnice, tedy mimo evidenci solných pánů. Tomu by mohla napovídat i již zmíněná četnost splátek za solný obchod, která byla do roku 1586/87 značná a přijímané částky měly nejrůznější velikost. Až v následujících letech se situace ustálila na několika, možná pravidelných, splátkách. Pro obě tyto domněnky ale nejsou další důkazy a tak je potřeba k nim přistupovat jen jako k hypotézám.

3. Výše příjmů ze soli

Příjmy od solných pánů zaznamenané v purkmistrovských rejstřících mají několik shodných rysů. Vždy jde o poměrně vysoké částky, které jsou obvykle vedeny ve zvláštní kapitole odděleně od ostatních příjmů.^{19/} Kapitola je nejčastěji nadepsána *von Saltz*, méně častý je termín *Saltz-geld*. Většinou obsahuje zápisy několika splátek do městské pokladnice, které byly přijaty v průběhu roku. Někteří písaři zapisovali u těchto

příjmů i datum, ale nějakou pravidelnost z nich vysledovat nelze. V období 1576–1617 se v souvislosti s příjmy od solných pánů v purkmistrovských rejstřících uvádí celkem 39 různých termínů, což jistě nenapovídá pravidelnému splátkovému kalendáři. Nejčastěji solné příjmy datoval písař Andreas Nicolai (1576–1582), ojediněle i Jösias Bürzel (1583–1588) a neznámý písař v letech 1595–1602. Ostatní písaři se této praxi nedrželi. Výše a počet splátek se v jednotlivých letech liší a to i v období působení jednoho písaře. Tak například v účetních letech 1582/83–1585/86 písař zapisoval příjem ze soli vždy jednou položkou za celý rok (v roce 1585/86 dokonce příjem ani nezapsal), ale v roce 1586/87 rozepsal tyto příjmy do dvanácti položek, z nichž první je datována 20. září 1586 (respektive 16. září podle nového kalendáře) a poslední 4. září 1587. V letech 1595/96 a 1597/98 písař rozepsal příjmy ze soli do 5–6 položek, aby v následujících letech zapisoval jen celkový roční příjem. Četnost položek v jednom roce se ale s postupem doby zmenšuje, přičemž naopak roste jejich individuální výše. To by mohlo napovídat postupnému vývoji a ustálení zvyklostí ve vyúčtování solných rejstříků směrem k několika pravidelným splátkám. V tomto pozdějším období už ale nejsou zápisy datovány. Uváděné částky jsou, stejně jako v celých purkmistrovských rejstřících, uváděny v míšeňské grošové měně. U většiny písařů jsou také oddělené od všeobecných příjmů do samostatné kapitoly. Od roku 1606/07 se ale v rejstřících ujal zvyk zapisovat příjmy ze soli dohromady se všemi ostatními. Splátky solných pánů je pak potřeba pečlivě hledat mezi často nepřehlednými všeobecnými zápisy, což značně znesnadňuje jejich studium. V nich je taková položka nejčastěji označena *von Salzherrn*, méně často pak *von Saltz*. Nápadná je také mimořádná výše těchto splátek, pohybujících se prakticky vždy v několika kopách grošů, čímž kontrastuje s ostatními příjmovými položkami, vedenými spíše v drobných mincích.

Celkový roční příjem ze solného monopolu byl značný. Ačkoliv v jednotlivých letech částka značně kolísá, vždy patří mezi nejvyšší, které byly za každý rok zapsány. Zpravidla se dá počítat v desítkách kop grošů, v některých letech i ve stovkách kop. Porovnáme-li tyto částky s ostatními městskými příjmy, činí v průměru 25,5 % všech městských příjmů. Největší podíl na městských příjmech je zaznamenán v roce 1606/07, kdy bylo z prodeje soli získáno 375 kop grošů míšeňských, což tehdy činilo 53,5 % městských příjmů. Absolutně nejvyšší příjem byl ale zaznamenán v roce 1610/11, kdy bylo přijato 463 kop, což odpovídalo 47,4 % tehdejšího ročního příjmu. Naopak nejmenší

podíl je zaznamenán v roce 1594/95, kdy se utržilo pouhých 39 kop, které tvořily jen 7,5 % ze všech příjmů. Přehled o výši příjmů ze soli podávám v tabulce v příloze č. 1.

Jistě zajímavé může být srovnání těchto údajů s čísly, která známe z jiných měst. Tak například v Českých Budějovicích v letech 1496–1570 činí příjmy z obchodu se solí průměrně 26 % ze všech městských příjmů.^{20/} V Jindřichově Hradci v letech 1523–1525 tento příjem postupně narůstá z 9,5 % (1523) až na 23,9 % (1525).^{21/} Naopak velmi nízký podíl na městských příjmech měl v tomto období obchod se solí v Rakovníku, Soběslavi a ve Stříbře, kde činil přibližně 3,8 %, 3,2 % respektive 2,6 %.^{22/} Absolutně bezvýznamným byl pak tento příjem pro Tábor v letech 1618–1620, kde tvořil jen 0,88 % městských příjmů. Otázkou ovšem zůstává, jak se na tomto údaji odrazila soudobá hospodářská situace.^{23/}

4. Využití peněz ze solného monopolu

Další otázkou, kterou si v souvislosti se solnými příjmy můžeme položit, je způsob nakládání se získanými penězi. Pokud přijmeme domněnku, že solná pokladna byla oddělena od městské pokladnice (vzhledem k oddělené evidenci a ročnímu vyúčtování je to více než pravděpodobné), můžeme předpokládat dva druhy výdajů. Prvním, o němž se nám vzhledem k neexistenci solných rejstříků sice nedochovaly zprávy, ale o němž si téměř s jistotou můžeme být jisti, byly výdaje na zabezpečení chodu vlastního solného úřadu, organizaci nákupu a prodeje soli, platy pacholkům apod. Protože žádné podobné výdaje nenacházíme v záznamech purkmistrovských rejstříků, byla evidence těchto výdajů s největší pravděpodobností součástí dnes již neexistujících solných rejstříků. Zajímavé ovšem v tomto směru je, že vazba již výše zmíněného solného rejstříku z roku 1583 (viz pozn. č. 12) byla hrazena z purkmistrovské pokladny. Druhým typem výdajů solných pánů pak byly vlastní převody do hlavní městské pokladny, jejíž stav zachycují purkmistrovské rejstříky. Z jejich záznamů tedy nevyplývá, kolik peněz zůstávalo pro potřeby solných úředníků. Tato zdánlivá maličkost se při hlubším studiu může ukázat velmi významnou. Pokud totiž nevíme, byl-li do městské pokladny odváděn veškerý zisk a nebo jen jeho část, nemůžeme si udělat zcela jasnou představu o způsobu využívání těchto příjmů. Záznamy v rejstřících nám naznačují dva možné přístupy k prostředkům, získaným ze solného monopolu. Tím prvním je obvyčejné

předání získaných peněz do městské pokladny s tím, že jejich další určení se blíže nespécifikuje. Takový přístup odpovídá představě o pravidelném vyúčtování zisku ze solného úřadu. Na konci 16. století už ale v České Lípě existovalo složitější účetnictví. V případě solných příjmů byly totiž často převody od solných pánů zapisovány i s účelem na který bude převedená částka použita. Ve výdajové části purkmistrovských rejstříků je pak obvykle přesně tato částka skutečně uvedena. Takové zápisy tedy naopak svědčí o tom, že alespoň některé převody do hlavní městské pokladny byly vyvolané momentální potřebou většího množství financí. Okruh takových „účelových příjmů“ přitom v záznamech rejstříků není příliš velký.

Nejčastěji byly takto zapsané příjmy použity na úhradu dávek, kterými bylo město povinno vrchnosti, na platy městských zaměstnanců a nebo na splácení vyšších dlužných částek. Z pravidelných dávek, které mělo město odvádět vrchnosti, byly ze solných příjmů hrazeny tzv. velikonoční pocty. V rejstříku jsou označeny málo srozumitelným tvarem *zu Kelbern und Scholtern* (k telatům a plecím), který je občas doplněn o časové určení *auff Ostern* (na Velikonoce). Naštěstí máme pro poslední čtvrtinu 16. století k dispozici důležitý pramen, kterým jsou registra novozámeckého panství z let 1579 a 1619.^{24/} Tato registra obsahují podrobné popisy poddanských dávek, platů a důchodů, které měly být spláceny během roku vrchnostenské kanceláři. Mezi řadou jiných zde také nacházíme tzv. pocty velikonoční, v nichž „dávají měšťané pánuom společně čtvero telat a 18 plecí. A toho na páně 3 díly se dostává 3 telat a 13,5 plecí svinních.“^{25/} Splácení velikonočních poct tedy bylo ve velké části případů realizováno právě penězi ze solného monopolu. Za tímto účelem jsou v purkmistrovských rejstřících označeny solné příjmy v letech 1576–78, 1580–82, 1586–1592, 1594/95 a 1597/98. Pohybují se ve výši 15–17 kop grošů. V roce 1578/79 sice není u položky 17 kop grošů přesně uvedeno její určení, ale datování zápisů by i tuto položku mohlo přiřadit do velikonočního období. Obdobně tomu je i u dalších let, kde nacházíme mezi příjmy od solných pánů blíže neurčený příjem ve výši 16–17 kop, který můžeme stále považovat za peníze určené na „velikonoční pocty“. Konfrontovat to můžeme s výdajovou částí záznamů každého roku, kde je tento výdaj vždy uveden ve stejné, nebo přibližně stejné výši. Například v roce 1577/78 bylo od solných pánů na pocty velikonoční přijato 15 kop, ale ve výdajích je na tento účel vydáno jen 13 kop a 20 grošů.^{26/} Stejně tak i v následujících letech byl skutečný výdaj o několik grošů (v roce 1580/81 dokonce o celou 1 kopu) menší.

Výdaje určené na tuto položku mají v průběhu let vzestupnou tendenci. V letech 1595/96 a 1596/97 už na ni bylo vyplaceno 19 kop, v roce 1597/98 sice jen 18 kop, ale o rok později to bylo 19 kop a 10 gr.^{27/}

Část peněz ze soli byla určena na platy některých městských zaměstnanců nebo jiných osob. Od roku 1605 je to dokonce většina těchto příjmů. Nejčastěji jsou uváděny osoby spojené s duchovní správou (*Pfarherr*, *Magister* nebo *Capplan*) nebo městský písař (*Stadtschreiber*). V letech 1605/06 a 1606/07 je zapsán příjem, určený následně na plat blíže neurčeného Tomáše (*herr Thomas*) a v jednom případě (1576/77) je menší částka určena pro učitele (*Schulmeister*).^{28/}

Další účely, na něž byly příjmy ze soli využívány, jsou velmi rozmanité a uvádět zde všechny by nebylo přehledné a ani účelné. O některých se ale nelze nezmínit. V letech 1604/05 až 1607/08 jsou v rejstřících zapsány vysoké solné příjmy, vždy ve výši 50 kop, které jsou poněkud nejasně určeny do Litoměřic. Účel ovšem není ze zápisu příliš jasný (*nach Leüttmeritz*).^{29/} Pokud svou pozornost opět obrátíme na výdajovou část, objevíme takto označený výdaj už v roce 1602/03 a pak pravidelně v každém roce až do roku 1607/08.^{30/} Zápisy těchto výdajů jsou komentovány slovy *dem Zichken nach Leittmeritz weg weys hensels*. Ani takto formulovaný zápis ale nepřináší bližší vysvětlení. Obsah doslovného překladu, tedy že šlo o pravidelný plat litoměřickému chudobinci na sirotky jistého Hensela bohužel nemáme možnost nijak ověřit.

Z jiných „účelových příjmů“ se objevuje splácení dluhů různým osobám, nákupy dřeva, stavebního materiálu, hrazení cestovních výdajů aj. Důležitou okolností je, že stejně jako u velikonočních poct, tak i tyto „účelové příjmy“ mají svůj odraz ve výdajové části. Byly tedy od solných pánů přijaty za konkrétním účelem, zapsány do příjmů a poté byly ještě jednou, se stejným popisem, zapsány do výdajové části. Namátkou uveďme například 2 příjmy v roce 1577/78 (24 kop grošů a 11 kop, 14 grošů), určené na splácení dluhu starého purkmistra. Se stejným popisem jsou řádně uvedeny i ve výdajích.^{31/} Obdobně ve stejném roce byl přijat od solných pánů 1 tolar, který byl ihned určen na nákup řepy, ředkvi a krup. Ve výdajové části pak opět objevíme výdaj ve výši 1 tolaru s popisem *yn die küchen geben*.^{32/} O rok později bylo od solných pánů přijato 36 kop grošů obratem určených pro malíře ze Žitavy na hlavní oltář ve farním kostele (*dem Mahler zur Zyttau wegen des hohen Altars in die pfarr kirch geben*). I tato položka je uvedena ve výdajích ve stejném znění a v nezměněné výši.^{33/} Konfrontace příjmové a výdajové části nám tak může v některých případech objasnit položky

a pojmy, které jsou v příjmové části formulovány nejasně. K předcházející ukázce například nalezneme souvislosti s výdaji z roku 1577/78, kde jsou uvedeny tři položky vztahující se k oltářnímu obrazu a malíři ze Žitavy.^{34/} Je ale nutné konstatovat, že uvedené příklady nejsou zcela reprezentativní. V zápisech solných příjmů se vyskytují také položky, které sice mají uveden účel použití, ale ve výdajové části zapsány nejsou. V té totiž mohou figurovat buď s jinak formulovaným popisem nebo mohou být součástí většího výdaje. Například v roce 1577/78 bylo od solných pánů přijato 26 kop grošů, které byly určeny na městský vodovod (*zum Röhrkasten*). V obecních výdajích pak nalezneme položku 42 kop grošů, která byly vyplacena stavebníkovi z Děčína (*den Bawmeyster von Tetschen vom Baw des Röhrkastens*).^{35/} Příjem 3 kop grošů v roce 1576/77, zapsaných s určením pro učitele (*wegen des Schulmeisters*), se patrně skrývá pod výdajem 3 kop a 46 grošů, které byly vyplaceny na stravu při posvěcení u pana Valtena Ryhmera a učitele (*am kyrmes Montage die herrn verzehret bey herr Valten Ryhmer und Schulmeister*).^{36/} Jiný příklad se vztahuje k roku 1589/90, kde nalezneme příjem 30 kop určený pravděpodobně na dovoz stavebního materiálu (*fahrt gelt zum Baw*). Ve výdajové části rejstříku pak na téměř pěti stranách nalezneme záznamy na více než 130 kop grošů, vydaných na budování dlažby v ulicích města. Solný příjem 30 kop grošů je tedy určitě „ukrytý“ v těchto výdajích.^{37/}

5. Množství a cena soli

V záznamech solných příjmů ze sledovaného období se bohužel nedochoval jediný, z něhož by bylo možné určit cenu soli za určité množství. Uvedme si proto jen pro orientaci a doplnění cenové relace publikované v literatuře. Sůl se nejčastěji dodávala v tzv. prosticích, jejichž váha kolísala mezi 60 a 70 kg. Ze severu Čech jsou ale známy i tzv. hallské měřice, které měly váhu asi 56 kg. M. Volf uvádí, že ve druhé polovině 16. století stála jedna prostice soli v Praze přibližně 40–49 českých grošů. Jiný autor uvádí v Praze v letech 1578 a 1595 cenu 90 míšeňských grošů za prostici, což by odpovídalo 45 českým grošům. O soli z Halle pak M. Volf píše, že v roce 1529 stála v Halle 9 českých grošů, ale v Rakovníku už byla nakupována za 28 a prodávána až za 32 českých grošů. Cena tedy narostla o více než 200 %!^{38/} Při přepočtu ceny hallské měřice na váhu prostice pak vychází cena hallské soli na 34–40 českých grošů (nebo 68–80 míšeňských) za prostici. Tyto

údaje jsou ale jen orientační, protože cena soli byla závislá mnohem více na řadě cel, mýtného a monopolů, které se promítly do její ceny při přepravě. Příkladem nám může být výpověď tří formanů, kteří v roce 1493 dopravovali sůl z Halle přes Šluknov do České Lípy. Clo se na této trase platilo při přejezdu Labe (z každého koně 2 groše), v Rödern 1 groš, v Radebergu 3 denáry, v Neustadtu a ve Šluknově po dvou denárech a k tomu pokaždé také z osminy vozu. V České Lípě tak vzrostla cena o celou čtvrtinu nákladu a 3 groše a 7 denárů za každého koně. Později byla zavedena cla i na šluknovském panství a zapomenout nesmíme ani na přírážku, jakou si k ceně soli určitě dali českolipští měšťané, aby mělo město z prodeje patřičný zisk.^{39/}

6. Závěr

Nedostatek pramenů k problematice solného obchodu limituje možnosti poznání této zajímavé a důležité součásti městského hospodaření. Přesto si na základě dostupných informací dokážeme udělat poměrně konkrétní představu o organizaci obchodu se solí a zejména o jeho významu pro městskou pokladnu. Výši přijímaných částek se mu mohou rovnat pouze příjmy z prodeje piva a vína, které tvoří v průměru 17 % celkových městských příjmů a společně se solným monopolem tak jsou ve sledovaném období základními kameny autonomních městských financí. Uplatňování monopolních výhod tak daleko předčilo starší a tradičnější druhy příjmů, kterými byly už od středověku důchody a platy. Doslova existenční význam solného monopolu potvrzuje i zjištění, že peníze získané jeho uplatňováním byly nejčastěji použity pro výdaje, které bychom mohli dnešní terminologií označit jako „stálé“ nebo „pravidelné“. Zůstává samozřejmě otázka, jak se v pozdějších letech podíl příjmů ze soli proměnil v závislosti na událostech třicetileté války a v následujícím období. Tato problematika již ale musí být předmětem jiného studia.

POZNÁMKY

- 1/ VOLF, M.: *Boj o solný monopol v Čechách v XVI. a na počátku XVII. století*. Český časopis historický 39, 1933, s. 297–326, 505–536; týž: *Príspevky k historii obchodních styků s cizinou ve středověku. Obchod soli*. Časopis Společnosti přátel starožitností 44, 1936, s. 30–38, 69–78, 125–131.
- 2/ Listina je datovaná 22. května 1516. HAAS, A.: *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (dále jen CIM), díl IV–3, s. 296, č. 866. Z roku 1579 se pak zachovala konfirmace Bohuslava Mazance z Frymburka a na Mimoni, která toto privilegium potvrzuje. Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Česká Lípa, Archiv města (dále jen AM) Mimoň, listina z 25. června 1579, inv. č. 1.
- 3/ CIM IV–3, s. 388–389, č. 936.
- 4/ SOKA Česká Lípa, AM Jablonné v Podještědí, listina z 28. června 1546, inv. č. 8.
- 5/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 5. Edici špatně čitelné listiny, doplněnou podle zápisu v zemských deskách, publikoval A. Haas v CIM IV–2, Praha 1960, s. 142–144, č. 417.
- 6/ V nich se doslovně uvádí, že „měšťané pánuom platí společně na sv. Pannu Markétu 2 saudky soli, a toho na páně 3 díly“ ŠIMÁK, J. V.: *Registra panství Lipského a Novozámeckého z r. 1579*. Bezděz 8, 1937, s. 45.
- 7/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Pamětnice 1461–1720, inv. č. 41, f. 17b.
- 8/ JINDRA, V.: *Vývoj správy poddanského města České Lípy do roku 1623*. Diplomová práce na FF UK, Praha 1969.
- 9/ V. Jindra datuje rukopis písaře Václava od 4. 12. 1461 do 11. 8. 1471, přičemž následující rukopis písaře Řehoře se podle něj počíná od 22. 12. 1471. Solné privilegium bylo městu uděleno k 21. 1. 1471. Příjem ze soli, zapsaný v městské pamětnici písařem Václavem, by tak mohl být datován někdy mezi leden a srpen, potažmo až prosinec 1471.
- 10/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Pamětnice 1461–1720, inv. č. 41, f. 5 C/b. Podrobněji viz PANÁČEK, J.: *Založení České Lípy a městské právo*. Bezděz 11, 2002, s. 5–30.
- 11/ Citováno podle: PANÁČEK, J.: *Založení České Lípy a městské právo*, s. 16. Autor zde datuje zápis statut od pamětnice lety 1461–1524 (s. 13). Citovaný článek č. 8 pak byl zapsán někdy v letech 1493–1524.
- 12/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Purkmistrovský rejstřík 1581–1588, inv. č. 92, f. 58b.
- 13/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Vyúčtování solního prodeje 1702–1787, inv. č. 321–342.
- 14/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Purkmistrovský rejstřík 1589–1600, inv. č. 93, f. 114b. Roční účetní období odpovídalo volebnímu období městské rady, tedy od září stávajícího roku do září následujícího roku.
- 15/ V letech 1593/94 a 1594/95 působili u rady dva písaři (Johannes Kühnel a Adam Proch), kteří byli jinak váženými měšťany a členy rady. V této době měli radní patrně potíže s hledáním nového písaře, kterého se podařilo získat až od roku 1595/96. GAJDOŠÍK, P.: *Českolipské purkmistrovské rejstříky 1576–1617*. Bakalářská práce na FF UK, Praha 2002, s. 36, 38.
- 16/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Purkmistrovský rejstřík 1576–1581, inv. č. 91, f. 138b.
- 17/ GAJDOŠÍK, P.: *Blektové z Útěchovic. Příspěvek ke genealogii rytířského rodu*. Bezděz 9, 2000, s. 73–102.

- 18/ V. Jindra poznamenává, že vrchnost občas poškozovala solný monopol, když na panství sama prodávala sůl. Českolipští si na tento postup stěžovali, ale výsledek stížnosti není známý. Autor bohužel neuvádí kdy tomu tak bylo, ani pramen z něhož čerpal. JINDRA, V.: *Vývoj správy poddanského města České Lípy*, s. 55.
- 19/ Vyskytují se ale i zápisy solných příjmů zařazené mezi příjmy všeobecné.
- 20/ KAVKA, F.: *Městské hospodářství Českých Budějovic*, Jihočeský sborník historický (dále jen JSH) 34, s. 34; BĚLOHLÁVEK, M.: *Kniha počtů města Plzně 1524–1525*, Prameny a příspěvky k dějinám Plzně a Plzeňska, sv. 11, Plzeň 1957, s. 73.
- 21/ Tamtéž, s. 82.
- 22/ Tamtéž, s. 93, 98, 103.
- 23/ Na počátku 17. století byl ale zdejší příjem ze soli 200–300 kop, což jistě není zanedbatelná částka. MÁCOVÁ, L.: *Hospodaření města Tábora na počátku 17. století*, JSH 36, 1967, s. 14.
- 24/ ŠIMÁK, J. V.: *Registra panství Lipského a Novozámeckého z r. 1579*. Bezděz 8, 1937, s. 8–16, 40–48, 76–90, 139–143, 173–175; Bezděz 9, 1938, s. 19–22, 53–59, 118–123. Registra se ale během 2. světové války ztratila. Viz GEBAUER, J.: *Příspěvek k poznání severočeských urbářů*. Praha 1971, s. 59–60.
- 25/ ŠIMÁK, J. V.: *Registra panství Lipského a Novozámeckého z r. 1579*. Bezděz 8, 1937, s. 45.
- 26/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Purkmistrovský rejstřík 1576–1581, inv. č. 91, f. 45a, 57b.
- 27/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Purkmistrovský rejstřík 1589–1600, inv. č. 93, f. 157a, 173a, 189a, 205a.
- 28/ O platech městských zaměstnanců více viz GAJDOŠÍK, P.: *Českolipské purkmistrovské rejstříky 1576–1617*, s. 87 an.
- 29/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Purkmistrovský rejstřík 1601–1617, inv. č. 94, f. 41a, 49a, 58a, 69a., 80a.
- 30/ Tamtéž, f. 33a, 38b, 45a, 53a, 61b, 74a.
- 31/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Purkmistrovský rejstřík 1576–1581, inv. č. 91, f. 45a, 50a.
- 32/ Tamtéž, f. 45a, 55b.
- 33/ Tamtéž, f. 76a, 89a.
- 34/ Tamtéž, f. 58a.
- 35/ Tamtéž, f. 45a, 61a.
- 36/ Tamtéž, f. 11a, 28a.
- 37/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, Purkmistrovský rejstřík 1589–1600, inv. č. 93, f. 35b, 43a–45b.
- 38/ VOLF, M.: *Příspěvky k historii obchodních styků*, s. 129–131.
- 39/ PAUDLER, A.: *Die Schluckenauer Salzstrasse*. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 14, 1891, s. 343–346; ČERNÝ, V.: *Českolipsko-rumburská silnice a clo v 16.–18. století*. Bezděz 3, 1932, s. 89–94; VOLF, M.: *Boj o solný monopol*, s. 515–525; VOLF, M.: *Příspěvky k historii obchodních styků*, s. 31.

rok	příjem		rok	příjem		rok	příjem	
	kop	%		kop	%		kop	%
1576/77	127	24,1	1590/91	64	15,2	1604/05	190	27,4
1577/78	138	20,4	1591/92	61	10,2	1605/06	181	24,1
1578/79	171	29,2	1592/93	–	–	1606/07	375	53,5
1579/80	125	29,4	1593/94	142	22,8	1607/08	268	45,5
1580/81	312	32,6	1594/95	39	7,5	1608/09	261	38,4
1581/82	210	24,5	1595/96	75	10,8	1609/10	302	35,6
1582/83	138	24,4	1596/97	200	26,1	1610/11	463	47,4
1583/84	150	28,3	1597/98	113	22,5	1611/12	228	29,4
1584/85	150	27,6	1598/99	123	24,1	1612/13	80	11,9
1585/86	–	–	1599/00	138	25,3	1613/14	110	21,6
1586/87	131	25	1600/01	115	36	1614/15	413	27,4
1587/88	108	13,2	1601/02	155	26	1615/16	86	11,1
1588/89	62	–	1602/03	182	26,9	1615/16	86	11,1
1589/90	63	10,3	1603/04	167	24,3			

Příloha č. 1: Roční výše příjmů z obchodu se solí a jejich podíl na celkových příjmech (v kopách miš., zaokrouhleno).

RESUMÉ

Der Salzhandel in Česká Lípa 1576–1617 und seine Bedeutung für die Stadtfinanzen

Petr Gajdošik

Unter den Städten in der Region von Česká Lípa wurde das erste Salzhandelsrecht der Stadt Česká Lípa im Jahre 1471 erteilt. Danach folgten Privilegien für weitere Städte (Mimoň, Doksy, Jablonné), aber bei diesen sind keine weiteren Informationen über den Salzhandel überliefert. In Česká Lípa entstand das Amt der sog. Salzherren, welches jedes Jahr zwei ausgewählte Bürger bekleideten. Sie sollten den Salzhandel in der Stadt überwachen, die festgelegten Gebühren erheben und zu festgelegten Terminen in die Stadtkasse einzahlen. Für ihren eigenen Gebrauch führten sie eine Hilfsübersicht in der Form von Salzregistern, deren Existenz zum ersten Mal im Jahre 1583 belegt ist, eigentlich blieben sie jedoch erst für die Epoche nach 1700 erhalten. Für das Ende des 16. und den Anfang des 17. Jahrhunderts stehen uns lediglich Bürgermeisterregister zur Verfügung, das Hauptbuch der Einnahmen und Ausgaben der Stadt, die der Bürgermeister führte. In ihrem Einnahmeteil blieben regelmäßige Eintragungen über die Überweisungen des von den Salzherren erhobenen Geldes in die Stadtkasse erhalten. Anhand einer Analyse der Eintragungen in diesen Registern für die Jahre 1576–1617 wurde nicht nur die Gesamthöhe der Jahreseinkünfte aus dem Salzhandel festgestellt, sondern durch deren Vergleich mit der Gesamtsumme des Stadteinkommens auch ihr Anteil an den gesamten Stadteinnahmen bestimmt. Es handelte sich im Durchschnitt fast um ein Viertel aller Stadteinnahmen, wodurch dieses Einkommen eine Spitzenstellung unter allen anderen einnimmt. In vielen Fällen waren diese Einnahmen für regelmäßige Gehälter der Obrigkeit, der Stadtangestellten oder zur Finanzierung von bedeutenderen Stadtaufträgen bestimmt. Der Mangel an Quellen erlaubt uns nicht, weitere Fakten über den Salzhandel zu erfahren: den Preis und die Menge des verbrauchten Salzes, die Art und Weise dessen Ankaufs, Transports und Verkaufs u. ä.

HRNČÍŘSKÁ RODINA MACHSGUT (DOBŘEDĚLEJ) V ČESKÉ LÍPĚ

Jaroslav Panáček

Jaroslav Panáček: *The Potter Family of Machsgut (Dobředělej) in Česká Lípa*

The destiny of the family with German name Machsgut and Czech name Dobředělej (Workwell) connected two centres of potter manufacturing in Bohemia – Česká Lípa and Horažďovice. At the last fourth part of the 17th century there lived two people Lorenz and Veit with that surname (Machsgut) in Česká Lípa. Throughout Thirty Years' War Veit's son moved apparently to Horažďovice, where he gave rise to a potter family, registred in the local potter corporation under the Czech translating name Dobředělej. One of his six sons Franz came back to Česká Lípa in 1860, where he again worked on as well as his descendats under the German name Machsgut as potters.

Výroba keramiky v České Lípě, jejíž tradice sahá do poloviny 13. století (Gabriel – Panáček 2000), zásobovala svojí produkcí širokou oblast severních Čech a byla vyvážena i do zahraničí (Sasko, Lužice). Pokračování mnohasetleté tradice záviselo obvykle na několika jménech řemeslnických rodů, které si v hrnčířském cechu udržovaly přední postavení. V České Lípě vynikala z desítek a stovek jmen hrnčířů zejména rodina Kahlů (Kalle, Khallo), stojící na cechovní špičce po 300 let, od konce 16. až do začátku 20. století, rodina Leypoltů (Leupolt, Leipoldt) v letech 1579–1701 a podobně i rodina Machsgut. Poslední z uvedených je specifická v tom, že její členové žili a působili současně i v jiném středisku hrnčířské výroby v Čechách, v městě Horažďovicích. Vzhledem k převážně české národnosti tamních hrnčířů však pod českým překladovým jménem Dobředělej.

Příjmení Machsgut alias Dobředělej

Před nedávnem byla publikována stručná historie hrnčířského rodu Dobředělejů z Horažďovic (Smitka 1998). Její autor J. Smitka v závěru (s. 71) uvedl, že manželka a dcera Jana Dobředěleje se před rokem 1694 odstěhovaly do České Lípy k jednomu ze šesti Janových synů. Tato zmínka byla impulsem k pátrání po osudech Dobředělejů v České Lípě.

Vzhledem k nedávnému výzkumu dějin hrnčířství v České Lípě bylo ihned jasné, že se zde mezi hrnčíři žádné české jméno Dobředělej nevyskytovalo. Mezi mistry hrnčířského cechu však často figuruje v různých variantách a transkripcích jméno Machsgut. Jméno nepochybně vzniklé z oblíbeného úsloví svého prvního nositele, dokládající jeho zájem o kvalitně odvedenou práci, které přeloženo do češtiny znamená „dělej (to) dobře“, tedy Dobředělej. Nutno si uvědomit, že se pohybujeme v době 16. až 18. století, kdy zhruba až do sestavení josefského katastru (1785–1789) nebyla podoba příjmení ještě ustálena. Na styku dvou jazykových prostředí bylo navíc příjmení (resp. příjmí) běžně pokládáno za přeložitelné (Wenzel 1980; Beneš 1998, sv. 1, s. 64). Právě na osudech hrnčířské rodiny Machsgut – Dobředělej možno tuto dvojzajyčnosť příjmení demonstrovat.

Machsgutové v České Lípě před třicetiletou válkou

Národnostní vývoj českolipských hrnčířů od 13. do poloviny 15. století nám prozatím zůstává utajen. Teprve od druhé poloviny 15. století se v písemných pramenech setkáváme se jmény hrnčířů, v naprosté většině německými. Kdy a odkud přišli Machsgutové či jejich předkové bez příjmení do České Lípy, nevíme.

Nejstarším známým nositelem tohoto jména byl Lorentz Machßgut, který v roce 1577 zaplatil do městské pokladny 1 kopu grošů za vystavení rodného listu.^{1/} Více zpráv o něm není a nevíme ani, jaký byl jeho vztah k dalšímu členu rodiny, Veitovi. O dva roky později, v roce 1579, byl sepsán urbář novozámeckého a lipského panství. Mezi majiteli domů na předměstí před Dlouhou branou (Šimák 1937, 13) bylo identifikováno devět hrnčířů (Gabriel – Panáček 2000, 18). Jedním z nich byl Veit (Veix, Weitz) Machsgut (Machßgutt, Macheguett), který odváděl na sv. Jiří i na sv. Havla 1 groš platu vrchnosti. Byla to jedna z nejnižších dávek, vůbec nejmenší činila půl groše. Veit Machsgut nebyl tedy patrně příliš zámožný, ač je uváděn jako starší a mistr hrnčířského cechu.^{2/}

Naposledy se objevuje v roce 1619 v druhém urbáři novozámeckého a lipského panství (Šimák 1937, 13), kdy bydlel na téže místě, jako v roce 1579.^{3/} Mezi lety 1619 a 1680 se jméno Machsgut v České Lípě v dochovaných pramenech nevyskytuje. Vzhledem k tomu, že mezi osedlými v berní ruce z roku 1654 pro Českou Lípou není žádný Machsgut uveden,^{4/} zdá se pravděpodobné, že se během třicetileté války Veit Machsgut nebo jeho potomek z České Lípy odstěhoval.

Dobředělejevové v Horažďovicích po třicetileté válce

Nelze jednoznačně tvrdit, že předek Dobředělejšů Jan přišel do Horažďovic z České Lípy, nicméně pozdější vývoj událostí v rodině tomu nasvědčuje. Podle názoru J. Smitky (Smitka – Hazlbauer 2000, 403) se první z tohoto rodu Jan přistěhoval do Horažďovic v letech 1636–1650, zde se vyučil hrnčířem a žil zde bez vlastní nemovitosti nebo se přizpůsobil k vdově po některém z místních hrnčířů. Tehdy ještě pod jménem Johann Machguett (viz dále), které pod vlivem převládající češtiny v hrnčířském cechu bylo 1. ledna 1650 do cechovní knihy zapsáno jako Jan Dobředělej.^{5/} Jak dokládá nedávno nalezený rodný a zhostný list jeho syna Franze ze 7. dubna 1677,^{6/} ještě v téže roce 1650 mu jeho žena Ludmilla porodila patrně prvorozeného syna Franze. Byl pokřtěn farářem P. Johannem F. Brexeliem v kostele sv. Petra a Pavla v Horažďovicích. Vzhledem k tomu, že vdova po Janu Dobředělejšovi se jmenovala Mandalena,^{7/} je zřejmé, že byl dvakrát ženat. Která z žen, zda Ludmilla či Mandalena, byla matkou jeho dalších dětí, nevíme, ale kromě Frantze měl ještě pět synů: Josefa, Václava, Jakuba, Jana Matěje a Jetřicha. Osudy ostatních synů neznáme, víme pouze, že v hrnčířském cechu v Horažďovicích působili jako mistři Václav, Josef a Jakub. Potomci posledních dvou pak byli činní jako hrnčíři v Horažďovicích až do počátku druhé poloviny 19. století (Smitka – Hazlbauer 2000, 404).

Nejznámějším z Dobředělejšů se v současné době stal Janův syn Josef. Stalo se tak díky kamnářské matici, dochované ve sbírkách Městského muzea v Horažďovicích (inv. č. SK204). Její autor Josef Dobředělej ji na rubové straně do již vypáleného výrobku signoval a datoval vyrytým nápisem tohoto znění: „Gozeff Do(brze)deleg tuto wormu delal 1677“ (Hazlbauer 1998; 2000).

Návrat Machsgutů do České Lípy

V letech 1619 až 1680 se jméno Machsgut v českolipských archíváliích nevyskytuje. Na základě dalších pramenů z České Lípy i Horažďovic můžeme však osudy jednoho z Machsgutů sledovat. Jak jsem již uvedl, nechal Johann Machguett (transkripce příjmení v různých pramenech kolísá) v roce 1677 vystavit synu Frantzovi rodný a zhostný list. Nevíme, zda již tehdy Frantz věděl, kam z rodného města zamíří. Otec mu pravděpodobně nemohl dát na cestu mnoho prostředků, neboť rodina nežila příliš zámožně. Když Jan Dobředělej začátkem roku 1694 zemřel, byl jeho dům oceněn na pouhých 50 zlatých a kromě toho zanechal řadu dluhů.^{8/} Průměrná cena domů na horažďovickém předměstí se v té době pohybovala okolo 150 zlatých (Smitka 1998, 71), takže je zřejmé, že dům Dobředělejů byl více než skromný a finanční situace nevalná.

Zdá se tedy pravděpodobné, že Franz Machsgut (alias Dobředělej) využil po odchodu z Horažďovic následující tři léta k tomu, aby současně se získáváním zkušeností vydělal i něco peněz. Když se totiž objevuje poprvé v roce 1680 v České Lípě, kupuje 22. července za 130 kop míšeňských grošů od Jermiše Luže dům se dvorem v Hrnčířské ulici, ležící mezi domy Hannse Wündtsche a Wenzela Grolopta.^{9/} Nevíme proč, ale teprve po téměř dvou letech, 29. května 1682, předložil Franz Machsgut na radnici svůj rodný a zhostný list z rodné obce (obr. 1) a obdržel za poplatek 8 kop grošů měšťanské právo.^{10/} V témže roce je již také uveden v knize mistrů hrnčířského cechu spolu se svými dvěma dětmi Sabinou a Josefem.^{11/} Patrně si jako hrnčířský mistr nevedl špatně a asi mu první koupený dům nevyhovoval. Tak již v roce 1685 koupil od Johanna Hieb-sche ml. dům v Hrnčířské ulici, ležící mezi domy jiných mistrů hrnčířského cechu Sigmunda Leupoldta a Georga Hasse, za 205 kop míšeňských grošů.^{12/} Naprosto běžný byl způsob koupě v tehdejší době, když 100 kop zaplatil hotově a zbylou částku měl podle smlouvy splácet po 5 kopách na sv. Jiří a na sv. Michala každý rok. Pět dní nato pak Georgu Kaulerovi prodal svůj dosavadní příbytek za 110 kop.^{13/}

Pokus o lokalizaci některého z domů Franze Machsguta naráží na nedostatek zpráv o změnách majitelů nemovitostí v okolí, z nichž by se dala jejich posloupnost vysledovat. Prodeje domů v Hrnčířské ulici se zapisovaly jak do knihy rychtářského práva Hrnčířské ulice z let 1639–1704,^{14/} tak i do městských trhových knih (Liber fundorum). Z nich do úvahy přicházejí zejména knihy II a III z let 1687–1729 a 1728–1751.^{15/}

Kombinací jmen Machsgutových sousedů a porovnáním se jmény majitelů v elaborátu josefského katastru pro město z roku 1787^{16/} se podařila zjistit pouze přibližná poloha Machsgutových domů. Oba ležely pravděpodobně na západní straně Hrnčířské ulice mezi domy čp. 869 až 880, které byly asanovány v roce 1977 před výstavbou sídliště Střed II. Na jejich místě dnes stojí dva bloky souvislé zástavby s představeným podloubím proti současné budově České spořitelny, až po objekt dnešní Union Banky.

V roce 1689 dal Franz Machsgut svého syna Josefa na 3 roky do učení ke starším hrnčířského cechu Georgu Handtschovi a Wentzelu Langovi.^{17/} Svůj majetek také vylepšoval, když z provozních důvodů svého řemesla zakoupil v roce 1692 od svého souseda Sigmunda Leypoldta za 12 kop míšeňských grošů volný průchod ke studni. Ta se nalézala oddělená od zahrady za objektem, označeným jako „bren stibel“ Pod tímto názvem nutno patrně vidět vypalovací pec, nezbytnou součást hrnčířské řemeslnické dílny.^{18/} Ještě téhož roku přikoupil za 100 zlatých od Wenzela Hantßla kus zahrady v Hrnčířské ulici.^{19/} Poslední obchodní transakcí Franze Machsguta, o níž máme zprávu, je koupě domku 27. března 1694 od Georga Hasseho v Hrnčířské ulici vedle Wenzela Hantschela za 70 kop míšeňských grošů.^{20/} Jednalo se tedy o sousední nepřilíhající dům hned vedle Machsgutova pozemku. Mohli bychom se domnívat, že tím Franz řešil „bytovou otázku“, neboť právě někdy před rokem 1694 se k němu, nevíme z jakých důvodů, přistěhovala jeho matka (či spíše macecha) Mandalena a jeho (nevlastní?) sestra Alžběta (Smitka 1998, 71). Současně 4. května prodal Christianu Krispovi jiný domek (Häussel) za 50 kop míšeňských, ležící mezi domy Simona Hausse a Wenzela Hantschela, který získal neznámo kdy.^{21/} Zdá se tedy, že Franz Machsgut se domohl v České Lípě slušného jmění a byl vlastníkem několika nemovitostí současně. Na rozdíl od svého otce, který zemřel zadlužený (viz výše) a bratra Josefa (autor signované matrice), který nebyl na sklonku života ani přijat do městského špitálu (Smitka – Hazlbauer 2000, 405). Je tedy evidentní, že hrnčířská a kamnářská výroba v České Lípě v té době ještě prosperovala. Svědčí o tom i zpráva plaského cisterciáka Mauritia Vogta, který ve svém popise království českého z roku 1712 obdivně popisuje dílo českolipských hrnčířů, jaké „se nikdy v Čechách nenalezne a které také mimo zemi do Saska a Šestiměstí je vyváženo“.^{22/}

V letech 1699–1703 je Franz Machsgut každoročně jmenován mezi staršími a přísežnými (Eltisten und Geschworne) cechu hrnčířského.^{23/}

Poslední zpráva o něm je z roku 1706, kdy nechal zapsat do knihy mistrů svého syna Antona, který byl po 3 roky v učení u hrnčířského mistra a staršího cechu Andrease Jonächse.^{24/}

Z pramenů známe tři potomky Franze Machsguta: syny Josefa a Antona a dceru Sabinu. Patrně nejstarší syn Josef se sestrou Sabinou se objevují poprvé spolu s otcem v roce 1682.^{25/} Již bylo uvedeno, že v roce 1689 nastoupil do učení a od roku 1699 se s ním pravidelně setkáváme na stránkách knihy mistrů, nejprve jako s řádně vyučeným, v roce 1707 jako s mistrem a od roku 1709 mezi staršími cechu až do roku 1722.^{26/} V roce 1719 byl rovněž jedním ze 13 mistrů, kteří platili novozámecké vrchnosti tzv. „Thon-Zünß“, tj. poplatek za hlínu, která se těžila v Robči na úpatí Mnišské hory.^{27/} Více zpráv o Josefovi a jeho sourozencích není. Původ Anny Dorothee Machsguttin, jejíž výhostný list z roku 1729, vydaný jurisdikcí Hrnčířské ulice jako samosprávné jednotky, zůstal zachován (!) v archivu města,^{28/} není znám.

Posledním členem rodiny Machsgut v České Lípě, o kterém nám prameny uchovaly zmínku, je Josefova dcera Marie Magdalena, pro kterou roku 1720 otec koupil od svých švagrů a dědiců Gottfrida Reinolta pozemek „ve starém okrsku“ (in den alten bezirk) u libchavské silnice za 200 kop míšeňských grošů.^{29/} Patrně totéž pole odkoupil o dvacet let později zpět potomek či příbuzný původních majitelů Gottfried Renelt od Magdaleny, mezitím již provdané Müllerové, za 230 zlatých rýnských.^{30/} Tím zprávy o členech rodiny Machsgut v České Lípě končí.

Závěr

Výjimečnost osudů hrnčířské rodiny Machsgut – Dobředělej, jejíž členové oscilovali mezi českým a německým jazykovým prostředím, spočívá právě v doložené bilingvní podobě jejich jména, i v tom, že ilustruje migraci řemeslníků jednoho výlučného oboru v rámci Čech v raném novověku. Jejím prostřednictvím docházelo k přenášení nových trendů v rámci oboru a v tomto konkrétním případě i k promísení osob s různou národnostní příslušností, které však právě v pohraničních oblastech nebylo nijak mimořádným jevem.

POZNÁMKY

- 1/ Státní okresní archiv (dále SOKA) Česká Lípa, fond Archiv města (dále AM) Česká Lípa, inv. č. 91, Purkmistrovský rejstřík 1576–1581, fol. 42b.
- 2/ Tamtéž, fol. 101a; inv. č. 92, Purkmistrovský rejstřík 1581–1588, fol. 4b; fond Cech hrnčírů (dále CH) Česká Lípa, inv. č. 6, Kniha mistrů 1577–1692, fol. 2a, 42b.
- 3/ Urbář z roku 1619 připojil J. V. Šimák paralelně k edici register z roku 1579.
- 4/ SOKA Č. Lípa, fond RKP 32/1, Berní rula z roku 1654, panství Nový Zámek, město Česká Lípa, s. 363–373 (fotokopie).
- 5/ SOKa Klatovy, AM Horažďovice, sign. A XIV F11, Cechovní kniha z roku 1747, nefoliována.
- 6/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 2454, k. 540, Výhostné a zachovací listy k přijímání měšťanů.
- 7/ SOKa Klatovy, AM Horažďovice, sign. A II 17, Manuál radního písaře, fol. 1.
- 8/ Tamtéž.
- 9/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 609, Kniha rychtářského práva Hrnčífské ulice 1639–1704, fol. 91a–91b.
- 10/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 41, Pamětnice 1461–1720, fol. 94a.
- 11/ SOKa Č. Lípa, CH Č. Lípa, inv. č. 6, Kniha mistrů 1577–1692, fol. 6a.
- 12/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 609, Kniha rychtářského práva Hrnčífské ulice 1639–1704, fol. 100b.
- 13/ Tamtéž, fol. 101b.
- 14/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 609.
- 15/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 492 a 493.
- 16/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 1009.
- 17/ SOKa Č. Lípa, CH Č. Lípa, inv. č. 6, Kniha mistrů 1577–1692, fol. 15a.
- 18/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 609, Kniha rychtářského práva Hrnčífské ulice 1639–1704, fol. 119b–120a.
- 19/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 492, Trhová kniha 1687–1729, fol. 97b.
- 20/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 609, Kniha rychtářského práva Hrnčífské ulice 1639–1704, fol. 128b–129a.
- 21/ Tamtéž, fol. 130b–131a.
- 22/ Viz Leipa im Jahre 1712, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 10, 1887, 59–60.
- 23/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 609, Kniha rychtářského práva Hrnčífské ulice 1639–1704, fol. 153b–184a.
- 24/ SOKa Č. Lípa, CH Č. Lípa, inv. č. 7, Kniha mistrů 1692–1769, nefoliována.
- 25/ SOKa Č. Lípa, CH Č. Lípa, inv. č. 6, Kniha mistrů 1577–1692, fol. 6a.
- 26/ SOKa Č. Lípa, CH Č. Lípa, inv. č. 7, Kniha mistrů 1692–1769, nefoliována.
- 27/ SOKa Č. Lípa, CH Č. Lípa, inv. č. 10, Hrnčífské záležitosti fasc. I, 1651–1798.
- 28/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 2454, k. 540, Výhostné a zachovací listy k přijímání měšťanů.
- 29/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 492, Trhová kniha 1687–1729, fol. 368a–368b.
- 30/ SOKa Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 493, Trhová kniha 1728–1751, fol. 157b. Cena za pozemek, vyjádřená ve zlatých rýnských odpovídá původní kupní ceně v míšeňských groších, neboť v tehdejší době se počítal 1 zlatý rýnský za 60 krejcarů nebo 51 $\frac{1}{2}$ míšeňského groše.

LITERATURA

- Beneš, J. 1998: Německá příjmení u Čechů, *Acta universitatis Purkynianae* 34, Slavogermanica IX, Ústí nad Labem.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Dějiny hrnčířství v České Lípě, *Bezděz* 9, 5–41.
- Hazlbauer, Z. 1998: Unikátní historický kamnářský výrobní přípravek z Horažďovic. In: *Odkazy předků, Sborník ke 100. výročí založení Městského muzea v Horažďovicích, Horažďovice*, 74–80.
- Hazlbauer, Z. 2000: Signovaná a datovaná kamnářská matrice horažďovického hrnčíře Josefa Dobředěleje, *Archaeologia historica* 25, 389–396.
- Smitka, J. 1998: Historie hrnčířského rodu Dobředělejů z Horažďovic. In: *Odkazy předků, Sborník ke 100. výročí založení Městského muzea v Horažďovicích, Horažďovice*, 64–73.
- Smitka, J. – Hazlbauer, Z. 2000: Co vypovídají historické písemné prameny o hrnčířích a jejich cechu v městě Horažďovicích, *Archaeologia historica* 25, 397–407.
- Šimák, J. V. 1937: Registra panství Lipského a Novozámeckého z r. 1579, *Bezděz* VIII, 8–16, 40–48, 76–90, 139–143, 173–175.
- Wenzel, W. 1980: Personennamenübersetzungen, *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 21, 737–746.

RESUMÉ

Die Töpferfamilie Machsgut (Dobředělej) in Česká Lípa

Jaroslav Panáček

Der erste Machsgut, namens Lorenz, taucht in Česká Lípa im Jahre 1677 auf. Nach ihm kommt hier in den Jahren 1579 und 1619 der Töpfer Veit Machsgut vor. Wahrscheinlich sein Sohn Jan zog während des dreißigjährigen Krieges nach Horažďovice um, wo er ein Töpfergeschlecht gründete, dessen Mitglieder hier bis zur Hälfte des 19. Jahrhunderts wirkten. Da in der Töpfergilde in Horažďovice vorwiegend Tschechen wirkten, waren er und seine Nachkommen hier unter dem tschechischen Übersetzungsnamen Dobředělej eingetragen. Einer von seinen sechs Söhnen, Franz, kehrte im Jahre 1680 nach Česká Lípa zurück, wo er (und später auch seine Nachkommen) als Meister der Töpfergilde unter dem Einfluss des hiesigen Sprachumfeldes wieder unter dem deutschen Namen Machsgut wirkte. Dem Antrag auf Erteilung des Bürgerrechtes in Česká Lípa legte er die bis heute erhaltene Geburtsurkunde sowie die Entlassschein aus Horažďovice (Bild 1) bei.

SPECULUM MARIANUM LIPPENSE

Mariánská úcta na Českolipsku v 17. a 18. století¹⁾

Jan Nep. JiříšřtĚ

Jan Nep. JiříšřtĚ: *Speculum Marianum Lippense. Marian Reverence in the Region of Česká Lípa the 17th and 18th century*

Artwork as a mean of a live communication with former times. The life of artwork in the stream of history. Marian reverence and its deep rootage in spiritual life of our ancestors. Bohemia in the 1st half of the 14th century the focus of Marian reverence. Miraculousness of our gothic Madonnas and its critique in the era of Jan Hus. Baroque Bohemia as Marian country Bohuslav Balbín, Jeroným Cechner. The quantity of regenerated pilgrimage places. The study of baroque hieromania and Marian reverence and its fruits. The exposition called Rosa mystica - Marian reverence in the region of PodbezdĚzí. Marian monuments in Česká Lípa – the cloister (Our Lady Pleasant, Our Lady of Good advice, Our Lady Loretanska), the church The birth of Our Lady (the painting of Piety, Horní Police – the most important place in the region, the statue of Our Lady Hornopolicka, the legend, the detailed description, sorted to the group of typologically related madonnas from Bohemia and Lužnice, the style analysis and dating of the rise to the beginning of the 15th century. The connection with the original creative reception of the fete of the Visitation of Our Lady. Other pilgrimage places – Kravaře (the painting of Our Lady Supporting – Pasovska, Dubnice (late gothic statue of Assumta), SvĚbořice at Mimoř (Our Lady Loretanska), Dubá (the copy of Vladimírská icon).

*Ta opuková soška, která dlouho
neprávem a zahanbeně stála
ve výkladní skříni krámků,
kde prodávají jenom tvrdé bonbóny,
je nyní u mne...
Opírajíc se patou o hvězdářský atlas
a ozářena budoucnem, vrhá stín dozadu
na požární stěnu poezie.
Tím, že žije u smrtelníka, je jaksi svědkem
jeho neřestí, hříchů, výčitek a zoufalství,
ale tím, že ho přežije, jest i jeho nadějí,
že jednou v spravedlivém shrnutí řekne, kdo byl.
A ona umí mluvit... Zrovna včera řekla:
„Jsou chudí, kteří pohrdají chudými.
Jak to, že jsi mne poznal?
Mne už nikdo nepoznává!...“*

Vladimír Holan, Soška^{2/}

Napsal-li před léty V. V. Štech, že „za každým uměleckým dilem je kdesi skryt živý člověk, ba sama lidskost“ a že „najít tohoto člověka a dotknout se nekonečné a všem společné lidskosti je pravým cílem uměleckého historika“^{3/} formuloval tak názor, v němž je právem spatřováno těžiště jeho vzácného odkazu. Umělecké dílo, které je schopno autenticky vypovídat o člověku i o duchovních rozměrech doby svého vzniku, nabízí možnost zcela živého, hmatatelného kontaktu s minulostí.

Neméně zajímavé je však všimnout si i onoho časového horizontu, jenž nás od doby vzniku toho kterého díla dělí, a sledovat, jak bylo takové dílo v různých dobách přijímáno, případně i odmítáno. Zde se již – striktně vzato – sice nepohybujeme na výsočné půdě dějin umění, avšak v míře a projevech úcty či neúcty k uměleckému dílu můžeme spatřit odraz duchovního rozpoložení dané doby. Konec konců – jak čteme v první stati Kapitola z českého dějepisu umění, mapujících dějiny tohoto oboru u nás, „český historik umění... je vnitřně vázán k životu svého lidu a umění nezbytně nazírá skrze něj, aby naopak skrze umění lépe pochopil sám život země“^{4/}

Studie, kterou má čtenář před sebou, je pouze skromným – a nadto i tematicky, regionálně a dobově ohraničeným – příspěvkem k výše

zmíněným jevům. Středem její pozornosti jsou památky, spjaté s mariánskou úctou na Českolipsku, a to zejména v období baroka.

Mariánská tematika patří bezesporu k nejdělejšímu námětům křesťanského umění. A byl to jistě – vedle hlubokého náboženského zánění – také ohlas citu mateřské lásky, každému člověku tak blízkého a vzácného, jenž zde docházel svého vyjádření výtvarnou formou a může být dodnes obdivován i člověkem stojícím mimo křesťanství.

Naše země se v tomto ohledu mohou pyšnit vskutku bohatou tradicí. Nesčetné množství výtvarných děl, spjatých s Mariinou úctou nás nenechává na pochybách, že postava Kristovy matky se u našich předků těšila vskutku vroucné úctě. Jako první období velkého rozmachu „mariánské tvorby“ zde připomeneme druhou polovinu 14. století – dobu císaře Karla IV. a pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Tehdy – jistě pod vlivem starých byzantských ikon – se u nás formuje svébytné zpodobení Madony, jejímž vyobrazením se díky zázrakům, s jejich úctou spojovaným, záhy dostává přívlastku „milostná“. Ať už je postoj dnešního člověka k zázrakům jakýkoli a přestože některé směry současného uměleckohistorického bádání tuto „zázračnost“ našich středověkých Madon odmítají, zůstaneme hluboce přesvědčeni, že přinejmenším dobovou víru v tento rozměr jim rozhodně nelze upírat. Ostatně – per viam negationis – toto naše stanovisko potvrzuje i kritika reformátorů doby Husovy. Ti tvrdí, že obrazy jsou etickým narušením prvního Božího přikázání, podněcují místo lásky k Bohu lásku tělesnou a zastávají názor, že „...*imagines delere deberi, quia non virtus divina sed dyabolica in eis et ex eis operatur plerumque miracula*“.⁵¹

Druhou velkou vlnu mariánské úcty a s ní spojené množství výtvarných děl přináší doba poreformační. Ta jednak vytváří nové ikonografické typy (např. Immaculatu či v našich zemích Madonu karlovskou), jednak znovu – mnohdy opět „zázračně“ (ovšem již v jiném smyslu než středověk) – nalézá sochy a obrazy středověké, aby je zasadila do nových velkolepých oltářů a demonstrovala tak návaznost na víru předků. Učený jezuita Bohuslav Balbín v té době sepisuje rozsáhlá pojednání o Madoně svatohorské, tuřanské a vartské (ve Slezsku) a na pozadí dějin staroboleslavského mariánského reliéfu vykresluje dějiny celé české země. Balbín tak chápe Čechy jako zemi mariánskou a tato jeho idea se stane příznačnou pro celé období baroka, které u nás vedle obnovy starých poutních míst přinese i záplavu nových svatyň, zvoucích ke svým miraculosám zástupy poutníků. Značný počet takových míst vysvítá i z tzv. farářských relací – dotazníků, rozesílaných v letech 1676 a 1700, kde se objevuje

těž otázka, zda jsou v tom kterém kostele nějaké sochy či obrazy, uctíváné jako milostné. Ohlas mariánských poutí nakonec způsobí, že prakticky ve většině kostelů se setkáme ne-li s vlastním prototypem nějaké uctíváné Madony, pak alespoň s kopií mariánského vyobrazení z poutního místa, kam se chodívало či ke kterému měl pořizovatel obrazu osobní vztah.

Balbinovu myšlenku o mariánských Čechách tak ještě roku 1766 opakuje bezděžský převor Jeroným Cechner, když ve svém kázání ke stoletému výročí přenesení montserratské sochy do tamější hradní kaple říká: „*Dovol mně, má milá vlasti česká, bych mohl v tobě hledati ráj pozemský: ó zlaté české hory! Jak jste vy mnohé milosti užily od Matky Boží: nalézá se svatohorská v kraji berounským, kamnická v litoměřickým, krulychská v králo-hradeckým, za Prahou na Bílé Hoře Maria de Victoria – od vítězství – který obraz a originál v Římě zázraky se stkví – svědek náš opat Emmauský Jan Caramuel z Lobkovic – a abych zkrátka řekl: V Čechách podle bedlivého shledání zázračných obrazů Marie Panny, již před sto léty třidceti šest, milostných přes padesáte devět a chrámů, k její cti obětovaných, na šedesáte devět.*“⁶¹ V době, kdy byla tato slova pronesena, stojíme ovšem již nevyhnutelně tváří v tvář samému soumraku barokní patetické religiozity, která za několik málo let – včetně velkého lesku mariánských poutí – pohasne s nástupem josefínských reforem.

Naši pomyslnoú pouť za památkami barokní mariánské úcty na Českolipsku budeme tedy konat v čase, jež nám zhruba vymezí dvě předešlé osobnosti. Vykročíme v čase Balbinově a své putování uzavřeme spolu s Jeronýmem Cechnerem, posledním převorem bezděžského kláštera.

Studium dějin mariánské úcty v našich zemích vydalo v posledních letech nejeden plod, a to jak na poli literatury,⁷¹ tak prostřednictvím několika výstav.⁸¹ Toto naše českolipské putování ostatně volně navazuje na výstavu „Rosa mystica“, uspořádanou roku 2002 v muzeu v Bělé pod Bezdězem, jež mapovala mariánskou úctu v Podbezděží a zabírala tak i značnou část kraje, náležícího po správní stránce k České Lípě. Proto v případě poutních míst na jihu Českolipska, z nichž svým významem nejvíce vyniká barokní kapitola dějin Bezdězu, odkážeme čtenáře na texty k této výstavě, vydané bělským muzeem.⁹¹

Začneme tedy v samotné České Lípě. Zdejší augustiniánský klášter, založený ve dvacátých letech 17. století, se stal místem, kde mariánská úcta našla své vyjádření prostřednictvím tří různých ikonografických typů. Jako první zmíníme obraz Panny Marie – Matky dobré rady, jehož devoční kopie se v klášterním kostele Všech svatých nachází na bočním

oltáři po severní straně lodi (nejblíže ke kostelnímu vchodu). K původu tohoto vyobrazení se váže následující legenda: Originál obrazu byl původně uctíván v kapli na hoře nedaleko města Skadaru v Albánii. V době tureckého vpádu ve druhé polovině 15. století však začala úcta ochabovat. Kapli ovšem až do poslední chvíle střežili dva muži – legenda jim dává jména Giorgio a Descalvis. Ti ve chvíli vrcholícího tureckého náporu – nevědouce si rady, jak mariánský obraz uchovat – vstoupili do kaple a během modlitby upozorovali, že obraz vystupuje ze zdi a vznáší se směrem na západ. Vydali se pak oním směrem a přišli až do města Genezzano, kde se 25. dubna roku 1467 měl dotýčný obraz objevit na zdi nově stavěného kostela.^{10/} Takto vzniklé genezzanské poutní místo bylo pak svěřeno do správy řádu augustiniánských poustevníků, kteří kopie zdejšího vyobrazení šířili prostřednictvím svých klášterů. Pro další ohlas českolipské úcty k tomuto obrazu nás bude zajímat zpráva, že jeho kopii daroval (patrně někdy ve druhé polovině 18. století) zde působící augustinián P. Simplicius Spalkovský děkanskému kostelu ve Vamsdorfu,^{11/} kde dodnes zdobí mariánský oltář v kapli proti sakristii.^{12/}

Druhý mariánský obraz českolipského kláštera, o němž učiníme zmínku, je umístěn na prvním z postranních oltářů jižní strany lodi klášterního kostela (nejblíže ke kazatelně). Jde o typ tzv. Madony opaskové, známý též pod názvem Panna Maria potěšující (Beatissima Virgo Maria de consolatione). Námět obrazu úzce souvisí se samotným augustiniánským řádem, neboť jeho základem je výjev, kdy Kristus v náručí Mariině předává sv. Augustinovi, případně jeho matce sv. Monice černý opasek jakožto součást řeholního oděvu. Výtvarný prototyp tohoto vyobrazení je uctíván v augustiniánském kostele sv. Jakuba v Bologni.^{13/} Zde bylo již roku 1575 založeno také Bratrstvo Panny Marie potěšující, jehož členové nosili na znamení svého zasvěcení tyto opasky – podobně jako u jiných řádových bratrstev nosívali jejich členové škapulíře. Po vzoru boloňském šířila se pak nejen úcta k opaskové Madoně, ale při jednotlivých augustiniánských kláštorech vznikala též podobná bratrstva.^{14/} Českolipský obraz Panny Marie potěšující, malovaný Ant. Dardaním, pochází zřejmě z přelomu 17. a 18. století.^{15/} Místem úcty tohoto mariánského obrazu byl v době baroka též klášter augustiniánů v Bělé pod Bezdězem. V tamějším kostele sv. Václava můžeme na pravém bočním oltáři spatřit obraz Madony s Ježíškem, pod nimiž klečí sv. Monika, držící v ruce opasek jako symbol augustiniánského zasvěcení. Devoční kopii zobrazení samotné opaskové Madony s Jezulátkem pak nalezneme v presbytáři téhož kostela.

Poslední mariánskou památkou, u níž se v českolipském klášteře zastavíme, je socha Panny Marie loretánské. V jejím případě nebyl kopírován pouze originál sochy, uctívány v italském Loretu, ale též sama svatyně. Tu nám tradice líčí jako původní nazaretský domek, kde Maria bydlela a kde také, jak svědčí evangelní zprávy, přijala zvěst archanděla Gabriela. Kameny z této „Svaté chýše“ (Santa Casa) byly pak v době středověkých křížáckých výprav převezeny do Loreta. Značnou zásluhu na tom měla šlechtická rodina Angeli z Epiru. A tato skutečnost vlastně stála u zrodu pozdní středověké legendy, jež nám vypravuje, že nazaretský domek byl do Itálie přenesen *per manus angelorum*. Kopie loretánské Santa Casy se pak šířily téměř po celé tehdejší katolické Evropě.^{16/}

V České Lípě nechal loretánskou kapli spolu s ambity ke klášteru přistavět roku 1698 Karel Ferdinand hrabě z Valdštejna.^{17/} Takto vzniklý poutní areál byl pak ještě roku 1730 doplněn o kapli Svatých schodů a roku 1761 o kapli Nejsv. Trojice.

Přejdeme nyní do dalšího českolipského kostela – do toho, který je zasvěcen památce Mariina narození. Na prostředním ze tří oltářů po jižní straně lodi je tu umístěn v minulých dobách hojně uctívány a slavný obraz Piety – velmi pravděpodobně reflektující podobu milostné sochy z Bohosudova.^{18/} V 17. století patřil purkmistru Havlu Hubertu Jägerovi, který jej roku 1651 vystavil k veřejné účt ve výklenku na vnější straně kostela. K ochraně obrazu pak byla kolem postavena kaple, jejíž stavbu zřejmě respektovala i celková obnova kostela na počátku 18. století. Sám obraz Piety byl – zvláště v morových letech 1680 a 1713 – natolik ctěn, že českolipští začali vyjednávat s církevní vrchností, aby mohl být vystaven na zvláštním oltáři přímo v kostele. Tak se stalo při slavnosti, uspořádané dne 29. září 1751.^{19/} Obraz českolipské Piety byl pak v živém povědomí mariánských ctitelů prakticky až do 40. let 20. století, kdy došlo ke změně skladby zdejšího obyvatelstva. Nejsme zatím schopni s úplností povědět, nakolik se tento obraz prostřednictvím svých kopií dále odrazil ve výtvarných památkách zdejšího okolí, ale za ohlas jeho úcty budeme spatřovat například reliéf Panny Marie bolestné na soklu, stojícím dodnes při staré cestě z České Lípy do Skalice na rozcestí k Častolovicím.

Poutním místem, jemuž se na Českolipsku v období baroka dostalo bezesporu největšího věhlasu, je Horní Police. Zdejší kostel, jehož existenci máme doloženu již k roku 1291, byl v první polovině 16. století obohacen o sochu Panny Marie, jež dle podání roku 1523 připlula po vlnách Ploučnice jako jedna z obětí luterského ikonoklasmu.^{20/}

Hornopoličtí přijali nalezenou sochu s velkou úctou jako dar shůry a vystavili ji na hlavním oltáři svého kostela. Záhy sem začaly přicházet pouti a starý kostel již nemohl pojmout stále rostoucí počet poutníků. Berkové z Dubé jako tehdejší vlastníci panství proto přikročili ke stavbě nové, větší svatyně.^{21/} S vzestupem barokní religiozity ovšem ani tento kostel nezůstal ve své původní podobě. Julius František, vévoda sasko-lauenburský, započal roku 1688 další přestavbu poutního chrámu, k níž povolal litoměřického architekta Giulia Broggia. Ve stavebních pracích pak pokračovala i vévodova dcera Anna Marie Františka, velkovévodkyně toskánská, a to i po smrti staršího Broggia, jehož nástupcem se stal syn Oktavián.^{22/} Roku 1722 bylo také započato se stavbou volně stojící zvonice před kostelem, tvořící zároveň vstupní bránu do celého areálu. V následujících letech byla pak postavena budova děkanství a ambity s kaplemi kolem kostela. Vzniklo tak velkolepé poutní místo, jehož stále vzrůstající oblíba přitahovala desetitisíce poutníků.

O zdejší mariánské soše bychom rádi promluvili se zvláštní pečlivostí. Jsme totiž přesvědčeni, že se jí doposud nedostalo patřičného ohodnocení i časového zařazení. Zmínky o ní jsou velice sporé. Marně je budeme hledat ve staré topografii Schallerově^{23/} i v pozdější Sommerově.^{24/} Podrobněji se o ní kupodivu nezmiňuje ani jinak velice pečlivý F. Hantschel ve své vlastivědě českolipského okresu.^{25/} A s politováním konstatujeme, že absolutně beze zmínky ji ponechávají i Umělecké památky Čech.^{26/} Teprve v nedávno vydané knize o českých poutních místech, sepsané Zdeňkem Boháčem,^{27/} nacházíme zmínku o datování sochy, jejíž vznik je zde kladen na počátek 16. století. Tato datace, citovaná snad ze staré knížky někdejšího hornopolského kaplana W. Köhlera,^{28/} se pak objevuje i ve stati K. Wildenauera, zařazené do sborníku o poutním místě Vranově u Brna.^{29/}

Wildenauer se o Madoně z Horní Police zmiňuje v souvislosti s rozbohem ikonografického typu Panny Marie klasové. Případ naší sochy je ovšem ještě složitější, neboť, jak uvidíme dále, se nám v ní promítne více různých námětů mariánské ikonografie najednou.

Plastika hornopolské miraculosity, umístěná ve vitríně uprostřed hlavního oltáře poutního kostela, je vysoká 75 cm a představuje stojící Panu Marii se sepjatýma rukama. Oblečena je do bílého roucha posetého zlatými květinami a lemovaného zlatým okrajem. V lůně, z něž kol dokola vyzařují zlaté paprsky, je drobná postavička Jezulátka, spínajícího ručky. Mariin šat volně splývá a teprve dole u země se výrazně zalamuje. Zpod něj pak vyčnívají špičaté červené střevíce. Podstavec sochy je

natřen temně zelenou barvou.^{30/} Polychromie sochy byla restaurována pravděpodobně roku 1861 v souvislosti s celkovou obnovou interiéru kostela a ještě jednou pak zřejmě v 1. polovině 20. století. Co do původnosti – vyslovíme zde pochybnost u Mariiných sepjatých rukou, jež jsou nepoměrně velké a byly patrně nově zhotoveny po nalezení sochy.

Ikonografické podání plastiky vychází z motivu Panny Marie v naději, který v tomto případě přijímáme jako výchozí. Pro něj svědčí jak luno s Ježíškem,^{31/} tak stojící postava se sepjatýma rukama. Ve své podstatě tu vlastně jde o devoční redukci vyobrazení Navštívení Panny Marie, z něhož je vyňata Alžběta a ponechána pouze postava Marie jako stěžejní předmět kultu mariánského ctitele.

Také v pojetí Mariiny hlavy můžeme vyzorovat jistou reflexi – v tomto případě ani ne tolik teologickou, jako především výtvarnou. Při pohledu na ni se nám vybaví slavné Madony 60.–80. let 14. století. Cítace tak důležitě části sochy by byla dalším svědectvím o tehdejší živé účtě k Madonám a mutatis mutandis by ve sféře spirituální dosvědčovala i dobovou víru v jejich zázračnost.

Na Mariině šatu, poseté květy, pak vyzorujeme ohlas ikonografického typu Madon „klasových“, přičemž samotné obilné klasy jsou nejen ve zdejším případě, ale i v mnoha jiných, nahrazeny jinými vegetativními motivy.^{32/}

Hornopolická socha nestojí v našem památkovém fondu osamocně. Svým pojetím je příbuzná se sochami Madon z Květnova (okr. Chomutov),^{33/} Rajhradu^{34/} a Vranova u Brna.^{35/} Motivem šatu poseté květy se dále váže k obrazu Panny Marie českobudějovické a k Madoně poutního kostela v Klokotech u Tábora. Další významnou skupinou soch, příbuzných s polickou miraculosou, jsou Madony v naději, pocházející z okruhu působení kláštera cisterciáček v Mariensternu.^{36/}

Máme-li tedy před sebou tuto – celkem početnou – skupinu typologicky příbuzných výtvarných děl, jsme postaveni před otázku, kam časově zařadit vznik hornopolické mariánské sochy. Vročení na počátek 16. století nám totiž připadá nesmírně pozdní, a to jak po stránce výtvarné, tak i s ohledem na skutečnost, že oběti protestantského ikonoklastu musely být v první řadě celkem logicky sochy a obrazy, jejichž účta byla časově zakořeněna a pojila se s rozvinutou tradicí.

Slohových znaků pro datování se nenabízí příliš mnoho. Jak jsme již pověděli, představuje socha Madony z Horní Police do velké míry ikonograficky kodifikovaný kultovní typ, reflektující jak událost Navštívení, tak motiv Madon „klasových“ a podáním obličje pak i ctěné

mariánské sochy 2. poloviny 14. století. Pouze na spodním okraji Mariina roucha se může zrcadlit jistý slohový posun. Šat, který se u země ostře zalamuje, je proto v tomto případě jediným momentem, kde polická socha odráží dobu svého vzniku. Téměř shodné zalomení spodního okraje roucha nalezneme u postavy sv. Vojtěcha na rámu svatovítského Ve-raikonu, který mohl dle Jaroslava Pešiny vzniknout v době těsně před rokem 1400^{37/} či na počátku prvního decennia 15. století.^{38/} Tam bychom také zařadili Madonu z Horní Police a v této souvislosti ji považovali za jeden z nejstarších dochovaných příkladů výtvarné prezentace svátku Navštívení Panny Marie, zavedeného v církvi přičiněním pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna roku 1389.^{39/}

Barokní kopii hornopolické Madony – ještě ze 17. století – můžeme spatřit na sloupku, stojícím dnes před budovou tamějšího arciděkanství (původně stával u cesty, vedoucí vzhůru ke kostelu). Další – oboustranná – se nachází na pomníku, postaveném roku 1722 u místa nálezu sochy na břehu Ploučnice. Polickou miraculosou najdeme také na jižní straně mariánského obelisku u nádraží v Ploskovicích či na mariánském sloupu na náměstí v Hostivici u Prahy. Vyobrazení Panny Marie z Horní Police bylo též pořízeno na postranní oltář v kostele sv. Jana Křtitele nad Dubím u Kladna. Z drobné grafiky pak připomeneme alespoň mědirytinu hornopolické Madony s připojenou modlitbou, jejíž exemplář chová českolipský okresní archiv.^{40/}

Na naší mariánské pouti barokním Českolipskem se dále zastavíme v Kravařích. Na hlavním oltáři zdejšího kostela je umístěna kopie milostného obrazu Panny Marie pomocné – pasovské. Nechal ji zhotovit druhý litoměřický biskup Jaroslav hrabě Šternberk (biskupem 1676 – 1709) a do Kravař byla přenesena roku 1689. Záhy poté sem z biskupova ustanovení začala přicházet procesí z okolních farností.^{41/} Šternberk získal vztah k tomuto vyobrazení patrně ruku v ruce s tím, že ještě před svým jmenováním biskupem byl kanovníkem pasovským. Zde se uctíval mariánský obraz, malovaný dle vzoru obrazu Panny Marie pomocné v Innsbrucku. Pasov byl poutním místem hojně oblíbeným a navštěvovaným, o čemž nakonec svědčí i množství kopií tohoto vyobrazení v našich zemích.^{42/} Přičiněním biskupa Šternberka se pak úcta k Panně Marii pomocné – pasovské dále šířila i v litoměřické diecézi.^{43/} Reliéf této Madony se objevuje mimo jiné též na podstavci morového sloupu na českolipském náměstí (1681). Před vandalským zpusťšením interiéru kostela sv. Mikuláše v Drchlavě bychom kopii pasovského obrazu našli na postranním oltáři i zde. Pozoruhodným místem v tomto ohledu je

pak i kostel sv. Jakuba v Kvítkově, kde jsou oba boční oltáře koncipovány jako pandanty s kopiemi barokních milostných obrazů. Na pravé straně je to reliéfně pojatá Madona pasovská, nalevo pak kopie vera effigies sv. Jana Nepomuckého. Vznik obou kvítkovských oltářů můžeme spojit s novostavbou kostela ve dvacátých letech 18. století.

Do nového období své slávy vstoupila někdy před rokem 1700 také socha Panny Marie s Ježíškem – Assumpty na dorůstajícím pŕlměsíci – v Dubnici u Stráže pod Ralskem. O její účtě se dovídáme z relace strážského faráře, podávané roku 1700. Vzhledem k tomu, že předchází relace z roku 1676 se o ní nezmiňuje, budeme tu počátek poutních tradic klášter skutečně až na sklonek 17. století, což by korespondovalo i se stavbou nového kostela v letech 1699–1702.^{44/} Procesí sem přicházela zejména o svátku Narození Panny Marie (8. září) a v následujícím oktávu. Sama dubnická socha je pozdně gotickou prací severočeského řezbáře z doby kolem roku 1500 a barokní zbožnost jí umístila v zasklené skříňce na hlavním oltáři kostela.^{45/}

S hojně uctívanou kopií sochy Panny Marie loretánské, o níž jsme hovořili již v rámci klášterního areálu v České Lípě, bychom se v barokní době setkali také ve Svěbořicích u Mimoně. Zdejší loretánská kaple byla po stavební stránce opravdovou zvláštností, neboť na rozdíl od jiných podobných kaplí nestála volně, ale tvořila presbytář vlastního farního a poutního kostela. Stavebníkem i projektantem této loretánské svatyně (1679) byl sám majitel zdejšího panství – hrabě Jan Ignác Putz z Adlersturnu. Svěbořický kostel zanikl spolu s celou obcí ve druhé polovině 20. století po začlenění do vojenského prostoru.^{46/}

Posledním místem, kde se na naší pomyslné mariánské pouti Českolipskem zastavíme, bude městečko Dubá. Ve farním kostele Nalezení sv. Kříže tu na bočním oltáři sv. Jana Nepomuckého můžeme spatřit bohatý rokokový rám, obklopující ikonu Panny Marie vladimirské. Tento obraz, o jehož původu žel nenacházíme žádné zprávy, byl pravděpodobně darem, jehož se kostelu, stavěnému v letech 1744–1760, dostalo v souvislosti se zařizováním interiéru. Jako dárcem by nejvíce připadal v úvahu někdo z tehdejších patronů kostela, tedy příslušník rodiny Sweerts-Sporckovské. Příklad takového darování by nebyl výjimkou. Již na sklonku 19. století zaznamenali Antonín Podlaha a Eduard Šittler výskyt několika ruských ikon, uctívaných pak jako milostné obrazy. Na oltáře kostelů je povětšinou věnovali právě příslušníci šlechtických rodů.^{47/} Do této skupiny tedy zařadíme i naši dubskou kopii vladimirské ikony.

Mariánský obraz v Dubé k sobě zřejmě nikdy nepoutal velké zástupy poutníků. Sice se mu umístěním na oltář dostalo pocty podobné jako jiným miraculosám, ale šedesátá léta 18. století, kdy se tak stalo, jsou již dobou, kdy velká barokní religiozita pomalu pohasíná v tušení blížících se josefínských reforem. Proto i my v duchu končíme svou mariánskou pout' právě u obrazu, u něhož bez přítomnosti davu poutníků budeme moci pocítit jakési celkové zklidnění a zvnitřnění mariánské úcty, příznačné pro následující období. S pocitem radosti přehlédneme v závěru naší pouti ono veliké výtvarné bohatství, jež mariánská úcta přinesla i do tohoto kraje a možná, že ještě chvilku postojíme i proto, abychom se zamysleli nad působením vnitřní krásy, která po staletí tak hluboce pojila život našich předků se životem Mariiným.

POZNÁMKY

- 1/ Za cenná sdělení a rady k této práci i za její lektorování jsem zavázán upřímným díkem prof. PhDr. Ivo Kořánovi z Ústavu dějin umění AV ČR.
- 2/ Holan, V.: Spisy – svazek 2, Praha – Litomyšl 2000, s. 153.
- 3/ Štech, V. V.: Smysl a metoda dějin výtvarného umění. In: Umění XI, 1938; znovu otištěno in: Dohady a jistoty, Praha 1967, s. 57–67.
- 4/ Kořán, I.: Obraz a slovo v našich dějinách. In: Kapitoly z českého dějepisu umění I., Praha 1986, s. 15–34.
- 5/ (Obrazy je zapotřebí zničit, jelikož je v nich ne božská, ale ďábelská síla, která jejich prostřednictvím – doslova „z nich“ – velice často působí zázraky.) Sedlák, J.: M. Jan Hus, Praha 1915, s. 29*–30*.
- 6/ (Cechner, J.): Centifolia Rosa mystica, Praha 1766; přímo u citovaného textu je připojen odkaz na Balbinovu Diva Montis sancti.
- 7/ Jako základní uvádíme rozsáhlou studii Jana Royta Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století (Praha 1999), kde čtenář nalezne množství odkazů na další literaturu. Svého vydání se nedávno konečně dočkala také Česká barokní pouť z pera Zdeňka Kalisty (Žďár nad Sázavou 2001). K duchovnímu rozměru úcty mariánských obrazů a soch připomínáme výtečnou studii Ivo Kořána Etika miraculosity (In: Umění XLIII/1995, s. 501–513).
- 8/ Např. výstava „Panna Maria Divotvůrkyně“ v Lobkovickém paláci na Pražském hradě roku 1993. Na tuto výstavu navázala též nedávno vyšlá publikace Vítězslava Štajnohra (Panna Maria Divotvůrkyně, Uherské Hradiště 2000). Jan Royt byl vedle četných výstav regionálních, zejména na jihu a jihozápadě Čech, také autorem výstavy České nebe v klášteře sv. Jiří taktéž na Pražském hradě roku 1993 (katalog: Royt, J., Mlčoch, J.: České nebe, Praha 1993. Podnětné byly i výstavy drobné devoční grafiky, jako např. roku 1995 v rakovnickém okresním muzeu (katalog: Šmídová, L., Royt, J.: Drobná devoční grafika, Rakovník 1995. Barokní mariánská úcta byla též prostřednictvím četných exponátů zastoupena na velké výstavě Sláva barokní Čechie (katalog: Vlnas, V. /ed./: Sláva barokní Čechie – umění, kultura a společnost 17. a 18. století, Praha 2001).
- 9/ Jiříště, J. N.: Rosa Mystica – mariánská úcta v Podbezdězí, Bělá p. B. 2002.
- 10/ Lenz, A.: Rozjímání a výklady o litanii loretánské, Praha 1889, s. 193–195; Štajnochr, V. (cit. v pozn. 8), s. 248.
- 11/ Palme, A.: Varnsdorf a jeho historické pamětihodnosti od založení až do roku 1850, (překlad pův. německého vydání z r. 1852) Varnsdorf 1999, s. 82, obraz zde chybně nazývá „Panna Maria Utěšitelka“.
- 12/ Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech, Praha 1977–82, sv. 4., s. 179, zde datace oltáře k roku 1779.
- 13/ Štajnochr, V. (cit. v pozn. 8), s. 250.
- 14/ I v České Lípě byla v barokní době dvě taková bratrstva činná. První z nich bylo spjata s úctou Panny Marie Dobré rady a sv. Moniky, druhé bratrstvo stálo pod ochranou Panny Marie potěšující (zal. r. 1681). Viz: Panáček, J., Vojtíšková, M., Smejkal, L.: Z dějin České Lípy, Česká Lípa 1999, s. 75.
- 15/ Datování obrazu se pohybuje mezi druhou polovinou 17. století a rokem 1720, kam jeho vznik klade V. Štajnochr. Viz: Poche, E. a kol. (cit. v pozn. 12) sv. 1, s. 198 a sv. 4. s. 464; Štajnochr (cit. v pozn. 8, s. 250) Malíř Antonio Dardani (1677 – 29. 9. 1735) pocházel přímo z Bologne a originál tohoto milostného obrazu jistě dobře znal. K další činnosti Dardaniho viz: Thieme-Becker allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der

Antike bis zur Gegenwart, Leipzig 1999, sv. 7, s. 394. Za upozornění na toto slovníkové heslo děkuji PhDr. Květě Křížové ze Státního ústavu památkové péče v Praze.

- 16/ V našich zemích byla první kaple, zasvěcená P. Marii loretánské, postavena již roku 1584 v Horšovském Týně. V případě loretánské kaple v Hájku u Prahy (zal. r. 1623) se pak poprvé setkáváme i s kopií samotné svaté chýše. O vývoji loretánské legendy a o dalších loretách v našich zemích viz Bukovský, J.: Loretánské kaple v Čechách a na Moravě, Praha 2000.
- 17/ Bukovský, J. (cit. v pozn. 16) s. 114–115, 143.
- 18/ Typologické souvislosti obou piet si správně povšimla Marie Vojtíšková – viz: Panáček, J., Vojtíšková, M., Smejkal, L. (cit. v pozn. 14), s. 77.
- 19/ Endler, F. J.: Das soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diözese Leitmeritz, Wien 1903, s. 40.
- 20/ Faktem je, že roku 1516 prodal Mikuláš Trčka z Lípy děčínské panství, k němuž tehdy náležel i Benešov nad Ploučnicí a Žandov, rodu Salhausenů. Ti pak hned roku následujícího nechávali číst Lutherovy teze a povolávali duchovní oddané této náboženské reformě. (srv. Hrejsa, F.: Dějiny křesťanství v Československu, díl IV., Praha 1948, s. 246) Proto se domníváme, že rok 1523, do něž hornopolická legenda klade příplutí odkudsi vyhozené mariánské sochy po vodách Ploučnice, můžeme s klidným svědomím přijmout.
- 21/ Hantschel, F.: Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa, Česká Lípa 1911, s. 883.
- 22/ Podle katalogu poslední brogiovské výstavy ovšem chybí přímá archivní svědectví pro Oktaviánovu činnost v Horní Polici a na tehdejším panství vůbec. Prameny tak pro druhou fázi barokní přestavby kostela zmiňují pouze stavitele Ferd. Seydeho z Mimoně a posléze toskánského stavitele Václava Špačka, jenž zde zahájil svou činnost roku 1718 – současně s pracemi v Plskovicích a Zákupcích. Srv. Horyna, M., Macek, J., Macek, P., Preiss, P.: Oktavián Broggio, Litoměřice 1992, s. 62.
- 23/ Schaller, J.: Topographie des Königreichs Böhmen, díl V. – Leutmeritzer Kreis, Praha – Vídeň 1787, s. 261–262.
- 24/ Sommer, J. G.: Das Königreich Böhmen, díl I. – Leitmeritzer Kreis, Praha 1833, s. 309–310.
- 25/ Hantschel, F. (cit. v pozn. 21) s. 882, má pouze poznámku o datu nalezení sochy r. 1523.
- 26/ Poche, E. a kol. (cit. v pozn. 12) sv. 1., str. 414.
- 27/ Boháč, Z.: Poutní místa v Čechách, Praha 1995, s. 265–267; na zpracování poutních míst litoměřické diecéze se podílel také PhDr. Jaroslav Macek.
- 28/ Köhler, W.: Maria – Politz, das Marienheiligtum im Polzenthale, Č. Lípa 1938.
- 29/ Wildenauer, K.: Milostná socha Vranovská a Panna Maria v rouchu s klasy. In: Poutní místo Vranov, Brno, b. r. (1995), s. 9–25.
- 30/ Uvádíme podrobný popis celé sochy zejména proto, že v jejím případě je dodnes dodržován barokní zvyk oblékání do šatů. Takto je pak hornopolická Madona znázorňována i na všech svých devočních kopiích a ani v žádné literatuře jsme se doposud nesetkali s fotografií sochy neoblečené. Teprve laskavé poskytnutí této fotografie hornopolickým arciděkanem Mons. Josefem Stejskalem nám umožnilo podrobnější rozbor této plastiky i oprávněně vyslovit jiné časové určení, než bylo doposud uváděno.
- 31/ Wildenauer (cit. v pozn. 29, s. 21) se domnívá, že polická „socha P. Marie Klasové byla z neporozumění doplněna náznakem dítěte v lůně“ Tato domněnka je ovšem nepodložená a s ohledem na přibuznost polické sochy s dalšími Madonami tohoto typu také značně nepravděpodobná.

- 32/ Kupříkladu u nejznámější Madony tohoto typu u nás – Madony českobudějovické – jde o ratolesti jívové.
- 33/ Datována do 2. poloviny 15. století (Poche, E. a kol. – cit. v pozn. 12 – sv. 2., s. 199). Wildenauer, K. (cit. v pozn. 28, vyobrazení na s. 10) posouvá dataci až do doby kolem roku 1500.
- 34/ Datována do doby kol r. 1500 – srv. Wildenauer, K. (cit. v pozn. 29), vyobrazení na s. 8.
- 35/ Datována do padesátých let 15. století – srv. Wildenauer, K. (cit. v pozn. 29), vyobrazení na s. 7.
- 36/ Srv. Oexle, J., Bauer, M., Winzeler, M. (edd.): *Zeit und Ewigkeit – 128 Tage in Marienstern* – katalog výstavy, Halle an der Saale 1998, s. 88–92, exponáty č. 2.8–2.12
- 37/ Pešina, J.: Desková malba. In: *Dějiny českého výtvarného umění I/1*, Praha 1984, s. 355–397; o svatovítském Veraikonu viz str. 385, vyobrazení na str. 388.
- 38/ Pešina, J.: Desková malba. In: *České umění gotické 1350–1420*, Praha 1970, s. 202–243; o svatovítském Veraikonu zde viz zejm. s. 235–236.
- 39/ Ke vzniku a zavedení tohoto svátku viz: Polc, J.: *De origine festi Visitationis B. M. V.*, Řím 1967.
- 40/ SOKA Česká Lípa, fond fary Horní Police, kart. 18.
- 41/ Endler, F. J. (cit. v pozn. 19), s. 38.
- 42/ Jiříšně, J. N. (cit. v pozn. 9, s. 19).
- 43/ Do této doby spadá např. i vznik poutního místa Křešic (okr. Litoměřice), kde byla P. Maria pasovská uctívána prostřednictvím kopie, provedené jako reliéf.
- 44/ Feistner, W.: *Geschichte der Stadt Wartenberg*, Liberec 1927, s. 172.
- 45/ Ve 2. polovině 20. století byla socha přenesena do Jablonného v Podještědí, hlavní oltář z Dubnice je dnes umístěn v kostele sv. Petra a Pavla v Růžové (okr. Děčín).
- 46/ Bukovský, J. (cit. v pozn. 16), s. 149.
- 47/ Podlaha, A., Šittler, E.: O některých starých kopiích ruských obrazů Mariánských v Čechách. In: *Method*, XXIV/1898, s. 37–41.

Neznámý autor: Socha P. Marie v naději z Horní Police, počátek 15. století. Majetek Litoměřické diecéze.

RESUMÉ

Marienverehrung in der Region von Česká Lípa im 17. und 18. Jahrhundert

Jan Nep. Jiříš

Die Studie stellt einen Beitrag zum Kennenlernen der barocken Religiosität in Nordböhmen dar. Sie knüpft an die vom Museum in Bělá pod Bezdězem im Jahre 2002 veranstaltete Ausstellung *Rosa mystica* an und widmet sich Mariendenkmälern in der Umgebung von Česká Lípa. Im einführenden Teil wird an zwei Epochen großer Entfaltung der Marienverehrung in der böhmischen Geschichte erinnert. Die erste stellt das 14. Jahrhundert dar, als unter dem Einfluss von starken geistlichen Strömungen eine Reihe von Marienbildern entstand, die als Gnadenbilder verehrt wurden. Dagegen wandte sich jedoch bald die Kritik der hussitischen Reformatoren. Die zweite Epoche kam im 17. Jahrhundert – der Zeit von Bohuslav Balbín, als im Zusammenhang mit der Rekatholisierung die mittelalterlichen Bilder und Statuen als ein Symbol für die Kontinuität des Glaubens erneut angebetet wurden und als auch zahlreiche neue ikonographische Typen entstanden, von denen einige eine besonders große Verbreitung erreichten. Das häufige Vorkommen von Gnadenbildern und -statuen Mariä belegen auch Relationen von Pfarrern aus den Jahren 1676 und 1700.

In Česká Lípa wurde zum Brennpunkt der Marienverehrung das Augustinerkloster, wo das Barock gleich drei verschiedene, die Pilger einladende Mariendarstellungen konzentrierte. In der Klosterkirche waren die Bilder der Jungfrau Maria Guten Rates und der Tröstenden Jungfrau Maria. Beide Bilder stehen in einem geschichtlichen Zusammenhang mit der Wirkung des Augustinerklosters und ihre Verehrung verbreitete sich durch einzelne Klöster, bei denen sich auch Laienbrüderschaften der Jungfrau Maria gründeten. Neben dem Kloster wurde dann am Ende des 17. Jahrhunderts eine Kopie der Heiligen Grotte von Loretto errichtet, wo eine Devotionskopie der Frauenstatue aus Loretto aufbewahrt wurde. In der Stadtkirche wurde in der Barockzeit das Bild der Pieta häufig verehrt, das in den typologischen Zusammenhang mit der Statue der Schmerzensreichen Jungfrau Maria aus Bohosudov gestellt wird.

Der bedeutendste Wallfahrtsort in der Region war Horní Police (Oberpolititz) mit der Statue der Jungfrau Maria Guter Hoffnung. Dieser Plastik wurde aus kunsthistorischer Sicht bisher sehr wenig Aufmerksamkeit geschenkt. Die Studie beschäftigt sich deshalb mit diesem Werk ausführlicher, ordnet es ein in die Gruppe von typologisch verwandten Madonnen aus Böhmen und der Lausitz und setzt seinen Ursprung auf Grund der Analyse seiner Stilmerkmale an den Anfang des 15. Jahrhunderts, d.h. 100 Jahre früher als bisher angegeben wurde. Die Plastik der Jungfrau Maria aus Horní Police kann also als eine der ältesten Reflexionen des Festes der Heimsuchung Mariä betrachtet werden, welche im böhmischen geistlichen Klima seit Ende des 14. Jahrhunderts entstanden.

Ein weiteres Zentrum der Marienverehrung in der Umgebung von Česká Lípa war im 17. und 18. Jahrhundert Kravaře mit der Kopie des Gnadenbildes der hilfreichen Jungfrau Maria von Passau. In Dubnice bei Stráž pod Ralskem hob die Barockzeit die hiesige spätgotische Statue der Assumpta hervor und zu ihrer Ehre wurde hier in deutlichem Zusammenhang mit dem Aufschwung der Wallfahrten Ende des 17. und Anfang des 18. Jahrhunderts sogar eine neue Kirche erbaut. Die Madonna von Loretto wurde außer dem Kloster in Česká Lípa auch in Svěbořice bei Mimoň verehrt, wo die „heilige Grotte“

ungewöhnlich als Presbyterium konzipiert wurde. Die letzte Station auf der marianischen Wanderung durch die Barocklandschaft um Česká Lípa bildet Dubá mit der Kopie der Vladimirschen Ikone, die in den 60-er Jahren des 18. Jahrhunderts am Seitenaltar der Kirche des Findens des Hl. Kreuzes ausgestellt wurde. Nicht lange darauf begannen jedoch die josephinischen Reformen die Religiosität der Barockzeit zu verdrängen, die in beträchtlichem Maße auch die Wallfahrten sowie die Verehrung der Gnadenbilder der Jungfrau Maria einschränkten.

VZNIK A VÝVOJ SKLÁŘSKÉ OBCHODNÍ KOMPANIE JANKE A JEJÍ PODÍL NA VÝVOZU ČESKÉHO SKLA V LETECH 1766–1773 DO ŠPANĚLSKA

Dagmar Šimánková

Dagmar Šimánková: *The Export of the Glass Goods by the Glass Company Janke in years 1766–1773*

There is a long-standing tradition of the glass business in Nový Bor and its surroundings. Regarding glass trading the main development started at the end of the 17th century. The merchants associated into glass companies. The first company, which moved from Skalice to Nový Bor in 1763, was a company belonging to George Anton Janke. Those trading companies were mainly concentrated on transport of glass items from the Czech state over port in Amsterdam to its leaderships in Spanish towns Cadiz, Sevilla and Valencia. In the book of accounts, where the company kept accounts about exported goods, were recorded 1329 hired boats with general export of the glass commodity at general value of 296 137 haloyons and 37 doits.

Vznik a vývoj sklářské obchodní kompanie Janke

Výroba skla a obchod se sklem na Novoborsku má dlouhou tradici. Obchodování se sklem se začalo hojněji rozvíjet v okolí Nového Boru ke konci 17. století. Jedno z nejslavnějších období rozvoje obchodu s českým sklem spadá do 18. století. Na vývozu skla se velkou měrou podílela novoborská^{1/} kompanie G. A. Janke & Co.,^{2/} svým exportem do Španělska.

Sklářské obchodní kompanie byly obchodní společnosti, jež sestávaly z více společníků. Na lepší organizační úroveň se obchodní kompanie dostávaly v 1. polovině 18. století a v druhé polovině 18. století se staly již rozvinutými obchodními společnostmi. Jejich činnost v zahraničí byla zaměřena k dosažení co nejlepších obchodních výsledků a řídila se proto poměrně přísnými pravidly. Nejzkušenější a nejstarší člen obchodní kompanie zůstával většinou v Čechách, aby řídil obchod z tzv. kmenového domu, kde i bydlel. Ostatní společníci se starali o dodávky

zboží do firemních poboček a ti nejmladší a nejzdravější řídili zahraniční obchodní domy. V obchodních domech v zahraničí panovala přísná kázeň, po dvaadvacáté hodině se obchodní dům uzavřel a nikdo ho nesměl opustit, nesměly být provozovány karetní hry. Pro zpestření pobytu bylo po práci povoleno pouze zabývat se čtením, psaním a hudbou. Známosti s osobami druhého pohlaví byly přísně zakázány, přesto se však stávalo, že se obchodník na své cestě oženil.^{3/} Příkladem může být Johann Georg Janke, který se v druhé polovině 18. století v Cádizu oženil se Španělkou Gertrudou Sanzovou. Rodině, kterou zanechal společník doma, byl vyplácen určitý finanční obnos. Po smrti společníka byl propočítán jeho podíl na majetku a vyplacen jeho dědicům. V obchodních pobočkách se o obchodování vedly účetní a obchodní knihy. Také v četné korespondenci, kterou vedli obchodníci poboček s centrálou, se objevují zprávy o obchodu, o tom jak prosperují pobočky obchodní kompanie, či v jakém stavu dorazila zásilka skleněného zboží.

Rozvětvená rodina Jankeových pocházela ze Skalice. Větší část obce Skalice patřila do sloupského panství a menší část do hornolibchavského panství, až do roku 1848 měla každá z těchto částí svého rychtáře.

Příbuzní rodiny se stejným jménem Janke pracovali ve Skalici jako skláři a sklářští obchodníci, ale také jako sedláci. Již v roce 1715 se mezi sklářskými obchodníky objevilo jméno Andream Jankeho ze Skalice.

Zakladatelem sklářské obchodní společnosti byl Georg Anton Janke, narozený v domě čp. 239 ve Skalici 26. prosince 1697, jako syn tehdejšího rychtáře hornolibchavské části obce.^{4/} Firmu založil se dvěma společníky Antonem Kreybichem a Andreasem Grossmannem. Před jejím vznikem pracoval Georg Anton Janke jako jeden z 22 obchodních společníků velké obchodní společnosti z Amsterdamu. Po zrušení amsterdamské společnosti se vydal v roce 1725 ještě s jedním společníkem a s malou částkou peněz do španělských měst Cádizu a Sevilly. Jeden vyplul lodí se sklářským zbožím z Hamburku a druhý z Amsterdamu. Po svém příchodu do Cádizu a Sevilly si zde najali sklady na prodej skla, ale brzy zjistili, že lepší podmínky pro jeho prodej byly v Seville než v Cádizu, protože zde bylo sklo rychleji rozebráno. Před založením obchodních domů se sklářské výrobky prodávaly v Cádizu především na náměstí San Juan de Dios. Obchodní sklad se sklářským zbožím založili nejdříve v Seville a teprve v roce 1747 také v Cádizu.

Exportní sklářská firma postupně založila čtyři obchodní pobočky ve španělských městech Cádiz, Sevilla, Valencia a Barcelona.

Nejdůležitější zastupitelství firmy Janke byla v Cádizu a v Seville. Svoji obchodní pobočku měla firma také v Nizozemí ve městě Amsterdam.

V Cádizu pod jménem Gerner, Janke & Co. založili obchodní dům, který zde stabilně působil od roku 1747 do 11. srpna 1836, kdy bylo zastupitelství rozpuštěno.^{5/} Jako společník firmy působil v cádizské pobočce až do roku 1762 Joseph Gerner, který zde byl vedoucím obchodního domu. Joseph Gerner hovořil s některými zákazníky také francouzsky, což velice dobře ovlivnilo obchod. V roce 1762 pracoval v cádizské pobočce také Wincenz Anton Kreybich.^{6/} Joseph Gerner se po zaučení svého mladého nástupce Johanna Georga Jankeho vrátil zpět do vlasti. Když přišel Johann Georg Janke do Cádizu v roce 1762 jako osmnáctiletý mladík, musel se ihned po zapracování vyrovnávat s téměř roční krizí pobočky, kdy byly uzavřeny sklady. Z této nesnadné situace mu pomohl místní obchodník Rodriguez, jenž mu poskytl potřebné finance tím, že odkoupil jeden z jeho skladů.^{7/} Z popudu Johanna Georga vznikla zastoupení kompanie v Barceloně a ve Valencii. Cádizská pobočka byla zaměřená především na obchodování se sklářským zbožím do Mexika, měla dokonce zřízení truhlárny na výrobu vlastních přepravních beden, do kterých bylo ukládáno sklářské zboží, zrcadla, porcelán, hudební nástroje a další obchodní artikl.^{8/} Ale ani pečlivé ukládání zboží do beden nemohlo zabránit jeho občasnému poničení.

V roce 1761 napsal Joseph Gerner dopis Georgu Antonu Jankemu o tom, že bedny se zbožím, které byly dopraveny na lodi kapitána Hiesmana z Amsterodamu do Cádizu byly poloprázdné, obchodní artikl v nich špatně uložený a zpřeházený a dokonce část zboží, které bylo již zaplacené (jednalo se o soubor růžových knoflíků), nebylo v bednách vůbec dodáno.^{9/} Johann Georg Janke, vedoucí obchodního domu v Cádizu, napsal 4. listopadu 1763 svému otci dopis adresovaný ještě do Skalice, že zrcadla zasláná ze sloupské továrny na zrcadla vykazují velký lom a proto musí být prodávána velká za 90 peset a malá za 38 peset.^{10/} Po deseti letech pobytu v Cádizu se Johann Georg Janke vrátil v roce 1772 do Nového Boru. Před rokem 1803 začal pracovat v Cádizu mladý Josef Grossmann. Zastupitelství firmy Janke sídlilo v Cádizu v ulici Calle de las Flores č. 105.^{11/} Cádizské pobočce byla 13. září 1813 vyměřena peněžní daň 371^{3/4} peset za zušlechťování skla a obchodování s ním.^{12/} V této pobočce byla mezi mexickými odběrateli českého skla organizována sbírka na příspěvek do kostelního fondu podporujícího výstavbu kostela v Novém Boru. Obchodní pobočka se nezabývala jen

zušlechťováním a obchodem se sklem, nýbrž obchodovala i drobným železářským zbožím. 10. června 1822 zaplatila firma Gerner, Janke & Co. v Cádizu za vystavení živnostenského listu pro průmyslové podnikání – obchod s drobným železářským zbožím 1.322, 24 peset, za období od 1. července 1821 do 30. června 1822.^{13/}

Sevillská pobočka firmy Janke vznikla jako první a měla název A. F. Kreybich & Co., tento podnik byl v provozu ze všech čtyř faktorii firmy nejdéle, teprve v roce 1852 byl prodán Josefu Debichovi. V roce 1766 Anton Wincenz Kreybich nejprve pobýval v sevillské pobočce a před rokem 1803 se nachází jak v sevillské, tak cádizské pobočce. Sevillské zastupitelství nabylo velkého významu, když počátkem roku 1830 zajistil tehdejší vedoucí obchodního domu v Seville Franz Wieden z Polevska, který měl za ženu Eleonoru Jankeovou z Nového Boru (dceru Georga Jankeho), objednávkou na sklářské zboží od španělského královského dvoru. Franz Wieden byl přednostně přizván k audienci u dvora a dokonce zde uspořádal výstavu svítidel.^{14/} Španělskému králi Ferdinandovi VII. dodal velký bronzový lustr s jemným vyplétáním. Osmiramenný lustr se skleněnými ověsky byl opatřen na každém rameni místy pro dvě svíce. V horní části, pod kroužkem na uchycení lustru, byla zhotovena královská koruna. Lustr pocházel od bratří Görnerových z Vídně.^{15/} Franz Wieden zemřel v Seville v roce 1835.^{16/}

Ve Valencii se zastupitelství firmy jmenovalo Kreysler, Kreybich & Co., působilo zde od roku 1776 a svoji činnost ukončilo roku 1845. Ve Valencii sklářskou obchodní kompanii před rokem 1803 zastupoval jako vedoucí obchodního domu Anton Ostritz, s kterým udělal vyúčtování při své cestě zpět do vlasti Ignátz Kreysler. Po kontrole účtů Ignátzem Kreyslerem bylo zjištěno, že v roce 1803 byl obchodní dům ve Valencii ztrátový.^{17/} Do roku 1811 pracoval ve Valencii obchodník Franz Goth z obce Valy u Krompachu, který zde 12. února 1811 zemřel.^{18/}

Barcelonské zastupitelství se nazývalo jménem Janke, Kreybich & Co. a zaniklo jako první, a to již v roce 1824. V Barceloně pracoval okolo roku 1803 jako vedoucí obchodního domu Anton Müller.^{19/}

Nizozemská obchodní pobočka sklářské kompanie v Amsterdamu byla v činnosti prokazatelně v letech 1761–1772,^{20/} odkud sklářské a jiné zboží směřovalo dále do španělských poboček firmy v Cádizu a v Seville. Amsterdamská obchodní pobočka se jmenovala Janke & Co. V roce 1769 pracoval v amsterdamské pobočce D. W. Dienar, který přes kapitána lodi Jana Willemse zaslal do Sevilly malou bednu s biliárovými koulemi, vážícími 40 liber, za cenu 253 guldenů.^{21/}

Obchodní kompanie G. A. Janke se starala o řádné zaučení společníků a pracovníků firmy. Patrné je to zejména ze zápisu o firmě Georga Antona Jankeho sepsaného 4. dubna 1803 v Novém Boru, kde je uvedeno, že obchodník sklářské kompanie Anton Wincenz Kreybich vzdělává nejen mladého Josefa Grossmanna v Cádizu, ale rovněž další tři nováčky, aby se byli schopni v případě potřeby zastoupit nebo pracovat v dalších španělských firemních pobočkách. Pro učení jazyků a výuku v obchodu měli nováčci v pobočkách výborné předpoklady. V zápisu o obchodní kompanii je také zmínka o výplatě 900 zlatých Kreybichovým dědicům v případě smrti Antona Wincenze Kreybicha. Po úmrtí společníka, došlo k spravedlivému rozdělení části financí obchodní kompanie a nejpozději do čtyř let byl pozůstalým vyplacen jejich podíl. Současně byl brán ohled na syny zemřelých společníků, kteří byli většinou přijímáni jako společníci či zaměstnanci do firmy. Ale do firmy Janke nepřicházeli pouze pracovníci, kteří měli zájem o obchod. V roce 1783 došlo k zhoršení obchodu z důvodu zanedbávání pracovních povinností dvěma nejménovanými zástupci kompanie.^{22/} V obchodních pobočkách ve Španělsku působili Johann Wenzel Helzel, Franz Xaver Mosig, Benedikt Mosig, Anton Müller a Josef Ullbrich.^{23/} Pro obchodní kompanii Janke pracoval po roce 1834 pravděpodobně sklářský obchodník Johann Jeremiash Oppitz z Polevska, který se 3. května 1834 vydal na cestu do skláren v jihovýchodních Čechách a v Posázaví, kde pro ní nakupoval surové sklo.^{24/}

Ke konci roku 1760 se Georg Anton Janke vrátil z Pyrenejského poloostrova zpět do Skalice a sám řídil celou sklářskou obchodní kompanii. Georg Anton Janke si v roce 1761 zavedl knihu různých poznámek, týkající se obchodu, obchodních smluv, účtů a dodavatelů. Převážně však v knize evidoval data odeslaných dopisů do španělských poboček a nizozemské pobočky, společně s příписy týkající se obsahu. K odesílaným dopisům přidával osobní zprávy o rodinách obchodníků, které obchodník zanechal v Čechách, např. 23. srpna 1766 informuje Kreybicha o situaci jeho ženy. V knize jsou také uvedena některá jména jeho dodavatelů skla: např. Thomas Alt z Norimberka, Johann Anton Trauschke. Knihu si Janke vedl až do roku 1768.^{25/} V roce 1761 přibral Georg Anton do své sklářské kompanie svého staršího syna Johanna Christopa Jankeho (narozen 15. května 1735, zemřel 30. června 1804, kmotrem mu byl Johann Sebastian Trauschke), který zůstal po celý svůj život svobodný. Johann Christoph převzal vedení obchodní kompanie v Novém Boru, zatímco jeho bratr působil na Iberském poloostrově.

Genealogické údaje, datum, místo narození a úmrtí Johanna Christoha Jankeho s uvedením, že se jedná o obchodníka se Španělskem, jsou vyryty do pískovcového náhrobního kamene uloženého na zahradě Sklářského muzea v Novém Boru.^{26/}

Od roku 1761 se sklářská obchodní firma jmenovala Georg Anton Janke & Co. a svou činnost provozovala v Novém Boru od roku 1763 až do roku 1859, kdy byla přejmenována na firmu Josef Janke.^{27/}

Sklářští obchodníci patřili svým majetkem mezi zámožnější obyvatelstvo. Dokladem toho je nákup pozemků, včetně lesů, polí a luk za 1300 zlatých, který byl uskutečněn ve Skalici mezi Johannem Georgem Jankem a hrabětem Philippem Kinským 20. června 1783, Johann Georg Janke 20. března 1790 koupil v Novém Boru od stavitele a městského tesaře Philippa Pecheho dům čp. 172 za 1400 zlatých.^{28/} Svými penězi však obchodníci podporovali také rozvoj města. V závěti sepsané ve městě Nový Bor 30. ledna 1804 Johannem Christophem Jankem za přítomnosti dvou svědků Ignatze Ullmanna, jenž byl v letech 1799 až 1806 purkmistrem města Nový Bor a Josepha Ostermanna, je kromě finančního odkazu příbuzným uvedeno, že odkázal městu Nový Bor k regulaci magistrátu dva tisíce pět set zlatých. Piaristickému řádu, který založil v Novém Boru v roce 1763 čtyřtřídní latinskou školu pro výuku cizím jazykům, základním předmětům a zejména výuku se zaměřením pro potřeby sklářství – obchodování, věnoval čtyři tisíce zlatých. Vyplacení částky bylo v závěti podmíněno najmutím učitele, který bude novoborské děti vyučovat mechanice, kreslení, počtům a zeměpisu.^{29/} Než byla slavnostně otevřena novostavba školy piaristického řádu 5. listopadu 1765, vyučovalo se v provizorních prostorách. Výuka probíhala od 24. listopadu 1763 v domě Georga Antona Jankeho, jenž řádu propůjčil dvě přízemní místnosti svého domu čp. 32 na Starém rynku jako učebny pro žáky.^{30/}

Mnoho skalických obyvatel, především obchodníci se sklem, se po povýšení Nového Boru na město v roce 1757 přestěhovali do města. Také Georg Anton Janke přesídlil v roce 1763 ze Skalice do krásného nového barokního domu na Starém náměstí čp. 32 (po přečíslování domů v roce 1805 čp. 57) v Novém Boru a tím zde zahájil tradici sklářských obchodních kompanií. Podle plánu nakresleného Philippem Pechem v roce 1805 nechala rodina Janke svůj vstup do zahrady u domu opatřit dřevěnými empírovými vraty zelené barvy, pilíře na uchycení vrat byly kamenné, vyzdobené kamennými džbány.^{31/} Dům je vybaven ohromnými sklepy, do nichž bylo možno ukládat různé zboží. Zakladatel společnosti

Georg Anton Janke v tomto domě v roce 1769 zemřel. Ke svému domu si dala rodina Janke přistavět hospodářskou budovu o délce 50 loktů a šířce 16 loktů, ve které byly stáje pro tři koně a několik krav, seník, kůlna a krytý prostor pro umístění vozu. Barevný plán budovy z roku 1804 pochází opět od P. Pecheho.^{32/}

Mladší syn Georga Antona – Johann Georg Janke (narozen 14. května 1744, zemřel 16. června 1796, jeho kmotrem byl Johann Adam Grossmann) působil jako vedoucí v obchodní pobočce firmy v Cádizu, kde již jako osmnáctiletý, po odchodu Josefa Genera, který se vrátil zpět domů, přebral vedení celé cádizské pobočky. V Cádizu se také oženil se Španělkou Gertrudou Sanzovou (narozena 12. listopadu 1750 v San Fernandu u Cádizu, zemřela 1. února 1801 v Novém Boru). Pozůstalost Johanna Georga, byla řešena ještě čtvrtý rok po jeho smrti, jak vyplývá z dopisu sepsaného manželkou Gertrudou a bratem Johannem Christophem, adresovaného magistrátu v Novém Boru 11. srpna 1800, kde žádali, aby jim po zaplacení deseti procent dědické daně byla jeho pozůstalost opravdu přiručena.^{33/} Johann Georg Janke a Gertruda Sanzová spolu měli čtyři děti. 24. března 1772 se narodil syn pokračovatel sklářského obchodu Georg Janke a poté tři dcery: Marie Theresie, Marie Antonie a Josepha.

Georg Janke přebral po smrti svého strýce Johanna Christopha řízení obchodní společnosti v Novém Boru. Georg Janke si v roce 1812 zavedl zápisník, do kterého si zapisoval informace týkající se účetních úkonů, uvádí zde mj. druhy zlatých, stříbrných a měděných mincí.^{34/} Přes vynikající obchodní znalosti Georga Jankeho se za jeho života, kromě sevillské pobočky, zavřely postupně všechny španělské obchodní pobočky. Georg Janke nemohl zabránit příchodu nové konkurence s dodávkami kvalitního anglického olovnatého skla na španělský trh. Se svojí ženou Eleonorou, rozenou Scholzovou, dcerou pekaře z Prahy z Nového Města čp. 200, měli osm dětí; šest dcer a dva syny, staršího Josefa a mladšího Adalberta, kteří po smrti Georga převzali řízení obchodní firmy. Dcera Eleonora se vdala za Franze Wiedena z Polevska. Ani synové Georga nezabránili postupnému likvidování poslední španělské pobočky v Seville, kterou nakonec prodali v roce 1852 Josefu Debichovi. Po ztrátě posledního střediska v Seville pokračoval prvorozený syn Georga Josef Janke ve vedení sklářské obchodní firmy v Novém Boru. Od roku 1859 vedl firmu pod svým vlastním jménem Josef Janke. Sklářská obchodní kompanie G. A. Janke & Co. se tedy po necelých sto letech přejmenovala na firmu Josef Janke & Co.

Josef Janke využíval ke svému obchodování se sklem své dřívější kontakty se Španělskem. 28. srpna 1863 byl Josefovi Jankemu jménem císaře Františka Josefa I. vydán pod číslem 16302 cestovní pas na dobu tří let, platný do zemí Anglie, Francie, Španělska, Belgie a Nizozemska.^{35/}

Josef Janke se oženil 7. listopadu 1848 s Gabrielou (narozena 1. dubna 1824), dcerou justiciára a ředitele sloupského panství Josefa Dittricha (1779–1842). Matkou Gabriely byla Theresie Preislerová, dcera Josefa Preislera obchodníka z Polevska. Po smrti Josefa Jankeho byla firma spravována vdovou Gabrielou, která ji roku 1877 převedla na svého syna Josefa Wenzela Adalberta (narozen 16. září 1849, zemřel 10. července 1929) a zetě Wilhelma Englera, kteří pokračovali dál v obchodování. Wilhelm Engler měl za manželku dceru Josefa Jankeho Augusta. Roku 1907 oba společníci převedli firmu na Alfréda Feikse, Englerova zetě. Alfréd Feiks pokračoval v jejím vedení a roku 1910 přemístil sídlo firmy do svého domu čp. 378 v Parkové třídě v Novém Boru.^{36/} V domě čp. 57 zůstala rodina žít i nadále, ale její sláva a obchodní úspěchy již pominuly. Wilhelm Engler, který trpěl rakovinou střev, si ihned po zřízení nového novoborského lesního hřbitova (otevřeného 29. srpna 1909), pronajal v roce 1910 za 1092 korun hrobní místo,^{37/} kam ho také manželka Augusta po jeho smrti v roce 1919 nechala pochovat. V roce 1929 smrtí Josefa Wenzela Adalberta Jankeho zanikla významná rodina sklářských obchodníků.

Sklářští obchodníci z Nového Boru a okolí udržovali mezi sebou přátelské kontakty. Svědčí o tom fakt, že mnoho sklářských obchodníků, jak je uvedeno v matrikách o narození, si byli navzájem kmotry svých dětí, či se mezi sebou ženili nebo vdávali. Příkladem může být Augusta Jankeová, která si vzala obchodníka Wilhelma Englera, či žena Josefa Jankeho Gabriela, jejíž matka byla dcerou sklářského obchodníka Josefa Preislera z Polevska, či Johann Christoph Janke, jehož kmotrem byl obchodník Johann Anton Trauschke. Tyto praktiky však byly stejné i u jiných řemesel či v dalších městech.

Sklářská obchodní kompanie G. A. Janke & Co., ale také její pozdější pokračovatel Josef Janke, používali při podepisování kontraktů svá pečetidla, jejichž otisky se dochovaly. První z pečeti je oválného tvaru, velikostí 20 mm na šířku a 25 mm na výšku. Uvnitř je opatřena jemnou dekorativní linkou s kytíčkami ve spodní části s mašlí, uvnitř je nápis G I & C. Druhá pečeť je také oválného tvaru, velikost je 22 mm šířky a 20 mm délky. Uvnitř pečete je kotvička s nápisem ICI. Třetí zachovalá pečeť je opět oválného tvaru, s rozměry 25 mm šířky a 20 mm délky

a uprostřed pečetního pole je obdélníček s nápisem J J, který je ohraničen dekorativní linkou, okolo rámečku je jemné šrafování. Pečetní látkou byl červený vosk. Z pramenného materiálu nevyplývá, jestli byly pečete používány pouze na uzavírání a ověřování smluv, či také na označování zboží.^{38/}

Josef Janke používal později ke svému podpisu pravděpodobně firemní razítko, zachoval se jeho otisk, na kterém je uvedeno v prvním řádku Josef Janke a ve druhém Haida.^{39/}

Vývoz sklářského zboží obchodní kompanií Janke do Španělska v letech 1766–1773

Obchodní aktivity firmy Janke v letech 1766–1773 jsou velmi dobře patrné z účetní knihy nazvané Cadizer & Seville Fakturen Buch z let 1766–1773.^{40/}

Zboží firmy směřovalo ve sledovaném období zejména do španělských měst Cádizu a Seville a v menší míře také do Valencie. V Cádizu a Seville byly zřízeny nejdůležitější obchodní domy kompanie Janke. Pouze ve dvou případech v roce 1766 je uveden vývoz zboží z Newcastlu přes Londýn do Cádizu. Jednalo se o vývoz zboží anglického původu. Sortiment tvořily poháry ve tvaru melounu s uchem a s uzávěrem či dózy na čokoládu s uzávěrem.^{41/}

Sklářské zušlechtěné zboží firmou Janke či jejími dalšími dodavateli skla bylo ukládáno do beden, které byly označovány přepravními čísly. Sklo bylo v bednách zabaleno do slámy, aby se neotlouklo při kodrcání formanského povozu na cestách. Bedny byly naloženy na jeden povoz tak, aby se jich tam vešlo co nejvíce. Povoz projížděl po cestě spojující Lužické hory přes Lüneburg až do Altony, nebo byl vypravován do Amsterdamu či dalšího přímořského města. Rozvoj obchodu se sklem měl tedy velice dobrý vliv na prosperitu a rozvoj povozníků, formanů a samozřejmě také rejdařství. V letech 1766 až 1773 dopravil povoz sklo do německého přístavního města Altona nebo do holandského Amsterdamu. Z Altony do Cádizu trvala přeprava zboží na lodi většinou 20 až 25 dní. Při příznivých povětrnostních podmínkách se dala cesta stihnout také za 15 dnů.^{42/} Firma Janke si najímala části lodí, pomocí kterých dopravovala po moři sklářské zboží do již zmíněných španělských měst Cádiz, Sevilla či Valencie. Tato zdlouhavější cesta byla volena z důvodu bezpečnosti. Kratší cesta, která vedla z Čech přes vnitrozemí do italského Terstu a dále po moři do Španělska, nebyla v letech

1766–1773 kompanií Janke využívána. V roce 1771 provedla rakouská vláda v Novém Boru šetření, jehož cílem bylo zjistit možnost vývozu skla přes rakouský přístav Terst namísto dosavadního Hamburku (Altony), k této možnosti se sklářští obchodníci vyjadřovali negativně. Odvolávali se na nákladnost, pomalost a nejistotu při cestě do Terstu, ale také na piráty, kteří vyplouvali z afrického kontinentu a ve Středozezemním moři okrádali proplouvající lodě.^{43/} Přestože Janke využíval delší cesty, jeho firma velice dobře prosperovala a dosahovala velkých finančních obrátů. K přepravě sklářského zboží po moři si firma Janke najímala během sledovaných let 1766–1773 stále stejné kapitány lodí, o čemž svědčí opakování jejich jmen během celých osmi let. Z Altony si najímala pro své obchodování nejčastěji následující kapitány lodí: Volkerse, Erichse, Crygsmana, Glashoffa, Jasperse, Engela, Wormse, Diedericha Steena, Thomase Kleina, Petersena, H. Schmarye, T. Jansena, Carstena Witla, Bronsze Symensze, W. Stanningse, Conr. Heinr. Rooseho a další. Pro export skla z Amsterdamu využíval Janke nejčastěji pro přepravu zboží kapitány lodí: Jacoba Brongha, Jana Paawa, Ludewyka Vaweru, Jacoba Janse, Eysbranda Blankmanna, Midda Hendrichse Sebu, Jacoba Pieterse, Jana Poppeho, Rokuse Venschona a další.

Sklářské kompanii G. A. Janke bylo dodáváno sklářské a jiné zboží různými dodavateli. Z Čech to byla v první řadě zrcadlárna ze Sloupu. Tato továrna byla založena v roce 1756 přímo pod sloupským hradem, hrabětem Janem Johannem Maxmiliánem Kinským^{44/} a působil v ní norimberský odborník na výrobu zrcadel Stöhr, který se usadil na slupském panství v polovině 18. století s celou rodinou. Novoborský sklářský velkoobchodník původem ze Skalice Johann Anton Trauschke, který byl v letech 1782 až 1799 v Novém Boru purkmistrem, zasílal do Španělska lustry a delftské talíře. Krištof Palme z Práchně vyvážel do Španělska také lustry, které vyráběl ve své továrně v Práchni. Prácheňská továrna, jejímž zakladatelem byl Josef Palme, působila v letech 1724–1859. Krištof Palme vedl továrnu na lustry od roku 1751 do roku 1781. Z Polevska byly v roce 1772 do Cádizu odesílány bedny se svítidly a z Falknova v téže roce jedna bedna s velkými šestiramennými lustry. Jiná firma, Preisler, exportovala na Pyrenejský poloostrov kališky na kořalku, lékárnické sklo a hladké poháry. Dodavatelé sklářského a jiného zboží nebyli však pouze z Čech, ale také z Durynska, Norimberka, Augsburgu, Lipska, Žitavy či Lüneburgu. Stephan Greiner z Durynska odesílal malované talíře, skleněné kočky a myši. Johann Thomas Alt a Keimel z Norimberka nedodávali pouze toaletní zrcadla, ale i cínové vojáčky

a generály s příslušenstvím. Wentzel Adler odesílal tabulové sklo; Johann Henchel z Augsburgu tabule zlacené a stříbrné v rámu a orámované skleněné obrazy; Keller zasílal velké malované zlacené sklenice a poháry; Kother dodával lustry. Jubilat Mehs z Lipska exportoval přes Jankeho porcelán a lustry. Někteří exportovali přes Jankeho také hudební nástroje – Johann Gottlieb Tamitius ze Žitavy klavíry a Johann Friedrich Schwabe z Lipska fagoty, lesní rohy, hoboje, trumpety, flétny a řehtačku. Christian Stephan Wagner z Lipska dodával voskové plátno a malované japonské figurky. Z města Lüneburg byly dodávány bedny s tabulovým sklem. Firma Janke odebírala české sklo také z Janouškovy skelné huti na eggenberském panství Vimperk, kterou vedl od r. 1671 Michal Müller a poté jeho dědici.^{45/} V první polovině 19. století prokazatelně odebírala obchodní kompanie Janke od Harachovské sklárny Nový Svět její klasický sortiment barevného broušeného skla.^{46/}

V letech 1766–1773 je v účetní knize uvedeno 1329 případů, kdy si firma Janke najala části lodí k přepravě sklářského a jiného zboží. V jednotlivých sledovaných letech se počet vypravovaných lodí lišil. Nejvíce lodí, 281, si obchodník Janke pronajal k přepravě zásilek zboží do Španělska v roce 1767, kdy byl také obrat firmy v rýnských zlatých a krejcarech nejvyšší. V tabulce č. 1 je společně s finančním obratem firmy Janke v letech 1766–1773 v rýnských zlatých a krejcarech uveden počet vypravovaných lodí. Na základě váhy vyváženého zboží byly pravděpodobně účtovány poplatky za loď. Hmotnost nákladu byla uváděna většinou v librách,^{47/} v osmi případech byla váha zboží zanesena v centnících.^{48/} Hmotnost přepravovaného nákladu se pohybovala v průměru okolo 1100 liber, ale v účetní knize jsou uvedeny také případy, kdy měl náklad pouhých 40 liber (firma Janke vyvážela do Sevilly biliárové koule) a naopak náklad, který vážil 3700 liber (toaletní zrcadlová skla v rámech zlacená). Poplatek za hmotnost nákladu ukládaného na loď činil jeden zlatý za 20–27 liber.^{49/}

Cena vyvezeného skla a dalšího zboží byla účetním obchodní kompanie Janke zapisována do účetní knihy v letech 1766–1773 v konvenční měně Marie Terezie, v rýnských zlatých, krejcarech a denárech.^{50/} Vývoz sklářského a jiného zboží z Amsterdamu byl účtován v holandských guldenech a stuivrech,^{51/} ve dvou případech v roce 1772 byla uvedena cena skla v dukátech.^{52/}

Jak vyplývá z následující tabulky^{53/} firma Janke vyvezla za osm sledovaných let takové množství sklářského zboží, které odpovídalo zhruba $\frac{3}{4}$ finančního obratu vývozu sklářského zboží z celých Čech za jeden

rok. Za léta 1766 až 1773 činil celkový obrat firmy Janke 296.137 zlatých a 37 krejcarů. V roce 1768 se firma Janke podílela na celkovém vývozu skla z Čech 8,27 % a v roce 1771 4,56 %. V tabulce je zaznamenán také celkový vývoz skla z Čech pro roky 1768 a 1771.^{54/} Nejvíce skla vyvezla novoborská kompanie Janke v roce 1767.

Rok	Vývoz skla firmou Janke ve zl. a kr.	Celkový vývoz skla z Čech ve zl. a kr.	Podíl firmy Janke na vývozu skla v %	Počet najatých lodí firmou Janke
1766	51.702 53			252
1767	64.812 29			281
1768	32.180 53	388.938 38	8,27	132
1769	47.525 16			228
1770	38.390 5			194
1771	17.135 30	375.558 37	4,56	64
1772	43.561 22			172
1773 ^{55/}	829 9			6
Celkem	296.137 37			1329

Sortiment určený k exportu v letech 1766–1773

Sortiment sklářského zboží, které sklářská obchodní kompanie Janke vyvážela byl různorodý. Lze jej rozdělit podle výroby na dvě následující základní skupiny, ploché sklo a duté sklo.^{56/} Tyto skupiny byly dále rozčleněny do několika podskupin.

Sklo ploché

1. tabulové sklo

Tabulové sklo bylo v 18. století velmi oblíbené a bylo vyváženo firmou Janke ve velkém počtu. Za léta 1766–1773 bylo tabulové sklo vyvezeno dvěstědvacetkrát, což činilo 16,5 % z celkového počtu 1329 případů exportovaného zboží kompanie. Nejvíce tabulového skla se vyvezlo v roce 1767 a to v sedmdesáti jednom případě. Nejméně tabulového skla vyvezla firma Janke v roce 1771, kdy se jednalo pouze o pět případů.^{57/} Cena tabulového skla byla za osm sledovaných let vcelku stabilní, pohybovala se od 1 zlatého 39 krejcarů do 1 zlatého 42 krejcarů za kus. V roce 1767 byly vyvezeny velké skleněné obrazy osazené v rámech.

2. zrcadlová skla

Zrcadlová skla byla v největším počtu dodávána zrcadlárnou ze Sloupu. Byla vyvážena jak do Cádizu, tak do Sevilly. Cena za zrcadla byla poměrně vysoká. U velkých zrcadel, která byla vyvezena v roce 1766, byla uvedena cena za jeden kus 66 zlatých a 30 krejcarů. Menší zrcadla stála zhruba polovinu 36 zlatých a 40 krejcarů. V roce 1770 vyvezla obchodní sklářská kompanie G. A. Janke dvě velká zrcadla broušená, osazená v rámech za 19 zlatých 48 krejcarů za kus. Cena vyvezených zrcadel se pohybovala v rozmezí 19 zlatých 48 krejcarů až 66 zlatých 30 krejcarů za kus.

14. července 1766 bylo odesláno sklářské zboží od Johanna Thomase Alta z Norimberka do přístavního města Altony panu Heinrichovi Christianovi Oldenburgovi. Obchodním artiklem byla emailová záramovaná zrcadla.

Sklo duté

1. luxusní sklo

Do této skupiny je zahrnuto rafinované sklo ryté, broušené, malované, zlacené, postříbřené, matované a emailové. Mezi takto opracované sklářské výrobky exportované firmou Janke patří: poháry s uchem malé malované, poháry hranaté, velké a malé poháry zlacené, pouzdro se zlaceným količkem, zlacené lahve s uzávěrem v pouzdrech, poháry na rosol zlacené, džbány na ovoce zlacené, poháry na zmrzlinu, broušené kalíšky na kořalku, broušené slánky, pozlacené sklenice, malované či zlacené talíře, šálky zlacené na čaj a kávu, karafy zlacené, extra velké karafy se zlatými květinami, bílé kočičí hlavy zlacené, skleněné myši, Johannesův pohár, pohár s dvanácti měsíci zlacený, kropenka s rubíny, lahve zlacené, vázy zlacené a malované, velké skleněné košíky s víkem, malované japonské figurky, poháry na mléko, broušené dózy na cukr, postříbřená dóza, konvice na kávu s poklopem, sklenice na pivo s poklopem, zlacené poháry hranaté, dóza zlacená malovaná. Luxusní sklo bylo exportováno obchodní kompanií Janke ve všech sledovaných letech jak do Cádizu, Sevilly, tak do Valencie. Jeho vývoz tvořil v účetní knize největší část jejího vývozního sortimentu. Export luxusního skla byl nejčetnější v roce 1767. Jeho cena byla velice variabilní např. jeden zlacený pohár malý stál 30 krejcarů, dóza zlacená malovaná 16 krejcarů.

2. užitkové sklo

Lékárenské lahve, sklepní lahve, pipeta hladká se žlábkem. Tento artikl byl vyvážen do všech poboček, ale jednalo se v porovnání s ostatními druhy o nepatrný počet. Užitkového sklo bylo uvedeno v účetní knize v letech 1766–1772. Jeho cena byla nízká např. čtyřicet kusů lékárenských lahví stálo 19 krejcarů.

3. osvětlovací sklo – lustry

Obchodní firma Janke objednávala pro vývoz lustrů samostatné části lodí. V letech 1766 až 1773 obchodovala s lustry celkem v devatenácti případech, kromě roku 1770, kdy nebyly předmětem exportu žádné lustry. Lustry byly před exportem rozmontovány a uloženy do beden. Lustry, které byly vyváženy, byly drahé. Např. v roce 1766 byly do Cádizu vyvezeny velké zlacené lustry s květinovou výzdobou dodané firmou Krištofa Palmeho za cenu 65 zlatých za kus a malé osmiramenné za 36 zlatých za kus. V roce 1769 vyvezl Johann Anton Trauschke do Sevilly osmiramenné lustry zlacené za 17 zlatých za kus. Cena lustrů byla různá, pohybovala se od 9 zlatých do 65 zlatých za kus. Návrhy lustrů, které byly ve sledovaném období vyváženy přes Jankeho sklářskou obchodní kompanii, nejsou dochovány. Kolorované kresby a návrhy lustrů vyvážených firmou Janke se zachovaly až z let 1820–1830.^{58/} U některých nákresech jsou uvedeny – čísla návrhu, výška a šířka v coulech a váha, číslo bedny, ve které se převážely, soupisy jednotlivých částí lustrů, datum a výrobce lustrů. Mezi kresbami je uložena kolorovaná perokresba nákresu již zmíněného bronzového lustru od bratří Görnerových z Vídně zaslaného přes firmu Janke španělskému králi Ferdinandovi VII. do Madridu. Jedna kolorovaná skica lustru se skleněnými ověsky je od Josepha Zinckeho z Práchně z roku 1830. Lustr je vysoký 42 coulů a široký 25 coulů, je desetiramenný s deseti bronzovými úchyty na svíce a je bohatě opatřen skleněnými ověsy. Další čtyři zdobené nákresy lustrů jsou datovány rokem 1830 a pocházejí od Josepha Helzela z Kamenického Šenova. Helzelovy lustry, jejichž bronzová kostra s deseti rameny a deseti úchyty pro svíce je bohatě vyzdobena skleněnými ověsky, jsou si navzájem podobné. Jeden nákres lustru exportovaného do Cádizu je datován 11. ledna 1820, lustr je bronzový se skleněnými ověsky, má dvě ramena a uprostřed jedno místo na svíci, tento lustr není oproti všem ostatním určen k zavěšení.

Ostatní komodity

Obchodní kompanie G. A. Janke však nevyvážela pouze sklo. Zvláštní kategorií vývozu byly mikroskopy, které se objevily jako vývozní artikl pouze jednou v roce 1766 a byly určeny pro obchodní sklady v Cádizu.

Menší část z Amsterdamu vyváženého zboží tvořil porcelán, malovaný porcelánový čajový a kávový servis. Vývozním zbožím se v roce 1767 staly kovové nože a tzv. krystalerie zahrnující soupravu křišťálových knoflíků a soupravu extra velkých křišťálových kamenů určených pro obchodní dům v Cádizu.

V roce 1866 vyvezla firma Janke do Sevilly zboží Johanna Thomase Alta z Norimberka – dvacet kusů figurek generálů v různých barvách, 50 kusů cínových vojáčků (cena jednoho vojáčka byla 1 zlatý 7 krejcarů) s děly a pontonovými mosty.

Ve dvou případech je uveden vývoz dámských, pánských a dětských punčoch v různých barvách, červené, modré či melírované. V několika případech se mezi sklářskými výrobky objevují také hudební nástroje. Jednalo se o fagoty, trumpety, klavíry, flétny, lesní rohy a řehtačku. Mezi artiklem, který obchodní společnost exportovala do Španělska spolu se sklářskými výrobky, je uvedeno rovněž voskové plátno. V jednom případě vyvezl obchodník Janke biliárové koule. Předmětem obchodu na Pyrenejský poloostrov byly rovněž velké zarámované obrazy, v některých případech jsou uvedeny obrazy s portrétem či samostatné rámy.

Přes svoji obchodní pobočku Janke & Co. v Amsterdamu vyvezla obchodní kompanie sklářské zboží ve 42 případech, všechny ostatní exporty firmy byly ve sledovaném období 1766–1773 provedeny přes přístav Altona.

Do sklářského obchodního domu v Cádizu bylo ve sledovaném období osmi let 1766 až 1773 vyvezeno více zboží než do obchodního domu v Seville. Do Cádizu bylo vyvezeno cca 65 % objemu sklářských a jiných výrobků.

V účetní knize je zaznamenám vývoz dutého skla do Valencie, přestože ještě neexistovala obchodní pobočka ve Valencii, která byla zřízena v roce 1776. Do Valencie se sklářské zboží vyváželo ve všech případech přes přístav Altona. Nejvíce byly exportovány skleněné poháry hranaté a hladké, poháry malé, velké karafy a džbány na víno. Je zde uveden vývoz skla pro rok 1769 třikrát, v roce 1770 dvakrát a v roce 1771 opět dvakrát. Přesto byl export sklářského zboží do Valencie v celkovém obchodu firmy zanedbatelný.

Vzorky opracovaného skla, ktoré boli obchodným artiklom obchodní sklárskej firmy G. A. Janke, a jeho pokračovateľů, se téměř nezachovaly. Dochováno zůstalo pouze torzo jednoho exponátu.^{59/} Jedná se o spodní část vázy. Sokl je matné barvy, zlacený a jemně pomalovaný modrými květy se zelenými lístečky.

POZNÁMKY

- 1/ Původně firma sídlila ve Skalici. Jméno Janke bylo psáno někdy také Jancke, ve všech případech je ale v textu uvedeno Janke, také u jmen Kreybig – Kreybich, Preissler – Preisler je užito druhé formy jména. Z důvodu přehlednosti článku je v celém textu používán současný název města Nový Bor.
- 2/ Dále jen firma Janke.
- 3/ Lněničková, Jitka: Obchodníci sklem od poslední čtvrtiny 17. století do poloviny 19. století – profil sociální skupiny. In: K novověkým sociálním dějinám českých zemí I., (ed. Kárník Z., Štaif J.), Praha 1999; Hegenbarth, J. A.: Zur Geschichte des böhmische Glashandels, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen (MVGDB) 4, 1866, str. 111–118, 142–148.
- 4/ Státní okresní archiv (sále SOKA) Česká Lípa, Archiv obce (dále AO) Skalice, inv. č. 39 – Obecní kronika II. část, str. 227. Jiný pramen uvádí, že Georg Anton Janke byl synem Andrease a Anny ze Skalice, obchodníka se sklem – SOKA Česká Lípa, Archiv města (dále AM) Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů.
- 5/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2228 – Historie novoborských domů čp. 1-256.
- 6/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1777 – Obchodní kniha – Různé poznámky fa Janke 1761–1768.
- 7/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů, kartón číslo 27, není zde uvedeno, z jakého důvodu se nacházela pobočka v krizi.
- 8/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů.
- 9/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1777 – Obchodní kniha – Různé poznámky fa Janke 1761–1768.
- 10/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů.
- 11/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2135 – Navštívenka firmy Gerner, Janke & Co.
- 12/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2152 – Kontribuce města Cádiz, předepsané firmě Janke 1813.
- 13/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2004 – Živnostenský list pro průmyslové podnikání fa Janke v Cadizu 1822.
- 14/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů.
- 15/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2217 – patnáct kusů kolorovaných kreseb a perokreseb návrhů na lustry s uvedením délky a šířky lustru v coulech 1820–1830.
- 16/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2228 – Historie novoborských domů čp. 1-256.
- 17/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů.
- 18/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2228 – Historie novoborských domů čp. 1-256.
- 19/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů.
- 20/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1778 – Cadizer & Seville Faktuuren Buch z let 1766–1773; inv. č. 1777 – Obchodní kniha – Různé poznámky fa Janke 1761–1768.
- 21/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1778 – Cadizer & Seville Faktuuren Buch z let 1766–1773, na konci knihy vložen samostatný list z roku 1769.
- 22/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů.
- 23/ Schebek, Edmund: Böhmens Glasindustrie und Glashandel, Quellen zu ihrer Geschichte, Prag 1878, str. 396.
- 24/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2001 – Opis cestopisu Joh. Jeremiashe Oppitze, rytce z Polevska v letech 1814–1834 s genealogickými údaji o rodině (Würflův sešitek) 1928; také Lněničková, Jitka: Obchodníci sklem od poslední čtvrtiny 17. do poloviny

19. století – profil sociální skupiny. In: K novověkým sociálním dějinám českých zemí I, str. 262.
- 25/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inventární číslo 1777 – Obchodní kniha – Různé poznámky fa Janke 1761–1768.
- 26/ Na náhrobním kamení je uvedeno: *Dem Johann Christoph Janke, Handelsmann nach Spanien, geboren in Langenau d. 15. May 1735, gestorben in Hayda d. 30 Jaenner 1804, Ruhe seiner Asche.*
- 27/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2228 – Historie novoborských domů čp. 1–256; Josef Sieber v knize *Geschichte der Stadt Haida* z roku 1913 uvádí na str. 121, že firma přesídlila ze Skalice do Nového Boru v roce 1770, to samé uvádí na str. 94 Edmund Schebek: *Böhmens Glasindustrie und Glashandel. Quellen zu ihrer Geschichte*, Prag 1878.
- 28/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2228 – Historie novoborských domů čp. 1–256.
- 29/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2301 – Závěť Johanna Christopha Jankeho, portrét J. Ch. Jankeho.
- 30/ Jindra, Vladislav: *Dějiny Nového Boru*, Novoborský měsíčník, 1992, č. 7–8, str. 60.
- 31/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 951 – Empírová vrata ke sklářskému domu čp. 57–1805.
- 32/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 952 – Stáje, seníky a kůlna ke sklářskému domu čp. 57.
- 33/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2216 – Obchodní korespondence a doklady fy Janke v Novém Boru 1757–1859.
- 34/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1789 – Zápisník Georga Jankeho 1812.
- 35/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2150 – Pas Josefa Jankeho obchodníka v Novém Boru 1863; Josef Janke byl podle popisu v cestovním pase katolického vyznání, postavou malý, měl oválný obličej, hnědé vlasy, modré oči, široká ústa a poněkud dlouhý nos.
- 36/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů.
- 37/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 121 – Pronájem hrobních míst.
- 38/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů, není datováno, z jaké doby otisky pečeti pochází.
- 39/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1901 – K historii rodiny Jankeů, kartón číslo 271, otisk razítka není datován.
- 40/ SOKa Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1778 – Cadizer & Seville Faktuuren Buch z let 1766–1773, dále jen účetní kniha.
- 41/ Část sortimentu vyváženého z Newcastlu přes Londýn do Cádizu se nepodařilo určit.
- 42/ Sieber, Josef: *Zur Geschichte der Haidauer Glasindustrie, Mitteilungen des Nordböhmi-schen Exkursions – Klubs*, 37, 1914, str. 221.
- 43/ Sclaviček, Antonín: *Inventář AO Skalice*, SOKa Česká Lípa 1978, str. XXI.
- 44/ *Nový Bor město skla 1757–1957*, Liberec 1957, str. 15.
- 45/ Šrýtřová, Drahomíra: *K počátkům obchodu s českým sklem*, *Ars vitraria*, 1, 1966, str. 32. Tento nákup zboží nebyl zaznamenán v účetní knize.
- 46/ Brožová, Jarmila: *Severočeští rafiněři a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. pol. 19. století*, *Bezděz*, 3, 1995, I. část, str. 67.
- 47/ V některých případech písař neuvedl hmotnost vůbec, jedna celní libra byla 0,5 kg (česká libra 0,514 kg), jak uvádí Gustav Hofmann v *Metrologické příručce*, SOA Plzeň a Muzeum Šumavy v Sušici 1984, str. 70.

- 48/ Jeden celní centnýř byl 100 celních liber (český centnýř 120 českých liber), jak uvádí Gustav Hofmann v Metrologické příručce, SOA Plzeň a Muzeum Šumavy v Sušici 1984, str. 53.
- 49/ Ze zápisu v účetní knize není s jistotou zřejmé, zda se jedná o poplatek za loď či clo zaplacené v Altoně, ale vzhledem k tomu, že již v 17. století jsou doloženy poplatky za sklo roztríděné do několika skupin a nejsou uvedeny na váhu, usoudila jsem, že jde o poplatek za loď.
- 50/ Převodní jednotky měn, šest denárů byl jeden krejcar, 60 krejcarů byl jeden rýnský zlatý.
- 51/ Ve třech případech byla v účetní knize uvedena cena jak v holandských guldenech tak ve zlatých, převodem lze tedy vypočítat, že jeden zlatý tvořil v té době přibližně 1,25 holandského guldenu.
- 52/ Tyto jednotky jsem pro výpočet podílu firmy G. A. Janke převedla ve zlaté, dle převodů uvedených v monografii Jaroslava Staňka, Peníze v českých zemích, Praha 1995, str. 58, kde je uvedeno, že jeden císařský dukát činí od roku 1771 – 256 krejcarů, přičemž, jak jsem již uvedla jeden zlatý činí 60 krejcarů. Jednoduchým výpočtem lze zjistit kolik zlatých a krejcarů činí jeden dukát.
- 53/ Do celkové sumy vyváženého sklářského zboží nebyly započítány hudební nástroje, voskové plátno a vývoz punčoch.
- 54/ Klíma, Arnošt: Manufakturní období v Čechách, Praha 1955, str. 159 (půl a čtvrt krejcarů nebyly započítány). Jiný údaj o vývozu skla je uveden v Historisch-statistische Notizen über Böhmen (Aus amtlichen Quellen mitgeteilt von V. Goehlert). Teil VII. Zur Geschichte der böhmischen Glasindustrie, MVGDB, 12, 1874, str. 85: pro rok 1768 vývoz skla 352.740 zl. a pro rok 1771 – 243.040 zl. V této práci jsem použila Klímovy výpočty.
- 55/ Rok 1773 již není reprezentativní vzorek vývozu skla z Čech firmou Janke, jelikož v účetní knize jsou pro rok 1773 uvedeny pouze 2 listy.
- 56/ Československá vlastivěda, díl IX. Technika, Praha 1929, strana 200–206.
- 57/ V roce 1773 byl v účetní knize zaznamenán vývoz tabulové sklo pouze jednou, ale jak jsem již uvedla, údaje není možno považovat za reprezentativní vzorek z důvodu ukončení účetní knihy.
- 58/ SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 2217 – patnáct kusů kolorovaných kreseb a perokreseb návrhů na lustry 1820–1830.
- 59/ Sklářské muzeum Nový Bor, muzejní sbírka, exponát č. 1121.

Obr. 1. Portrét Johanna Christopha Jankeho 1735–1804.

1766.		galobst Lin Stenul Stenul?	R. x. e.
S. 54.	Ein Kist mit 12 Kamm Kisteln		3. 30...
Engel	6. Kisteln ord in jaden Kist 4. Pf. 148. a 1/32		79. 12...
	915 $\frac{1}{2}$ franco à Altona		48. 14. 3
			<u>130. 56. 3</u>
S. 55.	Ein Kist mit 12 Kamm Kisteln		3. 30...
Engel	6. Kisteln ord in jaden 4. Pf. 148. a 1/32		79. 12
	915 $\frac{1}{2}$ franco à Altona		48. 14. 3
			<u>130. 56. 3</u>
S. 56.	Ein Kist mit 10 Kamm Kisteln		3. ---
Engel	30. Kisteln ord in jaden 5. Pf. 150. a 1/39		82. 30.
	1110. $\frac{1}{2}$ franco à Altona		58. 28.
			<u>143. 58.</u>
C. 20.	Ein Kist mit 10 Cadix		3. ---
Engel	4. Cargen Stenul zur Limben Lin quer		50.
	6. Kisteln in borjan Daryel	1 $\frac{1}{2}$ Pf.	8. 15.
	6. Kisteln in Daryel Stenul Capirat b. Leij	11. 1/2.	4. 7. 3
	7. Kisteln in Daryel w. Daryel	37 1/2.	4 22. 3
	3. Kisteln in borjan Daryel	36.	1. 30. ---
	5. Kisteln in borjan Daryel	48.	5. ---
	60. Kisteln mit 10 Daryel Stenul	10.	10. ---
	12. Kisteln in borjan Daryel	17.	3. 24. ---
	23. Kisteln in borjan Daryel	15.	5. 45. ---
	14. Kisteln in borjan Daryel	11.	2. 34. ---
	18. Kisteln in borjan Daryel	7 1/2.	2. 15. ---
	10. Kisteln in borjan Daryel	10.	1. ---

Obr 2. Ukázka z účetni knihy sklárské obchodní kompanie G. A. Janke z roku 1766 (SOKA Česká Lípa, AM Nový Bor, inv. č. 1778: Účetni kniha obchodního domu Janke v Cádiz a Seville).

RESUMÉ

Glaswarenexport der Handelskompanie Janke aus Haida (Nový Bor) nach Spanien in den Jahren 1766–1773

Dagmar Šimánková

Die Glasproduktion sowie der Glashandel in Nový Bor (Haida) und Umgebung haben eine lange Tradition. Der Glashandel begann sich in der Umgebung von Haida am Ende des 17. Jahrhunderts sehr zu entwickeln. Mehrere Glashändler vereinigende Handelskompanien erreichten in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts ein besseres Organisationsniveau und wurden in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts schon zu entwickelten Handelsgesellschaften. Nachdem Haida in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts zur Stadt erhoben worden war, gewann es als Wirtschafts- und Handelszentrum an Bedeutung, in dem sich mit Glas handelnde Kaufleute trafen.

Die erste Glashandelkompanie war die Firma Georg Anton Janke, die im Jahre 1763 aus Langenau (Skalice) nach Haida übersiedelte.

Die Quellen zur Geschichte der Handelskompanie Janke blieben ziemlich gut erhalten. Informativ ist vor allem das Rechnungsbuch der Janke-Kompanie – Cadizer & Seviller Fakturen Buch genannt – aus den Jahren 1766–1773, welches aus Grundquelle für diese Arbeit genutzt wurde.

Eine Analyse der Angaben aus dem Rechnungsbuch zeigte, dass die Firma Janke in den untersuchten Jahren 1766–1773 Glas- und andere Produkte über die Häfen in Altona und Amsterdam exportierte, wo sie für den Warentransport Frachtraum auf Schiffen mietete und Glas- und andere Artikel in ihre Handelsvertretungen in den spanischen Städten Cádiz, Sevilla und Valencia exportierte. Die Gesamtsumme der von der Handelskompanie Janke gemieteten Schiffe erreichte für die Jahre 1766–1773 die hohe Zahl von 1329. Der Anteil der Glashandelkompanie G. A. Janke am gesamten Glasexport aus Böhmen ist beträchtlich. Er betrug im Jahre 1768 8,27 %. Im Jahre 1771 war der Anteil zwar geringer, und zwar 4,56 %, aber diese Angabe korrespondiert mit dem allgemeinen Rückgang des Glaswarenexports aus Böhmen. In weiteren untersuchten Jahren kann man keinen Vergleich des Exports der Firma Janke mit dem gesamten Glasexport aus Böhmen ziehen, denn die Informationsquellen blieben nicht erhalten. Der Gesamtumsatz der exportierten Glaswaren betrug in den untersuchten Jahren 1766–1773 296.137 Gulden und 37 Kreuzer.

Das Rechnungsbuch bot auch Informationen über die Lieferanten der für die Handelslager der Firma Janke in Spanien bestimmten Glaswaren. Die Firma Janke führte nicht nur Glas- und andere Handelsartikel von verschiedenen Lieferanten aus Böhmen, sondern auch aus Thüringen, Nürnberg, Augsburg, Leipzig, Zittau oder Lüneburg aus. Auf die Iberische Halbinsel exportierte die Firma nicht nur das Glassortiment, sondern auch Wachstuche, Farbstrümpfe, Zinnsoldaten, Billardkugeln usw.

Das durch die Handelskompanie Janke auf die Pyrenäenhalbinsel gelieferte Glaswarensortiment war reichhaltig. In den untersuchten Jahren exportierte die Kompanie Janke neben teurem luxuriösem Glas, Leuchtern, Spiegeln, Kristallglas auch eine Menge Tafelglas. In geringerem Umfang wurde Gebrauchsglas, z. B. Apotheken- und Kellerflaschen, geliefert.

In dieser Arbeit habe ich versucht, einen Gesamtüberblick über den Export der bedeutenden Glashandelkompanie G. A. Janke auf die Iberische Halbinsel in den untersuchten Jahren 1766–1773 zu geben.

SEVEROČESKÉ ŘEZANÉ SKLO V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ – I. MISTROVICE (2. část)

Jan Schöttner

Jan Schöttner: *Cut Glass in The North Bohemia in the First Half of the 19th Century – I. Mistrovce (2nd part)*

August Böhm (1812–1880) a glass cutter originally from Mistrovce, educated in a workshop under the thumb of Franz Anton Pelikan /vide rem 3/. He spent an important part of his life abroad (he left first in 1833). He worked in England (Stourbridge, London), Germany (Hamburg) and in The U.S.A. Once for all in 1854 he came back to Mistrovce. August Böhm was a versatile cutter. His dramatic and ebullient hand found out its biggest development in a painting of war scenes including the draughtsmen of warriors and their horses, who were full – fledged plot carriers of Böhm's composition (in some cases with a turbulent motion). For example carvings portraying The Assault of Niclas Zrinsky (Figure 1), The Battle of Aspern (Figure 2). By virtue of its formal evaluation it was possible to assign to Böhm's autorship a carving portraying sitting Moses, whose hands are shored by Chur and Mose's brother Aaron at the battle of Israelites at Refidim from Passauer Glassmuseum (Ex 17, 12–13, Figure 3) designated by Spiegl as the carving of crossing of Izraelites across The Red Sea (Ex 14, 26–28), which autorship was adjudged to Anton Heinrich Pfeifer, the battle of Alexandr the Great at Granik (Figure 4, 5) and finally the battle of the English King Richard Cour de Lion with Saladin at Akkos (Figure 6). It is possible to consider those last two named works to be Bohm's best works at all. Together with battle scenes A. Böhm cut also figural compositions (Figure 7), hunting scenes (Figure 8) and portraits (Figure 9).

Hieronymus Hackel (1784–1844) according to Pazaurek originally from Mistrovce (vide rem 3) spent most of his productive life in Cilli (Celje), where he died, too. His work was initially related with the work of an anonymous carver so-called "The master of rising sun" (vide rem 26). But Brožová (vide rem 27) found out, that Hackel and The master of rising sun is a selfsame person. Only two of Hackel's works are signed by Hackel, the carving of the apostle Simon from The Prague Museum of Applied Art and the carving called "Dir o Vater" from Victoria and Albert Museum in London. These two Hackel's works own all distinguishing characters of that refiner (on its basis is possible to ascribe other works to that carver): bouffant sanbenitos, aureolls around the heads of saints, reminiscent of sunrise appearing on Hackel's carvings ascribed to Hackel with hunting and pastoral scenes. Faces of figures have typical features: a thicker nose, a high forehead, to the back combed hair, blazonried eyelids. The quality of Hackel's works are

without doubt above the standard, indeed not as top hole as D. Biemann's or A. Böhm's carvings.

Many cutters lived and worked in Mistrovice at the first half of the 19th century but we don't know their names. In the middle of the 19th century, when the centre of glass refinery was moved to near-by Kamenický Šenov, the importance of Mistrovice diminished.

Přestože historie rafinace skla v Mistrovicích na Kamenickošenovsku se začala psát již v první polovině 18. věku, její největší rozvoj v tomto místě nastal v první polovině 19. století, tj. v období doznívajícího klasicismu, empiru a zejména pak v době biedermeieru a druhého rokoka. Nejvýznamnější postavení mezi zušlechťovacími technikami skla zde zaujímala řezba, díky níž se Mistrovice v tomto období staly významným řezáčským centrem nejenom v Habsburské monarchii, ale v Evropě vůbec.

August Böhm (1812–1890) byl vedle (o jednu generaci staršího) F. A. Pelikana druhý vynikající řezáč skla rodem z Mistrovic, kde se narodil roku 1812 jako syn zahradníka. Řezáčství skla se pravděpodobně vyučil v Pelikanově dílně, kde snad zůstal ještě několik dalších let činný jako tovaryš. Ve svých 21 letech, tj. roku 1833, se oženil s Johannou Langerovou z nedalekých Volfartic (Wolfersdorf). Zanedlouho poté odešel do ciziny. Nejdříve do Anglie, kde byl činný ve Stourbridge a posléze v Londýně; později Böhm pracoval v Hamburku a USA. Kolem roku 1850 se za ním do Anglie vydal jeho sedmnáctiletý syn, též pravděpodobně rafinér skla – řezáč, který se zde ovšem usadil již natrvalo.

Roku 1854 se August Böhm definitivně vrátil po více jak dvacetiletém putování po světě domů. Je nepochybné, že Böhm během tohoto období zajížděl ze zahraničí ke své rodině do Mistrovic, ale ve kterých letech to bylo a jak dlouho se ve svém rodišti zdržel, není prozatím známo. Že to mohlo být (mimo jiné) někdy kolem roku 1840, naznačuje nezanedbatelné množství jeho prací, které vznikly v této době, přičemž většina z nich je roztroušena po sbírkách ve střední Evropě. Další neopominutelnou skutečností podporující tento předpoklad je fakt, že Böhm měl, kromě již zmiňovaného syna, dětí více... Bez povšimnutí nelze nechat ani skutečnost, že A. Böhm roku 1838 prováděl hraběte Chotka při jeho návštěvě v Mistrovicích po své dílně.

Podle Pazaurka^{1/} byl Böhm po návratu do Mistrovic zcela bez prostředků, a proto začal pracovat v dílně blíže neznámého řezáče skla Altmanna. Roku 1890 zemřel „...*gänzlich verarmt im Spital von Warnsdorf...*“.^{2/}

Böhm, na rozdíl od většiny svých kolegů – rafinérů skla, svá díla signoval nepoměrně častěji, což je důkazem toho, že měl sám vysoké mínění o své práci. Dokládá to celá řada řezeb s jeho signaturou, která se dochovala do dnešních dnů.

Jestliže, jak již bylo řečeno,^{3/} byl F. A. Pelikan řezáč vytříbeného a elegantního stylu, jehož doménou se stalo téma lovu, jezdce na koni atp., tak August Böhm může být plným právem označen za řezáče všestranného zaměření, jemuž téměř žádné téma jako námět pro řezbu nezůstalo cizí. Nicméně dramatický a temperamentní řezáčský rukopis, který je pro Böhma tak charakteristický, našel své největší rozvinutí v zobrazení válečných scén, jejímiž protagonisty jsou neuvěřitelně hybně řezané figury válečníků a jejich koní. Téma bitvy je i námětem řezby na bohatě broušeném, žlutě lazurovaném poháru z bývalého Schlossmuseum v Berlíně (Pazaurek 1923, obr. 37) [obr. 1], který se datuje do doby krátce před rokem 1837. Jedná se o zobrazení výpadu Nikoly Zrinského při obraně hradu Szigeth (Szigetvár) roku 1566 proti Tureckým obléhatelům.^{4/} Na plášti kupy, která se směrem vzhůru zvonovitě rozvírá, jsou zachyceny počáteční okamžiky Zrinského výpadu odehrávajícího se na mostě přes hradní příkop. Zrinský je spolu s dalšími několika bojovníky zobrazen na běžícím koni, s tasenou šavlí v pravici. Nad jeho hlavou se třepotá zástava, kterou svírá v ruce jezdec za ním. Za touto skupinkou jezdců je vidět dav dalších vojáků – obhájců hradu se vztyčenými kopími. Turci, kteří jsou nenadálým výpadem evidentně zaskočeni, jsou shazováni z mostu do příkopu. Sevřeností kompozice a dramatickostí děje tato řezba, ne ještě pětadvacetiletého Böhma, předčí svým výrazem předlohu, kterou byl obraz Johanna Petera Kraffta z roku 1826. A. Böhm poznal toto Krafftovo dílo pravděpodobně díky oceloritu, který pro Österreichisches Kunstverein vytvořil v roce 1836 Franz Stöbler.

Tímto dílem, jímž Böhm poprvé vystoupil z anonymity, se projevil jako zcela zralý, samostatně uvažující řezáč. Mistrně zvládl nejenom řezbu z formálního hlediska, ale i práci s předlohou, kde neváhal poněkud strnule, akademicky působící Krafftovu kompozici obdivuhodně nahradit, jak správně postřehl Spiegl, „rubensovskou“ živostí.^{5/} Přibližně o tři roky později vznikl další řezaný bitevní výjev, který je sice nesignovaný, ale v dosavadní literatuře nebylo Böhmovo autorství nikdy zpochybněno. Je to řezba bitvy u Asper (Aspern), která je umístěna na kupě rubínem vrstveného poháru, v obdélném, akantovými rozvilinami orámaném poli (Dějiny českého výtvarného umění, 2001, III/1, obr. 300) [obr. 2] ze sbírek Sklářského muzea v Novém Boru. Středu kompozice

věvodí postava arciknížete Karla (bratr rakouského císaře Františka I.), který, držíc v pravé ruce vlajčí zástavu, jede na koni v čele zástupu svých bojovníků. Dole na zemi je vidět dva na zem spadlé francouzské vojáky spolu s koňmi. Ten, který je přímo pod kopyty Karlova koně, má hlavu obrácenou k zemi a je evidentní, že je mrtvý. Snad by mohlo jít o francouzského velitele Lannese, který byl v této bitvě zabit. Svědčila by pro to i důstojnická uniforma, do které je onen mrtvý voják oblečen. V pozadí, v druhém plánu kompozice je umístěna rakouská artilerie, která se v této bitvě, jak je známo, velmi vyznamenala. Zcela na horizontu je pouze lineárně naznačena silueta kostela a několika domů představující ves Aspary. Vzrušenou atmosféru této v hluboké řezbě provedené kompozice jenom podtrhují oblaka zvířeného prachu, která se zvedají za jezdci; těžkým dojmem působící mraky na obzoru. Bitevní pole je tvořeno zeminou a sem tam se povalujícími kameny, přičemž tytéž kameny jsou sestaveny do souvislé řady při dolním okraji výjevu, který takto rámuje. Jako předloha pro tento výjev byla opět použita malba Johanna Petera Kraffta, tentokráté však médiem byla mědirytina Carla Heinricha Rahla staršího.

Není jistě bez zajímavosti, že nedávno byl ve sbírkách zámku Mnichovo Hradiště identifikován totožný pohár s touto řezbou, jež vyšla ze stejné ruky, respektive dílny jako novoborská práce. Jediný rozdíl mezi oběma poháry je ten, že mnichovohradišťský nemá pole řezby orámováno rostlinným ornamentem.⁶⁷

V souvislosti s řezbou výjevu bitvy u Aspernu je třeba zmínit 45 cm vysoký, žlutě lazurovaný pohár s víkem ze sbírek Passauer Glasmuseum (Spiegl 1995, č. kat. II/145), který vznikl přibližně ve stejné době jako novoborská práce, tedy kolem roku 1840 [obr. 3]. Na hranované kupě tohoto honosně brusem rafinovaného poháru je v obdélném poli řezba zobrazující Mojžíše sedícího na vyvýšeném místě, jehož rozpažené ruce jsou podpírány Chûrem (vpravo) a Mojžíšovým bratrem Aronem (vlevo). Tyto tři ústřední postavy jsou oblečeny do bohatě řasených rouch. V pozadí se rozprostírá nepřátelské vojsko. Je tedy na první pohled jasné, že se nejedná o vyobrazení okamžiku, kdy byli Izraelité při svém odchodu z Egypta nuceni projít Rudým mořem (Exodus, 14, 26–28), jak se domnívá W. Spiegl (Spiegl 1995, č. kat. II/145), nýbrž o zachycení boje Izraelitů s Amálékovci ke kterému došlo v Refidimu (Exodus, 17, 12–13). Spiegl na základě formální analýzy připsal tuto řezbu karlovarskému řezáči skla Antonu Heinrichu Pfeifferovi. Ovšem právě při formálním porovnání této řezby s Böhmovou řezbou ze Sklářského muzea

v Novém Boru vyvstane zásadní podobnost mezi těmito díly, totiž to, že dolní okraj obou řezaných komposic je tvořen shodným způsobem řazenými kameny. Jestliže je August Böhm, jak již bylo poznamenáno, jakožto autor řezby Bitvy u Aspern de facto nezpochybnitelný, potom není důvod mu nepřiknout, a to především na základě přítomnosti právě zmíněného specifického detailu, i autorství řezaného starozákonního výjevu na pasovském poháru. Korelace obou děl je totiž nezpochybnitelná.

Nápis „Graviert von Aug. Böhm aus Meistersdorf in Böhmen 1840“ označuje řezbu, která je vymezena obdélným polem na kupě monumentálního poháru s víkem z neznámé soukromé sbírky (Spiegel 1980, obr. 103, 105) [obr. 4, 5], jejímž námětem je zobrazení vítězství Alexandra Velikého nad perskými satrapy (místodržiteli) na břehu řeky Granikos (Grániku), ke kterému došlo roku 334 př. Kr. Prvý plán této mimořádně dramatické a výrazově exaltované kompozice téměř beze zbytku vyplňuje válečná vřava tvořená nepropustnou masou do sebe zaklíněných těl řeckých vojáků, kteří jsou převážně na koních, a jejich perských protivníků, přičemž další a další bojovníci se vynořují z řeky. V pozadí je v mělké řezbě naznačena další z vody vystupující skupina Alexandrových vojáků na koních. Siluety hor na obzoru celý výjev uzavírají. Ve středu kompozice je zachycen Alexandr na vzepjatém koni Bukefalovi v souboji s perským bojovníkem. Jiný Peršan se mu ze zadu chystá zasadit smrtící ránu šavlí. Jeho útok v posledním okamžiku odráží generál Kleitos a tím Alexandrovi zachraňuje život.

Živost a plasticita, s jakou jsou zobrazeni aktéři bitvy, je jedinečná. Neobyčejnou dramatickostí podtrhuje i vzrušení, které se zračí v tvářích vojáků i koní. Řezba sama je pak pojednána ve velkorysém monumentálním stylu, který je v této době ze všech českých řezáčů vlastní pouze Augustu Böhmovi. Kumulace válečných hrůz, zde zachycených v podobě násilí, křiku a smrti, jenom umocňuje pro Böhma charakteristická expresivnost podání.

Předlohou pro tuto kompozici byl Böhmovi obraz *Bitva u Grániku* dvorního malíře francouzského krále Ludvíka XIV. Charlese Le Bruna, který namaloval roku 1673 na objednávku pařížského královského dvora. Dnes je toto dílo ve sbírkách pařížského Louvre. Tento řezaný výjev je jednou z nejlepších, ne-li vůbec nejlepší prací, kterou A. Böhm vytvořil, a právem lze toto dílo zařadit mezi nejlepší řezby na skle v první polovině 19. století.

Do doby kolem roku 1845, tedy ještě v době před odchodem Augusta Böhma do Anglie, se datuje několik jím signovaných nebo jemu

připisovaných pohárů, respektive řezeb na jejich kupách. Takovouto prací je 14,7 cm vysoký broušený, žlutě lazurovaný pohár z Passauer Glasmuseum (Brožová 1995, č. kat. II/166). Na přední straně kupy je v kruhovém medailonu řezba Peršana, jak vede za uzdu hřebce. Umělcova signatura je při dolním okraji medailonu. Identická řezba jako na passovském díle je i na dalším, téměř 20 cm vysokém poháru, který je též broušený a lazurovaný, tentokrátě však nikoli pouze žlutě, ale i modře (Fischer 1999, č. kat. 490).

Dalším Böhmem signovaným dílem tohoto typu je 30 cm vysoký, částečně lazurovaný pohár s víkem (Fischer 1993, č. kat. 1465). Námětem výzdoby na kupě jsou v hluboké řezbě provedení tři koně ve skoku, na travnatém podnoží. Jedná se o tři hřebce, kteří si spolu hrají, či spíše bojují. Je třeba podotknout, že k těmto třem pohárům, na nichž jsou pro Böhma typicky hybně pojaté figury koní, se řadí i několik dalších děl – řezeb s podobným námětem. Vesměs se ale jedná o Böhmem nesignovaná díla.

Do Anglie odešel August Böhm pravděpodobně kolem roku 1845, přičemž jedním z míst, kde též pracoval, byla rafinerie skla (manufaktura) Apselyho Pellatta. Vstupním „vysvědčením“ Augusta Böhma do této dílny byl s největší pravděpodobností pohár s řezbou Alexandrovy bitvy u Graniku. Majitel rafinerie Pellatt totiž o tomto díle ve své knize, která nese název „Curiosities of Glass – Making“, poznamenal: „*The most elaborate and splendidly executed artistic piece of engraving.*“⁷¹ Nepochybně již v Anglii, tedy kolem nebo krátce po roce 1845, Böhm vytvořil další řezbu bitevního výjevu. Tentokrátě se jednalo o námět ryze anglický, totiž o zobrazení střetu Richarda Lví srdce, krále Anglie, s arabským panovníkem Saladinem, ke kterému došlo roku 1191 u města Akkos ve Svaté zemi (Spiegl 1980, obr. 104, 106) [obr. 6]. Toto potvrzuje i připojený nápis: „RICHARD COER DE LION AND SALADIN at the Battle of Ascalon“ Tento nápis je spolu s řezaným výjevem na kupě červeně vrstveného poháru, který je dnes ve sbírce Kunstgewerbemuseum v Kolíně nad Rýnem. Tvrzení, že toto dílo vzniklo v Anglii, potvrzuje dle Spiegla⁸¹ i tvar poháru a brus na něm uplatněný, který má všechny znaky tamní produkce té doby.

Anglický král Richard je na této hloubkové řezbě vyobrazen právě ve chvíli, kdy svádí souboj s arabským protivníkem Saladinem; oba jsou na koni. Richardova mohutná postava, přísný výraz jeho tváře a kříž na jeho hrudi nikoho nenechají na pochybách, kdo je pánem situace. Po stranách této ústřední scény spolu svádí v sedlech svých koní zápas

další vojáci. Dole na hliněném podnoží leží spolu se svými koňmi mrtví či zranění bojovníci z táborů obou zneprátených stran. Ve srovnání s řezbou bitvy Alexandra Velikého je zde méně postav a celý výjev se v podstatě odehrává v jediném kompozičním plánu. Böhmová pozornost se zde soustředila toliko na bojovníky a jejich koně. Žádný horizont, žádné naznačení trávy nebo jiné rostliny, natož stromu. Nejvíce ovšem na této po všech stránkách expresivně pojaté řezbě zaujmou koně. Jejich rozšířená chřípí, otevřená ústa s vyceněnými zuby, vystouplé lícní kosti, po celém těle napjaté svalstvo a strach, který se zračí v jejich očích, jsou přesvědčivým důkazem toho, že si Böhm byl vědom citlivosti a ušlechtilosti těchto zvířat.

Jako předlohu pro řezbu této bitevní scény na sklo tentokrát A. Böhm použil malbu z roku 1828 od Abrahama Coopera (1787–1868), která byla vystavena v Královské akademii v Londýně pod názvem „Richard I called Cour – de – Lion, at the Battle of Ascalon in the act of unhorsing Saladin...“.^{9/} Böhm tuto malbu znal buď přímo, nebo pravděpodobněji z nějaké grafické reprodukce. Ačkoliv doposud nejsou známy žádné důkazy o Böhmově činnosti v sousedním Irsku, byl právě tento zmíněný pohár vystaven roku 1853 na Irish Industrial Exhibition.^{10/}

Další signovanou prací, která vznikla za Böhmovy pobytu v Anglii, je 28 cm vysoká světlezeleným sklem vrstvená lahev^{11/} (Kovacek 1990, č. kat. 167). Na jejím plášti je v oválu postaveném na výšku řezba jezdce na tryskem běžícím koni. Jeho divoce vlající oděv i zahnutá šavle, kterou drží v pravé ruce, nasvědčují tomu, že se jedná o orientálce, pravděpodobně Araba. Hlava koně je výrazně natočena doprava, jako by kůň chtěl vypovědět svému pánovi poslušnost. Jeho snaha však vychází zcela naprázdno, jak naznačuje mužova levice pevně svírající uzdu a přísný až tvrdý výraz jeho tváře. Podnoží scény je formováno z obližatých trsů trav a skupinek kamenů.

Přibližně ve stejné časové období, kolem roku 1850, nebo krátce poté vznikly další dvě řezby na kobaltem vrstvených lahvích, jež jsou tvarově zcela shodné s předchozí. První z nich je dnes uložena ve sbírkách Glasmuseum v Rheinbachu (Irmscher 1988, č. kat. 157) a druhá pak v Glasmuseum v Pasově (Brožová 1995, č. kat. II/167) [obr. 7]. Řezby na obou lahvích jsou označeny signaturou A. Böhm.

Na lahvi z Rheinbachu je na jejím plášti v čtyřhranném orámování probroušenou rýhou (Klarschliffirille) řezba božského manželského páru Flory a Zefyry, kteří spolu sedí na lesní mýtině. Stroze oděná bohyně sedí na kameni a Zefyr pak u jejích nohou; oba drží v rukou květinové

girlandy. Na pravé straně je kompozice výjevu doplněna dvěma kmeny částečně olistěných stromů. Další stromy jsou i v dáli na obzoru.

Řezba na plášti pasovské lahve, vysoké 37,5 cm, je též umístěna v obdélném poli. Námětem zobrazení je zde matka s nahým dítětem na klíně. Postavy se, stejně tak jako na předešle zmíněné řezbě, nalézají na travnaté mýtině, jen strom na pravé straně chybí a namísto řady stromů jsou zde v pozadí hory. Přestože postavy nemají žádné atributy, lze se domnívat, že se jedná o zpodobnění Panny Marie s Ježíškem.

Kde přesně a jak dlouho August Böhme pracoval v Anglii a možná i v Irsku, není dodnes objasněno. O jeho činnosti v Hamburku, kromě toho, že tam podle Pazaruka „...*bleibt auch lange Zeit (...) ganz verschollen...*“^{12/} není nic známo, stejně tak jako o jeho pobytu v Americe. Objasnění těchto skutečností se skrývá v českých a zahraničních archivních fondech.

Definitivní návrat A. Böhma zpět do vlasti se předpokládá, jak zmiňuje Spiegl,^{13/} v roce 1854 nebo krátce před ním. Roku 1854 totiž Böhme vytvořil řezbu na námět „*Österreichs Stolz und Freude*“ na obřím poháru („*Riesenkopel*“), vysokém 67 cm. Šlo o zobrazení císařského manželského páru Franze Josefa I. a jeho manželky Elisabethy, obklopeného představiteli stavů, vzdávajících jim hold. Toto imponující dílo, jehož určení dokládá zde provedený nápis „*Dem Herrn Eug. Th. V. Adda k. k. Statthalterreirath*“, se do dnešních dnů nezachovalo. O šest let později vzniklo ještě monumentálnější dílo – pohár s víkem, jenž byl vysoký 91 cm a vážil 12 kg. Böhme na plášti kupy zobrazil pohled na město (Nový) Bor, spolu s Pannou Marií a Ježíškem na protilehlé straně. Jistý sklář Lorenz o tomto Böhmově díle roku 1925 poznamenal: „*Die einzelnen Gebäude sowie die Felder, Straßen sind richtig modelliert und verraten an ihrer Ausführung einen Jagdgraveur, jeden falls ein Zeugnis, dass der unterzeichnete Graveur A. Böhm ein Genie war (...). Zu erwähnen wäre der ins Freie hineinragende Kirchturm, der in einer Reinheit dasteht, welche auf eine künstlerische Beherrschung schliessen lässt und ein hervorragendes Genie verrät.*“^{14/}

Do padesátých let 19. století je datován další, neobvykle vysoký (téměř 55 cm) pohár s víkem z Glasmuseum v Rheinbachu (Irmscher 1988, č. kat. 107). Není tedy jasné, zda toto A. Böhmem signované dílo vzniklo již po jeho návratu do Mistrovic či nikoliv. Na zvonovité kupě vybroušené do osmi fazet, je po jejím obvodu provedena hluboká řezba znázorňující několik jezdců, kteří spolu svádějí lýtý boj, jenž se odehrává mezi tu a tam stojícími stromy na travnatém podnoží. Řezbu na tomto

poháru však nelze stavět do řady oněch Böhmových mnohafigurálních scén. Zde se jedná spíše o jezdeckou šarvátku. Nestojí zde proti sobě armády, nýbrž muž proti muži, jezdec proti jezdcí. Ať už tedy tato práce Augusta Böhma vznikla v cizině, nebo již v Čechách, rozhodně svým provedením řezby nepopře vysokou úroveň, která je tomuto řezáči skla vlastní. Totéž platí i o několika dalších pohárech z padesátých let, které jsou A. Böhmovi připisovány. Námětem řezby na nich je jelení a srnčí zvěř v prostředí lesa.

Velmi sobě podobné, a to jak po morfologické stránce, tak i po stránce řezaných výjevů, si jsou dva poháry s víkem pagodovitého tvaru. První z nich nabídnutý na aukci uměleckých předmětů ze sbírky Josepha Malera (4. Auktion Altwiener Glassammlung, Sammlung J. M. /Joseph Mahler/ 27. Sept. 1994, č. kat. 215) je bohatě broušený a žlutě lazurovaný pohár; na plášti jeho zvonovité kupy je uprostřed stromů provedena řezba dvou bojujících jelenů. Na protější straně je zobrazen další jelen a laň. Stejně bravurně provedená řezba dvou zápasících jelenů je i na kupě druhého, tentokrát rubínem lazurovaného poháru, který je ve sbírce Glassmuseum v Rheinbachu (Irmscher 1988, č. kat. 196). Víka obou pohárů zdobí řezba vinných hroznů a listů.

Hluboká řezba zobrazující vysokou zvěř při odpočinku na pasece v lese dekoruje i 42,5 cm vysoký, červeně lazurovaný pohár, ze sbírek pražského Uměleckoprůmyslového muzea (Brožová, 1977, č. kat. 121). Celkem je na plášti jeho kupy zobrazeno pět kusů jelení zvěře, které tiše stojí a očividně vychutnávají klidnou atmosféru místa. V pozadí se vlní čára obzoru tvořená pahorky se stromy. Mimořádně působivě je zde provedena až strukturalisticky pojatá řezba dvou mohutných vedle sebe stojících listnatých stromů (snad dubů). Tento pohár byl Jarmilou Brožovou datován do doby kolem roku 1855.^{15/}

Podobný výjev jako na pražském poháru zpodobňuje i řezba na Böhmem signované práci – červeně lazurovaném, 48 cm vysokém poháru s víkem (Kovacek 1993, č. kat. 132). Nejmarkantnější rozdíl mezi pohárem z Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a tímto je v tom, že zde je vyobrazen nepoměrně hustší, neproniknutelný lesní podrost formující pozadí celé scény.

Typově jiný je Augustem Böhmem signovaný řezaný výjev na čířém, broušeném, téměř 45 cm vysokém poháru s víkem (Pazaurek 1923, obr. 41). V oválném medailonu je na plášti kupy hluboká řezba jelena, jenž právě vyšel z hustého mláží v pozadí na prostranství, které vlevo vymezuje balvan a vpravo kmen stromu. Tělo zvířete je natočeno do

obtížného pohledu en face, hlava pak je mírně stočena na pravou stranu. Na zadní straně kupy je další medailon s řezbou podobného žánru.

Poněkud výjimečné postavení mezi řezbami Augusta Böhma s tematikou lesní zvěře zaujímá 36 cm vysoký, signovaný pohár s víkem (Pa-zaurek – Philippovich 1976, obr. 40) [obr. 8]. Na zvonovité kupě tohoto žlutě lazurovaného poháru je totiž zobrazena lovecká scéna nebo spíše její závěrečný okamžik: uniformovaný lovec přihlíží, jak jeho lovecký pes očichává právě jím skolenou laň, která leží mezi kameny na lesní zemi. Elegantní postoj do uniformy oděného lovce, přítomnost psa a vůbec skutečnost, že se jedná o loveckou scénu, by mohlo nasvědčovat tomu, že řezba na tomto poháru mohla vzniknout dříve než výše uváděné řezby s vysokou zvěří, a sice při předpokládaném Böhmově pobytu v Mistrovicích kolem roku 1840. Právě zmíněné skutečnosti totiž nasvědčují tomu, že toto dílo vzniklo pod jistým, spíše pak nepřímým vlivem pohárů s řezbami lovu na kance, které právě v této době byly vytvářeny v ateliéru – dílně Franze Antona Pelikana v Mistrovicích.^{16/}

August Böhm byl, co se námětů jeho řezeb týče, všestranný řezáč. Proto nepřekvapí, že kromě již zmínovaných námětových okruhů se věnoval i řezbě portrétů. Böhm, podobně jako jeho starší kolega F. A. Pelikan,^{17/} řezal na sklo portréty oficiálních představitelů dobové politické scény, jak lze soudit podle dochovaných prací. Předlohou mu byly grafické listy nebo dobové mince. Nejde tedy o řezané portréty podle skutečnosti, jak je dělal Dominik Biemann. Jistě potom neudiví, že u Böhmových řezaných portrétů je podobně jako u Pelikanových cítit určitá strohost a někdy až neobratnost, i když v mnohem menší míře. V některých případech jim ovšem nelze odeprít snahu o zachycení psychiky portrétované osoby. Charakteristickým znakem portrétních řezeb Augusta Böhma je jejich malířské pojetí a na rozdíl od Biemanna, který preferoval profil, zobrazení portrétovaného z čelního či tříčtvrtečního pohledu.

Na dnes nezvěstný, Böhmem signovaný řezaný portrét – bustu arcivévodě Johanna von Österreich na poháru s víkem, upozornil již G. E. Pa-zaurek.^{18/} Vzhledem k nezřetelné a malé fotografii této práce, která je jako jediná k dispozici, je jakékoliv seriózní kunsthistorické zhodnocení této řezby nemožné, jak ostatně konstatoval již Spiegl.^{19/}

Signatorou A. Böhm jsou též označeny portrétní řezby na dvou pohárech s víkem ze sbírek pražského Uměleckoprůmyslového musea (dnes jako zápůjčka v kamenicko-ošnovském Sklářském muzeu), přičemž evidentně se jedná o protějšky. Nejenom že si jsou velmi blízké

po morfologické stránce, ale jejich těsnou souvislost potvrzuje i téměř totožný nápis – věnování na jejich kupách. Oba poháry jsou částečně žlutě lazurovány. Na kupě prvního z těchto dvou cca 35 cm vysokých pohárů je v kruhovém medailonu řezba poprsí pruského maršála Gebharda Leberechta Blüchera von Wahlstadt (Spiegl, 1980, obr. 108). Předlohou zde byla dosud neznámá rytina, která reprodukovala malbu P. J. Lützenkirchena. Řezba je provedena velmi jemně a detailně. Zvláště to platí o vyznamenáních, které má Blücher připnuta na své uniformě. Detaily uniformy a částečně i obličejové partie jsou mírně leštěny. Na spodní části kupy je nápis „Sr: Wohlgeborn H: Friedrich v. Hofbauer k. k. Oberverwalter aus Verehrung“ Zadní strana kupy tohoto poháru, kde je i zmenšovací čočka obklopená „slunečními“ paprsky, je z části uřazena (tato část je ztracena).

Druhý kamenickošeňovský pohár je ozdoben řezbou postav vojevůdců Welingtona a Blüchera na bojišti po vítězství nad francouzským císařem Napoleonem I. u Waterloo (Spiegl 1980, s. 93, obr. 107) [obr. 9]. Oba maršálové, oblečení samozřejmě do vojenských uniforem, se drží kolem ramen. Blücher má na znamení vítězství zvednutou levou paži. Po stranách a v pozadí jsou vidět odcházející sešikovaná vojska. Na zadní straně kupy je též zmenšovací čočka obklopená paprsky. Tento pohár, stejně tak jako i pohár s Blücherovou podobiznou, vznikl pravděpodobně roku 1840, tedy k 25. výročí porážky Napoleona I. u Waterloo.

Celý výjev je po formální stránce proveden zcela dokonale. Překvapivím je ale to, že celá kompozice působí pro Böhma nezvyklým, statickým, až divadelním dojmem. Nikde není ani stopy po raněných či mrtvých vojácích. Nejsou zde ani žádné jiné známky toho, že zde byla svedena krvavá řež. Vysvětlením snad může být to, že se August Böhm striktně držel neznámé předlohy, kterou mu dal též neznámý objednavatel J. S., který tento i prvně jmenovaný pohár věnoval Friedrichovi von Hofbauerovi, jak i zde dokládá nápis na zadní straně kupy „H. V. v. Hoffbauer k. k. Oberverwalter von J. S. aus verehrung.“

Kromě signovaných řezaných podobizen lze předpokládat, Böhmovo autorství u dalších prací tohoto žánru. Do doby počátků Böhmovy řezácké dráhy, tzn. do raných třicátých let 19. století, jsou datovány například tyto tři nesignované portrétní řezby: za prvé to je zobrazení polopostavy rakouského císaře Františka I. na poháru z vídeňského Technisches Museum (Pazaurek – Philippovich 1976, obr. 42). Císařova tříčtvrtěně natočená tvář je měkce a jemně modelována a působí důstojným a oduševnělým dojmem, který umocňují řády (včetně Řádu zlatého

rouna na řetězu kolem císařova krku) na imperátorově hrudi a přes jeho ramena přehozený plášť.

Další Böhmovi připsanou prací – řezanou podobiznou z této doby je číška na nožce z čirého skla (typ Fussbecher; Kovacek 1993, č. kat. 113), na jejímž bohatě broušeném plášti je v oválném medailonu řezba busty arcivévody Ferdinanda, jehož poněkud schematicky, až bezvýrazně vyhlížející tvář a nikam nehlédící oči vyvolávají pochybnosti o autorství A. Böhma.

Konečně třetí, Augustu Böhmovi připsanou prací, zařazenou do tohoto výběru, je pohár ze sbírek Technisches Museum ve Vídni (Pazaurek – Philippovich 1976, obr. 41), datovaný do roku 1841. V medailonu na jeho kupě je řezba poprsí rakouského císaře Ferdinanda I. zvaného Dobrotivý; a ani tentokrát nechybí minuciózně vyvedené řády a medaile, které se nacházejí na císařově hermelinovém plášti a na řetězech kolem jeho krku. Ve Ferdinandově tváři se zračí zamyšlený a vážný výraz, i když propracování mimického svalstva není tak dokonalé jako na výše zmíněné řezbě z téže sbírky.

Do šedesátých let 19. století se datují poslední známé práce vyšlé z Böhmovy ruky. Především se jedná o dnes zničený, signovaný „...*ein sehr grosser Krystallglas – Schliffpokal mit besonders schwerem Deckel*“, ^{20/} který zmiňuje Pazaurek. Na plášti kupy tohoto poháru byl v hluboké řezbě proveden výjev lovu na lvy, podle obrazu Petra Paula Rubense z let 1618–1620 (Alte Pinakotek, München). Toto dílo bylo ve sbírce sklářské školy v (Novém) Boru.^{21/} Mezi tato Böhmová pozdní díla je možno vřadit i žlutě lazurovanou číšku (typ Fussbecher) s polo postavou žehnajícího Ježíše Krista (dnes zničenou nebo na neznámém místě; Pazaurek 1923, obr. 40). Již tradičně vzbuzuje (v dosavadní literatuře) pochybnost signatura na této číšce „Böhm fec.“, která nemá obligátní podobu: „A. Böhm“, nacházející se bez výjimky na všech dosud známých dílech tohoto řezáče.

Mistrovický řezáč skla August Böhm byl nejenom mistr svého oboru, ale i velký světoběžník. Jeho mnohostranně tematicky zaměřené dílo představuje jeden z vrcholů rafinace skla řezbou v první polovině 19. století. Böhmu nesporný talent se nejvíce prosadil v mnohfigurálních monumentálních kompozicích, a to i přesto, že se mu pravděpodobně nedostalo žádného oficiálního kreslířského školení, jako např. D. Biemannovi. Absolutní vrchol jeho tvůrčího snažení pak představují jeho řezby bitevních výjevů, a sice bitva Alexandra Velikého s Peršany u řeky Graniku a řezba bitvy krále Richarda Lví srdce u Akkos. Jestliže

pro F. A. Pelikana^{22/} bylo zobrazení koně synonymem elegance, respektive elegantního pohybu, který vyjadřuje dokonalou symbiózu jezdce a zvířete, pak řezby koní A. Böhma jsou synonymy slov exprese, napětí, drama. Kůň v jeho podání není pouze zvíře, na kterém sedí jezdec válečník, nýbrž plnohodnotný nositel děje, výrazu. Právě Böhmovi koně dodávají jeho řezaným kompozicím onen dynamický, až turbulentní charakter.

Přestože A. Böhm strávil řadu let mimo svou vlast, zachovalo se poměrně dost jeho vlastních nebo jemu připisovaných prací. Nejpřekvapivější je ovšem to, že jako jeden z mála rafinérů skla (kromě Dominika Biemanna) své práce hojně označoval svou signaturou. Tato skutečnost jenom potvrzuje fakt, že si sám byl vědom kvality své práce (jak bylo již výše uvedeno), a byl na ni též, jak je vidět, patřičně hrdý. August Böhm je jednou z nejvýznamnějších řezáčských osobností nejenom u nás v Čechách, ale i v cizině, především pak v Anglii, kde dosud nebyl jeho podíl na tamější řezbě skla dostatečně objasněn, ani oceněn.

Dalším, v tomto případě pouze předpokládaným mistrovickým řezáčem skla, který odešel za prací do ciziny, byl **Hieronymus Hackel (1784–1844)**; na rozdíl od Böhma se ale nespíš již nikdy nevrátil.

Hackel se pravděpodobně narodil v Mistrovicích a to roku 1784, a podle Pazaurka „...*man dürfte diesen Glasschneider nicht weit von der Pelikanfamilie zu suchen haben, oder sonst unter den Meistersdorfern.*“^{23/} V této době, tj. ve dvacátých letech 19. století, jsou v Mistrovicích doloženi tři řezáči tohoto jména. H. Hackel v tomto čase, nejpozději však na počátku třicátých let 19. století, tedy v době, kdy ještě krize sklářství způsobená napoleonskými válkami nebyla zdaleka zažehnána, odchází do ciziny, respektive do tehdejšího dolnoštyrského Cilli (dnes slovinské Celje). A nebyl sám. Do zahraničí se za prací v tomto čase vydávají i další rafinéri skla; z řezáčů to byli např. Franz Hansel z Radvance, který byl kolem roku 1820 v Paříži, nebo Karl Günther z Kamenického Šenova, jenž byl činný ve Vallerysthalu, Baccharatu, Paříži a Mnichově.

Zda Hieronymus Hackel mířil přímo do Celje nebo zda působil ještě někde jinde, není známo. Stejně tak není žádná povědomost o tom, proč si za své působitě vybral právě toto město. Nicméně faktem je, že město Celje leželo pro obchod na velmi důležité dopravní spojnici mezi hlavním městem monarchie – Vídní a přístavem Terstem. V Celje a jeho okolí bylo několik skláren, které pravděpodobně Hackelovy byly surovinnou základnou. Řezáčem skla, jak se dosud jeví, zde byl H. Hackel pravděpodobně ve své době jediný. Co se jeho zákazníků nebo odběratelů

jím řezaných skel týče, lze soudit, že se kromě místních obyvatel jednalo především o obchodníky, kteří přes Celje projížděli při svých cestách z Vídně do Terstu a naopak. Hieronymus Hackel zde byl činný až do své smrti roku 1844. Jediná dosud známá archivní zmínka o něm pochází ze zdejší úmrtní matriky, kde stojí: „Hakl Hieronymus, Glasschleifer, 60 Jahre alt, gestorben 2. Okt. 1844 an Schlagfluss in der Stadt Cilli No. 29.“^{24/}

Díla Hieronyma Hackela byla po dlouhou dobu uváděna jako práce anonymního řezáče skla zvaného „Mistr vycházejícího slunce“.^{25/} Toto označení poprvé použil H. Trenkwald^{26/} podle přírodního úkazu, který se na řezaných výjevech dosud neznámého mistra tak často objevuje. Též Gustav E. Pazaurek se domníval, že „Mistr vycházejícího slunce“ a Hieronymus Hackel jsou dvě různé osoby. Teprve J. Brožová roku 1977 jako první vyslovila na základě formální analýzy Hackelovi připisovaných děl názor, že H. Hackel působil v Cilli a tzv. „Mistr vycházejícího slunce“ je jedna a táž osoba.^{27/}

Ze všech děl – řezeb Hieronyma Hackela (vesměs provedených na číškách) jsou dnes známé pouze dvě, které nesou jeho signaturu. První z nich, válcová číška z čířého skla, je dnes ve sbírkách Victoria and Albert Museum v Londýně (Spiegl, 1981, obr. 87 a 88) a je datována do let 1835–1840. Na přední straně jejího pláště je řezba představující tři mladé muže v antikizujícím vojenském oděvu, kteří na dvou holích nesou sedícího, v podobném stylu oblečeného staršího muže. Tento výjev bývá nazýván „Dir o Vater“ Celá scéna je zasazena do přírodního prostředí. Na zadní straně číšky je mezi dvěma stromy zobrazen antický obětní oltář, při jehož dolní části jsou umístěny dva znaky hrabat Auerspergových. Pod touto řezbou je při dolním okraji číšky signatura „H. Hackel Fabruc Cilli“

Druhá Hackelem signovaná, 13 cm vysoká číška [obr. 10] je ve sbírce skla Uměleckoprůmyslového muzea v Praze (Brožová, 1977, č. kat. 52). Řezba zde provedená představuje apoštola Šimona, který sedí v křesle s vysokým volutově stočeným opěradlem. Světec drží v pravé ruce brk a levou se opírá o písařský pult před sebou, na němž je položena kniha a kalamář. Kolem světcovy hlavy, zobrazené téměř z pohledu en face, je svatozář z jemně rytých, tečkovaných paprsků. Stejně provedené paprsky vycházejí, coby Boží inspirace z oblaku, jenž je nalevo od apoštolovy hlavy. Postava samotného apoštola je oděna do antikizujícího, bohatě řaseného roucha, jehož jedna část, tvořící bujnou vlnu, vlaje napravo od světce. Na spodu je výjev rámován stylizovanými sduženými

ratolestmi, pod nimiž je nápis „H. SIMON APOST.“ Na zadní straně této číšky se nachází další nápis „S. Walland 1840“ a k němu se o něco níže připojuje „Hackel hats gemacht“

Tato Hackelova práce nese, jak již zmiňuje Pazaurek,^{28/} v podstatě všechny charakteristické znaky řezeb tohoto rafinéra – řezáče skla: bohatě řasená antikizující roucha postav, která se tu a tam divoce vzdouvají, velmi přesně a jemně řezané svatozáře kolem hlav světců, které připomínají motiv vycházejícího slunce, jež se objevuje na Hackelových řezbách s loveckými či pastorálními výjevy, dále je to punktování matných ploch (např. u figur, oltářů apod.) a symetrické orámování figurálních výjevů, které tvoří brusem utvářené polopalmety spolu s další vegetací. Svou vlastní typiku mají i tváře Hackelových figur, které se vyznačují tlustším nosem, vysokým čelem, dozadu pečlivě sčesanými vlasy a až opuchlým dojmem působícími, zdůrazněnými očními víčky. Na základě těchto právě zmíněných signovaných děl lze Hieronymovi Hackelovi připsat další práce, přičemž je nutno brát v potaz i to, že Hackel mohl mít ve své dílně – ateliéru v Celje jím vyškolené pomocníky (tovaryše).

Za jednu z nejčasnějších Hackelových prací, která snad vznikla v severních Čechách ještě před jeho odchodem do Štýrska, lze považovat 9,7 cm vysokou válcovou číšku z čirého skla (Kovacek, 1984, č. kat. 93), jejíž vznik se předpokládá v širokém rozmezí let 1820–1830. Na jejím plášti je řezba ženy, představující alegorii přátelství (jak naznačuje oválný štít s nápisem „Freundschaft“), která přináší oběť v podobě věnce na oltář, vedle něhož sama stojí. Písmena „IS“ vepsaná do oválného, perloucem vymezeného medailonu na oltáři, jsou jistě iniciálami osoby, pro kterou byla tato číška určena. Kompozice je po stranách doplněna velmi subtilním dojmem působícím keřem a stromem.

O něco později (kolem roku 1830) vyšlo pravděpodobně z Hackelovy ruky další dílo – číška (Fischer, 1999, č. kat. 279), která nese znaky typické pro tohoto řezáče. Částečně leštěná a matovaná řezba muže v lesnické uniformě s puškou na rameni a psem, který stojí vedle něho, zdobí tuto číšku. Celá scéna je zasazena do prostředí lesní paseky; v pozadí za naznačeným terénním zlomem je teprve zpola viditelné, ale zato dlouhými paprsky se hlásící, vycházející slunce. Velmi podobně je ztvárněno slunce na číšce z Focke – Museum v Brémách (Pazaurek – Philippovich, 1976, obr. 45) [obr. 11] s řezbou pastýře, který je otočen zády a dívá se přímo do vycházejícího slunce na horizontu stejně tak jako celé stádo jeho ovcí.

Roku 1922 byla na vídeňské výstavě, spolu s dalšími šesti – dnes nezvěstnými díly, vystavena i 11 cm vysoká, válcová číška z čirého skla (Pazaurek – Philippovich, 1976, obr. 48), která nese dataci 1842. Na jejím plášti jsou proti sobě řezby dvou uniformovaných lovců v krajině. První z těchto lovců stojí široce rozkročen v úkrytu za kmenem stromu a míří puškou na jelena ve skoku, který se nachází v druhém plánu této řezané kompozice a snaží se uniknout psovi, jenž ho pronásleduje. Nelze přehlédnout, že jelen svým postojem i tělesnou stavbou působí přinejmenším nezvykle. Jeho příliš tenké a dlouhé nohy a až esovitě prohnuté tělo zanechají při vzpomínce na perfektně zvládnuté řezby jelenů Pelikanem a Böhmem, až groteskní dojem. Druhý lovec, respektive další, tentokrát nijak dramatický výjev na protilehlé straně pláště této číšky je oddělen od prvního jakýmsi torzem pomníku, obklopeným keři, na němž jsou umístěny dva medailony; ve větším z nich jsou písmena „MB“ a v menším pak datace „1842“ Lovec je oděšen do téměř stejného oděvu jako jeho protějšek, ale pušku má zavěšenu na rameni a poklidně se dívá směrem ke slunci, které vychází v pozadí zpoza kopce, na kterém stojí antický chrámek.

Velmi podobná kompozice lovce mířícího puškou na jelena je i na další číšce (Pazaurek – Philippovich, 1976, obr. 48), která je datována do let 1820–1830. Hlavní rozdíl oproti výše zmíněné práci tkví v tom, že krajinné prostředí řídkého lesa zde bylo zredukováno na pouhé podnoží (ostrov trávy – Grassinsel) s jedním mohutným stromem uprostřed. S touto změnou souvisí i redukce hloubky výjevu, čímž zde došlo ke zploštění původních tří plánů na jeden. Nově se zde zato uplatnila řezba mřížkového ornamentu v medailonu, který doplňuje spodní část řezby.

Vedle řezeb loveckých a pastorálních výjevů, které jsou zasazeny do krajinného prostředí, se Hieronymus Hackel v nemalé míře zabýval i řezbou náboženských výjevů, jak bylo ostatně naznačeno výše (číška s apoštolem Šimonem). Poslední večere Páně se jako námět uplatnila hned na několika H. Hackelovi připisovaných řezbách. Jednou z nejranějších prací tohoto druhu je 14 cm vysoká číška (Fischer 1999, č. kat. 485), jejíž vznik se předpokládá v době kolem roku 1820. V obdélném, brusem vyznačeném medailonu je řezba Krista s apoštoly sedícími u stolu, přičemž je jasné, že předlohou – ač není známa – rozhodně nebyla slavná nástěnná malba Leonarda da Vinci v refektáři milánského kláštera S. Maria delle Grazie. Apoštolové totiž nesedí spolu s Kristem za stolem v jedné řadě, ale jsou shromážděni kolem téměř celého stolu s Ježíšem v čele. Na zemi, kde je perspektivně naznačena podlaha, je

položeno umyvadlo s přehozeným ručníkem, jakožto jasná narážka na mytí nohou apoštolů Kristem.

Táž kompozice se až na drobné detaily opakuje i na číšce ze sbírky Joaneum v rakouském Gratzu (Pazaurek – Philippovich 1976, obr. 116), též z doby kolem roku 1820. V oválném poli, které je v dolní polovině ohraničeno pro Hackela typickými palmetovými listy, se nachází Kristus žehnající chléb, s apoštoly kolem stolu. Fyziognomický typ tváří odpovídá výše popsané obecné charakteristice děl H. Hackela: široké nosy, vysoké čelo, vlasy sčesané dozadu, jakož i s antikizující oblečení postav. Svatozář z jemně tečkovaných paprsků kolem Kristovy hlavy jenom potvrzuje, že toto dílo, i když není signováno, pochází z dílny tohoto řezáče. Výjev Poslední večeře Páně je i na kupě 13,5 cm vysokého, masivního poháru z čírého skla (Kovacek, 1990, č. kat. 122). Tato práce vznikla někdy kolem poloviny třicátých let 19. století.

Dalším námětem s náboženskou tematikou, která se vyskytuje na Hackelovi připisovaných číškách, respektive řezbách na jejich pláštích, jsou postavy jednotlivých světců a samozřejmě Panny Marie a Krista. Vedle pražské, již uváděné číšky s apoštolem Šimonem se dochovala podobná práce (Pazaurek – Philippovich, 1976, obr. 115) s řezbou apoštola Tomáše (jak napovídá nápis při dolním okraji: H. Thomas), kterou je možno datovat do doby kolem roku 1840. Světec, který je zobrazen v polopostavě, stojí a drží v pravé ruce knihu a v levé nástroj svého umučení – kopí. Tomášovu hlavu obklopuje typicky „hackelovská“ svatozář. Vrchní část apoštolova roucha se za jeho hlavou mocně vzdouvá, čímž tvoří jakousi „konchu“ Po stranách postavy světce je pro Hackela typické orámování stylizovanými sduženými ratolestmi.

V pražském Uměleckoprůmyslovém muzeu je ještě jedna číška tohoto typu (Brožová, 1977, č. kat. 51) [obr. 12], jejíž vznik se předpokládá v době kolem roku 1840. Řezba uplatněná na plášti této válcové číšky zobrazuje v křesle sedící Pannu Marii s děckem, které je zcela nahé, zatímco jeho matka je oděna v bohatě řasený, vlající šat empirového typu; ve stejném duchu je proveden i účes. Kompozici, která je rámována obvyklými palmetami, doplňuje nápis „H. Maria“, který je na spodním okraji číšky v prostoru vymezeném věncem květin. Též bez signatury jsou i další dvě číšky. Na jedné je řezba výjevu Křest Krista v řece Jordánu (Kovacek, 1990, č. kat. 124) a na druhé pak sv. Anna s malou pannou Marií (Kovacek, 1990, č. kat. 123).

Hackelovi připisované číšky s náboženskými motivy, zvláště pak s řezbami postav apoštolů, přímo implikují hypotézu, že tyto číšky byly

součástí nějakého většího souboru. Tato možnost se nabízí zejména při porovnání dvou již výše popsaných děl, a to jednak číšky s Poslední večeří Páně ze sbírky Joanneum v Gratzu a jednak s řezbou sv. apoštola Tomáše (Pazaurek – Philippovich, 1976, obr. 115, 116). Spodní okraj obou skel je dekorován stejně pojednaným kaménkovým brusem, a totéž platí o jemně řezaném pásku perlovce, který obepíná horní okraj obou číšek.

Hieronymus Hackel, bývá tradičně již od dob Pazaurka, přiřazován k mistrovickým řezáčům skla, díky svému původu, přestože nezanedbatelnou část svého tvůrčího života prožil v Celje. Jeho dílo lze označit v podstatě za námětově (lovecké výjevy, náboženská témata), ale i formálně (vycházející slunce na obzoru, typika tváří, klasicistní oděv atd.) konstantní. A právě existence tohoto faktu, respektive jistá specifická děl H. Hackela umožňuje s relativně velkou mírou jistoty přiřadit tomuto řezáči nesignovaná díla. Kvalita provedení řezby postav, jejich tváří atd. je nadstandartní, ovšem zdaleka ne tak špičková jako tomu je například u řezeb A. Böhma či D. Biemanna.

Vedle doposud uvedených mistrovických řezáčů jich zde v první polovině 19. století působila ještě celá řada, ale bohužel se do dnešních dnů nepodařilo, až na několik výjimek, nalézt jimi signovaná díla, nebo jim na základě nepřímých důkazů nějaké práce připsat. Tak např. o řezáči skla **Augustu Hegenbartovi** (životopisná data neznáma) se ví toliko to, co uvádí Pazaurek,^{29/} a sice, že ve své rafinerii zaměstnával na 130 lidí a že se úspěšně účastnil Světové výstavy v Paříži. Podobně málo informací je k dispozici i o dalším řezáči skla a sklářském podnikateli **Florianu Gürtlerovi** (nar. 1793),^{30/} který byl ve své rafinerii zaměstnavatelem 120 pracovníků.

V době kolem poloviny 19. století se těžišť rafinace skla začalo stále více přesouvat do nedalekého Kamenického Šenova, kam byla posléze (roku 1886) zavedena železnice, která umožňovala lepší spojení kamenickošenovských obchodníků sklem s jejich obchodními partnery a zákazníky. Tento fakt měl zásadní vliv na slábnutí významu Mistrovic, coby centra rafinace skla v druhé polovině 19. století.

září 2002

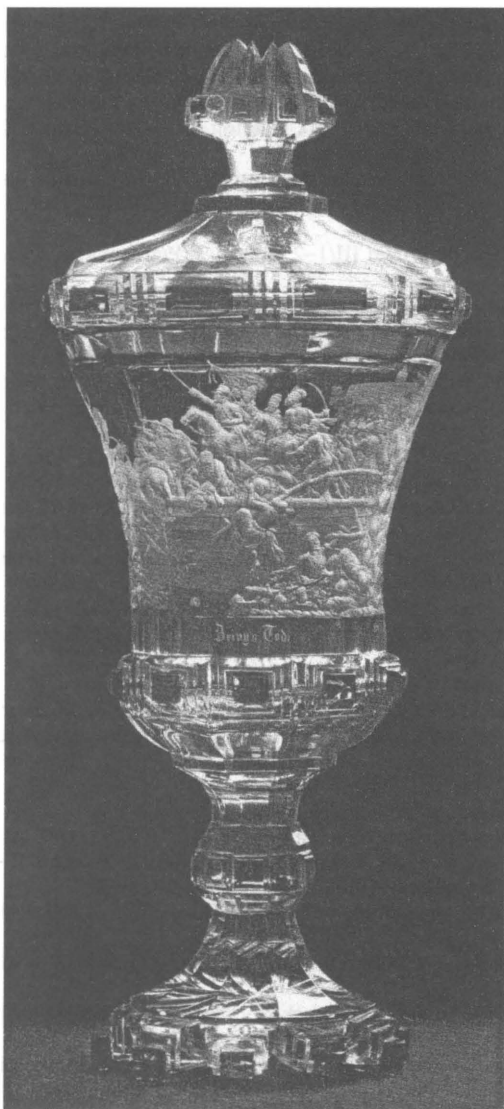
POZNÁMKY

- 1/ Pazaurek, Gustav E.: Gläser der Empire und Biedermeierzeit, Leipzig 1923, s. 58.
- 2/ Tamtéž s. 58.
- 3/ Schöttner, Jan: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice (1. část). In: Bezděz, 11, 2002, s. 63–102.
- 4/ Tento výjev bývá v literatuře označován názvem „Zrinis Tod“, což odpovídá i nápisu na pohár. Toto označení je ale poněkud zavádějící, protože chorvatský šlechtic Niclas Zrinis (Nikola Zrinský) nepadl v boji s obléhatelem hradu Szigetváru, nýbrž byl po zoufalém pokusu o průlom Turky zajat a následně sťat.
- 5/ Spiegl v této souvislosti upozorňuje na Rubensův odraz Bitva Amazonek z let 1616–1618 (Alte Pinakotek, München). Není ovšem možné nijak prokázat, zda Böhlm tento obraz přímo či nepřímo znal, a tudíž jestli se jím inspiroval či nikoliv. Spiegl, Walter: Glas des Historismus, Braunschweig 1980, s. 89.
- 6/ Tuto identifikaci provedla ředitelka Sklářského muzea v Novém Boru Eva Ranšová.
- 7/ Pellat, Apsely: Curiosities of Glass – Making. London 1849, s. 126.
- 8/ Spiegl, Walter: Glas des Historismus, s. 89–90.
- 9/ Boydel, Marry: Engravers of Bohemia working in Ireland and England. in: Annales du 8e Congrès de Association Internationale pour l'histoire du verre Londres – Liverpool, 18–25 septembre 1979. Edition du centre de Publications de l'A. I. H. V. Liège 1981, s. 335–343; s. 343.
- 10/ Tamtéž, s. 342, pozn. 25.
- 11/ Typ této lahve s protáhlým hrdlem a vně vytočeným ústím se poprvé objevuje v Anglii v šedesátých letech 18. století. V Čechách pak poprvé asi o třicet let později, tzn. ke konci osmdesátých let 18. století. Před polovinou 19. století se lahve tohoto tvaru, ale již vrstvené barevným sklem, vyráběli i v Anglii, respektive ve Stourbridge. Dekor sestávající z vinných hroznů a listů jasně ukazuje, k jakému účelu tyto lahve především sloužily. O historii tohoto typu lahve: Irmischer, Günther: Glasmuseum Rheinbach, Bestand katalog, 1, Köln 1988. – Jarmila Brožová, Das Böhmisches Glas 1700–1950, Band II, Passau 1996, č. kat. 167. – J. Hollingwort, Collecting decantess, New York 1980, s. 42 (Typ 181).
- 12/ Pazaurek, G. E.: Gläser der Empire, s. 58.
- 13/ Spiegl, W. Glas des Historismus, s. 92.
- 14/ Lorenz: Steinschöner Anzeiger. 1. April 1925.
- 15/ Brožová, J.: České sklo 1800–1860, Katalog sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, sbírka skla, katalog 1, Praha 1977, č. kat. 121. Dr. Brožové děkuji za četné připomínky při zpracování tohoto textu.
- 16/ Schöttner, J.: Severočeské řezané sklo.
- 17/ Tamtéž.
- 18/ Pazaurek, Gustav E.– von Philippovich, Eugen: Gläser der Empire – und Biedermeierzeit, Braunschweig 1976, pozn. 121.
- 19/ Spiegl, W.: Glas des Historismus, s. 92.
- 20/ Pazaurek, G. E.: Gläser der Empire, s. 60.
- 21/ Tamtéž, s. 60.
- 22/ Schöttner, J.: Severočeské řezané sklo.
- 23/ Pazaurek, G. E. Gläser der Empire., s. 60.
- 24/ Pazaurek, G. E. – von Philippovich, E: Gläser der Empire, pozn. 292.
- 25/ Spiegl, W.: Biedermeier-Gläser, München 1981, s. 87–88.

- 26/ Trenkwald, Hermann: Gläser der Spätzeit (um 1790–1850), Wien 1923, s. 5.
27/ Brožová, J.: České sklo 1800–1860, č. kat. 51, 52, 54.
28/ Pazaurek, G. E.: Der Glasschneider H. Hackel in Cilli. in: Anzeiger des Landesmuseum
in Troppau, Band II. Troppau 1930, s. 180–184.
29/ Pazaurek, G. E.: Gläser der Empire, s. 60.
30/ Tamtěž, s. 60.

LITERATURA A PRAMENY

- Boydell M. 1799: Engravers of Bohemia Working in Ireland and England, in: *Annales – AIHV – London – Liverpool*, s. 335–343.
- Brožová J. 1977: *České sklo 1800–1860*, Katalog sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, sbírka skla, katalog 1, Praha.
- Brožová J. 1995: Das böhmische Glas des Empire, Das böhmische glas des Biedermeier und Zweiten Rokoko. In: *Das Böhmisches Glas 1700–1950*, Band II, Passau, s. 12–15, s. 74–79.
- Dějiny českého výtvarného umění III/1–2, editoři T. Petrasová, H. Lorenzová, kol., Praha 2001.
- Fischer J. 1993: 76. Auktion, Europäisches Glas (aukční katalog), Heilbron.
- Fischer J. 1999: 111. Auktion, Europäisches Glas (aukční katalog), Heilbron.
- Irmischer G. 1988: *Glasmuseum Rheinbach. Bestandskatalog 1*, Köln.
- Kovacek M. 1982–1985: *Glas aus Vier Jahrhunderten*, (aukční katalog), Wien.
- Kovacek M. 1990: *Glas aus 5. Jahrhunderten*, (aukční katalog), Wien.
- Kovacek M. 1993: *Glas 1500 – Heute*, (aukční katalog), Wien.
- Kovacek M. 1998: *Glas aus 5 Jahrhunderten*, (aukční katalog), Wien.
- Kovacek M. 1999: *Glas aus 5 Jahrhunderten*, (aukční katalog), Wien.
- Nová encyklopedie českého výtvarného umění I, II, red. Horová J., Praha 1995.
- Pazaurek G. E. 1923: *Gläser der Empire – und Biedermeierzeit*, Leipzig.
- Pazaurek G. E.– von Philippovich E. 1976: *Gläser der Empire – und Biedermeierzeit*, (Zweite von Eugen von Philippovich überarbeitete Aufgabe), Braunschweig.
- Pazaurek G. E. 1930: *Der Glasschneider H. Hackel in Cilli (1784–1844)*. In: *Sborník k šedesátým narozeninám E. W. Brauna, Augšpurk 1931*, Věstník zemského muzea v Opavě, sv. II, s. 180–184.
- Pellat A. 1849: *Curisities of Glass – Making*, London.
- Rukopisný seznam sbírky skla Václava Jílka sepsaný jím samým. *Muzeum skla a lustrů v Kamenném Šenově* (trvalá zápůjčka Uměleckoprůmyslového muzea v Praze; součást předávacího protokolu).
- Spiegel W. 1976: *Böhmische Gläser*, München.
- Spiegel W. 1981: *Biedermeier Gläser*, München.
- Spiegel W. 1980: *Glas des historismus*, Braunschweig 1980.
- Spiegel W. – von Strasser R. 1989: *Dekoriertes Glas. Renaissance bis Biedermeier*, Katalog Raisonné, Der Sammlung Rudolf von Strasser, München.
- Spiegel W. 1995: *Geschnittene Gläser*, in: *Das Böhmisches Glas 1700–1950*, Band II, Passau, s. 110–131.
- Spiegel W. 1995: *Geschnittene Gläser*, in: *Das Böhmisches Glas 1700–1950*, band III, Passau, s. 64–83.
- Schöttner J. 2002: *Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice* (1. část). *Bezděz 11*, s. 63–102.
- Štular H. 1974: *Nekaj graviranih kozarcev iz muzejskih in zasebnik zbirk v Sloveniji delo Hieronima Hackela? (Celje ok. 1820–1844)*. In: *Situla, razpreve narodnega muzeja v Ljubljani*, Ljubljana, č. 14–15, s. 399–407.
- Trenkwald H. 1923: *Gläser der Spätzeit (um 1790–1850)*, Wien.

Obr. 1. Pohár s vikem z čirého, žlutě lazurovaného skla, na kupě řezaný výjev výpadu Nicolase Zrinského při obraně hradu Szigeth proti tureckým oblehatelům roku 1566 (podle obrazu Johanna Petera Kraffta). Mistrovice?, signováno A. Böhm, řezal August Böhm, před rokem 1837. Bývalé Schlossmuseum, Berlin.

Obr. 2. Pohár z čirého, červeně lazurovaného skla, na kupě v čtyřhranném poli řezaný výjev bitvy u Aspern. Mistrovice, řezal pravděpodobně August Böhm, kolem roku 1840. Sklářské muzeum v Novém Boru.

Obr. 3. Pohár s víkem ze žlutě lazurovaného, čirého skla, na kupě řezba Mojžiše (uprostřed), Aarona a Chůra – bitva s Amalékovci v Refidimu. Mistrovice?, řezal pravděpodobně August Böhm, kolem roku 1840. Passauer Glasmuseum, Passau.

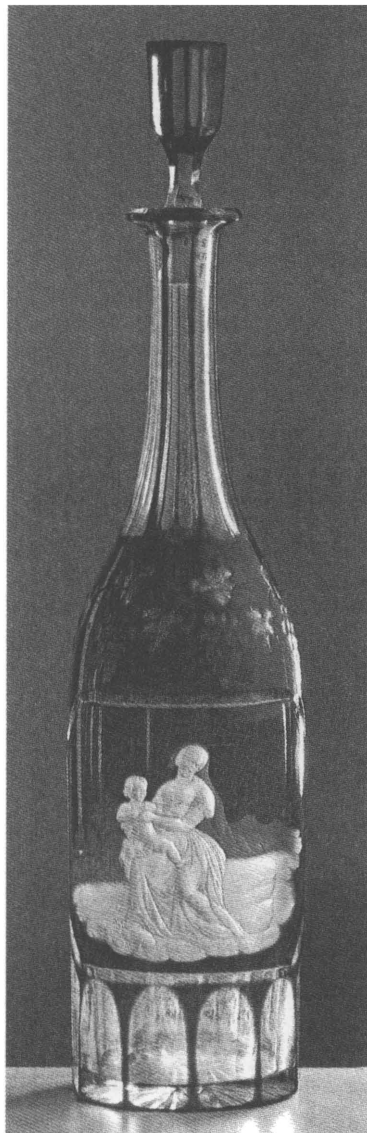
Obr. 4. Pohár s vikem, na kupě řezaný výjev bitvy Alexandra Velikého u Graniku. Anglie, značeno „Graviert von Aug. Böhm aus Meistersdorf in Böhmen 1840“ řezal August Böhm, 1840. Soukromá sbírka.

Obr. 5. Sádrový odlitek předchozího, detail. Muzeum skla a lustrů v Kamenickém Šenově.

Obr. 6. Pohár s víkem z čirého skla přejímaného rubinem, na kupě řezba bitevního výjevu; pod ním nápis „RICHARD COER DE LION AND SALADIN at the Battle of Ascalon“ Anglie, signováno A. Böhm, řezal August Böhm, kolem roku 1845. Kunstgewerbemuseum Köln.

Obr. 7. Láhev se zátkou z čirého skla přejímaného kobaltem, na těle v obdélném poli řezba matky s dítětem. Anglie?, signováno A. Böhm, řezal August Böhm, první polovina padesátých let 19. století. Passauer Glasmuseum, Passau.

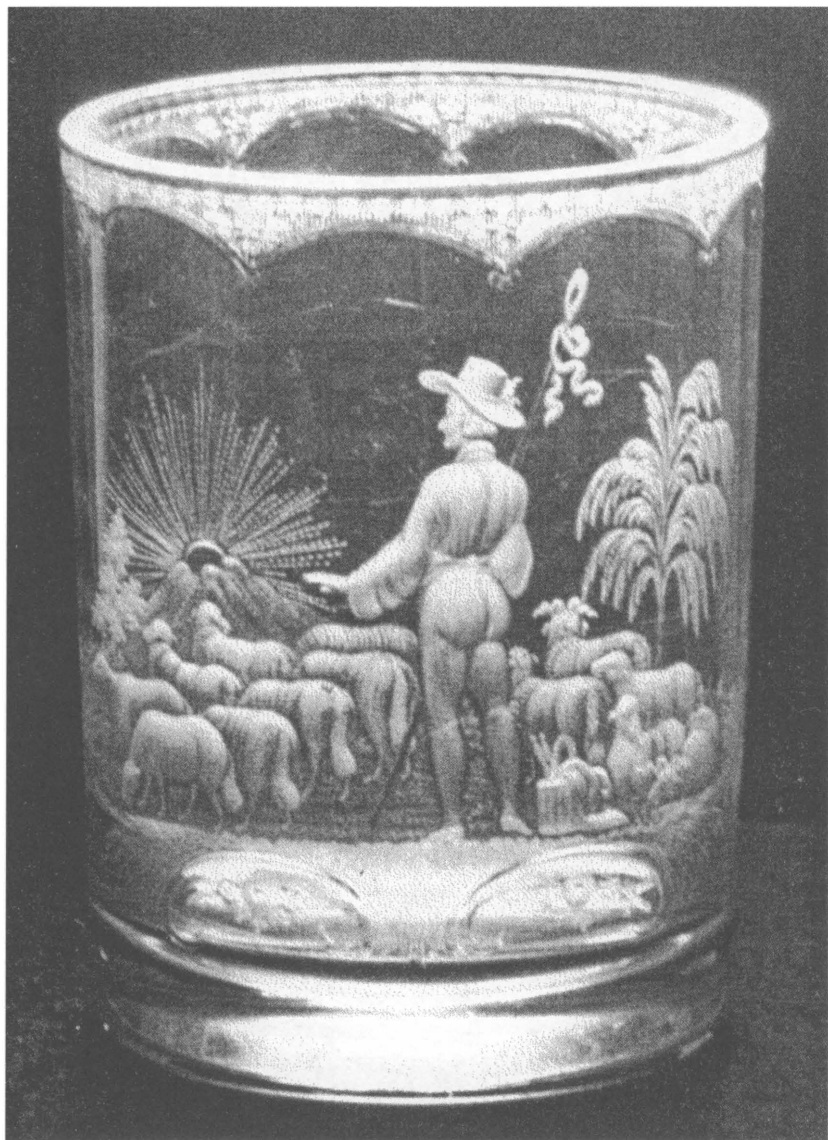
Obr. 8. Pohár s víkem ze žlutě lazurovaného skla, na kupě řezba loveckého výjevu. Mistrovice?, signováno A. Böhm, řezal August Böhm, kolem roku 1840. Soukromá sbírka.

Obr. 9. Pohár z čirého, částečně žlutě lazurovaného skla, na kupě řezba vojevůdců Blüchera a Wellingtona po bitvě u Waterloo; na zadní straně kupy nápis „H. V. v. Hoffbauer k. k. Oberverwalter von J. S. aus Verehrung“ Mistrovice, signováno A. Böhm, řezal August Böhm, kolem roku 1840. Uměleckoprůmyslové muzeum (zapůjčeno Sklářskému muzeu v Kamenickém Šenově).

Obr. 10. Čiška z čířého skla s řezbou postavy apořtola řimona sedícího u pisařského pultu; pod ní nápis „H. Simon Apost.“ na zadní straně další nápis „S. Walland 1840“ Severní Čechy nebo Celje, signováno (na zadní straně) „Hackel hats gemacht“ řezal Hieronymus Hackel, 1840. Uměleckopřůmyslové muzeum v Praze.

Obr. 11. Čiška z čirého skla s řezbou pastýře pozorujícího vycházející slunce. Severní Čechy nebo Celje, řezal pravděpodobně Hieronymus Hackel, dvacátá léta 19. století. Focke-Museum, Bremen.

Obr. 12. Číška z čirého skla s řezbou sedící Panny Marie s děčkem; pod ní nápis „H. Maria“
Celje, řezal Hieronymus Hackel, kolem roku 1840. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze.

RESUMÉ

Das Nordböhmisches Geschnittene Glas in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts – I.

Mistrovice (2. Teil)

Jan Schöttner

Meistersdorf (Mistrovice) war in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts eines der bedeutendsten Zentren der Glasveredelung (besonders des Glasschnittes) nicht nur in der Habsburgischen Monarchie, sondern in ganz Europa.

August Böhm war neben dem (eine Generation älteren) Franz Anton Pelikan (s. Anm. 3) der zweite ausgezeichnete Glasschneider, der aus Mistrovice stammte, wo er im Jahre 1812 geboren wurde.

Den Glasschnitt erlernte er wahrscheinlich in Pelikans Werkstatt, wo er vielleicht eine gewisse Zeit auch als Geselle tätig war. Im Jahre 1833 heiratete er Johanna Langer und kurz danach ging er ins Ausland. Er wirkte in England (Stourbridge, London), Deutschland (Hamburg) und in den USA. Im Jahre 1854 kehrte A. Böhm endgültig nach Hause zurück, wobei er ohne Zweifel seinen Geburtsort auch während seines Wirkens im Ausland besuchte. Z. B. im Jahre 1838 führte Böhm den Grafen Chotek bei dessen Besuch in Meistersdorf durch seine Werkstatt. Und schließlich hatte A. Böhm außer dem Sohn, der sich 1850 in England niederließ, noch weitere Kinder... Nach Pazaurek starb dieser hervorragende Glasschneider „...gänzlich verarmt im Spital von Warnsdorf...“ (s. Anm. 1) im Alter von 78 Jahren, d. h. im Jahre 1890.

A. Böhm war ein vielseitiger Glasschneider. Nichtsdestoweniger fand seine dramatische und temperamentvolle künstlerische Handschrift ihre größte Entfaltung in der Darstellung von Kriegsszenen mit ihren unglaublich bewegt geschnittenen Figuren der Krieger und ihrer Pferde. Diese Tiere werden in Böhms Ausführung zu Synonymen der Wörter Expression, Spannung und Drama. Das Pferd ist in seiner Auffassung nicht nur ein Tier, auf dem ein Reiter-Krieger sitzt, sondern ein vollwertiger Träger der Geschichte, des Ausdrucks, der den geschnittenen Kompositionen Böhms jenen dynamischen, ja fast turbulenten Charakter verleiht.

In die Zeit kurz nach dem Jahr 1837 wird der Schnitt auf dem gelb geätzte Becher aus dem ehemaligen Schlossmuseum in Berlin [Abb. 1] datiert, dessen Motiv die ersten Augenblicke des auf der Brücke über den Burggraben sich abspielenden Ausfalls von Niclas Zrinský festhält. Auf dem Becher befindet sich die Aufschrift „Zrinis Tod“, die man jedoch als irreführend bezeichnen muss, denn dieser kroatische Adelige fiel nicht im Kampf mit den Belagerern der Burg Szigetvár, sondern wurde nach seinem verzweifelten Ausbruchsversuch von den Türken gefangen und hingerichtet. Als Vorlage diente Böhm das Bild von Johann Peter Krafft aus dem Jahre 1826. Diese etwas steif wirkende Komposition ersetzte Böhm, wie schon Spiegl bemerkte (Zit. in der Anm. 5), durch Rubenssche Lebendigkeit.

Ungefähr drei Jahre später entstand ein weiterer Schnitt auf der Kupa eines Bechers mit Rubinüberfang (Glasmuseum Nový Bor), der A. Böhm zugeschrieben wird. Sein Motiv bildet die Schlacht bei Aspem, [Abb. 2]. Die Mitte der Komposition wird durch die Figur des Erzherzogs Karl dominiert, der – in der rechten Hand eine flatternde Flagge

haltend – an der Spitze seiner Kämpfer auf dem Pferd reitet. Das Schlachtfeld wird von Erde und herumliegenden Steinen gebildet, wobei dieselben Steine die Szene, in eine zusammenhängende Reihe am unteren Rand gehäuft, umrahmen. Unlängst wurde in den Sammlungen des Schlosses Mnichovo Hradiště ein mit diesem Schnitt identischer Becher identifiziert (s. Anm. 6). Als Vorlage diente ein Gemälde von Johann Peter Krafft. Im Zusammenhang mit dieser Arbeit soll das Deckelglas aus dem Passauer Glasmuseum [Abb. 3] erwähnt werden, welches ungefähr in derselben Zeit wie die Arbeit aus Nový Bor entstand. Auf der Kuppe dieses Glases befindet sich ein Schnitt (von Spiegl A. H. Pfeiffer zugeschrieben), der den auf einer Anhöhe sitzenden Moses darstellt, dessen ausgestreckte Arme von Chur (rechts) und von Aaron (links), dem Bruder Moses, gestützt werden. Im Hintergrund breitet sich das feindliche Heer aus. Es handelt sich also um eine Darstellung des Kampfes zwischen den Israeliten und den Amalekitern in Refidim (Exodus, 17/12–13) und nicht um eine Abbildung des Durchzugs durch das Rote Meer (Exodus, 14/26–28), wie Spiegl annimmt (Das Böhmisches Glas 1700–1950, Kat. Nr. III/145, Passau 1995).

Im Jahre 1673 malte Charles Le Brun das Bild Die Schlacht bei Granik (Paris, Louvre), welches im Jahre 1840 zur Vorlage für Böhms Schnitt auf der Kuppe eines Bechers aus klarem Glas (unbekannte private Sammlung), der den Sieg Alexanders des Großen über den persischen Satrapen im Jahre 334 v. Chr. darstellt (Spiegl, 1980, Abb. 103, 105) [Abb. 4, 5]. Inmitten des Schlachtgetümmels ist Alexander der Große auf dem sich aufbäumenden Pferd Bukefalos im Kampf mit einem persischen Kämpfer abgebildet. Ein anderer Perser, der ihm einen Todeshieb mit dem Säbel versetzen will, wird im letzten Augenblick vom General Kleitos angehalten, der damit Alexander das Leben rettet. Die Lebendigkeit, die Plastizität, die Großzügigkeit des monumentalen Stils sowie die Expressivität der Darstellung kommen auch in einem weiteren glänzenden Werk von A. Böhm (heute in den Sammlungen des Kunstgewerbemuseums in Köln am R.), das während seines Wirkens in England um das Jahr 1845 entstand, nämlich in dem Schnitt der Schlacht des englischen Königs, Richard Löwenherz, mit dem arabischen Herrscher Saladin (auf der Kuppe eines Bechers aus klarem Glas), zu welcher es im Jahre 1191 bei der Stadt Akkos im Heiligen Land kam (Spiegl, 1980, Abb. 104, 106) [Abb. 6]. Im Gegensatz zum Schnitt der Schlacht bei Granik, der in drei Ebenen komponiert wurde, gibt es hier nur eine Ebene. Böhms Aufmerksamkeit richtete sich nur auf die Kämpfer und ihre Pferde. Als Vorlage für dieses Werk diente ein Gemälde von Abraham Cooper aus dem Jahre 1828. Obwohl bisher keine Beweise für eine Tätigkeit Böhms in benachbartem Irland bekannt sind, wurde ebendieser Becher im Jahre 1853 auf der Irish Industrial Exhibition ausgestellt (s. Anm. 10).

Eine weitere signierte Arbeit, die während des Aufenthaltes Böhms in England entstand, ist der Schnitt eines Reiters (wahrscheinlich eines Arabers) auf einem galoppierenden Pferd in einem ovalen Feld auf einer grün überfangenen Flasche (Kovacek, 1900, Kat. Nr. 167). Ungefähr in dem selben Zeitabschnitt, um das Jahr 1850, wurden von A. Böhm zwei weitere Schnitte auf mit Kobalt überfangenen Flaschen geschaffen, welche aus morphologischer Sicht völlig identisch mit der vorherigen sind. Auf der ersten Flasche (heute im Glasmuseum in Reinbach) befindet sich ein Schnitt des göttlichen Ehepaars Flora und Zefyr [Abb. 7]. Auf der anderen (Passauer Glasmuseum) ist eine Mutter mit einem nackten Kind auf dem Schoß abgebildet. Trotz der Abwesenheit von jeglichen Attributen kann man voraussetzen, dass es sich um die Jungfrau Maria mit dem Jesuskind handelt.

Wann genau und wie lange August Böhm in England und vielleicht auch in Irland arbeitete, wurde bisher nicht geklärt. Über seine Tätigkeit in Hamburg ist nichts bekannt,

außer dass er dort nach Pazaurek „... auch lange Zeit (...) ganz verschollen bleibt... (s. Anm. 12), gleiches gilt für seinen Aufenthalt in Amerika.

Die endgültige Rückkehr Böhms in die Heimat wird, wie Spiegl erwähnt (s. Anm. 13), im Jahre 1854 oder kurz davor angenommen. In diesem Jahr schuf August Böhm den Schnitt zum Thema “Österreichs Stolz und Freude” – eine Darstellung des kaiserlichen Ehepaars Franz Joseph I. und seiner Gattin Elisabeth – auf einem nicht erhalten gebliebenen Riesenpokal (67 cm). Sechs Jahre später entstand noch ein monumentales Werk Böhms – ein (ebenfalls nicht erhaltener) Becher – ein Schnitt der Stadtansicht von (Nový) Bor mit der Jungfrau Maria und Jesuskind auf der gegenüberliegenden Seite der Kupa.

Aus den 50er Jahren des 19. Jahrhunderts stammen auch ein paar Böhm zugeschriebene Becher von außerordentlicher Qualität mit Schnitten, deren Motive Jagd und Wild darstellen. Stellvertretend für alle seien hier genannt wenigstens der Schnitt von zwei kämpfenden Hirschen auf der Kupa eines gelb glänzten Deckelbechers, der in der Auktion der Kunstwerke aus der Sammlung Joseph Malers angeboten wurde (4. Auktion Altwiener Glassammlung, Sammlung J. M. /Joseph Maler/ 27. Sept. 1994, Kat. Nr. 215), und der Deckelbecher mit dem Schnitt einer Jagd (private Sammlung) [Abb. 8].

August Böhm war, was die Motive seiner Schnitte betrifft, ein besonders vielseitiger Glasschneider. Deswegen ist es nicht überraschend, dass er sich auch dem Porträtschnitt widmete. Böhm schnitt aufs Glas Bildnisse von offiziellen Vertretern der zeitgenössischen politischen Szene, wie man nach den erhaltenen Arbeiten vermuten kann. Als Vorlage dienten ihm graphische Blätter oder aktuelle Münzen. Es handelt sich also um keine Porträts nach der Wirklichkeit, wie sie Dominik Biemann anfertigte. In einigen Fällen kann man ihm allerdings das Bemühen, die Psychik der porträtierten Person darzustellen, nicht aberkennen. Zu den charakteristischen Merkmalen der Schnitte Böhms gehören die malerische Auffassung und die Abbildung des Porträtierten aus der Front- oder Dreiviertelsicht. Dies im Gegensatz zu Biemann, der das Profil bevorzugte. Andererseits kann man bei diesen Arbeiten eine gewisse Strenge und manchmal sogar Ungeschicktheit bemerken. Im Glasmuseum in Kamenický Šenov werden zwei teilweise gelb geätzte Becher mit signierten Schnitten von A. Böhm aufbewahrt (es handelt sich um ein langfristig ausgeliehenes Eigentum des Kunsthistorischen Museums in Prag). Auf dem ersten Becher ist in einem runden Medaillon die Büste des Marschalls G. L. Blücher von Wahlstadt abgebildet. Der zweite wird von einem Schnitt der Heerführer Wellington und Blücher auf dem Schlachtfeld nach dem Sieg bei Waterloo geschmückt [Abb. 9]. Beide Becher entstanden um das Jahr 1840, zum 25. Jahrestag der Niederlage Napoleons I. Obwohl beide Schnitte von der formalen Seite her vollkommen ausgeführt sind, kann man die Tatsache nicht übersehen, dass sie für Böhm einen ungewöhnlich, statischen, fast theatralischen Eindruck erwecken. Eine Erklärung könnte vielleicht darin bestehen, dass sich A. Böhm strickt an die unbekannte Vorlage hielt, die ihm der ebenfalls unbekannte Besteller J. S. gab, der beide Becher H. V. von Hoffbauer schenkte, wie die Inschriften auf beiden Bechern belegen.

Das umfang reiche Werk dieses Glasschneiders (dessen letzte bekannte Arbeiten in die 60er Jahre des 19. Jahrhunderts datiert werden) stellt einen der Höhepunkte der Glasveredelung mit Schnitttechniken in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts dar, obwohl er (im Gegensatz zu D. Biemann) keine offizielle malerische Ausbildung erhalten hatte. Die Krönung seiner schöpferischen Bemühungen bilden seine Schlachtszenenschnitte.

Ein weiterer vermutlich aus Meistersdorf Glasschneider stammender, der ins Ausland arbeiten ging, war **Hieronymus Hackel** (1784–1844); im Gegensatz zu Böhm kehrte er

aber wahrscheinlich nie wieder zurück. Die beruflichen Anfänge soll er nach Pazaurek im Kreis von F. A. Pelikan erlebt haben (s. Anm. 23).

In den 20er, spätestens jedoch den 30er Jahren ging Hackel ins Ausland, in das damalige niedersteirische Cilli (Celje), das auf der für den Handel sehr wichtigen Verbindungslinie zwischen Wien und Triest liegt. In Cilli war Hackel bis zu seinem Tod im Jahre 1844 tätig.

Die Werke dieses Glasschneiders wurde lange Zeit als Arbeiten eines anonymen Künstlers bezeichnet, den man „Meister der aufgehenden Sonne“ nannte. Diese Bezeichnung benutzte zum ersten Mal H. Trenkwald (s. Anm. 26). J. Brožová äußerte (auf Grund einer formalen Analyse) im Jahre 1977 als erste die Meinung, dass der in Cilli wirkende H. Hackel und der sog. „Meister der aufgehenden Sonne“ ein und die selbe Person seien (s. Anm. 27).

Von allen Werken bzw. Schnitten Hieronymus Hackels sind nur zwei bekannt, die seine Signatur tragen. Die erste Arbeit, ein zylinderförmiger Becher aus klarem Glas (heute in den Sammlungen des Victoria and Albert Museums, London) wird in die Jahre 1835–1840 datiert. Der Schnitt auf der Vorderseite stellt drei junge Männer in antikisierender Soldatenkleidung dar, die auf zwei Stöcken einen älteren Mann tragen. Diese Szene wird „Dir o Vater“ genannt. Der zweite von Hackel signierte Becher befindet sich in den Sammlungen des Kunsthistorischen Museums in Prag. Der hier durchgeführte Schnitt stellt den Apostel Simon dar, der in einem Sessel mit einer volutenartig eingegerollten Lehne sitzt. Unter dem Schnitt befindet sich die Inschrift „H. SIMON APOST.“ [Abb. 10].

Dieses Werk von Hackel trägt, wie schon Pazaurek erwähnt (s. Anm. 28), im Grunde genommen alle charakteristischen Merkmale der Schnitte dieses Glasschneiders: faltenreiche Gewänder der Figuren, genau und fein geschnittene Glorioten um die Häupter der Heiligen, die an das Motiv der aufgehenden Sonne erinnern, welches in den Hackel zugeschriebenen Schnitten mit Jagd- und pastoralen Szenen erscheint, weiter die Punktueierung von Mattflächen sowie eine symmetrische Umrahmung figuraler Szenen, die von gravierten Halbpalmetten mit weiterer Vegetation gebildet wird. Ihre eigene Typik haben auch die Gesichter von Hackels Figuren, die sich durch eine dicke Nase, hohe Stirn, sorgfältig nach hinten gekämmte Haare und fast geschwollen wirkende, betonte Augenlider auszeichnen.

Auf Grund von dieser zwei signierten Werken kann man Hieronymus Hackel noch weitere Arbeiten zuschreiben wie Schnitte mit sakralen Motiven (Heilige, Apostel, die Jungfrau Maria, Christus, das Letzte Abendmahl etc.) [Abb.12] oder mit Jagd- oder pastoralen Motiven [Abb. 11], wobei man bedenken muss, dass Hackel in seiner Werkstatt in Cilli auch von ihm geschulte Helfer gehabt haben kann.

Hieronymus Hackel wird traditionell schon seit der Zeit von G. E. Pazaurek dank seiner Herkunft zu den Glasschneidern aus Mistrovice gezählt. Sein Werk kann man als motivisch, aber auch formal konstant bezeichnen, wobei gerade dieser Fakt bzw. eine gewisse Spezifik der Werke Hackels ermöglicht, ihm mit einem hohen Wahrscheinlichkeitsgrad (nach einer gründlichen formalen Analyse) auch nicht signierte Arbeiten zuzuordnen. Die Ausführungsqualität der Schnitte der Figuren, deren Gesichter usw. ist außerordentlich, allerdings bei weitem nicht so meisterhaft wie z. B. bei den Werken von D. Biemann oder A. Böhm. Einem Vergleich mit den hervorragenden Wildszenen des zuletzt genannten Meisters kann die Gestaltung der Hirsche von Hackel nicht standhalten.

Neben den oben angeführten Glasschneidern wirkten in Mistrovice in der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts zweifellos noch sehr viele andere, aber es gelang bis heute leider nicht, irgendwelche von ihnen signierte Werke zu finden. Über **August Hegenbart** ist z. B. bekannt, dass er 130 Leute beschäftigte. **Florian Güntler** (geb. 1793) war in seiner Glasveredelungsfabrik der Arbeitgeber von 120 Mitarbeitern (s. Anm. 29).

Um die Mitte des 19. Jahrhunderts begann sich der Schwerpunkt der Glasveredelung in das nahe Steinschönau (Kamenický Šenov) zu verlagern, wo schon früh (im Jahre 1886) die Eisenbahn hinführte. Die Bedeutung von Mistrovice als Zentrum der Glasveredelung der ging in zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts unaufhaltsam zurück.

HISTORIE DOLOVÁNÍ UHLÍ VE VARNSDORFU DO ROKU 1892

Miroslav Veselý

Miroslav Veselý: *The History of Coal Mining in Varnsdorf until 1892*

All over the 19th century the individuals and mining partnerships were trying to mine coal. But complicated geological conditions and little depth of deposit caused, that mining in Varnsdorf was out of pocket and in this respect all pits were left after some time and coal mining was stopped. The main subject matter of this article is concentrated on the rise and the activity of mining partnerships and location together with the description of the pits they ran.

Historie dolování uhlí ve Varnsdorfu začíná nejpozději v 1. polovině 80. let 18. století. Již na mapě prvního vojenského (josefského) mapování z let 1780 až 1783^{1/} je totiž uveden v osadě Světliny – 1. díl uhelný důl. Ležel mezi Studánkou a Dolním Podlužím na katastru obce Studánka při jejím jz. okraji.^{2/} K němu se také váže informace bílinského lékaře a geologa *Dr. Franze Ambrose Reusse* z roku 1793. Ta uvádí, že v plochém návrší východně od pražské silnice, nazývaném „Wurstberg“ (též *Lichtenhahner Berg* – Světlinský vrch, jehož součástí je *Kostelní les*, dříve nazývaný jako *Kirchenwald* nebo *Kirchenbusch*), byly raženy dvě štolky za účelem vyhledání uhelných slojí. První z nich, hnaná nedaleko Varnsdorfu od východu k západu do vzdálenosti 100 až 150 loktů (český loket = 59,27 cm) skutečně uhlí zastihla. Následně na jižním svahu vyhloubená šachta narazila pod vrstvou břidlice a jílovce na uhelnou sloj mocnou pouze 5 až 6 palců (český palec = 2,464 cm), a tak byl původně vrchnostenský důl přenechán důlnímu. Nakonec byla těžba pro malou výtěžnost dolu a přívaly vody stejně zastavena.^{3/} Zpráva aktuára Královského horního soudu v Kutné hoře *Eraßma Pschorna* (v některých pramenech uváděn jako *Pschorr*) z 21. června 1800 k tomu udává, že štola

ražená ve východním svahu návrší v pevné hornině 185 láter jihozápadním a pak 50 láter západním a 109 láter severozápadním směrem již před rokem 1784, dosáhla délky 345 láter a vycházely z ní na povrch tři větrací šachty (české látro = 207,445 cm).

Dlouholetý nedostatek dřeva a jeho zdražování spolu se snahou zvýšit v lokalitě zaměstnanost a získat prodejem uhlí kapitál pro rozvoj místního obchodu a řemesel, vedly mezi 11. únorem a 17. dubnem 1800 ke sdružení 58 akcionářů a k založení „Rumburské kamenouhelné těžební společnosti“ (Stadt Rumburger Steinkohlen Gewerkschaft) pod vedením velkoobchodníka Antona Salomona z Rumburku. Do června nechala společnost s počátečním kapitálem 10.000 zlatých otevřít a prozkoumat 13 či 14 let opuštěnou již částečně pobořenou štolu. Na základě poznatku, že důl není vytěžen, nechali ve dně staré stoly vykopat 8 láter hlubokou šachtu a provést zkušební vrt. Po náhlém zavalení šachty do výše 3 sáhů nade dno byly z této úrovně na západ i na východ raženy krátké překopy. U Světlin nově vyhloubená 6 a 3/4 látra hluboká šachta narazila na dvě polohy uhlí (v hloubce 5 a 3/4 látra a 4 a 1/2 látra). Třetí zploštělá, 10 až 24 palců mocná sloj uhlí, zastížená ve dně šachty, zapadala pod 39° až 55° na jih. Směrem na západ do vzdálenosti 12 a 3/4 sáhu (český sáh = 177,78 cm) se ztenčovala na 6 až 17 palců a byla navíc tektonicky porušena. Na východní stranu ražený překop ukázal, že sloj je zde mocná 12 až 18 palců a přechází v uhelný jílovec, který se ve vzdálenosti 12 sáhů od šachty vytrácí. Nalezena zde byla také 5 stop mocná vrstva mouru (česká stopa = 29,63 cm).

V únoru 1800 byly Antonu Salomonovi propůjčeny dvě čtvercové dolové míry pod názvem „Na staré naději“ (Zur alten Hoffnung nebo zjednodušeně Alten Hoffnung), které se rozprostíraly mezi Studánkou a Světlinami na pozemcích Josepha Tietzeho, Andrease Zaabela a Andrease Christoha z Dolního Podluží. Varnsdorfská štola nadále sloužila jako dědičná a odvodňovací. Vedením prací byl pověřen důlní z jiřetínských dolů Joseph Hellmich. Ten nechal v okolí Kostelního lesa provést další dva vrtné pokusy – první byl hluboký 22 sáhů a druhý 3 sáhy a 5 stop – a pomocí střelné bavlny vyhloubit 6 zkušebních šachet, které narazily místy na uhlí, místy na jíl a jinde na písek, droby, čedič nebo břidlice. Nejhlubší z nich dosáhla hloubky 29 loktů. Na doporučení aktvára E. Pschorna byla ražena na jih nová níže položená štola, která zastihla druhou uhelnou sloj. Z ní byla pak metodou výstupkového dobývání směrem na sever napojena stará štola. Cirkulaci vzduchu obnovili vyčištěním jedné ze starých šachet. Prozkoumanost na severu u Studánky

a na východní varnsdorfské straně návrší uznali nakonec díky těmto i starším pokusům za dostatečnou. Navíc nová kutací šachta na jižním okraji Kostelního lesa zastihla uhelnou sloj vlivem vzniku tahových puklin přestřiženou. Přitom se šachta se sesula a zavalila kamením, a tak ze všech uvedených důvodů zde byly další průzkumné práce zastaveny. Důl, ve kterém pracovalo mimo důlního 6 až 8 horníků a dva tešaři, byl činný do března 1803. V prvním roce vyprodukoval 135 korců popela a 728 korců uhlí, v roce 1801 pouze 277 korců uhlí a v roce 1802 a v lednu 1803 celkem 690 korců uhlí. Korec uhlí (horní korec = 157,89 litru či 140 kg) se prodával za 30 krejcarů, popel (používaný rolníky ke hnojení polí) za 20 krejcarů a prosetý popel za 45 krejcarů. Z ekonomické bilance dolu jednoznačně vyplývá, že hospodaření dolu bylo vedeno patrně uměle jako vyrovnané, ale v konečném důsledku byl důl ztrátový.^{4/} Dobový popis více méně ztotožňuje Salomonův důl se starším dolem u Studánky. Nová těžní šachta ležela od starého dolu asi o 42 metrů více na západ a od původní staré stoly asi o 38 metrů více na sever. Ze šachty byla ražena severovýchodním směrem nová, minimálně 360 metrů dlouhá štola, která směřovala k vodní nádrži Valčík a naproti přes silnici ležícímu vrchu Blaue Stein (dnes bezejmenná kóta 454 m n. m.) a zasahovala již na varnsdorfský katastr.^{5/}

Jednalo se o jeden z typických malodolů, jejichž charakteristiku a podmínky jejich existence jsme zmínili již na jiném místě.^{6/} Výhodou takového dolu byly relativně nízké provozní náklady. Nevýhody spočívaly ve způsobu organizace práce tzv. metodou „těžby do pole“.^{7/} To znamená, že při naražení uhlí byla sloj sledována a zároveň těžena tzv. slednou chodbou, případně překopy směřujícími ke hranici dolového pole. To sice vedlo k okamžitému zisku, avšak v průběhu těžby se vlivem prodlužování transportních cest těžba zpomalovala a tím i prodražovala. Obdobným způsobem pracovala řada dolů na mnoha místech severních Čech.^{8/} Důl ve Světlinách byl v příštích letech opakovaně otvírán, zkoumán a dotěžován stejně jako jižněji ležící důl z 50. let 19. století „Anton Segen Gottes“ u Světlin.^{9/} Lze předpokládat, že varnsdorfská štola stále sloužila k jeho odvodňování.

Uhlí bylo v Kostelním lese nacházeno i při stavbě vodovodu pro město Varnsdorf. Odvodňovací štola starého dolu přitom byla využita v roce 1893 pro jímání pitné vody. Pramen zvaný „Schweife“ (Schweifequelle), vyvěrající necelých 250 metrů na východ od katastrální hranice obce Studánka, byl svou vydatností 1,63 litru za sekundu nejsilnějším ze všech tří tehdy podchycených pramenů. Na štole byla zřízena jímací

šachta a v ní nainstalováno vodní čerpadlo. Dalším možným vodárenským podchycením staré štoly může být podle mistra varnsdorfského střediska podniku Severočeské vodovody a kanalizace, závod Děčín *pana Szylara* 145 metrů na szs. vzdálený pramen jímaný v 10 metrů hluboké šachtě. Šachta zbudovaná z betonových skruží o průměru 1,5 metru je zakryta malým přístřeškem a leží 75 metrů na jih od třetího pramene zvaného „Flössquelle“. Protože se šachtu pro silný přítok vody ještě nepodařilo vyčerpat a zrevidovat, nelze tuto domněnku potvrdit ani vyvrátit. Dobové písemnosti však tento pramen jako podchycení důlní štoly neuvádějí.^{10/} Všechny tři prameny se nacházejí v nadmořské výšce 478 metrů. Prohlídka severní části Kostelního lesa na dotčené parcele č. 1253 mezi bývalými kamenolomy a na severněji položené parcele č. 1250, jež jsou v dnešních mapách označovány názvem „V lomech“ přinesla zjištění, že v okolí pramenů se nachází řada menších terénních nerovností, zejména více jak desítka kamenitých haldiček, které budou s největší pravděpodobností pozůstatkem kutací činnosti i vodárenských prací. Dlouhé jsou 1,5 až 6 metrů, široké od 2 do 3 metrů a vysoké 0,3 až 0,7 metru. Další uhlí bylo naraženo v severní části Kostelního lesa severovýchodně od Studánky při budování varnsdorfské větve vodovodu do sousedního Seifhennersdorfu. Pod čedičovým příkrovem se v tufech nacházely uhelné lupky a uhlí, jež se podobalo uhlí z nedalekého Niederleutendorfu. Místy sestávalo z bitumenózního dřeva a bylo prostoupeno pyritem nebo markazitem.^{11/}

Podle provozní zprávy ze 7. ledna 1902 byl Salomonův důl v průběhu 2. pololetí 1901 při hornických pokusech majitele rumburského panství pana Johanna, knížete z Lichtensteinu, za vedení báňského inženýra Josefa Sýkory ze Smíchova znovu otevřen a prozkoumán. Ve štole nalezená uhelná sloj mocnosti 6 až 15 palců (vídeňský palec = 2,634 cm) se šikmo ukláněla pod 45° a uvažovalo se o jejím dotěžení za pomoci nové štoly, která by starou štolu podsedala.^{12/} Provozní zprávy z roku 1903 a začátku roku 1904 však realizaci tohoto záměru již nepotvrzují.^{13/}

V roce 1836 byly z důvodu prudkého rozmachu tovární výroby a trvalého nedostatku dřeva založeny z podnětu místních továrníků a měšťanů čtyři kutací společnosti. Jako první vznikla z podnětu Johanna Reinholda těžařská společnost sestávající z následujících členů a s tímto počtem dolových podílů: Alois Richter (28) a Heinrich Wenzel Stolle ze Starého Varnsdorfu (28), Johann Richter (10), Johann Michel Goldberger (5), Anton Runge z Nového Franzentalu (5), Vinzenz Liebisch (5), Joseph Hanisch (5) a Karl Hanisch ze Starého Varnsdorfu (5), Nikolaus Endler

z Karlsdorfu (5) a August Schubert (32). Později J. Richter a J. M. Goldberg přenechali své dolové podíly H. W. Stollemu a V. Liebisch nechal své podíly přepsat na Francisku Liebischovou z domu č. p. 123.^{14/} Podíly J. Hanische a K. Hanische byly v roce 1857 z horních knih vymazány.^{15/} Po mamých kutacích pokusech na různých místech Varnsdorfu, při nichž bylo bezvýsledně vynaloženo 2.000 zlatých konvenční měny, navrtala v květnu 1837 společnost Ignaze Kreibicha na severní straně pozemků patřících ke statku Ignaze Kreibicha č. 131 ve Starém Varnsdorfu (dnes dům č. p. 243)^{16/} vrstvu hnědého uhlí.^{17/}

Nedaleko odtud narazila dne 10. června 1837 těžební společnost Johanna Reinholda na západním svahu Špičáku (vrch při sv. okraji obce 545 m n. m.) v lokalitě zvané Die Krummerflur v hloubce 13,3 metru na uhelnou sloj mocnou 158 cm.^{18/} Z nálezných šachty, umístěné na pozemku statku č. 123 Antona Rungeho ze Starého Varnsdorfu, byly raženy na JZZ, SSZ, SVV a JJV překopy, které potvrdily existenci slaje i v okolí šachty. Podle dobrozdání horního přísežného Loose ze 4. července 1837, který vykonal inspekční cestu po lužických hnědouhelných dolech, se na povrchu ležící uhlí zdálo jako velmi slušné kvality a tudíž dobře využitelné. Obsahovalo jen málo síry a jevílo se tvrdším než uhlí z Žitavské pánve. Také mělo více smolný vzhled.^{19/} Zpráva saského geologa A. Hallbauera z roku 1838 nás informuje, že hnědouhelná formace na Špičáku u Varnsdorfu obklopená žulami, čediči a znělci, je podobná uhlí od Teplic a Ústí nad Labem. Sestávala z čedičových tufogenních hornin silně impregnovaných pyritem a z mocných vrstev silně bitumenózních břidlic, tvořících podloží i nadloží několika hnědouhelných slojí. Vrstvy zapadaly přibližně pod 25° až 35° na severovýchod k vrcholu Špičáku.^{20/}

Na základě těchto skutečností podali Johann Reinhold, Alois Richter a Heinrich Wilhelm Stolle ve dnech 12. a 16. června 1837 žádost o úřední ohledání místa nálezu a propůjčení jedné dolové míry. To bylo vykonáno za účasti žadatelů a rychtáře Johanna Michaela Goldberga hormistrem substitute Horního soudu v Hrobě Franzem Klementem Paulusem dne 22. června 1837. Téhož dne byla těžárstvu propůjčena jedna velká jednoduchá dolová míra pod ochranným názvem Segen Gottes Zeche. Zaujímal na povrchu terénu vyměřený dobývací prostor rozměrů 224 a 56 sáhů, tj. 424,8 x 106,2 metru a nacházela se na pozemcích topografické č. 747 až 753, patřících k *Rungeho* hospodářství. K ní byly v terénu současně vyměřeny a společnosti propůjčeny další tři dolové míry pod názvem Reichensegengottes (Bohaté Boží požehnaní). Dolové pole o celkové výměře 849,6 x 212,4 metru přiléhalo na

severu svou delší stranou k saské hranici. Zamítnuto tak bylo původně navrhované položení dolového pole, kdy mělo být v bodě tvořeném náleznou šachtou pootočeno o 12° tak, že by zasahovalo svým severovýchodním okrajem asi 70 metrů, tj. přibližně třetinou rozlohy jedné dolové míry, za státní hranici (směr SV, tj. přibližně 62° místo původně uvažovaných 74°, tj. na SVV). Nálezná šachta se přitom nalézala uprostřed dolového komplexu. Podle varnsdorfského kronikáře Antona Palmeho byl sled horninových vrstev následující: čedičová suť – 14 loktů, uhlí – 3 palce, v hloubce 22 loktů druhá sloj dobrého použitelného uhlí – 12 palců, jíl s uhlím – 1 loket, pevný písek – 1 loket, lesklé černé nepoužitelné uhlí – 1,5 lokte, písek přecházející v pískovec – 4 lokte, tzv. mrtvé uhlí^{21/} nejprve tmavošedé a později červenohnědé barvy, přecházející v břidličnatý lupek – 12 a čtvrt lokte, 1/4 lokte mocná vrstva písku přecházející v 1 a 3/4 lokte silnou polohu pískovce, hnědočervené špatně hořící, po síře páchnoucí a na vzduchu černající uhlí – 8 loktů, značně pevný šedý pískovec – 1 loket, mrtvé neupotřebitelné uhlí – 2 lokte, velmi pevný pískovec – 3 lokte, zkamenělé dřevo – 1/4 lokte, uhlí se zkamenělým dřevem – 1/2 lokte, hlína s pískem a zkamenělým dřevem – 2 a 1/2 lokte, pískovec – 2 a 1/2 lokte, písek s uhelným proplástkem – 1/2 lokte, uhlí s pískem a zkamenělým dřevem – 1 a 1/2 lokte, pevný pískovec – 1/4 lokte, nepoužitelné hnědé uhlí, na vzduchu se rozpadající lignit s černými úlomky – 2 lokte, modrošedý bublinatý pískovec s černými tečkami (nejspíše písčité tuf s uhelným pigmentem) – 1 loket. Potom v jílovec přecházející vulkanická hornina a horninová masa podobná hnědému uhlí – 7 a 3/4 lokte, čedičová hornina – 1/2 lokte, střídající se polohy mrtvého uhlí a čedičové horniny až do hloubky 96 loktů (tj. asi 74,5 metru), nakonec zvětralá žula, která v tu dobu ještě nebyla proražena. Přitom jako jediná dobytelná byla pouze dvanáctipalcová sloj.^{22/} Saský geolog R. Reinisch, uvádějící u téže šachty hloubku 57,60 metru,^{23/} použil při přepočtu zjevně místo dolnorakouského (vídeňského) lokte českého lokte.

Naprosto přesná je Schlegelova informace, že šachta byla umístěna mezi dvěma haldami hlušiny. Ty stály na Rungeho pozemku, pozdější parcele kat. č. 4090 (statek č.p. 123, jehož majitelem je později uváděna Karolina Richter)^{24/} a na parcele č. 4160 patřící k hospodářství č. p. 112 Josefa Pohla. Šachty pak byly situovány na jih od první a na sever od druhé haldy ve vzdálenosti asi 120 metrů od sebe. Na Rungeho pozemcích č. 4091 (zahrada později též patřící Karolině Richterové) a na hranici důlního (jalového) pozemku č. 4092 stála mezi oběma odvaly dvě

stavení, z toho první na stavební parcele č. 1000 bylo hospodářské, druhé na důlním pozemku bylo patrně vystavěno v souvislosti se vznikem dolu. Jedno z nichž údajně obýval důlní August Schubert, který sem přesídlil z olbersdorfských dolů od Žitavy, a druhé důlní tesař Werner.^{25/} V nezjištěné době opravený stabilní katastr z roku 1843 skutečně potvrzuje jako pozdějšího vlastníka objektů Augusta Schuberta.^{26/} U hald byl zřejmě postaven také cechovní dům či kolna na uhlí a zřejmě i zastřešení ohlubně těžní jámy,^{27/} nebo funkci jednoho z důlních objektů zaujalo stávající hospodářské stavení. Těžní šachta, založená asi o 145 metrů severněji, dosáhla nakonec po provedení vrtné zkoušky celkové hloubky 104 loktů, tj. téměř 81 metrů (vídeňský loket = 1,8965 m).

Naproti tomu sekční geolog Johann Jokély z Říšského geologického ústavu ve Vídni, který lokalitu navštívil v létě roku 1857, popisuje hlavní šachtu následovně: čedičový tuf nahoře s čedičovým šterkem – 11,39 m, horizontálně uložený čedič – 22,78 m, tuf – 8,23 m, zelený kostkový jíl – 1,9 m, černý jíl smíšený s pískem – 0,95 m, žlutošedý jíl – 0,95 m, hnědé břidličnaté uhlí – 0,79 m, hořlavé lupky s otisky rostlin a ryb – 1,58 m, žlutošedý tufový pískovec s otisky rostlin – 5,06 m, uhelné lupky – 7,60 m, tufový pískovec – 1,58 m, uhelný lupek špatných technických vlastností – 5,07 m, tufový pískovec s vrstvou uhelných lupků – 1,58 m, žulový šterk. Celkovou hloubku uvádí 69,47 metru a úklon uhelné vrstvy 45°.^{28/}

Obdobnou geologickou situaci s výskytem 56 cm mocné sloje uhlí a s níže ležící 2 až 3 palce silnou vrstvou písčitého lupku a leštivých břidlic popisuje saský geolog H. B. Geinitz. Sloj byla podle něj na mnoha místech porušena či náhle odříznuta a její pokračování bylo nutno hledat dále. Protože dvanáctipalcová sloj v jámě klesala do hloubky v příkrém sklonu 60° až 70° a mohutný přítok vody ztěžoval její dobývání,^{29/} přičemž obdobně tomu bylo i na sousedním dole Concordia, obrátil se J. Reinhold dne 25. července 1838 na substituci Horního soudu v Hrobě s žádostí o přiznání štolového práva. Dne 30. července byl hormistrem Paulusem úředně ohledán Rungeho pozemek top. č. 752^{30/} a povoleno zde ražení dědičné štolý odvodňující oba doly.

Práce na štole, hnané od jihozápadního okraje dolového pole Reichenseggottes severovýchodním směrem (63°), byly zahájeny 20. srpna téhož roku. Štola přitom sledovala jižní stranu hranice mezi severními a jižními dolovými mírami ve vzdálenosti asi 24 metrů.^{31/} Směrem od svého ústí pronikla štola nejprve modrým jílem s jemným pískem, který postup prací velice ztěžoval. Po něm následoval tekoucí písek (horníky

velice obávaná kuřavka), na 80. sáhu narazili na místy zvětralý a občas zcela tvrdý čedič a žulu, potom na jílovitou horninu. Ve vzdálenosti 100 sáhů od vchodu narazili na stejnou zvětřalou žulu, jakou navrtali na dně těžní jámy. Následovaly vulkanické horniny a pyrit. Přitom zde vyrazilo takové množství vody, že došlo k zavalení spodní části šachet a museli je hloubit znovu, aby se opět dostali k uhlí. V dalším ražení pokračovali jen s přestávkami. V roce 1843 dosáhla štola délky zhruba 285 metrů a do roku 1850 délky 250 sáhů, tj. 474 metry. Čerstvě dokončená štola byla nakonec zaplavena a zdemolována vodou. Za čas těžířstvo štolu, kterou muselo vy dřevit, opustilo a vybudovalo novou, tentokrát z kamene vyzděnou štolu. Do konce roku 1839 proinvestovala společnost 12 000 zlatých, aniž by dosáhla výraznějšího úspěchu.

Pozoruhodné však byly objevy Augusta Schuberta, který v dolech našel zkamenělá dřeva, struskovité horniny vulkanického původu, hnědočervenou železnou rudu, kyzy s obsahem železa, mědi a síry a s krysťaly skalice, zrnité černohnědé útvary podobné břidlicím, lesklou železnou rudu, železný okr, bublinaté pískovce, otisky velkých palmových listů, zkamenělé otisky vrbových a jabloňových listů v mrtvém (tj. v podstatě hluchém) uhlí a v jílovcí, otisky velkých kapradinových listů a větviček jehličnanů a otisky listů dosud neznámých dřevin. Přitom listy samy měly vzhled černého uhlí a na vzduchu rozpraskávaly. Přírodovědci i geologové, kteří důl navštívili, byli údajně zdejší rozmanitostí geologických vrstev překvapeni.^{32/}

Práce na dole poznamenala také řada neštěstí. Již 25. října 1838 zahynul při zavalení šachty třicetiletý důlní tesař Gottfried Kottmer, dne 19. října 1840 se v uhelné jámě na dole udusil horník Johann Lehmann, narozený ve Weisigu u Drážďan. Dne 29. prosince 1841 se zřítíl do 50 loktů hluboké šachty devětadvacetiletý Franz Göbel.^{33/} Snad i z těchto důvodů byly práce na dole patrně dočasně přerušeny, neboť ve statistickém přehledu dolů provozovaných v roce 1840 (platném ve skutečnosti i pro rok 1841) důl uváděný jako Segen Gottes ve Starém Varnsdorfu není zmíněn.^{34/}

To byl však jen dočasný stav. Dne 31. května 1843 požádal *J. Reinhold* na základě nálezů nové sloje o propůjčení tzv. přebytku – dvou nevelkých klínovitých pozemků ležících mezi severním okrajem dolového pole Reichensegengottes a hranicí se Saskem. Sloj spočívala v hloubce pouze 1 sáhu a měla vodorovný průběh. Navrtána byla pouze do hloubky 1 stopy, její skutečná mocnost byla ale větší. Zhruba třicetimetrová tloušťka uhelné vrstvy se zřejmě zdála pro dobývání již

dostatečná, a proto nebyla sloj zcela provrtána. Dne 1. června 1843 bylo území mezi hraničními kameny č. 497 a 498 o rozloze 196 čtverečních sáhů a východněji mezi hraničními kameny č. 498 a 505 o výměře 1 310 čtverečních sáhů (čtvereční sáh = 3,597 m²) úředně ohledáno a 9. srpna Reinholdovu těžařstvu propůjčeno. Na Reinholdův návrh nazvali přebytek, nesoucí dosud blíže neurčený starý ochranný název, shodným názvem jako Reinholdův důl. Přebytek přiléhající k zemské hranici tak zaujímal prostor mezi dolem Reichensegengottes a saským dolem Dreifaltigkeits Grube (jak ho nazývali jeho majitelé), označovaného většinou jako Dreieinigkeits Zeche bratrů Johanna, Antona a Aloise Wählerových, obchodníků ze Starého Varnsdorfu. V souvislosti s tím požádal 15. května téhož roku J. Reinhold hornosoudní substituci v Hrobě o nové vyměření svého dolového pole Reichensegengottes, které zejména ze strany jižněji působícího těžařstva Concordia začalo být zpochybňováno a považováno pouze za provizorní.

J. Reinhold se však nevyhnul ani sporům s bratry Wählerovými, protože jeho těžařstvo bylo již minimálně od léta 1843 činné i na saské straně hranice. Nálezna šachta přebytku ležela totiž pouze asi 35 metrů na sever od hraničních kamenů č. 499 a 500, tedy již na saském území přímo při jihovýchodním okraji areálu dolu Dreieinigkeits. V konečné fázi prací dosáhla hloubky 30 nebo 33 sáhů (text není čitelný). Přitom sami bratři Wählerové projevíli později zájem o rozšíření zařízení svého dolu i na české území. Zpráva z 15. března 1850 nás totiž informuje, že již dříve (podle podacího čísla pravděpodobně začátkem roku 1849) požádali substituci Horního soudu v Hrobě o propůjčení plochy o rozloze 135 čtverečních sáhů v místě jednoho z varnsdorfských vodou poháněných provozů /Hinkenmühleplatz/, a to za účelem výstavby drtičky uhelného popele.^{35/} Kde se mlýn nacházel, se zjistit nepodařilo. Neuvádí jej ani stabilní katastry a parcelační protokoly Varnsdorfu a později připojených osad a obcí z roku 1843 a 1857, ani dostupná vlastivědná literatura.^{36/} Ze zmínky o výzvě Johannu Richterovi z Varnsdorfu k úhradě vyřizovacích nákladů ve výši 5 zlatých a 42 krejcarů vyplývá, že účastníkem zamýšlené stavby byl snad také J. Richter. Téhož dne bylo vyřízení žádosti dolu Dreieinigkeits předloženo Hornímu hejtmanství v Jáchymově. Dne 27. srpna 1850 požádali Anton a Alois Wählerovi o udělení kutacího povolení pro hnědé uhlí na katastru Dolního Podluží. To jim také bylo 30. srpna uděleno a 5. září odesláno.^{37/} Díky skartaci knih podacích protokolů z let 1851 až 1859 v roce 1997 již další informace ke zmíněnému důlnímu zařízení a aktivitám bratrů Wählerových nelze zjistit.

Ale zpět ke zmíněnému sporu. Komise složená z horního zástupce substituce Horního soudu v Hrobě F. K. Pauluse, správce dolů horních měst a pomocného vyměřovače Josepha Teumera, horního inženýra Friedricha Gottloba Haedirkeho a zástupců všech tří sousedících dolů v protokolu ze dne 30. května potvrdila, že původní vyměření dolových měř Reichensegengottes z 22. června 1837 bylo provedeno správně podle báňských předpisů a nepřesahuje za zemskou hranici.

Jakým způsobem a s jakým úspěchem probíhala těžba uhlí ve 40. letech, není přesně známo. Dne 4. září 1850 požádal J. Reinhold o udělení kutacího povolení pro hnědé uhlí u Varnsdorfu, které mu bylo také 16. září Horním komisariátem v Teplicích uděleno.^{38/} Z toho lze usuzovat, že J. Reinhold, který své původní kutací povolení úmyslně nebo opomenutím nenechal prodloužit, nakonec stále ještě doufal, že dobovací podmínky se zlepší. Avšak těžba v dole Reichensegengottes, který měl neustálé provozní potíže s přívaly vody a s dobovatelností slabé, jen 14 až 18 palců mocné sloje, pokrývala sotva desetinu vynaložených nákladů a vedla k trvalému zadlužení dolu. Do roku 1851 většina z 10 členů z těžářstva vystoupila a v říjnu 1851 byl provoz na dole omezen na jediné pracoviště. Vyrovnávání hospodářského schodku formou tzv. cupusů neúměrně zatěžovalo i nositele dolové propůjčky Johanna Reinholda. Koncem 1. čtvrtletí 1852 dosáhla výše dluhů na desátkách 2.497 zlatých a 7 krejcarů, dluh v následujícím pololetí činil dalších 192 zlatých a 54 krejcarů. Například ještě 3. ledna 1850 řešil J. Reinhold s hornosoudní substitucí odvod desátku za 3. čtvrtletí 1848. Přitom čtvrtletní poplatek Hornímu soudu v Hrobě v roce 1850 činil 8 zlatých. Pro svůj pokročilý věk a protože se nedařilo získat nové podílníky,^{39/} přenechal J. Reinhold důl v roce 1854 či 1855 do výhradního vlastnictví naddůlnímu Augustu Schubertovi.^{40/} Dne 31. května 1859 senát Horního soudu při Krajském soudu v Mostě na základě zrušovacích prohlášení Horního hejtmanství v Chomutově ze 17. března 1858, 7. srpna 1858 a ze 14. ledna 1859 vtělil výmaz opuštěného dolu do horních knih. O úředním aktu bylo zpětně vyrozuměno Horní hejtmanství v Chomutově. Poslední zpráva o dole pochází z 9. prosince 1859, kdy chomutovské horní hejtmanství zaknihovaný výmaz dolu Reichensegengottes dalo k dispozici k dalšímu úřednímu výkonu. Jeden ze dvou domků, patřících k dolu Reichensegengottes shořel při požáru v říjnu 1897 a druhý byl po opuštění rozebrán a přemístěn do jedné z ulic pod Špičákem, kde byl časem přestavěn.

Z ojedinělých údajů o dole je známo pouze to, že zaměstnával až 20 horníků^{41/} a že v roce 1840 bylo ve Varnsdorfu vyprodukováno

4.000 centýřů uhlí, které se prodávalo za cenu 30 krejcarů za centýř^{42/} (vídeňský centýř = 56,006 kg). V roce 1857 jsou na dole o 4 dolových mírách a přebytku s celkovou rozlohou 51.486 čtverečních sáhů vykazováni 4 dělníci a těžba 8.300 centýřů uhlí v hodnotě 2.190 zlatých^{43/} Z výše uvedeného i z báňské evidence vyplývá, že menší části přebytku o rozloze 196 čtverečních sáhů se J. Reinhold nebo A. Schubert před časem vzdal.^{44/} Patrně stejně naložili s jednou z dolových měř, neboť ve statistických výkazech vedených Horním komisariátem v Teplicích jsou ve Varnsdorfu za rok 1859 uváděny tři nejmenované velké dolové míry a poplatek z dolových měř ve výši 18 zlatých a 90 krejcarů a vykazována platba desátku ve výši 13 zlatých a 19,5 krejcaru. V roce 1860 činila úhrada desátku 102 zlaté a 77,5 krejcaru.^{45/}

Neméně problematický byl i druhý jižněji ležící důl Ignaze Kreibicha a jeho společníka Adalberta Pitschmanna. Dolové pole, stejně rozsáhlé jako u předchozího dolu, přiléhalo svou severní stranou k jeho jižní hranici. Po prvním nálezů uhlí byla následně na pozemku Josepha Kreibicha top. č. 791^{46/} asi 112 sáhů jihojihovýchodně od nálezná šachty dolu Reichensegengottes vyhloubena šachta a z ní raženy do všech světových stran 4 překopy, které narazily na uhlí. Mezi 19. květnem a 18. červnem 1837 podala společnost prostřednictvím Josepha Stolleho z Teplic své žádosti o propůjčení 4 jednoduchých dolových měř. Dne 23. června byly nálezná šachta i místo navrhovaného položení dolových měř hormistrem F. K. Paulusem za účasti představitelů sousedního dolu Johanna Reinholda a Heinricha Wilhelma Stolleho úředně ohledány. Dolové pole s ochranným názvem Concordia se rozprostíralo na jihozápadním svahu Špičáku na pozemcích Josepha Kreibicha, Antona Patzelta, Karla Friedricha, Ignaze Kreibicha a Michaela Stolleho. Nálezná šachta, která dosáhla hloubky 80 loktů, se nalézala uprostřed dolového pole. Druhé dvě uvažované varianty položení dolového pole s jeho otočením okolo nálezná šachty o 15° více na jih nebo naopak na sever byly zamítnuty, neboť by přitom došlo k částečnému překrytí prostoru, kde předchozího dne vyměřili dolové míry dolu Reichensegengottes.^{47/} Jedno ze dvou hospodářských stavení statku č. p. 132 Josefa Kreibicha na stavebních parcelách č. 997 a 998 bylo nejspíše využito jako cechovní dům, na hranici pozemku parcelní č. 3989 a parcely č. 3990 (patřící k dolu) byla u haldy zřízena další budova, snad kůlna na vytěžené uhlí.^{48/} Vzhledem k tomu, že o dole není více zpráv, nebyl zřejmě příliš úspěšný. Naposledy je zmíněn v hornické statistické literatuře pro rok 1846.^{49/}

V roce 1856 obrátil na Špičák svůj zájem malý sedlák Anton Holfeld ze Starého Varnsdorfu č.p. 132, nový vlastník Kreibichova hospodářství.^{50/} Zpráva přednosta okresního úřadu ve Varnsdorfu E. Richtera ze dne 21. března 1856 starostovi města uvádí, že dne 10. dubna 1856 bylo A. Holfeldovi, na základě jeho písemné žádosti ze dne 3. března 1856, Horním komisariátem v Teplicích pod jednacím číslem 656/1856, uděleno kutací povolení platné 1 rok. Kutací území se nacházelo ve Starém Varnsdorfu na parcelách číslo 3925, 3926, 3939 až 3949, 3984 až 4004, 4060, 4053, 4063 až 4065, 4091 až 4095, 4097, 4099, 4125, 4126, 4128, 4129, 4158 až 4161, 4163, 4177 až 4179.^{51/} Zahrmovalo tedy prostor a nejbližší okolí dolů Reichensegengottes a Concordia.

Od roku 1858 začali v místě opuštěného dolu Concordia podnikat továrník a ekonom Anton Holfeld (někdy uváděn též jako Hohlfeld) ze Starého Varnsdorfu č. p. 262 a August Schubert. Dne 25. února 1858 požádal A. Holfeld o kutací povolení pro parcely č. 3987 až 3999 na pozemcích patřících původně Josephu Kreibichovi a Josephu Pohlovi a o povolení výhradního kutiště umístěného na Holfeldově poli parcelní číslo 3993 ve Starém Varnsdorfu. Výhradní kutiště mu bylo pod číslem jednacím 841/1858 dne 16. května Horním komisariátem v Teplicích-Šanově povoleno. V propůjčovací listině z téhož dne potvrzuje horní hejtmán Fritsch, že propůjčením kutiště a dobývacího prostoru o rozloze 37.632 čtverečních sáhů nebudou stará horní práva dotčena. Z Holfeldova dopisu Hornímu komisariátu v Teplicích-Šanově ze dne 26. července 1858 se dovídáme, že v okolí Ochsenhübblu ve Starém Varnsdorfu v hloubce 20 loktů (asi 15,5 metru) od roubení šachty, byla naražena uhelná sloj mocná 18 palců. Celková hloubka svisle kopané šachty činila asi 17,5 metru, neboť byla ve dně prohloubena ještě o 1 sáh, aby získali prostor pro jímání a vytahování vody. Šachta byla od hraničního kamene č. 503 vzdálena 142 sáhů a 4 stopy ve směru 164,5° (na JJV) a od mezníku umístěného na styku severních rohů parcel č. 3992 a 3993 na 45 sáhů ve směru 106,5° (na VVJ). Od severovýchodního rohu Holfeldova cechovního domu byla vzdálena 12 sáhů na SSZ (ve směru 333,8°). Ten tedy stál při styku parcel č. 3993 a 3994. Uhelná sloj se rozprostírala proti kopci směrem na východ a ukláněla se 5° k jihu. Zároveň se zplošťovala z 47,5 cm na 38 cm. Přes svoji malou mocnost byla sloj dobytelná a navíc poskytovala uhlí dobré kvality, které bylo dobře prodejné. Na tomto základě požádal A. Holfeld o propůjčení dolového pole o rozloze 3 jednoduchých dolových měř pod názvem Antoni Zeche. Zároveň požádal o změnu zápisu o báňském majetku v horní knize, neboť

dosud tam byly zapsány 1 jednoduchá a 1 dvojitá dolová míra. Úřední ohledání místa nálezu stanovil báňský úřad na 30. září.^{52/} V úředním ohledacím protokolu z následujícího dne je konstatováno, že sloj ve skutečnosti probíhá směrem na severozápad a uklání se k jihovýchodu. Bylo shledáno, že podloží sloje tvoří vrstva uhelného lupku silná 1 sáh, která obsahuje dostatečné množství bitumenu k tomu, aby ji bylo možné využít k vytápění. Oproti hrubému uhlí, které se prodávalo za 30 krejcarů za centýř, měl však lupek značně nižší cenu.

V rozporu s původním požadavkem uvedl A. Holfeld svou představu nového dolového pole následovně: sestávat mělo z jedné dvojité dolové míry široké 112 sáhů, která měla v délce 224 sáhů probíhat od šachty směrem na východ. Jednoduchá dolová míra, tentokrát s rozměry 112 x 112 sáhů měla být položena od šachty směrem na západ. Přitom svou východní stranou měla přiléhat k předchozí dolové míře a obě pak měly sousedit s dolovým polem dolu Reichensegengottes. Z plánu vyměření dolových měř z 1. října 1858 vyplývá, že dvojitá dolová míra byla nakonec zkrácena na délku 208 sáhů a rozšířena jižním směrem na 120 a 8/10 sáhu. Rozměry dolových měř činily tedy atypických 228 x 394,5 metru a 212,4 x 212,4 metru. Dolové pole, vymezené na povrchu terénu kameny s vyrytým symbolem hornických kladívek, písmene A a letopočtu 1858, přitom za východní hranici dolu Reichensegengottes přesahovalo o 121 a 2/10 sáhu (tj. o 228 metrů). K tomuto položení dolového pole vedlo to, že v prostoru na západ, tj. na jih od dolových měř Reichensegengottes, pod parcelami č. 3942, 3945, 3946 až 3949, 3977, 3980 až 3992 a 4065, 4066, 4069 a 4449, bylo uhlí již pomocí starší 80 loktů hluboké šachty vydobyto. Tato starší šachta dolu Concordia byla zaražena na sv. okraji parcely č. 3991, ležící asi 20 sáhů na jih od hranice dolového pole Reichensegengottes a 46 sáhů na západ od Holfeldovy nálezné šachty. Ta zase byla umístěna na styčné hranici měř Antoni, a to 26 sáhů na jih od společné hranice obou dolů. Na jihu byla hranice dolového pole Antoni omezena zástavbou a tím, že zde uhlí již vycházelo na povrch. Jihovýchodní část dvojité dolové míry již ležela na katastru Nového Franzentálu. Přibližně 22 sáhů na východ od nálezné šachty probíhala napříč jihovýchodním okrajem jednoduché míry a celou šíří západního okraje dvojité míry Antoni pod parcelami č. 3942, 3943 a 3994 severním směrem skalní stěna silná 4 sáhy.^{53/}

Protože se potvrdilo Holfeldovo prohlášení, že v okolí se nenalézá žádný další kutěř a protože proti navrhovanému propůjčení a položení

dolových měr nevznese nikdo žádné námitky a veškeré nesnáze byly vyřešeny účastníky ihned na místě, přistoupili podle § 65 oddílu 9 horního zákona k jejich vyměření. A. Holfoldem i A. Schubertem byla hodnota dolových měr stanovena na 400 zlatých. Za komisionální řízení požádal horní komisariát předběžně svým dopisem ze 24. října 1858 kutěře o doplacení zbývajících 18 zlatých a 33 krejcarů a to i s 60 krejcarey za kolek k propůjčovací listině, a to se splatností do 19 dnů. Přitom záloha ve výši 20 zlatých byla Hornímu komisariátu v Teplicích uhrazena již v minulých dnech. Přestože byl A. Holfeld přesvědčen, že důl může být úspěšný jako doly v Horních Zálezlech v Českém středohoří, které dobývaly stejně slabou sloj, jaká se nalézala v jeho dole, situace byla ve Varnsdorfu zcela jiná. Již 16. května 1859 ohlásil A. Holfeld opuštění dolu. Stalo se to přesně v den, kdy bylo vyměření dolových měr horním hejtmánem Fritschem jménem Horního hejtmanství v Chomutově potvrzeno a A. Holfeld byl vtělen jako vlastník dolu do horních knih. Tuto skutečnost dal zemský soudní rada horního senátu Krajského soudu v Mostě dne 12. srpna 1859 na vědomí Hornímu hejtmanství v Chomutově. Týž den povolil senát Horního soudu Krajského soudu v Mostě vymazání dolových měr Anton z horních knih. Na základě Holfeldova dopisu ze dne 7. listopadu 1859 bylo vymazání dolu 31. prosince vtěleno do horních knih. Ještě téhož dne byl dán senátu Horního soudu v Mostě podnět k vymazání dolu Antoni.^{54/} O měsíc později tuto skutečnost senát Horního soudu Krajského soudu v Mostě oznámil Hornímu hejtmanství v Chomutově. Dne 5. března 1860 svou resolucí č. 829 c. k. Horní hejtmanství v Chomutově podalo na horní senát v Mostě nótu s úředním potvrzením opuštění dolu Anton u Starého Varnsdorfu, podle které byl důl vymazán z horních knih. Vymazání dolu bylo do horních knih a v knize vlastnických vztahů zaneseno dne 6. března.^{55/} 15. března 1860 odeslalo Horní hejtmanství v Chomutově na Horní komisariát v Teplicích úřední potvrzení o opuštění dolu a jeho vymazání z horních knih.^{56/}

O provozu na dole se dochovala jediná zmínka, a to ve statistických výkazech vedených Horním komisariátem v Teplicích. V roce 1859 vyprodukoval důl 4.999 vídeňských centýřů uhlí v peněžní hodnotě (platné v místě) 2.055 zlatých a 54 krejcarů, přičemž 1 centýř se prodával průměrně za 40 krejcarů. Ve všeobecném přehledu produkce v rámci okrsku spravovaného Horním komisariátem v Teplicích je stejné množství vydobytého uhlí oceněno částkou 2.000 zlatých. Přitom desátek činil 100 zlatých^{57/} Obě hospodářská stavení patřící ke statku č. p. 132,

sloužící také potřebám dolu, byla časem demolována, neboť katastrální mapa z roku 1899 je již neuvádí.

Nedostatek pitné vody v rozrůstajícím se městě nedal však na důl zapomenout. V průběhu let 1928 a 1929 byla v rámci rozšíření varnsdorfského vodovodu firmou Nordböhmsche Wasserbau-Gesellschaft M. b. H. Aussig a. E. na staré důlní chodbě na parcele č. 3938 dvěma hloubkovými vrty podchycena důlní voda a svedena potrubím do místa výtoku vod na parcele č. 3983/1 patřící Antonu Fischerovi ze statku č. p. 237 (dnešní parcela č. 7535). Na výtoku, tzv. Hohlfeldově prameni, byla vybetonována jímací štola a od července 1928 napojena na městský vodovod. Po kolaudaci dne 29. listopadu 1929 a provedení víceprací na staré odvodňovací štole na parcele č. 4088 bylo celé vodárenské zařízení uvedeno 29. června 1932 do provozu^{58/} Z mého zaměření ze dne 26. října 1995 vyplývá, že štola sledující hranici parcel katastrální číslo 3983/1 a 4069 (dnes č. 7535 a 7650) při jihozápadní hranici bývalého dolu Concordia probíhá na severovýchod (směr 38°) a nalézá se až 6 metrů pod terénem. I s 1,4 metru širokou a 2,80 metru dlouhou komorou s jímkami na výtokové straně je dlouhá 31,65 metru, vysoká 1,8 až 1,7 metru a široká 83 až 85 cm. 1,65 metru před koncem z ní odbočují kolmo 6,93 a 5,13 metrů dlouhé chodby. Klenuté chodby jsou hladce omítnuty a v podlahách opatřeny sběrnými žlábkami odvádějícími vodu pramenící z několika výtokových otvorů ve stěnách. Voda je sváděna litinovým potrubím jmenovité světlosti 150 mm do 75 metrů vzdálené čerpací a odkyselovací stanice.

Obdobný osud měla i dědičná štola na dole Reichenseggottes. Ta probíhá pod dnešní parcelou č. 7653 sv. směrem (62°) ve vzdálenosti 163 metrů od předchozí vodárenské štolky (měřeno k prostřední vstupní šachtě). V letech 1894 až 1895 byla stará důlní štola podle projektu ústecké firmy Nordböhmsche Wasserbau-Gesellschaft M. b. H. Aussig a. E. pod vedením jejího předáka pana Nardellyho z Lesné u Jiřetína pod Jedlovou přebudována a následující rok předána k vodárenskému využití.^{59/} Štola následně přestavěná roku 1905, se nacházela na pozemcích Heinricha Richtera ze statku č. p. 224, pravnuka spoluzakladatele těžarstva Reichenseggottes. Vodárenská štola sledovala starou důlní štolu v délce asi šedesáti metrů, pak se odchylovala a po dvou stech metrech do ní opět zaústovala.^{60/} Z průzkumu provedeného dne 18. října 1995 autorem příspěvku a Pavlem Mališem z Děčína vyplynulo, že vzděna je z plných cihel na vazákovou vazbu se zaklenutím valenou klenbou. V úvodní esovitě vedené části je šířka chodby 50 až 53 cm

a výška 145 cm, úsek následující má profil 65/160 cm. Štola nalézající se v místě bývalého vojenského cvičiště byla v době prohlídky přístupná dvojicí šachet z kamenného a cihelného zdiva. Nejnižší umístěná šachta o profilu 100/100 cm je hluboká 6,20 metru, o 141 metrů vzdálenější šachta (vzdušnou čarou jsou obě šachty vzdáleny 130 metrů) profilu 80/80 cm^{61/} je hluboká 18,60 metru.^{62/} Zde byla chodba ještě v říjnu 1995 zasypána kameny, což zabránilo jejímu dalšímu průzkumu. Následné odstranění zásypu ochranáři ze skupiny SEV Netopýr z Varnsdorfu dne 18. listopadu téhož roku prokázalo nejen další pokračování štoly, ale i výskyt nebezpečně vysoké koncentrace kysličníku uhličitého.^{63/} Na povrchu terénu byla jimi nalezena třetí vstupní šachta.^{64/} Ve spodním úseku štoly činí podélný spád 0,15 %. Ze štoly byla voda čerpána původně jen jako užitková ke kropení ulic. Štola napájená vodou z jímacích zářezů byla v jímce pod první nejnižší položenou šachtou čerpána a odváděna hrdlovým potrubím Js 125 mm do 230 metrů vzdálené odkyselovací stanice. Teprve po vybudování odkyselovací stanice a zprovoznění zařízení v roce 1932 bylo možné zbavovat ji vysokého obsahu kyseliny uhličitě a železa,^{65/} které překračovalo vodárenskou normu až pětinásobně.^{66/} Stavba zkolaudovaná společně s podchycením Holfeldova pramene 22. listopadu 1929 byla povolena k užívání Okresní politickou správou ve Varnsdorfu až 29. června 1932. V současné době je již řadu let mimo provoz.^{67/} Štola měla být z důvodu dotěžení uhlí otevřena znovu roku 1920 kutěm Karlem Hermannem Richterem z Varnsdorfu,^{68/} to již však není předmětem tohoto příspěvku.

Mimo výše uvedené doly existoval ve Starém Varnsdorfu v letech 1840 a 1841 ještě důl Erhard Antona Partona, není o něm ale nic známo.^{69/} Je otázkou, jestli ze strany báňského písaře nebo úředníka nedošlo k záměně Varnsdorfu s obcí Wernsdorf (Verněřov u Klášterce nad Ohří), jako se stalo v knize podacích protokolů v roce 1850. Podle zápisu ze dne 25. července provozoval jakýsi Wenzl Patzner ve Varnsdorfu důl Petronilla. Přitom z pozdějších zápisů vyplývá, že tento důl ve skutečnosti patřil Nostitzům a ležel u Trmic.^{70/}

Hnědé uhlí narazili dále ještě v jedné ze starých šachet. Pod 35 metrů mocným příkrovem čediče a tufů byla v hloubce 41 metrů uložena 0,3 až 0,75 metru mocná sloj, jejíž podloží a nadloží tvořila 1,9 metru a 4 metry silná vrstva leštivých břidlic. Celé souvrství spočívalo na 1,2 metru silné vrstvě arkózy,^{71/} dnes popisované jako arkózovitý jílovitý písek či slabě zpevněný pískovec.^{72/} Podle Kossmatovy geologické mapy přepracované roku 1915 R. Reinischem se s největší pravděpodobností

jedná o náleznou šachtu Antona Holfelda z roku 1858,^{73/} geologická situace obou šachet je však odlišná.

Těžební pokusy ve Varnsdorfu zcela zapadají do obrazu tehdejší ekonomické situace v zemi – v letech 1830 až 1839 vzrostla cena měkkého palivového dřeva v Čechách průměrně o šestinu, od roku 1840 do roku 1851 téměř o dvě třetiny, v letech 1848 až 1851 pak o 35 %. Snaha podnikatelů využít konjunktury vedla ve 30. a 40. letech k prudkému rozšíření uhelné těžby i na bezvýznamných pánvičkách.^{74/} Po všeobecném úpadku uhelného hornictví v roce 1845,^{75/} který také patrně vedl k uzavření dolu Concordia, a po dočasné hospodářské stagnaci v roce 1848 až 1850, způsobené revolučními událostmi, došlo začátkem 50. let k prudkému oživení kutací a těžební činnosti. K tomu vedle drahoty dřeva jistě přispěla také skutečnost, že podle své výhřevnosti nahradil 1 vídeňský cent uhlí 0,8 až 1,1 sáhu měkkého dřeva.^{76/} Avšak ani přes tyto podmínky se kutání uhlí ve Varnsdorfu nevyplácelo.

Bezperspektivnost dolování uhlí na Špičáku potvrdily i pozdější snahy důlního podnikatele Alberta Duba, majitele realit z Prahy a jeho následovníků. Dne 3. dubna 1872 bylo A. Dubovi Horním komisariátem v Teplicích (od července 1872 nahrazeným Revírním báňským úřadem v Teplicích) uděleno pod č. j. 666 kutací povolení a mimo 226 výhradních kutišť v Českém Středohoří (Valkeřice, Blankartice, Merboltice, Heřmanov, Příbram, Verneřice, Malá Bukovina, Habartice, Markvartice a Veselíčko) a ve Šluknovském výběžku (Studánka, Horní Podluží, Dolní Podluží a Jiřetín pod Jedlovou) potvrzeno také 12 kutišť (č. j. 667, 673 až 683) na katastru Starého Varnsdorfu. 13. října téhož roku mu bylo pod čísly jednacími 331 až 375 potvrzeno ve Varnsdorfu dalších 55 výhradních kutišť. Na základě příkazu Revírního horního úřadu v Teplicích č. 1244 ohlásil A. Dub dne 8. září 1873, že pro nedostatek pracovních sil nebyly ještě žádné kutací práce realizovány. Pouze na kutišti č. 373 nechal vyvrtat 15 sáhů (tj. 29,5 metrů) hlubokou šachtu o průřezu 7 čtverečních stop (tj. průměru asi 95 cm), která po proniknutí 10 sáhy čedičové sutě narazila již jen na kamenitý jíl. Dne 28. září 1874 požádal A. Dub o vymazání desítek svých kutišť ve dvanácti obcích, mezi nimi i kutišť č. j. 331 až 372 a 374 a 375 ve Varnsdorfu. Zároveň požádal o zastavení vyměřování daně z výhradních kutišť u příslušného c. k. finančního úřadu ke konci 3. čtvrtletí 1874. Protože originály potvrzení ohlášek výhradních kutišť A. Dub ztratil, nemohl je hornímu úřadu vrátit tak, jak bylo požadováno. Díky tomu se dnes již ani nedozvíme, kde byla jeho kutiště situována. S ohledem na jejich počet však zcela jistě

vykrývala celé území Starého Varnsdorfu. 30. září potvrdil báňský úřad A. Dubovi vymazání kutišť z horních knih a nařídil mu kutná díla zaházet. Dne 29. prosince 1874 požádal A. Dub o vymazání dalších 13 varnsdorfských kutišť, včetně kutiště č. 373, z horních knih. Následujícího dne báňský úřad potvrdil, že kutná díla jsou zaházena a informoval A. Duba, že povinnost placení poplatku z výhradních kutišť končí začátkem roku 1875.^{77/} Je především Dubovou zásluhou, že v roce 1872 je v berním okrese Varnsdorf vykazováno ve statistických přehledech Horního komisariátu v Teplicích na 113 výhradních kutišť. Ještě v roce 1860 jsou v celém berním okrese Varnsdorf evidována 4 výhradní kutiště s poplatkem z výhradních kutišť ve výši 80 zlatých. V letech 1863 a 1871 je evidováno jediné zpoplatněné výhradní kutiště s poplatkem z výhradních kutišť ve výši 20 zlatých, v roce 1862 pak 7 výhradních kutišť jediného kutěře.^{78/}

Dne 14. května 1886 předložil svou žádost o udělení kutací licence a ohlásil dvě výhradní kutiště ve Varnsdorfu Julius Engelmann, majitel domu č. p. 17 v Dolním Podluží. První kutiště č. 457 se nacházelo 84 metrů ve směru 135°, tj. jv. směrem od styku parcel č. 4126, 4128 a 4958, kutací kruh tedy vykrýval prostor v okolí starých šachet na Špičáku. Druhé se nacházelo 130 metrů ve směru 75°, tedy na SVV od styku parcel č. 2244/1, 2244/2 a 2537/4. V tomto případě kutací kruh se středem mezi Varnsdorfským rybníkem (koupalištěm) a křížením silnice a železnice do Dolního Podluží vykrýval prostor na pomezí Varnsdorfu a Dolního Podluží. Dne 24. ledna 1887 ohlásil J. Engelmann, že se dosud nedohodl s majiteli dotčených pozemků, a proto nebyly vrtné práce ještě zahájeny. Dne 17. června 1887 ohlásil Revírní horní úřad v Teplicích J. Engelmannovi, že termín pro prodloužení kutacího oprávnění uplynul 15. května, a proto se povolení č. 456 i obě kutiště z roku 1886 vymazávají z horních knih.^{79/} Není známo, zda byly nějaké vrtné práce vůbec realizovány.

Dne 2. července 1886 požádal o kutací povolení a zároveň ohlásil výhradní kutiště ve Varnsdorfu na rozhraní polí a luk na styku parcel č. 4275, 4276 a 4249 spolumajitel Jiřetínských rudných dolů Wendelin Prasse, strojní zámečnick z Varnsdorfu. Následující den mu bylo vystaveno pod č. j. 706 kutací povolení pro celý obvod spravovaný teplickým horním úřadem a kutiště pod č. j. 707 potvrzeno. O případném provádění prací v kutacím kruhu, umístěném na východním svahu Hrádku (429 m n. m.), nejsou známy žádné údaje. Dne 9. srpna 1887 bylo kutací povolení i s výhradním kutištěm vymazáno z horních knih.^{80/}

3. dubna 1888 ohlásil na základě svého kutacího oprávnění č. 557 z 4. dubna 1888 tři výhradní kutiště na Špičáku Johann Eduard Eger, majitel domu ve Varnsdorfu. První bylo umístěno mezi provozními budovami starých dolů 10 metrů na sever od styku parcel č. 4065, 3989 a 4950, druhé 5 metrů na sever od jižního rohu parcely č. 4008, tj. asi 500 metrů na SV od budov bývalého dolu Concordia a třetí 30 metrů na západ od styku parcel č. 4020, 4026 a 3931, tedy asi 90 metrů na sever od vrcholového skaliska na Špičáku. Ve druhém pololetí 1889 byl na prvním kutišti č. 558 vyházen 20 metrový výkop a na jeho dně vrtáno ve žlutém a modrém jílu do hloubky 3 metrů. V následujícím pololetí byla vykopána jáma, která v hloubce 2 metrů narazila na podzemní vodu a ojedinelé úlomky uhlí. Pod nimi následovala 1 metr mocná vrstva jalového uhelného jílovce, půl metru jílu a čedičové suti. V dalším pololetí vykopali v jílu a čedičové suti 30 metrů dlouhý a 0,5 až 1 metr hluboký příkop. V prvním pololetí 1891 byla vykopána 2 metry hluboká jáma. Z ní provedený 6 metrů hluboký vrt pronikl hlinou a černým uhelným jílem. Ve druhém pololetí 1891 vykopali 30 metrů dlouhý výkop v hlině a kamení, v následujícím pololetí vykopali v čedičové suti a bílém jílu 15 metrů dlouhý příkop. Na druhém kutišti č. 559 bylo hloubeno 1,5 metru v hlině s velkými kameny až na pevný čedič. V následujícím pololetí narazili na jiném místě pod polní brázdou na rozvolněnou horninu, která v hloubce 1 metru přecházela v čedičovou skálu. Ve druhém pololetí 1890 bylo realizováno v čedičové suti a jílu pětimetrové hloubení, které zastihlo částečně hořlavý, částečně jalový uhelný proplástek. V první polovině roku 1891 byla jáma o 1 metr prohloubena, ale narazili jen na jíl s úlomky jalového uhlí. Ve druhém pololetí 1891 bylo provedeno pětimetrové hloubení, které zastihlo jen hlinu a čedič.

Ani na kutišti č. 560 nedosáhli výraznějších úspěchů. Dvoumetrový vrt provedený ze dna jednoho metr hlubokého polního pramene pronikl šedými jíly s malými čedičovými kameny na pevnou skálu. O půl roku později nás Egerova provozní zpráva informuje o tom, že 4 metry hluboký vrtný pokus na rašelinné louce byl po proniknutí temně zbarveným jílem s malými kameny zastaven na čedičové suti. Ve druhém pololetí 1890 zkusili vrtat v bahnitě kamenitě močálovité půdě ještě na dalších třech místech a v příštím pololetí vyházeli v rašelinné půdě s čedičovým štěrkem 15 metrů dlouhý příkop. Ve druhém pololetí 1891 provedli 10 metrů hluboký vrt, který pronikl černou hlinou. V příštím pololetí narazili na dně jednoho 3 metry hlubokého příkopu na jíl s proplátkem uhlí. Poslední provozní zpráva pochází z 26. července 1892. Z výše

uvedeného vyplývá, že kutací pokusy musely být pro naprosto neodborné vedení prací zcela neúspěšné a zejména v případě kutiště č. 560 nemohly na žádné výchozy uhlí narazit. Své kutací povolení č. 557 ze 4. dubna 1888, vystavené pro katastrální území obce Varnsdorf, nechal J. E. Eger prodlužovat až do 3. dubna 1893. Ve svém dopise hornímu úřadu ze dne 1. února 1893 Eduard Eger konstatuje, že povrchové výkopové práce, příkopy a mělká hloubení nepřinesla žádný uspokojivý výsledek, a proto vrací své kutací oprávnění. Pod čísly jednacími 483 a 484 bylo podle § 23a Obecného horního zákona z roku 1854 provedeno vymazání kutacího povolení i výhradních kutišť z horních knih^{81/} a kutěť vyrozuměn, že kutací poplatky je nutné uhradit ještě za 2. čtvrtletí 1893. Dále byl upozorněn na povinnost kutná díla zaházet a náležitě zajistit s tím, že další případné práce na vymazaných kutišťích budou považovány za nezákonné. Vymazání kutišť bylo dáno na vědomí také Okresnímu hejtmánství v Rumburku.^{82/}

Rok 1892 je ve znamení výrazného nárůstu hornických aktivit ve Varnsdorfu a jeho okolí, do průzkumu území se zapojuje řada kutacích společností i jednotlivců. Mezi nimi vynikala svou neutuchající aktivitou zejména továrnícká rodina Richterů z Varnsdorfu a její jmenovci.^{83/}

Uhlí ze Špičáku bylo charakterizováno jako lesklé, lignitické, hnědé nebo černé barvy, jednou velmi dobře, jindy špatně hořící. Hnědouhelná formace sestávala ze střídajících se vrstev pískovců, diatomitů a bituminózních tzv. leštivých břidlic, jílovců, uhelných jílu a břidličnatého uhlí. Dále z čedičových, často cihlově červených tufů, tmavých čedičových popelových a úlomkových tufů, jílu a tufových pískovců střídajících se s polohami břidličnatého uhlí a hořlavých břidlic. Slabé proplástky lesklého uhlí obsahovalo souvrství jen zřídka. Sladkovodní sedimentární horniny byly uloženy pod čedičovým příkrovem a často jimi pronikaly výlevy čedičových pňů a žil, které vedly k přerušení slojí a jejich překrytí. Obdobná geologická pozice je popisována i z údolí řeky Mandavy,^{84/} kde vystupuje hnědouhelná formace a čedičové podloží z říčních svahů. Na mimořádně hojný výskyt a koncentraci etrusiv v rámci nejen Českého masivu, ale celé Evropy upozorňují zejména novodobé průzkumy.^{85/} Horninové vrstvy na Špičáku byly uloženy téměř horizontálně, avšak na západ od hlavní šachty náhle upadaly pod 45° k severovýchodu a byly deformovány.^{86/} Stáří 70 metrů mocného třetihorního souvrství, někdy považovaného za nejstarší v Čechách^{87/} a jindy údajně výjimečně překračující mocnost 50 metrů, bylo také považováno za svrchnooligocenní (stáří 24 až 30 milionů let) a starší než uhlí z nedaleké Žitavské

pánve.^{88/} Sedimentární souvrství u Seifhennersdorfu a Varnsdorfu je někdy považováno za solitérní uhelnou pánevku, jindy za jižní výběžek Žitavské pánve.^{89/} Podle některých názorů přináleží k hrádecké uhlo-nosné sérii.^{90/} Dnes je na základě četných paleontologických nálezů řaze-no do období spodního miocénu (24 až 16 milionů let).^{91/} Je tedy podobné miocénnímu uhlí od Teplic.^{92/} Značnou pozornost otázce jeho stáří věnoval koncem 30. let minulého století zejména německý paleonto-log F. Kirchheimer,^{93/} a v 70. letech Harald Walther. Podle geologa C. F. Zinckena mělo uhlí hnědou barvu a bylo stejného druhu a kvality, jako uhlí těžené u Dolního Podluží. Popisuje je jako břidličnaté uhlí (Schieferkohle), za jehož jediné místo výskytu v Čechách uvádí právě Dolní Podluží a Varnsdorf. Obecně je charakterizuje jako husté, zpravidla černohnědě až černě zbarvené s matným až lesklým nerovným lomem. Podle odlučných ploch se nechalo snadno rozpojovat do tenkých čás-tečně zploštělých lesklých částí stejně jako břidlice. Občas obsahovalo tenké větvičky a stlačené listy.^{94/} Pro své petrografické vlastnosti je spíše přirovnáváno k uhlí od Markvartic u České Kamenice než k mladšímu uhlí z nedaleké Žitavské pánve. Také nálezy zkamenělin žab, čolků a mloků se shodují s druhy nalezenými u Markvartic a Veselíčka.^{95/} Toto již 140 let staré tvrzení potvrdily i novodobé paleontologické vý-zkumy.^{96/} Podle jiných paleontologických výzkumů má diatomová flóra od Seifhennersdorfu (a samozřejmě současně také od Varnsdorfu) blízký vztah ke flóře z Lipové a obce Knížecí ve Šluknovském výběžku a k flóře nalezené v diatomitech na vrchu Sedlo (726 m n. m) u Lovečko-vic v Českém středohoří.^{97/} Pozůstatky těžební činnosti na Špičáku se staly pro svůj obsah fosilií četných druhů třetihorní fauny i flóry cenným zdrojem paleontologických nálezů, které tu byly sbírány po desetiletí. V roce 1865 už nebylo údajně možné důl navštívit, a proto byl materiál sbírán pouze z odvalů.^{98/} V diatomitových břidlicích byly nalezeny otisky divokých kachen, mloků, ryb, cypřišů, palem, tisů, vejmutovky, jalovců, vavřínů, skořicovníku, ořechů, dubů, javorů, břízy, vrb, kapradin a lišej-níků.^{99/} Frankfurtský paleontolog von Mayer ve vzorcích zkamenělin, získaných ze tří slabých poloh hnědých hořlavých břidlic, které ležely pod hlavní asi 4 decimetry mocnou slojí, určil dále čolka (*Triton basaltu-cus*), z rostlin tisovec podivný (*Taxodium dubium*), sekvojovitou rostlinu patisovec evropský (*Glyprostrobis europaeus*), dodnes rostoucí v Číně a skořicovníku podobný *Cinnamomum polymorphum*.^{100/} Nové poznatky přinesly také amatérské sběry zkamenělin na starých haldách lékární-kem Karlem Mädlerem z Frankfurtu nad Mohanem.^{101/} Tento výčet byl

v průběhu zejména poválečných let ve spolupráci českých a saských paleontologů ještě rozšířen.^{102/}

Dobývání hnědého uhlí na českém území nedosáhlo nikdy takové intenzity, jako tomu bylo u saského Seiffhennersdorfu, kde těžba v prvním období trvala až do roku 1872, aby následně byla obnovena v roce 1900 a znovu v letech 1951 až 1957.^{103/} Díky malé mocnosti slojí a jejich velkému plošnému rozsahu stačila těžba pokrývat místní potřebu jen v omezeném rozsahu.^{104/} Nákladné kutací pokusy a těžba v nepřilíh příhodných geologických podmínkách seiffhennersdorfsko-varnsdorfské uhelné pánvičky ztratily své opodstatnění po vybudování železničního spojení do žitavské hnědouhelné pánve a zprovoznění Ústecko-teplické dráhy 8. července 1858, České severní dráhy 16. ledna 1869 a propojky Jiholužické dráhy v roce 1876, kdy začalo být výhodnější dovážet uhlí ze severočeské hnědouhelné pánve.^{105/} Pozornost varnsdorfských občanů se poté obrátila právě tam. V roce 1871 zakoupilo konsorcium V. J. Seidela složené z místních podnikatelů a průmyslníků za podpory Eskomptní banky ve Varnsdorfu podíly jedné z uhelných šachet od Duchcovsko-oseckých uhelných dolů. Důl ležící u Duchcova byl „po bohabojném a učeném proboštovi kláštera Döllingerovi“ nazván jako Döllingerschacht.^{106/} Hloubení jámy zahájili 1. ledna 1872 a v dolovém poli navrtali 15 sáhů mocnou uhelnou sloj. Za příznivých podmínek rychle pokračovaly přípravné práce k dobývání, takže první nakládka uhlí proběhla 25. října 1872.^{107/} V roce 1875 vyprodukovala Varnsdorfská uhelná společnost v Duchcově (Warnsdorfer Kohlenbergbau-Gesellschaft, Dux) 25 060 tun uhlí, v roce 1876 pak 21 871 tun a o rok později 33 104 tun. V roce 1878, kdy se těžárstvo přejmenovalo na Döllinger Gewerkschaft, dokonce 44 449 tun.^{108/} Dne 10. února 1879 ve 14 hodin při odsekávání jílovité vrstvy došlo k náhlému průvalu termálních důlních vod a k zaplavení celkem pěti šachet, při němž zahynulo 25 lidí a dalších 1000 dělníků zůstalo bez obživy. Katastrofa dočasně ohrozila i existenci teplických termálních pramenů.^{109/}

V hornickém podnikání se však angažovali i další varnsdorfské občané. Roku 1872 zakoupilo konsorcium Bernharda Suttnera z Varnsdorfu prostřednictvím Valentina Zobela hnědouhelný důl Ottokar u Košťan v teplickém okrese o jedné a půl dolové míře a přebytku, které byly v roce 1890 již mimo provoz. Z 10 dolových podílů vlastnili V. Zobel a Theofil Langer po 4,5 podílu a B. Suttner jeden podíl.^{110/} Minimálně v letech 1875 až 1885 vlastnili Valentin Zobel, Theophil Langer a Bernard Luttna důl Anna a Philippi o 10 dolových mírách a přebytku ve

Střelné na Duchcovsku. Valentin Zobel byl navíc okolo roku 1890 vlastníkem dolové míry Josef v Modlanech.^{111/}

Uhelné sedimenty byly na katastru obce náhodně nacházeny ještě v pozdějších letech. A to nejen při budování vodovodu pro Varnsdorf v Kostelním lese, ale také při zřizování studní. Jen asi 180 metrů směrem na jih od Holfeldovy nálezné šachty při jižním okraji dolového pole Anton (v plánu označeno číslicí 6) byla v 25,6 metru hluboké studni, umístěné poblíž domu č. p. 254 v dnešní Štursově ulici, pod šestimetrovou vrstvou čedičového štěrku, 1,5 metrem bílých lupků s otisky listů a pod 16,6 metry čedičové arkózy nalezena asi 1,5 metru mocná vrstva bitumenózní břidlice, bohaté na otisky listů. Měkké, tence lupenité lupky zemitého lomu a lesklého vrypu, zřídka čistě bílé, většinou čokoládově hnědé barvy a do hloubky zbarvené organickou substancí až do černa, často obsahovaly organické zbytky, zvláště otisky listů s nahodilými úlomky uhlí a s malými krystaly sádrovce na vrstevních spárách. Lupky uložené mezi tzv. arkózou byly nalezeny ještě v 13,8 metru hluboké studni, ležící 0,5 km na jih od bývalých dolů u domu č. p. 303 v ulici Komenského (dřívější Spitzbergstrasse – v plánu označeno jako 7). V jen 75 metrů vzdálenější 9,8 metru hluboké studni ražené v žule již uhelné sedimenty zjištěny nebyly (v plánu označeno číslem 8), ale asi 1 km jv. od dolů u křižovatky Raisovy ulice a Hraniční cesty nad hřištěm u domu č. p. 378 v 21,6 metru hluboké studni opět spočívaly lupky uložené mezi vrstvami arkózy. Řada dalších studní po celém Varnsdorfu již na uhelné sedimenty nenarazila.^{112/}

Mimo výše uvedených třetihorních výskytů uhlí byly na katastru obce nacházeny také uhelné sedimenty druhohorní a čtvrtohorní. Ve zbytcích křídové formace mezi Varnsdorfem a Studánkou se vyskytují křemičité (kvarcité) pískovce s výrazným obsahem uhelné složky. V diluviálních hlínách starších čtvrtohor (pleistocén) mezi kaolinickými horninami byly nacházeny úlomky lignitu, horizontálně uložené kmeny stromů a úlomky zvětralého uhlí.^{113/}

Dobu dolování uhlí na Špičáku dodnes připomíná výrazný odval hlušiny nalézající se v místě šachty dolu Reichenseggengottes. Dlouhý je 38 metrů, široký 12 metrů a vysoký téměř 4 metry. Na odvalu jsem v říjnu 1997 našel úlomky xylitického (páskovaného) tzv. lignitického uhlí s výraznou dřevní texturou o velikosti až 11 x 8 x 4 cm, které vykazaly následující vlastnosti: obsah popela v původním vzorku 17,82 % (v bezvodém 20,12 %), obsah veškeré síry 0,70 % (v bezvodém vzorku 0,86 %), výhřevnost původního vzorku 17 958 kJ/kg (podle starého

označení 4 289 kcal), spalné teplo v analytickém vzorku 19 019 kJ/kg, spalné teplo hořlaviny 27 017 kJ/kg, veškerá voda v původním vzorku 11,42 %, v analytickém vzorku 7,74 %, podíl hořlaviny v bezvodém vzorku 70,76 %, analytická hořlavina 73,69 %, sušina 92,26 %.^{114/} Uvedenými vlastnostmi se uhlí řadí na roveň uhlí z dolů v Českém středohoří tj. od Heřmanova (důl Laurenci-Maria-Theodor), Valkeřic (důl Josef na vrchu Kamenec), Blankartic (Segen Gottes), Proboštova u Horních Zálezel (štola Františka), Velkých Stínec (odvodňovací štola dolu Gott-hard) a od Bechlejovic (důl Isidor na děčínském Chlumu) a zcela jistě bylo dobře použitelné k otopu. Ostatní povrchové stopy po dolování byly zahlazeny činností místní vojenské posádky Československé lidové armády, která měla na svazích Špičáku své cvičiště. Na existenci dolů poukazují také starší německé mapy – dnes bezejmenná příjezdová cesta k dolu, jež je prodloužením poválečné Šumavské a dnešní Severské ulice, se dříve nazývala Bergwerkstrasse^{115/} (Bergwerk = důl). Desky dobře hořícího lignitického uhlí velikosti do formátu A4 byly v posledních letech nacházeny ještě současným majitelem domu č. p. 1/237 v ulici Na Měkovině panem Josefem Poživilem na přilehlých pozemcích, a to v místě odvalu a budov bývalého dolu Concordia. Podle něj je starý důl dosud přístupný boční chodbou, jejíž vchod se nachází na jižní straně dolového pole v blízkosti zástavby. Hlavní chodba má být ražena 150 až 200 metrů v žule, síť pravoúhle uspořádaných chodeb je pravidelně zatápena vodou, přitom přelivu vody z jedněch chodeb do druhých je bráněno nízkými hrázkami. Uhlí černé barvy se vyskytuje až od třetího patra, ještě v 90. letech bylo údajně možné sestoupit do 7. patra. Podle starousedlíků pana Stolleho a pana Stiebera z Vilémova, kteří jako nespolehliví Němci byli nasazeni při průzkumu dolů za 2. světové války, je důl hluboký 150 metrů a je propojen s dolem na saské straně hranice. Odtud bylo možné do něj vstoupit u kostela v Neugersdorfu. Nejnižše uložená uhelná vrstva byla jimi považována za tuhu. Průzkumné práce si prý vyžádaly řadu lidských obětí, které dodnes leží na dně dolu.

V letech 1965 až 1967 se údajně uvažovalo o povrchové otvírce dolu a jeho dotěžení pro potřeby kotelny podniku Elite Varnsdorf. Přeprava narubaného uhlí měla být realizována nově postavenou lanovkou.^{116/} Mé pátrání v podnikovém archivu přes pracovníky podniku však toto tvrzení nedoložilo. Kdesi výše nad dolem se má nacházet ještě 150 metrů dlouhý a 3 metry vysoký kameny obezděný tunel, který je ražený v žule a byl odstřelen. Zachován je prý v délce 30 až 50 metrů.^{117/}

POZNÁMKY

- 1/ Semotanová E.: Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí. Libri Praha, str. 96 až 109.
- 2/ Mapa prvního vojenského (josefského) mapování, Litoměřický a Boleslavský kraj, sekce 10, měř. 1 : 7.200. Archiv Správy CHKO Labské pískovce.
- 3/ Reuss F. A.: Mineralogische Geographie von Böhmen. I. Band, 1793, str. 133 a 134.
- 4/ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Rumburk, karton 406. Rubriken Buch uiber den gewerkschaftlichen Steinkohlen bey Lichtenhayn ob der Herrschaft Rumburg angefangen im Jahre 1800, nestránkováno.
- 5/ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, nezpracovaná část fondu VS Rumburk, Pschornova mapa uhelného dolu na Světlinském vrchu z roku 1801 v měřítku 1 : 630 a idealizovaný plán Světlinského vrchu, patrně z roku 1801.
- 6/ Veselý M.: Pokusy o dobývání hnědého uhlí u Horní Police a Žandova. Bezděz, 11, 2002. str. 103 až 118.
- 7/ Trnka O.– Balla L. – Herel J.: Hlubinné dobývání rudných a nerudných ložisek. Praha, SNTL, 1969, str. 100 a 101.
- 8/ Veselý M.: Dobývání uhlí u Starého Šachova. Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích, 23, 2000, str. 45 a 46. Týž: Hnědouhelné doly u Dolního Podluží. Bezděz, 10, 2001, str. 105 a 106.
- 9/ Veselý M.: Důl „Anton Segen Gottes“ ve Světlínách u Dolního Podluží. Bezděz, 9, 2000, str. 143 a 145.
- 10/ Blíže viz Veselý M.: Důl „Anton Segen Gottes“, str. 139.
- 11/ Reinisch R.: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Sachsen. Blatt Seifhennersdorf-Rumburg. II. vydání. Leipzig 1920, str. 14 a 15.
- 12/ SOA Litoměřice, pobočka Most, RBÚ Teplice, k. 99, č. j. 160.
- 13/ SOA Litoměřice, pobočka Most, RBÚ Teplice, k. 100 až k. 117.
- 14/ Dolový podíl, tzv. kuks (kukus), vyjadřuje hodnotu těžbařského majetku jakožto movité věci, a to zpravidla ve výši 1/128 jeho hodnoty. Místní názvy Starý Varnsdorf, Nový Franzental a Karlsdorf označují místní části Varnsdorfu.
- 15/ SOA Litoměřice, pobočka Most, Horní hejtmanství Chomutov, inv. č. 97 – Kniha propůjček, pag. 1.
- 16/ Muzeum Varnsdorf. Adreßbuch der Stadtgemeinde Varnsdorf vom Jahre 1870.
- 17/ Palme A.: Chronik von Varnsdorf. Varnsdorf mit seinem historischen Denkwürdigkeiten von dessen Gründung an bis zum Jahre 1850. I. Theil. B. Leipa, 1852, str. 34.
- 18/ Podle písemného sdělení Heinricha Stolleho z Varnsdorfu ze dne 17. února 1919 Ludwigu Schlegelovi bylo podle záznamu v kronice rodiny Stolle první uhlí ve Varnsdorfu odkryto obchodní společností jeho děda Heinricha Wenzla Stolleho, Johanna Reinholda a Aloise Richtera. Páté dítě z druhého manželství Johanna Reinholda – syn Heinrich narozený 18. července, byl na počest této události nazván Kohlenjunge (Kohle = uhlí, Junge = hoch). Muzeum Varnsdorf, složka Stolle.
- 19/ Walther H.: Die Geologische, Paläontologische und bergbaugeschichtliche Ausstellung des Museums Seifhennersdorf. Seifhennersdorf 1975, str. 32.
- 20/ Reinisch R.: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Sachsen. Blatt Seifhennersdorf-Rumburg. II. vydání. Leipzig 1920, str. 15 a 16.
- 21/ Převážně jílovité uhlí proměnných vlastností, jež má vlivem sníženého tlaku nadložních hornin výrazně horší kvalitativní parametry, než zdravé uhlí mateční slaje.

- Viz Havlena V.: Geologie uhelných ložisek, díl 1. Nakladatelství ČSAV. Praha 1963, str. 159 a 243.
- 22/ Palme A. Chronik von Warnsdorf. I.Theil. B. Leipa, 1852, str. 34 a 35.
 - 23/ Reinisch R. Erläuterungen zur Geologischen Karte, str. 18 a 19.
 - 24/ SOKa Děčín, Katastry okresu Děčín, k. 29, stabilní katastr 1843–1880 Alt-Varnsdorf. Stabilní katastr 1843.
 - 25/ Schlegel L.: Aus Warnsdorfer Kohlenzeit. Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege. Jg. 43. Leipa 1920, str. 9 a 10.
 - 26/ SOKa Děčín, Katastry okresu Děčín, k. 29, stabilní katastr 1843–1880 Alt-Varnsdorf. Stabilní katastr 1843.
 - 27/ Muzeum Varnsdorf, slepá katastrální mapa Alt Warnsdorf, sekce VI., 1 2.880, 1843; SOKa Děčín, Situations-Plan von Warnsdorf, měř. 1 3.450, A. Palme, Varnsdorf 1843.
 - 28/ Reinisch R.: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Sachsen, str. 16 až 19.
 - 29/ Geinitz H. B. – uloženo v archivu ZO ČSS 4-03 Děčín, pramen již nezjištěn.
 - 30/ Podle stabilního katastru z roku 1843 odpovídá tento pozemek parcele katastrální číslo 4088, jehož část po záboru odvalenou hlušinou se stala jalovým pozemkem kat. č. 4086.
 - 31/ SOA Litoměřice, pobočka Most, Horní komisariát Teplice, k. 32 – Propůjčky, Alt Warnsdorf, Reichen-Segen Gottes Zeche – plánec vyměření dolového pole z roku 1843.
 - 32/ Palme A.: Chronik von Warnsdorf, I.Theil. B.Leipa, 1852, str. 35.
 - 33/ Kraus A.: Chronik von Warnsdorf, str. 201 a 202.
 - 34/ Krauss J. B.: Allgemeiner montanistischer Schematismus des österreichischen Kaiserthums für das Jahr 1840. 3. Jg., Wien 1840, str. 88 a 89.
 - 35/ Drcený a mletý popel se používal ke hnojení polí.
 - 36/ Anonym: Die Mühlen in Varnsdorf. Unser Niederland, Folge 578, Jänner 1998, str. 10–12.
 - 37/ SOA Litoměřice, pobočka Most, Horní komisariát (dále HK) Teplice, inv.č. 1 – Kniha podacích protokolů, 1850, č. j. 250 a 1386.
 - 38/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, inv. č. 1 – Kniha podacích protokolů, 1850, č. j.1524.
 - 39/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 32 – Propůjčky, Alt Warnsdorf, Reichen-Segen Gottes Zeche.
 - 40/ Kraus J. B. K.: Handbuch für das Berg- Münz- und Forstwesen im Kaiserthume Österreich für 1855, 2.Theil. Jg. 16/1855. Sallmayer u. Co. Wien 1855, str. 93.
 - 41/ Schlegel L.: Aus Warnsdorfer Kohlenzeit. Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege. Jg. 43. Leipa 1920, str. 10.
 - 42/ Palme A.: Chronik von Warnsdorf, str. 242.
 - 43/ Kraus J. B. K.: Montan-Handbuch des Österreichischen Kaiserthums für 1857. I. Jg./XVIII. Jg. Wien 1857, str. 149.
 - 44/ SOA Litoměřice, pobočka Most, Horní hejtmanství Chomutov, inv. č. 51 – Kniha žádostí o propůjčky, pag. 142.
 - 45/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 38 – statistické výkazy.
 - 46/ Odpovídá katastrální parcele č. 3991.
 - 47/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 32 – Propůjčky, Alt Warnsdorf, zpráva k dolu Concordia.
 - 48/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 32 – Propůjčky, Alt Warnsdorf, Antoni Zeche – plánec vyměření dolového pole z roku 1858.

- 49/ Krauss J. B.: Handbuch über den montanistischen Staatsbeamten- Gewerken- und gewerkschaftlichen Beamten Stand des österreichischen Kaiserthums für das Jahr 1846. 9. Jg., Wien 1846, str. 256.
- 50/ Parcelační protokol ke stabilnímu katastru z roku 1857 chybně uvádí Antona Herfelda. SOKa Děčín, k. 29, stabilní katastr.
- 51/ SOA Litoměřice, pobočka Most, k. 32 – Propůjčky Alt Warnsdorf, č. podací 3178 pol.
- 52/ SOA Litoměřice, pobočka Most, Horní hejtmanskví Chomutov, inv. č. 51, pag. 142.
- 53/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 32 – Propůjčky, Alt Warnsdorf, Antoni Zeche – pláněk vyměření dolového pole z roku 1858.
- 54/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 32 – Propůjčky, Alt Warnsdorf,
- 55/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, inv. č. 2 – Kniha podacích protokolů, rok 1860, č. j. 739.
- 56/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 32 – Propůjčky, Alt Warnsdorf, složka Antoni Zeche.
- 57/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 38, rok 1858 až 1860.
- 58/ SOKa Děčín, Okresní úřad (dále OÚ) Varnsdorf, k. 34 – Vodovod Varnsdorf.
- 59/ SOKa Děčín, OÚ Varnsdorf, k. 3, inv. č. 23 5 25 (MA) – Povolení ke kutání na varnsdorfském katastru 1898 až 1921.
- 60/ Palme A.: Chronik von Warnsdorf, str. 90.
- 61/ Veselý M.: Zpráva o činnosti základní organizace České speleologické společnosti v Děčíně ČSS 4-O3 Labské pískovce Děčín za rok 1995. Archiv ZO ČSS 4-O3 „Labské pískovce“ v Děčíně.
- 62/ Pláněk ing. Přemysla Brzáka z Varnsdorfu ze dne 25. listopadu 1995.
- 63/ Pisemné sdělení p. Miloše Flekny z Varnsdorfu ze dne 8. prosince 1995.
- 64/ Pisemné sdělení p. Oty Fabiánka z Varnsdorfu ze dne 26. ledna 1996.
- 65/ Sdělení pana Petra Fojtíčka – vedoucího varnsdorfského střediska OZ Děčín podniku SčVK Teplice ze dne 26. října 1995.
- 66/ Norma činí 0,3 mg/litr vody. Ukazatele jakosti pitné, kojenecké a stolní vody. Listy VZ č. 1. Vodní zdroje Chrudim, 1. vydání 1994.
- 67/ Blíže viz Veselý M.: Novodobé pokusy kutání uhlí ve Varnsdorfu. Almanach ke 130. výročí povýšení Varnsdorfu na město. Varnsdorf 1995, str. 85 až 94 a pozn. 68.
- 68/ Archiv SčVaK Teplice, OZ Děčín – složka Varnsdorf, výkres č. 3, měřítko 1 : 1000.
- 69/ Krauss J. B.: Allgemeiner montanistischer Schematismus des österreichischen Kaiserthums für das Jahr 1840. 3. Jg., Wien 1840, str. 89.
- 70/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, inv. č. 1 – Kniha podacích protokolů 1850, č. j. 964 a 2224 a inv. č. 2 – Kniha podacích protokolů pro rok 1860, č. j. 2686.
- 71/ Reinisch R.: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Sachsen, str. 48.
- 72/ Kopecký L. a kol.: Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000. List M-33-IX Děčín. ÚUG Praha 1963, str. 79 a 80.
- 73/ Kossmat K. – Reinisch R.: Karte von Sachsen, sekce Seiffenndorf-Rumburg, 1 : 25.000, 1915.
- 74/ Kárníková, L.: Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do roku 1880. Praha, 1960, str. 40, 49 a 102.
- 75/ Hrbek A.: Několik poznámek k problematice těžby černého a hnědého uhlí. Rozpravy NTM v Praze č. 93. Studie z dějin hornictví 14. NTM Praha, str. 109 až 123.
- 76/ Kárníková, L.: Úloha uhlí v průmyslovém rozvoji Čech do poloviny 19. století. Rozpravy ČSAV č. 68, sešit 12. Praha, 1958, str. 7.

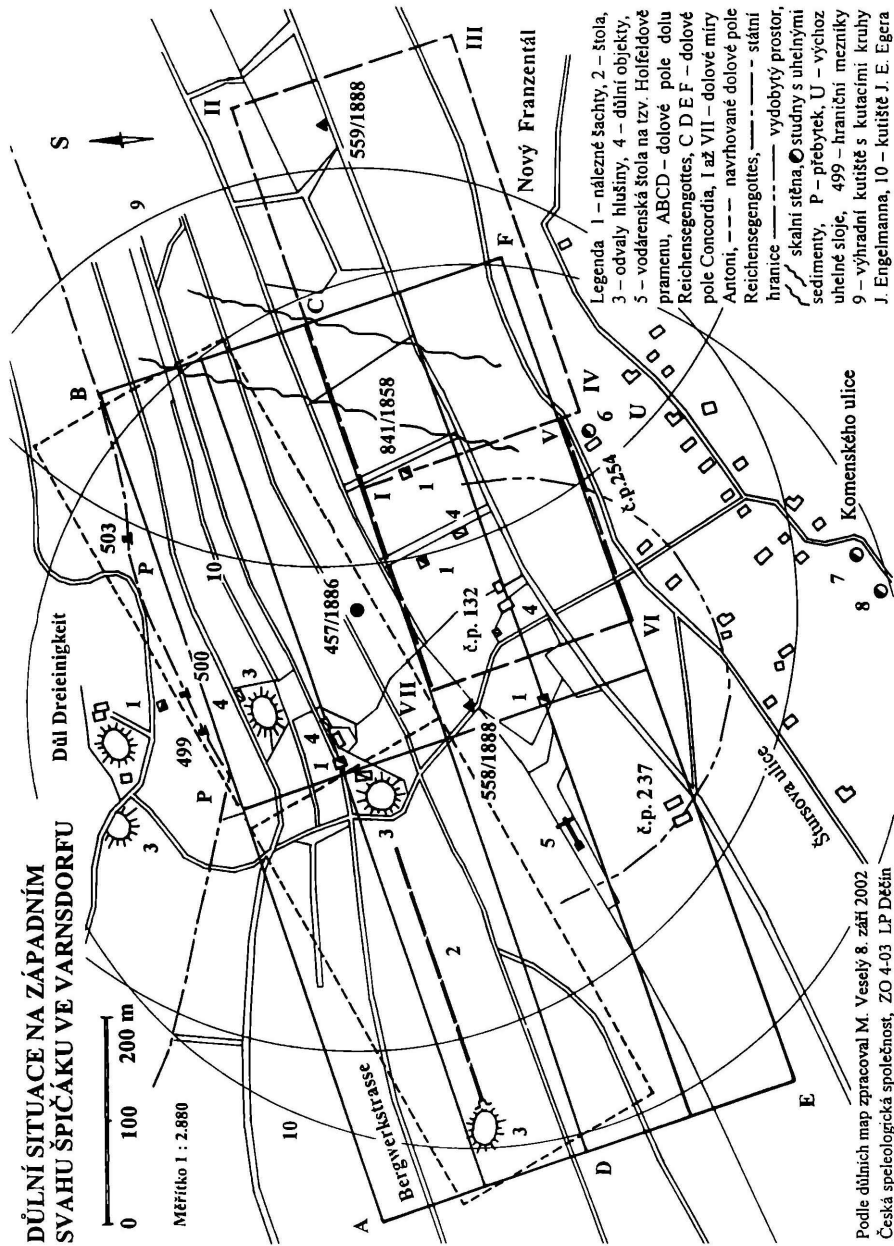
- 77/ SOA Litoměřice, pobočka Most, RBÚ Teplice, k. 1, A–Z, č. j. 1411/1873, k. 3, č. j. 1619, 1422 a 1923.
- 78/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 38, roky 1858 až 1872.
- 79/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, k. 8, C/1886, č. j. 456 až 458, k. 9, C/1887, č. j. 764
- 80/ SOA Litoměřice, pobočka Most, k. 8, A–Z, C/1886, č. j. 706, 707. k. 9, C/1887, č. j. 184, 234, 975
- 81/ V knize kuteb, knize výhradních kutišť, v katastru výhradních kutišť, indexu ke katastru výhradních kutišť a v knize změn poplatků.
- 82/ SOA Litoměřice, pobočka Most, RBÚ Teplice, k. 10, C/1888, č. j. 557 až 560, 588, k. 10, A–Z/1888, č. j. 377, k. 11, C/1890, č. j. C-82. k. 12/1891, č. j. C. 368, 865, 1695.
- 83/ Credner H.: Erläuterungen zur geologischen Specialkarte Königreichs Sachsen. Sektion Zittau-Oybin-Lausche. Blatt 107 von Th. Siegert. Leipzig 1897; Kossmat F.: Übersicht der Geologie von Sachsen. 2. Auflage. Leipzig 1925, str. 19; Kostomlatský W.: Feigenbäume am Spitzberg bei Warnsdorf. Heimatbüchlein für das böhmische Niederland. Roland 1921, str. 23 až 25.
- 84/ Fediuk F.: Petrografický výzkum terciérních vulkanitů na listech 02-224 Varnsdorf a 02-242 Dolní Podluží v severních Čechách. Zprávy o geologických výzkumech v roce 1999. ČGÚ Praha 2000, str. 22.
- 85/ Jokély J.: Der nordwestliche Theil des Riesengebirges und das Gebirge von Rumburg und Hainspach in Böhmen. Jahrbuch der k. k. geol. Reichsanstalt, Jg. 10/1859. Wien 1860, str. 397 a 398.
- 86/ Maštálko J.: Šluknovsko. Bezděz, 9, 1938, str. 60.
- 87/ Fritsche J.: Das Landschaftsbild der Heimat im Lichte erdgeschichtlicher Betrachtung. Das Böhmisches Niederland, 4. Heft. Rumburg, Warnsdorf 1935, str. 100 a 101.
- 88/ Bůžek Č.: Dosavadní výsledky paleontologického výzkumu v třetihorách sz. Čech. Praha 1963, str. 1963. Geofond Praha, posudek č. 15614.
- 89/ Tuček K.: Naleziště českých nerostů a jejich literatura (1951–1966). Praha, str. 687.
- 90/ Shrbený Otakar a kol.: Terciér Českého masivu. Český geologický ústav Praha, 1994.
- 91/ Denkl J.: Notizen zur Geschichte Ehrenbergs und Umgebung wie auch Nordböhmen. Beilage II. Theil Alt Ehrenberg, str. 157.
- 92/ Berger F.: Stratigrafische Beiträge zur Kenntnis des ostdeutschen Braunkohlentertiärs. Zentralblatt für Mineralogie, Geologie und Paläontologie, Jg. 1940, Abt. B, Stuttgart 1940, str. 171–200.
- 93/ Zincken, C. F.: Die Physiographie der Braunkohle, I. Theil. Carl Rümpler, Hannover 1867, s. 178–180.
- 94/ Jokély, J.: Pflanzenreste aus dem Basaltuffe von Alt-Warnsdorf in Nord-Böhmen. Jahrbuch der k. k. geol. Reichsanstalt, Jg. XII/1861, Wien 1862, str. 379.
- 95/ Vejlupek, M. – Kodymová, A. – Shrbený, O.: Terciérní sedimenty uvnitř vulkanického komplexu na sv. okraji Českého středohoří. Věstník ÚÚG, 58, 2. Praha 1983, str. 96.
- 96/ Klein V. a kol.: Základní geologický výzkum Českého středohoří. Dílčí úkol ÚÚG 4/01. Praha 1966, str. 131 a 132.
- 97/ Krejčí J.: Vorbemerkungen oder allgemeine geologische Verhältnisse des nördlichen Böhmen. Archiv pro přírodovědecké zkoumání Čech. 1. díl. II. geologické oddělení. Č. 2, 1869, str. 26.
- 98/ Reinisch R.: Die geologische Verhältnisse im nördlichsten Böhmen. Nordböhmisches Gebirgsbote. Nebenblatt der Rumburger Zeitung Nr. 102, 23. prosince 1905, str. 987.

- 99/ Hockauf A.: Heimatskunde des politischen Bezirkes Rumburg. Rumburg 1885, str. 13.
- 100/ Walther H.: Die geologische Verhältnisse ..., str. 12 až 30.
- 101/ Mädler K.: Die Bergwerkshalden von Alt-Warnsdorf und Seifhennersdorf. Beiträge zur Heimatskunde Abwehr. Varnsdorf 1935, str. 153 až 156.
- 102/ Walther H.: Die geologische..., str. 33 až 38.
- 103/ Hockauf A.: Heimatskunde des politischen Bezirkes Rumburg. Rumburg 1885, str. 13.
- 104/ Anonym: 50 Jahre „Abwehr“. Jubiléums-Ausgabe der „Abwehr“, 51. Jg., Nr. 123 ze 14. září 1921, str. 1.
- 105/ Štěpán M.: Přehledné dějiny československých železnic 1824–1948. Dopravní nakladatelství. Praha 1958, str. 91, 112 a 113.
- 106/ Palme A.: Chronik von Warnsdorf, str. 143 a dále Abwehr, 2. Jg., Nr. 126 z 26. října 1872. Varnsdorf, str. 689. Die Geschichte der Stadt Varnsdorf. Jubiléums-Ausgabe der „Abwehr“, 51. Jg., Nr. 123 z 14. září 1872. Varnsdorf, nestránkováno.
- 107/ Řada Statistik des Böhmisches Braunkohlenverkers roč. 1876 až 1879. K. k. Aussig-Teplitzer Eisenbahn-Direktion, str. 4, 5 a V.
- 108/ Palme, A.: Chronik von Warnsdorf, str. 143 a 144.
- 109/ SOA Litoměřice, pobočka Most, HK Teplice, inv. č. 11 – Kniha podacích protokolů 1872, č. j. 516.
- 110/ Řada Oesterreichisches Montan-Handbuch für das Jahr 1875 až 1895. W. J. Mansche, Wien 1875 až 1890, str. 133, 165, 174, 194, 198 a 205.
- 111/ Reinisch, R.: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Sachsen. Blatt Seifhennersdorf-Rumburg. II. vydání. Leipzig 1920, str. 13, 14, 19 a 43 až 50.
- 112/ Kossmat, K. – Reinisch, R.: Karte von Sachsen, sekce Seifhennersdorf-Rumburg, 1 : 25.000, 1915; Reinisch R.: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Sachsen. Blatt Seifhennersdorf-Rumburg. II. vydání. Leipzig 1920, str. 12, 13 a 36.
- 113/ Analýza provedená laboratoří Dolů Bílina ze dne 9. dubna 1998.
- 114/ Orientierungs-Plan der Stadt Warnsdorf, 1 : 15.000 od Antona Möllera z roku 1919. E. Strache, Varnsdorf 1920. Orientační plán města Varnsdorfu. Městský stavební úřad 1945, měřítko 1 : 8.000. Mapa Varnsdorfu v měřítku 1 : 5.000. Geodézie ČS.
- 115/ Ústní sdělení p. J. Poživila ze dne 24. září 1997, nynějšího vlastníka bývalého statku č. 132 (pozdější č. p. 224), které obýval ve 20. a ve 30. letech 20. století důlní Heinrich Richter.
- 116/ Ústní sdělení ing. Dřevíkovského z Varnsdorfu ze dne 26. října 1995.
- 117/ SOA Litoměřice, pobočka Most, RBÚ Teplice, k. 13 až 15, k. 36 až 116.

DŮLNÍ SITUACE NA ZÁPADNÍM SVAHU ŠPIČÁKU VE VARNSDORFU

Měřítko 1 : 2.880

Legenda 1 – nálezné šachty, 2 – štola, 3 – odvaly hlíny, 4 – dílní objekty, 5 – voddarenská štola na tzv. Holfeldově pramenu, ABCD – dolové pole dolu Reichensengottes, CDEF – dolové pole Concordia, I až VII – dolové míry Antoni, --- navrhované dolové pole Reichensengottes, --- státní hranice --- vydobytý prostor, / skální stěna, ● studny s uhelnými sedimenty, P – přebytek, U – výchoz uhelné sluje, 499 – hraniční mezníky 9 – výhradní kutiště s kutacími kruhy J. Engelimanna, 10 – kutiště J. E. Egera

Podle důlních map zpracoval M. Veselý 8. září 2002.
Česká speleologická společnost, ZO 4-03 LP Děčín

RESUMÉ

Geschichte des Kohleabbaus in Varnsdorf bis zum Jahre 1892

Miroslav Veselý

Braunkohle wurde in Varnsdorf (Warnsdorf) bereits in der 1. Hälfte der 80-er Jahre des 18. Jahrhunderts abgebaut. Im Kirchwald wurden in westlicher Richtung nach Studánka hin vor dem Jahre 1783 ein 60 bis 90 m langer Stollen und bis zum Jahre 1800 ein weiterer, 716 m langer Stollen vorgetrieben, die auf 12 bis 59 cm mächtige Flöze und eine 148 cm starke Kohlenstaubschicht stießen. Auf dieser Grundlage wurden im Februar 1800 der „Stadt Rumburger Steinkohlen-Gewerkschaft“ des Kaufmanns Anton Salomon aus Rumburg zwei kleine Grubenmassen mit dem Namen Zur Alten Hoffnung verpachtet. Der längere Stollen diente zur Entwässerung, wobei aus der Grube zurück nach Varnsdorf ein anderer, wahrscheinlich für den Abbau bestimmter Stollen angelegt wurde. Obwohl die 45,5 m und 7,7 m tiefen Bohrversuche sowie die sechs bis zu 17 m tiefen Schächte im Kirchwald stellenweise auf Kohle stießen, lohnte sich der Abbau nicht.

Im Jahre 1836 wurden in Varnsdorf 4 Schürfgesellschaften und im Mai 1837 wurde im westlichen Hang des Hügels Špičák Kohle angebohrt. Am 10. Juni entdeckte die Berggewerkschaft von Johann Reinhold und seinen 10 Gesellschaftern in einem 13,3 m tiefen Schacht ein 158 cm mächtiges Kohlenflöz. Auf Grund von diesem Fund verpachtete das Oberkommissariat in Teplice der Berggewerkschaft 4 große Grubenmasse in der unmittelbaren Nähe der sächsischen Grenze, von denen jede eine Fläche von 424,8 m x 106,2 m einnahm. In demselben Monat meldeten Ignaz Kreibich und Adalbert Pitschmann aus Varnsdorf einen Kohlenfund auf dem gleichen Ort. Das Grubenfeld, das ihnen verpachtet wurde, war genau so groß wie bei der vorherigen Grube und grenzte mit seiner längeren, nördlichen Grenze an die südliche Grenze des Bergwerkes Reichensegengottes. Die über 32 cm mächtigen Kohlenflöze waren zwischen Basalttuffen, Sandtuffen, Tonschiefer, kohlehaltigen Tonschiefer und der Diatomeenerde gelagert und senkten sich in einem Winkel von 25° bis 45° in südöstlicher Richtung. Die sedimentären Schichtgesteine trugen dabei verschiedenste Fossilabdrücke der Tertiärflora (Taxodium, Glyptostrobus, Zimtbaum, Zypresse, Weimutskiefer, Lorbeerbaum, Nussbaum, Eiche, Ahorn, Birke, Weide, Farnkräuter und Flechten) und -fauna (Fische, Molche, Salamander, Wildenten). Im Laufe von 20 Jahren wurden drei bis zu 81 m tiefe Förderschächte und ein beide Gruben entwässernder Erbstollen abgeteuft. Der am 20. August 1838 angelegte Stollen erreichte im Jahre 1843 eine Länge von etwa 285 m und bis zum Jahre 1850 dann 474 m. Die gefährliche Arbeit in den Bergwerken kostete bis zum Jahre 1841 drei Bergleute das Leben. Die unterschiedliche Qualität der Flöze (von der glänzenden Pechkohle von hoher Qualität bis zur Schieferkohle und tauben Kohle) sowie die schwierigen geologischen Bedingungen, vor allem starke Wasserfluten und häufige Unterbrechungen der Flöze durch Basaltergüsse, führten zu wachsender Verschuldung der Bergwerke. Im Jahre 1846 wurde das Bergwerk Concordia verlassen und im Bergwerk Reichensegengottes, wo der Ertrag kaum ein Zehntel der aufgewendeten Kosten deckte, wurde der Betrieb im Oktober 1851 auf einen Arbeitsort eingeschränkt. Bis zum Jahre 1851 traten die meisten Grubenbetreiber aus der Gesellschaft aus, am Ende des 1. Vierteljahres 1852 erreichten die Schulden am Zehnten fast 2 500 Gulden und im nächsten Vierteljahr weitere 193 Gulden. Im Jahre 1854 oder 1855 überließ J. Reinhold das Bergwerk seinem Steiger August Schubert. Im

Jahre 1840 beschäftigte das Bergwerk Reichensegengottes bis zu 20 Bergleute und es wurden 4 000 Zentner (224 t) Kohle gefördert, wobei ein Zentner für 30 Kreuzer verkauft wurde. Zum letzten Mal wird das Bergwerk im Jahre 1860 erwähnt.

Es handelte sich um typische Kleinbergwerke. In den Jahren 1856 bis 1858 soll der kleine Bauer Anton Hofeld aus Varnsdorf Schürfversuche auf dem Berg Špičák unternommen haben, ihre Ergebnisse sind jedoch nicht bekannt. Ab dem Jahre 1858 begann der gleichnamige Varnsdorfer Fabrikant und Betriebswirt August Schubert auf der Stelle des Bergwerkes Concordia zu schürfen. Der in einer Tiefe von 15,5 m entdeckte, 38 bis 47,5 cm mächtige Flöz begründete die Verpachtung von drei Grubenmassen mit dem Namen Antoni. Im Mai 1859 wurde das mit einem neuen Schacht fördernde Bergwerk verlassen und bis März 1860 aus den Bergbüchern getilgt. Der Entwässerungsstollen wurde in den Jahren 1894 und 1895 umgebaut und an die Wasserleitung der Stadt angeschlossen, im Jahre 1928 bis 1932 wurde die Wasserschöpfung aus dem Stollen des ehemaligen Bergwerkes Concordia in Betrieb genommen. Im Jahre 1872 bestätigte das Oberkommissariat in Teplice 67 ausschließliche Schürfrechte auf dem ganzen Gebiet von Varnsdorf dem Bergbauunternehmer Alfred Dub aus Prag. Der Bohrversuch auf einem einzigen Schürfort stieß bis zu einer Tiefe von 29,5 m auf keine Kohle, deswegen wurden die Arbeiten im folgenden Jahr eingestellt.

Vom Mai 1886 bis zum Juni 1887 soll Julius Engelmann aus Varnsdorf Bohrversuche auf dem Špičák und bei dem Varnsdorfer Schwimmbad unternommen haben, weil er jedoch mit den Grundstücksbesitzern kein Übereinkommen treffen konnte, wurden wahrscheinlich keine Arbeiten durchgeführt. Ähnlich war es wahrscheinlich auch auf dem östlichen Hand des Berges Hrádek, wo Wendelin Prasse aus Varnsdorf Schürfversuche vom Juli 1886 bis zum August 1887 unternommen haben sollte. Vom April 1888 bis zum Juli 1892 realisierte Johann Eduard Eger aus Varnsdorf an der Stelle der alten Bergwerke auf dem Berg Špičák eine Reihe von Gruben, bis zu 30 m lange Rinnen und bis zu 10 m tiefen Bohrlöcher. Es wurden allerdings nur eine schmale Kohlenschicht und vereinzelte Bruchstücke von Kohle gefunden. Ab dem Jahre 1892 begannen auf dem Gebiet von Varnsdorf und Umgebung eine Reihe von Schürfgesellschaften und Einzelpersonen Unternehmungen, unter welchen die Familie Richter und ihre Namensvetter durch ihre Aktivität hervorragten. Kohle wurde auch während des Ausbaus der Varnsdorfer Wasserleitung im Jahre 1893 und in einigen Brunnen in der Stadt südlich von den ehemaligen Bergwerken entdeckt. Im Jahre 1871 kauften Varnsdorfer Bürger das Bergwerk Döllinger bei Duchcov, das bis zum Jahre 1879 betrieben wurde, als es ein Durchbruch des Grubenwassers vernichtete. Drei andere Varnsdorfer Bürger besaßen Grubenanteile in Bergwerken bei Košťany, in Modlary und bei Duchcov.

PAMÁTKOVÁ AGENDA JOSEFA MAŠTÁLKA 1945–1950

Ladislav Smejkal

Ladislav Smejkal: *The Monumental Agenda of Josef Maštálko (1945–1950)*

The interest to list monuments together with the care of heritage of the past has been developed since the second half of the 19th century. After the end of The World War II Josef Maštálko, a school retired inspector, was charged with security of museums and archives in the area of Česká Lípa, Dubá and Šluknov, which were without custody. Following year he was asked to take charge of a new list of monuments in regions Česká Lípa, Dubá and Šluknov. With regard to great working load he decided to focus only on the region of Česká Lípa. On 3rd March 1948 the first public notion appealing to preserve monuments went out in the region of Česká Lípa. First list of monuments was published. The document analysis is the base for the addendum to the essay. The autor noted some cases of destruction and disappearance of quoted monuments during Josef Maštálko's life († 1950) and approximately for the duration of next ten years until the publishing the law to protect monuments and producing the first state list of monuments.

Poslední a nejmladší složkou pozůstalosti inspektora Josefa Maštálka (1876–1950), uložené v Okresním vlastivědném muzeu v České Lípě, je agenda památkového konzervátora.^{1/} Patrně je neúplná, tak jako ostatní části jeho písemností, ale je celistvější než dokumenty z doby předválečné a válečné, o nichž ze souvislostí víme, že byly z důvodů osobního ohrožení a možného nebezpečí pro okruh spolupracovníků záměrně ničeny.^{2/}

Doklady zahrnují pokyny a vyrozumění Státního památkového úřadu a Zemského národního výboru (ZNV), žádosti o radu a pomoc od samospráv a jedinců. Dochovány jsou kopie zpráv pro uvedený úřad a část konceptů tabulek se soupisem movitých památek z roku 1949. Některé odpovědi na žádosti jsou rovněž doloženy.

Institut památkových konzervátorů sahá do poloviny 19. století. V roce 1850 vznikla Centrální komise pro zkoumání a zachování stavebních

památek, která roku 1873 rozšířila svou působnost i na umělecké památky a starožitnosti. V roce 1853 byly ustaveni konzervátoři, kteří byli jmenováni ministerstvem kultu a školství a starali se o zachování památek v jim přiděleném okrese. Ministerské nařízení nebylo důsledně uplatňováno a postupem času upadlo v zapomnění. Zemský výbor proto vydal v roce 1893 oběžník, kterým opětovně nabádal k ochraně památek. Součástí oběžníku byl také podrobný výčet movitých a nemovitých věcí, považovaných za památky. Vznikl první tematický návod k jejich soupisu. Dokument byl prostřednictvím okresních hejtmanů zaslán místním školním radám a učitelé byli vyzváni, aby se na ochraně památek podíleli.³⁷ Na Českolipsku padla tato výzva na úrodnou půdu a zájem o památky a jejich ochranu do první světové války stoupal.

Zemský památkový úřad v Praze, založený v roce 1912, byl po první světové válce přeměněn na Státní památkový úřad pro Čechy a ministerstvo školství a národní osvěty si vyhradilo právo připravit ucelený památkový zákon. K tomu již během trvání první republiky nedošlo. Prohlubovány byly soupisy památek.⁴¹ Systematické národní soupisy památek byly vedeny Archeologickou komisí České akademie věd. V rámci uměleckého místopisu Čech byly od roku 1895 vydávány jednotlivé svazky po politických okresech. Do roku 1937 vyšlo 47 svazků, které zahrnuly území převážně osídlené česky mluvícím obyvatelstvem, zatímco německy hovořící okresy byly zastoupeny jen třemi svazky. Určitý výmluvný příklad chabé spolupráce české a německé vědy v Čechách. V letech 1937–1938 byl chystán velký soupis památek ve čtyřech svazcích podle zemí republiky. Na projektu spolupracovali i přední němečtí památkáři: R. Hönigschmid, K. Kühn a Josef Opitz. Vázla spolupráce s konzervátory na venkově, kteří jen ojediněle reagovali na výzvy k doplnění soupisu o nové památky. S předsedou umělecko-historické komise Německé společnosti pro vědy a umění M. Swobodou bylo v dubnu 1938 ujednáno německé zpracování českého textu pod názvem *Handbuch der Kunstdenkmäler der Tschechoslowakischen Republik*. Vydání měl obstarat nakladatel Rudolf M. Rohrer v Brně. Němečtí zájemci by měli přehled o památkách nejen pohraničních krajů, nýbrž i okresů vnitrozemských. Okupační úřad v Praze v roce 1939 rozhodl, že vydání soupisu omezí pouze na území protektorátu. Památkáři práci raději zastavili a vyčkávali lepších časů po porážce nacistického Německa. Svazek *Umělecké památky Čech* byl vydán v roce 1957.⁵¹

V pohraničí byly od počátku 20. století soupisy památek součástí vlastivědných prací a odtud se dostávaly do průvodců. Přes řadu

důležitých údajů to nebyl speciální komentovaný památkový soupis. Nejdůležitějším dílem tohoto druhu pro vlastní Českolipsko byl spis kolektivu autorů pod vedením Franze Hantschela (1844–1940) *Heimatkunde des politischen Bezirkes Böhmisches Leipa*, vydaný v České Lípě roku 1911. K práci památkového konzervátora na Českolipsku existují především nepřímé prameny jako jsou dílčí soupisy památek v archivech obcí nebo v obecních kronikách. Časopis vlastivědného spolku Excursionsclub se v době meziválečné příliš nezaměřoval k tematice památkových soupisů a referoval spíše o jednotlivých záležitostech.

V květnu 1945 byl Josef Maštálko výnosy č. 68 a 94/45 ZNV pověřen „přehlédnout a zajistit“ městské archivy a muzea v dřívějším kraji Českolipském. V době od 25. 5. do 15. 6. 1945 prohlédl archivy a muzea v České Lípě, Mimoni, Novém Boru, Zákupech, Jablonném v Podještědí, Stráži pod Ralskem, České Kamenici, Kamenickém Šenově, Dubé a Doksech.^{6/}

Zemský národní výbor se pokládal od samého počátku období po osvobození za ústředí veškeré samosprávy a přejímal zcela samovolně též péči o různé záležitosti kulturní, které byly v předválečné době vyhrazeny pravomoci ministerstva školství a národní osvěty. Sem náleží iniciativa ve věcech památkové péče. Po dotazu na okresních národních výborech designoval sám do funkce konzervátorů památek osoby doporučené těmito orgány. Sem náleželi i konzervátoři jmenovaní naposledy ještě v roce 1944, jejichž funkční období mezi tím skončilo. Němečtí konzervátoři v pohraničí byli automaticky zproštěni svých funkcí. Josef Maštálko tak převzal úřad, aniž byl jmenován, neboť se předpokládalo, že tak učiní nové ministerstvo školství, věd a umění dodatečně. Protože doba žádala naléhavě provést určité soupisové práce z důvodu ověření stavu národního kulturního bohatství, zadával bezprostředně ZNV úkoly dosud oficiálně nejmenovaným konzervátorům bez vědomí ministerstva. Současně jim zabezpečoval administrativní pomoc a podporu prostřednictvím ONV.^{7/}

V srpnu 1945 zaslal ZNV okresním národním výborům přípis, aby jmenovaly osobu odpovědnou za výkon ochrany památek jménem státu. Do památek se zahrnovaly i tzv. památky přírodní, což znamenalo, že funkce zahrnovala i ochranu přírody ve vybraných dokladech rostlin a přírodních útvarů. První se na Maštálka obrátila Okresní správní komise ve Šluknově a 8. září 1945 ho požádala o spolupráci ve smyslu oběžníku ZNV. 12. září jmenovala Okresní správní komise v Dubé Maštálka „konzervátorem státního památkového úřadu v Praze“ s tím, že

má jeho souhlas. Postupovala protiprávně, protože konzervátora měl jmenovat ministr školství a osvěty.^{8/} Okresní národní výbor v České Lípě vyhověl návrhu ZNV a 11. února 1946 jmenoval Maštálka „zpravodajem zdejšího úřadu“.^{9/} Pro okres Šluknov nebyl Maštálko nakonec oficiálně jmenován, ale jeho pomoci využíval tamní ONV ještě v roce 1948.^{10/} 1. září 1947 byl pro okres Dubá jmenován konzervátorem Jaroslav Doubek z Liběchova a Maštálko mu předal konzervátorskou agendu. Ministerstvo školství a osvěty jmenovalo oficiálním dekretem Maštálka konzervátorem Státního památkového úřadu v České Lípě 10. července 1947.^{11/}

S datem 5. ledna 1945 poslal ZNV na všechny okresní národní výbory oběžník, v němž oznamoval, že ministerstvo dopravy – veřejná správa technická, přejímá do přímé péče všechny historicky nebo umělecky cenné objekty, které náleží státu nebo byly státu pronajaty.^{12/} Mínily se tím budovy různých úřadů na okresní úrovni jako soudy, bezpečnost, armáda a samozřejmě sídla ONV. Bohužel první soupis státního historického majetku není ve zdejších pramenech doložen a patrně by ho bylo třeba hledat v archívech ústředních orgánů. Nepochybuji o tom, že Maštálko se na seznamu podílel, což mu ovšem ukládala citovaná směrnice.

11. května 1946 vydal ZNV oběžník s pokyny o fotografování a soupisu památek.^{13/} Mělo jít o seznam globální, zahrnující naprostou většinu památek stavebních a také část mobiliiářů. Dovolává se toho, že byl pověřen sestavením přehledu fotografické činnosti v Čechách a současně mu náleží sepisování památek. Půl strany předpisu je věnováno popisu formálního postavení funkce „státního konzervátora památkového úřadu“ v představách ZNV. Toto ústředí lidosprávy v Čechách vycházelo z pojetí o fungování nové demokracie v naší zemi, v níž právě orgánům samosprávy přísluší péče a iniciativa v otázkách kulturních a památkách zvláště. Konzervátor byl postaven pod zvláštní ochranu ZNV a měl tam dodávat zprávy důležité pro zajištění kulturních hodnot. O své činnosti měl informovat nejméně dvakrát ročně a první zprávu měl předložit již 30. května 1946. Pokusem o převedení konzervátorů do plné péče ZNV se naplno rozhořel kompetenční spor s ministerstvem školství. Ještě 28. května 1946 poslal Státní památkový úřad v Praze upozornění designovaným konzervátorům, že pan ministr dosud nezaslal jmenovací dekrety, protože chybí v souvislosti s přestěhováním mnohých osob do pohraničí potřebná data.^{14/} Vzápětí následovalo vyjádření ústavu z 11. června 1946, kdy jsou konzervátoři upozorněni, že „*nejsou povinni*

ZNV dodávat zprávy tak širokého dosahu“ Dokumentační akci, vyhlášenou 11. května, neřídí ministerstvo ani památkový úřad, “podobný soupis památek hodlá ministerstvo školství a věd svěřit úřadům a ustanoveným orgánům a od konzervátorů očekává spíše iniciativy ve věcech praktické ochrany památek a veřejné estetiky.”^{15/}

Josef Maštálko připravil okamžitě zvláštní dotazník, zkoumající stav, úroveň a možnosti fotografické práce a také hledající zdroje fotodokumentace z minulosti. Projekt se nakonec nerealizoval pro výše uvedené rozpory a Maštálko po svém oficiálním jmenování v České Lípě se věnoval výslovně spolupráci se Státním památkovým úřadem. Upozorňoval na jednotlivé otázky a přijímal podněty, které přicházely od jmenovaného úřadu, účastnil se jednání, kam byl přizván a podával výroční zprávy. Některé detailní informace z této běžné agendy jsou zachyceny v obou přílohách této práce.

V následujících třech letech měl státní okresní konzervátor před sebou tři větší akce stojící nad rámcem běžné činnosti. První z nich byla čistě regionální. Okresní kulturní rada, jako poradní orgán českolipského okresního národního výboru, vyzvala Josefa Maštálka 2. prosince 1946 k prozkoumání situace památek v území, kde se připravuje vytvoření vojenského výcvikového pásma. Měl zajistit soupis památek, jejich fotografování a popis a navrhnout převezení důležitých movitých památek do muzea. Pokyn přišel na začátku zimy a cestování do území mezi Mimoní a Bezdězem bylo velmi obtížné. Podle vlastního sdělení Maštálkova byly nakonec uskutečněny čtyři jízdy s nákladním automobilem a přivezeno bylo asi 20 lidových malovaných skříní a truhel a k tomu ještě jisté množství dalších předmětů uložených do muzea. 15. září 1947 byla otázka zbylých kulturních hodnot na území budoucího vojenského pásma probírána na zasedání kulturně regionální komise při Zemské radě osvětové v Praze. Zřejmě nebyly žádné podklady a informace o tom jak „vysvobodit“ movité kulturní památky z dosahu armády. Pražská komise žádala, aby českolipská osvětová rada pomohla sledovat osud „cenných předmětů“ O fotografické zachycení pamětihodností mám mnoho pochybností. Snímky z Kuřívod a blízkého okolí, které nejsou signovány, by mohly být pořízeny v tomto období. Bohužel chybí zřetelný odkaz. Skutečnost, že těchto snímků je málo, svědčí spíše pro jejich pravost, protože je zřejmé, že celá akce probíhala ve velkém spěchu.^{16/}

V roce 1947 byl vydán zákon č. 142 o revizi první pozemkové reformy, dle nějž byly sníženy výměry soukromého statku a omezeny až

zlikvidovány tzv. zbytkové statky z doby první pozemkové reformy po roce 1918. Konzervátoři byli přizváni přezkoumat stav památek uměleckých a přírodních na pozemcích vlastníků zbytkových statků. Celý proces byl realizován od března 1948, nicméně dle předem vytištěných seznamů a časových plánů nezasahoval na teritorium Českolipska. Zdejší dřívější zbytkové statky byly za okupace převzaty německými majiteli a třebaže bylo vlastnictví nových držitelů někdy pochybné, v té době se celou záležitostí nikdo nezabýval a tak byla tato půda pokládána za německý konfiskát a rozdělována podle jiných pravidel.^{17/}

S datem 3. března 1948 vydal ONV v České Lípě Maštálkem sestavenou vyhlášku „*Upozornění obyvatelstvu*“, kde je uveden soupis přírodních a historických památek, které má veřejnost ochraňovat a starat se o to, aby nebyly poškozovány. Tento důležitý dokument je ve výtahu uvedený v první příloze této práce včetně komentáře.

Kulturní referát ONV vydal jménem konzervátora Josefa Maštálka 21. 2. 1949 výzvu k soupisu umělecko-historických památek v mobiliářích kostelů, soukromých domů, národních podniků, úřadů a veřejných a soukromých sbírkách. Soupis měl vzniknout na pokyn ministerstva školství a osvěty, které se hájilo tím, že chce zabránit „zašantročení“ uměleckých děl a památek. Podrobný soupis tohoto druhu by zvláště ve vnitrozemí znamenal silný průlom do vlastnických práv a to zejména církve a soukromých osob. Nicméně v pohraničí bylo mnoho kostelů opuštěno nebo spravováno administrativně z jiné farnosti, takže majetek byl skutečně ohrožen. V soukromých domech byly četné umělecké předměty zanechané po Němcích, přičemž část nových obyvatel je pokládala za nepotřebný inventář a zbavovala se jich. Mnohé jednotlivosti i soubory předmětů byly odprodávány nelegálním zájemcům o jejich další prodej. Četné takovéto kolekce např. zbraně, sklo, obrazy byly předány v konfiskačním řízení patřičným muzeím. Nejrychleji mizely doklady archivní, které byly spalovány s odkazem na to, že se jedná o věci německé.^{18/}

Zachované části soupisových tabulek a komentáře obsažené v korespondenci jsou přetištěny ve druhé příloze a to včetně věcného komentáře k průběhu a okolnostem pořizování záznamů. Předložený přehled je dokladem o památkách, z nichž mnohé byly nakonec zachráněny, ale jiné v dalším období nenávratně zmizely.

V roce 1950 se zhoršil zdravotní stav Josefa Maštálka. 3. června oznámil ministerstvu školství a osvěty, že odstupuje z funkce konzervátora pro ochranu přírody a navrhl za sebe Václava Klabana, učitele

z Horní Police. 24. července oznámil tamtéž svou úplnou rezignaci ze zdravotních důvodů a na jednání za sebe poslal správce muzea učitele Bohumila Kinského, čímž ho vlastně určil svým nástupcem.^{19/}

Na začátku stati jsem označil činnost památkového konzervátora jako závěrečnou aktivitu života Josefa Maštálka. Platí to jistě časově. Zemřel nedlouho po svém odstoupení 14. října 1950. Pokud se ale přesuneme o pět let nazpátek, tak shledáme, že život školního inspektora ve výslužbě těsně před sedmdesátkou byl plný aktivity. Vedl muzejní spolek, pracoval v péči o mládež, měl zásluhu na založení dětského domova a první mateřské školy v České Lípě. Redigoval poslední ročník Bezdězu. Dopi-soval do řady novin a vystupoval veřejně při různých příležitostech, zejména při vzpomínkách na učitele, kteří zahynuli ve válce. Rok 1948 ho zbavil části veřejné činnosti. Bezděz byl zastaven a v muzejním spolku byl odstaven na vedlejší místo. Práce, kterou odvedl ve službách památkám se zdá možná rozdrobená a nesystematická. Pochopitelně i prameny jsou neúplné. Jisté je, že se ve prospěch záchrany památek angažoval v době, která o ně stála ze všeho nejméně. Přesto můžeme shrnout do tří bodů jeho zásluhy v této oblasti:

1. Podchycení muzejních sbírek a archivů v roce 1945 a zásluha o jejich záchranu.
2. Vypracování první české veřejné vyhlášky se seznamem památek a tím vytvoření prvního praktického podkladu památkové péče.
3. Náročný a nevděčný pokus o soupis movitých památek v roce 1949.

Budoucí bádání možná odhalí, co všechno ještě viděl nebo měl v ruce a co v dalších pohnutých letech zmizelo, přes snahu zachránit co se dá.

Josef Maštálko mohl odcházet ze života s pocitem zmaru svého životního úsilí v oblasti školské, kulturní, muzejní i památkářské. Pozorné zkoumání jeho života a práce prozrazují, že přes ničemné převraty nám zanechal odkaz směřování k vyšším hodnotám a kvalitě společnosti, opírající se o vzdělanost a kulturu, k níž patří úcta k odkazu předků a k památkám, které nám vytvořili a zachovali.

POZNÁMKY

- 1/ Pozůstalost Josef Maštálka, Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě, ND 53–54.
- 2/ Chybí téměř vše, co souviselo s jeho veřejnou činností a uchovány byly vlastivědné texty a větší část dokladů ve vztahu k Českému muzeu pro kraj Českolipský, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa ND 150.
- 3/ Sestaveno dle hesel Ottova naučného slovníku, 1–28, 1889–1908.
- 4/ Sestaveno dle hesel Ottova naučného slovníku nové doby, 1–12, 1930–1943.
- 5/ Wirth, Zdeněk a kol.: Umělecké památky Čech, Praha 1957, s. 5–7.
- 6/ Pozůstalost Josefa Maštálka... ND 53/4, 5. Srovn. Sovadina, Miloslav: Dějiny Okresního archivu v České Lípě, Ústí n. Labem 1997, s. 79.
- 7/ Pozůstalost Josefa Maštálka... ND 53/35. ZNV vysvětlil svůj dosavadní vztah a podal obhajobu svého postupu v dopise konzervátorům z 10. 7. 1946.
- 8/ Tamtéž, ND 53/22, 23, Okresní správní komise nahrazovaly tam, kde byl dosud nízký stav českého osídlení činnost okresních národních výborů. Po volbách v roce 1946 byly definitivně přeměněny na ONV.
- 9/ Tamtéž, ND 53/26.
- 10/ Tamtéž, ND 54/32
- 11/ Tamtéž, ND 53/37. Maštálko si patrně neuložil žádné kopie své práce pro okres Dubá. V pozůstalosti není po této činnosti ani stopa. Maštálkův dekret pro okres Česká Lípa uložen tamtéž, ND 53/54.
- 12/ Tamtéž, ND 53/25.
- 13/ Tamtéž, ND 53/27.
- 14/ Tamtéž, ND 53/29.
- 15/ Tamtéž, ND 53/30, konečná právní úprava postavení okresního konzervátora, platná do roku 1992, byla daná vyhláškou ministerstva školství a kultury č. 98 /1959 Úředního listu. Vymezuje funkci okresního konzervátora ve smyslu operativního pracovníka, který má upozorňovat na různé zásadní problémy ochrany památek a měl dokonce určitou pravomoc učinit okamžitá opatření k jejich záchraně, což znamenalo třeba zastavit stavbu s tím, že zákrok dodatečně potvrdí okresní národní výbor. Viz Winter, Vlastimil: Stručný slovník památkové péče, Ústí n. Labem, 1983, s. 58.
- 16/ Tamtéž, ND 53/40, 55.
- 17/ Tamtéž, ND 67/1, pravděpodobně kompletně cyklostylované seznamy revizí zbytkových statků podle územních obvodů a časového rozvrhu nebyly Maštálkem použity, protože nezasahovaly do jeho obvodu.
- 18/ Tamtéž, ND 54/16.
- 19/ Tamtéž, ND 53/101, 107.

PŘÍLOHA Č. 1

Okresní národní výbor v České Lípě vydal 3. března 1948 „*Upozornění obyvatelstvu*“, čj. 1157/48, se seznamem rostlinstva a živočichů, které je třeba chránit, včetně lokalit zasluhujících ochranu. Dále pokračuje soupisem vybraných kulturních památek. První veřejná vyhláška, vydaná po skončení války, zahrnuje politický okres Česká Lípa podle správního uspořádání platného do 31. 12. 1948.

Přírodovědnou část vyhlášky vynechávám. Kapitulu o kulturních památkách přepisuji s vlastním číslováním a komentářem s nezbytným historickým kontextem zapomenutých a jinak dnes nazývaných památek a se změnami, které nastaly v jejich existenci ještě během Maštálkova života, případně do vzniku státního seznamu památek na počátku let šedesátých. Připojuji též nezbytné odkazy.

Vážení občané!

V nynější době, kdy přijímáte do svého vlastnictví a opatrování národní majetek, tj. různé hodnoty zanechané zde Němci, pokládáme za účelné upozorniti vás na památky přírodní a kulturně historické jež jsou přímým dědictvím českých předků, kteří před lety žili v našem kraji. Jest zde bohudík mnoho věcí, které mluví k duši českého člověka.

Prosím Vás snažně, chraňte tyto památky a nedopusťte, aby cokoliv podlehlo zkáze! Věříme, že chcete míti svůj domov a náš kraj nejen český, ale i krásný se vším, čím se nemůže pochlubiti žádný český kraj.

Na Českolipsku jsou památky nenahraditelné ceny hmotné i historické. Jejich poškození neb zničení znamená zánik provždy. Věříme ve váš vlastenecký smysl pro hodnoty, jež vám níže v seznamu uvádíme.

[Komentář: Stylizace textu není spjata se situací únorového převratu 1948. Nepochybně byl sepsán dříve a nebyl shledán závadným. Odpovídal kulturní situaci ještě téměř po celý rok 1948. Obsahuje vnitřní rozpor. Na jedné straně se památky uvádí jako „zanechané Němci“ a současně se tvrdí, že jsou dědictvím po českých předcích. Tento národní aspekt byl určitým druhem postoje památkářů ještě po celá padesátá a částečně šedesátá léta. Pokud by neargumentovali, že památky jsou dědictvím po českých předcích, těžko by obstáli při jejich obhajobě. Národnostní princip ve prosazoval sice skrytě, ale naprosto silně.]

1. Veškeré hradní zříceniny a zbytky bývalých tvrzí nebo opevnění: Ralsko, Děvín, Sloup, Stohánek, Jestřebí, Svojkov, Pihel, Jílkové, Vítkovec, Vřisek, Milčany, Frýdlandt, Kvítkov, Krucemburk, Berkův zámek v České Lípě.

[Komentář: **Stohánek**

Hrádek ve skále, prvně jmenovaný roku 1431. Od roku 1949 se ocitl v uzavřeném území vojenského výcvikového pásma.

Gabriel, František – Panáček, Jaroslav: Hradý okresu Česká Lípa, Praha 2000, s. 22–23.

Jílkové

Současné označení Jiljov. Bohumil Kinský uvádí ve svém průvodci Dubské Švýcarsko, 1936 s. 40 název Jiljové. Zde užitě označení může být tiskovou zkomoleninou.

Gabriel, František – Panáček Jaroslav, cit. dílo, s. 162, lokalitu u Holan označují z historického hlediska za pochybnou.

Krucemburk

Hrádek v katastru dřívější obce Křída. Po roce 1949 se dostal do vojenského výcvikového pásma. V širší veřejnosti je zapomenut.

Gabriel, František – Panáček, Jaroslav, cit. dílo, s. 18.

Berkův zámek v České Lípě

V současnosti je označován názvem „Vodní hrad Lipí“. Ve vyhlášce je uváděn dvakrát. Josef Maštálko byl rovněž zapojen do úsilí o jeho záchranu. Státní památkový úřad v Praze se obrátil na MNV v České Lípě 17. ledna 1946 ve věci zabezpečení zámku v České Lípě. V dopise připomíná slavnou historii památky a uvádí požadavky na opravu: „*Nejdůležitějším úkolem je odborná oprava krovu a obnova krytiny, přičemž bude nutno částečně vyměnit i shnilé stropy nad nejvyšším patrem. Dále bude nutno zabezpečiti zdivo na okrajových místech, poříditi nová okna a dveře a odvodniti celou budovu zřízením rigolu*“ MNV zaujal postoj usnesením rady z 8. 2. 1946. Odvolává se na velké požadavky, které jsou na něj kladené, takže bez finanční podpory státu nemůže nic podnikat. Rozhodl se jmenovat pověřené funkcionáře, aby s plánovací komisí MNV a stavebním oddělením podali návrhy na okamžitě opatření a zahájení zabezpečovacích prací. Jmenování byli: Bohumil Kinský za kulturní komisi, Josef Maštálko za Muzejní spolek, Bohumil Horák za plánovací komisi národního výboru. Současně byl vznesen požadavek, aby Státní památkový úřad vyslal znalce, který by „*odborně podal návrh na okamžitě zajištění zámečku*“ V Maštálkově agendě se nenachází zvláštní dokument předložený jmenovanou komisí. Zřejmě bylo, že vše, co bylo vyjmenováno pražským úřadem, bylo naléhavým okamžitým opatřením.

8. února 1948 přijel do České Lípě představitel Státního památkového úřadu Ing. Viktor Kotrba za účelem porady o regulaci památek ve městě. Za tím se skrývalo jednání o určení hlavních památek a stanovení postupu k jejich uchování. Právě citovaná vyhláška byla asi jedním z výsledků tohoto jednání, třebaže o tom není přímý doklad. Ve věci Vodního hradu se nic podstatného nedělo. Ještě v roce 1951 usiloval Bohumil Kinský jako ředitel muzea o jeho přidělení pro muzeum. V roce 1957 byl pro údajnou úplnou zchátralost odstřelen.

Pozůstalost Josefa Maštálka... ND 53/26, 53/64; Smejkal, Ladislav: Českolipské muzeum 1945–1951. Hledání orientace, Bezděz 1990, s. 67–68; Gabriel, František: Hrad Lipý, Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností, Praha 1997, s. 25.]

2. Zámky ve Sloupu, Svojkově, Zákupech, Zahrádkách, Mimoní, Stráži pod Ralskem, Horní Libchavě, Horní Polici, Stvolínkách, Kuřívodech a Červený dům v České Lípě. *Veškeré kostely a kaple včetně bývalých hřbitovů při nich, se vším příslušenstvím ceny umělecké nebo historické. Na novějších, používaných hřbitovech, požívají ochrany veškeré náhrobky z doby před rokem 1850.*

[Komentář: V době Maštálkova působení v úřadě konzervátorském byly některé zámky v přidělovém řízení předány různým institucím. 16. června 1947 sdělilo ministerstvo školství, věd a umění okresnímu konzervátorovi:

1. Zámek v Mimoni přidělen ministerstvu národní obrany (vyhozen do povětří 1982).
2. Zámek ve Svojkově přidělen Místnímu národnímu výboru v Mladé Boleslavi (vyhořel jako domov důchodců v roce 1958).
3. Zámek v Zahradkách byl přidělen ministerstvu zemědělství.
4. Zámek ve Sloupu byl přidělen Okresnímu národnímu výboru Praha-sever. 23. října 1947 sdělilo totéž ministerstvo, že zámek ve Stráži pod Ralskem byl 11. 10. 1947 přidělen ministerstvu národní obrany (vyhořel 1987).

Pozůstalost Josefa Maštálka... ND 53/49 a 53/61

Vodní tvrz Kuřívody se v roce 1949 ocitla ve vojenském výcvikovém pásmu a byla používána armádou. V průběhu padesátých let byly zámky v Horní Polici a ve Stvolínkách plně využívány zemědělskými závody jako sklady a provozy. Zámek v Horní Libchavě byl zařízen jako zemědělské učiliště a později převzat armádou na zdravotnický sklad.]

3. Památná sousoší v České Lípě, z roku 1681, sousoší u Křižovnického kostela, socha Jana Nepomuckého z roku 1728 u kláštera, sloup proti pivovaru z roku 1698, sloup u svárovské školy, v Zákupích sousoší na náměstí z roku 1708, sochy na mostech nad Svitavou, socha sv. Tadeáše z roku 1707, sochy u vchodu do parku a štukatérské práce v parku zámeckém.

[Komentář: Sousoším z roku 1681 (správněji 1683) se myslí sloup Nejsvětější Trojice na náměstí T.G.Masaryka. Kostel se nazývá sv. Kříže a nikoliv Křižovnický. Josef Maštálko zasahoval v Zákupích ve prospěch opravy sloupu Nejsvětější Trojice, který podle hlášení Sboru národní bezpečnosti z 10. dubna 1948 byl poškozen opilci. Rozbili zábradlí a roztržili celkem 4 pískovcové kuželky, rovněž pískovcová krycí deska byla rozbita. Příklad jednoho z mnoha ohrožení této skutečně vzácné památky. Ohrožena byla zvláště dopravou na náměstí, kde se zatáčela silnice od České Lípy.

Pozůstalost Josefa Maštálka ND 54/17]

4. V Kuřívodech sousoší na náměstí ze 17. století, ve Stvolínkách socha sv. Valentina z roku 1879, Pieta u domu čp.65, v Horní Libchavě mariánský sloup z roku 1701. Ve Velenicích sloup z roku 1694, v Osečné na vršku sousoší z roku 1714, sousoší na náměstí z roku 1730. Ve Stráži p. R. socha 14 pomocníků, morový sloup z roku 1683, sloup ve Svěbořické ulici, socha sv. Valentina z roku 1690, kříž se sv. Trojicí z roku 1704. V Jezvě sousoší z roku 1707 na náměstí. U Jiljového socha sv. Jana Nepomuckého, v Chotovicích socha Jana Nepomuckého z roku 1766, v Kamenici socha sv. Václava, ve Svitavském údolí sousoší z roku 1709, v Pihelu socha Jana Nepomuckého z 1803. U Luhova a při strážské silnici kříž z roku 1706, ve Sloupu kříž na domě z roku 1716, sousoší kříže u fary od Brauna. V Žandově sochy sv. Fabiána a Šebestiána, u Zahradek socha sv. Starosty z roku 1705. Kamenné baby (podoby kříže) u Heřmanic, Dubice, Kozlů a Ledců i Mimoně.

[Komentář:

Sousoší v Kuřívodech

Na náměstí v Kuřívodech bylo historické sousoší, jehož osud je dosud záhadou. Městečko se ocitlo ve vojenském výcvikovém pásmu a bylo přitom posledním místem na Českolipsku, kde na náměstí byly roubené domy, částečně s podloubím. Československá armáda provedla v roce 1950 likvidaci dřevěných staveb uvnitř městečka a přitom zmizelo i sousoší.

Socha sv. Valentina ve Stvolínkách

Sochařské dílo bylo instalováno na místě zaniklé kaple sv. Anny na náměstí. 5. listopadu 1946 obdržel konzervátor Josef Maštálko dopis z místního národního výboru ve Stvolínkách. V rubrice „věc“ stálo: „Vyšetření svatého“. Dopis je svého druhu kuriozitou a proto ho přepisujeme v plném znění se zachováním původní podoby po odstranění hrubých pravopisných chyb.

Památkový úřad v České Lípě

Místní národní výbor Stvolínky žádá památkový úřad v České Lípě o laskavé sdělení o jakého svatého se jedná ve středu náměstí. Svatý se jmenuje Valentin. Není známo z kterého roku pochází. Byl postaven Němci, když onemocněly dojnice, které všechny pošly až snad na jednu, která měla vydržeti. Na to tento svatý byl postaven. Němci tento svátek každý rok uctívali, ničeho nedělali, ani dobytek v tento den nevyháněli. Nyní u Čechů je pravý opak. Neb říkají, že jest to svátek založený Němci a také tento svátek neuctívají. Nyní chceme náměstí upravit a na místě sv. Valentina počítati s jiným pomníkem, některého z našich státníků nebo žádných padlých nemáme, neb jsme všichni přistěhovaní. Některé horké hlavy však tento pomník měly v úmyslu zbořiti. Já sám jako předseda MNV jsem jim vše vysvětlil a slibil, že vás jako odpovědného činitele památkového úřadu požádám, je-li možno tohoto svatého odstranit...

Jméno předsedy bylo vynecháno, zato uvádím přípisek tužkou od Josefa Maštálka: „Na rynku máme svatého. Co je zač, nevíme. Přijďte se na něj podívat, snad ho poznáte, když máte školy“.

Kamenné baby

Dnes se tyto památky nazývají smírčí kříže. Většina je uložena v lapidáriu Okresního vlastivědného muzea v České Lípě. Místní označení Ledce je v současném místopisu obec Lada u České Lípy.]

5. V České Lípě železná mříž v klášterní chodbě ze 16. století, klášter z roku 1627 s křížovou chodbou z roku 1739, portálem Berkovým z roku 1549, bývalý Berkův zámek ze 13. století s branou a hradbou, vlys Kauffungenův na budově soudní z roku 1898, domy s pozemkem čp. 15 a 174 bývalého Mikulášského kostela, malby v restauraci na Holém vrchu z roku 1885, probošství u Maří Magdalény s lipami (1244), portál na domě čp. 5, hrnčičí mužíček na domě čp. 887, reliéf J. Nepomuckého na domě čp. 197, portál s Turky na domě 127, kašna s delfíny z roku 1837, reliéf domu „U sudu“ čp. 90, reliéf domu čp. 145 se dvěma lvy, na domě čp. 9 Kounicův erb, reliéf na domě čp. 461 „U tří kaprů“

[Komentář:***Vlys Kauffungenův***

Dílo vídeňského sochaře představuje alegorii Spravedlnosti a je umístěno na budově okresního soudu, Děčínská ulice čp.389. V roce 2002 nahrazeno napodobeninou.

Malby v restauraci na Holém vrchu

Dílo akademického malíře Eduarda Steffena zdobilo vnitřní prostory restaurace a znázorňovalo většinou pohledy do okolní krajiny a bylo doplněno některými znaky a průpovídkami. Na výzvu MNV Česká Lípa se správce muzea Bohumil Kinský asi v roce 1950 zabýval stavem maleb. Hostinec byl v té době celkem v pořádku a schopen provozu. Provedený zápis obsahoval jeho návrhy na přemalbu některých částí a vytvoření nových českých nápisů. Záměrem bylo odstranění znaků „němectví“ a nastolení znaků „češství“. Záměr se nerealizoval, hostinec byl zničen a rozpadl se.

Portál z roku 1555 na domě čp. 5

Pod záminkou řešení dopravní situace byl ještě v dubnu 1948 z domu odstraněn. Uložen byl ve Vodním hradu a posléze v budově muzea. Mašťálko protestoval dopisem. Portál byl v roce 2002 instalován na domě čp. 2.

V této části vyhlášky jsou některé místopisné omyly. Kounicovský erb se nachází na domě čp. 100 v Berkově ulici. Portál s Turky je na náměstí na domě čp. 132. Hrnčír z domu čp. 887 je uložený v okresním vlastivědném muzeu.]

6. Ve Sloupu starý Berkův zámek z roku 1630, Mikovcův náhrobek z roku 1862, Mikovcova deska na brusírně z roku 1937, fontána v zámecké zahradě z roku 1755, pomník E. Maxe u pošty. V Žandově kašna s městským znakem. Bývalé švédské valy na Dubu u Svěbořic. Na Chotovickém vrchu Brehmova deska z roku 1800. V Chrastné brána dvora z roku 1627. V Mimoní Boží hrob z roku 1667, poutní kapličky do Svěbořic z roku 1681, kámen ve školní zdi z bývalého kostela sv. Kříže z roku 1410–1600. V Boru Lesní hřbitov s popravištěm českých vojáků. Kalinův rodný dům čp. 109. V Zákupech klášterní budova s erbem z roku 1679 a v zámeckém parku veškeré štukatury.

[Komentář:***Starý Berkův zámek ve Sloupu***

Část dřívějšího panského sídla s hospodářskými staveními, využívanými později i k průmyslovým účelům byla částečně zbořena v padesátých letech. Zůstaly jen budovy původně hospodářské.

Brehmova deska u Chotovic

Tento objekt je znám z vlastivědné literatury. Na kopci skutečně byla umístěna deska připomínající návštěvy německého přírodovědce Alfreda Brehma (1829–1884). Vznikla až v osmdesátých letech 19. století. Její datování ve vyhlášce není správné. Deska je nezvěstná a není ani přesně jasně, kde se nacházela. Jistou záhadou je, proč právě tato deska byla mezi deskami německého původu uvedena, ačkoliv na Českolipsku byly pamětní desky důležitějších osobností. Problém spočíval asi v tom, že nikdo nevěděl o co se jedná a desky byly svévolně odstraněny.

Mám na mysli pamětní desku na rodném domě prof. Vinzenta Julia Krombholze, přírodovědce a rektora Karlovy univerzity na škole v Horní Polici nebo desku připomínající rodiště pražského arcibiskupa Daniela Meyera z Meyernu ve Stráži p. Ralskem na městském úřadu.

Poutní kapličky do Svěbořic

Celkem 15 výklenkových kapliček s obrazy invokujícími tajemství loretánské litanie. Podél nich se poutníci ubírali do kostela P. Marie loretánské ve Svěbořicích. Ocitly se na okraji vojenského výcvikového pásma a byly téměř beze stopy zlikvidovány.

Kalinův rodný dům

Rodný dům básníka Josefa Jaroslava Kaliny (1816–1847). V roce 1947 byl označen pamětní skleněnou deskou. První deska umístěná na Českolipsku po válce. Odhalení byl přítomen básník František Hrubín.]

Závěrečná ustanovení

Veškeré staré dřevěné roubené stavby z doby před rokem 1900, o jejichž zrušení nebo přestavbu si vždy dříve vyžádali svolení ONV v České Lípě a jeho kulturně regionální komise. Totéž se týká starodávných zvoniček a pomníků z doby před rokem 1900.

Veřejné ochrany požívají všechna muzea, větší soukromé sbírky rázu vědeckého nebo umělecky či historicky cenné a nesmí být bez vědomí ONV přemístěny z území ČSR. Správci, vlastníci, nebo uživatelé kulturně historických i přírodních památek jsou povinni jejich ochranou a před každou podstatnou změnou vyrozumí ONV, který v dohodě se státními konzervátory dá bližší pokyny.

Občané! Chraňte i naše kulturně historické a národopisné památky (knihy, malované a starodávný nebo slohový nábytek, starobylé nádoby a nářadí, kroje, cechovní památky, pravěké nálezy, mince atd.) a odevzdávejte je do trvalé úschovy svému Krajskému muzeu v České Lípě, kde budou bezpečně uloženy pro příští generace našeho národa.

Bezpečnostní orgány jsou také pověřeny jejím dodržováním a ochranou a tak společným úsilím nás všech i školní mládeže docílíme, že nebude snad ani potřeba další zákonitě ochrany našeho vlastního národního dědictví.

Vyhlášku podepsali: Bohumil Kinský, předseda kulturní regionální komise Okresní rady osvětové, Josef Maštálko a Josef Nymša, státní konzervátoři, František Mizera, předseda ONV a bezpečnostní referent.

PŘÍLOHA Č. 2

22. prosince 1948 vydalo ministerstvo školství, věd a umění výnos, nařizující soupis všech movitých umělecko-historických památek, aby bylo zabráněno jejich zcizení za hranice nebo jiné zašantročení. Soupis měl zahrnovat vedle předmětů také archiválie včetně kronik a sbírek důležitých písemností historických osobností a k dějinám regionu nebo k minulosti národní.

Konzervátor Josef Maštálko byl pověřen tímto soupisem a měl se obrátit o podporu na ONV v České Lípě a Novém Boru. Od 1. ledna 1949 totiž platila nová správní reforma, takže teritorium dřívějšího okresu českolipského, pro který byl jmenován konzervátorem se dostalo částečně do územní působnosti okresu novoborského. Maštálko navštívil pouze obce náležející k dřívějšímu okresu a o ostatní obce Novoborska se nezajímal. Pominul tak Kamenicko-košenovsko, Chřibskou i Českou Kamenici.

Obracet se měl na tyto subjekty:

1. Místní národní výbory
2. Školy
3. Fary
4. Národní podniky
5. Sbor národní bezpečnosti (SNB)
6. Soukromé osoby

Kontakty s místními národními výbory byly zaměřeny na kroniky a další archivní materiál.

Prostřednictvím MNV se měly v obcích, kam měl namířeno, vyhledávat výzvy místním rozhlasem, aby veřejnost byla připravena a nechala nahlédnout do případných soukromých sbírek. Styk se školami byl pro něho nejdůležitější a nejpraktičtější. S autoritou školního inspektora ve výslužbě se obracel na učitele, nově příchozí a staré menšináře. V konceptu záznamů, připsaných na okraj úředního seznamu obcí, jsou uvedena některá jména a je zřejmé, že z větší části šlo o dobré známé z minulosti. Bohužel asi neměl úplný přehled, protože někteří už byli ze školství vyhozeni, penzionováni nebo přeloženi do jiného kraje. Uvedu všechna zachycená jména a to z toho důvodu, že se jedná o lidi, kteří přišli v různém rozsahu do styku s památkovým bohatstvím a kolem jejich případné pozůstalosti by mohly být zachyceny zajímavé stopy minulosti: František Mareš Nový Bor, Josef Lukavec Náhlov, Josef Frič Osečná, učitel Valenta Svěbořice, řídící učitel Vronský Zahrádky, B. Dušek Zákupy, J. Třešňák Svor, Bohumil Hynek Cvikov, Josef Dušátko Doksy, Václav Perla Jablonné v P. Nebylo důležité, kde se právě jednotliví učitelé měli nacházet, podstatné bylo, že znali kraj.

Maštálko se často obracel na faráře a získával od nich důležité údaje. Mnozí kněží spravovali dvě i více farností, takže nebylo jednoduché se s nimi spojit. Celkově je zřejmé, že největší položkou v dochovaném seznamu jsou památky v kostelích. Četní kněží byli ještě německé národnosti a ti toho věděli nejvíce.

Styky s národními podniky jsem žádné nezaznamenal ani kontakty s SNB. Ministerstvo zdůrazňovalo ve svém prosincovém výnosu z roku 1948, že soupis je

záležitostí evidenční a majetkové poměry se nemění. V novém politickém systému panovala značná nedůvěra k tomu, když někdo hodlal sepisovat majetek. Vždy se zdálo, že za tím může být konfiskace. Cenné umělecké předměty v rukou zdejších nových osadníků pocházely z dřívějších německých domácností a jejich noví majitelé měli pocit studu a strachu, že o tyto věci snadno nabyté zase rychle přijdou.

Pro zaslání záznamy byly zavedeny tabulky podle návodu ministerstva. Z dochovaných kopií pochází náš soupis. V hlášení ministerstvu z 18. května 1949 uvedl Maštálko soupis 27 obcí, které navštívil a přehlédl i tamní kostely. Záznamy jsem použil mimo dvou obcí, které se nacházejí již mimo teritorium Českolipska (Kytlice a Osečná). Dále zapsal 13 obcí, které nevyjmenoval. Zde se domníval, „... že po zámožných Němcích zůstanou některé umělecké památky a zejména obecní kroniky... Bohužel mnohé zmizely, jednak asi si je Němci vzali s sebou, jednak byly zničeny z neznalosti českými lidmi, kteří někde vše, co bylo německé, pálili“ Neučinil o nich žádný záznam nebo se zápisy ztratily. V tomto místě je mezera v dokumentaci. Soupis je seřazen abecedně dle obcí. U převažujících kostelních památek jsem vynechal rozměry a případné polohopisné údaje. Znění názvů jsem neměnil, takže pojmenování některých děl nemusí být přesné. Opravil jsem jen některé naprosto evidentní omyly. Také autorství některých děl, které Maštálko zapsal, může být mylné, případně mohou být jména špatně přepsána. Naprostou většinu autorských zápisů totiž nelze ověřit v literatuře, protože zde nejsou. Mimo uvedené problémy jsem přesvědčen, že přetištěná verze soupisu památek se může stát důležitým pramenem k historii i současnosti památkové péče na okrese.

Brenná

1–6. *Kostel sv. Jana Křtitele, 1723–1725*

7. Místní národní výbor

1. *Obraz sv. Jana Křtitele, autor Josef Hellich, 19. století*

2. *Socha sv. Floriána v životní velikosti*

3. *Socha sv. Vavřince v životní velikosti*

4. *Osm soch asi z Tyrol, pěkná práce (pravděpodobně betlém se sochami až 150 cm vysokými!)*

5. *Farní kronika z roku 1660*

6. *Farní kronika z roku 1830*

7. *Schöppenbuch (Místní obecní kronika) z roku 1520... Tuto knihu, jakož i podobnou z Jestřebí, dali Němci velmi odborně pomoci pergamenových listů upravit v Berlíně. Výňatky z Schöppenbuchu zfilmovali.*

[Schöppenbuch – místní konšelská kniha, důležitý pramen k dějinám obcí.]

Častolovice

Několik starých knih

[Dle zachovaného dopisu z MNV Častolovice z 21. 4. 1949 zaslal předseda Jaroslav Pátek Maštálkovi seznam knih, který není bohužel doložen. Uvádí dodatečně, že objevil „pokladní deník“ z roku 1747.]

Česká Lípa

- 1.– 7. Klášter řádu augustiniánů, klášterní kostel Všech svatých 1627–1707
 - 8.– 15. Kostel Narození P. Marie, 1706
 - 16.– 17. Kostel Povyšení sv. Kříže, 1897 rekonstruován
 18. Kostel sv. Maří Magdaleny, počátek 16. století
 19. Městské muzeum, založeno 1900
-

1. Obraz Madony, Antonín Dardani, 17. století, vedle kazatelny
2. Obraz Jan Nepomucký, Ignac Raab, 1766, v sakristii
3. Obraz Kristus se svatými
5. Kristus, Ignac Raab, 18. století v kapli
6. Vyřezávané barokové lavice z některého zrušeného kláštera ve vnitrozemí, 12 kusů
7. Železná kovaná mříž renesanční, v prvním patře [kláštera]
8. Morový obraz Molo, holandský mistr 1681
9. Obraz narození P. Marie, na hlavním oltáři
10. Obraz Spasitel, R. Leinweber, 18. století
11. Obraz Matka Boží, na dřevě
12. Obraz Kristus na kříži, Antonín Hickel, 18. století
13. Obraz Kristus na kříži, Antonín Liebich, 19. století
14. Dvě lavice v presbyteriu
15. socha anděla, Jan Max, na hřbitově tohoto chrámu, 18. století [zaniklý hřbitov u kostela P. Marie]
16. Socha žehnající Kristus, Josef Max, 18. století, v předsíni kostela sv. Kříže
17. Obraz sv. Anna, kopie dle N. Grosnedaela
18. Obraz sv. Bernard, domněle od Karla Škréty
19. V místním muzeu se nalézají různé sbírky, jako cenné cechovní cinové nádoby, obrazy, sošky aj. Muzeum je delší dobu ve stavu přestěhování sbírek. Jakmile bude vše uspořádáno, bude ministerstvu zaslán soupis uměleckých památek tohoto muzea.

[Soupis v rámci této akce nebyl pořizován]

Dobranov 21. 3. 1949

- 1, 3. Kostel sv. Jiří, kolem roku 1700
 2. Místní národní výbor
-

1. Obraz sv. Jiří, na hlavním oltáři
2. Obecní kronika, místní němečtí písmáci, 17. století
3. Zvon, 1630, ozdobený znaky Zdenka Novohradského z Kolovrat

Dubice 23. 3. 1949

Bude se pátrat

[Podle dopisu Josefa Maštálka z 19. 4. 1949 navštívil obec, ale úřadovna místního národního výboru byla zavřena. Odpověď byla stručná: „veškeré knihy byly

odevzdány do oblastního skladiště do České Lípy II/II 1949, Louda Jan, Místní národní výbor v Dubici“.]

Holany

1–5. Kostel sv. Maří Magdaleny, 1789

1. *Obraz sv. Magdaleny, domněle od Karla Škréty, na hlavním oltáři*
 2. *Obraz Matka boží, Josef Kramolín, 18. století*
 3. *Obraz Jan Nepomucký, Antonín Dardani z Bologně*
 4. *Čtyři sochy, Ambrož, Augustin, Jeroným, Řehoř, v životní velikosti*
 5. *Zvon z Prahy, 1652, zvon váží asi 30 centů a je ozdoben uměleckým ornamentem*
- [V německých spisech se uvádí, že obraz K. Škréty zakoupil patron kostela hrabě Kounic ze zrušeného kláštera Servitů u sv. Michala v Praze a kostelu daroval.]

Horní Libchava 22. 3. 1949

1–4. Fara kostela sv. Jakuba Většího

1. *Obraz sv. Jakuba*
2. *Pět mešních rouch z 18. a 19. století. Byly darovány faře maltézským řádem, kterému Horní Libchava do roku 1918 patřila. Roucha jsou bohatě uměle vyšívána.*
3. *Farní matrika 1691*
4. *Farní kronika 1771*

Horní Police

1–6, 8. Poutní kostel Navštívení P. Marie 1684

7. Místní národní výbor

1. *Sbírka deseti obrazů místních kněží*
 2. *Sbírka sedmi obrazů majitele panství*
 3. *Čtyři obrazy neznámých mistrů 17. a 18. století*
 4. *Obraz Ukřižovaný*
 5. *Farní kronika, 1723*
 6. *Kostelní matrika, 1626*
 7. *Obecní kronika, Schöppenbuch, 1626*
 8. *Mešní roucha a mitry, deset kusů, 18. století, bohatá ornamentika*
- [Na jiné kopii zápisu přidává k položce č. 1, že autorem některých obrazů je „Vedlich“ a že zde našel značku ŠL Praha 1812]

Jestřebí 25. 3. 1949

1–7. Kostel sv. Ondřeje, 1780

8. Místní národní výbor

1. *Obraz sv. Ondřeje, J. Kramolín, 1790*
2. *Obraz Kristus na kříži*
3. *Křížová cesta, 14 obrazů, J. Kramolín, 18. století*

4. *Obraz Marie*
5. *Obraz sv. Anna*
6. *Matrika kostelní, 1681*
Pět knih v Berlíně velmi odborně na pergamentu upravené.
7. *Farní kronika, 1786*
8. *Obraz Výjev z domu, Fr. Kops, Weimar 1875*

Jezvé 6. 5. 1949

1–2. *Kostel sv. Vavřince, 1746–1756*

1. *Obraz sv. Vavřince, 1850*
2. *Farní matrika, 1863*
Ještě další knihy

Kozly

1. *Kaple Nejsvětější Trojice, 1825*

1. *Obraz sv. Prokopa, Vilém Kandler, 19. století*

Kvůtkov

1. *Kostel sv. Jakuba Většího, 1726*

1. *Obraz Stěti sv. Jakuba*

Lindava

1–7. *Kostel sv. Petra a Pavla, 1700*

1. *Obraz sv. Petra a Pavla, 1700*
2. *Obraz Nanebevstoupení Páně*
3. *Obraz sv. Šebestiána*
4. *Dřevěné sochy, pět v životní velikosti, dvacet z různého materiálu*
5. *Zvon, dopraven sem roku 1750 ze Starého města pražského a je prý nejstarší v Československu.*
6. *Farní matrika, 1728*
7. *Kostelní kronika, 1722*

[Dopisem z počátku dubna 1949 zval k návštěvě lindavského kostela administrátor P. Eduard Stolle ze Sloupu. Od něj je také tvrzení o tom, že zdejší zvon by mohl patřit k nejstarším v republice. V nedochovaném dopise žádal Maštálko pana faráře, zda neví něco o tom, co mají lidé po domech. Odpověděl záporně a jen slíbil, že na četných domech jsou kříže, ale není mu známo, zda jsou cenné.]

Manušice 25. 3. 1949

1. *Místní národní výbor*

1. *Německy psaná kniha, 1795, dějiny převodu majetku*

Mimoň

1–4. *kostel sv. Petra a Pavla, 1807*

5–10. *Místní muzeum, 1926*

1. *Dvě sochy sv. Petra a Pavla, 1689*
2. *Obráz sv. Petra, Josef Schmidt, 19. století*
3. *Farní matrika, 1616*
4. *Farní kronika, 1668*
5. *Železný kovaný renesanční kříž*
6. *Dvě prastaré sochy sv. Rocha a Šebestiána*
7. *Železný kovaný kříž renesanční (menší)*
8. *Jedenáct cínových nádob s reliéfy*
9. *Šest cechovních knih, 17.–18. století*
10. *Zajímavá malovaná skříň, začátek 19. století*

Nový Bor

1–6. *Kostel Nanebevzetí P. Marie 1786–1788*

1. *Obráz Nanebevzetí P. Marie, 1796, Donat*
2. *Obráz Svátá Rosalie, 1796*
3. *Obráz Svátý Josef, Wedlich, 1860*
4. *Postní obráz Václava Mánesa, 19. století*
5. *mešní roucha z Milána, bohatě vyšívaná, 18. století*
6. *Zvon, 1606, M. Bricius, asi 110 kg*

[Památkové a archivní poměry v Novém Boru popisuje v dopise ze 13. 3. 1949 Marie Štechová. Pro výstižnost a zajímavost ho přetiskuji v plném znění. Protože je delší, je zařazen až na konec soupisu. Děkan May zaslal soupis památek již 2. 3. 1949. Maštálko některé údaje nezařadil: Socha P. Marie z pískovce od F. Wernera, 1745, litinová socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1830 u lékárny a monstrance v děkanském kostele z roku 1825 od Bauera.]

Polevsko

1–8. *Kostel Nejsvětější Trojice 1716–1718*

9. *Místní národní výbor*

1. *Obráz Nejsvětější Trojice, Hochelber*
2. *Obráz sv. Valentina, Vil. Gerner*
3. *Socha sv. Jana Nepomuckého*
4. *Socha P. Marie*
5. *Farní kronika a matrika, 1718, pro Arnultovice 1785*
6. *Tři ornáty asi 150 let staré*
7. *Kalich, stříbrný, zlacený 1731*
8. *Monstrance ze stříbra, pozlacená*
9. *Obecní kronika, 1837*

Skalice

1–11. Kostel sv. Anny, 1712–1720

1. *Obraz Sejmnutí Krista z kříže, ze školy Murillovy*
2. *Obraz sv. Anny*
3. *Sbírka 17 obrazů členů maltéžského řádu (fara)*
4. *Dřevěné sochy Jana Křtitele a Jana Nepomuckého*
5. *Dva kalichy stříbrné, pozlacené*
6. *Kříž stříbrný, pozlacený*
7. *Monstrance stříbrná, pozlacená*
8. *Zvon z roku 1514*
9. *Ornát bílý, bohatě vyšíváný*
10. *Matrika od roku 1666*
11. *Kronika kostelní od roku 1741 do války*

Sloup

1–11. Kostel sv. Kateřiny, 1707–1719

1. *Obraz Ukřižovaný, 17. století, domněle od Carla Dolciho*
2. *Reliéf Marie Magdalena, 19. století, J. Melzer*
3. *Socha Kristus na kříži, 19. století, Eduard Veselý*
4. *Reliéf Madona s Kristem, 19. století, Emanuel Max*
5. *Socha sv. Kateřiny, 19. století, Eduard Veselý*
6. *Socha Matky Boží, 19. století, Fr. Werner*
7. *Socha sv. Ludvíka, 18. století, Ant. Max*
8. *Socha sv. Terezie, 18. století, Ant. Max*
9. *Tři ornáty asi z konce 18. století*
10. *Matrika kostelní, 1640*
11. *Kronika kostelní, 1722*
Ze zámku dle sdělení klíčníka obrazy odvezeny na Rohozec.

Slunečná

1. Kostel Nanebevzetí P. Marie, 1880

1. *Obraz mariánský, 19. století, Antonín Lhota*

Stráž pod Ralskem

1–7. Kostel sv. Zikmunda, 1722–1799

1. *Obraz sv. Zikmunda, Pamnich*
2. *Obraz Dobrého pastýře, 19. století, Josef Führich*
3. *Obraz sv. Ignáce, 19. století, Josef Führich*
4. *Obraz Nechte maličkých přijít..., 19. století, Josef Führich*
5. *Obraz sv. Jana Nepomuckého, 19. století, Vilém Kandler*
7. *Zvon z roku 1603*

Faru ve Stráži spravuje farář v sousední Dubnici, který odvezl Führichovy obrazy z opuštěné fary ve Stráži do Dubnice.

Stružnice

1. Kostel Nejsvětější Trojice, 1803–1804 (stržen)

1. Obraz Nejsvětější Trojice

Kostel dal na svůj náklad v roce 1803 vystavět bohatý pražský kupec, který se narodil ve Stružnici. není vyloučené, že obraz je od některého pražského mistra.

[Josef Maštálko korespondoval s učitelem Františkem Mocem ve Stružnici a dotazoval se na stružnickou tvrz. Dostalo se mu poměrně podrobného popisu pozůstalých stop. Viz dopis z března 1949 uložený pod sg. ND 54/27.]

Stvolínky

1–5. Kostel Všech svatých, 1811

6–7. Místní národní výbor

1. Obraz na hlavním oltáři od mistra z Mnichova

2. Obraz sv. Anny

3. Obraz sv. Josefa, Eysert

4. Obraz P. Marie, Eysert

5. Obraz Ukřižovaného

6. Kniha obecních zápisů 1508–1600

7. Kniha Kaufbuch, 1626

V zámku je archiv v neuzavřené místnosti

[Ve sdělení Státnímu památkovému úřadu do Prahy uvedl, že by bylo vhodné archiv ze Stvolínek přestěhovat do Zákup.]

Velenice

1–2. Kostel Nejsvětější Trojice

1. Obraz sv. Trojice

2. Obraz Narození Páně

Kostel spravuje klášter kapucínů v Zákupech. Obraz Narození Páně pochází asi z některého zrušeného kláštera.

Volfartice

1–2. Kostel sv. Petra a Pavla, 1783–1788

1. Obraz sv. Petra a Pavla, Karel Pflieger, 19. století

2. Kronika kostelní, 1747

Zahrádky

1–6. Zámek

1. Ve státním zámku je velká sbírka obrazů od různých mistrů a zdá se, že se doplňovala plně dvě století. Obrazy jsou alespoň z části od vynikajících mistrů. Napočítal jsem jich 209.

2. Rytin jsem napočítal 230. Některé jsou kolorované.

3. Je zde sbírka mišeňského porcelánu a skla.
4. Šest velmi uměle provedených kovových, pozlacených lustrů, které sem byly převezeny z kostela v Holanech. Jsou asi, jako jiné věci v holanském kostele, ze zrušeného kláštera za císaře Josefa II.
5. Je tu slohový nábytek, velmi pěkně provedený, valná část byla odvezena do Prahy.
6. V zámku se nalézá bohatá knihovna, obsahující knihy anglické, německé a italské, z nichž některé jsou velmi cenné. Knihovna obsahuje knihy asi ze tří století.

Zákupy

1–12. Zámek 1548–1552

13–17. Kostel sv. Fabiana a Šebestiána, 1550–1562

18. Místní národní výbor

1. Dvacet dva alabastrových sošek velikosti 30–35 cm, představující členy panovnického rodu Habsburského
2. Dvacet pět figurek porcelánových, vídeňské práce
3. Osm obrazů neznámých mistrů
4. Deset obrazů od mistrů 19. století
5. Obraz: Povstání proti papeži Řehořovi, Vilém Kandler
6. Obraz: Upálení posledního Templáře, Vilém Kandler
7. Keramika, devět kusů
8. Pět lustrů, z toho čtyři pozlacené, barokní, jeden lustr z mišeňského porcelánu
9. Dva andělé z alabastru od neznámého mistra
10. Obraz: Smrt sv. Františka z Asissi
11. Obraz: Svatý Antonín, Vilém Kandler
12. Skříň s pěknými intarziemi
13. Obraz: Neposkvrněná P. Marie
14. Zvon z roku 1562
15. Kronika kostelní z let 1566–1670
16. Matrika od roku 1660 dodnes
17. Nadační kniha 1438
18. Kniha obecních zápisů, 1520

Žandov

1–5. Kostel sv. Bartoloměje, první polovina 18. století

1. Obraz sv. Antonína
2. Obraz sv. Anny
3. Obraz sv. Šebestiána
4. Matrika kostelní, 1669
5. Kronika kostelní

Dopis Marie Štechové inspektoru Maštálkovi z 11. 3. 1949

Pisatelka se narodila roku 1890 a byla dcerou spisovatele a dramatika Václava Štecha a sestrou historika umění Václav Viléma Štecha. V letech 1947–1949 působila jako kulturní pracovnice v Novém Boru a měla příkladně významný podíl na zřízení zdejší divadelní scény jako zájezdového divadla. Věnovala péči hrobům hrdinů rumburské vzpoury na Lesním hřbitově. Její celkem zajímavý život je téměř neznámý. Její bratr se ve dvoudílné knize vzpomínek o své sestře nezmiňuje. J. Olič píše v knize o Jakubu Demlovi, že několik let před válkou vedla Marie Štechová jeho nakladatelský podnik a snažila se stabilizovat hospodářsky vydávání díla tohoto originálního českého básníka.

Nový Bor 11. března 1949

*Vážený pane inspektore,
s památkami u nás Vám asi těžko budu moci pomoci – jest totiž naše museum bez inventáře, dosud neuspořádané, a já tam ani sama nemohu, nýbrž vždy s kustodem, který ale prozatím na to nemá čas. Nyní jsem hledala pro kulturního patrona nějaké rukopisy, ale těžko se dá co najít když je to všechno tak nadivoko.*

Co se týče soukromých sbírek, jsem v Boru až od 1947 a nikdy jsem žádnou neviděla, protože se s ní nikdo nepochlubí. Nevím, jak tohle zjistíte, protože fond národní obnovy marně se namáhal proniknout k tomu svými soupisy (jsou pryč v Liberci).

A tak zbýval náš kostel, pan děkan May také ochotně vám soupis dodá, ale jen Vám, to jest musí být úředně vyzván.

Pokud jsem se ptala v okolí, je kronika ze Skalice ztracena (byla velmi důležitá pro dějiny Boru) – v našem museu jsou zápisy Würfelovy, které patrně sbíral ve sloupském archivu – u nás na půdě místního národního výboru je v bednách archiv – sem tam dostanu nějaké španělské dopisy od lidí, kteří to našli na půdě a pod. Pořádat to budeme však později, až se někde najde místo, kam bychom mohli dát jak archiv, tak studijní materiál. Prostě ještě stále budujeme a snášíme na hromádky, třídění dosud nenastalo.

Kdybych měla více času, sedla bych si k těm hromádám na chvíli, ale odjíždím brzo do Slaného, kde musím uspořádat literární pozůstalost otcovu, a bude s tím práce dlouhá, která mne jistě do prázdnin zabaví.

Na Nový Bor tedy etiketu: sběr neutříděn, archiv složen na půdě místního národního výboru, listiny jsou v depositáři musea bez inventáře a musí být zaregistrovány. Neunikne to tedy, ale zatím nic víc s tím dělat nelze. Není totiž lidí.

Tak se prosím na mne nehněvejte, že Vám nemohu více pomoci, a mějte laskavě trpělivost, až se sebe pomalu setřepu přerůzné funkce, v nichž se topím. Ani Vám nemohu nikoho jmenovat, kdo by byl zde schopen nějaké informace podat.

Poroučí se vám v uctivé oddanosti

Vaše

Marie Štechová

RESUMÉ

Die Denkmalagenda von Josef Maštálko 1945–1950

Ladislav Smejkal

Die Studie aus der Geschichte der Denkmalpflege in der Region von Česká Lípa konzentriert sich auf die Persönlichkeit des Schulinspektors Josef Maštálko in den letzten Jahren seines Lebens 1945–1950. Denkmalaufstellungen sowie einen angemessenen Schutz des geschichtlichen Erbes können wir seit der Hälfte des 19. Jahrhunderts datieren. In der Region von Česká Lípa gab es Interesse für diese Thematik, trotzdem wurde bis zum Jahre 1945 kein qualifiziertes Denkmalverzeichnis erstellt. Maštálko wurde mit dieser Arbeit beauftragt, wobei er gleichzeitig feststellte, wie die Denkmäler den Krieg überlebten und in welchem Zustand sie sich befinden. Im Jahre 1949 widmete er sich intensiver der Aufstellung des Mobilienerbes. Er arbeitete zuerst für die Kreise Dubá, Česká Lípa und Šluknov. Für seine große dienstliche Auslastung konzentrierte er sich nur auf den Kreis Česká Lípa. Am 3. März 1948 wurde in diesem Kreis die erste Kundmachung erlassen, welche die Bevölkerung zum Denkmalschutz aufrief. Auch das erste Verzeichnis wurde veröffentlicht. Die Analysen der Kundmachung sowie die Gliederung des Verzeichnisses bilden die Grundlage des Anhangs zu dieser Studie. Der Autor vermerkt im Kommentar auch Fälle der Vernichtung oder eines möglichen Verschwindens der Denkmäler noch zu Lebzeiten von Josef Maštálko († 1950) und ungefähr während weiterer zehn Jahre bis zum Erlass des Denkmalgesetzes und der Erarbeitung des ersten staatlichen Denkmalverzeichnisses.

PORTRÉT ČESKOLIPSKÉHO DEMOKRATICKÉHO UČITELE JOSEFA VODIČKY (1906–1992)

Jiří Vomáčka

Jiří Vomáčka: *The Portrait of Josef Vodička the Teacher from Česká Lipa (1906–1992)*

The study focuses on work of Josef Vodička, who was graduated from the teacher's training school in Soběslav (1922–1926). Through that he was a cultural type of a Czech teacher, the official valuation of his career by totalitarian authorities was adversely affected by his mixed marriage. His sample shows how tendentiously were judged morals and teacher's responsibility in the Czech educational system in the 20th century.

1. Vědomí souvislostí

Utváření učitelské osobnosti je u nás tradičně považováno za hlavní problém školské reformy (Blížkovský – Kučerová – Kurelová 1999). V současném úsilí pedagogických fakult našich univerzit o zkvalitnění pregraduální přípravy budoucích učitelů jsme v tomto procesu svědky uplatňování řady tendencí, jako např. snah o výraznou profesionalizaci učitelské profese (Kot'a – Váňová 1994), ujasňování tradic a společenských podmínek práce učitele (Spilková 1997) atd. Dovolávání se bohatých tradic učitelstva považujeme v jejich současné přípravě za významné. Vždyť tradice slouží nejen k chápání toho, co se v minulosti událo, ale i jako východisko k našemu soudobému usilování.

V tomto duchu vyzvedla např. Kučerová (2000, 30–32) na Sjezdu učitelů v Brně v roce 2000 naléhavost potřeby zabývat se hlouběji problémy, spojenými s hodnotovou orientací učitelstva. Na ni položil důraz např. již prezident 1. ČSR, prof. dr. T. G. Masaryk, ve svém projevu na Prvním sjezdu československého učitelstva a přátel školy v osvobozené vlasti v Praze v roce 1920.

Masarykovy myšlenky o výchově k uvědomělému vlastenectví bez jakéhokoli šovinismu, k demokratičnosti, mravnosti, kritickému myšlení

a důstojnosti učitele našly kladnou odezvu jak u učitelstva, tak i institucí, tehdy učitele vzdělávajících. Výrazně ovlivnily profesní i životní dráhu mnoha našich učitelů. Chceme to doložit rozbořením osobních dokumentů a osudů jednoho z absolventů Státního českého ústavu učitelského v Soběslavi (z let 1922–1926), pozdějšího českolipského učitele Josefa Vodičky.

2. Studium učitelství a profesní start

Josef Vodička se narodil 13. ledna 1906 v obci Višňová v okrese Tábor. V letech 1912 až 1917 navštěvoval vesnickou obecnou trojtřídní školu a posléze měšťanskou školu v Kardašově Řečici (v letech 1917–1921). Ve shodě s přáním svých rodičů se rozhodl pro studium učitelství.

Jako úspěšný žák se přihlásil ke studiu na učitelském ústavu. Příhoda (1937) uvádí, že na těchto „lidových“, „odborných pedagogických školách vlastivědného rázu“, založených na národní kultuře a výrazně přízpůsobených žactvu, tvořili právě absolventi měšťanských škol 84 %. Protože nejbližší učitelský ústav pro vzdělání učitelů byl tehdy v Soběslavi, přihlásil se Josef Vodička na něj v roce 1922 (po ročním pobytu u rodičů v důsledku nemoci). Po vykonání přijímacích zkoušek z jazyka českého a „počtů“ (a krátkého zjištění hudebního sluchu, stavu „grafických prací“ a tělesné způsobilosti) byl přijat.

Soběslavský učitelský ústav byl jedním z tehdejších 68 čtyřletých učitelských ústavů, o jejichž pojetí a reformě se silně diskutovalo (Kádner 1931). S odstupem let si pan učitel J. Vodička s vděčností vybavoval přátelskou atmosféru třídy (o 35 žácích) i snahu profesorů, aby „kandidáti“ měli bohatý styk s dětmi a našli svůj „přístup k samotným pramenům učitelského povolání“. Studium na soběslavském ústavu ukončil zkouškou dospělosti v červnu 1926. Absolvoval úspěšně předepsané učební předměty povinné (mezi kterými shledáváme seskupení, které dnes označujeme jako tzv. integrované předměty): pedagogiku, zvláštní metodiku a cvičení praktická, jazyk český, zeměpis, dějepis a nauku občanskou, matematiku a měřické rýsování, přírodopis (tělovědu a školní zdravotěvu), fyziku a chemii, polní hospodářství, kreslení, všeobecnou nauku o hudbě a zpěv, hru na housle a tělocvik. Z učebních předmětů nepovinných pak jazyk německý, výchova slabomyslných a výchovné ruční práce. Jeho kolkované vysvědčení dospělosti pro školy obecné obsahuje shrnutí: „Hledíc ku prokázaným prospěchům těmto, přisuzuje

se kandidátu vysvědčení dospělosti s vyznamenáním, čímž prohlašuje se způsobilým zatímně dosazen býti učitelem na veřejných školách obecných s vyučovacím jazykem českým.“

Po úspěšném absolvování učitelského ústavu nastoupil Josef Vodička jako zatímní učitel, z příkazu tehdejšího Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) Praha, od 1. září 1926 na dvojtřídní českou státní obecnou školu ve Vyšším Brodě. Po půlročním působení byl rozhodnutím Inspektoriátu státních škol menšinových v Českých Budějovicích postupně „přikazován“ (s přihlédnutím k potřebě obsazování uvolněných míst na školách) jako zatímní učitel na jednotřídní školu v Loučovicích, odtud po dvou měsících opět zpět na dvojtřídní školu ve Vyšším Brodě a posléze od 21. května 1927 na měšťanskou školu v Českém Krumlově, kde působil tři a půl roku. To se již přihlásil k vyžadované zkoušce způsobilosti, která byla podmínkou, aby mohl být jmenován definitivním učitelem. Definitiva totiž znamenala trvalé ustanovení do zaměstnaneckého poměru na státních školách.

V roce 1928 složil před zkušební komisí pro školy obecné a měšťanské při soběslavském učitelském ústavu zkoušku způsobilosti (s vyznamenáním). Na jejím základě byl prohlášen za způsobilého „k samostatnému úřadu učitelskému na školách obecných s vyučovacím jazykem československým“ Před soběslavskou státní zkušební komisí vykonal pak ještě v roce 1932 „doplňovací“ zkoušku z jazyka německého pro školy měšťanské a byl prohlášen „způsobilým učiti jazyku německému jako předmětu vyučovacím na školách měšťanských s vyučovacím jazykem československým“.

3. Profesionální stabilizace ve znamení odhalování charakteru

V té době již pomýšlel na sňatek se slečnou Marií Stárkovou, učitelkou. Vzpomínal, že totiž mezi učiteli bylo stále ještě v povědomí ustanovení zákona z roku 1903, č. 16, podle kterého „zatímním učitelům, kteří nemají vysvědčení učitelské způsobilosti, je třeba povolení okresní školní rady, aby se mohli oženiti“.

Marie Stárková, od roku 1933 Vodičková, pocházela z německé rodiny, národnostně tolerantní a kulturně vyspělé. V dobovém chápání byla v kladném slova smyslu považovaná za „českou Němku“ Z hlediska teorie řečové komunikace tím bylo vyjádřeno, že patřila mezi ty, kteří znali a mluvili oběma řečmi, kterými se v dané oblasti a jejich sociálních skupinách mluvilo.

Se svým manželem patřili mezi ty, kteří měli „nezakalené oči pro mírumilovný styk mezi Čechy a Němci“ (Rádl 1993). Při jejich mládí jim byl cizí stereotyp „odvěkého“ antagonismu mezi Čechy a Němci. Třebaže učitel tzv. českých menšinových škol Josef Vodička patřil k těm, kteří usilovali o to, aby každé české dítě navštěvovalo českou třídu a školu, prožíval spolu se svou manželkou vcelku nerušené regionální soužití obyvatel českého a německého jazyka. Upevňovali se v představě, že případné problémy česko německých vztahů je možné řešit láskou. Začínající, svobodomyšlně smýšlející učitel J. Vodička tehdy netušil, co pro něho bude v budoucnosti znamenat skutečnost, že se vědomě rozhodl zvolit si „českou Němku“ za životní partnerku.

Hledání vlastní identity mladých manželů, kterým se v roce 1934 narodil syn Jiří, bylo „spojeno s velkým otřesem ze ztráty života v samozřejmé danosti“ (Pešková 2000, 40). Tímto velkým otřesem byly události roku 1938 – po tzv. mnichovské dohodě. Manželé Vodičkovi zůstali v té době věrni své hodnotové orientaci a odmítli možnost přihlásit se jako „smíšené manželství“ k německé národnosti. Důsledkem bylo nejen to, že učitel Josef Vodička ztratil zaměstnání. Postihlo je i nucené vystěhování z pohraničního území, které bylo okupováno fašistickým Němcem. V té době se z dosud klidně žijící rodiny stali „uprchlíci“, jejichž životní situace nebyla jednoduchá, stejně jako tisíců dalších vysídlených Čechů (Radvanovský 1998).

Nové komplikace jim nastaly po zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Do života jejich smíšeného manželství totiž zasáhla platnost odlišných zákonů pro protektorátní příslušníky a tzv. místní Němce. Jedním z konkrétních důsledků byl i sílící tlak, aby jejich syn Jiří přešel z české obecné školy v Táboře do školy německé. Německý tzv. oberlandrat v Táboře ho totiž považoval za německého státního příslušníka. Když rodiče s přemístěním (ani změnou národnosti) nesouhlasili, stali se oběťmi stupňovaného nátlaku. Projevoval se zprvu návštěvami četníků, kteří doručovali dopisy z tábořského oberlandratu. Později již nejen předávali obsílky, ale vyzývali rodiče k loajálnosti vůči protektorátním úřadům. Když rodiče i se synem stále odmítali, nastala další etapa, spojená s nuceným osobním „úředním“ jednáním na oberlandratu. Jednání o přerážení syna do německé školy přerůstala od slibů výhod, domluv až do hrozeb. Ty vyvrcholily v roce 1942, po tzv. heydrichiádě (spojené se stanným právem). Manželům Vodičkovým bylo sděleno, že budou-li trvat i nadále na svém „nepřátelském“ stanovisku, bude jim syn úředně odebrán a předán na výchovu do německého ústavu.

8. března 1943 dostala česká obecná škola v Táboře dopis od tamní německé školy. V něm bylo sděleno, že podle „příkazu říšského protektora a na základě sdělení okresního hejtmána v Táboře ze dne 25. 2. 1943, č. I/7-112-4 je Jiří Vodička odvolán z české školy“ a od 8. 3. musí navštěvovat tamní německou školu.

Zdrcení, ale nezlomení rodiče okamžitě hledali možnosti pro posílení výchovy syna v českém kulturním duchu. Našli pochopení u učitelky hudební školy v Táboře (M. Fárové), která slíbila mluvit a působit na Jiřího Vodičku, který navštěvoval její hodiny klavíru, jen česky. S kladným ohlasem se setkali i u kněze P. Kajetána Hořáka, kterého manželé požádali o soukromé vyučování syna katolickému náboženství v češtině.

Snaha obou rodičů vymanit syna z prostředí německé školy a výchovy vyústila v žádost, aby Jiří mohl navštěvovat české reálné gymnasium v Táboře. Žádost byla zamítnuta 30. 3. 1944 s tím, že je však možné, aby navštěvoval gymnasium německé.

4. Učitelství jako stálý boj – existenční a mravní

V květnu roku 1945 požádal učitel Josef Vodička o přeložení do České Lípy, kam plánovali přesídlení i mnozí jeho přátelé. Po návštěvě na Ministerstvu školství a osvěty 24. května 1945 dostal cyklostylované potvrzení. Stvrzovalo, že „pan Josef Vodička se přihlásil k službě na národních školách v politickém okrese Česká Lípa a bylo mu uloženo, aby se v co nejkratší době ohlásil ke službě u zmocněnce ministerstva školství a osvěty se sídlem v České Lípě“ Za ministra – podpis nečitelný (J. Maryska?).

Zvláštností je, že toto potvrzení mělo i ručně psanou cyklostylovanou variantu v ruském jazyce (**příloha č. 1**). Lze z ní odvodit, že tehdejší ministerstvo školství a osvěty si uvědomovalo složitou vnitropolitickou situaci v pohraničí a snažilo se alespoň touto formou zvýšit svému zaměstnanci relativní pocit osobního bezpečí.

V České Lípě začal syn, Jiří Vodička, navštěvovat nejprve 1. ročník české měšťanské školy a byl klasifikován ve všech předmětech známkou výborně. Podobně byl klasifikován ve všech tzv. hlavních předmětech i v 1. ročníku Státního reálného gymnasia v České Lípě. Josef Vodička mohl být spokojen, že důraz, který kladl na duchovní hodnoty své rodiny a rozhodování, které nebylo vázáno jen na vnější podmínky, přinesly prokazatelný úspěch.

Netušil, že 25. května 1945 zasedal „vyšetřující výbor při obecné chlapecké škole v Táboře“, který se zabýval v duchu dekretu presidenta republiky č. 105/45 Sb. „případem“ Josefa Vodičky. Na základě protokolu z tohoto jednání podal totiž Okresní národní výbor v Táboře „kárné oznámení“, které obviňovalo jmenovaného učitele, že připustil, aby syn Jiří „chodil do německé školy a byl vychováván v německém duchu“ Ústní (neveřejné) jednání stanovila „Očistná komise pro veřejné zaměstnance při ONV v Táboře“ na den 8. března 1946. Komisi tvořili předseda (soudce) a dva přísedící (jeden byl radou ONV, druhý zástupce učitelstva), dále tzv. kárný zástupce, obhájce obviněného a zapisovatelka.

Komise svým rozhodnutím (Ok 40/46 ze dne 8. března 1946) osvobodila podle par. 20 odst. 2 dekretu č. 103 Sb. Josefa Vodičku od obvinění, „že v době nesvobody posílal svého nez. syna Jiřího Vodičku do německé školy v Táboře a že se dopustil služebního přečinu podle par. 2 odst. 1 a par. 2 odst. 2, lit. i dekretu č. 1095/45 Sb.“ Výpověď Josefa Vodičky, svědků i rozbor písemných materiálů, které předložil, vedly k závěru: „Senát očistné komise v důsledku toho shledal, že skutková podstata služebního přečinu, který se klade obviněnému za vinu, není dána a proto obviněného osvobodil.“

Řídící učitel 5. obecné školy v České Lípě Josef Vodička, jmenovaný do své funkce Zemskou školní radou až 16. 1. 1946, vzpomínal na tuto epochu svého života z pozic křesťana (pro kterého bylo příznačné, že se konfesně nábožensky neprojevoval). Dokázal totiž nahlížet na jednání vůči své osobě v rámci dobové situace, ve které mnozí podle něho uplatňovali v mnoha směrech mechanismus „odplaty“, ve kterém scházelo pochopení smyslu.

Osobně bylo pro něho důležité, že syn byl a zůstal výborným studentem. Josef Vodička se vyrovnal i s tím, že manželka zůstane v domácnosti. Uvědomoval si totiž složitost její situace v rozjitřených dobových společenských vztazích v pohraničním území.

Jeho otevřenost světu našla vyjádření v podílu na založení učitelského pěveckého tělesa, které mělo sdružovat zájemce o sborový zpěv z okresu regionu severních Čech. Stal se proto spoluzakladatelem mužského Pěveckého sboru severočeských učitelů v České Lípě, který byl založen 30. 1. 1948. Byl totiž přesvědčen, že hudba „syťí naše duše, ať už prosvětlené sluncem, nebo obolavělá mlhou“ (Pilka 1997, 46). Netušil, že to bude právě hudba, která mu pomůže překonávat nově ho čekající krizové situace.

Řídící učitel Josef Vodička musel řešit profesně složitou situaci „jeho“ školy (v České Lípě, Moskevské ulici), kterou byl nucen po válečném „využití“ znovu upravovat a vybavovat. Navíc vyučování probíhalo v jiné budově v režimu střídavého polodenního vyučování (pondělí dopoledne, úterý odpoledne...). V pozici „prvního mezi rovnými“ uplatňoval pedagogickou koncepci školy, která vycházela z jím akceptované „idealistické“ filosofie výchovy. Učitelé se s jeho řízením ztotožňovali. Imponoval jim, že byl „sloupem i světlem“ jejich školy. Např. v konferenčním protokolu 5. obecné školy v České Lípě z 20. 6. 1947 je zápis o poděkování, které mu veřejně tlumočila důvěrnice sboru, učitelka Květ. Štrobachová. Konstatovala, že mu patří dík „za harmonii a pěkný poměr k ostatním členům učitelského sboru“

Nedlouho poté došlo k známým únorovým událostem v roce 1948. Tzv. akční výbor se „pozastavil“ nad skutečností, že Marie Vodičková je „česká Němka“. 8. března 1948 byl podle pokynů Okresního akčního výboru Národní fronty zbaven funkce řídicího učitele. Byl veden v „Seznamu postižených únorovou očistou“, kde bylo doporučeno, aby s ohledem na rodinnou situaci opustil „celní pohraniční pásmo“ a začal proces jeho „úředního“ přeřazení do okresu Klatovy.

Josef Vodička se proti tomuto řešení písemně odvolal k zemské školní radě v Praze. Ta k jeho argumentům přihlédla a zrušila dekret o přemístění, který mu již 26. března 1948 (č. II/3-3157/11) zaslala. Současně mu byla udělena „zdravotní dovolená“, během které však dostal nové rozhodnutí Okresního školního výboru v České Lípě (dne 20. dubna 1948): „Ustanovujeme vás podle návrhu okresního akčního výboru Národní fronty v České Lípě z příčin služebních zatímně při měšťanské škole chlapecké v České Lípě. Vybízíme Vás, abyste toto místo dne 1. května 1948 nastoupil a přihlásil se u ředitelství školy i u újezdni školní rady v České Lípě. Podle vládního nařízení č. 198/1935 Sb. z. a n. přísluší Vám titul učitel...“

Jako „zatímní učitel“ prošel poté ještě několika školami v České Lípě, na kterých vždy patřil mezi nejzodpovědnější členy učitelských sborů. Byl znám i tím, že kromě inovativních programů si vytvářel i vlastní „autorský učitelský program“ Po třiceti letech učitelské služby byl s ohledem na jeho humanistickou orientaci jmenován Školským odborem ONV od 1. 9. 1956 na místo učitele zvláštní školy v České Lípě a aktivně se podílel (až do svého odchodu do důchodu v roce 1966) na koncepci tohoto školství v okrese.

V této závěrečné etapě své učitelské dráhy upřímně přiznával, že v odborné pomoci dětem s mentálním postižením pociťuje u sebe (i svých

mladších kolegů) nedostatečnou přípravu ve speciálně pedagogické diagnostice. V zápisech z dobových porad českolipské zvláštní školy rovněž zaujme jeho progresivní názor, odvozený z promýšlení učitelské praxe, že dobově uplatňovaná segregace mentálně postižených brzdí potřebnému sociálnímu rozvoji žáků a jejich připravenosti k aktivní účasti na společenském životě.

5. Zasazovat se o vše, co může učinit život lepším

Čtyřicet učitelských let plnil Josef Vodička svědomitě Masarykův požadavek, se kterým se již při studiu na soběslavském učitelském ústavu ztotožnil – vychovávat zdatné jedince, mocné vzděláním a „silné obětinnosti“ Edukaci chápal humanisticky jako prostředek k tomu, aby život každého člověka stoupal a aby se lidská budoucnost stávala lepší. Sám se s nelehkými problémy, které mu život přinesl, dokázal vyrovnávat bez bolestí a nenávisti, i když připouštěl, že až příliš často pociťoval, co je strach i rizikovost učitelství.

Ve svém učitelském bilancování se jen okrajově zmiňoval o faktu, že díky dobrému rodinnému zázemí nikdy nepodlehł tlaku a „neupsal“ se žádné vládnoucí ideologii, ani dobové „absurdní scholastice“

Své učitelské působení chápal v duchu Komenského jako aktivní podíl na tvoření dobra, protože si byl vědom dvojznačnosti našeho lidství (sám se dostatečně přesvědčil, že člověk je schopen dobra i zla). V duchu svého oblíbeného autora Karla Čapka chtěl, aby každý dokázal prosazovat takové pravdy, „které bychom uskutečňovali jako určité životní dobro a které by byly naším dobrým jednáním vůči životu“ (Čapek 1979, 20).

Zamyšlení nad životem skromného českolipského Josefa Vodičky – jednoho z mnoha našich kultivovaných učitelů – současně vypovídá mnohé jak o edukační realitě 20. století, tak i o vlastnostech, které bychom měli i dnes při přípravě budoucích učitelů pěstovat a rozvíjet.

Josef Vodička si totiž dovedl najít v složitém životě své místo. Nechtěl být velkým a nepachtil se za pochybnou slávou. Patřil mezi ty, pro které bylo učitelství láskou a duchovní potřebou. Proto si jeho osobnost zaslouhuje i dnes pozornost. Jestliže totiž oprávněně vzdáváme úctu velkým osobnostem (v naší pedagogice např. J. A. Komenskému, G. A. Lindnerovi, O. Chlupovi, V. Příhodovi a dalším), neměli bychom nikdy zapomínat ani na „řadové“ učitele, kteří pro ně vytvářejí dobré zázemí a stávají se inspirací pro růst nových tvůrčích osobností.

Proto může být skromná učitelská osobnost (českého kulturního typu) Josefa Vodičky dobrým příkladem i současné generaci učitelů Československa. Všem těm, na kterých leží tíha zodpovědnosti za přeměnu našich škol v duchu Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice.

LITERATURA A PRAMENY

- Blížkovský, B. – Kučerová, S. – Kurelová, M.: Středoevropský učitel na prahu učící se společnosti 21. století. Brno 1999.
- Čapek, K.: Pozdravy. Praha 1987.
- Kádner, O.: Vývoj a dnešní soustava školství. Druhý díl. Praha 1931.
- Koča, J. – Váňová, R.: Nástin profesionalizace učitelů v českých zemích. Pedagogika, 44, 1994, č. 4.
- Kučerová, S.: Hodnotová orientace našeho učitelstva v proměnách času 20. století. In: Proměny školy, učitele a žáka na přelomu tisíciletí (Protokol ze sjezdu učitelů v Brně 30.–31. srpna 2000). Brno 2001.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha. Praha 2001.
- Pešková, J.: Role vědomí v dějinách. Praha 1997.
- Pilka, J.: Doteky hudby. Jilemnice 1997.
- Příhoda, V.: Vědecká příprava učitelstva. Praha 1937.
- Rádl, E.: Válka Čechů s Němci. Praha 1993.
- Radvanovský, Z.: K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938. Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, sv. 2, 1998.
- Spilková, V.: Proměny primární školy a vzdělávání učitelů v historicko srovnávací perspektivě. Praha 1997.
- Státní okresní archiv Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, karton 496.
- Vodička, J.: Dokumenty – soukromý archiv autora stati.

Ministerstvo školství a osvěty

Удостоверение,

Воспоиун

Josef Vodička

за службу на службе по народным школам в политическом
округе Česká Lípa

Ему приказывается в скорейшем времени явиться
на службу у уполномоченного министра по народному просве-
щению, который помещен в Česká Lípa

Прага 24.V. 1945.

В 3. министерства:
Maryška

Ministerstvo školství a osvěty

P o t v r z e n í .

Potvrzují, že pan Josef Vodička přihlásil
k službě na národních školách v politickém okrese Česká Lípa
a bylo mu uloženo, aby se v nejjkratší době ohlásil ke službě u zmocněnce
ministerstva školství a osvěty se sídlem v České Lípě

Za ministra:

Maryška

V Praze dne 24 května 1945.

Potvrzení o přeložení Josefa Vodičky do České Lípy.

RESUMÉ

Das Porträt des demokratischen Lehrers aus Česká Lípa – Josef Vodička (1906–1992)

Jiří Vomáčka

Der Lehrer Josef Vodička aus Česká Lípa studierte am Lehrerseminar in Soběslav (1922–1926). Das Studium schloss er mit Auszeichnung ab und erhielt befristete Lehrerstellen an Schulen im südböhmischen Grenzgebiet. Dort lernte er die Lehrerin Marie Sládková – eine böhmische Deutsche – kennen.

Die jungen Eheleute hatten „ungetrübte Augen für den friedlichen Verkehr zwischen Tschechen und Deutschen“ (Rádl 1993). Sie bekannten sich zur tschechischen Nationalität und befestigten sich in der Vorstellung, dass man die entstehenden Probleme der tschechisch-deutschen Beziehungen durch Kompromisse und Liebe lösen kann.

Nach dem Münchner Abkommen blieben sie ihrer Wertorientierung treu und lehnten die Möglichkeit ab, sich als „Mischehe“ zur deutschen Nationalität zu melden. Infolge dessen verlor der Lehrer Josef Vodička seine Stelle und das Ehepaar wurde auch mit dem Sohn Jiří zwangsweise aus dem okkupierten Gebiet ausgesiedelt.

Nach der Errichtung des Protektorats Böhmen und Mähren wurden sie starkem Druck ausgesetzt, dass ihr Sohn Jiří deutsche Schulen besuchen soll. Trotz ihrem Widerstand musste der Sohn im Jahre 1942 in die deutsche Schule in Tábor gehen.

Im Jahre 1945 beantragte Josef Vodička die Versetzung nach Česká Lípa. Hier erreichte ihn die „Disziplinarmeldung“ aus Tábor dafür, dass er zuließ, dass sein Sohn Jiří deutsche Schulen besuchte. Josef Vodička bewies seine Unschuld und wurde im Jahre 1946 von der Anschuldung freigesprochen.

In Česká Lípa wirkte er als ein aktiver Lehrer (später als Oberlehrer), den die Liebe zu Kindern, Strenge und ein interessanter Unterricht charakterisierten. Nach den Februarereignissen 1948 störte es den „Aktionsausschuss“, dass Marie Vodičková „böhmische Deutsche“ ist. Im Zusammenhang damit wurde Josef Vodička seiner leitenden Funktion enthoben und sollte nach Klatovy versetzt werden. Er legte dagegen Berufung ein und bekam eine provisorische Lehrerstelle in Česká Lípa. Marie Vodičková blieb als Hausfrau zu Hause.

Josef Vodička gehörte zu den demokratischen, patriotisch denkenden Lehrern aus Česká Lípa mit multikulturellen Einstellungen. Er bleibt ein Beispiel auch für heutige Lehrer.

VODNÍ MĚKKÝŠI MANUŠICKÝCH RYBNÍKŮ

Luboš Beran

Luboš Beran: *Aquatic molluscs of ponds around Manušice (Czech Republic, Northern Bohemia)*

Aquatic malacofauna of 6 ponds between Manušice and Horní Libchava (Czech Republic, Northern Bohemia, Česká Lípa district) was investigated in 2002. Altogether 13 species were found. The find of non-native species *Gyraulus parvus* is most important.

METODIKA A MATERIÁL

Průzkum byl proveden na 6 rybnících mezi Manušicemi a Horní Libchavou v okrese Česká Lípa. Sběr byl na většině lokalit prováděn kombinací vizuální metody a odběrů z vegetace či sedimentu za pomoci kuchyňského cedníku.

Materiál získaný při průzkumu byl ve většině případů určen na místě a vrácen na lokalitu. V případě velmi vzácných druhů (některé z ohrožených druhů či naopak z nových zavlečených druhů) byla alespoň část sběru uložena do sbírky autora. U druhů determinovatelných pouze pomocí lupy (např. většina druhů r. *Pisidium*) byl materiál determinován až v laboratoři. Stejně tak bylo postupováno u druhů, k jejichž determinaci je nutná pitva (některé druhy z čeledi Planorbidae a Lymnaeidae). K pitvě bylo použito čerstvě usmrčených jedinců (uvařením ve vodě).

Systém a nomenklatura jsou převzaty z práce Beran (2002).

CHARAKTERISTIKA ÚZEMÍ

Soustava 7 Manušických rybníků se nachází jižně od obce Manušice mezi Manušicemi a Horní Libchavou asi 2–3 km severozápadně od České Lípy (Česká republika, severní Čechy). Jedná se o soustavu

menších a mělkých rybníků (pouze Velký Manušický rybník je větší než 1 ha), z nichž většina je přinejmenším při březích bohatě zarostlá různorodou vodní a mokřadní vegetací, což umožňuje rozvoj vodních malakocenóz. Nadmořská výška území se pohybuje kolem 270 m. Zkoumáno bylo 6 ze 7 rybníků (nebyl zkoumán rybník nejbliže k obci Manušice).

Přehled lokalit

V této části jsou uvedeny popisy jednotlivých lokalit. Údaje jsou řazeny následovně: číslo lokality, kód pole pro faunistické mapování (Buchar 1982), název nejbližší obce, lokalizace a popis lokality, datum průzkumu, jméno nálezce.

1 – 5253, Manušice, menší rybník západně od Velkého Manušického rybníka u silnice (mělký a bohatě zarostlý rybník), 27. 6. 2002, lgt. L. Beran; 2 – 5253, Manušice, podlouhlý rybník pod hrází Velkého Manušického rybníka, 27. 6. 2002, lgt. L. Beran; 3 – 5253, Manušice, Velký Manušický rybník, 27. 6. 2002, lgt. L. Beran; 4 – 5253, Manušice, severní ze soustavy 3 menších Manušických rybníků, 27. 6. 2002, lgt. L. Beran; 5 – 5253, Manušice, prostřední ze soustavy 3 menších Manušických rybníků, 27. 6. 2002, lgt. L. Beran; 6 – 5253, Manušice, jižní ze soustavy 3 menších Manušických rybníků (nejjižnější ze všech Manušických rybníků, mělký a bohatě zarostlý vegetací), 27. 6. 2002, lgt. L. Beran.

DOSAVADNÍ MALAKOLOGICKÉ PRŮZKUMY

Přes blízkost České Lípy se podařilo nalézt pouze 4 historické údaje. V Národním muzeu v Praze je uložen sběr druhů *Stagnicola corvus*, *Radix auricularia*, *Lymnaea stagnalis*, *Anisus vortex* z rybníka u Manušic, který by mohl pocházet z některého ze sledovaných rybníků. Sběratelem byl C. Mell. Sběr je bez datování, ale s ohledem na dobu, kdy C. Mell sbíral, lze předpokládat, že pochází z období 1920–1950.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Přehled zjištěných druhů

V této části jsou uvedeny výsledky průzkumu podle jednotlivých druhů. U každého druhu je uvedeno zoogeografické rozšíření převzaté

z práce Beran (2002) a dále údaje týkající se obývaných stanovišť, poznámky k rozšíření na území ČR a rozšíření ve sledovaném území.

Classis: Gastropoda

Ordo: Neotaenioglossa

Familia: Bithyniidae

Bithynia tentaculata (Linnaeus, 1758) – rozšíření palearktické. Běžný druh jak tekoucích, tak i většiny stojatých vod. Jeho výskyt v menších rybnících není příliš častý. Byl zjištěn na dvou sledovaných rybnících.

Ordo: Hygrophila

Familia: Lymnaeidae

Stagnicola corvus (Gmelin, 1791) – rozšíření palearktické. Druh vyskytující se ve stojatých a méně často i pomalu tekoucích vodách. V rybnících se vyskytuje na hustě zarostlých březích, které mohou občasné i vysychat. Nalezen byl na dvou nejvíce zarostlých rybnících.

Radix auricularia (Linnaeus, 1758) – rozšíření palearktické. Obývá velké spektrum biotopů kromě příliš zarostlých a zazemněných stojatých vod. Je typickým pionýrským druhem obnovených či nově vytvořených biotopů (pískovny). Běžný je i výskyt v pomaleji tekoucích vodách. V rybnících patří mezi běžné druhy.

Lymnaea stagnalis (Linnaeus, 1758) – rozšíření holarktické. Běžný druh stojatých a pomalu tekoucích vod, který byl nalezen ve všech šesti zkoumaných rybnících.

Familia: Planorbidae

Anisus vortex (Linnaeus, 1758) – rozšíření eurosibiřské. Běžný druh stojatých vod zejména v nivách větších řek, který občasné proniká i mimo tyto nivy. Ve většině zkoumaných rybníků tvořil dominantní složku malakocenóz.

Bathyomphalus contortus (Linnaeus, 1758) – rozšíření palearktické. Druh vyskytující se především v hustě zarostlých stojatých vodách.

Gyraulus albus (O. F. Müller, 1774) – rozšíření holarktické. Běžný druh na většině území ČR, který obývá široké spektrum biotopů, včetně rybníků. Zjištěn byl ve všech zkoumaných rybnících.

Gyraulus parvus (Say, 1817) – druh původem ze Severní Ameriky zavlečený do Evropy. Nález tohoto druhu v ČR byl poprvé publikován v práci Beran (2000) z pískovny u Horky nad Moravou. Do konce roku 2000 bylo známo více ověřených nálezů ze severozápadních Čech

a jednotlivé nálezy z Nymburska, Olomoucka a jižní Moravy (Beran & Horsák 2002). Lze předpokládat, že tento druh je v současnosti již mnohem více rozšířen, a to především vzhledem k tomu, že ho lze jen velmi obtížně odlišit od našeho původního druhu *Gyraulus laevis* (Alder, 1838). Druh má poměrně širokou ekologickou valenci a může se vyskytovat v řadě biotopů především se stojatou vodou. Na našem území jsou typickými stanovišti plochy vzniklé v souvislosti s těžbou, výskyt však byl zaznamenán i z rybníků (obvykle nedávno odbahněných). Nález z Manušických rybníků je prvním ověřeným nálezem tohoto druhu v severních Čechách východně od Labe.

Gyraulus crista (Linnaeus, 1758) – rozšíření holarktické. Běžný druh obývající stojaté vody, který byl zjištěn na dvou sledovaných rybnících. *Hippeutis complanatus* (Linnaeus, 1758) – rozšíření palearktické. Častý druh především stojatých vod.

Planorbarius corneus (Linnaeus, 1758) – rozšíření eurosibiřské. Tento druh je vázán na nivy větších řek a rozsáhlejší rybníční soustavy. Zjištěn byl na čtyřech sledovaných rybnících.

Classis: Bivalvia

Familia: Sphaeriidae

Musculium lacustre (O. F. Müller, 1774) – rozšíření holarktické. Nepříliš častý mlž obývající především stojaté vody. Jeden z mála mlžů čeledi Sphaeriidae obývajících častěji rybníky.

Pisidium casertanum (Poli, 1791) – rozšíření holarktické. Jeden z nejběžnějších příslušníků rodu *Pisidium* žijící jak v tekoucích tak i ve stojatých vodách, který byl zjištěn na první sledované lokalitě.

Při orientačním průzkumu šesti rybníků u obce Manušice nedaleko České Lípy bylo nalezeno celkem 13 druhů vodních měkkýšů (10 plžů, 2 mlži). Je možné, že při vypuštění rybníků by mohli být zjištěni i velcí mlži rodu *Anodonta*. Hlavní a nejčastější složku malakocenóz na zkoumaných lokalitách představují druhy *Radix auricularia*, *Lymnaea stagnalis*, *Anisus vortex*, *Gyraulus albus*, *Hippeutis complanatus*, *Planorbarius corneus*. Byly nalezeny všechny čtyři běžné druhy, které zde zjistil v první polovině 20. století C. Mell. Nejzajímavějším nálezem je zjištění výskytu severoamerického druhu *Gyraulus parvus* ve dvou sledovaných rybnících, který prozatím nebyl v oblasti severních Čech východně od Labe zjištěn.

Species	Locality No.						
	1	2	3	4	5	6	
<i>Bithynia tentaculata</i>				O		O	2
<i>Stagnicola corvus</i>	O					O	2
<i>Radix auricularia</i>	R	O	R			R	4
<i>Lymnaea stagnalis</i>	R	O	O	O	O	R	6
<i>Anisus vortex</i>	VH	R		R	H	VH	5
<i>Bathymophalus contortus</i>		R		O		R	3
<i>Gyraulus albus</i>	O	O	R	O	O	O	6
<i>Gyraulus parvus</i>	VH		O				2
<i>Gyraulus crista</i>		O	O				2
<i>Hippeutis complanatus</i>	O	O	O			R	4
<i>Planorbarius corneus</i>		O		O	R	O	4
<i>Musculium lacustre</i>	O	O					2
<i>Pisidium casertanum</i>	O						1
Total	9	9	6	6	4	9	

Tabulka 1. Přehled vodních měkkýšů podle lokalit (subjektivní odhad hustoty populace na 1 m² plochy obývané uvedeným druhem [O – ojediněle, méně než 1 jedinec na 1 m², R – roztroušeně, 1–20 jedinců na 1 m², H – hojně, 20–100 jedinců na 1 m², VH – velmi hojně, více než 100 jedinců na 1 m²]).

Table 1. List of aquatic molluscs according to localities (O – solitary occurrence, less than 1 specimen per 1 square meter, R – scattered occurrence, 1–20 specimens per 1 square meter, H – abundant occurrence, 20–100 specimens per 1 square meter, VH – very abundant occurrence, more than 100 specimens per 1 square meter).

LITERATURA

- Beran, L., 2000: Aquatic molluscs (Gastropoda, Bivalvia) of the Litovelské Pomoraví Protected Landscape Area. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Biologica*, 38: 17–28.
- Beran, L., 2002: Vodní měkkýši České republiky – rozšíření a jeho změny, stanoviště, šíření, ohrožení a ochrana, červený seznam. Msc., doktor. disert. práce, dep. in katedra zoologie, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, 203 pp. (in Czech).
- Beran, L. & Horsák, M., 2002: *Gyraulus parvus* (Mollusca: Gastropoda) in the Czech Republic. *Acta Soc. Zool. Bohem.*, 65.
- Buchar, J., 1982: Způsob publikace lokalit živočichů z území Československa. *Věst. Čs. Společ. Zool.*, Praha, 46: 317–318.

RESUMÉ

Die Wassermollusken der Teiche bei Manušice

Luboš Beran

Im Laufe einer orientierenden Untersuchung von 6 Teichen bei Manušice (Manisch) unweit von Česká Lípa im Jahre 2002 wurden insgesamt 13 Arten von Wassermollusken (10 Schnecken, 2 Muscheln) gefunden. Die überwiegende Komponente der Malakocoenosen auf den untersuchten Lokalitäten stellen folgende Arten dar: *Radix auricularia*, *Lymnaea stagnalis*, *Anisus vortex*, *Gyraulus albus*, *Hippeutis complanatus*, *Planorbarius corneus*. Gefunden wurden alle vier gewöhnlichen Arten, die hier bereits in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts C. Mell festgestellt hat. Den interessantesten Fund stellt das Vorkommen der nordamerikanischen Art *Gyraulus parvus*, die bisher im ostelbischen Teile Nordböhmens nicht festgestellt worden ist, in zwei der untersuchten Teichen dar.

The Water Molluscs in the ponds at Manušice

Luboš Beran

In the course of a tentative study of the six ponds of Manušice near Česká Lípa in 2002 13 species of water molluscs (10 gastropods, 2 lamellibranchs) had been found. The most important and most frequent members of the malacocoenoses of the studied localities are *Radix auricularia*, *Lymnaea stagnalis*, *Anisus vortex*, *Gyraulus albus*, *Hippeutis complanatus*, *Planorbarius corneus*. We succeeded to find all the four species detected already in the first half of the 20th century by C. Mell. The most interesting finding is the detection of the North American species *Gyraulus parvus* in two of the ponds studied being the first finding of this species in North Bohemia east of the Labe river.

VÁŽKY (ODONATA) OBECNÍHO LESA U ČESKÉ LÍPY

Miroslav Honců – Karel Filip

Miroslav Honců – Karel Filip: *Dragonflies (Odonata) of the Obecní les near of Česká Lípa.*

In 2002 we executed a concentrated exploration of the dragonflies in the locality Obecní les (faunistic square 5353) near of Česká Lípa in the course of which we detected 31 species of dragonflies. We compared the results with the ones published by Anders (1898) who in this locality had found 10 species of dragonflies. Three species of his list, *Coenagrion hastulatum*, *Leucorrhinia pectoralis* and *Leucorrhinia rubicunda* were not confirmed. Instead, two species, *Aeshna affinis* and *Lestes macrostigma*, are the first findings in Northern Bohemia, and *Lestes dryas* the first finding in the surroundings of Česká Lípa. From this exploration in this way originated a comparative study of the occurrence of dragonflies in the same locality after 100 years.

Keywords: Odonata, faunistics, Obecní les u České Lípy, district Česká Lípa, northern Bohemia, Czech Republic.

ÚVOD

V roce 1898 zveřejnil českolipský učitel J. Anders, spolupracovník dr. F. Hantschela příspěvek k poznání hmyzí zvířeny severních Čech. (Beiträge zur Kenntniss der Insectenfauna Nordböhmens). V tomto příspěvku se zabývá plošticemi (*Heteroptera*) a síťokřídlym hmyzem (*Neuroptera*), ale také vážkami (*Odonata*). Andersův článek je koncipován k celé oblasti Českolipska, uvádí v něm celkem 19 druhů vážek, z toho více než polovina – 10 druhů bylo nalezeno v Obecním lese. Zkoumáním hmyzu se Anders (1898) zabýval příležitostně při svých botanických exkurzích především v okolí České Lípy, Nového Boru a Mimoně. Důkladové exempláře uchovával ve své soukromé sbírce. V příspěvku píše, že mnoho rybníků, potoků, rašelinišť a mokřadů v naší oblasti je rájem pro vážky a že sběratel zde najde bohatý materiál pro svoji činnost.

Počtem uvedených druhů, absencí kvantitativních údajů a zřejmě i intenzitou je Andersův průzkum těžko srovnatelný s průzkumem našim. Přesto několik druhů nalezených tímto badatelem nás inspirovalo k příspěvku srovnávající vážky této lokality po více než sto letech. Anders z Obecního lesa nebo z nejbližšího okolí uvádí tyto druhy: *Coenagrion hastulatum*, *Coenagrion puella*, *Erythromma najas*, *Pyrrhosoma nymphula*, *Ischnura elegans*, *Somatochlora metallica*, *Sympetrum flaveolum*, *Leucorrhinia dubia*, *Leucorrhinia pectoralis* a *Leucorrhinia rubicunda*. Zvláště zástupci rodu *Leucorrhinia* a *Sympetrum flaveolum* dokládají, že Obecní les byl unikátním, přírodně zachovalým územím.

POPIS ÚZEMÍ

Obecní les se nachází jihozápadně od České lípy v lesním borovém komplexu před vstupem do NPP Peklo. Na své jižní hranici je vymezen tokem Okřešického potoka vlévajícího se zprava do Robečského potoka, západní hranici tvoří okraj lesa sousedící s Robečským potokem, východní hranici je stará silnice z České Lípy do Sosnové a severní hranici vymezuje odbočka silnice od křižovatky u Sosnové do Dubice. Jde zřejmě o starý název lesa, zatím nejstarší písemná zmínka byla nalezena v Hantschlovi (1895) u hesla Sosnová, při pátrání o původu názvu v mapových podkladech byl název Gemeindewald nalezen na starých vojenských mapách – 1 : 75.000 z roku 1878 a 1 : 120 000 zpracované H. Swartzem v roce 1899 (Karte Bezirkshauptamanschaft B. Leipa). Je rovněž uveden na katastrální mapě uložené v Okresním archivu v České Lípě i na katastrálním úřadu v České Lípě, bohužel v kopiích z roku 1925. Originál této mapy pocházející z roku 1843 se nepodařilo dosud dohledat. Z mapy z roku 1878 vyplývá, že S hranice Obecního lesa zasahovala v té době asi o 700 m blíže k České Lípě. Směrný územní plán České Lípy směřuje do tohoto území výstavbu průmyslové zóny a západní silniční obchvat České Lípy ve směru od Dubice na Sosnovou včetně mimo úrovnových nájezdů na silnici Česká Lípa – Zahrádky. Většina této plochy je porostlá borovým, zčásti podmáčeným lesem, v části se nacházejí paseky. Průmyslová zóna je zčásti již zastavěna průmyslovými podniky, z části je zavezena navážkou v níž dominují rozpadající se panely. Je zde i několik menších vodních ploch odvodněných rozsáhlou sítí příkopů směřujících do obvodového potoka přítékajícího od Okřešic. Jedná se především o soustavu čtyř bývalých rybníčků naplněných vodou především v jarním období při táních sněhu.

Pro tyto rybníčky jsou charakteristické porosty orobince široolistého (*Typha latifolia*), sítin (*Juncus conglomeratus*, *Juncus effusus*), biky lesní (*Luzula sylvestris*), dvouzubce trojdílného (*Bidens tripartitus*), karbince evropského (*Lycopus europaeus*) a žabníku jitrocelového (*Alisma plantago*). V širším okolí se setkáme s bezkolencem modrým (*Molinium coeruleum*). Ve střední části Obecního lesa se nachází rašelinné jezírko hluboké až 2,5 m o rozměrech 30 x 60 m bez vlastního pramene. Přibližně 30 metrů západně od jezírka se nachází další nevelká terénní proláklina 10 x 3 m naplněná rovněž vodou. V období sucha však vysychá. Obě vodní plochy jsou bezprostředně obklopeny porostem sítiny žabí (*Juncus bufonius*) a suchopýru úzkolistého (*Eriophorum angustifolium*) a rašeliníku (*Sphagnum* sp.). Jihovýchodní část přechází v nevelkou lesní louku porostlou bezkolencem modrým (*Molinium coeruleum*) a několika břízami (*Betula verrucosa*). Tato paseka vznikla požárem, který zde vypukl začátkem devadesátých let. Jihovýchodním směrem od této lokality se ve vzdálenosti cca 300 metrů nalézá vybagrovaná tůň o ploše 15 m². Má však zcela odlišný charakter ovlivněný na břehu porosty vrby popelavé (*Salix cinerea*), rákosu obecného (*Phragmites australis*), ve vodě zřejmě vysazeného leknínu (*Nymphaea* sp.) a rdestu kadeřavého (*Potamogeton crispus*). Dalšími rostlinami jsou: bublinatka jižní (*Utricularia australis*), bublinatka menší (*Utricularia minor*), žabník jitrocelový (*Alisma plantago*), karbinec evropský (*Lycopus europaeus*) a přeslička bahenní (*Equisetum palustris*). Tyto rostliny až na výjimky na předchozích biotopech většinou chybí. Lesní porosty ve východní části Obecního lesa přecházejí v podmáčenou rašelinnou olšinu odvodňovanou příkopky rovněž do potoka přitékajícího od Okřešic. Odvodňovací příkopy jsou většinu roku suché, pouze v období dešťů a na jaře po tání sněhu jsou naplněny vodou.

Lokalitu provázejí další pozoruhodné druhy hmyzu. Ve vodním prostředí žije několik druhů ploštic: vzácná jehlanka válcovitá (*Ranatra linearis*), hojnější znakoplavka obecná (*Notonecta glauca*) a vodoměrka r. *Velia*. Setkáme se zde rovněž s několika druhy potápníků, např. *Dytiscus marginalis*, *Acilius sulcatus*, *Graphoderes* sp. a *Illybius* sp. V tůni na leknínu zjištěna mandelinka *Donatia* sp.

Na lesních loukách v okolí vodních ploch se vyskytuje vzácné saranče tlusté (*Mecostethus grossus*), či saranče *Omocestus viridulus* a *Tetrix* sp., kobylka *Metrioptera roezelii* a *Metrioptera brachyptera*, pavouci křížák pruhovaný (*Argiope bruennichi*) a lovčík vodní (*Dolomedes fimbriatus*), střevlík *Agonum viduum* a další druhy.

Při sledování obratlovců byla pozornost věnována zejména obojživelníkům a plazům. Z obojživelníků byly zjištěny druhy: skokan hnědý (*Rana temporaria*), skokan rašelinný (*Rana arvalis*), ropucha obecná (*Bufo bufo*), z plazů slepýš křehký (*Anquis fragilis*), ještěrka živorodá (*Lacerta vivipara*), ještěrka obecná (*Lacerta agilis*) a užovka obojková (*Natrix natrix*).

MATERIÁL A METODIKA

Lokalita Obecního lesa byla zkoumaná oběma autory v průběhu třiceti dní vegetačního období roku 2002 v těchto termínech: 22. 5., 14. 7., 16. 7., 18.–20. 7., 22. 7., 25. 7., 27. 7., 3.–4. 8., 6. 8., 8.–9. 8., 11. 8., 14.–18. 8., 20.–21. 8., 26.–27. 8., 6.–7. 9., 11.–12. 9., 19. 9., 1.–2. 10. a 4. 10.

V předchozím období bylo území několikrát navštíveno za účelem zpracování biologického posouzení Obecního lesa (např. 25. 4. 2001 a 2. 10. 2001, případně při jiných příležitostech), ze sousední NPP Peklo byl zpracován průzkum, Honců (1995), při kterém bylo zjištěno 9 druhů vážek.

Vlastní průzkum byl prováděn odchytom imag do kruhové síťky o průměru 40 cm a délce násady cca 190 cm klasickým způsobem a to smýkáním po břehové vegetaci a v letu nad vodní hladinou i nad zemí. Několik druhů bylo odchyceno a dokladováno ve sbírkách OVM v České Lípě. Determinace byla prováděna podle práce d'Aguilar, Domanget, Préchac (1985) a klíčů k určování vážek, jež zpracoval Hanel (1995, 1999), resp. Hanel a Zelený (2000). Určení řady druhů bylo oběma autory společně konsultováno, většina druhů byla dokumentována K. Filipem na video, vybrané záběry jsou uvedeny v příloze tohoto článku. U vzácnějších nálezů uvádíme jméno badatele. V příspěvku Anderse (1898) jsou uvedena jiná jména než jsou používána v současné době, tuto synonymiku upřesňujeme v celkovém přehledu druhů, kde jsme se řídili podle check-listu zpracovaného Jeziorským (1998) převzatého z práce Hanel a Zelený (2000).

Vysvětlivky

M = samec

F = samice

(F) = K. Filip

(H) = M. Honců

MCL = Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě

NPP = národní přírodní památka

VÝSLEDKY A DISKUSE

Motýlice obecná – *Calopteryx virgo* (Linnaeus, 1758)

Běžný druh v nížinách a pahorkatinách, zatoulává se až do horských oblastí, preferuje chladnější toky. Tento druh Anders (1898) z Obecního lesa neuvádí, podle něj se u vodních ploch nalézá od června do října velmi běžně, zvláště u Ploučnice.

Na lokalitě byl námi zjištěn pouze dvakrát: 19. 7. 2002 – 1 ex. a 27. 7. 2002 – 1 ex., vše (F). V obou případech byli zastíženi jen samci.

Šídlatka brvnatá – *Lestes barbarus* (Fabricius, 1798)

Běžně se vyskytující druh (v nevelkých populacích) od nížin až do pahorkatin. Menší zarostlé vodní plochy s bohatě zastoupenou pobřežní vegetací s výskytem od konce června do začátku října. V současnosti byl pozorován pouze jednou: 19. 7. 2002 – 1 ex. (F)

Šídlatka tmavá – *Lestes dryas* (Kirby, 1890)

Patří mezi řídké, ale pravidelně se vyskytující druhy. Preferuje spíše příkopy zarostlé trávou vždy ve větší vzdálenosti od jezírek, létá od konce června do září. Je to prvé zjištění této vážky na Českolipsku.

Pozorování: 18. 7. 2002 – 1 ex., 19. 7. 2002 – 1 ex., 20. 7. 2002 – 1 ex., 9. 8. 2002 – 3 ex., 15. 8. 2002 – 2 ex., 18. 8. 2002 – 1 ex., 21. 8. 2002 – 1 ex., 25. 8. 2002 – 1 ex., 26. 8. 2002 – 1 ex.

Šídlatka velkoskvrnná – *Lestes macrostigma* (Eversmann, 1836)

Výjimečné pozorování tohoto v Čechách velmi vzácného druhu se uskutečnilo 17. 8. 2002 (F), kdy byl na sledované lokalitě zjištěn celý tandem. Vše bylo zdokumentováno videozáznamem. Jedná se o první výskyt v severních Čechách.

Šídlatka páskovaná – *Lestes sponsa* (Hansemann, 1823)

Preferuje stojaté vody s bohatou pobřežní vegetací, létá od konce května do října. V současnosti nejhojnější šídlatka na zkoumané lokalitě. První pozorování 14. 7. 2002 – 1 M a 1 tandem, 20. 7. 2002 – 30 ex. Při každé další návštěvě v letních měsících bylo pozorováno 50–60 jedinců, 18. 8. 2002 až 100 jedinců, 25. 8. 2002 asi 25 ex., 19. 9. 2002 – 7 tandemů, 28. 9. 2002 – 3 ex. Poslední pozorování ve dnech 1.–2. 10. 2002, kdy byly zastíženy 3 ex.

Šídlatka velká – *Lestes viridis* (Vander Linden, 1825)

Převážně na stojatých vodách (rybníky, zatopené jámy po těžbě) s křovinatými porosty břehů, ale také daleko od vody. Létá od července do října. V současnosti na lokalitě nehojný výskyt v letním období.

Pozorování: 20. 7. 2002 – 1 ex., 15. 8. 2002 – 2 ex., 21. 8. 2002 – 1 ex., vše (F).

Šídlatka zelená – *Lestes virens* (Charpentier, 1825)

Řídce se objevující druh mediteránního původu nacházený od nížin po horské polohy. Létá od července do října. V Obecním lese zjištěn pouze jednou: 20. 7. 2002 – 1 ex. (H) na vegetaci, ve značné vzdálenosti od vodní plochy.

Šídélko ruměnné – *Pyrrhosoma nymphula* (Sulzer, 1776)

Na stojatých a pomalu tekoucích vodách, též na rašeliništích. U nás velmi rozšířený a hojný druh, zejména v jarním období. Anders (1898) jej zjistil v lučních příkopech před Obecním lesem. Uvádí jej pod synonymem *Agrion minium* Harr., s dobou výskytu od května do července. Údaj cituje Honců (1995), Hanel a Zelený (2000).

Pozorování: 14. 7. 2002 – 1 ex., 16. 7. 2002 – 2 ex., 18. 7. 2002 – 1 ex., vše (F)

Šídélko kopovité – *Coenagrion hastulatum* (Charpentier, 1825)

Preferuje stojaté vody s bohatou vegetací, často rašelinné lokality, nevzdaluje se daleko od vody. Anders (1898) jej uvádí z luk před Obecním lesem pod synonymem *Agrion hastulatum* Charp. s dobou výskytu od května do července. Tento druh jsme na lokalitě neprokázali, jeho výskyt však není vyloučen.

Šídélko páskované – *Coenagrion puella* (Linnaeus, 1758)

Běžně se vyskytující druh u různých typů vod (většinou stojatých) v nížinách, pahorkatinách až horských polohách.

Anders (1898) jej uvádí z luk před Obecním lesem pod synonymem *Agrion puella* L. a dobou výskytu od května do srpna. Údaj cituje Honců (1995), Hanel a Zelený (2000).

Jeho výskyt na lokalitě je běžný. Vyskytuje se ve velkém množství. Při návštěvách v letních měsících bylo zjištěno vždy 15–20 ex. Poslední pozorování pochází ze 7. 9. 2002 – 1 ex.

Šidélko rudoočko – *Erythromma najas* (Hansemann, 1823)

Anders (1898) jej uvádí z luk u Obecního lesa pod synonymem *Agrion najas* Hans. Zjistil ho rovněž u rybníků, potoků a lučních příkopů v okolí České Lípy s dobou výskytu v červnu a červenci. Údaj cituje Honců (1995), Hanel a Zelený (2000).

V současnosti nehojně na jaře. Poslední výskyt: 14. 7. 2002 – 1 ex.

Šidélko kroužkované – *Enallagma cyathigerum* (Charpentier, 1840)

Běžně se vyskytující druh u různých typů vod v nížinách i pahorkatinách, léta od května do září. Při návštěvách bylo na lokalitě zjištěno vždy 15–20 ex., vždy však převládali samci. Bylo u nich též zaregistrováno neobvyklé modré zbarvení a odchylka s kroužkem na druhém zadečkovém článku. Poslední výskyt: 12. 9. 2002 – 4 ex. a 13. 9. 2002 – 3 ex.

Šidélko větší – *Ischnura elegans* (Vander Linden, 1820)

Anders (1898) jej našel na loukách před Obecním lesem. V práci jej uvádí pod synonymem *Agrion elegans* Vand. s dobou výskytu od května do července. Údaj cituje Honců (1995), Hanel a Zelený (2000). Jedná se o běžný druh, který zde přežívá až do září. V populaci byla zjištěna vždy převaha samců.

Pozorování: 19. 7. 2002 – 10 ex., 27. 8. 2002 – 4 ex., 9. 8. 2002 – 6 ex., 15. 8. 2002 – 7 ex., 21. 8. 2002 – 1 ex., 25. 8. 2002 – 2 ex., 19. 9. 2002 – 1 ex.

Šidélko malé – *Ischnura pumilio* (Charpentier, 1825)

Nížinný druh stojatých, případně i pomalu tekoucích vod, osidluje i vysychající lokality. Vzácnější než předešlý druh, zřídka vytváří početnější populace. Léta od konce května do začátku září. Na loukách před Obecním lesem bylo 26. 8. 2002 zjištěno až 40 ex.

Pozorování: 14. 7. 2002 – 5 ex., 9. 8. 2002 – 2 ex., 14. 8. 2002 – 2 ex., 16. 8. 2002 – 4 ex.

Šídlo rákosní – *Aeshna affinis* (Vander Linden, 1820)

Preferuje mokřadní biotopy přecházející většinou v louky. Léta od července do srpna.

Jediný výskyt byl doložen 3. 8. 2002 – 1 M (F). Jedinec byl zastižen ve společnosti několika ex. *Aeshna juncea*, byl odchycen a dokumentován na video. Je to nový druh pro oblast Českolipska i severních Čech.

Šídlo modré – *Aeshna cyanea* (O. F. Müller, 1764)

Běžně se vyskytující druh stojatých vod, u nás nejrozšířenější druh čeledi *Aeshnidae*.

Anders (1898) jej přímo z lokality neuvádí, píše, že na našich rybnících a na Ploučnici není vzácný. Výskyt od července do září.

Jednotlivá pozorování: 14. 7. 2002 – 3 ex., 19. 7. 2002 – 2 ex., 20. 7. 2002 – 1 M + 1 F, 22. 7. 2002 – 2 ex., 3. 8. 2002 – 2 ex., 6. 8. 2002 – 3 ex., 8. 8. 2002 – 1 ex., 9. 8. 2002 – 1 ex., 10. 8. 2002 – 1 ex., 15. 8. 2002 – 2 ex., 21. 8. 2002 – 2 ex., 25. 8. 2002 – 1 ex., 6. 9. 2002 – 4 ex., 7. 9. 2002 – 3 ex., 13. 9. 2002 – 1 F (klade), 19. 9. 2002 – 3 ex., 1. 10. 2002 – 2 ex.

Šídlo velké – *Aeshna grandis* (Linnaeus, 1758)

Běžně se vyskytující druh v nížinách i pahorkatinách, létá od konce června do září.

Na sledované lokalitě je relativně vzácný, bylo zde také pozorováno kladení vajíček.

Pozorování: 16. 7. 2002 – 1 ex., 20. 7. 2002 – 1 M, 27. 7. 2002 – 3 ex., 8.–9. 8. 2002 – 2 ex., 21. 8. 2002 – 1 ex.

Šídlo sítinové – *Aeshna juncea* (Linnaeus, 1758)

Preferuje podhorské slatiny a tůňe a horské rašelinné tůňe, létá od konce července do začátku září. V současnosti nejhojnější zástupce rodu *Aeshna* na této lokalitě, byly nalezeny larvy a pozorováno jejich líhnutí.

Pozorování: 14. 7. 2002 – 1 M, 16. 7. 2002 – 3 ex., 18. 7. 2002 – 3 ex., 19. 7. 2002 – 1 ex., 20. 7. 2002 – 5 ex., 22. 7. 2002 – 6 ex., 25. 7. 2002 – 4 ex., 27. 7. 2002 – 5 ex., 3. 8. 2002 – 5 ex., 4. 8. 2002 – 8 ex., ve vodě larvy, 3 ex. se právě vylíhly, svlečky uloženy v MCL, 8. 8. 2002 – 5 ex., 9. 8. 2002 – 5 ex., 11. 8. 2002 – 5 ex., 14. 8. 2002 – 5 ex., 15. 8. 2002 – 4 ex., 18. 8. – 3 ex., 21. 8. 2002 – 4 ex., 26. 8. 2002 – 5 ex., 6. 9. 2002 – 5 ex., 7. 9. 2002 – 6 ex., 1. 10. 2002 – 2 ex.

Šídlo pestré – *Aeshna mixta* (Latreille, 1805)

Běžně se vyskytující druh od nížin po pahorkatiny, imaga se zdržují nad vegetací v blízkosti vody. Létá od konce července do začátku listopadu. Faunistický prvek mediteránní.

Anders (1898) tento druh z lokality neuvádí, zmiňuje se však o jeho výskytu na našich rybnících a u řeky Ploučnice v době od srpna do října. Velmi zajímavé je námi zjištěné časové rozpětí tohoto druhu na

zkoumané lokalitě. V měsících červenci a srpnu nebyl vůbec pozorován. První výskyt je zaznamenán až 6. 9. 2002 v počtu 2 ex., 7. 9. 2002 – 4 ex., 11.–12. 9. 2002 – 2 ex., 19. 9. 2002 – 3 ex. Klazení vajíček bylo zaznamenáno 1. 10. 2002 – 1 F.

Šídlo královské – *Anax imperator* (Leach, 1815)

Preferuje otevřené vodní plochy s rozlohou obvykle nad 1 ha. Létá od června do srpna. Na lokalitě zjištěn nehojný výskyt v letním období, též zastížen při klazení vajíček.

Pozorování: 19. 7. 2002 – 3 ex., 20. 7. 2002 – 2 ex., 11. 8. 2002 – 1 ex., 14. 8. 2002 – 2 ex., 20. 8. 2002 – 2 ex.

Lesklice zelenavá – *Somatochlora metallica* (Vander Linden, 1825)

Běžně se vyskytující druh od nížin, vrchovin až po horské oblasti. Preferuje eutrofní a rašelinné biotopy, rybníky až střední velikosti. Létá od konce května do září.

Anders (1898) prokázal výskyt v Obecním lese. Vážku uvádí pod synonymem *Cordulia metallica* Vand a dodává, že na našich rybnících není vzácná. Andersův údaj citují Honců (1995), Hanel a Zelený (2000).

Výskyt námi doložen pouze jednou, 22. 7. 2002 – 1 ex. (F)

Lesklice skvrnitá – *Somatochlora flavomaculata* (Vander Linden, 1825)

Druh nížinných slatin a rašelinišť. Létá od konce května do srpna.

Na této lokalitě vzácný druh, na jiných rašelinných lokalitách Českolipska patří mezi běžné druhy.

Pozorování: 14. 7. 2002 – 1 ex., 16. 7. 2002 – 1 ex., vše (F)

Vážka ploská – *Libellula depressa* (Linnaeus, 1758)

V podstatě hojný druh pravidelně se vyskytující u různých typů vod od nížin po pahorkatiny. Létá od začátku května až do poloviny srpna. Na zkoumané lokalitě se imaga vyskytují nehojně a poměrně v krátkém časovém období.

Pozorování: 13. 7. 2002 – 1 ex., 18. 7. 2002 – 4 ex., 19. 7. 2002 – 3 ex., 20. 7. 2002 – 1 M, 25. 7. 2002 – 6 ex.

Vážka čtyřskvrnná – *Libellula quadrimaculata* (Linnaeus, 1758)

Běžně se vyskytující druh u stojatých vod různého typu od nížin až po horské oblasti. Hanel a Zelený (2000) sdělují, že létá od května do července. Anders (1898) uvádí tento druh z Českolipska jako všude hojný,

upozorňuje, že létá často ve velkých hejnech. Výskyt zaznamenal v květnu a červnu. V současnosti patří na sledované lokalitě mezi běžné druhy. Byl zjištěn a videozáznamem dokumentován výjimečně dlouhý život imag, pozorovaných ještě začátkem září, zatímco na jiných lokalitách tento druh již dávno vymizel.

Při každé návštěvě bylo zaregistrováno 4–6 ex., např. 20. 7. 2002 – 5 ex., z toho 1 tandem, kladení, 9. 8. 2002 – 4 ex., 25. 8. 2002 – 2 ex. Poslední pozorování pochází z 1. 9. 2002, kdy byly zjištěny 2 ex.

Vážka hnědoskvrnná – *Orthetrum brunneum* (Fonscolombe, 1837)

Typický pionýrský druh osídlující osluněné menší vodní plochy rybníků, nádrží a vodních kanálů s pomalým tokem. Sameček ochraňuje samičku při kladení vajíček tím, že zahání vetřelce. Létá od června do poloviny září. V současnosti patří mezi druhy šířící se v okolí České Lípy. Na sledovaném území byla prokázána přítomnost obou pohlaví, nepatří zde k hojným druhům.

Pozorování: 13. a 14. 7. 2002 – 3 ex., 1. 8. 2002 – 2 ex., 6. 8. 2002 – 1 ex., vše (F)

Vážka žltoskvrnná – *Orthetrum coerulescens* (Fabricius, 1798)

Preferuje stojaté nebo pomalu tekoucí vody. Také u tohoto druhu sameček ochraňuje samičku při kladení vajíček. Potencionálně ohrožený druh, létá od května do poloviny září.

V současnosti patří mezi šířící se druhy. Na lokalitě je mírně hojnější než předchozí druh. Byl zjištěn v travnatých příkopech, které byly později zcela vysušeny.

Pozorování: 13 a 14. 7. 2002 – 4 ex., z toho 1 tandem, 16. 7. 2002 – 5 ex., 7. 8. 2002 – 1 ex., vše (F)

Vážka tmavá – *Sympetrum danae* (Sulzer, 1776)

Obývá stojaté vody rašelinného a slatinného typu a jejich okolí. Na sledované lokalitě je v současné době dominantním druhem. Vždy se vyskytuje ve větším množství a je i druhem, který přežívá až do podzimního období.

Pozorování: 14. 7. 2002 – asi 25 ex., již jsou zjišťováni i vybarvení samci. Při každé další návštěvě bylo pozorováno 30–40 jedinců. Ještě 27. 9. 2002 bylo pozorováno 6 ex. a 1–2. 10. 2002 – 10 ex., z toho 1 tandem.

Vážka žíhaná – *Sympetrum striolatum* (Charpentier, 1840)

Mediterránní prvek zasahující do střední Evropy. Obývá převážně rybníky či vodní příkopy s bahnitým dnem, létá od konce července do října.

V současnosti na lokalitě vzácná vážka i když v okolí českolipských rybníků nepatří k výjimečným zjevům.

Zastižena pouze jednou a to 14. 7. 2002 – 1 ex. (F), v travnaté části lokality dále od vody.

Vážka rudá – *Sympetrum sanguineum* (O. F. Müller, 1764)

Stojaté vody všech typů, běžný druh, červenec – říjen. Patří mezi nejhojnější druhy vážek. Druh zastižen na lokalitě při každé návštěvě, po prvé 14. 7. 2002 – 1 M a 1 tandem, nejhojněji v srpnu, v počtu 15–20 ex. Ještě 27. 9. 2002 se na lokalitě zdržovaly 3 ex., 1. 10. 2002 – 6 ex. a 2. 10. 2002 – 3 ex., z toho 1 tandem.

Vážka žlutavá – *Sympetrum flaveolum* (Linnaeus, 1758)

Běžně se vyskytující druh od nížin až po pahorkatiny (vzácněji až do hor). Létá od konce června do září. Je méně vázaný na vodní plochy než ostatní zástupci téhož rodu.

Anders (1898) jej zjistil v Obecním lese, ale také na světlých lesních místech u Nového Boru. V práci jej uvádí pod synonymem *Libellula flaveola* L. Výskyt v červenci. Údaj cituje Honců (1995), Hanel a Zelený (2000). V současnosti je na zkoumané lokalitě druhem řídkým. Zdržuje se spíše jednotlivě na travnatých místech dále od jezírek.

Pozorování: 14. 7. 2002 – 1 M, 15. 7. 2002 – 2 ex., 16. 7. 2002 – 1 ex., 19. 7. 2002 – 1 ex., 20. 7. 2002 – 4 ex., 5. 8. 2002 – 1 ex., 14. 8. 2002 – 2 ex., 15. 8. 2002 – 2 ex.

Vážka obecná – *Sympetrum vulgatum* (Linnaeus, 1758)

Běžně se vyskytující druh u různých typů stojatých vod od nížin přes pahorkatiny až po hory. Často zaletuje i daleko od vody, kde usedá na osluněné polní a lesní cesty. Létá od července do října. Anders (1898) jej uvádí pod synonymem *L. vulgata* L. z České Lípy, Nového Boru a Mimoně jako hojný druh s výskytem od srpna až do listopadu. Obecní les není v jeho příspěvku výslovně uveden, i když s největší pravděpodobností se zde vážka vyskytovala i v Andersově době. Začátkem srpna z lokality mizí a stahuje se do míst daleko od vody, převážně do lučních oblastí. Společně se *Sympetrum sanguineum* však bývá ve velkém množství zjišťována i ve střední části rozsáhlých borových monokultur.

Výskyt: 14. 7. 2002 – 1 ex., 22. 7. 2002 – 10 ex., 5. 8. 2002 – 5 ex., 9. 8. 2002 – 1 ex., 18. 8. 2002 – 6 ex., 25. 8. 2002 – 1 ex., poslední pozorování bylo uskutečněno 4. 10. 2002 – 1 ex.

Vážka čárkovaná – *Leucorhinia dubia* (Vander Linden, 1825)

Řídce se vyskytující druh na podhorských a horských rašeliništích. V závislosti na nadmořské výšce létá od května do srpna. Anders (1898) jej uvádí z května a června v rašelinných tůňkách v Obecním lese. Údaj cituje Honců (1995), Hanel a Zelený (2000).

Až dosud zde byli pozorováni pouze samci v termínech: 13. 7. 2002 – 3 ex., 14. 7. 2002 – 1 M, 16. 7. 2002 – 3 ex., 18. 7. 2002 – 2 ex a 20. 7. 2002 – 2 ex., vše (F). Toto je též poslední záznam přítomnosti druhu na lokalitě.

Vážka jasnoskvrnná – *Leucorhinia pectoralis* (Charpentier, 1825)

Nehojný druh vyskytující se na slatinných jezírkách a rašeliništích spíše ve vrchovinách. Létá od začátku května a v závislosti na nadmořské výšce až do konce července. Jedna ze dvou druhů vážek chráněných v příloze II směrnice EEC z 21. srpna 1992 o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin. Anders (1898) jej uvádí podobně jako předchozí druh z května a června z rašelinných tůňek v Obecním lese. Údaj cituje Honců (1995), Hanel a Zelený (2000). V současné době se nám jej nepodařilo ověřit.

Vážka tmavoskvrnná – *Leucorhinia rubicunda* (Linnaeus, 1758)

Druh rozšířený plošně v severní Evropě, ve střední Evropě jen ostrůvkovitě. Imaga létají v květnu a v červnu. Druh uvádí Anders (1898) z rašelinných tůňek v Obecním lese. Údaj cituje Honců (1995), Hanel a Zelený (2000). Také tento druh se nám v r. 2002 nepodařilo ověřit.

Komentář k vybraným druhům

Lestes macrostigma

je mediteránním faunistickým prvkem, ve střední Evropě se vyskytuje jen výjimečně. Až dosud bylo známo několik nálezů z Moravy a jeden nález z jižních Čech. Předpokládá se, že v našich podmínkách jde podle Holuši ex Hanel, Zelený (2000) o zálety z jižních oblastí. Vzhledem k tomu, že byl zastížen pár v kopuli je předpoklad, že by se zde mohl udržet.

Lestes virens

je druhem mediteránním, ve střední Evropě se vyskytuje poddruh *Lestes virens vestalis*. Řídce se vyskytuje od nížin po horské polohy. Patří mezi ohrožené druhy vážek. Z Českolipska uváděn až dosud jen jeden nález z Doks, Perutík (1957).

Aeshna affinis

stěhovavý druh mediteránního původu rozšířený takřka v celé Evropě. V posledním období se šíří v důsledku oteplování na sever. U nás byl nalezen na Moravě, v Čechách pak v Polabí, v severních Čechách dosud nebyl nalezen.

Orthetrum brunneum

druh s centrem rozšíření ve Středomoří, ve střední Evropě dosahuje severní hranice svého rozšíření. Z Čech až dosud uváděny jen tři lokality – Hanel, Zelený (2000), z toho jedna z nich je rovněž z Českolipska (Shnilé louky u Jestřebí).

Orthetrum coerulescens

faunistický prvek jihoevropský, v severněji položených místech se vyskytuje jen ostrůvkovitě. Až dosud jsou uváděny z Čech tři nálezy – Hanel, Zelený (2000), z toho jeden z nich je z Českolipska (Shnilé louky u Jestřebí).

Sympetrum flaveolum

druh s výskytem takřka v celé Evropě, chybí jen v jejích nejjižnějších, severozápadních a severně ležících územích. V jižní a střední části Českolipska vzácný druh, jehož početnost se neustále snižuje, silnější populace jsou nacházeny jen na severu okresu v Lužických horách.

Leucorhinia dubia

boreomontánní druh rozšířený plošně v severní Evropě, ve střední Evropě jen ostrůvkovitě. Na Českolipsku prokázán na několika místech v jižní a střední části (Swamp u Máchova jezera, stará pískovna v Provodíně, rašeliniště Černý rybník u Hamru na Jezeře. Početnější výskyt (i když také ostrůvkovitý) zaznamenán na severu okresu v Lužických horách. Na sledované lokalitě potvrzen výskyt znovu po stu letech.

Výskyt jehlanky válcovité (*Ranatra linearis*) a saranče tlustého (*Mecostethus grossus*) potvrzuje přírodní zachovalost části zkoumané lokality, kobylka *Metrioptera brachyptera* a ještěrka živorodá (*Lacerta vivipara*)

jsou významnými podhorskými až horskými druhy, které se zde udržely díky inverzním podmínkám kdysi zřejmě rozsáhlého rašeliniště.

ZÁVĚR

Na zkoumané ploše bylo námi zjištěno celkem 31 druhů vážek. Anders (1898) uvádí z Obecního lesa, resp. z luk v okolí 10 druhů. Z tohoto počtu se nám nepodařilo prokázat tři druhy: šidélko kopovité (*Coenagrion hastulatum*), vážku jasnoskvrnnou (*Leucorrhinia pectoralis*) a vážku tmavoskvrnnou (*Leucorrhinia rubicunda*). Připouštíme, že přírodní podmínky lokality se v průběhu sto let natolik změnily (odvodnění Obecního lesa, výstavba průmyslové zóny a obslužné komunikace) a způsobily že tyto druhy zde nejspíše již vyhynuly. Přesto počet prokázaných taxonů vážek řadí tuto lokalitu mezi nejbohatší na Českolipsku. Šídlo rákosní (*Aeshna affinis*) a šídlatka velkoskvrnná (*Lestes macrostigma*) zde byly po prvé zjištěny pro severní Čechy, šídlatka tmavá (*Lestes dryas*) po prvé pro oblast Českolipska. Nálezy předchozích tří druhů šidélek a vážky hnědoskvrnné (*Orthetrum brunneum*), vážky žlutoskvrnné (*Orthetrum coerulescens*) a po stu letech znovu potvrzené vážce žlutavé (*Sympetrum flaveolum*) a vážce čárkované (*Leucorrhinia dubia*) potvrzují výjimečnost této lokality a potřebu jejího zachování do budoucna formou územní ochrany.

LITERATURA

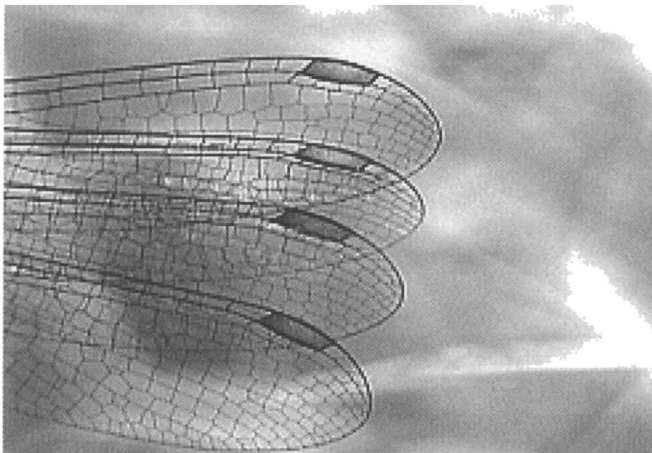
- Anders, J., 1898: Beiträge zur Kenntniss der Insectenfauna Nordböhmens. Mitteilungen Nordb. Excursions-Clubs, B. Leipa, 21: 157–162.
- Anders, J., in Hantschel, F., red., 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa. Gliedertire (Articulata) – Insecta, (Neuroptera) p. 56–65.
- d'Aguilar, J. – Domanget, J-L. – Préchac, R., 1985: Guide des Libellules d'Europe et d'Afrique du Nord. Neuchatel Paris, 341 pp.
- Hanel, L., 1995: Metodika sledování výskytu vážek (Odonata). Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha: 78 pp.
- Hanel, L., 1999: Vážky Podblanicka, ČSOP Vlašim, 96 pp.
- Hanel, L. – Zelený, J., 2000: Vážky, výzkum a ochrana. Metodika Českého svazu ochránců přírody č. 9. Vlašim, 2000: 1–240.
- Hantschel, F., 1895: Nordböhmschr Touristen-Führer. Verlag Johan Kinstner, B. Leipa, 703 pp.
- Hantschel, F., 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa. Verlag Johan Künstner, B. Leipa, 1180 pp.
- Honců, M., 1995: Průzkum vážek (Odonata) na Českolipsku. Sborn. Severoč. Muz., Přír. vědy, Liberec, 19: 113–121.
- Honců, M., 1996: Peklo u Č. Lípy, inventarizační průzkum hmyzu. Ms., p. 1–9.
- Honců, M., 1997: Průzkum vážek (Odonata) na území bývalého VVP Ralsko. Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska, Č. Lípa, 5: 269–277.
- Hora, J., 1998: Legislativa EU a ochrana přírody. Česká společnost ornitologická. Praha, p. 1–96.
- Jeziorski, P., 1998: The check-list of the dragonflies (Odonata) of the Czech Republic. Čas. Slez. Muz. Opava (A), 47: 173–177.
- Perutík, R., 1957: Sbirka vážek Slezského muzea v Opavě (Odonata). Čas. Slez. Muz. Opava (A), 6: 3–10.
- Zelený, J., 1980: Vážky – Odonata. In Rozkošný R. (ed.): Klíč vodních larev hmyzu. ČSAV Praha, p. 68–85.
- Zelený J., 1992: Odonata. In: Škapec L. (ed.). Červená kniha ohrožených a vzácných druhů rostlin a živočichů ČSFR. Bezobratlí. Vol. 3. Příroda, Bratislava, p. 63–66.

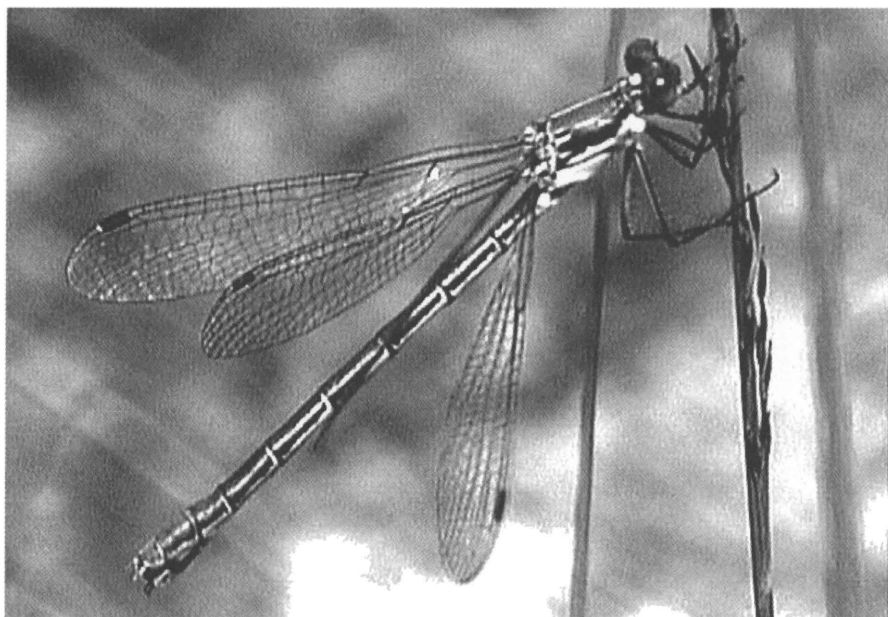
Obr. 1. Šídlo rákosní (Aeshna affinis), Česká Lípa, Obecní les, foto K. Filip 2002.

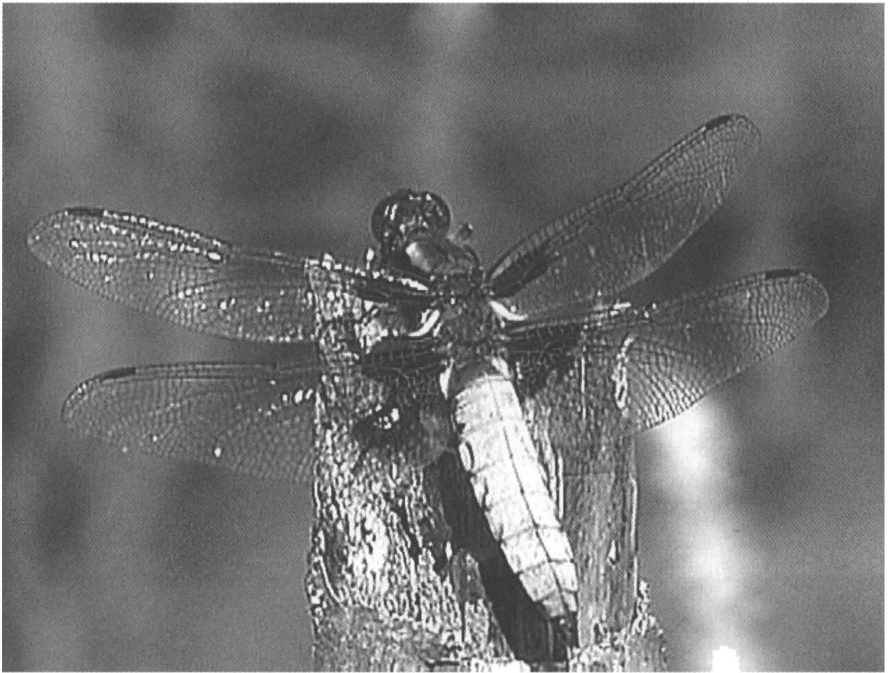
Obr. 2. Šídlatka velkosvrnná (Lestes macrostigma) – celkový pohled, Česká Lípa, Obecní les, foto K. Filip 2002.

Obr. 3. Šídatka velkoskrvná (Lestes macrostigma) – detail křídel, Česká Lípa, Obecní les, foto K. Filip 2002.

Obr. 4. Šídatka tmavá (Lestes dryas), Česká Lípa, Obecní les, foto K. Filip 2002.

Obr. 5. Sameček vážky ploské (Libellula depressa), Česká Lipa, Obecní les, foto K. Filip 2002.

RESUMÉ

Libellen (Odonata) des sog Obecní les (Gemeindewald) bei Česká Lípa (Böhmisch Leipa)

Miroslav Honců – Karel Filip

Auf der von uns untersuchten Fläche haben wir im ganzen 31 Arten festgestellt. Anders (1898) führt aus dem Gemeindewald, bzw. den Wiesen seiner Umgebung 10 Arten an. Von seinen Arten ist es uns nicht gelungen, das Vorkommen der Speer-Azurjungfer (*Coenagrion hastulatum*), der Grossen Moosjungfer (*Leucorrhinia pectoralis*) und der Nordischen Moosjungfer (*Leucorrhinia rubicunda*) nachzuweisen. Es haben sich allerdings die Lebensbedingungen auf der Lokalität im Laufe der vergangenen hundert Jahre so weit verändert, dass diese Arten hier ausgestorben sein können. Trotzdem reiht sich dieser Fundort mit der Anzahl der hier festgestellten Libellenarten zu den artenreichsten der Umgebung von Česká Lípa.

Die Südliche Moosjungfer (*Aeshna affinis*) und die Dunkle Binsenjungfer (*Lestes macrostigma*) sind hier zum erten Male in Nordböhmen, die Glänzende Binsenjungfer (*Lestes dryas*) zum ersten Male im Gebiet um Česká Lípa festgestellt worden. Die Feststellung der letzten drei Arten und des Südlichen Blaupfeiles (*Orthetrum brunneum*), der Blauflügeligen Ödlandlibelle (*Orthetrum coerulescens*) und der nach hundert Jahren wieder bestätigten Gefleckten Heidelibelle (*Sympetrum flaveolum*) und der Kleinen Moosjungfer (*Leucorrhinia dubia*) bestätigen den Ausnahmscharakter dieses Ortes und weisen auf die Notwendigkeit hin, ihn durch Ausweisung als Flächenschutzgebiet für die Zukunft zu erhalten.

SUMMARY

Dragonflies (Odonata) of the Obecni les near of Česká Lípa.

Miroslav Honců – Karel Filip

In the area of the Obecni les (“common forest”) we detected the occurrence of 31 species of dragonflies. Anders (1898) from the same locality including also the surrounding meadows reported 10 species. From the species found by him we were not able to confirm the occurrence of *Coenagrion hastulatum*, *Leucorrhinia pectoralis*, and *Leucorrhinia rubicunda*. As the natural conditions of the area during the past century were changed it is possible that these three species already became extinct. In spite of this according to the number of confirmed species this area belongs to the most rich in the surroundings of Česká Lípa.

The discovery of *Aeshna affinis* and of *Lestes macrostigma* are the first findings in Northern Bohemia, the finding of *Lestes dryas* is the first one in the surroundings of Česká Lípa. The discovery of the three species mentioned above and of *Orthetrum brunneum*, *Orthetrum coerulescens* and the confirmation of *Sympetrum flaveolum* and *Leucorrhinia dubia* one century after Anders as well confirm the outstanding character of the area studied and suggests the necessity to preserve it as Nature Reserve.

KRASCI (BUPRESTIDAE) ČESKOLIPSKA

Miroslav Honců – Ludvík Kašpar

Miroslav Honců – Ludvík Kašpar: *The buprestids (Buprestidae) of the region of Česká Lípa*

This paper summarises the present knowledge resulting from the exploration of buprestids in the region of Česká Lípa. The number of species detected by older entomologists and the occurrence of which in this area is possible amount to 48 species, representing about 60 per cent of all species living in the Czech Republic. Critically evaluated are the papers published by Kral (1915, 1921) who from the Hradčanské pohorí-hills reported 42 species; occurrence of four of them certainly is not possible in this area.

Keywords: *Coleoptera (Buprestidae)*, faunistics, district of Česká Lípa, northern Bohemia, Czech Republic

ÚVOD

Nejstarší údaj o krascích (*Buprestidae*) Českolipska najdeme v práci Anderse in Hantschel (1911). Z krasců je zde citován jen jediný druh - *Chalcophora mariana* s poznámkou, že je vzácný. Prvním kdo se souborně zabýval krasci v území byl Kral (1915, 1921), který zkoumal brouky oblasti *Kummergebirge, tedy dnešní Hradčanské pahorkatiny.¹⁾ Podle Krale má toto území rozlohu 15 km v ZV směru a 9 km v JS směru. V popisu území vedle hlavního „horského masivu“ (nepřesahuje 500 m n. m.) uvádí izolovanou Kraví horu na západním okraji a Bukové vrchy u Strážova jako východní hranici. Na severu je území ohraničeno Ploučnicí od Veselí po Hradčany a Hradčanskými rybníky, v jižní části velkými rybníky: Břehyní, Máchovým jezerem a západněji položeným Novozámecským rybníkem. Součástí průzkumného území byla obora (ta se rozkládala v té době od Dvoudomí a Senné brány až po Strážov a severně od Ploučnice až k Mímoni na ploše cca 3405 ha). Mimo zkoumaný obvod leží Ralsko a Bezděz, avšak u většiny druhů konkrétní lokality chybí.

S dílčími seznamy krasců se setkáváme v rámci novodobých inventarizačních průzkumů brouků (např. Novozámeckého rybníka, Břehyně či území oblasti Hamru, Jedlové, Luže atd.). Jedná se o práce Kopeckého (1962), Hrdličky (1963, 1964), Novotných Z. a J. (1964 a 1965), Honců (1974, 1996, 2002), či ve výročních zprávách z výzkumu Českolipska, které pravidelně zpracovává Chvalkovský (1997, 1998, 1999, 2000 a 2001). Tato práce má pokud možno všechny tyto údaje soustředit, starší literární údaje a sběry kriticky zhodnotit a doplnit o současné poznatky z tohoto území.

Většina našich krasců žije v biotopech málo dotčených lidskou činností a proto také patří většina zástupců této čeledi k poměrně vzácným druhům. Pouze s některými druhy se můžeme setkat v prostředí člověkem silně ovlivněným (sady, parky, lesní monokultury) a ty pak patří k nejhojnějším zástupcům krasců. Jsou to např. druhy: *Chalcophora mariana*, *Buprestis rustica*, *Melanophila cyanea*, *Anthaxia quadripunctata*, *A. godeti*, *A. nitidula*, *Agrilus biguttatus*, *A. laticornis*, *A. sulcicollis*, *A. angustulus*, *A. viridis* a *Trachys minuta*. Ostatní patří ke vzácným až velmi vzácným druhům. Některé druhy krasců jsou na svém bytí ohroženy odumíráním stromů, např. jilmů (*Anthaxia manca*), přesto pouze jediný druh krasec na území okr. Česká Lípa patří mezi druhy zvláště chráněné. Je to krasec měďák (*Chalcophora mariana*) citovaný ve vyhlášce 395/1992 MŽP ČR kterou se provádějí ustanovení zákona 114/1992 o ochraně přírody a krajiny. Z hlediska národohospodářského nelze o škodlivost krasců, vzhledem k jejich řídkému výskytu hovořit. Na Českolipsku by k těmto škůdcům, vzhledem k velkým borovým monokulturám mohl snad patřit krasec *Chalcophora mariana* nebo *Melanophila cyanea*, ale jako škůdci se neprojevují.

CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO ÚZEMÍ

Území Českolipska tvoří tři horopisné (geomorfologické) celky, jsou to: * **Ralská pahorkatina** je nejrozsáhlejší, zabírá celý jih, střed a východ Českolipska. Na západě sousedí s Českým středohořím, na severu a severovýchodě s Lužickými resp. Ještědskými horami. Není jednotná, představuje soubor pískovcových kotlin, pahorkatin a vrchovin s celkem nevelkými výškovými rozdíly.

Protože naše nejnovější členění dospělo k podrobnějšímu rozdělení horopisných celků na podcelky a okrsky uvádíme i tyto změny zveřejněné Demkem a kol. (1987). Ten dělí Ralskou pahorkatinu na dva

podcelky: Dokeskou a Zákupskou pahorkatinu. Do Dokeské pahorkatiny patří okrsky: Polomené hory, Provodínská a Hradčanská pahorkatina, Bezdězská vrchovina a Jestřebská kotlina. Do Zákupské pahorkatiny řadí okrsky: Cvikovská pahorkatina, Českolipská a Strážská kotlina a mimo Českolipsko ležící Podještědská pahorkatina a Kotelská vrchovina. Nad jinak nízký povrch vynikají četné třetihorní vulkanické proniky, dominující svou výškou v krajině (Ralsko, 696 m n. m., V. Bezděz, 603 m n. m.). Místy přírodovědecky a krajinářsky atraktivní území s velkými kontrasty zachovalosti, část území v bývalém vojenském prostoru Ralsko. Nedílnou součástí Ralské pahorkatiny jsou četné rybníky kterým v jižní části vévodí Máchovo jezero a rybník Břehyně.

* **České středohoří** zasahuje na území Českolipska jen okrajově, výběžkem Verneřického středohoří. Nejvyšších výšek dosahuje Ronov (553 m n. m.) a masív Kozla s nejvyšším Kozlem (598 m n. m.), v oblasti Kamenického Šenova vrchem Kameníkem (642 m n. m.). V místě, kde Ploučnice opouští území Českolipska je nejnižší bod území (240 m n. m.).

* **Lužické hory** lemují severní část Českolipska. Dělí se na dva podcelky: Lužický hřbet a Kytlickou hornatinu. Lužický hřbet je tvořen okrsky Jedlovský a Hvozdský hřbet, kdežto Kytlická hornatina je tvořena Klíšskou hornatinou a již mimo území okresu ležící Chřibskokamenickou kotlinou. Lužické hory jsou v podstatě kombinací forem pískovcových a vyvřelých. Nejvyšších výšek dosahují pohraniční, převážně znělcové hory Luž (793 m n. m.), Hvozď (750 m n. m.) či Jedlová (773 m n. m.). V jižní části hor u Nového Boru je nejvyšším bodem Klíč (760 m n. m.).

* **Ještědské hory** ohraničují na severozápadě celou severočeskou křídovou tabuli a na Českolipsko prakticky nezasahují. Nejvyšší hora Ještěd (1012 m n. m.)

Geologický podklad je různorodý, tvořený třetihorními vyvřelinami vytvářejícími izolované kuzele v Ralské pahorkatině a Lužických horách či tvořícími téměř souvislý masív ve Verneřické části Českého středohoří. Převážná část území je tvořena Severočeskou křídovou pánví a složena z pískovců, slínovců a prachovců ve vrstvách mocných několik set metrů. Výjimku činí prvohorní Maršovický vrch tvořící ostrov v křídovém moři.

Klimatické podmínky: Komplex klimatických faktorů zařazuje Českolipsko do oblasti mírně teplé (průměrné roční teploty 7–8° C, srážky v rozmezí 600–700 mm). Nejteplejší oblastí je údolí Ploučnice v Českém

středohoří a Ralské pahorkatině s přilehlými jižními svahy kopců (v průměru nad 8° C). Pouze v oblasti Lužických hor a Ještědského hřbetu je s ohledem na vyšší nadmořskou výšku poněkud chladněji (5–7 °C, 750–900 mm srážek), naopak v jižní části území v okolí Dubé spadne pouze 600 mm srážek. Jedinou řekou, která odvodňuje prakticky celé území je Ploučnice.

Lesní porosty: v nižších polohách převládají jehličnaté monokultury převážně borové, ve vyšších jsou to přirozené smíšené porosty resp. listnaté s převahou buku. Největší komplexy Ralské pahorkatiny jsou kolem Doks, Mimoně a Hamru na Jezeře resp. v Lužických horách.

Dle Pulpána (1969) náleží území Českolipska do areálu 6 České středohoří, subareál 6a České středohoří, 6b Doksanská pahorkatina a subareálu 7a Lužické hory.

Čísla mapové sítě 5153, 5154, 5252, 5253, 5254, 5352, 5353, 5354, 5355, 5452, 5453, 5454, 5553 dle Prunera a Míky (1996).

Použité zkratky:	MB	=	Marcel Bouma, Mimoň
	LB	=	Luboš Beran, Mělník
	CH	=	Jiří Chvalkovský, Česká Lípa
	KG	=	Karel Guzek, Raďeč
	LH	=	Ladislav Havel, Česká Lípa
	MH	=	RNDr. Miroslav Honců, Česká Lípa
	JK	=	Jan Kaiser, Praha
	VK	=	PhDr. Václav Klapka, Česká Lípa
	LK	=	Ludvík Kašpar, Česká Lípa
	KM	=	Karel Mikvas, Mladá Boleslav
	N	=	Zorka a Jindřich Novotní, Ústí n. L.
	MCL	=	Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
	MO	=	Miroslav Ondra, Česká Lípa
	JP	=	Jiří Plecháč, Pecka
	JR	=	Jiří Rak, Česká Lípa
	JŘ	=	MUDr. Jan Říha, Teplice
	ZŠ	=	Zdeněk Štulajter, Česká Lípa
	VŠ	=	Vladimír Štěpánský, Česká Lípa
	SU	=	MUDr. Stanislav Urban, Příbram
	VV	=	Václav Vysoký, Ústí n. L.
	JV	=	Josef Všetečka, Česká Lípa
	BZ	=	Bohdan Zvarič, Lovosice
	NPR	=	národní přírodní rezervace
	??	=	pochybný údaj, nejspíše chybná determinace

Determinaci u většiny materiálu prováděl Dr. Svatopluk Bílý, CSc, u části J. Marek a M. Kafka, sběry MCL určoval zčásti Dr. Sv. Bílý, B. Rektořík a Dr. M. Honců, menší část determinací a revize materiálu od jednotlivých sběratelů prováděl L. Kašpar. V případě determinace

jiným sběratelem je jeho jméno uvedeno u příslušného sběru. Pro přehlednost byl zvolen tento postup v řazení dat výskytu: Nejprve vzeštnou řadou podle faunistických čtverců a potom u jednotlivých lokalit podle roku sběru nebo pozorování.

MATERIÁL A METODIKA

Ke sběru krasců bylo použito všech dostupných metod sběru pro tuto čeleď bez použití pastí, lapáků a návnad. Řada druhů byla sbírána smykem na porostech, křovinách, listech stromů, individuálními metodami sběru na větvích kládách a kmenech. Některé druhy byly i dopěstovány z kmínků a větví. V oblasti se kromě obou autorů zabývá krasci řada entomologů, kteří výsledky svých sběrů nepublikovali a své údaje poskytli jako podklad pro tuto práci. Jsou to především: J. Všečeka, J. Chvalkovský, V. Klapka, J. Plecháč, J. Říha a S. Urban. Většina vlastních sběrů M. Honců je dokladována, vypreparována a uložena ve sbírkách Okresního vlastivědného muzea v České Lípě, kde je rovněž uložena část sbírky M. Boumy, Z. a J. Novotných, V. Vysokého a kompletní sběry L. Havla, K. Mikvase a Z. Štulajtera. Synonymika krasců doznala v posledních letech značných změn, v práci byla použita synonymika podle check-listu redigovaného Jelínkem (1993), kde krasce zpracoval Dr. Sv. Bílý.

VÝSLEDKY

Chalcophora mariana mariana (Linnaeus, 1758), hoj., vývoj v borovicích (*Pinus* sp.), v červenci a srpnu usedá na poražené borové kmeny a na pařezy. Při teplejším podzimu se některé ex. vylihnou a vyletí již v říjnu místo na jaře. O tom svědčí nález z 5. 10. 2002 z okolí Bezdězu VŠ, který přežíval až do prosince 2002 MH.

Anders in Hantschel (1911): 57, okres Česká Lípa

Kral (1915): 73, u Bukových vrchů (Velká a Malá Buková), (5454), na starých borových pařezech.

Hrdlička (1963, 1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

Novotný Z. a J., (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

(5353), Česká Lípa, 31. 6. 1966 – 1 ex. MH, MCL

(5353), Sosnová, 16. 6. 1992 – 1 ex. LK

(5353), Zahrádky, 17. 7. 1970 – 1 ex., 6. 1971 – 1 ex. MH, MCL

(5353), Srní – pila, 15. 5. 1994 – 2 ex. CH

- (5353), Okřešice, 20. 5. 1999 – 5 ex. na pařezech CH
 (5354), Mimoň, 1947 – 1 ex. a 1951 – 1 ex., bez bližších údajů vše KM; 3. 7. 1968 – 1 ex. MB, MCL
 (5354), Boreček, 5. 7. 1971 – 1 ex. MB (záznam)
 (5354), Hradčany, 8. 8. 1974 – 1 ex., 19. 8. 1974 – 3 ex. a 27. 8. 1974 – 3 ex., vše MB, MCL; 31. 7. 1991 – více ex. JV
 (5453), Staré Splavy, 26. 7. 1985 – více ex. SU; 28. 5. 1987 – více ex. SU; 8. 7. 1995 – více ex. JV
 (5453), Doksy, pod Borným, blíže ke Starým Splavům, 4. 8. 1984 – 1 ex., 18. 8. 1984 – 1 ex., vše MH, MCL, 11. 8. 1984 – 1 ex., MH (záznam)
 (5453–54), Doksy, 4. 7. 1977 – 5 ex. LK; 27. 6. 1980 – 3 ex. LK; 10. 6. 1986 – 3 ex. CH; 9. 6. 1991 – 1 ex. LK; 6. 7. 1991 – více ex. JV; 11. 8. 1991 – 1 ex. LK; 12. 7. 1997 – více ex. JP; 10. 5. 1998 – 2 ex.; CH; 7. 6. 1998 – 7 ex. CH; 27. 7. 1998 – 2 ex. JP; 18. 8. 1998 – 1 ex. CH
 (5453–54), Doksy, paseky pod Borným, 26. 6. 1976 – 81 ex., 30. 6. 1976 – 20 ex., 1. 7. 1976 – 51 ex., 7. 1976 – 2 ex., 2. 7. 1977 – 14 ex., 4. 7. 1976 – 13 ex., 6. 7. 1976 – 34 ex., 11. 7. 1976 – 8 ex., 17. 7. 1976 – 97 ex., 27. 7. 1976 – 7 ex., 6. 7. 1977 – 4 ex., 12. 7. 1977 – 17 ex., 5. 8. 1977 – 16 ex., 30. 7. 1978 – 7 ex., 27. 8. 1977 – 3 ex., 31. 8. 1977 – 3 ex., vše MH, MCL; 3.–16. 7. 1976 – 126 ex. VV, MCL
 (5454), Břehyně, 3. 6. 1965 – 1 ex. MH, 20. 8. 1966 – 1 ex. MH, MCL; 23. 7. 1998 – 1 ex. LH, MCL, 8. 1998 – 1 ex. VK, MCL; 15. 6. 1997 – 7 ex. VK; 11. 5. 1998 – více ex. JV; 2. 6. 1998 – 20 ex. VK
 (5454), Strážov, 25. 6. 2000 – 1 ex. CH
 (5454), Bezděz, 30. 6. 1992 – 1 ex., 1. 7. 1992 – 1 ex., 2. 7. 1992 – 16 ex., 3. 7. 1992 – 31 ex., vše ZŠ, MCL
 (5454), Bezděz, asfaltová cesta SV od Bezdězu, 5. 10. 2002 – 1 ex. VŠ, MCL
 (5454), Okna, 7. 1972 – 1 ex. a 5. 7. 1976 – 4 ex. KM, MCL; 7. 1995 – 2 ex. (Čadil) MCL
 (5553), Vidim, 16. 5. 1982 – 1 ex. JK
 (5553), Osinalice, 6. 1982 – 1 ex. MH (záznam)

Buprestis haemorrhoidalis haemorrhoidalis Herbst, 1780, hoj., vývoj hlavně v borovici lesní (*Pinus sylvestris*), v červenci a srpnu naletuje na pařezy, neodkorněné i oloupané a do šeda zaschlé borové klády. Usedá i na telegrafní sloupy.

Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina, v oboře na borových kládách, vz. Novotný Z. a J., (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

- (5353), Jestřebí, 8. 1998 – 2 ex. LH, MCL
 (5354), Hradčany, Hradčanské rybníky, 12. 7. 2001 – 1 ex. MH, MCL
 (5452), Vlhošť (613,5 m n. m.) u Holan, v červenci roku 1997 pozorovány výletové otvory s uhynulými imagy ve dřevě JV.
 (5453), Staré Splavy, 25. 7. 1978 – 2 ex. LK; 29. 7. 1978 – 1 ex. JV; 31. 7. 1978 – 1 ex. JV; 4. 8. 1978 – 2 ex. JV; 17. 7. 1983 – 2 ex. LK; 26. 6. 1986 – více ex. SU; 26. 7. 1986 – více ex. SU; 14. 8. 1990 – 2 ex. LK; 8. 7. 1995 – 3 ex. CH
 (5453–54), Doksy, vrch Borný, 5. 7. 2001 – 1 ex. LK
 (5453–54), Doksy, pod Borným, 3–16. 7. 1976 – 1 ex. VV, MCL; 25. 8. 1977 – 1 ex., 29. 7. 1978 – 1 ex., 15. 7. 1980 – 1 ex., 18. 8. 1984 – 2 ex., vše MH, MCL
 (5453–54), Doksy 3. 9. 1977 – 1 ex. LK; 13. 8. 1979 – 2 ex. LK, 21. 7. 1982 – 1 ex. LK; 21. 7. 1982 – 3 ex. CH; 28. 7. 1985 – 5 ex. CH; 3. 7. 1986 – 24 ex. JP; 2. 8. 1988 – 1 ex. CH; 5. 8. 1991 – 2 ex. CH; 8. 8. 1992 – 1 ex. CH; 8. 7. 1995 – 2 ex. CH; 3. 8. 1995 – 15 ex. JP; 2. 8. 1998 – 2 ex. LK; 18. 8. 1998 – 3 ex. CH
 (5454), Doksy, Pecopala, záp. část směrem k Bornému, 8. 7. 1997 – 4 ex. CH
 (5454), Doksy, 7. 1996 – 1 ex. MB, MCL
 (5454), Břehyně, 4. 8. 1978 – více ex. JV; 6.–8. 1983 – více ex. JV; 23. 7. 1997 masový výskyt VK; 8. 1998 – 2 ex. LH, MCL
 (5454), Bezděz, na pasekách pod hájovnou, 14. 7. 1992 – 4 ex. a 16. 7. 1992 – 2 ex., vše ZŠ, MCL
 (5553), Osinalice, pod Čápem, 15. 8. 1982 – 2 ex. JK

Buprestis octoguttata octoguttata Linnaeus, 1758, hoj., vývoj převážně v borovici lesní (*Pinus sylvestris*). Na okrajích borového lesa nebo pasek naletuje v červenci a srpnu, někdy i v září na mladé borovice, poletující imaga pozorována za velmi teplých dnů i za jemného deště až do tmy. Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina, obora – 1 ex. nápadné velikosti s bíložlutými skvrnami

- (5353), Česká Lípa, zahrada, 18. 7. 1997 – 1 ex. LH, MCL
 (5353), Srní u České Lípy, 13. 7. 1997 – více ex. JV
 (5353), Provodín, 31. 7. 1981 – 1 ex. Konrád lgt., coll. LK
 (5354), Hradčany, 31. 8. 1991 – 2 ex. JV; 2. 8. 1998 – 1 ex. CH.
 (5453), Staré Splavy, 25. 7. 1978 – 1 ex. JV; 15. 8. 1982 – 2 ex. LK; 17. 7. 1983 – 3 ex. LK; 24. 7. 1983 – 1 ex. LK; 17. 8. 1983 – 1 ex. LK; 20. 8. 1983 – 1 ex. LK; 31. 7. 1986 – více ex. SU; 1. 8. 1988 – více ex. SU

- (5453–54), Doksy, Borný, 3.–16. 7. 1976 – 12 ex. VV, MCL; 3. 9. 1977 – 1 ex. LK; 20. 8. 1978 – 4 ex. LK; 15. 8. 1980 – 1 ex. JV; 24. 7. 1983 – 1 ex. LK; 2. 8. 1984 – 1 ex. na borovičkách CH; 28. 7. 1985 – 2 ex. CH; 3. 7. 1986 – 3 ex. JP; 6. 8. 1991 – 2 ex., CH; 6. 8. 1991 – 1 ex. LK; 8. 8. 1992 – 2 ex. CH; 28. 7. 1993 – 2 ex. JP; 19. 8. 1995 – 3 ex., na borovičkách CH; 7. 7. 1996 – 2 ex. JP; 2. 8. 1998 – 5 ex. LK
- (5453–54), Doksy, okolí Borného, 30. 6. 1976 – 1 ex., 31. 8. 1977 – 1 ex., 30. 7. 1978 – 1 ex., 2. 9. 1979 – 2 ex., 15. 8. 1980 – 1 ex., vše MH, MCL
- (5454), Pecopala, záp. část směrem k Bornému, 8. 7. 1997 – 1 ex. CH; 18. 8. 1998 – 2 ex. na borovičkách CH
- (5454), Břehyně, paseka proti Mlýnskému vrchu, 1996 – 2 ex. JR
- (5454), Břehyně, 9. 7. 1981 – více ex. JV; 7. 8. 1998 – 2 ex. CH; 8. 1998 – 1 ex. LH, MCL
- (5454), Strážov, 20. 6. 1973 – 2 ex. JV
- (5454), Kuřivody, 6. 1946 – 1 ex. KM, MCL
- (5454), Okna, 3. 6. 2000 – 1 ex. LH, MCL
- (5454), Bezděz, na borových pařezech pod hájovnou, 3. 7. 1992 – 1 ex., 14. 7. 1992 – 5 ex., 16. 7. 1992 – 2 ex., vše ZŠ, MCL
- (5454), Vrchbělá, 14. 8. 1999 – 2 ex. ve staré pasti CH
- (5553), Osinalice, pod Čápem, 5. 1982 – 2 ex. JK

Buprestis rustica Linnaeus, 1758, vz., vývoj převážně ve smrcích (*Picea* sp.) a jedlích (*Abies* sp.). V červenci a srpnu naletuje na neodkorněné i oloupané smrkové klády.

Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina, v oboře na borových pařezech

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina + var. *bisornata* Fairm.

Hrdlička (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

Novotný Z. a J., (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

Honců (1996): Jedlová, u Huťského rybníka pod Jedlovou (5153), 2. 7. 1994 – 1 ex. MH

(5153), Horní Světlá, 20. 6. 1986 – 1 ex. JV

(5454), Doksy, Z část Pecopaly proti Bornému, 8. 2002 – 1 ex. CH

Dicerca alni (Fischer von Waldheim 1824), v. vz., vývoj v kmenech a silnějších větvích olší (*Alnus* sp.)

Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina, na bucích, v. vz.

Údaj o bucích zpochybňuje správnost determinace. Druh je vázán na olše a proto se s největší pravděpodobností jedná o *D. berolinensis*, taxon, který Kral neuvádí.

(5454) NPR Břehyně-Pecopala, olšina na S břehu rybníka, 1. 4. 2000 – 1 ex. (pravá krovka nalezena u paty olše) CH; 6. 7. 2000 – 1 ex. (pravá krovka), další 1 ex. pozorován v koruně olše CH

Dicerca berolinensis (Herbst, 1779), v. vz., vývoj v bucích (*Fagus sylvatica*), v květnu a červnu naletuje na větve horní části buků, též na odlomené větve a padlé kmeny, čerstvé výletové otvory pozorovány již v dubnu. (5353), Česká Lípa, Svárov, 27. 7. 1968 – 1 ex. v dovezeném dříví MO, MCL

(5454), NPR Břehyně-Pecopala, v únoru 1994 a květnu 1997 pozorována mrtvá imaga napadena houbou JV, 5.–6. 1997 – 5 ex., larvy JV (5453–54), Doksy, vrch Borný, 20. 5. 2001 – 1 ex., 22. 6. 2001 – 2 ex., vše VK

Dicerca furcata furcata (Thunberg, 1787) = *acuminata* (Pallas, 1782), jen literární údaj
Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina, na břízách, v. vz.

Descarpentriesina variolosa, (Paykull, 1799), jen literární údaj
Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina

Poecilonota rutilans rutilans (Fabricius, 1777), vz., vývoj v lípách (*Tilia* sp.), v červnu naletuje na kmeny a listy živné dřeviny.

Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina, 1 ex., na květech jeřábu obecného (*Sorbus aucuparia*)

Honců (1974): Ralsko (bez dalších podrobností je citován Mikvasův údaj) (5353), Zahrádky lipová alej, v kůře odumírajících lip, 29. 7. 1977 – 1 ex. JV; 3. 8. 1982 – 1 ex. JV; 31. 7. 1984 – více ex. JV; 31. 5. 1990 – 1 ex. JV; 4.–6. 6. 1995 – více ex. JV; 20. 6. 1995 – 9 ex. CH, 31. 7. 1995 – 1 ex. JV; 17. 8. 1997 – 1 ex. LH, MCL, 20. 6. 2000 – 1 ex. VK

(5353), Karasy, v roce 1996, 1997 a 1998, pozorovány výletové otvory na lípách ve vsi JV.

(5354), Ralsko u Mimoně, 25. 7. 1967 – 1 ex., KM, MCL

Poecilonota dives (Guillebeau, 1889), v. vz., v červenci naletuje na listy mladých stromků vrby jívy (*Salix caprea*) jednotlivě na starých, poškozených stromech se vyskytuje v širším okolí České Lípy ve více ex. JV (5353), Česká Lípa - Žizníkov, 5.–6. 1995 – 9 ex. (larvy) JV, 1 ex. coll. CH, další 1 ex. ze stejného data a stejné lokality je uložen v MCL

Oxypterus acuminata (De Geer, 1774), vz., vývoj v jehličnatých stromech. V červnu až srpnu naletuje na čerstvě ohořelé větve a klády, zvláště hojný při lesních požárech, kdy usedá i na hořící a doutnající kusy dřev, což jí vysloveně svědčí. Na starších spáleništích se vyskytuje podstatně řidčeji.

(5255), Hamr na Jezeře, 7. 1985 – 1 ex. JV

(5353), Česká Lípa, 27. 7. 1978 – 1 ex. JV

(5354), Mimoň, 1947 – 1 ex., bez bližších údajů KM, MCL, 3. 7. 1968 – 1 ex. MB, MCL;

(5453), Staré Splavy, 29. 6. 1987– více ex. SU; 15. 8. 1993 – více ex. imaga naletovala na obnažené kořeny borovic přímo na pláži Máchova jezera JV

(5453–54), Doksy (okolí Borného), 2. 4. 1984 – 22 ex., 12. 7. 1984 – 15 ex. a 2. 8. 1984 – 22 ex na borovém spáleništi vše CH

(5453–54), Doksy, 16.–17. 8. 1979 – 5 ex., 31. 8. 1979 – 2 ex., 1. 9. 1979 – 2 ex., 2. 9. 1979 – 1 ex., 9. 9. 1979 – 2 ex., 4. 8. 1981 – 1 ex., 8. 8. 1981 – 1 ex., 14. 7. 1984 – 2 ex., 18. 8. 1984 – 1 ex., vše MH, MCL

(5454), Doksy, 13. 8. 1979 – více ex., 17. 8. 1979 – 1 ex., 1. 9. 1979 – 4 ex., 2. 9. 1979 – 2 ex., 10. 7. 1984 – 3 ex. a 12. 7. 1984 – 5 ex., vše LK

Melanophila cyanea (Fabricius, 1775), obec., vývoj v borovicích (*Pinus* sp.). Koncem května až v srpnu naletuje na neodkorněné kmeny borovic, hlavně slabší kmínky tak zvanou „bidlovinu“

Novotný Z. a J., (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

(5353), Zahrádky, 17. 8. 1970 – 1 ex. MH, MCL; 10. 6. 1996 – 15 ex. VK

(5353), Jestřebí, 8. 1998 – 7 ex. LH, MCL

(5354), Mimoň-Boreček, 3. 7. 1968 – 1 ex. MB

(5354), Mimoň, 18. 6. 1969 – 1 ex. KM, MCL

(5354), Hvězdov u Mimoně, 8. 8. 1974 – 1 ex. MB, MCL

(5354), Hradčany, 19. 8. 1974 – 2 ex., vše MB, MCL

(5453), Staré Splavy, 4. 8. 1978 – více ex. JV; 24. 7. 1983 – 1 ex. LK; 8. 1998 – 1 ex. LH, MCL,

(5453–54), Doksy, Borný, 3–16. 7. 1976 – 2 ex. VV, MCL

(5453–54), Doksy, na pasekách pod Borným, 8. 8. 1974 – 2 ex., 4. 7. 1976 – 1 ex., 6. 8. 1977 – 4 ex., 26. 8. 1977 – 2 ex., 31. 8. 1977 – 1 ex., 14. 8. – 18. 8. 1980 – 5 ex., 8. 8. 1981 – 1 ex., 22. 8. 1981 – 1 ex., 4. 8. 1984 – 1 ex. a 16. 7. 1984 – 1 ex., vše MH, MCL, 14. 7. 1984 – 3 ex., 4. 8. 1984 – více ex., 18. 8. 1984 – 1 ex., vše MH (záznamy)

(5453–54), Doksy, 4. 7. 1977 – 1 ex. LK; 20. 8. 1978 – 1 ex. LK; 27. 6.

1980 – 5 ex. LK; 26. 7. 1980 – 3 ex. JP; 26. 7. 1980 – 5 ex. LK; 26. 8. 1980 – 2 ex. LK; 2. 8. 1984 – 25 ex. CH; 5. 7. 1989 – 3 ex. CH; 15. 8. 1989 – 6 ex. JP; 3. 8. 1995 – 7 ex. JP; 27. 7. 1996 – 4 ex. JP; 3. 7. 1998 – 25 ex. JP; 27. 7. 1998 – 12 ex. JP

(5454), Pecopala, záp. část směrem k Bornému, 8. 7. 1997 – 3 ex. CH

(5454), Velká Buková – 1 ex. bez bližších údajů KM, MCL

(5454), Bezděz, 1951 – 1 ex., bez bližších údajů KM, MCL; 23. 6. 1992 – 1 ex., 2. 7. 1992 – 1 ex., 11. 7. 1992 – 1 ex., 14. 7. 1992 – 1 ex., 16. 7. 1992 – 2 ex., 23. 7. 1992 – 14 ex., vše ZŠ, MCL

Melanophila formaneki formaneki Jakobson, 1912, v. vz., vývoj v borovicích (*Pinus* sp.), výskyt hlavně v červenci a v srpnu, kdy nahrazuje předešlý druh. Výskyt v nejteplejších oblastech státu. Má rád slabší čerstvé neodkorněné kmínky a větve připravené na hromadách k pálení. Naletuje též na mladé borovičky obdobně jako

Buprestis octoguttata. Barevná škála tohoto druhu je velká, od bronzové přes různé odstíny zelené až k modré.

(5353), Srní u České Lípy, 13. 7. 1997 – více ex. JV

(5354), Hradčany, 4. 8. 1998 – 2 ex. na borových pařezech CH

(5453), Staré Splavy, 29. 7. 1978 – více ex. JV; 4. 8. 1978 – více ex. JV;

2. 8. 1998 – 1 ex. na borové tyčovině CH

(5453–54), Doksy, pod Borným, 9. 7. 1975 – 1 ex. MH, 4. 8. 1984 – 1 ex., tamtéž MH, MCL; 6. 8. 1991 – 1 ex. CH; 6. 8. 1991 – 1 ex. LK; 11. 8. 1991 – 1 ex. LK; 2. 8. 1998 – 1 ex. LK

(5454), Břehyně, 9.–22. 8. 1996 – více ex. JV

Anthaxia candens (Panzer, 1787), v. vz., vývoj probíhá hlavně v třešních (*Cerasus* sp.) a trnkách (*Prunus spinosa*).

Kral (1915): 73, Provodínské kameny (5353) na květech hlohu (*Crataegus* sp.), vz.

(5252), Radeč, 6. 1964 – 1 ex. KG, MCL

(5252), Horní Police, 25. 4. 1998 – 2 ex. JV

(5352), Janovice u Kravař, 17. 5. 1981 – 1 ex. JV; 21. 5. 1981 – 1 ex. JV

(5353), Slunečná p. Česká Lípa, 7. 1978 – 2 ex. (larvy) JV; 5. 5. 1982 – 1 ex. JV; 29. 4. 1995 – 4 ex. JV; 2. 5. 1995 – 3 ex. JV; 3. 5. 1996 – 2 ex. JV

Anthaxia fulgurans (Schrank, 1787), jen literární údaj

Novotný Z. J., (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

Doklad z této lokality ve sbírkách MCL není, jediné doklady jsou mimo zkoumanou oblast z lokality (5350) Brná u Ústí n. Labem, České středohoří, 15. 7. 1962 – 3 ex. (N). Může jít o záměnu lokality, výskyt na Českolipsku však nelze vyloučit.

Anthaxia manca (Linnaeus, 1767), v. vz., vývoj v jilmech (*Ulmus* sp.) zatím jen jediný nález ze současné doby.

Kral (1915): 73, u Bezdězu (beim Bösigerberge), (5454), v. vz. (5353), Srní – pila, na dubovém kmeni ve skladu dřeva, 15. 5. 1994 – 1 ex. CH

Anthaxia nitidula nitidula (Linnaeus, 1758), nehoj., vývoj v ovocných stromech, od června do srpna na pryskyřnicích (*Ranunculus* sp.) a okoličnatých, v poslední době silně ubývající druh.

Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina, na složnokvětých (*Compositae*), vz. + var. *cyanipennis*, vz.

Hrdlička (1963): NPR Novozámecký rybník (5353)

Novotný Z. a J., (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

(5352), Janovice u Kravař, 24. 5. 1981 – více ex. JV

(5353), Česká Lípa, Lada, 6. 6. 1994 – 1 ex. LK; 13. 5. 2000 – 1 ex. LK

(5353), Zahradky, 20. 6. 1965 – 1 ex. MH MCL, 9. 6. 1979 – více ex. JV;

14. 5. 1983 – více ex. JV; 25. 5. 1997 – více ex. JV

(5353), Provodín, Provodínské kameny, 20. 6. 1965 – 1 ex. MH, MCL

(5353), Slunečná, 4. 6. 1978 – více ex. JV; 28. 5. 1978 – více ex. JV;

31. 5. 1982 – více ex. JV

(5353), Zákupy – 1 ex., bez bližších údajů CH

(5353), Srní u České Lípy, 8. 6. 1991 – 1 ex. JV

(5353), Žízníkov, 26. 5. 1996 – 1 ex. JV

(5453), Ždírec, 7. 1972 – 11 ex. (Lukeš) MCL

(5454), Bezděz, 7. 6. 1992 – 1 ex. a 14. 7. 1992 – 1 ex. ZŠ, MCL

Anthaxia salicis (Fabricius, 1777), jen literární údaj

Kral (1915): 73, Provodínské kameny (5353) – 1 ex.

Anthaxia godeti (Laporte de Castelnau et Gory, 1847), = *submontana* Obenberger, 1930), hoj., vývoj v jehličňanech, zejména v borovicích (*Pinus* sp.)

Novotný Z. a J., (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

(5153), Kytlice, 17. 6. 1973 – 1 ex. KM, MCL

(5252), Žandov, 13. 7. 1979 – 1 ex. LK
(5353), Slunečná, 13. 7. 1974 – 1 ex. KM, MCL
(5354), Mimoň – 6 ex., 1947 – 1 ex., KM; 1948 – 1 ex. vše bez bližších údajů KM; 13. 7. 1974 – 2 ex. vše KM, MCL
(5453), Staré Splavy, 23. 5. 1990 – 1 ex. LK; 26. 6. 1981 – 1 ex. LK
(5453–54), Doksy, 23. 5. 1990 – 1 ex. LK; 21. 7. 1982 – 1 ex. LK
(5454), Okna, 7. 1965 – 1 ex. KM, MCL

Anthaxia helvetica helvetica Stierlin, 1868, hoj., vývoj v jehličnanech, především ve smrku (*Picea* sp.)

(5153), Světlá p. Luží, 7. 1962 – 3 ex. KM, MCL
(5353), Česká Lípa, Špičák, 9. 6. 1991 – 2 ex., 16. 6. 1991 – 1 ex., 19. 6. 1991 – 1 ex., vše ZŠ, MCL
(5354), Noviny p. R., 1. 7. 1974 – 1 ex. MB
(5354), Mimoň, 16. 6. 1978 – 1 ex. MB; 16. 5. 1984 – 4 ex. LK
(5355), Hamr na Jezeře, 16. 5. 1971 – 1 ex., 24. 5. 1971 – 1 ex., 2. 7. 1972 – 5 ex., 6. 7. 1972 – 1 ex. a 16. 7. 1972 – 1 ex. vše tamtéž MH, MCL
(5452), Vlhošť, 8. 7. 1976 – 1 ex. BZ, MCL
(5453), Tachov, Tachovský vrch, 5. 1972 – 3 ex. MH, MCL
(5453), Ždírec, 7. 1972 – 5 ex. (Lukeš), MCL
(5453), Staré Splavy, 15. 7. 1974 – 1 ex. MH, MCL; 26. 6. 1983 – 1 ex. LK
(5453–54), Doksy, 28. 5. 1996 – 1 ex. JP
(5454), Břehyně, 23. 6. 1965 – 1 ex. MH, MCL
(5454), Okna, 6. 1970 – 2 ex., KM, MCL
(5454), Bezděz, 23. 6. 1992 – 2 ex. ZŠ, MCL

Anthaxia quadripunctata quadripunctata (Linnaeus, 1758), obec., vývoj v jehličnanech hlavně ve smrku (*Picea* sp.)

Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina
Kopecký (1962): NPR Břehyně-Pecopala (5454)
Hrdlička (1963): NPR Novozámecký rybník (5353)
Hrdlička (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)
Novotný Z. a J., (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)
Honců (2002): 63, Luž, Lužické hory (5153), 2. 5. 1998 – 1 ex., 24. 5. 1998 – 4 ex., 28. 6. 1998 – 5 ex., 10. 6. 1999 – 5 ex., vše MH, MCL
(5153), Světlá p. Luží, 7. 1962 – 8 ex. KM, MCL
(5153), Kytlice, 3. 7. 1963 – 1 ex. N, MCL; 17. 6. 1973 – 2 ex., KM, MCL

- (5154), Mařenice – 1 ex., KM, MCL
 (5154), Krompach, (Heřmanice), 30. 7. 1977 – 1 ex. vše KM, MCL
 (5154), Krompach, 15. 8. 1996 – masový výskyt na různých květech VK
 (5252), Žandov, 13. 7. 1979 – 2 ex. LK
 (5353), Zahrádky, 8. 5. 1963 – 1 ex. N, MCL
 (5353), Česká Lípa, 6. 8. 1966 – 1 ex. MH, MCL; 22. 6. 1998 – 1 ex. LK
 (5354), Mimoň, 6. 1946 – 5 ex., KM, MCL;
 (5354), Ralsko u Mimoně, 26. 6. 1981 – 1 ex. MH, MCL
 (5355), Hamr na Jezeře, 2. 7. 1972 – 1 ex. 16. 7. 1972 – 1 ex. a 12. 8. 1973 – 1 ex., 7. 9. 1974 – 1 ex., 12. 7. 1977 – 1 ex., 12. 8. 1987 – 1 ex., vše MH, MCL
 (5453), Staré Splavy, 15. 7. 1974 – 1 ex. MH, MCL
 (5453–54), Doksy, paseky pod Borným, 18. 6. 1977 – 1 ex. a 12. 7. 1977 – 1 ex., 26. 6. 1981 – 1 ex., vše MH, MCL
 (5454), Břehyně, 12. 6. 1964 – 2 ex. N, MCL; 29. 6. 1965 – 1 ex. a 23. 6. 1968 – 1 ex. MH, MCL; 17. 5. 1997 – 8 ex. VK

Anthaxia similis (Saunders, 1871) = *morio* auct nec. (Fabricius, 1792), nehoj. druh, sbíraný od května do září ve většině případů na žlutých květech. Vývoj probíhá ve větvích smrku (*Picea* sp.) a hlavně borovice lesní (*Pinus silvestris*).

Kral (1915): 73, louky u Veselí (5353), na květech složnokvětých (*Compositae*), vz.

Hrdlička (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

Novotný Z. a J., (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

(5153), Světlá p. Luží, 7. 1962 – 1 ex., KM, MCL

(5153), Kytlice, 3. 7. 1963 – 1 ex. N, MCL

(5252), Slunečná, 21. 5. 1978 – 1 ex. JV; 4. 6. 1978 – 2 ex. JV

(5353), Srní u České Lípy, 7. 6. 1992 – 1 ex. JV

(5353), Zahrádky, 16. 5. 1977 – 1 ex. JV

(5354), Mimoň – 2 ex. bez bližších údajů, 1948 – 3 ex., vše KM, MCL; 6. 4. 1978 – 1 ex. MB

(5354), Ralsko (696 m n. m.), 30. 6. 1991 – 2 ex. JV

(5453), Ždírec, 7. 1972 – 1 ex. (Lukeš), MCL

(5454), Břehyně, 12. 6. 1964 – 1 ex. N, MCL, 25. 5. 1997 – 1 ex. JV

Chrysobothris affinis affinis (Fabricius, 1794), v. vz., vývoj téměř ve všech našich divoce rostoucích listnatých stromech. V území nacházen především na dubových a bukových polenech a kládách.

Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina, v oboře, vz.
Hrdlička (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)
(5454), Bezděz, paseka na S okraji mezi V a M. Bezdězem, 5. 6. 1992 – 1 ex. ZŠ, MCL;
(5454) Malý Bezděz, 23. 7. 2001 – 1 ex. VK
(5353), Česká Lípa - Lada, 1. 8. 1996 – 1 ex. LK
(5353), Zahrádky, 12. 6. 1996 – 1 ex. JV
(5454), Pecopala, Dělová cesta, na kmenech pokácených buků, 6. 1995 – 1 ex. MH (záznam)
(5454), Kuřivody, Velká Buková, 7. 6. 1997 – 4 ex. JV; 28. 6. 1997 – 4 ex. JV

Chrysobothris igniventris Reitter, 1895, vz. v červenci a srpnu usedá na čerstvější borové větve shromážděné na pasekách po těžbě k pálení nebo odvozu. Vynikající letec jehož lze jen těžko ulovit.

(5453), Hradčany, 4. 8. 1998 – 4 ex. CH
(5453), Staré Splavy, 4. 8. 1978 – 1 ex. JV; 4. 8. 1981 – 1 ex. JV; 25. 7. 1983 – 1 ex. JV; 4. 8. 1983 – 1 ex. JV; 16. 8. 1983 – 1 ex. LK; 9.–28. 8. 1996 – 36 ex. JV
(5453–54), Doksy, 25. 7. 1983 – 1 ex. JV; 2. 8. 1984 – 1 ex. CH; 28. 7. 1985 – 2 ex. CH; 6. 8. 1991 – 1 ex. LK; 8. 8. 1997 – 1 ex. JP; 11. 8. 1998, – 1 ex. JP
(5454), Doksy, za myslivnou ve směru k Bornému, 18. 8. 1998 – 1 ex pozorován na borovici CH

Coraebus elatus (Fabricius, 1787) = *lampsanae* (Bonelli, 1804), jen literární údaje

Kral (1915): 73, u Bezdězu, (5454), vz.
Hrdlička (1963): NPR Novozámecký rybník (5353)
Hrdlička (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

Coraebus rubi (Linnaeus, 1767), jen literární údaj

Kral (1915): 73, Hradčanská pahorkatina, v. vz.

Agrilus angustulus (Illiger, 1803), hoj., vývoj larvy pod kůrou větví dubů (*Quercus* sp.) ale i buku (*Fagus sylvaticus*), habru (*Carpinus betulus*) a lísky (*Corylus avellana*). Imaga naletují v květnu až červenci na listy živné rostliny. V ČR po celém území mimo horské oblasti, Bílý (1989)

Kral (1915): 74, Hradčanská pahorkatina
Hrdlička (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)
(5352), Sezímky, k. ú. Stvolínky, na pokácených kmenech a listech dubů,
3. 7. 1977 – více ex., 9. 7. 1977 – 1 ex. a 12. 7. 1977 – 1 ex. vše MH, MCL
(5353), Česká Lípa, 16. 6. 1984 – 1 ex. MH, MCL
(5353), Zákupy, 20. 6. 1999 – 1 ex. LK
(5353), Provodín, 5. 6. 2000 – 3 ex. VK
(5454), Břehyně, 4. 6. 2000 – 1 ex. VK

Agrilus aurichalceus aurichalceus L. Redtenbacher, 1849, nehoj., vývoj probíhá pod kůrou silných větví maliníku (*Rubus idaeus*), ostružiníku (*Rubus* sp.) a růží (*Rosa* sp.), imaga naletují od května do září na listy živné rostliny. U nás po celém území mimo horské oblasti, Bílý (1989)
Kral (1915): 74, Hradčanská pahorkatina

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina, vz. (*A. obtusus* Ab.)
(5352), Sezímky, k. ú. Stvolínky, na pokácených kmenech a listech dubů,
12. 7. 1977 – 1 ex. MH, MCL
(5353), Česká Lípa, 30. 6. 1965 – 1 ex. MH, MCL
(5353), Zahradky, 5. 6. 1966 – 1 ex. MH, MCL

Agrilus auricollis auricollis, Kiesenwetter, 1857, jen literární údaj
Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina, v. vz.

Agrilus betuleti betuleti (Ratzeburg, 1837), vz., vývoj probíhá pod kůrou větví a tenčích kmínků bříz (*Betula* sp.). V letních měsících poletuje kolem bříz a usedá na jejich listy.
Kral (1921): 35, Hradčanské pohoří, typická forma + var. *tristis*
(5453–54), Doksy, 2. 8. 1998 – více ex. LK

Agrilus biguttatus (Fabricius, 1777), hoj., vývoj pod kůrou odumírajících kmenů a silných větví dubů (*Quercus* sp.) v květnu až červenci naletuje na jejich listy a kůru.
Kral (1915): 74, Hradčanské pohoří, na starých dubových pařezech, zejména takových, kde nasazují mladé výhonky i s var. *aenescens* Schilsky a *coerulescens* Schilsky. Mimoto jedna měděně červená a jedna černohnědá varieta.
(5352), Sezímky, k. ú. Stvolínky, na pokácených kmenech a listech dubů,
3. 7. 1977 – 1 ex., 9. 7. 1977 – 1 ex., 12. 7. 1977 – 2 ex., vše MH, MCL
(5353), Česká Lípa - Lada, 16. 8. 1998 – 1 ex. LK

(5353), Česká Lípa - Bořetín, 9. 6. 2000 – 2 ex. na dubových kládách CH
(5353), Česká Lípa, Špičák, rozhraní lesa a paseky ve směru k letišti,
16. 7. 1991 – 1 ex., 15. 6. 1992 – 1 ex., 22. 6. 1992 – 6 ex., vše ZŠ, MCL
(5354), Mimoň, 1947 – 1 ex. bez bližších údajů KM, MCL
(5354), Mimoň, zámecký park, z větví nařezaných 12. 2. a 3. 3. 1973 se
vylíhla imaga v těchto termínech: 8. 3. 1977 – 2 ex., 12. 3. 1973 – 1 ex.,
16. 3. 1973 – 1 ex., 24. 3. 1973 – 1 ex., 26. 3. 1973 – 5 ex., 27. 3. 1973 –
3 ex., 4. 4. 1973 – 1 ex., 5. 4. 1973 – 19 ex., vše MB, MCL
(5354), Mimoň, 6. 4. 1973 – 1 ex. MB, coll LK; (5354), Mimoň, 30. 3.
1973 – 12 ex. CH
(5454), Břehyně, 4. 6. 2000 – 2 ex. VK
(5553), Osinalice, 6. 1982 – 1 ex. MH, MCL

Agrilus convexicollis convexicollis Redtenbacher, 1849, vz., vývoj v ten-
kých živých větvích jasanu (*Fraxinus excelsior*), šedíku (*Syringa* sp.)
a vzácně i ptačího zobu (*Ligustrum vulgare*). Imaga v květnu a v červnu
naletují na živné rostliny. U nás po celém území, ale jen v nejteplejších
oblastech, Bílý (1989)

(5353), Česká Lípa, Bořetín, 15. 7. 1991 – 2 ex. in copula CH

Agrilus cyanescens Ratzeburg, 1837 = *coeruleus* (Rossi 1795), nehoj.,
vývoj probíhá pod kůrou a ve dřevě zimolezu černého (*Lonicera nigra*).
Imaga naletují v červnu až v srpnu na listy živné rostliny. V ČR po ce-
lém území, často ve větších městských parcích, Bílý (1989)

Kral (1915): 74, Hradčanská pahorkatina, na kvetoucí lípě (*Tilia* sp.), vz.
Hrdlička (1963): NPR Novozámecký rybník (5353)
(5353), Česká Lípa, 16. 6. 1991 – 1 ex., 22. 6. 1991 – 1 ex., 23. 6. 1991 –
1 ex., 15. 6. 1992 – 1 ex., vše ZŠ, MCL
(5454), Bezděz, 16. 7. 1992 – 1 ex. ZŠ, MCL

Agrilus derasofasciatus, Lacordaire, 1835, vz., vývoj v kmíncích révy
vinné (*Vitis vinifera*). U nás všude s živnou rostlinou.

Kral (1915): 74, u Bezdězu (beim Bösigberge), (5454)
(5353), Česká Lípa, na kmíncích a listech vinné révy v areálu kláštera,
11. 7. 1978 – více ex., 24. 7. 1978 – 2 ex., 29. 7. 1978 – 2 ex., 18. 8. 1978
– 1 ex., vše MH, MCL
(5454), Doksy, 5. 1996 – 3 ex. MB, det. et coll. CH

Agrilus graminis Laporte de Castelnau et Gory, 1837, nehoj., vývoj probíhá v koncových větvích osluněných dubů (*Quercus* sp.). Imaga naletují v červnu až v červenci na listy živné rostliny. U nás po celém území v teplejších oblastech, Bílý (1989)

Kral (1921): 35, Hradčanské pohoří

(5352), Sezímky, k. ú. Stvolínky, na pokácených kmenech a listech dubů, 12. 7. 1977 – 1 ex. MH, MCL

?? *Agrilus hastulifer hastulifer* (Ratzeburg, 1839)

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina, vz.

V ČR jen v nejteplejších oblastech Moravy. Na Českolipsku je výskyt tohoto druhu nepravděpodobný.

Agrilus hyperici (Creutzer, 1799), jen literární údaj

Kral, (1915): 74, Hradčanská pahorkatina

Agrilus intergerrimus (Ratzeburg, 1839), vz., vývoj probíhá ve dřevě kmínků lýkorce jedovatého (*Daphne mezereum*). Imaga naletují v červnu až v srpnu na listy živné rostliny, Bílý (1989)

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina, vz.

(5354), Mimoň, 7. 6. 1969 – 1 ex. MB, MCL

Agrillus laticornis (Illiger, 1803), vz. se vyskytující druh, naletující na dubové listy.

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina + var. *coerulescens*, vz.

(5352), Sezímky, k. ú. Stvolínky, na pokácených kmenech a listech dubů, 3. 7. 1977 – 2 ex. a 9. 7. 1977 – 1 ex., MH, MCL

(5353), Zahrádky, 2. 7. 1965 – 1 ex. MH, MCL

(5354), Mimoň – 1 ex. bez bližších údajů KM, MCL

Agrilus lineola L. Redtenbacher, 1849, jen literární údaj

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina, vz.

?? *Agrilus macroderus* Abeille De Perrin, 1897 = *fuscosericeus* Daniel 1899

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina

Výskyt na Českolipsku vyloučen, v Čechách se nevyskytuje, nacházen v nejteplejších stepních a lesostepních oblastech Moravy, resp. Slovenska

Agrilus obscuricollis Kiesenwetter, 1857, nehoj., vývoj v koncových větvičkách dubů (*Quercus* sp.), v květnu až červenci naletuje na kmeny a listy dubů

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina

(5352) Sezimky, k. ú. Stvolínky, 12. 7. 1977 – 1 ex. MH, MCL

Agrilus olivicolor Kiesenwetter, 1857, nehoj., vývoj v tenkých větvičkách habru (*Carpinus betulus*) a lísky (*Corylus avellana*). V květnu až v červenci naletuje na listy živné rostliny.

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina

(5353), Česká Lípa, 20. 7. 1965 – 1 ex. MH, MCL

Agrilus pratensis pratensis (Ratzeburg, 1837) = *roberti* Chevrolat, 1838, vz., vývoj pod kůrou tenkých větviček topolů (*Populus* sp.) a osik (*Populus tremulus*). V létě usedá na listy živné rostliny.

Kral (1915): 74, Hradčanská pahorkatina, vz.

(5254), Luhov, 11. 6. 1974 – 4 ex., vše MB, MCL

(5353), Česká Lípa, 2. 9. 1984 – 1 ex. MH, MCL

(5353), Česká Lípa, Špičák, 20. 6. 1992 – 1 ex. ZŠ, MCL

(5353), Zahrádky, 2. 7. 1965 – 1 ex. MH (záznam)

(5353), Jestřebí, 16. 6. 1974 – 1 ex. MB, MCL

(5353), Provodín, 11. 6. 1977 – 1 ex. MB, MCL, 5. 6. 2000 – 2 ex., VK,

6. 6. 2000 – 1 ex LH, MCL

(5354), Noviny pod Ralskem, 28. 5. 1969 – 2 ex. na osikách CH

(5354), Mimoň, 30. 5. 1969 – 1 ex. a 13. 6. 1970 – 1 ex. MB, MCL

??*Agrilus pseudocyaneus* Kiesenwetter 1857

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina

Výskyt tohoto druhu v oblasti je vyloučen, typická forma je uváděna podle autorů Freude, Harde, Lohse (1979) – z Rakouska, podle Köhlera a Klausnitzer (1998) také z Badenska a Falce v BRD, ssp. *delphiniensis* z Moravy, resp. Francie. Typická forma až dosud nebyla na území ČR nalezena.

Agrilus sinuatus (Olivier, 1790), v. vz., vývoj probíhá pod kůrou kmenů a silnějších větví hlohu (*Crataegus* sp.).

Kral (1915): 74, na Borném, (5453–54) v. vz.

(5353), Česká Lípa - Lada, 31. 7. 1995 – 1 ex. LK. Chycen za letu na okraji smíšeného lesa. Na Českolipsku zcela ojedinělý nález ze současnosti.

?? *Agrilus solieri* Cast et Gory

Kral (1921): 35 doslovně píše: „podle ‚Calvera‘ se tento druh prý vyskytuje v jižní Francii a v Řecku, avšak podle ‚Reitra‘ byl nalezen také v Alsasku. V JZ části Hradčanské pahorkatiny, proti velkému Provodínskému kameni (myšlena tím Lysá skála) se vyskytuje na květech hlohu (*Crataegus* sp.). Vývoj pravděpodobně probíhá ve starých dubech.“ Výskyt tohoto mediteránního druhu je ve střední Evropě vyloučen.

Agrilus sulcicollis Lacordaire, 1835 = *elongatus* Hrbst., hoj., vývoj probíhá pod kůrou silnějších větví dubů (*Quercus* sp.). V květnu až červenci naletuje na kůru a listy živné rostliny. V ČR po celém území v nižších a středních polohách, Bílý (1989)

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina + var. *cyaneus* Rossi

Hrdlička (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

(5352), Sezimky, k. ú. Stvolínky, na pokácených kmenech a listech dubů, 3. 7. 1977 více ex. a 9. 7. 1977 – 2 ex., 12. 7. 1977 – 1 ex. vše MH, MCL

(5353), Zahrádky, 2. 7. 1965 – 1 ex. MH, MCL

(5354), Ralsko, 6. 1970 – 1 ex. KM, MCL

(5454), Doksy, 18. 7. 1977 – 1 ex. MH, MCL

Agrilus viridis viridis (Linnaeus, 1758), hoj., vývoj hlavně ve vrbě jívě (*Salix caprea*), ale i buku (*Fagus sylvatica*) a vzácně i bříze (*Betula* sp.). V ČR po celém území, Bílý (1989)

Kral (1921): 35, Hradčanská pahorkatina + var. *ater*, *fagi*, *linearis* a *nocivus*. Kral zde nesprávně uvádí místo *nocivus* var. *novicus* Rdtb.

Hrdlička (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)

(5253), Manušice, 6. 1991 – 1 ex. CH

(5353), Česká Lípa, 7. 6. 1995 – 10 ex. CH

(5353), Zahrádky, 25. 5. 2000 – 1 ex., VK

(5353), Provodín, 5. 6. 2000 – 1 ex. VK

(5354), Mimoň, 3. 6. 1949 – 1 ex. KM, MCL, 7. 6. 1969 – 2 ex., 27. 5. 1974 – 2 ex., 1. 6. 1974 – 6 ex., 10. 6. 1974 – 5 ex., 25. 6. 1974 – 2 ex., vše MB, MCL

(5354), Ralsko, 3. 7. 1997 – 1 ex. VK

(5454), Bezděz, 18. 7. 1964 – 1 ex. MH (záznam)

Trachys minutus minutus (Linnaeus, 1758), poměrně hoj. druh, minující hlavně na listech vrby jívy (*Salix caprea*) ale i některých dalších listnáčů.

Kral (1915): 74, Hradčanská pahorkatina

Hrdlička (1963): NPR Novozámecký rybník (5353)
Hrdlička (1964): NPR Břehyně-Pecopala (5454)
(5352), Stvolínky, 13. 9. 1974 – 1 ex., KM, MCL
(5353), Česká Lípa, 26. 8. 1984 – 1 ex. a 2. 9. 1984 – 1 ex. vše MH,
MCL
(5353), Česká Lípa, Lada, 2. 6. 1998 – 1 ex. LK
(5353), Česká Lípa, Svárov, 27. 4. 2000 – 1 ex. VK
(5353), Zahrádky, NPR Novozámecký ryb., 7. 7. 2002 – 1 ex. MH, MCL
(5354), Srní potok, 12. 6. 1970 – 1 ex. MB
(5354), Mimoň – 1 ex. bez bližších údajů KM, MCL, 27. 5. 1972 –
2 ex., CH, 9. 8. 1970 – 5 ex. MB, MCL; 25. 8. 1973 – 1 ex., MH, MCL,
27. 5. 1974 – 1 ex. MB, MCL; 30. 5. 1974 – 1 ex. MB, MCL; 1. 6. 1974
– 1 ex. MB, MCL; 25. 6. 1974 – 1 ex. MB, 15. 9. 1974 – 1 ex. MB,
18. 5. 1977– 1 ex. LK; 16. 6. 1980 – 1 ex. CH
(5354), Ralsko, 25. 8. 1973 – 1 ex., MH, MCL
(5355), Hamr na Jezeře, Hamerská louka, 12. 8. 1987 – 1 ex., 1. 5. 2002
– 1 ex. vše MH, MCL
(5453), Panská Ves, CHKO Kokořínsko, 1998 – 1 ex. LB, MCL

Trachys scrobiculata, Kiesenwetter, 1857 = *pumila* Illiger 1803, jen literární údaj

Kral (1915): 74, Hradčanská pahorkatina, vz.

Trachys troglodytes, Schönherr, 1817, jen literární údaj

Kral (1915): 74, u Bezdězu (5454), vz.

DISKUSE

Významným příspěvkem k poznání krasců Českolipska jsou obě práce Krale (1915, 1921), jehož průzkumy byly provedené již před téměř devadesáti lety. Naznačují stav fauny brouků jaký zde byl v té době. Bohužel jsou práce tohoto autora poznamenány řadou nedostatků, omylů a chyb takového rázu, že jsme k jeho údajům museli zaujmout přísné kritické stanovisko. Převážná většina údajů má však reálný základ, jak se ostatně již prokázalo při hodnocení fauny střevlíkovitých (*Carabidae*) provedené Honců a Pulpánem (1974).

V první práci Kral (1915) uvádí autor druhy nalezené v Hradčanské pahorkatině v letech 1911 až 1913, přičemž v závorce je uvedena synonymika použita Kralem: *Chalcophora mariana*, *Dicerca furcata*

(= *acuminata*), *D. alni*, *Poecilonota rutilans*, *Buprestis haemorrhoidalis*, *B. octoguttata*, *B. rustica*, *Anthaxia candens*, *A. manca*, *A. similis* (= *morio*), *A. nitidula* + var. *cyanipennis*, *A. quadripunctata*, *A. salicis*, *Chrysobothris affinis*, *Coraebus elatus* (= *lampsanae*), *C. rubi*, *Agrilus angustulus*, *A. aurichalceus*, *A. biguttatus* + var. *aenescens* a *coerulescens*, *A. cyanescens* (= *coeruleus*), *A. derasofasciatus*, *A. hyperici*, *A. pratensis* (= *roberti*), *A. sinuatus*, *Trachys minutus*, *T. scrobiculata* a *T. troglodytes*.

V následující druhém seznamu Kral (1921) doplňuje autor předchozí údaje o nálezy z let 1914 a 1915, podrobnosti k nálezům uvádí jen při zajímavých vzácnostech: *Descarpentriesina variolosa* (= *Poecilonota variolosa*), *Buprestis rustica* var. *bisornata*, *Agrilus auricollis*, *A. betuleti* + var. *tristis*, *A. sulcicollis* (= *elongatus*) + var. *cyaneus*, *A. macroderus* (= *fuscosericeus*), *A. graminis*, *A. hastulifer*, *A. intergerrimus*, *A. laticornis* + var. *coerulescens*, *A. lineola*, *A. obscuricollis*, *A. aurichalceus* (+*A. obtusus*), *A. olivicolor*, *A. pseudocyaneus*, *A. solieri*, *A. viridis* + var. *ater*, *fagi*, *linearis* a *nocivus* (*novicus*).

V obou pracích je uvedeno celkem 42 druhů. Některé druhy zde až dosud nebyly potvrzeny jiným sběratelem, jsou to: *Agrilus auricollis*, *A. hyperici*, *A. lineola*, *Anthaxia salicis*, *C. rubi*, *Descarpentriesina variolosa*, *Dicerca furcata*, *Trachys scrobiculata* a *T. troglodytes*. Jde vesměs o druhy vzácné až velmi vzácné, z nich mnohé jsou nacházeny i v současné době např. v Českém středohoří, jejich výskyt na Českolipsku nelze vyloučit.

Z výčtu taxonů uváděných Kralem pro Hradčanské pohoří je nutno vyškrtnout 4 druhy: *Agrilus hastulifer*, *A. macroderus* (v jeho práci je uveden pod synonymem *fuscosericeus*), *A. pseudocyaneus* a *A. solieri*, které ze zoogeografického hlediska se zde nemohou vyskytovat. Samostatně uváděný *Agrilus obtusus* je synonymem druhu *A. aurichalceus*, ke kterému byl přiřazen později. Chybně je uvedena varieta od *Agrilus viridis*, místo správného *nocivus* uvádí Kral (1921) *novicus*. Určité pochybnosti máme o nálezu *Dicerca alni* která žije na olši, ale o které Kral píše, že ji sbíral na buku. S největší pravděpodobností se jedná o *Dicerca berolinensis*, druh, který ve výčtu nalezených taxonů chybí. U výše jmenovaných druhů jde bezesporu o chybnou determinaci, způsobenou nejspíše stavem poznání a úrovní tehdejších určovacích klíčů. K determinaci, resp. k pojmenování krascovitých používal Kral určovací klíč „Fauna Germanica“ od Reittera (1911), k dispozici měl rovněž Calverse (1868).

Z nižších systematických jednotek použil Kral nesprávně termín „varieta“ který je rezervován pro odchylky značně nápadné, (obyčejně

ve více znacích), vyskytující se nahodile s typickou formou (resp. s některou rasou). Dnes se v tomtéž smyslu používá spíše názvu morfa. Kral měl místo variety použít termínu „aberrace“, protože ve všech případech se jedná o odchylky barevné, tedy rozdílné pouze v jednom znaku. Je otázka proč se Kral neřídil v tomto případě podle Reittera na kterého se odvolává a který termín aberrace používá. Nezbyvá než se jen domýšlet, že čerstvě vyšlé Reittrovo dílo nebylo v té době ještě vžitě. My se v práci přidržujeme původního Kralova označení i když jsme si vědomi jeho nesprávnosti. Nutno ještě podotknout že moderní systematika od popisu i rozlišování aberací již dávno upustila.

Od Kralových průzkumů uběhla dlouhá doba. Některé druhy mohly vymizet vlivem změněných přírodních podmínek. Významná příčina absence Kralem nalezených druhů může být v nerovnoměrném prozkoumání Českolipska v současné době a upřednostňování sběru nápadných velkých druhů, před druhy malými. Domníváme se, že při specializovaném průzkumu se několik dalších druhů potvrdí. Naopak je podivné, že Kral ve svých seznamech neuvádí druh *Melanophila cyanea*, který je v širším okolí Hradčan, resp. Doks běžný.

Poděkování

Za poskytnutí údajů ze soukromých sbírek o sběrech na Českolipsku bychom chtěli poděkovat těmto kolegům: J. Všetečkovi, J. Chvalkovskému, PhDr. V. Klapkovi, J. Plecháčovi, MUDr. St. Urbanovi a MUDr. J. Říhovi.

ZÁVĚR

Autoři zpracovali na podkladě literárních údajů, vlastních sběrů a údajů z jedné muzejní a řady soukromých sbírek krascovité (*Buprestidae*) z oblasti Českolipska. Kriticky hodnotí obě práce Krale (1915, 1921). Všemi sběrateli byl v oblasti prokázán, resp. je možný výskyt 48 druhů (z celkem 94 druhů prokázaných pro území Čech a Moravy), což představuje 51 %. Pro území Čech to znamená 60 %, (48 druhů z celkem 80 prokázaných). Přestože Českolipsko nepatří vzhledem k počtu zjištěných druhů k nejbohatším územím, vzhledem k pestrým vegetačním a geologickým poměrům si její fauna krasců zaslouží více pozornosti, než jí bylo věnováno až doposud. Při dalším intenzivním průzkumu lze z tohoto území očekávat další překvapivé nálezy zástupců této čeledi, případně potvrzení nálezů učiněných již Kralem.

POZNÁMKY

1/ V odborné literatuře bylo pro toto území použito několik názvů, které částečně shrnuje Honců a Pulpán (1974) a nejnověji Adamovič (1997). Historicky byly použity tyto: Kummergebirge, Prolomené hory, Polomené hory, Komárovský hřbet neboli Obecní les, Komárovské pohoří, Komorovský les neboli Oborný les, Kummerské pohoří, Hradčanská plošina. Přikláníme se k názvu Hradčanská pahorkatina zavedeného Demkem a kol. (1987), který asi nejlépe vystihuje prostor vymezený spojnicemi mezi Provodínem, Veselím a Strážovem. O tom, že ani v současné době není v této záležitosti úplně jasno svědčí Adamovičem používaný termín Kumerské pohoří totožný ve svém vymezení s Hradčanskou pahorkatinou.

LITERATURA

- Adamovič, J., 1997: Vývoj poznání geologické stavby západní části VVP Ralsko. *Bezděz, Česká Lípa*, 5: 85–146.
- Anders in Hantschel F., red. (1911): *Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa*, 1911: 56–65.
- Bílý, S. 1977: Klíč k určování československých krasců (Buprestidae, Coleoptera). *Academia, Praha*, 51 pp.
- Bílý, S., 1989: Krascovití (Buprestidae). *Zoologické klíče. Academia, Praha*, 111 pp.
- Bílý, S., 1999: Larvy krasců (Coleoptera: Buprestidae) střední Evropy. *Acta entomologica musei nationalis Pragae. Praha. Supplementum 9*: 1–45.
- Calvers, C., G., 1868: *Käferbuch. Naturgeschichte der Käfer Europas. Stuttgart*, 720 pp.
- Chmelíček, T., 1969: Přírodní poměry Českolipska. Okres. pedagog. středisko, Č. Lípa, 30 pp.
- Chvalkovský, J., 1997: Souhrnná zpráva z příležitostných exkursí v roce 1997 na okrese Česká Lípa. (Insecta-Coleoptera). Uloženo in OVM Česká Lípa. Ms., p. 1–2.
- Chvalkovský, J., 1998: Seznam ulovených brouků (Coleoptera) v roce 1998 na okrese Česká Lípa při příležitostných exkursích. Uloženo in OVM Česká Lípa. Ms., p. 1–4.
- Chvalkovský, J., 1999: Souhrnná zpráva z příležitostných exkursí v roce 1997 na okrese Česká Lípa. (Insecta-Coleoptera). Uloženo in OVM Česká Lípa. Ms., p. 1–5.
- Chvalkovský, J., 2000: Souhrnná zpráva z příležitostných exkursí v roce 2000 na okrese Česká Lípa. (Insecta-Coleoptera). Uloženo in OVM Česká Lípa. Ms., p. 1–4.
- Chvalkovský, J., 2001: Seznam ulovených krasců při exkursích v okrese Česká Lípa. Uloženo in OVM Česká Lípa. Ms., p. 1–2.
- Demek, J. a kol. 1987: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Akademie Praha*, 584 pp.
- Freude, H. – Harde, K.W. – Lohse, G. A., 1979: *Die Käfer Mitteleuropas. Krefeld, Bd. 6*: 328 pp.
- Honců, M., 1974: Zpráva o entomologickém průzkumu Ralské pahorkatiny. In kolektiv autorů: *Ochranařsko-přírodovědný průzkum oblasti Hamr u Č. Lípy. TIS Praha, Ms.*, 140 pp.
- Honců, M., 1996: Zoologický průzkum Jedlové v Lužických horách. *Bezděz, Česká Lípa*, 4: 243–258.
- Honců, M., 1999: Zvířena CHKO Kokořínsko a Holanských rybníků. *Bezděz, Česká Lípa*, 8: 209–226.
- Honců, M., 2002: Entomologische Befunde im Rahmen der aktuellen naturwissenschaftlichen Erdkundung der Lausche (Luž) in den Jahren 1998 a 1999. *Berichte der Naturforschenden Gessellschaft der Oberlausitz, Görlitz, Bd. 10*: 57–66.
- Honců, M. – Pulpán J., 1974: *Střevlíkovití (Coleoptera, Carabidae) Českolipska. Sborník Severoč. Mus., Ser. Natur, Liberec*, 6: 93–149.
- Hrdlička, J., 1963: Zpráva o coleopterologickém inventarisačním průzkumu rezervace Novozámecký rybník v letech 1962–63. Uloženo in AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., p. 1–4.
- Hrdlička, J., 1963: Základní coleopterologický výzkum SPR Břehyně-Pecopala. Uloženo in AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., p. 1–5.
- Hrdlička, J., 1964: Přehled výsledků inventarisačního výzkumu SPR Břehyně-Pecopala, část Břehyně. Uloženo in AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., p. 1–9.
- Jelínek, J., 1993: Seznam československých brouků. Check-list of Czechoslovak Insects IV (Coleoptera). *Folia Heyrovskyana, Supplementum 1. Praha*, p. 1–172.
- Kopecký J., 1962: Entomologický průzkum SPR Břehyně-Pecopala. Uloženo in AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., p. 1–2.
- Köhler, F., Klausnitzer B., 1998: *Verzeichnis der Käfer Deutschlands. Entomologische Nachrichten und Berichte, Dresden*, 4: 1–185.

- Kral, H., 1915: Die Käfer aus dem Gebiet des Kummergebirges. Mitt. Ver. Naturfreunde Reichenberg. Reichenberg, 42: 49–100.
- Kral, H., 1921: Die Käfer aus dem Gebiete des Kummergebirges. Nachtrag Mitt. Ver. Naturfreunde Reichenberg. Reichenberg, 43: 24–44.
- Novotný, Z. a J., 1964: Inventarisační seznam Coleopter SPR Novozámecký rybník. Uloženo in AOPK, středisko Ústí n. L. Ms., p. 1–4.
- Novotný, Z. a J., 1964: Inventarisační seznam Coleopter zjištěných v SPR Břehyně-Pecopala. Uloženo in AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., p. 1–2.
- Novotný, Z. a J., 1965: Inventarisační seznam Coleopter SPR Novozámecký rybník. Uloženo in AOPK, středisko Ústí n. L. Ms., p. 1–3.
- Pruner, L. – Míka, P., 1996: Seznam obcí a jejich částí v České republice s čísly mapových polí pro síťové mapování fauny. Klapalekiana, Praha, 32 (Suppl.) 1: 1–175.
- Pulpán, J., 1969: Stanovení areálů a subareálů Československa vzhledem k faunistice brouků čeledi Carabidae (Coleoptera). Acta musei Reginaehradecensis S.A., Scientae Naturales, Hradec Králové, 9: 95–146.
- Reitter, E., 1911: Fauna Germanica. Die Käfer des Deutschen Reiches. Stuttgart. Bd. 3: 1–436.

RESUMÉ

Die Prachtkäfer (Buprestidae) der Umgebung von Česká Lípa

Miroslav Honců – Ludvik Kašpar

Auf Grund von Literaturangaben, eigenen Fängen, einer Museumssammlung und einiger Privatsammlungen werden die bisherigen Kenntnisse über das Vorkommen der Prachtkäfer (*Buprestidae*) in der Umgebung von Česká Lípa zusammengefasst. Kritisch werden die Veröffentlichungen von Kral (1915, 1921) bewertet. Von den 94 bisher im Gebiete von Böhmen und Mähren festgestellten Arten sind in diesem Gebiet 48, d. h. 51 % festgestellt worden bzw. ist hier ihr Vorkommen möglich. Von den in Böhmen insgesamt 80 nachgewiesenen Arten stellen diese 48 Arten 60% dar. Trotzdem diese Gegend mit Rücksicht auf die Zahl der bisher festgestellten Arten nicht zu den artenreichsten gehört, verdient das Vorkommen der Prachtkäfer mit Rücksicht auf die abwechslungsreiche Vegetationsverhältnisse und geologischen Bedingungen eine weit grössere Aufmerksamkeit als bisher. Von einer weiteren intensiveren Erforschung des Gebietes können auch überraschende Funde anderer Vertreter dieser Familie, bzw. die Bestätigung mancher bereits von Kral gefundenen Arten erwartet werden.

SUMMARY

The buprestids (Buprestidae) of the region of Česká Lípa

Miroslav Honců – Ludvík Kašpar

Based on the till now published reports, own collections and the data from one museum collection and several private collections the authors in this summarise the occurrence of buprestids (*Buprestidae*) in the region of Česká Lípa. The papers published by Kral (1915, 1921) are critically evaluated. The number of species (48) found and the occurrence of which in this region is possible amounts to 51 per cent of the 94 species identified in Bohemia and Moravia. For Bohemia alone this represents 60 per cent (48 species from the 80 already found). Even though the area of Česká Lípa with its number of already detected species does not belong to the richest areas, regarding its variegated vegetational and geologic conditions it deserves a by far greater attention than in the past. It is to be expected that further more thorough studies will bring surprising founs of representatives of this family or the confirmation of the findings made already in the past by Kral.

**VÝSLEDKY FAUNISTICKÉHO PRŮZKUMU
SARANČÍ (*ORTHOPTERA: CAELIFERA*)
A KOBYLEK (*ORTHOPTERA: ENSIFERA*)
NA ÚZEMÍ CHRÁNĚNÉ KRAJINNÉ OBLASTI
KOKOŘÍNSKO**

Jaroslav Holuša

Jaroslav Holuša: *Results of the faunistic research of grasshoppers (Orthoptera: Caelifera) and crickets (Orthoptera: Ensifera) in the Landscape protected area Kokořínsko*

From 1995 to 2002 I carried out a faunistic research of grasshoppers and crickets in 58 localities of the Landscape protected area Kokořínsko. I found 30 species of grasshoppers and crickets. All known localities of *Metrioptera bicolor* in the Czech Republic are summarised and presented in the map and the occurrence is discussed.

Keywords: Ensifera, Caelifera, faunistics, Landscape protected area Kokořínsko, northern Bohemia, *Metrioptera bicolor*, faunistics, Czech Republic

ÚVOD

Z území Chráněné krajinné oblasti (dále jen CHKO) Kokořínsko bylo doposud publikováno jen nemnoho údajů o rozšíření sarančí a kobylek. Honců (1993) uvádí několik běžných druhů z lokality Pavlíčky a Korecký vrch a krtonožku *Gryllotalpa gryllotalpa* z lokality Dubá (Tab. 1). Podrobný systematický průzkum doposud proveden nebyl.

V letech 1999–2002 autor provedl faunistický výzkum výše zmíněných skupin hmyzu na vybraných lokalitách CHKO Kokořínsko, který je rovněž doplněn dalšími údaji z let 1995–2002. Údaje o výskytu druhu *Chorthippus vagans* již byly publikovány v práci, která shrnuje výskyt tohoto druhu v celé České republice (Holuša 2000).

MATERIÁL A METODIKA

Intenzivní průzkum byl prováděn v obdobích 25.–31. 7. 1999, 31. 7.–5. 8. 2000, 21.–22. 7. 2001 a 21.–22. 9. 2002. Celkem bylo podrobně prozkoumáno 58 lokalit tak, aby pokrývaly jednak celé území CHKO Kokořínsko a také, aby zachycovaly celé spektrum biotopů na území CHKO.

Materiál byl získáván smýkáním a individuálním odchycem, dále bylo prováděno vizuální pozorování a poslech zpěvu. Pro dokladový materiál platí: J. Holuša lgt., det. et coll.

V případě, že se jednalo o maloplošná chráněná území či lokality malých rozměrů (do 0,5 ha) byla sledována celá plocha. U plošně rozsáhlých chráněných území bylo vytipováno několik dílčích lokalit tak, aby zachytily všechna společenstva zkoumaného území (potom údaje o rozšíření druhů v určitém maloplošném chráněném území jsou rozptýleny pod několika lokalitami). Právě vzhledem k tomu, že některé zkoumané lokality jsou chráněná území, bylo odchyceno jako dokladový materiál jen několik exemplářů každého druhu z celé oblasti. Dokladové exempláře jsou preparovány na sucho (platí J. Holuša lgt., det. et coll).

Materiál je doplněn sběry z let 1995–2002 provedenými Mgr. Lubošem Beranem (CHKO Kokořínsko). Hmyz byl chytán do zemních pastí nebo byl smýkán a odchytáván jednotlivě v nepravidelných intervalech. Pokud byly vzorky odebírány několikrát do roka, byly jednotlivé vzorky kumulovány za celý rok. Materiál je uložen v 70 % alkoholu a je uveden v závorkách (Tab. 1) (platí L. Beran lgt., J. Holuša det. et coll).

U literárních údajů jsou názvy lokalit aktualizovány na současný stav. Výskyt *Metrioptera bicolor* v České republice je doplněn rovněž údaji zjištěnými revizí sbírky Ondřeje Gintera (Muzeum jihovýchodní Moravy Zlín) a Bohuslava Dobšíka (Ostravské muzeum). Jedná se jak o dosud nepublikované údaje, tak i o revizi již publikovaných nálezů. Jsou rovněž uvedeny údaje pocházející ze soupisu lokalit kobylek a sarančí na Moravě sestaveném O. Ginterem, deponovaném v Muzeu jihovýchodní Moravy (uváděno Ginter in litt.), i přesto, že ve sbírce nejsou dokladové exempláře. Vzhledem k tomu, že determinace O. Gintera byla v ostatních případech vesměs správná, považují tyto údaje za věrohodné. Údaje rovněž odpovídají i známému rozšíření druhu.

Nomenklatura je uvedena podle Kočárka et al. (1999), jména rostlin podle Dostála (1989) (det. Holuša) a místopisné názvy jsou použity

podle turistických map (Kolektiv 1995, 1996). Popis jednotlivých zkoumaných lokalit je uveden podle následujícího klíče:

11)¹⁾ Husa²⁾ (Heřmánky)³⁾, PP⁴⁾, 5452⁵⁾, 29. 7. 1999⁶⁾, rozvolněné písčité bory a okraje lesních cest⁷⁾.

1) číslo lokality

2) název lokality (použity jména obcí či osad, vrchů, dolů, případně místní názvy podle turistických map (Kolektiv 1995, 1996))

3) nejbližší část obce (Prunner – Míka 1996) pokud není použita jako název lokality

4) status ochrany

5) faunistické pole

6) datum exkurze (Holuša lgt.) (v závorce případně uveden způsob sběru Beran lgt.)

7) stručná charakteristika biotopu lokality

Užité zkratky:

v – výška

v. – vrch

m. – místní název

ch. ú. – maloplošné zvláště chráněné území bez rozlišení kategorie

PP – přírodní památka

PR – přírodní rezervace

MJM – Muzeum jihovýchodní Moravy Zlín

OM – Ostravské muzeum

CHARAKTERISTIKA ÚZEMÍ

Území CHKO leží v bioregionu 1.33 (Kokořinský). Bioregion je tvořen převážně mělce rozřezanou pískovcovou tabulí, v níž se vytvořila síť kaňonovitých údolí. Má charakter členité pahorkatiny na jihu až členité vrchoviny na severu. Jižní okraj leží v teplé oblasti T2, střední v mírně teplých MT9-11, nejvyšší část území do oblasti MT7. Průměrná teplota se pohybuje mezi 7–8,5 °C, průměrný roční úhrn srážek činí 550–600 mm.

Zastoupeny jsou biocenózy 2. bukovo-dubového až 4. bukového stupně. Lesy tvoří téměř polovinu plochy bioregionu, avšak převážnou měrou jsou tvořeny druhotnými lignikulturami smrku a borovice. Na odlesněných

místech převládají pole, v údolích jsou zastoupeny kolem bývalých mlýnských systémů i luční porosty a menší rybníky. Jsou dosud zachovány reliktní bory na skalách a mokřady na dnech údolí. Území má charakteristickou chudou, ale relativně teplomilnou pískovcovou biotu hercynské skladby s inverzemi bioty na dnech roklí (Culek 1996).

Popis jednotlivých lokalit

1. Blatečky, severní část PP Prameny Pšovky, 5553, 30. 7. 1999, ostřicová louka ($v = 1$ m) u cesty, podmáčená, v zadní části sušší s tužebníkem jilmolistým (*Filipendula ulmaria*), kakostem (*Geranium* sp.); za hranicí PP kosená mezofytní až hygroyfytická louka.
2. Borový les (Ješovice), 5552, 28. 7. 1999, písčité spoře porostlé okraje borových (*Pinus sylvestris*) lesů, paseky a lesní cesty, vlhká lesní skládka v okolí Maří Magdaleny, Harfenice, Hada, Mordlochu a Sedm chlebů.
3. Boudecká rokle (Vojtěchov), 5553, 22. 9. 2002, spoře porostlé borové kultury v údolí a mezofytní nekosená louka s dominancí medvědky (*Holcus mollis*) při ústí údolí.
4. Čapský důl (Pavličky), 5452, 3. 8. 2000, mezofytní louky v údolí, kosené i s vyšším porostem ($v = 50$ cm), spoře porostlé okraje borového lesa.
5. Černý důl (Houska), PP, 5553, 1. 8. 2000, 22. 7. 2001 (smýkáno v roce 2000; Beran lgt.), ostřicová ($v = 30$ cm) s *Carduus oleraceum*, přecházející do porostů psinečku (*Agrostis* sp.) a medvědky plstnaté (*Holcus mollis*), na okrajích smíšených lesních porostů krátkostébelné, místy spoře porostlé s chlupáčkem (*Pilosella* sp.). V roce 2001 lokalita zarůstá vyšší vegetací.
6. Český kříž 471 m n. m. (Houska), 5553, 22. 7. 2001, nekosená louka s vyšší vegetací: psárka (*Alopecurus* sp.), srha (*Dactylis glomerata*), ovsík (*Arrhenatherum* sp.) medyněk plstnatý.
7. Dlouhý důl (Heřmánky), 5452, 29. 7. 1999, spoře porostlá borová kultura.
8. Dolní Houska (Houska), jižní část PP Prameny Pšovky, 5553, 30. 7. 1999, podmáčená ostřicová (*Carex* sp.) louka ($v = 1$ m) s pcháčem zelinným a po okrajích s tužebníkem jilmolistým.
9. Dolní Vidim (Vidim), 5553, 4. 8. 2000, mezofytní louky a písčité okraje borového lesa u křižovatky žluté a modré turistické stezky.
10. Hradsko, součást PR Kokořínský důl, 5553, 31. 7. 1999, okraje

dubových a listnatých lesů jižně od obce nad skálami, xerofytní louky na okraji lesů.

11. Husa (Heřmánky), PP, 5452, 29. 7. 1999, rozvolněné písčité bory a okraje lesních cest.
12. Jestřebice, 5553, 4. 8. 2000, dubovo (*Quercus*)-borový les na skalách a suchá krátkostébelná místa spoře porostlá (chlupáček) louka, okraj lesa s mateřídouškou (*Thymus* sp.) a chlupáčkem západně za vesnicí.
13. Kamenný vrch u Křenova (Křenov), PP, 29. 7. 1999, 5453, viklan a inkrustované skály na kopci porostlém smíšeným a z jihu borovým lesem.
14. v. Komorsko 260,0 m n. m., (Střednice), součást PR Kokořínský důl, 5653, 22. 9. 2002 (smýkáno v roce 1999, 21. 6. 2000 a v roce 2002; zemní pastí v roce 2002; Beran lgt.), rozvolněné a zakrslé borové lesy s duby na skalách, místa nezarostlé nebo s vřesem (*Calluna vulgaris*), hvozdíkem kropenatým (*Dianthus deltoides*), pryšcem chvojkou (*Tithymalus ciperissias*) či jen lišejníky v rokli západně na úpatí kopce. V okolí mezofytní, částečně kosené louky zarůstající medvědkem.
15. Konrádov, 5553, 30. 7. 1999, 22. 7. 2001, kopečky východně od vesnice v ohbí zelené turistické stezky obklopené mezofytními loukami a listnatými lesy. Ze severní strany porostlé borovým lesem, na jižní straně několika arové suché spoře porostlé stráně: psineček, chlupáček, vřes (*Calluna vulgaris*), hvozdík kropenatý (*Dianthus deltoides*), pryšec chvojka. V roce 2001 biotop zarůstá psinečkem a medvědkem. Písčité borové kultury pod Zkamenělým zámekem.
16. v. Kostelec 433,2 m n. m. (Domašice), část navrhované PR Kostelec, 5452, 29. 7. 1999, rozvolněné písčité bory a okraje lesních cest na jižní části vrchu.
17. Korecký vrch 464,5 m n. m. (Korce), 5453, 27. 7. 1999 (smýkáno a odchyťováno do zemních pastí v roce 1999 a 2000, 21. 8. 2002; Beran lgt.), čedičový kužel se sloupcovým rozpadem na vrcholu s několika ary skalní stepi s kavylem (*Stipa* sp.), mateřídouška, jinak porostlý habrovým (*Carpinus betulus*) lesem s lipnicí hajní (*Poa nemoralis*).
18. Malé Jestřebice (Jestřebice), 5553, 28. 7. 1999, 31. 7. 2000, 21. 9. 2002, písčité okraje borového lesa s vřesem sousedící s ovsovým (*Avena sativa*) polem u vyústění zelené turistické stezky z lesa.
19. Malý Vlhošť 440,8 m n. m. (Hvězda), 5452, součást PR Vlhošť, 27. a 29. 7. 1999, 3. 8. 2000 (smýkáno a odchyťováno do zemních

- pastí v letech 1998–1999, smýkáno 1. 6. 2000; Beran lgt.), neporostlé nebo spoře porostlé (s vřesem) pískovcové skály a písčiny s řídkým zakrslým borem na vrchu a v sedle a přilehlá spoře porostlá paseka na jižní expozici.
20. Martinská stěna (Heřmánky), 5452, 29. 7. 1999 (smýkáno 10. 4. 2000; Beran lgt.), rozvolněný bor na skalách s vřesem, v okolí smíšené lesy.
 21. Medonosy, 5552, 1. 8. 2000 (smýkáno a odchyťováno do zemních pastí v roce 1998; Beran lgt.), suchá krátkostébelná louka s řepíkem (*Agrimonia eupatoria*) a dobromyslí (*Origanum* sp.) východně za vesnicí.
 22. Mlčení (Kokořín), součást PR Kokořínský důl, 5553, 30. 7. 1999, zrašeliněná ostřicová louka (v = 1 m) pravidelně kosená.
 23. Mrzínov (Vysoká), PP, 5653, 1. 8. 2000 (smýkáno 5. 7. 2000, 13. 7. 2001 a v roce 2002; Beran lgt.), bylinný porost (v = 50 cm) s válečkou (*Brachypodium* sp.), řepíkem, třezalkou (*Hypericum* sp.), dobromyslí, ovsíkem, obklopená porostem svíd (*Cornus* sp.), borovic a trnek (*Prunus spinosa*).
 24. Na čihadle (Olešno), součást PR Kokořínský důl, 5553, 4. 8. 2000, bývalá lesní skládka, místy spoře porostlá na většině plochy mezofytní vegetace.
 25. Na oboře 289,5 m n. m. (Dolní Zimoř), 5553, 28. 7. 1999 a 1. 8. 2000 (smýkáno a odchyťováno do zemních pastí v letech 1998–1999 a smýkáno 1. 6. a 4. 8. 2000; Beran lgt.), mezofytní až xerofytní spoře porostlá louka na jižní expozici (asi před léty zoraná), na nekosených plochách dominuje třtina (*Calamagrostis* sp.).
 26. Nebužely, 5653, 22. 9. 2002 (smýkáno 21. 8. 2000, 17. 5., 23. 7. a 24. 7. 2001; Beran lgt.), mezofytní louky a suché okraje lesů a polí s vyššími trávami nekosené. Místy plošky s dobromyslí.
 27. Nedvězí, 5453, 2. 8. 2000, 21. 9. 2002, okolí obce a stejnojmenného vrchu, suché travnaté porosty, krátkostébelné i vyšší; místy spoře porostlé.
 28. Obrok, 5452, 29. 7. 1999, bývalá pískovna na jižním okraji obce, na dně spoře porostlá trávami nad písčitou stěnou ruderalní vegetace.
 29. Osinalice, 5553, 28. 7. 1999, 21. 7. 2001, (smýkáno 19. 7. 2002; Beran lgt.), mezo- až xerofytní (s *Origanum* sp.) kosené louky, koňské pastviny západně od vesnice na okrajích lesa porosty válečky, v údolí rumištní vyšší vegetace.

30. Panenský hřeben (Nedvězí), 5453, 2. 8. 2000, písčito-hlinité, místy vlhké a spoře porostlé rozcestí lesních cest a borová kultura zarůstající třtinou.
31. Panská ves, součást PP Mokřady Horní Liběchovky, 5453, (smýkáno a odchyťováno do zemních pastí v roce 1998; Beran lgt.), ostřicové louky ($v = 0,75$ m) obklopené porosty rákosu místy sušší s vrbkou obecnou (*Lysimachia vulgare*) ($v = 0,5$ m).
32. Planý důl (Konrádov), 5553, 30. 7. 1999, 21. 9. 2002, (smýkáno v roce 1999; Beran lgt.), písčité borové kultury ve skalním městě, vlhká lesní skládka při ústí Dobřeňského dolu, louky na dně údolí zarůstající meduňkem.
33. Podhradská cesta (Sedlec), součást PR Kokořínský důl, 5553, 26. 7. 1999, světlé dubové porosty s lipnicí hajní, černýšem hajním (*Melampyrum nemorosum*) a konvalinkou vonnou (*Convallaria majalis*) kolem Podhradské cesty, borový les se spodní etáží dubů.
34. Pokličky (Vojtěchov), součást PR Kokořínský důl, 5553, 30. 7. 1999, 22. 9. 2002, ostřicová louka ($v = 1$ m) pod pokličkami, silně podmosená, přechází do porostu orobince (*Typha* sp.) a chrstice rákosovité (*Baldinghera arundinacea*).
35. Prolezovačky (Romanov), součást PR Kokořínský důl, 5553, 31. 7. 2000, suchá krátkostébelná louka na okraji dubového lesa.
36. Průsečná skála (Romanov), součást PR Kokořínský důl, 5553, 31. 7. 2000, 22. 9. 2002, řídký dubovo-borový les na skalách v podrostu s dubem, metlicí (*Avenella flexuosa*), borůvkou (*Vaccinium myrtillus*), bukem, vřesem, černýšem hajním; často holé skály.
37. Rač 394 m n. m. (Bukovec), 5453, 21. 7. 2001 (smýkáno v roce 1999; Beran lgt.), smíšené lesy, písčité lesní cesty, rozvolněné bory a vřesoviště na skalách (v okolí Pustého zámku).
38. Ráj, součást PR Kokořínský důl, 5553, 31. 7. 1999, ostřicová louka ($v = 0,5$ m) s rákosem (*Phragmites australis*) jižně od Ráje sousedící s kosenou mezofytní loukou; rákos místně pokosený (odkrytá půda).
39. Rašovice, 5452, 26. 7. 1999, borová spoře porostlá kultura sousedící písčité lesní skládka u rozcestí silnic 500 m východně od vesnice.
40. Ronov 552,4 m n. m. (Blíževdly), včetně PP, 5352, 27. 7. 1999 (smýkáno a odchyťováno do zemních pastí v letech 1995–1996 a 1998; Beran lgt.), čedičový kužel s dubovými lesy na suťových polích, na úpatí kopce kolem červené turistické stezky mezofytní louky a rumištní vegetace ($v = 1$ m) podél cesty: merlík (*Chenopodium* sp.), škarďa (*Crepis* sp.).

41. Rozprechtice (Panská Ves), součást PR Mokřady Horní Liběchovky, 5453, 2. 8. 2000 (smýkáno a odchyťáváno do zemních pastí v roce 1998; Beran lgt.), rákosiny a sousedící borové lesy.
42. Sedlec, částečně v PR Kokořínský důl, 5553, 26. 7. 1999, mezofytní až xerofytní travnaté stráně, okraje remízku, keře a stromy, okraje polí, vyšší vegetace v okolí bývalé pískovny západně za obcí.
43. Skalní okno (Nedvězí), 5453, 2. 8. 2000, 22. 9. 2002, zakrslý řídký borový les na skalách místy s písčinami porostlými vřesem.
44. Spálený vrch 374,4 m n. m. (Vidim), 5553, 4. 8. 2000, písčité okraje borové kultury s vřesem u modré turistické stezky severně od vrchu.
45. Střezivojice, včetně PP Střezivojický Špičák, 5553, 30. 7. 1999, 31. 7. 2000, 21. 9. 2002, mezofytní až xerofytní louky kolem obce Střezivojice a křovinaté suché okraje lesa.
46. Střezivojický důl (Dobřeň), 5553, 4. 8. 2000, vlhká louka v údolí se sítinami (*Juncus* sp.) a bezkolencem (*Molinia* sp.).
47. Truskavenský důl (Truskavna), 1. 8. 2000 (smýkáno a odchyťáváno do zemních pastí v roce 1998 a smýkáno 23. 8. 2000; Beran lgt.), hrana skal s řídkým borovým lesem, pod skalami borová kultura.
48. Tři koně (Jestřebice), 5553, 31. 7. a 4. 8. 2000, hlinité vlhké rozcestí lesních cest obklopené smíšenými lesy. Dominuje lipnice roční (*Poa annua*), jitrocel obrovský (*Plantago major*), konopice (*Galeopsis* sp.).
49. Tubož, 5553, 27. 7. 1999 (smýkáno a odchyťáváno do zemních pastí v letech 1998–1999 a smýkáno 23. 8. 2000; Beran lgt.), ostricová krátkostébelná louka u cesty.
50. Tuhanec, 5452, 29. 7. 1999, rybníček severně za vesnicí s porostem rákosu obklopený mezofytními loukami.
51. Tupadly, 5552, 28. 7. 1999 a 1. 8. 2000 (smýkáno a odchyťáváno do zemních pastí v roce 1998 a 2000 a 9. 5. 2002; Beran lgt.), dubovo-borové lesy na hraně skal, místy spoře porostlé s dominancí válečky, okraje cest v údolí s vyšší mezofytní vegetací, za kravínem na úpatí svahu xerofytní stráně: hvozdík kropenatý, chrastavec (*Knautia* sp.), dobromysl, mateřídouška. Jinde úpatí zarůstá medynkem plstnatým a třtinou v ústí Hlubokého dolu.
52. U Grobiána (Kokořín), součást PR Kokořínský důl, 5553, 26. 7. 1999, 3. 8. 2000, 21. 9. 2002, kosené mezofytní travnaté louky v nivě potoka.
53. U školy (Houska), 5553, 30. 7. 1999, 21. 7. 2001, mezofytní a hygryfytická vegetace kolem rybníku, v zátopě porost rákosu.

54. Vlhošťský důl (Hvězda), 5352/5452, 27. 7. 1999 (smýkáno v roce 1999 a 21. 6. 2000 u obce Hvězda; Beran lgt.), vysoká rumištní vegetace (v = 1 m) (hlavně merlík) a nekosené louky – srha, ovsík, vratič (*Tanacetum vulgare*), spoře porostlé okraje lesa pod skalami.
55. Vojtěchov, součást PR Kokořínský důl, 5553, 27. 7. 1999 a 4. 8. 2000 (smýkáno a odchyťováno do zemních pastí v letech 1998–1999; Beran lgt.), mezofytní louky a keřovité okraje lesů podél zelené značky k Jestřebickým pokličkám a rákosiny v ústí Planého dolu.
56. Vrabcov (Deštná), součást PR Mokřady Horní Liběchovky, 5453, 27. 7. 1999 a 2. 8. 2000 (smýkáno 16. a 21. 8. 2000; Beran lgt.), ostřicové louky (v = 0,75 m) obklopené porosty rákosu místy sušší s vrbkou obecnou (*Lysimachia vulgare*) (v = 0,5m), olšové lesy a vlhká lesní skládka, dubový les na okraji rezervace.
57. Vrátecká hora 507,5 m n. m. (Nosálov), 5553, 2. a 5. 8. 2000 (smýkáno v roce 2000; Beran lgt.), bývalý trachytový lom zarůstající ruderalní vegetací, místy nezarostlé hlinito-kamenité plochy.
58. Zámecké schody (Tuhanec), 5452, 3. 8. 2000, zarůstající lesní skládka místy vlhká s devětsílem (*Petasites* sp.) a sítinou, jinak s mezofytní vegetací obklopená lesy.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Průzkumem bylo zjištěno 30 druhů kobylek, cvrčků a sarančí (Tab. 1) (včetně literárních údajů 31 – Honců (1993) uvádí z lokality Dubá *Gryllotalpa gryllotalpa*).

Většina druhů má rozsáhlé areály se středem v provincii listnatých lesů (Rácz 1998). Nejhojnějšími druhy (jejichž procento přítomnosti z celkového počtu lokalit je větší než 40 %) jsou *Chorthippus biguttulus*, *Ch. parallelus*, *Metrioptera roeselii*, *Pholidoptera griseoptera* a *Tettigonia viridissima* a hojně (nad 20 %) jsou *Ch. apricarius*, *Ch. brunneus*, *Ch. dorsatus*, *Ch. vagans*, *Leptophyes albobittata*, *Meconema thalassinum*, *Myrmeleotettix maculatus*, *Nemobius sylvestris* a *Omocestus viridulus*. Jedná se o druhy se širšími ekologickými valencemi, z nichž většina preferuje vyšší travní (resp. bylinné, keřové a stromové) porosty nebo nemá nárok na výšku porostu nebo žijí v opadu listů. Odpovídá to i charakteru krajiny CHKO, kde se nalézá mnoho původně zemědělských, ale dnes neobhospodařovaných a ruderalních stanovišť.

Druhy *Ch. brunneus* a *Ch. vagans* jsou sice druhy pionýrské osídlující iniciální stanoviště, ale písčitá oblast Kokořínska jim poskytuje množství

vyhovujících míst. (*Ch. vagans* díky své vagilitě snadno osídluje tato stanoviště i nepatrných rozměrů, a tak úspěšně přežívá i ve značně lesnatých oblastech (Holuša 2000)). Z tohoto důvodu se zde ve větším množství vyskytuje také *Myrmeleotettix maculatus*, jinak rozšířený na území České republiky ostrůvkovitě (Holuša 1999).

Vzácnější výskyt ostatních druhů má různé příčiny. Frekvence výskytu zástupců rodu *Tetrix* bude vyšší než bylo zjištěno, vzhledem ke geofilním nárokům druhů tohoto rodu (mimo faktory zmíněné níže).

Z druhů žijících na krátkostébelných xerothermních trávnících byl zjištěn pouze na třech místech *Stenobothrus lineatus* a na dvou lokalitách *Tetrix bipunctata* (nároky viz. Thorens – Nadig (1997)). Početnost *S. lineatus* se v posledních letech poněkud snižuje, právě vzhledem k tomu, že krátkostébelná stanoviště mizí v důsledku absence vypásání.

Protože celkový charakter území je suchý a rozloha mokřadů a rybníků zanedbatelná, výskyt hygrofilních (*Tetrix subulata*), resp. částečně hygrofilních (*Conocephalus dorsalis*, *Euthystira brachyptera*, *Ch. albomarginatus*, *Chrysochraon dispar*, *Tetrix undulata*) druhů je nízký. Na území CHKO sice existují mokřadní lokality s porosty ostřic (PP Prameny Pšovky, PR Prameny Horní Liběchovky), ale vždy s vyšším bylinným patrem. Proto nebyl nalezen částečně hygrofilní *Ch. montanus* (Charpentier, 1825) a vzácný hygrofilní *Stethophyma grossum* (Linnaeus, 1758), který je vázán na pravidelně kosené louky s nízkými ostřicemi (Holuša – Kočárek 2002). Tento druh je ze severozápadních Čech znám jen z několika lokalit v Ralské pahorkatině (Honců 1993).

Nebyl zjištěn žádný z vzácných až velmi vzácných (resp. endemických poddruhů) xerofilních druhů vyskytujících se v Českém středohoří (*Tettigonia caudata* (Charpentier, 1845), *Pholidoptera aptera bohémica* Mařan, 1952, *Modicogryllus frontalis* (Fieber, 1844), *Oedipoda germanica* (Latreille, 1804), *Stenobothrus crassipes* (Charpentier, 1825), *S. eurasius bohemicus* Mařan, 1958, *S. nigromaculatus* Hedrich-Schaeffer, 1840 a *Euchorthippus pulvinatus* (Fischer de Waldheim, 1946) (přehled viz. Honců 1993)). Na území CHKO prakticky neexistují ani lokality vhodné pro jejich výskyt (výjimkou je lokalita č. 17 Korecký vrch, ale jen pro některé druhy).

I přes intenzívní průzkum nebyl zjištěn *Chorthippus pullus* (Philippi, 1830), který je na území naší republiky vzácný, i když písčiny severozápadních Čech jsou oblastí s jeho výskytem (shrnutí viz Holuša (2000)). Ve sledovaném území se pravděpodobně vyskytuje i nezjištěný *Myrmecophilus acervorum* (Panzer, 1799), protože nebyla studována

mravenišťe. Tento druh je však znám z okolních oblastí (Hrdlička 1964, Honců 1993). Rovněž *G. gryllotalpa* se ve sledovaném území pravděpodobně vyskytuje lokálně (Honců 1993). Zjištění vyžaduje průzkum především zahrádkářských kolonií.

Komentář k vybraným druhům

Barbitistes constrictus

Kobylka *Barbitistes constrictus* je stromový druh. Mladé nymfy žerou zpočátku na lesním podrostu nebo mladších smrkových lesích, starší larvy a dospělci v korunách stromů. Z tohoto důvodu lze spíše v květnu smýkat na podrostu nymfy nebo později zjistit ojedinělé samice, které kladou vajíčka mělce do půdy (Szujecki 1995). Proto bylo během současného průzkumu zjištěno pouze několik kusů, i když druh je pravděpodobně ve sledovaném území rozšířen hojněji.

Decticus verrucivorus verrucivorus

Eurosibiřský, eurytopní, geofilní druh (Šušlík 1986, Thorens – Nadig 1997). Čejchan (1992, 1994) uvádí ústup *Decticus verrucivorus* na celém území Čech, i když na Moravě je stále lokálně hojný (Holuša 1997a, 2000). Pouhé dvě zjištěné lokality s populací této kobylky jsou pravděpodobně důsledkem jeho ekologických nároků, které jsou ve sledované oblasti splněny jen výjimečně (podobně jako v Národním parku Podyjí, komentář viz. Holuša in pres).

Gomphocerippus rufus

Eurosibiřský, mezotopní druh žijící vždy v husté vegetaci nebo křoví. Žije na suchých pastvinách, ale naopak v suchých regionech kolonizuje biotopy humidní (Thorens – Nadig 1997). Proto byla pravděpodobně odchycena pouze jediná samice do zemních pastí v Truskavenském dolu (lokalita č. 46). Doly jsou nejhumidnějšími lokalitami ve sledované oblasti. Nepočtené populace mohou být nalezeny i na dalších místech v údolích.

Isophya kraussi

Druhy rodu *Isophya* Brunner von Wattenwyl, 1878 se vyskytují většinou řídké, i když jsou oblasti, kde je jejich výskyt (alespoň v určitou část roku) i velmi hojný (např. Vsetínské vrchy) (Holuša 1997a, b). Pravděpodobně se jedná o vzácné druhy, které se navíc vyskytují především v červnu a v červenci (viz. také Bellmann 1988), a poněvadž

intenzivní průzkumy byly prováděny až od poloviny července, byla *Isophya kraussi* zjištěna jen na lokalitě č. 24 (Na oboře) a č. 39 (Ronov) L. Beranem (Tab. 1).

Metrioptera bicolor

Eurosibiřský, stenotopní druh (Thorens, Nadig 1997) žijící na suchých místech s vyšší trávou (Šušlík 1986, Holuša 1997a). Kobylka se vyskytuje v nejteplejších oblastech republiky (jižní Morava, severozápadní Čechy), kde je její výskyt souvislý (Chládek 1987). V pahorkatinách se však pravděpodobně vyskytuje i na dalších mikroklimaticky příhodných, často izolovaných lokalitách, jak je dokumentováno např. z Novohradských hor nebo Českomoravské vrchoviny či u Štramberku (viz. níže).

Podle Chládky (1987) byla do čtyřicátých let známa jen lokálně z několika nalezišť. Pravděpodobně je to však jen důsledek nedostatečných znalostí, protože již Ginter (1925) ji uvádí z Přerova. Předpokládám, že její konstance a početnost v krajině první poloviny 20. století však byla opravdu mnohem nižší, protože se jedná o druh vázaný na vyšší travní vegetaci, která se v té době vyskytovala mnohem řidčeji. S ústupem maloplošného zemědělství, zarůstal velký podíl pastvin a luk vyšší vegetací a zvýšil se podíl ruderálních ploch. Nemyslím si, že by tedy došlo k šíření v geografickém pojetí (Chládek 1987), ale *Metrioptera bicolor* osídlila tyto biotopy s vyšší vegetací a je proto v krajině početnější.

Existence populací na mnoha izolovaných lokalitách může být (a pravděpodobně i je) reliktem, ale neznamená to, že není schopna osídlit i taková místa obklopená lesy (Chládek 1987). Rovnokřídlý hmyz je schopen migrovat i přes lesní porosty (Holuša 2000, 2001) a i u tohoto druhu je podíl makropterních forem na okrajích areálu vysoký (Bazyluk 1971).

V CHKO byl zjištěn pouze na Koreckém vrchu (lokalita č. 16) (Tab. 1, Honců 1993), kde se nachází porost kavylu na velmi suchém stanovišti. Pravděpodobně nebude nalezen na dalších místech.

Protože se jedná v České republice o relativně vzácný druh, který je však na druhou stranu dobře dokladován, uvádím zde přehled všech známých údajů, včetně nově zjištěných nepublikovaných dat. Všechny lokality jsou zachyceny v mapě 1. Výskyt na střední Moravě je v nížinné oblasti (tj. Hornomoravský úval) pravděpodobně souvislý až po Litovelské Pomoraví, v pahorkatinách je možný nález dalších izolovaných lokalit.

Publikované údaje

Čechy:

Český Krumlov (ch. ú. Vyšenské kopce, nad nádražím) (7251) (Čejchan 1955);

Radeč (5461), Úpice (5462) (Čejchan 1960);

Pšov (5746) (Chládek 1968);

Kopeč (ch. ú. Kopeč) (5752) (Trakal et al. 1974);

České Zlatníky (ch. ú. Zlatník), Svinčice (5448), Hlinná (ch. ú. Holý vrch, ch. ú. Hradiště), Litoměřice (v. Sovice), Pokratice (ch. ú. Bílé stráně), Všechlapy (v. Kamýk), Žalhostice (ch. ú. Radobýl) (5450), Bečov (ch. ú. Chloumek), Hořenec (ch. ú. Čičov), Korozluky (ch. ú. Jánský vrch), Kozly (ch. ú. Tobiášův vrch), Milá (ch. ú. Milá), Raná (ch. ú. Oblík, ch. ú. Raná) (5548), Břvany (55–5648), Dřemčice (Blešenský vrch), Hnojnice (ch. ú. Kamenná slunce), Řisuty (v. Líska), Třebívlice (v. Kvítel), Želkovice (v. Libeš) (5549), Jenčice (ch. ú. Košťálov) (5550), Dubany (v. Rohatec) (5650), Kleneč (ch. ú. Kleneč) (5651), Dušníky (56–5752), Chrástřany (Solanská hora), Chrástřany (v. Plešivec) (5746) (Čejchan 1980);

Tmrovany (5349), Dolánky (5746), České Zlatníky (Černý vrch), Chouč, Režný Újezd (ch. ú. Bořeň) (5448), Církvice, Oparno (ch. ú. Lovoš) (5450), Stroupeč (5546–47), Hořenec (ch. ú. Čičov), Charvátce (Křížové vršky), Kozly (v. Dlouhá), Měrunovice (v. Vraník), Raná (ch. ú. Raná) (5548), Libčeves (Mlýnský vrch), Měrunovice (v. Plešivec), Třtěno (v. Syslík) (5549), Klapý (v. Hazmburk) (5550), Oleško (5551), Kadaň (Zlatý vrch, Jelení vrch), Úhošťany (Blžeňský vrch) (5645), Staňkovice, Tvršice (5647), Chlumčany (v. Chlum), Křesín (v. Senec) (5649), Nepomyšl (ch. ú. Dětanský chlum) (5745), Pšov (v. Rubín), Buškovice (Kozí hřbet) (5746), Liběšice (5747), Vinařice u Kladna (ch. ú. Vinařická hora) (5850), Nezabudice (5948), Hýskov (6050) (Čejchan 1982);

Očihov (57–5846), Žatec (5647), Blšany, Kaštice, Podbořany, Zlovědice (5746), Očihovec, Strojetic (5846), Běsno, Hořovičky, Vrbice (5847) (Chládek 1987);

Kaplice (Suchý vrch) (7253) (Čejchan 1994);

Habrovany, Habří (ch. ú. Rač) (5349), Žim (5449), kopec (Hrušovský vrch nebo Liščí vrch?) mezi Chotiměří a Kletečnou (5449–50), Bílinka (5450), Hradiště u Litoměřic, Litoměřice (v. Kočka), Michalovce (v. Třešňovka), Oparno (ch. ú. Lovoš), Pokratice (ch. ú. Bílé stráně), Všechlapy (v. Kamýk), Žalhostice (ch. ú. Radobýl), Žernoseky (v. Kalvárie) (5450), Korce (ch. ú. Korecký vrch) (5453), Charvatce (v. Srdov), Milá (ch. ú.

Milá), Raná (ch. ú. Raná, ch. ú. Oblík) (5548), Klapý (v. Hazmburk) (5550), Bělá pod Bezdězem (Bezděz), Bělá pod Bezdězem (5554) (Honců 1993); Hvězdov (střelnice) (5354), Vrchbělá (střelnice) (5454) (Honců 1997);

Morava a Slezsko:

Lednice (71–7266), Poštorná (7267), Znojmo (7162) (Ginter 1924, 1925); Přerov (6570) (Ginter 1925);

Přerov (6570) (Slavíček 1930);

Mohelno (6863), Čejč (7067) (Dobšík 1950);

Přerov (6570), 22. 7. 1924, 1/0, ch. ú. Větrníky (6867), 15. 9. 1943, 0/1, Luhačovice (68–6972), 10. 7. 1933, 0/1, Znojmo (7162), 28. 7. 1923, 0/1, Ginter lgt., coll. MJM, revid. Holuša (Ginter 1951);

v. Kotouč (m. Studánka míru) (6474) (Dobšík 1955);

Čejč (7060), ch. ú. Pouzdřanská step-Kolby (7065), geomorfologický podcelek Pavlovské vrchy (7165–66) (Chládek 1966);

ch. ú. Děvín-Kotel-Soutěska (7165–66), ch. ú. Tabulová, ch. ú. Šibeničník, ch. ú. Svatý kopeček, ch. ú. Turoid (7165) (Ginter 1971);

Kněžice (6760), Vladislav (6761), Mohelno (6863), Dukovany, ch. ú. Templštejn (6963) (Chládek 1971);

Piskořov (osada Biskupice) (5871) (Dobšík & Chládek 1975);

ch. ú. Mohelenská hadcová step (6863) (Chládek 1976);

ch. ú. Hádecká planina (6766) (Chládek 1977);

Štěpán (6974), Horní Němčí (7071), Strání (v. Dubina 545m n. m.) (7072), Starý Hrozenkov, Žitková (7073), Horní mlýn (m. Lučina), v. Čertoryje 443 m n. m., v. Machnác 472 m n. m., v. Veselka 495 m n. m. (7170) (Čejchan 1983);

v. Lysá hora 428,8 m n. m. (6766) (Chládek 1984);

ch. ú. Jazevčí, ch. ú. Machová, ch. ú. Zahrady pod Hájom (7171) (Čejchan 1986);

Nedvědice pod Pernštejnem (6563–64), Kuřim (66–6765), Adamov (65–6666–67), Žebětín (6764–65), Bílovice nad Svitavou (6765–66), Studenec (67–6862), Náměšť nad Oslavou (67–6862–63), Líšeň (67–6866), Oslavany (6863–64), Bučovice (6867–68), Biskoupky (68–6963), Ivančice (68–6964), Němčičky (6964–65), Archlebov (6967–68), Popice (7065–66), Hnanice (7161–62), Hodonice (7162–63), Tasovice (6564), Doubravice nad Svitavou, Obora (6565), Sloup (6566), Čelechovice (6569), Sviny (6662), Kuřimská Nová Ves (6663), Čebín, Tišnov (6664), Blansko (6665), Ostrov u Macochy, Rudice, Vilémovice (6666), Třebíč

(6761), Častotice, Pozd'atín (6762), Ostrovačice, Říčany (6764), Jehnice, Komín, Lelekovice, Obřany, Řečkovice, Útěchov (6765), Ochoz u Brna (6766), Dalešice, Kramolín, Plešice, Stropešín (6862), Lhánice (6863), Tišnov (m. Hradčany) (6864), Bohunice, Bystrc, Černovice, Komárov, Nebovidy, Nový Lískovec, Ostopovice, Rebešovice, Střelice, Želešice (6865), Slatina, Šlapanice, Újezd u Brna, Velatice (6866), Dražovice, Letonice, Marefy (6867), Brankovice, Kloboučky (6868), Kožušice (6869), Blatnice, Ohrazenice (6961), Rouchovany, Šemíkovice, Tavkovic (6962), Jamolice, Moravský Krumlov, Řeznovice (6963), Budkovic, Dolní Kounice, Moravské Bránice (6964), Blučina, Hrušovany u Brna, Opatovice, Rajhrad, Smolín, Sobotovice, Vojkovice, Židlochovice (6965), Těšany (6966), Želetice (6968), Bojkovice (6972), Pitín (6973), Miroslav (7063), Bohutice (7064), Pouzdřany, Pohořelice, Přibice, Strachotín, Uherčice, Vranovice (7065), Diváky, Hustopeče, Kurdějov u Hustopečí, Nikolčice (7066), Bořetice, Kobyíl, Krumvíř, Vrbice (7067), Dubňany (7068), Mutěnice (70–7168), Bzenec, Vracov (7069), Blatnice pod Svätým Antonínkem (7070), Blatnička (7071), Suchá Loz (7072), Havraníky, Načeratice, Popice (7162), Božice (7163), Hrušovany nad Jevišovkou (7164), Milovice, Rakvice, Šakvice, Zaječí (7166), Podivín, Velké Bílovice (7167), Hodonín (7168), Rohatec (7169) (Chládek 1987); ch. ú. Pouzdřanská step-Kolby (7065) (Chládek 1988); Halenkov (m. Dinovice) (Holuša 1997a); Zděchov (6774) (Holuša 1997b); Moravičany (6267) (Kočárek 1998); Čížov (m. Široké pole), Hnanice (m. Fládnická chata, m. Staré vinice), Mašovice (býv. Mašovická střelnice, ch. ú. Šafářka) (7161); Havraníky (7161–62), Havraníky (m. Nad papírnou, ch. ú. Skalky, m. U tří lip) (7161), Hradiště (m. Hradištské terasy), Derflice (Kamenná hora, Stěbovský kopec), Popice (m. Popická kaplička, m. Popické kopečky), Znojmo (Kraví hora) (7162) (Holuša in pres); Budkovic (m. Skalka u Mlýnska, m. Na Babách, m. Skála Hřbet, m. Tábor, m. U pilířů, m. Údolí pod Tábořem) (6964) (Vlk et al. in pres)

Nepublikované údaje:

Čechy

ch. ú. Radotínské údolí (59–6051–52), 17. 7. 1998, 1/0, ch. ú. Hradiště (5750), 18. 7. 1998, 1/0, ch. ú. Písečný vrch (5548), 18. 7. 1998, 0/1, ch. ú. Čepičná (6747), 4. 8. 1998, 0/1; Třebenice (v. Košťálov) (5549), 23. 7. 2001, 1/0;

Koněprusy (m. Jelínkův most) (6050), 3. 9. 1998, L. Dvořák lgt., det et coll.;

Morava

ch. ú. Lhotka u Přerova (64–6570), 18. 7. 1960, 1/0, Svrčov (6470), 2. 8. 1962, 1/0, Valašská Senice (6774), 8. 8. 1969, 0/1, Moravský Krumlov (6963), 7. 8. 1964, 1/1, ch. ú. Na Adamcích (6968), 7. 8. 1961, 1/0, ch. ú. Pouzdřanská step-Kolby (7065), 15. 7. 1964, 1/1, ch. ú. Kamenný vrch (7066), 16. 7. 1963, 4/4, Krumvíř (7067), 12. 8. 1963, 2/1, Čejč (7067), 28. 8. 1970, 0/1, ch. ú. Horky (7068), 26. 7. 1961, 0/1, v. Pánov 211 m n. m. (7168), 6. 9. 1967, 1/0, 24. 7. 1969, 2/1, Radějov (7170), 26. 8. 1963, 2/0, v. Veselka 495 m n. m. (7170), 31. 7. 1970, 2/2, 27. 7. 1971, 2/1, 2. 8. 1973, 0/1, ch. ú. Větrníky (6867), 9. 9. 1969, 0/1, 11. 9. 1970, 1/0, Javorník (7171), 4. 9. 1965, 0/3, 29. 7. 1969, 0/1, Ginter lgt., coll. MJM;

geomorfologický podcelek Pavlovské vrchy (7165–66), 27. 7. 1958, 1/2, 22. 8. 1958, 2/4, 25. 8. 1957, 6/3, v. Lysá hora 428,8 m n. m. (6766), 6. 7. 1957, 1/1, Vladislav (6761–62), 20. 7. 1960, 1/0, Dobšík lgt., coll. OM;

Drahany (6567), Přerov II - Předmostí (m. Na Žernové) (6570), Přerov VII - Čekyně (6570), v. Hostýn 735 m n. m. (6672), Komořany (6767), ch. ú. Křeby (6769), ch. ú. Šévy (6867), ch. ú. Baračka (6868), ch. ú. Strabišov-Oulehla (6869), Chvalnov, ch. ú. Hošťálka (6969), Bohutice (7064), Kobylí (7067), Mutěnice (70–7168), Bzenec (7069), Moravský Písek (7069–70), v. Kobylí hlava 358 m n. m. (7071), v. Velký Lopeník 911 m n. m. (7072), Mikulov (7165), v. Velká Javořina 970 m n. m. (7172) (Ginter in litt.);

Borotice (7163), 10. 7. 1991, 1/0; Bylnice (m. Okrajky) (6974), 26. 6. 1998, observ. nymfy, ch. ú. Čertoryje (7171), 26. 8. 1997, 1/0, ch. ú. Jalovcová stráň (6874), 26. 6. 1998, observ. nymfy, ch. ú. Malolhotská stráň (6868), VIII. 1990, 1/1, ch. ú. Medlánecké kopce (6765), 19. 6. 1993, 1/0, ch. ú. Mohelenská hadcová step (6863), 28. 9. 1991, 1/0, ch. ú. Pouzdřanská step (7065), 25. 9. 1991, 0/1, ch. ú. Zahrady pod Hájom (7171), 26. 6. 1998, 0/1, 27. 8. 1997, 0/1, Otaslavice (6668), 5. 8. 1987, 0/1, Vlk lgt., ch. ú. Návrší (6866), 18. 7. 1999, observ., Sidonie (m. Košelova zahrada) (6974), 27. 6. 1998, observ. nymfy, Střížov (hrad Rokštejn) (6660), 27. 9. 1997, 0/1, Tulešice (6963), 9. 8. 1996, 0/1, v. Hády 424 m n. m. (6766), 10. 9. 1989, 0/1, v. Pánov 211 m n. m. (7168), 30. 6. 1998, 1/0, Ptáčov (m. Táborský mlýn) (6761), 2. 9. 1998, 0/1.

Oedipoda caerulescens

Oedipoda caerulescens je stenotopní, palearktický druh žijící ve vegetaci chudých xerotermních stanovištích (Thorens – Nadig 1997). Na našem území se vyskytuje hojněji v teplejších oblastech, jinde jen ostrůvkovitě na vhodných suchých a velmi teplých místech. V CHKO se nalézají vhodné lokality pro výskyt tohoto druhu. V oblasti rozsáhlejších zarůstajících písčín Borového lesa (lokalita č. 2) je velmi hojný na lesních pasekách, cestách a okrajích lesů.

Sphingonotus caerulans

Sphingonotus caerulans je evropský, stenotopní druh osídlující iniciální, xerotermní spoře porostlé biotopy (Thorens – Nadig 1997). Proto se vyskytuje jen lokálně na písčínách a kamenitých místech, která po vzniku rychle osídluje. Protože žije na stanovištích, která velice rychle zarůstají vegetací, dobře létá, aby mohl migrovat na další vhodná místa.

V okolí byl již na počátku století zjištěn v Doksech (Obenberger 1926), ale v současné době se tam již nevyskytuje (Honců 1993). Nově ho zjistil Honců (1997) v Hvězdově a Vrchbělé. Další lokality ze severozápadních Čech uvádějí jen Chládek – Holuša (1992).

V CHKO byl poddruh saranče *Sphingonotus caerulans caerulans* (Linnaeus, 1758) zjištěn jen na lokalitách Malý Vlhošť (lok. č. 19) a Skalní okno (lok. č. 43) (Tab. 1). Na těchto lokalitách se nalézají také nezarostlé písčiny, kde se nevyskytovaly žádné jiné druhy sarančí. Nebyl však zjištěn na dalších příhodných lokalitách, tj. především v (navrhované PR) Kostelec a v oblasti Borového lesa (řidké bory, písčité paseky a okraje lesů). Vzhledem k tomu, že lokality prozatím nezarůstají, neměl by tento druh vymizet.

Poděkování

Děkuji Mgr. Luboši Beranovi (CHKO Kokořínsko) za technické zabezpečení výzkumu, informace o lokalitách a v neposlední řadě za poskytnutí jeho materiálu. RNDr. Dušanovi Trávníčkovi (MJM) děkuji za možnost revize sbírky a zapůjčení rukopisu O. Gintera a Ing. Jiřímu Vávrovi (OM) za možnost revize sbírky B. Dobšíka.

LITERATURA

- Bazyluk, W., 1971: Prostozkrydle (Orthoptera) Bieszczadów Zachodnich wraz z opisem *Isophya posthumoidalis* n. sp. Les Orthopteres (Orthoptera) des Beszczady Occidentales avec description de l' *Isophya posthumoidalis* n. sp. *Fragm. Faun.*, 17: 127–159.
- Bellmann, H., 1988: A Field Guide to the Grasshoppers and Crickets of Britain and Northern Europe. Collins, London, 216 s.
- Culek, M., 1996 (ed.): Biogeografické členění České republiky. Enigma, Praha, 348 s.
- Čejchan, A., 1955: Rovnokřídlý hmyz (Orthoptera) státní přírodní rezervace u Českého Krumlova. Čas. Nár. Muz. Praha – Odd. přírodověd., 124: 142–144.
- Čejchan, A., 1960: Poznámky k rozšíření kobylky *Metrioptera (Bicolorana) bicolor* (Philippi, 1830) v Čechách (Orthoptera, Tettigoniidae). Acta Mus. Reginaehrad. – Ser. A., 2: 231–232.
- Čejchan, A., 1980: K poznání orthopteroidního hmyzu (s. l.) ČSSR I. Čas. Nár. Muz. Praha – Řada přírodověd., 149: 125–139.
- Čejchan, A., 1982: K poznání orthopteroidního hmyzu (s. l.) ČSSR III. Čas. Nár. Muz. Praha – Řada přírodověd.– 151: 1–13.
- Čejchan, A., 1983: K poznání orthopteroidního hmyzu (s. l.) Bílých Karpat (Grylloptera, Orthoptera s. str., Dermaptera, Dictyoptera). Čas. Nár. Muz. Praha – Řada přírodověd.– 152: 101–119.
- Čejchan, A., 1986: K poznání orthopteroidního hmyzu (s. l.) Bílých Karpat II. (Grylloptera, Orthoptera s. str., Dermaptera, Dictyoptera: Blattoptera). Sbor. Nár. Mus. Praha – Řada B, 42: 141–148.
- Čejchan, A., 1994: Orthopteroidní hmyz (Grylloptera, Orthoptera, Dermaptera, Dictyoptera: Blattodea) Novohradských hor a Novohradského podhůří. Čas. Nár. Mus. Praha – Řada přírodověd., 163: 29–41.
- Dobšík, B., 1950: Další příspěvek k poznání našich Orthopter. Entomol. Listy, 13: 97–99.
- Dobšík, B., 1955: Rovnokřídli a škvorň Kotouče a nejbližšího okolí Štramberka. Přír. Sbor. Ostrav. Kraje, 15 (1954): 310–319.
- Dobšík, B. – Chládek, F., 1975: K současnému stavu znalostí o rovnokřídlem hmyzu (Saltatoria) Slezska. Ochr. Fauny Severomorav. Kraje, 7: 31–50.
- Dostál, J., 1989: Nová květena ČSSR 1, 2. Academia, Praha, 1563 s.
- Ginter, O., 1924: Seznam moravských orthopter I. Čas. Čs. Společ. Entomol., 21: 7–11.
- Ginter, O., 1925: Acridioidea Burm. a Locustoidea Handl. na Moravě. Práce Morav. Přírodověd. Společ., 2: 21–84.
- Ginter, O., 1951: Výskyt vzácnějších orthopter na Moravě. Entomol. Listy, 14: 167–169.
- Ginter, O., 1971: Orthoptera na Pavlovských kopcích. In: Z jihomoravské přírody: 47–66.
- Holuša, J., 1997a: Druhové spektrum sarančí (Caelifera) a kobylek (Ensifera) údolí potoka Dinotice (Vsetínské vrchy). Klapalekiana, 33: 11–16.
- Holuša, J., 1997b: Výsledky průzkumu sarančí (Caelifera) a kobylek (Ensifera) několika lokalit okresu Vsetín. Zpravodaj OVM Vsetín, 1997: 43–46.
- Holuša, J., 1999: Výsledky faunistického průzkumu sarančí (Orthoptera: Caelifera), kobylek (Orthoptera: Ensifera) a švábů (Dictyoptera: Blattodea) na území Šumavy a na několika lokalitách Šumavského podhůří. Silva Gabreta, 3: 123–140.
- Holuša, J., 2000: K poznání sarančí (Caelifera) a kobylek (Ensifera) Moravskoslezských Beskyd. Klapalekiana, 36: 41–70.
- Holuša, J., in press: Výsledky faunistického průzkumu sarančí (Orthoptera: Caelifera), kobylek (Orthoptera: Ensifera) a švábů (Dictyoptera: Blattodea) na území Národního parku Podyjí a na několika lokalitách v okolí. Thayanesia.

- Holuša, J. – Kočárek, P. 2002: Významný bioindikační druh mokřadních luk: saranče *Stethophyma grossum*. *Ochrana přírody*, 57: 240–241.
- Honců, M., 1993: Příspěvek k poznání orthopteroidního hmyzu severozápadních Čech. Sborn. Okres. Muz. Most, Ř. přírodověd., 13–14: 89–108.
- Honců, M., 1997: Rovnokřídli (Orthoptera) bývalého VVP Ralsko. *Bezděz*, 5: 279–294.
- Hrdlička, J., 1964: K rozšíření cvrčka *Myrmecophilla acervorum*. *Živa*, 10: 65.
- Chládek, F., 1966: Nálezy vzácných makropterních forem kobylek a sarančí (Saltatoria) v ČSSR. *Zpr. Čs. Společ. Entomol. ČSAV*, 2: 50–52.
- Chládek, F., 1968: Příspěvek k rozšíření rovnokřídleho hmyzu (Saltatoria) v Československu. *Zpr. Čs. Společ. Entomol. ČSAV*, 4: 47–49.
- Chládek, F., 1971: Příspěvek k poznání rovnokřídleho hmyzu (Orthoptera) a švábů (Blattoidea) Třebíčska. Sbor. Přírodověd. Klubu Západoslov. Muz. Třebíč, 8: 33–36.
- Chládek, F., 1976: Rovnokřídly hmyz (Orthoptera, Saltatoria), švábi (Blattoidea) a škvoři (Dermaptera) státní přírodní rezervace Mohelenská hadcová step. Sbor. Přírodověd. Klubu Západoslov. Muz. Třebíč, 10: 7–13.
- Chládek, F., 1977: Rovnokřídly hmyz (Orthoptera), škvoři (Dermaptera) a švábi (Blattoptera) státní přírodní rezervace „Hádecká planinka“ a jejího nejbližšího okolí. *Práce z oboru botaniky a zoologie, Klub přírodovědecký v Brně, 1977: 59–69.*
- Chládek, F., 1982: K rozšíření sarančí *Stenobothrus crassipes* (Charp. 1825) a *Chorthippus vagans* (Eversm. 1848) na Třebíčsku a v ČSSR. Sborn. Přírodověd. Klubu Západoslov. Muz. Třebíč, 12: 25–28.
- Chládek, F., 1984: Rovnokřídly hmyz (Orthoptera), švábi (Blattoptera) a škvoři (Dermaptera) xerothermní lokality Lysá hora u Ochozu a jejího nejbližšího okolí. *Práce z oboru botaniky a zoologie, Klub přírodovědecký v Brně, 1984(1980–1983): 93–101.*
- Chládek, F., 1987: K současnému stavu rozšíření kobylky *Metrioptera bicolor* (Phil.) na Třebíčsku a v ČSSR. – *Přírodověd. Sbor. Západoslov. Muz. Třebíč*, 15: 17–20.
- Chládek, F., 1988: Rovnokřídly hmyz (Orthoptera – Saltatoria), švábi (Blattoptera) a škvoři (Dermaptera) státní přírodní rezervace „Pouzdranská step“ a jejího nejbližšího okolí. *Práce z oboru botaniky a zoologie, Klub přírodovědecký v Brně, 1988: 22–25.*
- Chládek, F. – Holuša, J., 1992: K rozšíření sarančí *Tetrix tuerki* (Krauss) a *Sphingonotus coeruleus* (L.) (Orthoptera, Acridoidea) v Československu. *Zpr. Čs. Společ. Entomol.*, 28: 57–58.
- Kolektiv, 1995: Máchův kraj. Soubor turistických map 1 : 50000. Vojenský kartografický ústav, Harmanec, 1 mp.
- Kolektiv, 1996: Mělnicko a Kokořínsko. Soubor turistických map 1:50000. Vojenský kartografický ústav, Harmanec, 1 mp.
- Kočárek, P., 1998: Orthopteroidní hmyz (Ensifera, Caelifera, Dermaptera, Dictyoptera: Blattoidea) CHKO Litovelské Pomoraví (Česká republika) s hodnocením vlivu povodní z července 1997. *Čas. Slez. Muz. Opava (A)*, 47: 31–39.
- Kočárek, P. – Holuša, J. – Vidlička, L., 1999: Check-list of Blattaria, Mantodea, Orthoptera and Dermaptera of the Czech and Slovak Republics. *Articulata*, 14: 177–184.
- Obenberger, J., 1926: Rovnokřídly hmyz Republiky Československé. Nakladatelství ČSACU, Praha, 234 s.
- Prunner, L. – Míka, P., 1996: Seznam obcí a jejich částí v České republice s čísly mapových polí pro síťové mapování fauny. *Klapalekiana*, 32 (Suppl.): 1–175.
- Rácz, I., 1998: Biogeographical survey of the Orthoptera Fauna in Central part of the Carpathian basin (Hungary): fauna types and community types. *Articulata*, 13: 53–69.
- Slaviček, J., 1930: Rovnokřídli-Orthoptera, 387–389. In: Černý, N. – Pelíšek, R. (eds.): *Vlastivěda střední a severní Moravy (Vlastivěda župy olomoucké). Díl 1 (Přírodní poměry střední a severní Moravy)*. Sdruž. Učit. Župy Olomoucké, Kroměříž.

- Šušlík, V., 1986: Ekológia niektorých druhov rovnokrídlovcov (Orthoptera) v západnej časti Liptova. Biol. Práce, 32(3): 1–144.
- Thorens, P. – Nadig, A. 1997: Atlas de distribution des orthopteres de Suisse. Dokumenta Helvetica 16. Pro natura, Neuchatel, 236 s.
- Trakal, J. – Lapáček, V. – Pecina, P., 1979: Orthoptera, Blattodea a Dermaptera Státní přírodní rezervace Kopeč. Bohemia centralis, 8: 207–210.

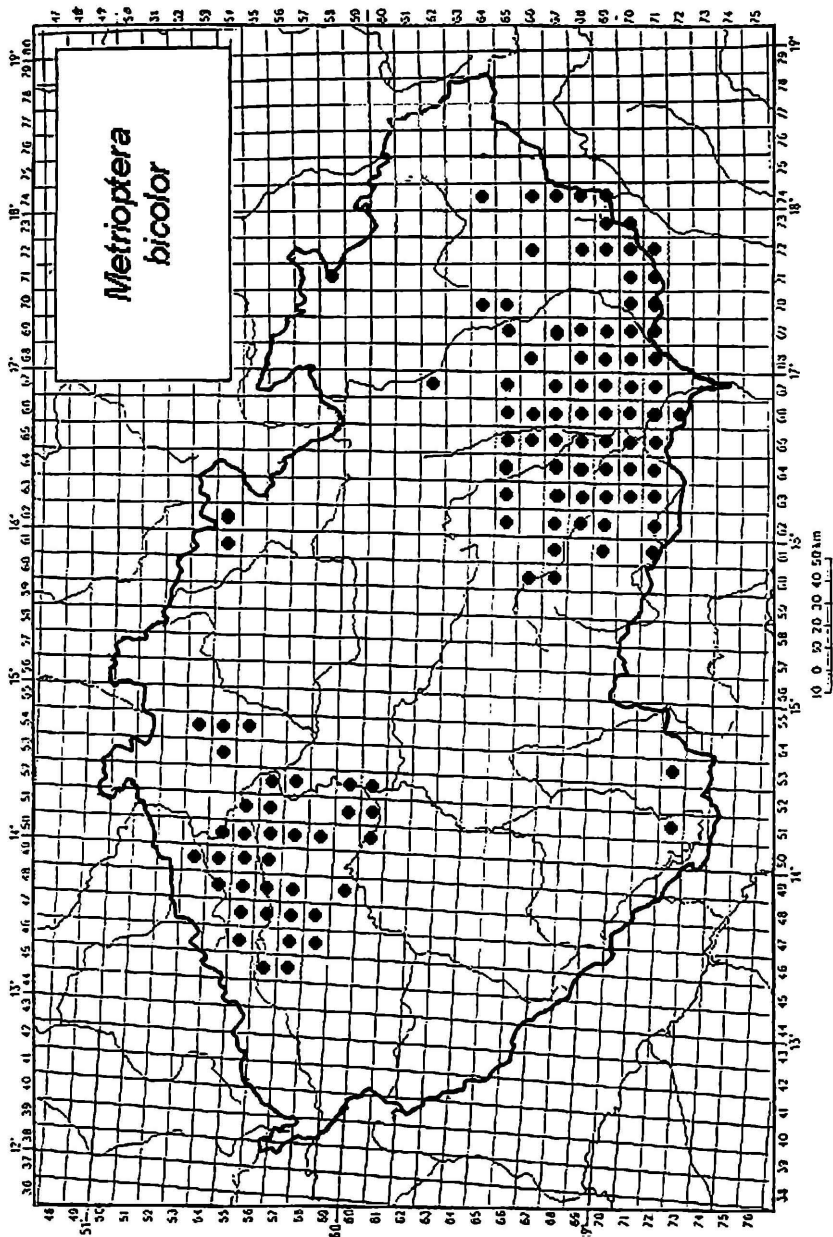

*Tab. 1. Výskyt sarančí (Orthoptera: Caelifera) a kobylek (Orthoptera: Ensifera) na jednotlivých lokalitách CHKO Kokořínsko: [x/y – počet samců/počet samic (Holuša lgt.); (x/y) – počet samců/počet samic (Beran lgt.); n – nymfy; x – přítomnost druhu na lokalitě (nebyly odebrány dokladové exempláře); * – uvádí Honců (1993) (G. gryllotalpa z Dubé env.); ** – místo „V choráni“, S. Valda lgt.]]*

*Tab. 1. The occurrence of grasshoppers (Orthoptera: Caelifera) and crickets (Orthoptera: Ensifera) in the individual localities of CHKO Kokořínsko [x/y – the number of males/the number of females (Holuša lgt.); (x/y) – the number of males/the number of females (Beran lgt.); n – nymphs; x – the presence of species in locality with no specimens caught; * – recorded by Honců (1993) (G. gryllotalpa from Dubá env.); ** – the place of “V choráni”, S. Valda lgt.]]*

Číslo lokality/The number of locality Název lokality/locality name	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	Bluše ky	Boreč le	Bouček lá rdle	Čepel dl	Černý dl	Čoký lité dl	Dionýš dl	Dolní dl	Dolní Vidim x	Dobrá Finská o	Hraš ce	Ještěb ce	Kamen ý vch	Komorsko	Konrád ov	Konrád c	Komech vch	Malé ještěb ce	Malý Vlhoň	Martinská lána
<i>Berberis convexa</i> Brunner von Wattenwyl, 1878	5553	5552	5553	5452	5553	5553	5452	5553	5553	5533	5452	5553	5453	5653	5553	5452	5453	5553	5452	5452
<i>Chorizanthe abnormigra</i> (De Geer, 1773)															1/0					
<i>Chorizanthe apicifera</i> (Linnaeus, 1758)				x	0/1	x									0/1					
<i>Chorizanthe bipunctata</i> (Linnaeus, 1758)				x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	2/0	x	4/0 (1/3)	1/0		
<i>Chorizanthe brunnea</i> (Thunberg, 1815)		1/1			1/0					1/0					1/0			1/0	2/1	
<i>Chorizanthe dorsalis</i> (Zetterstedt, 1821)		0/1	0/1	x	1/1					x	x	x	x	x	x					
<i>Chorizanthe parvula</i> (Zetterstedt, 1821)		x		x	x	x				x	x	x	x	x	1/0					
<i>Chorizanthe repens</i> (Eisenmann, 1848)		1/2	1/0	1/0			x			1/0	x			1/0	1/0			x	1/2	
<i>Chrysomelinae dispar</i> (Geier, 1834)								1/1												
<i>Conscapha dorsalis</i> (Laralle, 1804)		x																		
<i>Dedecus venustum</i> (Linnaeus, 1758)															x					
<i>Eulithydra brachyptera</i> (Osaly, 1828)																				
<i>Gomphocerippus rufus</i> (Linnaeus, 1758)																				
<i>Gryllotalpa gryllotalpa</i> (Linnaeus, 1758)																				
<i>Isophya trauzi</i> Brunner von Wattenwyl, 1878																				
<i>Leptodermes albiventris</i> (Kollar, 1853)		x			1/1									(n:2/1)	1/0	1/1 (1/1,n:3/0)* (0/1)	1/0			
<i>Mecynema thalassinum</i> (De Geer, 1773)																	1/1 (n:2/0)			
<i>Metopoplia bicolor</i> (Philipp, 1830)																				
<i>Metopoplia rosei</i> (Hagenbach, 1822)		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
<i>Myrmecodites maculatus</i> (Thunberg, 1815)		0/1				x									0/1				1/0	
<i>Nemobius sylvaticus</i> (Bosc, 1782)				x	x					0/1				(2/11, n:1)	0/1					
<i>Oedipoda caerulea</i> (Linnaeus, 1758)		1/1			x															
<i>Ommacrus virens</i> (Linnaeus, 1758)					0/1	x														
<i>Phyllotreta griseopygma</i> (De Geer, 1773)		x		x	x	x	x	x	0/1					x (1/2, n:1/2)	x		(2/0,n:3/0)*	1/1	(n:2/0)	
<i>Sphaeropus caeruleus</i> (Linnaeus, 1767)																				3/3 (1/0)
<i>Stenobothrus lineatus</i> (Panzer, 1798)															1/0					
<i>Tetrix bipunctata</i> (Linnaeus, 1758)																				
<i>Tetrix subulata</i> (Linnaeus, 1758)																				
<i>Tetrix tenelicornis</i> Sahlberg, 1883																				
<i>Tetrix unicolora</i> (Sowerby, 1806)		x	0/1		1/1															
<i>Tetiponia viduata</i> (Linnaeus, 1758)		x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	1/0					x

Číslo lokality/The number of locality	Název lokality/Locality name	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58
		Rozpráčaný loc	Sociál. obno	Státní otno	Státní ý vesh	Státní vojicovojic	Státní vojicovojic dú	Tuskave nasy dól	TR koné	Tuboz	Tubane c	Tupedý	U Cepbil na	U lity	Vlnoký dól	Vojicovojic ov	Vojicovojic v	Vrtenaský hora	Zámes é sebody
	MápoVé pole/Code of map field																		
	<i>Barbisia contracta</i> Brunner von Waldenryf, 1878	5453	5553	5453	5553	5553	5553	5553	5553	5553	5452	5552	5553	5553	53-5452	5553	5453	5553	5452
	<i>Chorhippus albomarginatus</i> (De Geer, 1773)					2/1		(1/0)**			0/1			1/0					
	<i>Chorhippus apicatus</i> (Linnaeus, 1758)		1/1		0/2							x				x			
	<i>Chorhippus biguttatus</i> (Linnaeus, 1758)		x	x	2/0		(0/1)					x		x	(2/1)		1/0 (0/4)	x	
	<i>Chorhippus brunneus</i> (Thunberg, 1815)				4/1							x			2/1		1/0		
	<i>Chorhippus dorsatus</i> (Zellerbach, 1821)		1/0									x		x	x				
	<i>Chorhippus parallelus</i> (Zellerbach, 1821)		1/2		x				0/1	x		x	x	x	x		(1/1)	x	x
	<i>Chorhippus vagens</i> (Eversmann, 1848)			0/2	x														
	<i>Chrysoschroon dipae</i> (Germar, 1834)		x									(2/3)		x					
	<i>Conocleptus dorsalis</i> (Latreille, 1804)	(1/0)								x							1/1		
	<i>Dedalus verrucosus</i> (Linnaeus, 1758)																		
	<i>Euthysia brachyptera</i> (Ossler, 1828)											(2/1)					(1/0)		
	<i>Gomphocerippus rufus</i> (Linnaeus, 1758)							(0/1)											
	<i>Gryllotalpa gryllotalpa</i> (Linnaeus, 1758)																		
	<i>Isoplys brassi</i> Brunner von Waldenryf, 1878																		
	<i>Lepidoptyles albivittata</i> (Kollar, 1833)					x									(0/1, 2h)		(1/0)	x	
	<i>Mecanema pleksaturum</i> (De Geer, 1773)				1/0							(0/1)					x		0/1
	<i>Melichiptera bicolor</i> (Philippi, 1830)																		
	<i>Melichiptera roseifl</i> (Hagenbach, 1822)	(1/0)	0/1		0/1	x						x	x	x	x	1/1	x		x
	<i>Myrmecodictus mesasiaticus</i> (Thunberg, 1815)			0/1	x										0/1				
	<i>Nemobius sylvaticus</i> (Boes, 1782)		x			1/0									(n:2/3)		x		
	<i>Oedipoda caenulea</i> (Linnaeus, 1758)		1/1														1/0		
	<i>Oncocleptus viridulus</i> (Linnaeus, 1758)		0/1							x				x		x			
	<i>Phaenocarpa griseoptera</i> (De Geer, 1773)	(n:1/3)	x			x	x	(n:1)	x	(0/1, n:1/1)	x	(n:0/2)	x	x	x	x	x	x	x
	<i>Sphingonotus caeruleus</i> (Linnaeus, 1767)			2/1															
	<i>Stenobothrus lineatus</i> (Pezzer, 1786)																		
	<i>Tetrix bipunctata</i> (Linnaeus, 1758)					0/1	0/1	(0/1)											
	<i>Tetrix subulata</i> (Linnaeus, 1758)					0/1	0/1			n?		(1/1)			(0/1)	(1/0/1)			
	<i>Tetrix tenuicornis</i> Sauberg, 1853																	(n:3) 3/0	
	<i>Tetrix undulata</i> (Sewerby, 1808)					0/1	0/1	1/1									x		0/1
	<i>Tetrigone viridissima</i> Linnaeus, 1758		x		1/0				x			x	x	x	(n:1)	x	x		

Obr. 1. Výskyt *Metroiptera bicolor* v České republice.
 Fig. 1. Occurrence of *Metroiptera bicolor* in teh Czech Republic.

RESUMÉ

Ergebnisse der faunistischen Erkundung der Feldheuschrecken (Orthoptera: Caelifera) und Heuschrecken (Orthoptera: Ensifera) im Landschaftschutzgebiet Kokořinsko

Jaroslav Holuša

In den Jahren 1999 – 2002 führte der Autor auf ausgewählten Lokalitäten des Landschaftsschutzgebietes (CHKO) Kokořinsko eine auf diese Insektengruppen gerichtete faunistische Erkundung aus. Bisher hat nur Honců (1993) von hier einige allgemein verbreitete Arten angeführt.

Es wurden dabei folgende Biotope studiert: Steinbruch (Lokalität No. 57), Sandgrube (28), Federgrassteppe (17), kurzwüchsige Trockenrasen (5, 9, 10, 12, 15, 21, 29, 35, 54), hochwüchsige Trockenrasen (23, 25, 26, 27, 29, 42, 45, 51, 54), mesophile Wiesen (3, 4, 6, 9, 15, 26, 29, 40, 42, 45, 50, 52, 53, 54, 55, 58), kurzwüchsige Seggenwiese (49), hochwüchsige Seggenwiesen (1, 5, 8, 31, 33, 38, 56), Binsenwiese (46), moorige Nasswiese (22), Felsenmischwald (12, 14, 33, 35, 40, 41), Forste, Lichtungen und Waldränder auf Sandböden (2, 3, 4, 7, 9, 15, 18, 30, 32, 39, 44, 47), spärlicher Sandboden-Kiefernwald (11, 12, 15, 19, 20, 37, 43, 47, 51), spärlich bewachsene Walddeponie (24, 30, 48, 56, 58) und Röhrichte (41, 53). Im Ganzen wurden 58 Lokalitäten erfasst (Siehe Kapitel: Beschreibung der einzelnen Lokalitäten)

Das Material wurde durch Abstreifen und individuelles Einfangen gewonnen, ausserdem wurde visuelle Beobachtung und Abhören des Gesanges eingesetzt. Im Laufe dieser Erkundung wurden 30 (einschliesslich der im Schrifttum angeführten 31) Arten von Heuschrecken, Grillen und Feldheuschrecken (Acrididae) (Tab. 1) festgestellt. Der Grossteil der Arten besetzt ausgedehnte Areale mit dem Zentrum in der Provinz der Laubwälder (Rácz 1998). Die häufigsten Arten (deren Anwesenheit in der Gesamtzahl der Lokalitäten grösser als 40 % ist) sind *Chorthippus biguttulus*, *Ch. parallelus*, *Metriopectera roeselii*, *Pholidoptera griseoaptera* und *Tettigonia viridissima*, häufig (über 20 %) sind *Ch. apricarius*, *Ch. brunneus*, *Ch. dorsatus*, *Ch. vagans*, *Leptophyes albovittata*, *Meconema thalassinum*, *Myrmeleotettix maculatus*, *Nemobius sylvestris* und *Omocestus viridulus*. Es handelt sich dabei um Arten mit einer breiten ökologischen Valenz, von denen der überwiegende Teil entweder höherwachsende Gras- (bzw. Kraut-, Strauch- und Baum-) Bestände bevorzugt, oder keine Ansprüche an die Höhe des Bewuchses stellt bzw. im Fallaub lebt. Das entspricht auch dem Charakter der Landschaft des CHKO, in der sich viele früher landwirtschaftlich genutzte, heute nicht mehr bewirtschaftete und ruderale Standorte befinden.

Die Arten *Ch. brunneus* und *Ch. vagans* gehören zwar zu den Pionierarten, die initiale Standorte besiedeln, aber das sandige Gebiet des CHKO Kokořinsko bietet ihnen eine Menge von entsprechenden Standorten. Aus diesem Grunde kommt hier in grösserer Zahl auch *Myrmeleotettix maculatus* und lokal auch *Oedipoda caerulescens* vor.

Das seltenere Vorkommen der übrigen Arten hat verschiedene Gründe. Die Frequenz der Vertreter der Gattung *Tetrix* wird wahrscheinlich, mit Rücksicht auf die geophilen Ansprüche der Arten dieser Gattung (ausgenommen die weiter unten angeführten Faktoren) grösser sein als hier festgestellt werden konnte.

Von den auf kurzwüchsigen xerothermen Wiesen lebenden Arten, die in dem erkundeten Gebiete nur selten vorkommen, wurde nur an drei Stellen *Stenobothrus lineatus* und an zwei Lokalitäten *Tetrix bipunctata* festgestellt.

Da der Gesamtcharakter des Gebietes trocken ist und die Fläche der nassen Standorte und Teiche äusserst klein ist, ist auch das Vorkommen von hygrophilen (*Tetrix subulata*), bzw. teilweise hygrophilen (*Conocephalus dorsalis*, *Euthystira brachyptera*, *Ch. albomarginatus*, *Chrysochraon dispar*, *Tetrix undulata*) Arten sehr niedrig. Die baumbewohnende Art *Barbitistes constrictus* zu finden ist schwierig. Zur Bestätigung des Vorkommens von *Gryllotalpa gryllotalpa* müssten die Gärten und Schrebergärten durchforstet werden. Die Unterart *Sphingonotus caeruleus caeruleus* ist nur auf sandigen Lokalitäten festgestellt worden, weil sie Pionierbiotope besiedelt. Die aus der Umgebung bekannte Art *Myrmecophilus acervorum* (Hrdlička 1964, Honců 1993) wurde nicht festgestellt, da keine Ameisenkolonien studiert worden sind.

Dass nur zwei Lokalitäten mit Populationen von *Decticus verrucivorus* festgestellt wurden, ist wahrscheinlich eine Folge der im studierten Gebiete nur ausnahmsweise erfüllten ökologischen Ansprüche dieser Art.

Die Art *Gomphocerippus rufus* lebt stets in dichten Vegetationsbeständen oder Gersträuchen. Sie kommt auf trockenen Viehweiden vor, aber in trockenen Gebieten kolonisiert sie humide Biotope (Thorens – Nadig 1997). Wahrscheinlich war das der Grund dazu, dass sich in den Erdfallen nur ein einziges Weibchen gefangen hat. Die Arten der Familie *Isophya* Brunner von Wattenwyl, 1878 sind im allgemein selten, obwohl es Gebiete gibt, in denen sie sogar sehr häufig sind (Holuša 1997a, b). Ausserdem erscheinen sie überwiegend im Juni und Juli, und weil unsere intensive Erkundung erst Mitte Juli begonnen wurde, wurde *Isophya kraussi* nur an einem einzigen Fundort festgestellt.

Die Heuschrecke *Metriopectera bicolor* lebt auf trockenen Standorten mit hohem Graswuchs (Šušlík 1986, Holuša 1997a). Sie kommt in den wärmsten Gebieten unserer Republik (Südmähren, Nordwestböhmen) vor, in denen sie in zusammenhängenden Flächen vorkommt, (Chládek 1987, Abb. 1). In Hügelländern kommt sie wahrscheinlich auch an anderen mikroklimatisch günstigen, oft aber isolierten Standorten vor, z. B. in den Novohradské hory in Südböhmen, Českomoravská vrchovina und bei Štramberk (siehe das Kapitel: Veröffentlichte Angaben)

Im CHKO wurde sie nur auf dem Korecký vrch (Lokalität No. 16) (Tab. 1, Honců 1993) festgestellt, wo sich ein Bewuchs des Echten Federgrases auf einem sehr trockenen Standorte befindet. An anderen Standorten wird man sie wahrscheinlich nicht feststellen können.

SUMMARY

Results of the faunistic research of grasshoppers (Orthoptera: Caelifera) and crickets (Orthoptera: Ensifera) in the Landscape protected area Kokořínsko

Jaroslav Holuša

From 1999 to 2002 I carried out the survey of grasshoppers and crickets in the Landscape protected area of Kokořínsko. So far, only Honců (1993) has published a few occurrence data of these insect groups.

I studied following habitats: stone pit (locality No. 57), sand pit (28), hairy feather-grassland (17), dry grasslands with short grass (5, 9, 10, 12, 15, 21, 29, 35, 54), dry grasslands with taller vegetation (23, 25, 26, 27, 29, 42, 45, 51, 54), mesophytic meadows (3, 4, 6, 9, 15, 26, 29, 40, 42, 45, 50, 52, 53, 54, 55, 58), sedge grassland with short blades (49), sedge grasslands with tall blades (1, 5, 8, 31, 33, 38, 56), rush meadow (46), peat meadow (22), mixed mature forests often with open canopy on stones (12, 14, 33, 35, 40, 41), sandy forest plantations and clearings and forest borders (2, 3, 4, 7, 9, 15, 18, 30, 32, 39, 44, 47), sandy pine open forests (11, 12, 15, 19, 20, 37, 43, 47, 51), moist forest tips with sparse vegetation (24, 30, 48, 56, 58) and reeds (41, 53). A total of 58 localities were observed (see chapter of Popis jednotlivých lokalit).

The specimens were caught by sweeping and individual catching as well as observed and registered by song. I have found out 30 (together with literature data 31) species of grasshoppers and crickets (Tab. 1). The area centres of the majority of species lay in the zoogeographical province of deciduous forests. The most common species (they are present in at least 40 % of studied localities) are *Chorthippus biguttulus*, *Ch. parallelus*, *Metrioptera roeselii*, *Pholidoptera griseoptera* and *Tettigonia viridissima*. Species *Chorthippus apricarius*, *Chorthippus brunneus*, *Ch. dorsatus*, *Ch. vagans*, *Leptophyes albivittata*, *Meconema thalassinum*, *Myrmeleotettix maculatus*, *Nemobius sylvestris* and *Omocestus viridulus* are common (they are present in at least 20 % of studied localities). These species have large areas and prefer taller grasslands or have not special requirements for the height of the vegetation, or live in bushes, trees or in litter. It is a result of land character with originally agricultural lands, recently unmanaged and often covered by ruderal plant communities.

Species *Chorthippus brunneus* and *Ch. vagans* inhabiting especially the pioneer communities (Thorens – Nadig 1997) occur area very commonly in the studied, because of many sandy places with sparse vegetation. Similarly, *Oedipoda caerulea* is locally common, as a result of those sandy places.

The poor occurrence of other species has different reasons. The frequency of groundhoppers can be higher, as genus *Tetrix* is geophilous, but still all common Czech species were found.

The rare occurrence of *Stenobothrus lineatus* and *T. bipunctata* is a result of the lack of large short xerothermic grasslands and localities with sparse vegetation.

In respect of dry character of studied area and only few wetlands and ponds, the occurrence of hygrophilous species (*T. subulata*) and partly hygrophilous species (*Ch. albomarginatus*, *Chrysochraon dispar*, *Conocephalus dorsalis*, *Euthystira brachyptera*, *Tetrix*

undulata) is low. The wetlands occur in area, too, but only tall grass meadow. This is a reason of the absence of partly hygrophilous *Ch. montanus* and hygrophilous *Stethophyma grossum*.

To find out the actual occurrence of tree species *Barbitistes constrictus* is difficult. It is necessary to observe gardens to confirm the occurrence of *Gryllotalpa gryllotalpa*.

Subspecies *Sphingonotus caeruleans caeruleans* was only found in several sandy localities because it inhabits pioneer communities. As I have not studied ant hills, *Myrmecophilus acervorum* is missing, although (Hrdlička 1964, Honců 1993) recorded it from nearby areas.

Only two localities of *Decticus verrucivorus* are a result of a character of the studied area, that does not meet the requirements of this bush-cricket. This Euro-Siberian geophilous species prefers more humid habitats (Thorens – Nadig 1997). On the other hand it requires differentiated grassland with naked ground, short vegetation and single turf with tall blades (Holuša 1997a, likewise Thorens – Nadig 1997).

Gomphocerippus rufus lives in dry dense pastures but in dry regions it colonises humid habitats (Thorens – Nadig 1997). The only female found is a result of these requirements. Bush-crickets of genus *Isophya* occur locally, although in some places it can be very abundant (Holuša 1997a, b). They occur mainly in early summer, but as the Orthoptera were studied intensively later than half of July, *I. kraussi* was found in single locality.

Bush-cricket *Metrioptera bicolor* lives in dry places with longer blades (Šušlík 1986, Holuša 1997a). It occurs in warm region of the Czech Republic, where its range is continuous (Chládek 1987, Fig. 1). In hills, it lives in suitable places, often isolated as documented in Novohradské hory hills, Českomoravská vrchovina uplands or at the town of Štramberk (see part Publikované údaje). In the studied area it was confirmed only in the hill of Korecký vrch (Table 1, Honců 1993) and probably will not be found in other localities.

INVENTARIZAČNÍ PRŮZKUM NAVRHOVANÉ PŘÍRODNÍ PAMÁTKY (PP) PŘECHODOVÉHO RAŠELINIŠTĚ MAŘENIČKY

Marta Plánská

Marta Plánská: Study of the plant inventory of the transition peatland Mařeničky proposed for nature monument

The studied transition moor with the surrounding wetland and adjacent biotopes at the locality of “Mařeničky, below the cemetery” was found to represent an area of high scientific value. The paper gives a description of the area and, particularly, a detailed list of the plant species found here. In the area a great number of plant species the occurrence of which is bound to moors or wet meadows had been identified.

ÚVOD

V letech 1999 a 2000 byl autorkou v lokalitě „Mařeničky“ proveden botanický inventarizační průzkum. Důvodem bylo vypracování podkladů pro navržení tohoto území k ochraně. První průzkum tohoto území byl zpracován Sýkorou (Sýkora 1987). V roce 1999 zpracoval Višňák revizi ÚSES na území CHKO Lužické hory, která se dotýká i lokality v Mařeničkách.

1. CHARAKTERISTIKA SLEDOVANÉHO ÚZEMÍ

1.1. Geografické vymezení studovaného území, nadmořská výška, rozloha

Pozemky, navržené k ochraně, se nacházejí v chráněné krajinné oblasti Lužické hory poblíž sídliště Mařeničky v údolní nivě zhruba západně od údolní komunikace z Mařenic do Kunratic. Západní okraj navrhovaného maloplošného chráněného území (MCHÚ) tvoří silnice z Mařenic do Kunratic, východní hranici tvoří polní cesta vedená napříč úžlabinou ve směru sever – jih. Jedná se o katastrální území Mařeničky,

p. p. č. 75/1, 75/3, 77/2, 78/1, 85/1, 105, 102/1 a k. ú. Mařenice p. p. č. 993 a 99.

Na základní mapě ČR v měřítku 1 : 10 000 nalezneme navrhované MCHÚ na listu 03-13-16. Nadmořská výška území se pohybuje mezi 352–373 m. Celkovou rozlohu lze odhadnout na 9,25 ha.

1.2. Geomorfologické poměry

Údolí je protáhlé ve směru východ – západ, poměrně mělké. Mírné svahy se od severní strany od cesty pod lesem sklánějí k místní vodoteči, vytékající z rašeliniště. Vodoteč tvoří údolnici. Široká pramenná úžlabina se nalézá mezi západním úpatím Jezevčího vrchu a Zeleným vrchem u Cvikova. Plochý akumulacíni reliéf je na severu ohraničen výraznou pískovcovou elevací s kótou 441 m n. m., na jihu méně výrazným hřebínkem.

Území CHKO Lužické hory zasahuje do tří geomorfologických subprovincií České vysočiny. Podle geomorfologického členění ČR (Demek et al. 1987) je Krkonošsko-jesenická subprovincie ve vztahu k území, kde se navrhované MCHÚ Mařeníčky nachází, členěna následovně:

VI ČESKÁ TABULE

VIA – Severočeská tabule

VIA – I Ralská pahorkatina (celek)

VIA – 1B Zákupská pahorkatina (podcelek)

VIA – 1B-a Cvikovská pahorkatina (okrsek)

1.3. Geologické poměry, pedologická charakteristika

Dle geologické mapy ČSSR Děčín – Görlitz, (měřítko 1 : 200 000, mapa předčtvrtohorních útvarů), tvoří horninové podloží jemnozrnější pískovce coniacu až santonu, kvádrové pískovce, kaolinické a jílovité pískovce místy s jílovitými anebo jílovito-písčitymi vložkami. Nevýrazné jsou vyvinuty svahoviny. Hlubší horninové podloží je překryto kvartérními uloženinami. Jsou to fluviální sedimenty dejekčních kuželů (hlíny, siltry, písky, štěrky), jednak rašeliny. Základní představu o půdních poměrech území nám dává Syntetická půdní mapa ČR, list A-3 Liberec (Novák et al. 1993). Vzhledem k použitému měřítku (1 : 200 000) většínou nejsou v mapě zachyceny přímo půdní typy, ale jejich asociace. Půdní druhy: Půdy převážně hlinitopísčité a písčitohlinité. Půdní typy: půdy středně podzolované, gleje, které přecházejí při okraji sníženiny do pseudoglejů, ve střední části je vyvinuto ložisko přechodové rašeliny.

Přechodové rašeliniště v Mařeničkách má zřejmě charakter organozemě. Diagnostickým znakem je mocnost rašelinného horizontu nad 50 cm anebo zrašelinělého horizontu. V sousedství lze předpokládat přítomnost přechodného subtypu organozemního gleje, který je charakterizován rašelinným horizontem s hloubkou do 50 cm na glejovém diagnostickém horizontu.

1.4. Hydrologické poměry, meteorologická charakteristika

Parcelou č. 85/1 protéká místní vodoteč, která je levobřežním přítokem říčky Svitavky. Své vody sbírá v rašeliništi. 1-14-03-038 Svitavka, tok III. řádu, délka toku 37,4 km, plocha povodí 132,5 km² (obojí na území ČR). Teče k jihu, přes Mařenice, Mařeničky a Kunratice u Cvikova.

V roce 2000 byla z Programu péče o krajinu obnovena vodní tůň zhruba ve střední části lokality. Finanční náklady činily 45 150,- Kč. V rákosině byla po vysekání rákosu a nivelaci vyhloubena nepravidelná tůň (plocha asi 300 m²). Hloubka se pohybuje od 0,15–1 m. Výkopek byl rozprostřen na nižší stranu lokality. Při terénních úpravách byl vytvořen pozvolný přechod břehů tůně do okolního terénu. Cílem tohoto opatření byla obnova vodní plochy jako biotopu na vodní prostředí vázaných rostlin a živočichů, zvýšení biodiverzity a retence vody. (Výroční zpráva 2000 Správy CHKO ČR).

Podle Quitta (Quitt 1971) se lokalita nachází v jednotce MT 7. Jedná se o inverzní polohu. Oblast Mařeniček je ve srážkově silně nadbytečné oblasti. Jak uvádí Sýkora (Sýkora 1987) „i pro relativně malé nadmořské výšky, např. okolo 400 m n. m. je možno kalkulovat průměrný srážkový úhrn okolo 1 000 mm ročně.“ Zkoumaná oblast je srážkově bohatá, roční úhrny srážek (v mm) včetně sněhových a průměrné roční teploty jsou uvedeny v tabulkách. Údaje poskytl Český hydrometeorologický ústav pobočka Ústí nad Labem - Kočkov. Naměřené údaje se týkají nejbližších srážkoměrných stanic v Kytlici a v Jablonném v Podještědí.

Tabulka č. 1: Roční průměrné úhrny srážek (mm)

Stanice/rok	1990	1991	1992	1993	Průměr 10 let
Kytlice	838	748	894	1077	906.2

Tabulka č. 2: Údaje o průměrné roční teplotě (°C)

Stanice/rok	1990	1991	1992	1993	Průměr
Jablonné v P.	8.4	7.2	8.5	5.9	7.5

Tabulka č. 3: Sněhové údaje – stanice Kytlice

Údaj/rok	1990	1991	1992	1993	Průměr
Počet dní větší nebo rovno 1 cm	48	52	75	104	70
Max. celk. sn. [cm]	25	26	21	43	29

Údaj „Počet dní větší nebo rovno 1 cm“ vyjadřuje počet dní se sněhovou pokrývkou větší než 1 cm. „Max. celk. sn. [cm]“ vyjadřuje max. výšku celkové sněhové pokrývky. Směr převládajících větrů je západní až severozápadní.

1.5. Botanická a zoologická charakteristika

Podle regionálně fyto geografického členění České republiky, viz Skalický in Hejný et Slavík (1988) patří přechodové rašeliniště Mařeničky do fyto geografické oblasti mezofytikum, fyto geografického obvodu Českomoravské mezofytikum, fyto geografického okresu 53. Podještědí, podokresu b – Ploučnické Podještědí. Podle rekonstrukční mapy potenciální vegetace, Mikyška et al. (1969), studované území náleží do svazu bikové bučiny (*Luzulo Fagion*). Višňák (1999) dále navrhuje pískovcový komplex nižšího stupně („*Pino-Fagetum*“): borové bučiny s dubem (*Pino-Fagetum*) v komplexu s acidofilními bučinami (*Luzulo-Fagetum*), borovými doubravami (*Vaccinio vitis-idaeae-Quercetum*) a reliktními bory (*Dicrano-Pinetum*). Podle mapy potenciální přirozené vegetace Višňák (1999) se v okolí nacházejí i dubové jedliny (*Abieti-Quercetum* s. l.) někdy s bukem, též v komplexu s mezotrofními dubovými bučinami. V nivě Svitávky uvádí potoční a pramenišní luhy a bažinaté olšiny: *Arunco sylvestris* – *Alnetum glutinosae*.

Zoogeograficky patří území do zóny listnatých lesů – zona nemorum Mařan. Z faunistického hlediska jsou zvláště významné plošně omezené mokřady. Tekoucí vody patří do pstruhového pásma.

Dle orientačního arachnologického průzkumu ze dne 27. 5. 1997 byla zjištěna standardní mokřadní arachnofauna s pravděpodobnými vůdčími druhy *Pardosa amentata*, *Pardosa lugubris*, *Pardosa pullata* a *Pirata hygrophilus*. Dalších 15 druhů svědčí o poměrné bohatosti druhového spektra. (Kůrka 1997, ústní sdělení). Byly zde nalezeny i vážky vázané svým výskytem na rašeliniště, např. *Leucorrhinia pectoralis* (ústní sdělení Waldhauser 2002).

V roce 1994 byly spatřeny v rákosině dva páry bramborníčka hnědého, pravděpodobně hnězdícího a ve vrbách tůňák šedý.

1.6. Zónování, ÚSES, biogeografické členění

Navrhované MCHÚ Mařeničky je umístěno v I. zóně, která zahrnuje nejcennější části přírody Lužických hor, a III. zóně. Podle Územního systému ekologické stability se jedná o lokální biocentrum číslo 173, jméno biocentra: „Louky pod hřbitovem“ Nad ním se nachází biocentrum č. 110, které se jmenuje „Nad soutokem“ a nalézá se v okolí kóty 441. Obě biocentra spojuje biokoridor K 163. Z biocentra č. 173 vychází biokoridor K 236.

Dle mapy biogeografických regionů České republiky se území nalézá v regionu 1.66 Lužickohorském (Culek ed. et al. 1995).

1.7. Management

Louky se kosí od roku 1999. Management vychází z doporučení Plánu péče o CHKO Lužické hory, (kosení biocenter). Pro navrhované MCHÚ přechodové rašeliniště Mařeničky bude platit nový plán péče, vytvořený pouze pro toto území. Višňák (1999) navrhuje u rašelinné březiny přísně konzervační režim s vyloučením jakýchkoliv zásahů a mokřadní lada doporučuje občas kosit.

V případě rákosin bude třeba zvážit jejich omezení. Doporučuji převedení rákosiny v západní části na extenzivní louku, (jedná se o sukcesní stádium luk) a ve východní části rákosinu ponechat jako hnízdiště některých vzácných druhů ptáků, vázaných na tento biotop.

2. METODIKA

Na lokalitě byl v letech 1999 a 2000 proveden floristický průzkum. Ke zpracování inventarizačního průzkumu byla použita „Metodika inventarizačního průzkumu chráněných území“, (Maršáková 1987). V práci je uveden abecedně seřazený seznam autorkou nalezených druhů v letech 1999 a 2000. Soupis vlastních nálezů je doplněn o nálezy dalších autorů z veškeré dostupné literatury např. R. Višňáka (1999) a T. Sýkory (1987) a zápisů z terénních pochůzek doplněný o starší údaje autorky. Ohrožené druhy obsažené ve vyhlášce ČNR č. 395/92 Sb. jsou doplněny o druhy uváděné v Holubově Červeném seznamu (Holub 1995) a zapsány zvlášť. Názvy rostlin jsou uvedeny podle Chrtka (1998).

3. SEZNAM ZJIŠTĚNÝCH TAXONŮ

Následující přehled je řazen dle schematu: (a) latinský název taxonu, (b) český název taxonu, (c) zkratka jména nálezce, (d) rok nálezu. Zkratky jmen nálezců: Marta Plánská (P), Tomáš Sýkora (S), Richard Višňák (V). Pokud byl taxon nalezen jedním autorem v různých letech, jsou uvedeny letopočty všech nálezů.

Acer platanoides L. – javor mléč, P, 1997, 2000, *Acer pseudoplatanus* L. – javor klen juv., P, 1999, 2000, *Acetosa pratensis* MILL. – kyseláč luční, P, 1999, 2000, *Acetosella multifida* (L.) Á. LOVE – šťovík menší, P, 1999, 2000, *Achillea millefolium* L. – řebříček obecný, P, 1999, 2000, *Achillea ptarmica* L. – řebříček bertrám, P, 1994, 2000, V, 1999, *Aegopodium podagraria* L. – bršlice kozí noha, P, 1999, 2000, *Agrostis capillaris* L. – psineček rozkladitý, S, 1987, P, 1997, 2000, *Ajuga reptans* L. – zběhovce plazivý, P, 1997, 2000, *Alchemilla monticola* Opiz – kontryhel pastvinný, P, 1999, 2000, *Alnus glutinosa* (L.) GAERTN. – olše lepkavá, S, 1987, P, 1997, 2000, *Alopecurus pratensis* L. – psárka luční, P, 1999, 2000, *Amoria hybrida* (L.) C. B. Presl – jetelovec švédský, P, 1999, *Anemonoides nemorosa* (L.) HOLUB – sasanka hajní, P, 1997, 2000, *Angelica sylvestris* L. – děhel lesní, S, 1987, P, 1997, 2000, V, 1999, *Anthoxanhum odoratum* L. – tomka vonná, P, 1997, 2000, *Anthriscus sylvestris* (L.) HOFFM. – kerblík lesní, P, 1999, 2000, *Arrhenatherum elatius* (L.) P. BEAUV. ex J. PRESL et C: PRESL – ovsík vyvýšený, P, 1999, 2000, *Avena fatua* L. – oves hluchý, P, 2000, *Avenella flexuosa* (L.) PARLAT. – metlička křivolaká, P, 1997, 2000, *Bellis perennis* L. – sedmikráska obecná, P, 1999, 2000, *Betula pendula* ROTH – břiza bělokorá, P, 1999, 2000, V, 1999, *Betula „petraea“* – pracovní název v pojetí Sýkory pro hybridogenní taxon vzniklý z druhů *B. pubescens* a *B. pendula*, S, 1987, *Betula pubescens* EHRH. – břiza pýřitá, S, 1987, P, 1997, 2000, V, 1999, *Briza media* L. – třeslice prostřední, P, 1994, 2000, V, 1999, *Calamagrostis villosa* (CHAIX ex VILL.) J. F. Gmel. – třtina chloupkatá, S, 1987, P, 1997, *Caltha palustris* subsp. *laeta* (SCHOTT, NYMAN et KOTSCHY) HEGI – blatouch bahenní horský, P, 1997, 2000, *Caltha palustris* L. – blatouch bahenní, V, 1999, *Campanula patula* L. – zvonek rozkladitý, P, 1999, 2000, *Campanula rotundifolia* L. – zvonek okrouhlolistý, P, 1999, 2000, *Cardamine amara* L. – řeřišnice hořká, P, 1997, 2000, *Cardamine pratensis* L. – řeřišnice luční, P, 1999, 2000, *Carex brizoides* L. – ostřice třeslicovitá, P, 1996, 2000, V, 1999, *Carex canescens* auct. non L. – ostřice šedavá, P, 1997, 2000,

Carex echinata MURRAY – ostřice ježatá, P, 1999, 2000, *Carex gracilis* CURTIS – ostřice štíhlá, P, 1996, 2000, *Carex hirta* L. – ostřice srstnatá, P, 1999, 2000, *Carex nigra* (L.) REICHARD – ostřice obecná, S, 1987, P, 1994, 2000, V, 1999, *Carex ovalis* GOOD. – ostřice zaječí, P, 1999, 2000, *Carex pallescens* L. – ostřice bledavá, P, 1999, 2000, *Carex panicea* L. – ostřice prosová, P, 1999, 2000, V, 1999, *Carex paniculata* L. – ostřice latnatá, P, 1994, 2000, *Carex rostrata* STOKES – ostřice zobánkatá, S, 1987, P, 1994, 2000, V, 1999, *Cerastium arvense* L. – rožec rolní, P, 1999, 2000, *Cerastium holosteoides* FRIES ampl. HYL. – rožec obecný, P, 1999, 2000, *Cirsium arvense* (L.) SCOP. – pcháč rolní, P, 1999, 2000, *Cirsium oleraceum* (L.) SCOP. – pcháč zelinný, P, 1999, 2000, V, 1999, *Cirsium palustre* (L.) SCOP. – pcháč bahenní, P, 1997, 2000, *Comarum palustre* L. – zábělník bahenní, Hromková, 1995, *Crepis paludosa* (L.) MOENCH – škarďa bahenní, S, 1987, P, 1997, 2000, V, 1999, *Dactylis glomerata* L. – srha laločnatá, P, 1999, 2000, *Dactylorhiza majalis* (RCHB.) P. F. HUNT et SUMMERH. – prstnatec májový, P, 1997, 2000, *Deschampsia cespitosa* (L.) P:BEAUV. – metlice trsnatá, P, 1999, 2000, *Drosera rotundifolia* L. – rosnatka okrouhlostá V, 1999, P, 2000, *Dryopteris carthusiana* (VILL.) H. P. FUCHS – kaprad' osténkatá, S, 1987, P, 1986, *Epilobium palustre* L. – vrbovka bahenní, P, 1999, 2000, V, 1999, *Epilobium parviflorum* SCHREB. – vrbovka malokvětá, S, 1987, P, 2000, *Equisetum fluviatile* L. – přeslička poříční, P, 1996, 2000, *Equisetum palustre* L. – přeslička bahenní, P, 1997, 2000, V, 1999, *Equisetum sylvaticum* L. – přeslička lesní, S, 1987, P, 1999, 2000, *Eriophorum angustifolium* HONCK. – suchopýr úzkolistý, P, 1999, 2000, V, 1999, *Eriophorum vaginatum* L. – suchopýr pochvatý, P, 1997, 2000, *Fagus sylvatica* L. – buk lesní juv., P, 1997, 2000, *Festuca pratensis* HUDS. – kostřava luční, P, 1999, 2000, *Festuca rubra* L. – kostřava červená, P, 1999, 2000, *Ficaria bulbifera* (MARSDEN – JONES) HOLUB – orsej jarní, P, 1996, *Filipendula ulmaria* (L.) MAXIM. – tužebník jilmový, P, 1997, 2000, V, 1999, *Frangula alnus* MILL. – krušina olšová, S, 1987, P, 1997, 2000, *Fraxinus excelsior* L. – jasan ztepilý, P, 1997, 2000, *Galeopsis tetrahit* L. – konopice polní, P, 1994, 1999, *Galeopsis bifida* Boenn. – konopice dvouklaná, P, 2000, V, 1999, *Galium mollugo* L. – svízel povázka, P, 1999, 2000, *Galium palustre* L. – svízel bahenní, P, 1997, 1999, V, 1999, *Galium uliginosum* L. – svízel močálový, P, 1996, 2000, S, 1987, V, 1999, *Geranium palustre* L. – kakost bahenní, P, 1996, 2000, *Glyceria fluitans* (L.) R. BROWN – zblochan vzplývavý, P, 1999, 2000, *Holcus lanatus* L. – medyněk vlnatý, P, 1997,

2000, *Holcus mollis* L. – medyněk měkký, V, 1999, P, 2000, *Hylotelephium julianum* (BOREAU) GRULICH – rozchodníkovec křovištní, P, 1999, 2000, *Hypericum maculatum* CRANTZ – třezalka skvrnitá, P, 1999, 2000, *Hypericum perforatum* L. – třezalka tečkovaná, P, 1999, 2000, *Hypochaeris radicata* L. – prasetník kořenatý, P, 1999, 2000, *Chrysaspis campestris* (SCHREB in STURM) DESV. – dětel ladní, P, 1999, 2000, *Juncus acutiflorus* EHRH. ex HOFFM. – sítina ostrokvětá, S, 1987, P, 1998, 2000, V, 1999, *Juncus articulatus* L. – sítina článkovaná, P, 1994, 2000, *Juncus bufonius* L. – sítina žabí, S, 1987, P, 1997, 2000, *Juncus conglomeratus* L. – sítina klubkatá, P, 1999, 2000, V, 1999, *Juncus effusus* L. – sítina rozkladitá, P, 1999, 2000, V, 1999, *Juncus filiformis* L. – sítina nitkovitá, P, 1999, 2000, *Knautia arvensis* (L.) COULTER – chrastavec rolní, P, 1999, 2000, *Lathyrus pratensis* L. – hrachor luční, P, 1994, 2000, *Leontodon hispidus* L. – pampeliška srstnatá, P, 1999, 2000, *Leucanthemum vulgare* LAM. – kopretina bílá, P, 1999, 2000, *Lotus uliginosus* SCHKUHR – štirovník bažinný, S, 1987, P, 1999, 2000, V, 1999, *Lycopus europaeus* L. – karbinec evropský, P, 1994, 2000, *Lychnis flosculi* L. – kohoutek luční, P, 1996, 2000, *Lysimachia nemorum* L. – vrbina hajní, P, 1996, 2000, *Lysimachia nummularia* L. – vrbina penízková, P, 1999, 2000, *Lysimachia vulgaris* L. – vrbina obecná, P, 1997, 2000, V, 1999, *Lythrum salicaria* L. – kyprej obecný, P, 1996, 2000, V, 1999, *Luzula campestris* (L.) DC. – bika ladní, P, 1999, 2000, *Maianthemum bifolium* (L.) F.W. SCHMIDT – pstroček dvoulistý, P, 1999, 2000, *Molinia caerulea* (L.) MOENCH – bezkolenec modrý, S, 1987, P, 1994, 2000, V, 1999, *Myosotis nemorosa* BESSER – pomněnka hajní, P, 1999, 2000, *Myosotis palustris* (L.) TORNARDER – pomněnka bahenní, P, 1997, *Nardus stricta* L. – smilka tuhá, P, 1999, 2000, *Oxycoccus palustris* PERS. – klikva bahenní, S, 1987, P, 1996, 2000, V, 1999, *Padus avium* MILL. – střemcha obecná, P, 1997, 2000, *Phleum pratense* L. – bojínek luční, P, 1999, *Phragmites australis* (CAV.) TRIN. ex STEUDEL – rákos obecný, P, 1994, 2000, V, 1999, *Pilosella officinarum* F. W. SCHULTZ et SCH. BIP. – chlupáček obecný, P, 1999, 2000, *Pimpinella major* (L.) HUDS. – bedrník větší, P, 1996, 2000, *Pimpinella saxifraga* L. – bedrník obecný, P, 1999, 2000, *Pinus sylvestris* L. – borovice lesní, S, 1987, P, 1999, 2000, *Plantago lanceolata* L. – jitrocel kopinatý, P, 1999, 2000, *Poa pratensis* L. – lipnice luční, P, 1999, 2000, *Poa trivialis* L. – lipnice obecná, P, 1999, 2000, *Populus tremula* L. – topol osika, P, 1999, 2000, *Potentilla erecta* (L.) RÄUSCHEL – mochna nátržník, P, 1997, 2000, V, 1999, *Quercus*

petraea (MATTUSCHKA) LIEBL. – dub zimní, P, 1999, 2000, *Quercus robur* L. – dub letní, P, 1999, 2000, *Ranunculus acris* L. – pryskyřník prudký, P, 1999, 2000, *Ranunculus auricomus* L. – pryskyřník zlatožlutý, P, 1996, 2000, *Ranunculus flammula* L. – pryskyřník plamének, P, 1996, 2000, *Ranunculus repens* L. – pryskyřník plazivý, P, 1996, 2000, *Rhinanthus alectorolophus* (SCOP.) POLLICH – kokrhel luštinec, P, 1999, 2000, *Rubus idaeus* L. – maliník obecný, P, 1997, 2000, *Rubus caesius* L. – ostružiník sivý, P, 1999, 2000, *Rumex obtusifolius* L. – šťovík tupolistý, P, 1999, 2000, *Salix aurita* L. – vrba ušatá, S, 1987, P, 1999, 2000, V, 1999, *Salix caprea* L. – vrba jíva, P, 1997, 2000, *Salix cinerea* L. – vrba popelavá, S, 1987, P, 1999, 2000, V, 1999, *Sanguisorba officinalis* L. – krvavec toten, P, 1996, 2000, *Scirpus sylvaticus* L. – skřípina lesní, P, 1999, 2000, V, 1999, *Senecio ovatus* (GAERTN., B. MEY. et SCHERB.) WILLD. – starček vejčitý, P, 1997, 2000, *Sorbus aucuparia* L. – jeřáb ptačí, P, 1999, 2000, *Stellaria graminea* L. – ptačinec trávovitý, P, 1999, 2000, *Stellaria uliginosa* MURRAY – ptačinec mokřadní, P, 1994, 2000, *Succisa pratensis* MOENCH – čertkus luční, P, 1994, 2000, *Symphoricarpos albus* (L.) BLAKE – pámelník bílý, P, 1999, 2000, *Tanacetum vulgare* L. – vratič obecný, P, 1999, 2000, *Tilia cordata* MILL. – lípa malolistá, P, 1999, 2000, *Trisetum flavescens* (L.) P. BEAUV. – trojštět žlutavý, P, 1999, 2000, *Typha latifolia* L. – orobinec širolistý, S, 1987, P, 1997, 2000, V, 1999, *Urtica dioica* L. – kopřiva dvoudomá, P, 1999, 2000, *Vaccinium myrtillus* L. – borůvka černá, P, 1997, 2000, *Valeriana dioica* L. – kozlík dvoudomý, P, 1997, 2000, *Veronica chamaedrys* L. – rozrazil rezeckvítek, P, 1999, 2000, *Veronica officinalis* L. – rozrazil lékařský, P, 1999, 2000, *Vicia cracca* L. – vikev ptačí, P, 1999, 2000, *Viola palustris* L. – violka bahenní, S, 1987, P, 1997, 2000, V, 1999.

Ohrožené druhy naší flóry (C3) obsažené v Červeném seznamu ohrožené květeny ČR, návrh druhé verze HOLUB (1995), nalezené na studované lokalitě:

Sítina ostrokvětá (*Juncus acutiflorus*), zábělník bahenní (*Comarum palustre*), kozlík dvoudomý (*Valeriana dioica*).

Druhy silně ohrožené a ohrožené (SO, O) uvedené v příloze č. II vyhlášky MŽP ČR č. 395/92 Sb. ČR, (viz PLÁNSKÁ et HONCŮ 1996): Rosnatka okrouhlolistá (*Drosera rotundifolia*) SO, klikva bahenní (*Oxycoccus palustris*) O, prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*) O.

4. GEBOTANICKÁ CHARAKTERISTIKA

Vzhledem k časovým možnostem jsem v letech 1999 a 2000 neprováděla geobotanický výzkum, a proto jsem pro geobotanickou charakteristiku použila výsledky Sýkory (Sýkora 1987) a Višňáka (Višňák 1999).

Podle Sýkory (1987) je na loukách zastoupen svaz *Molinion*, dále *Calthion* s asociacemi *Cirsio-Filipenduletum*, *Scirpetum sylvatici*, *Angelico-Cirsietum oleracei*. Svaz *Molinion* je zastoupen asociací *Junco-Molinietum*. Jako typické společenstvo v území zaznamenal *Crepido-Juncetum acutiflori*. Podle Sýkory (1987) je ráz vegetace území určován přítomností horských prvků např. *Calamagrostis villosa*, dále jsou zde zastoupeny druhy charakteristické pro mokré louky např. *Lotus uliginosus*, *Viola palustris* a druhy vázané na rašelinná stanoviště *Oxycoccus palustris*. Zajímavé jsou březové lesy s *Betula pubescens*. Sýkora (1987) uvádí fytoocenologický snímek as. *Betuletum pubescentis*, dokládající vzácná lesní společenstva na rašelinách. Podle něho jsou podobné lesíky s *Betula pubescens* známy z úpatí Ještědu, jedné lokality na Šluknovsku a malých plošek např. na Břehyni a Hamerském rybníku.

Podle Višňáka (1999) je rašeliníková smrčina (as. *Sphagno-Piceetum*) typicky vyvinuta hlavně na přechodové rašelině v Mařeničkách. Dále uvádí, že se v Mařeničkách jedná o výrazné přechodové rašelině, v Lužických horách ojedinělé svého druhu. Další společenstva zaznamenal v mladé náletové březině, společenstva převážně z okruhu sv. *Sphagno recurvi-Caricion canescentis*. Od západu uvádí spol. s *Carex rostrata* – nevyhraněný typ blízký sv. *Calthion*, s přechody do as. *Lysimachio vulgaris-Filipenduletum*; as. *Crepido-Juncetum acutiflori* – velmi rozsáhlé porosty, přesahující i na levý břeh potoka, na rašelině přecházejí do typu *Junco acutiflori-Sphagnetum* prov.; as. *Scirpo-Caricetum brizoidis* – rozsáhlé porosty rel. sušších stanovišť, místy s *Molinia coerulea* a *Galeopsis bifida* a spol. *Phragmites australis* /non as. *Phragmitetum communis*! – dominantní společenstvo, druhově velmi chudý porost na nepříliš mokré půdě, s tendencí dalšího šíření, mj. do porostů s *Vignea brizoides*; „pasekové“ typy s *Galeopsis bifida*, *Holcus mollis*, *Rubus fruticosus* agg. aj. V rašelinné březině uvádí Višňák (1999) při jejím obvodu časté porosty as. *Junco acutiflori-Sphagnetum* prov., uvnitř březiny se střídají následující společenstva: as. *Crepido-Juncetum acutiflori*, as. *Lysimachio vulgaris-Filipenduletum*, spol. *Carex rostrata*, velmi primitivní společenstvo, as. *Juncetum effusi*; spol. *Phragmites australis* – velmi rozsáhlý, zcela dominující porost, který zasahuje až k východnímu okraji biocentra. Kromě těchto společenstev udává při jižním okraji biocentra remízek – hlouček

bříz a borovic s pláštěm vzrostlých keřových vrb – *Salix aurita* (dom.) a *Salix cinerea*.

5. ZÁVĚR

Při inventarizačním průzkumu lokality bylo nalezeno celkem 149 druhů rostlin, z toho 3 druhy uvedené v Holubově Červeném seznamu, 1 druh silně ohrožený a 2 druhy ohrožené.

Nejcennější částí studované lokality je přechodové rašeliniště s hojným výskytem *Oxycoccus palustris* a poměrně častou *Drosera rotundifolia*. Pro Lužické hory to je velmi cenné ojedinělé území. Zajímavá jsou okolní mokřadní lada, zejména porosty s as. *Crepido-Juncetum acutiflori*, pro Lužické hory typickou. Pozornost si zaslouží i poměrně hojný výskyt prstnatce májového (*Dactylorhiza majalis*) na mokré louce poblíž obydlí a cesty. Dvě rozsáhlé rákosiny, zřejmě se jedná o pokročilé sukcesní stádium mokřých luk, mají význam pro hnízdění chráněných druhů ptáků, např. (bramborníček hnědý). Nicméně je třeba uvážit, zda plochu rákosin nebude nutno omezit. Některá místa jsou vyvýšená a sušší s lučními druhy.

Již Dittrich (1933) se zmiňuje ve své práci o údolním vrchovišti v Lužických horách pod kostelem v Mařeničkách jako o významné lokalitě s *Eriophorum vaginatum* a *Betula pubescens*.

Rovněž Sýkora (1987) se zmiňuje o značné přírodovědecké hodnotě celé lokality. Začátek vývoje relativně mocného rašelinného ložiska klade do posledního výrazného období s chladným počasím. Podle Sýkory (1987) se jedná o typ údolního, původně přechodového rašeliniště, později v centrech vrchoviště se zcela ukončeným vývojem.

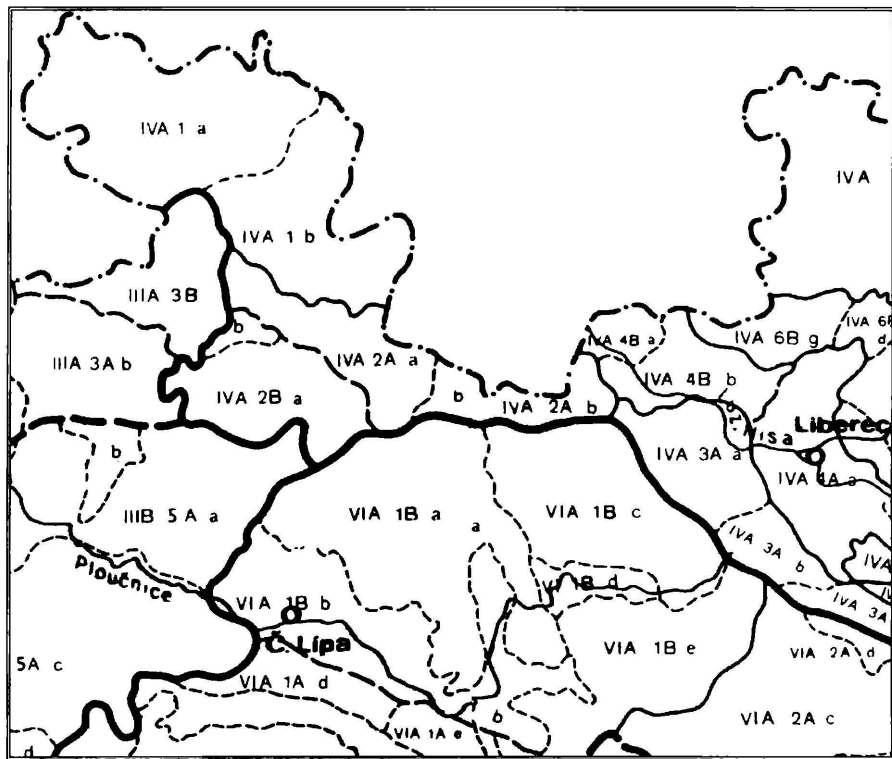
Višňák (1999) považuje přechodové rašeliniště za nejcennější část biocentra, která si zasluhuje odpovídající ochranu.

Plocha navrhovaného maloplošného chráněného území odpovídá zhruba ploše lokálního biocentra č 173 „Louky pod hřbitovem“, přičemž některé méně hodnotné biotopy by zřejmě tvořily jeho ochranné pásmo.

Jedná se v Lužických horách o ojedinělý výskyt údolního převážně přechodového rašeliniště. Taková lokalita si zaslouží zvláštní ochranu, a proto podávám tento návrh na její vyhlášení jako maloplošného chráněného území (přínejmenším jako přírodní památky). Zároveň s vyhlášením je nutné vypracovat plán péče a kromě managementu je třeba provádět i pravidelný monitoring. Na lokalitě je třeba provést i palinologický výzkum a podrobnější výzkum ornitologický, případně i v dalších přírodovědných oborech.

LITERATURA

- Culek, M. (editor) a kol., 1996: Biogeografické členění České republiky. Enigma, Praha, 1996.
- Demek, J. (editor) a kol., 1987: Hory a nížiny. Academia, Praha, 1987.
- Dittrich, J., 1933: Die Moore Nordostböhmen. Sebastianberg.
- Dostál, J., 1989: Nová květena ČSSR. 1.–2. díl, Academia, Praha.
- Geologická mapa ČSSR 1: 200 000, list Děčín – Görlitz
- Hejtný, S. – Slavík, B. [eds.] et al., 1988–1995: Květena ČSR. Vol. 1–6. Academia, Praha.
- Holub J. [ed.], 1995: Červený seznam ohrožené květeny ČR, návrh 2. verze. Ms., pracovní materiál konference ČBS, Praha.
- Honců, M. et Plánská, M., 1996: Chráněné rostliny Lužických hor. Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska, Česká Lípa, 4: 235–241.
- Hraško, J. et al., 1991: Morfogenetický klasifikačný systém pód ČSFR. 2. vyd., Výzk. Ústav Pód. Úrod., Bratislava.
- Mapa regionálně fyto geografického členění ČSR, 1987, Academia, Praha.
- Maršáková, M. et al., 1987: Metodika inventarizačního průzkumu chráněných území, Praha.
- Mikyška, R. et al., 1968–1972: Geobotanická mapa ČSSR. 1. České země. In: Vegetace ČSSR, ser. A, 2 1–204, Academia, Praha.
- Moravec, J. et al., 1995: Rostlinná společenstva České republiky a jejich ohrožení. 2. ed. – Severočes. Přír., Litoměřice, suppl. 1/1995.
- Neuhäuslová, Z. et al., 1998: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky (1:500 000). Academia, Praha.
- Novák, P. [red.], 1993: Syntetická půdní mapa České republiky (1 200 000). List A - 3 Liberec. – Výzk. Úst. Meliorací a Ochr. Půdy, Praha.
- Quitt, E., 1971: Klimatické oblasti Československa. – Studia geographica, Brno, GÚ ČSAV, 16 7–20.
- Skalický, V., 1989: Regionálně fyto geografické členění ČSR. In: Květena ČSR, 1. díl. Praha.
- Sýkora, T. et Slásková, M., 1987: Zpráva o přírodovědecké a ochranné hodnotě lokalit navržených k odvodnění v okolí obce Mařeničky v chráněné krajinné oblasti Lužické hory. Ms., Liberec, 1987.
- Územní průmět významných prvků krajiny, grafická a textová část, Terplan, 1972, Praha.
- Višňák, R., 1999: Revize ÚSES na území CHKO Lužické hory. Ms., Správa CHKO Lužické hory.
- Vyhláška MŽP ČR č. 395/92 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona ČNR č. 114/92 SB., o ochraně přírody a krajiny.
- Výroční zpráva 2000 Správy CHKO ČR.
- Zákon ČNR č. 114/92 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

RESUMÉ

Erkundung zur Bestandsaufnahme des zur Ausweisung als Naturdenkmal (PP) vorgeschlagenen Übergangsmoores Mařeničky (Mergtal)

Marta Plánská

Die erkundete Lokalität mit Torfmoor, nassen Wiesen und anliegenden Biotopen in Mařeničky (Mergtal) unterhalb des Friedhofes wurde als ein naturwissenschaftlich interessantes Gebiet identifiziert. Es wurden hier sowohl gefährdete (*Drosera rotundifolia*, *Dactylorhiza majalis*, *Oxycoccus palustris*) als auch in der roten Liste angeführte (*Juncus acutiflorus*, *Valeriana dioica*, *Comarum palustre*) Pflanzenarten und einige gefährdete Pflanzenassoziationen (*Crepido-Junceti acutiflori*) festgestellt. Ausserdem sind hier geschützte Vogelarten (Braunkehlchen und Raubwürger) und von den Insekten einige seltene Libellen (*Leucorrhinia pectoralis*) festgestellt worden. Es lebt hier ein ganze Reihe von Pflanzen und Tieren, die in ihrem Vorkommen an Torfmoore oder nasse Wiesen gebunden sind.

MATERIÁL

POZŮSTATKY MOROVÉHO HŘBITOVA NA NÁMĚSTÍ MÍRU V NOVÉM BORU

Vladislav Jindra – Vladimír Peša - Miluše Dobisíková

V březnu 2001 překvapil novoborskou veřejnost opakovaný nález částí lidských kosterních pozůstatků u budovy Základní školy na náměstí Míru nedaleko od městského chrámu. Archeologické zdokumentování nálezu provedl ve dnech 15. a 20. března 2001 Vladimír Peša a jejich antropologické zhodnocení Miluše Dobisíková z Národního muzea, o jejíž výsledky se opírá i archivní zpracování provedené Vladislavem Jindrou. Protože výskyt lidských kostí na této lokalitě není věcí neznámou, cílem tohoto článku je shrnout a upřesnit dosud známé údaje o místě nálezu i o osobách, které zde byly pohřbeny.

Historie arnultovického morového hřbitova

Území dnešního náměstí Míru patřilo původně ke katastru obce Arnultovice^{1/} a zahrnovalo v jihovýchodní části další lesnaté pozemky, sousedící s bývalým samostatným dvorcem „Raskovským“,^{2/} jehož zánik spadá do let třicetileté války. Podle vlastivědce a borského kronikáře Karla Würfela, znalce zdejších poměrů, bylo značně členité a arnultovičtí sedláci je využívali jako mrchoviště pro uhynulá hospodářská zvířata.^{3/} To dokazuje i množství zvířecích kostí, nalézáných často při výkopových pracích v této části plochy, a o příměsi zvířecích kostí se rovněž zmiňuje antropologické hodnocení v hrobě číslo 2.

Nález lidských ostatků byl zaznamenán již dříve. Ten současný byl v pořadí nejméně třetí a zachytil již jen zlomky toho, co uniklo z výkopových prací dřívějších. O prvním velkém nálezu se zmiňuje ve svých zápiscích již uvedený kronikář Würfel v letech 1886–87, kdy při přestavbě bývalého jednopatrového piaristického kolegia na třípodlažní budovu byla vykopána celá zachovalá ženská kostra spolu s kostmi

dalšími a z popudu tehdejšího borského duchovního pátera Watziny uložena v malé dřevěné rakvi na bývalém městském hřbitově.^{4/} Podruhé se narazilo na téměř místě na větší množství lidských kostí v roce 1926 při hloubení teplovodu do protějšího chrámu, který byl v čase bohoslužeb vyhříván několika tělesy ústředního topení.^{5/} O existenci lidského pohřebiště museli mít ostatně povědomost i stavitelé piaristického kolegia v letech 1763–65,^{6/} kteří tu kopali základy budovy, ale nezanechali o tom žádné písemné svědectví.

Celou záležitost uvedl na pravou míru opět Karel Würfel, když při studiu sloupských farních matrik ve dvacátých a třicátých letech minulého století, zaměřeném zejména na borskou populaci od vzniku osady do roku 1850, narazil i na zápisy týkající se osob pohřbených mimo posvěcenou půdu farního kostela ve Sloupu právě na arnultovickém mrchovišti. Jednalo se o oběti epidemie z roku 1684, při níž tu od 6. srpna do 14. září bylo pohřbeno 14 osob, a to jmenovitě

- 6. srpna Georg, syn Geoga Rascheho ve stáří 3 let 25 týdnů
- 8. srpna Dorothea, dcera Christoha Raschela – 26 týdnů
- 11. srpna Tobias, syn Christoha Görnera – 3 roky 40 týdnů
- 14. srpna Anna, žena Jacoba Gürtlera – 50 let
- 15. srpna Dorothea, dcera Geoga Bredschneidera – 5 let 30 týdnů
- 21. srpna Christoph, syn Michaela Wernera – 1 rok 40 týdnů
- 21. srpna Anna, žena Geoga Bredschneidera – 64 let
- 23. srpna dvojčata Václav a Dorothea, děti Christoha Grusseho – 6 let 15 t.
- 24. srpna Christina, dcera Geoga Grussmanna – 34 týdnů
- 25. srpna Christoph, syn Hanse Storma – 5 let 14 týdnů
- 25. srpna Anna, žena Mathesa Oppitze – 36 let
- 31. srpna Anna, žena Michaela Wernera – 69 let a
- 14. září Eva, dcera Geoga Wernera – 1 rok 40 týdnů

Pohřbeny zde byly tedy čtyři dospělé ženské osoby ve věku od 36 do 69 let, pět chlapců od dvou do šesti a půl let a pět dívek od půl roku do šesti let. Jednalo se o hřbitov nouzový, který podle lidového obyčeje pojmenovali „morovým“ Přes nízké medicínské znalosti obyvatelstva však tehdejší sloupský farář správně poznamenal, že se v těchto případech jednalo o epidemii úplavice, při níž v celé farnosti zemřelo celkem 24 osob („an dyhsenteria 24 gestorben Kinder und Erwachsene“).^{7/} Tato přenosná nemoc, jejíž výskyt ve formě epidemie postihl evropský kontinent zejména v letech 1668 a 1672,^{8/} zde tehdy lokálně doznívala

a její průběh dokázal přesně určit pouze fundovaný lékař. Přítomnost takové osoby na sloupském panství je bezpečně prokázána. Lékař Christian Fräntzel žil tehdy v obci Chomouty a roku 1683 (8. května) se tu jako vdovec ženil s vdovou Justinou Ebertovou.^{9/} Ten mohl rozeznat úplavici od moru, jehož výskyt byl v celých severních Čechách roku 1680 ve velkém měřítku zaznamenán.

Stanovit podle antropologických údajů osoby, kterým právě nalezené ostatky náležely, není snadnou záležitostí. Připojme k tomu navíc tu skutečnost, že na rozdíl od antropologického určení tu nebyla pohřbena žádná z osob juvenilního věku (hrob č. 1 – věk 15 až 19 let; hrob č. 3 – 14 až 19 let) ani žádné dítě ve věku okolo 10 let (hroby č. 2 a 5), a začneme pochybovat o pravdivosti či úplnosti matričních záznamů. Z dospělých žen, které zemřely mezi 30 až 50 lety, by se zjištěné údaje mohly týkat ženy jediné, a to šestatřicetileté Anny Oppitzové (v krajním případě i padesátileté Anny Gürtlerové). Je ovšem možné (a další nálezy tomu nasvědčují), že na arnultovický nouzový hřbitov byly uloženy nejen všechny oběti této epidemie z celé farnosti, ale možná i neznámé oběti z předchozí morové rány roku 1680, popřípadě i další z okruhu sebevrahů. O nich se matrikářské zápisy v této době zmiňují jen vzácně.

Novoborský záchranný výzkum, který přes svou preciznost vnesl do městské historie spíše řadu nových otazníků, prokázal jednu mnohem důležitější skutečnost: že totiž zřízení tolik potřebného archeologického pracoviště v České Lípě je významným a nepostradatelným krokem ke zkvalitnění regionální odborné historické práce.

Výsledky archeologického výzkumu pohřebiště

Záchranný výzkum při příležitosti stavebních úprav základní školy na náměstí Míru poprvé umožnil odborně sledovat původní historický terén v prostoru dnešního středu Nového Boru. Odkrývání suterénního zdiva u západní fasády školy probíhalo postupně směrem od severu k jihu a odhalilo terén do hloubky 3 m pod úroveň náměstí (**obr. 1**). Při hloubení jižní třetiny délky výkopu pracovníci narazili na lidské kosti a nález byl ohlášen archeologickému pracovišti OVM v České Lípě.

Nejsvrchnější pozůstatky rozrušených hrobů se nacházely pod žlutohnědým nesourodým pískem v hloubce 140 cm ve vrstvě bělošedého písku, který přecházel pod hrobovým horizontem do písku bělavého (**obr. 2A**). Odkrytá plocha na dně výkopu měla rozměry 1,9 x 2,1 m, v jihovýchodním rohu byl ponechán blok umožňující výstup z jámy.

Všechny zachované pohřby byly velmi fragmentární a obsahovaly pouze části lidských koster. Pohřeb č. 1 byl částečně odstraněn a teprve objevení kostí na pásovém přepravníku vyvolalo zastavení stavebních prací. Podle označeného místa, odkud pocházel materiál s lidskými kostmi, je možné k tomuto pohřbu přiřadit fragment páteře zdokumentovaný *in situ*. Ve vzdálenosti 1 m byly pozůstatky pohřbu č. 2 a v superpozici pod pohřbem 1 se nacházela spodní část trupu a dolních končetin pohřbu č. 3. V sypké písčité vrstvě se neobjevily žádné náznaky hrobových jam nebo jiných indicií, objasňujících původní uložení pohřbů. Kromě lidských pozůstatků se u pohřbů 1 a 2 nacházelo několik železných hřebíků se zbytky příkorodovaného dřeva a u pohřbu č. 1 – nejspíše jako intruze – 2 zlomky skla. Vrstva v úrovni pohřbů obsahovala menší zlomky novověkých nádob i kachlů se zelenou a tmavě žíhanou okrovou polevou.

Druhý hrobový horizont se objevil v hloubce okolo 180 cm (**obr. 2B**). Dno výkopu se v této úrovni zvětšilo na 2,0 x 2,2 m po zarovnání stěn a zřícení severní přepážky. Plocha byla začištěna až na skalní podloží, které stoupalo směrem k jihu – tedy k městskému chrámu, postavenému na jednom z pískovcových pahorků v areálu dnešního města. V pískovcové skále byly vymodelovány 2 oválné zahloubeniny ve směru SSV – JJZ, které obsahovaly fragmenty pohřbů č. 4 a 5. Lidské pozůstatky se nacházely zčásti ve vrstvě žlutohnědého, slabě jílovitého písku, zčásti ve spodní vrstvě bělošedého písku, nasedajícího na zvětralý skalní podklad. Tyto pohřby byly zcela rozrušeny, bez náznaků anatomického uložení, a obsahovaly rovněž železné hřebíky. Oválné zahloubeniny mohou být hrobovými jámami. Zajímavá byla situace pohřbu č. 4, jehož hrobová jáma zacházela pod základové zdivo budovy (**obr. 2B**).

Ze zjištěných poznatků se nabízí následující rekonstrukce nálezové situace. Na sledovaném místě byly pohřby uloženy ve dvou hlavních etapách. Pohřební horizont odpovídá sypkému bělošedému písku, který je v obou případech překryt nesourodou vrstvou žlutohnědého slabě jílovitého písku. Nejstarší pohřby (č. 4 a 5) jsou mírně zapuštěny do zvětralé pískovcové skály a jsou silně rozrušeny stavebním horizontem s příměsí úlomků cihel, novověké keramiky a střešní krytiny. Tento horizont výškově odpovídá podložení nejspodnější řady kvádrů základového zdiva piaristického kolegia a dokládá, že nejstarší část pohřebiště byla poničena v průběhu výstavby této budovy. Pohřbívání bylo obnoveno i v pozdějším období, a to v delším časovém rozpětí, jak dokládá superpozice hrobů č. 1 a 3. Pohřby byly uloženy pravděpodobně

v dřevěných rakvích bez milodarů, kontrolní průzkum nálezové vrstvy detektorem kovů nepřinesl mimo hřebíky žádné jiné nálezy.^{10/}

Antropologické zhodnocení pohřbených ostatků

Do antropologického oddělení Národního muzea byly v roce 2001 Okresním vlastivědným muzeem v České Lípě dodány k odbornému zpracování kosterní pozůstatky, které byly vyzdvihnuty ze zrušeného morového hřbitova v Novém Boru. Kostí byly umyty, dle možností rekonstruovány a antropologicky zhodnoceny.

Nález je z větší části představován zlomkovitými kostmi s abradovaným povrchem, lebky byly v lepším stavu než postkranialní skelety. Zachovalost koster je označena pro lebku (L), pro postkranialní partii (P) se značením od 0, kdy kosti chybí, do +++, kdy jsou kompletně měřitelné. Získané rozměry jsou uváděny v mm.

Soupis hrobů

číslo hrobu	pohlaví	věk	robusticita	zachovalost	zvláštnosti
1	?	juvenis (15–19 let)	střední – robustní	L++, P+	foramen Huschke, cribra orbitalia, proc. supracondylaris, příměs kostí další osoby
2	?	infans II (okolo 10 let)		L++, P+	příměs zvířecích kostí
3	?	juvenis (14–19 let)	středně robustní	L0, P+	
4	? (žena?)	dospělý (adultus – matorus, 30–50 let?)	gracilní	L++, P+	příměs lebečních kostí další osoby a dolní čelisti malého dítěte, zvířecí kosti, keramika
5	?	infans II nebo juvenis		L++, P0	foramen Huschke, cribra orbitalia, sulcus frontalis

V pěti odkrytých hrobech byly nalezeny pozůstatky jedné dospělé a čtyř nedospělých osob. Kromě nich byly rozeznány i zlomky kostí osob dalších, a to v hrobě č. 1 nejspíše dospělé osoby a v hrobě č. 4 buď osoby dospělé nebo dospívající a 3–4letého dítěte. Tyto kosti bereme jako příměsi. Vedle lidských kostí jsme našli i kosti zvířecí (hrob č. 2 a 4).

Na žádném z kosterních pozůstatků jsme nenalezli dostatečné znaky k tomu, abychom se mohli spolehlivě vyjádřit k jejich pohlaví. Ve čtyřech

z pěti hrobů byly pohřbeny nedospělé osoby, u kterých ještě nejsou pohlavní znaky dostatečně diferencovány, u jediného dospělého (hrob č. 4) byly kosti natolik poškozené a fragmentární, že stanovit pohlavní diagnózu také nebylo možné. Můžeme pouze říci, že bychom se spíše přikláněli k pohlaví ženskému než mužskému. U zlomku pánevní kosti z hrobu č. 1 bychom mohli uvažovat o mužském pohlaví. Protože se však v tomto v hrobě nacházely pozůstatky dvou osob a kosti byly velmi poškozené, je těžké spolehlivě rozhodnout, zda patří k hlavnímu nálezu nebo k příměsi.

Zajímavý byl nález foramen Huschke u dvou lebek. Foramen Huschke je stádium ve vývoji oblasti zevního zvukovodu a normálně je nacházíme maximálně do 5. roku života. Pokud přetrvává přes tento věk, řadíme je mezi tzv. epigenetické znaky, u kterých předpokládáme určitý stupeň dědičnosti. Z dalších anatomických zajímavostí můžeme upozornit ještě na dvojitý hrot levého bradavčitého výběžku lebky z hrobu č. 2.

K patologickým nálezům na kostech můžeme počítat přítomnost porézní kosti ve stropu očníce (cribra orbitalia) v hrobech č. 1 a 5. Tento stav bývá spojován s anémií z nedostatku železa. Jiné chorobné změny, nebo stopy po zhojených poraněních, jsme nezjistili. Snad by mohlo pouze stát za zmínku, že u nedospělé osoby v hrobě č. 1 již došlo během života ke ztrátě jedné stoličky.

Popis jednotlivých hrobů

Hrob č. 1

Lebka z hrobu č. 1 byla poškozená a postmortálně deformovaná. Ve stropu jejích očnic jsme našli pórovitou strukturu kosti – cribra orbitalia a v partii pod ústím zevního zvukovodu na obou stranách varietu, otvor – foramen Huschke. Z horní čelisti se zachovala její pravá polovina, ve které byly přítomny, kromě postmortálně ztraceného středního řezáku i všechny zuby; třetí stolička (18) neměla dokončenou mineralizaci kořene. Dokončená mineralizace není ani u třetích stoliček dolní čelisti (38, 48). V dolní čelisti chybí postmortálně dva třenové zuby (35, 45) a intravitálně první levá stolička (36).

Postkraniální skelet, který je většinou gracilní stavby, obsahoval pouze část těla po pánevní kosti, kostra dolních končetin nebyla vůbec přítomna. Z osového skeletu jsme našli čtyři krční obratle bez apofyzárních prstenců, podobné zlomky tří hrudních obratlů, zlomky 4. a 5. bederního obratle a zlomky křížové kosti, rovněž bez apofyzárního prstence na prvním křížovém obratli. Prsní kost se nedochovala, z žeber

zůstaly pouze zlomky. Pletenec horních končetin byl zastoupen zlomkem gracilní levé klíční kosti a zlomkem spíše robustní lopatky, která nemá přirostlé apofýzové jádro krkavčitého výběžku. Pažní kosti mají oba konce poškozené, na horních je patrné, že nebyly přirostlé hlavice, dolní nelze hodnotit. Na pravé pažní kosti byl pravděpodobně vyvinut výběžek (proc. supracondylaris), který je spojován se zvýšeným používáním končetiny. Z předloktí se zachoval zlomek středně robustní pravé vřetenní kosti a horní část pravé loketní kosti. Zlomek pánevní kosti byl také pouze z pravé poloviny těla. Všechny tři pánevní komponenty jsou plně srostlé, velký sedací zářez je úzký, obnažená spongióza hustá. Kromě husté spongiózy nebyly přítomny žádné další spolehlivé markanty, které by mohly blíže specifikovat věk. Snad se jen zdá, že křížokyčelní spojení (silně poškozené) by mohlo mít vyhlazený povrch, který je spojován se středním věkem. Potvrdit, že pánevní kost patří k osobě se známkami nedospělosti je silně problematické, ale vzhledem ke stavu kostí to také nemůžeme jednoznačně zavrhnout.

Součástí nálezů byly i zlomky další lebky, která měla dobře vyvinutý nadoboční oblouk a výrazně oblý horní okraj očnice. K této lebce by mohl patřit 1. krční obratel s lemy kloubní plochy pro zub 2. krčního obratle a nemůžeme ani vyloučit příslušnost popsaneho zlomku pravé pánevní kosti.

Zhodnocení: osoba neurčeného pohlaví, s neukončeným růstem, nejspíše ve věku 15–19 let.

Hrob č. 2

Nalezla se lebka se smíšeným chrupem, byly ještě přítomny mléčné stoličky a špičáky (ty byly ztraceny postmortálně), z trvalých stoliček byly prořezány pouze první (16, 26, 36, 46).

Postkraniální skelet nese stopy neukončeného růstu. Pažní kost nemá přirostlou hlavici, jsou volně zachovány segmenty pánevní kosti, obratlová těla jsou sice srostlá s oblouky, ale na hrudním obratli je srůst je ještě patrný, přední oblouk prvního krčního obratle nebyl přirostlý (ne našel se).

délka pravé pažní kosti

asi 199 mm

Zhodnocení: dítě okolo 10 let.

Hrob č. 3

Velmi poškozená kostra s výrazně abradovaným povrchem, u níž se vůbec nezachovala *lebka*. Z horní poloviny těla jsme našli pouze zlomky kostí levého předloktí, z dolní poloviny obě kosti stehenní a zlomky lopaty pánevní kosti. U levé stehenní kosti je patrné, že právě přirůstá hlavice, dolní epifýza, která chybí, nebyla přirostlá.

délka levé stehenní kosti (bez nepřirostlé epifýzy) 423 mm

Zhodnocení: osoba neurčeného pohlaví, s neukončeným růstem, nejspíše ve věku 15–19 let.

Hrob č. 4

Z kosterních pozůstatků vyzdvihnutých z hrobu č. 4 bylo patrné, že nepatří pouze jedné osobě, ale že k hlavnímu nálezu byly přimíšeny zlomky lebky další dospělé či dospívající osoby a zlomek dolní čelisti asi tří- až čtyřletého dítěte. Kromě toho byly nalezeny i zvířecí kosti a kousek keramického střepu, snad kachle.

Hlavní nález obsahoval gracilní brachykranní lebku s abradovaným povrchem a zlomky stejně gracilního postkranálního skeletu. *Lebka* měla téměř kolmé čelo, pouze mírně vyznačené nadoboční oblouky a glabelu, oblý horní okraj očníce, čelo plynule a bez zářezu přecházející v nosní kořen, nízkou, ale dobře modelovanou lícní kost a alespoň středně vyvinutý jařmový oblouk. Bradavčitý výběžek byl malý, ale linie nad ním dobře vyvinutá, stejně jako týlní krajina. Dolní čelist měla hranatý obrys, její úhly byly dobře vytvořeny, ale byly vytočeny dovnitř, prohnutí větví bylo ve výši kousací roviny. Lebeční švy byly na vnitřní desce plně zarostlé, stejně jako většina šípového švu na desce vnější, pokročilé zarůstání bylo i na lambdovém švu, pouze věncový šev vykazoval velmi malou obliteraci. Chrup v dolní čelisti byl neúplný, s intravitálními ztrátami stoliček (36, 37, 46, 47) a s pokročilou abrazí, z horní čelisti se zachovala jen část pravé poloviny s třenovými zuby 14, 15) a lůžky po postmortálně ztracených předních zubech (11, 12, 13). U prvního třenového zubu (14) bylo opotřebení až do dřevové dutiny.

Postkranální skelet byl představován pouze dvěma zlomky krčních obratlů. 2 zlomky žeber a zlomkem levé lopatky.

délka lebky (g-op)	165 mm
obvod lebky (g-op)	492
délka báze (n-ba)	93
příčný oblouk (po-po)	318

šířka lebky (eu-eu)	140 mm	
podélný oblouk (n-o)	355	
minimální šířka čela (ft-ft)	92	
čelní oblouk (n-b)	128	
aurikulární šířka (au-au)	118	
temenní oblouk (b-l)	116	
biasterická šířka (ast-ast)	109	
týlní oblouk (l-o)	111	
výška lebky (ba-b)	129	
čelní tětíva (n-b)	109	
nadušní výška (po-b)	115	
temenní tětíva (b-l)	106	
bigoniální šířka dolní čelisti (go-go)	86	
týlní tětíva (l-o)	94	
výška brady (id-gn)	asi 27	
výška levé lopatkové kloubní plochy	33	
výška ramene dolní čelisti	61	
šířka ramene dolní čelisti	25	
délkošířkový index	84,8	brachykranní
délkovýškový index	78,2	hypsikranní
šířkovýškový index	92,1	metriokranní
index čela a mozkovny	65,7	stenometopní

Zhodnocení: dospělá osoba adultního nebo maturního věku (30–50 let) neurčeného pohlaví (žena ?)

Hrob č. 5

Nalezena pouze část nápadně široké *lebky*, u níž ještě nedošlo k vytvoření lebeční báze, tj. nedošlo ke srůstu kosti týlní a klínové. Ve stropích očnic byla porézní struktura kosti – *cribra orbitalia*, na levé straně čelní kosti žlábek – *sulcus frontalis* a v partii pod ústím zevního zvukovodu na obou stranách otvor – *foramen Huschke*. V lambdovém švu byly velké vsuté kůstky.

Postkranální skelet nebyl vůbec přítomen.

Zhodnocení: dítě nebo dospívající (*infans II* nebo *juvenis*).

Další nálezy v Novém Boru a podzemní chodba v parku

Archeologický dozor na stavebních akcích uplynulých let v Novém Boru přinesl další drobné příspěvky k historickému místopisu. V roce 2000 našel Marcel Rezler v Husově ulici před panelovým domem čp. 750 a domkem čp. 431 ve výhozu výkopu pro veřejné osvětlení několik fragmentů starých, pravděpodobně zahradnických, květináčů a 3 novověké střeby hrnců. Květináče jsou zhotoveny z hrubšího materiálu s výraznou příměsí křemičitého ostřiva, jeden zlomek je pod okrajem červeně malován, jiný se řadí mezi tzv. zakuřovanou keramiku; jejich stáří nelze v rámci novověku blíže stanovit. Společně byl nalezen i drobný, zčásti patinovaný úštěp morénového pazourku, který však s lidskými aktivitami nemusí souviset. Nálezy jsou uloženy v OVM pod př. č. 109/02.

Dosud opomíjenou zajímavostí Nového Boru je vytesaný podzemní objekt v pískovcovém vršku pod letním kinem prakticky v centru města. Několik desítek metrů dlouhá prostorná chodba s rozrážkami je zakončena rozšířením a představuje pravděpodobně podzemní lom na písek, jehož stáří neznáme. V současnosti je prostora znečištěna odpadky a v zimě využívána několika bezdomovci. Výstavba technického zařízení u jižní stěny budovy teplárny ve Wolkerově ulici umožnila v roce 2001 zdokumentovat 3 m hluboký profil souvrstvím v blízkosti vstupu do podzemí. Až do hloubky 180 cm se nacházely vrstvy navážek z 20. století, v hloubce kolem 200 cm byla zjištěna koncentrace bílých pískovcových kamenů, od 240–260 cm začínalo zvětralé skalní podloží z bělavého pískovce. Podle informace pracovníků stavby se podložní skála uprostřed výkopu nacházela až v hloubce kolem 4 m a dokládá strmý spád pískovcové skály směrem k potoku. Vchod do podzemí se nalézá zhruba 2 m pod současnou úroveň terénu a tomu odpovídá i zjištěná situace v blízkém výkopu. S horizontem vzniku podzemní prostory může souviset kumulace pískovců ještě nad skalním podložím v hloubce 200–220 cm, dokládající stavební úroveň při hloubení dutiny, kterou se však archeologicky nepodařilo datovat.^{11/}

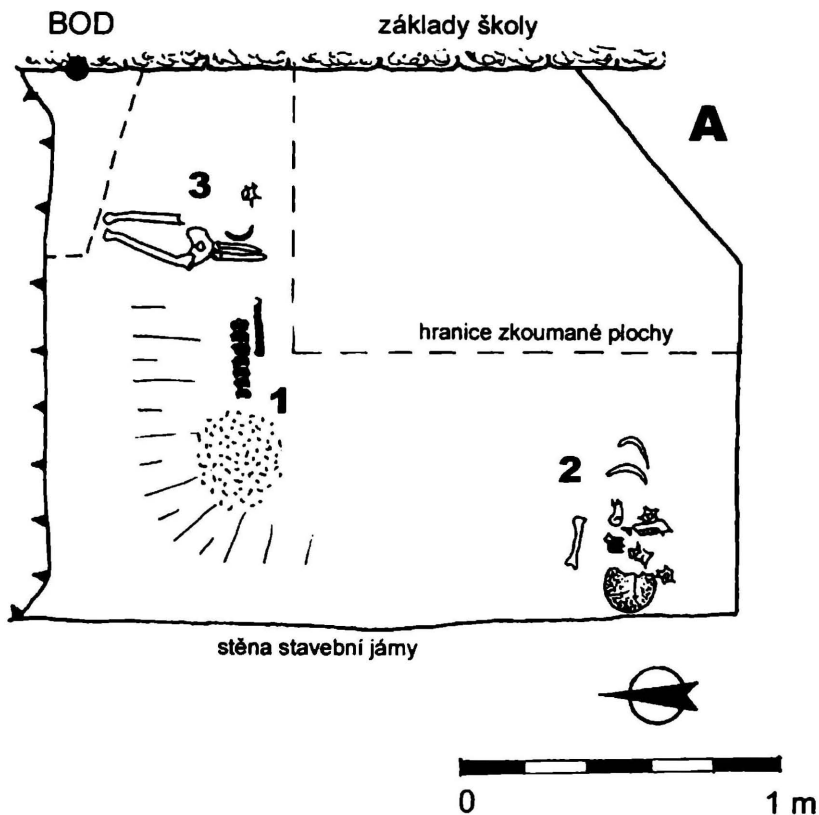
Povrchovým sběrem získal malý soubor keramiky Marcel Rezler v říjnu 1999 na poli na jihozápadním okraji Nového Boru. Z prostoru mezi silničním obchvatem a Skalicí, západně od čističky odpadních vod, pochází několik stěnových zlomků světlé hrnčiny s makroskopickým křemičitým ostřivem a glazovaný ovalený okraj. Keramiku lze datovat do přechodu pozdního středověku a staršího novověku. Je uložena v OVM pod př. č. 140/03.

POZNÁMKY

- 1/ Sídliště Arnsdorf (dnešní část Nového Boru) poprvé uváděno v Nejstarší městské knize českolipské jako součást tzv. městského vikpildu v letech 1525–1564 písařem Dominikem Noeslerem.
- 2/ Berní rula Litoměřického kraje z let 1652–54: Raskovský nevsedlý, 75 strychů ladem ležících... Vrchnost k svému užitku obrátila.
- 3/ Zápisky Karla Würfela, sešit VIII A, str. 87–88 (v soukromém majetku).
- 4/ Ibidem str. 88.
- 5/ Ibidem str. 87–88.
- 6/ Základní kámen položen 3. září 1763.
- 7/ Würfel, Heimatkunde Haida, sešit VIIIA , str. 87.
- 8/ Niklíček L. – Stein K.: Dějiny medicíny v datech a faktech, Praha, 1985, str. 64.
- 9/ Státní oblastní archiv Litoměřice, Sloupská matrika č. 2 (1657–1691).
- 10/ Nálezy jsou uloženy v OVM pod př. č. 396/01.
- 11/ Peša, V. 2002: Nový Bor – Wolkerova ul. Nálezová zpráva v archivu ARÚ v Praze, č. j. 1075/02.

Obr. 1. Záchraný archeologický výzkum na náměstí Míru v Novém Boru.

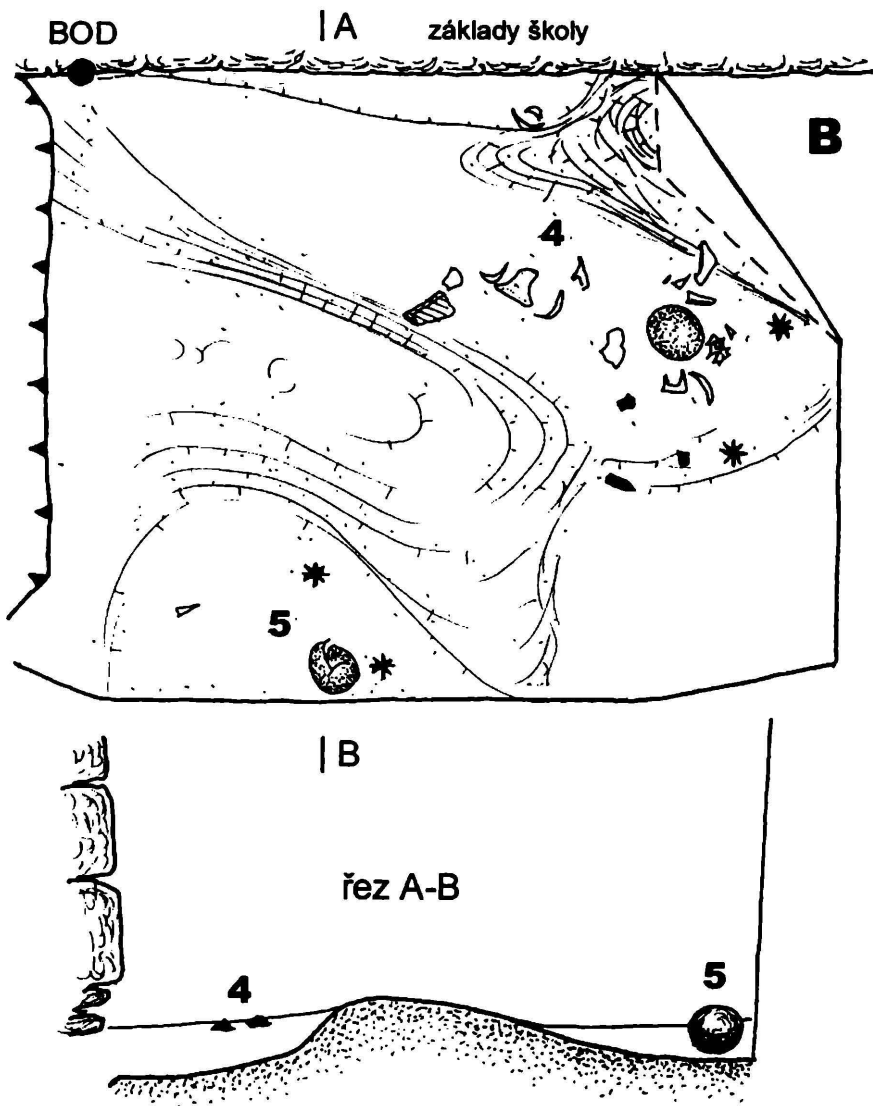

NOVÝ BOR
náměstí Míru - škola

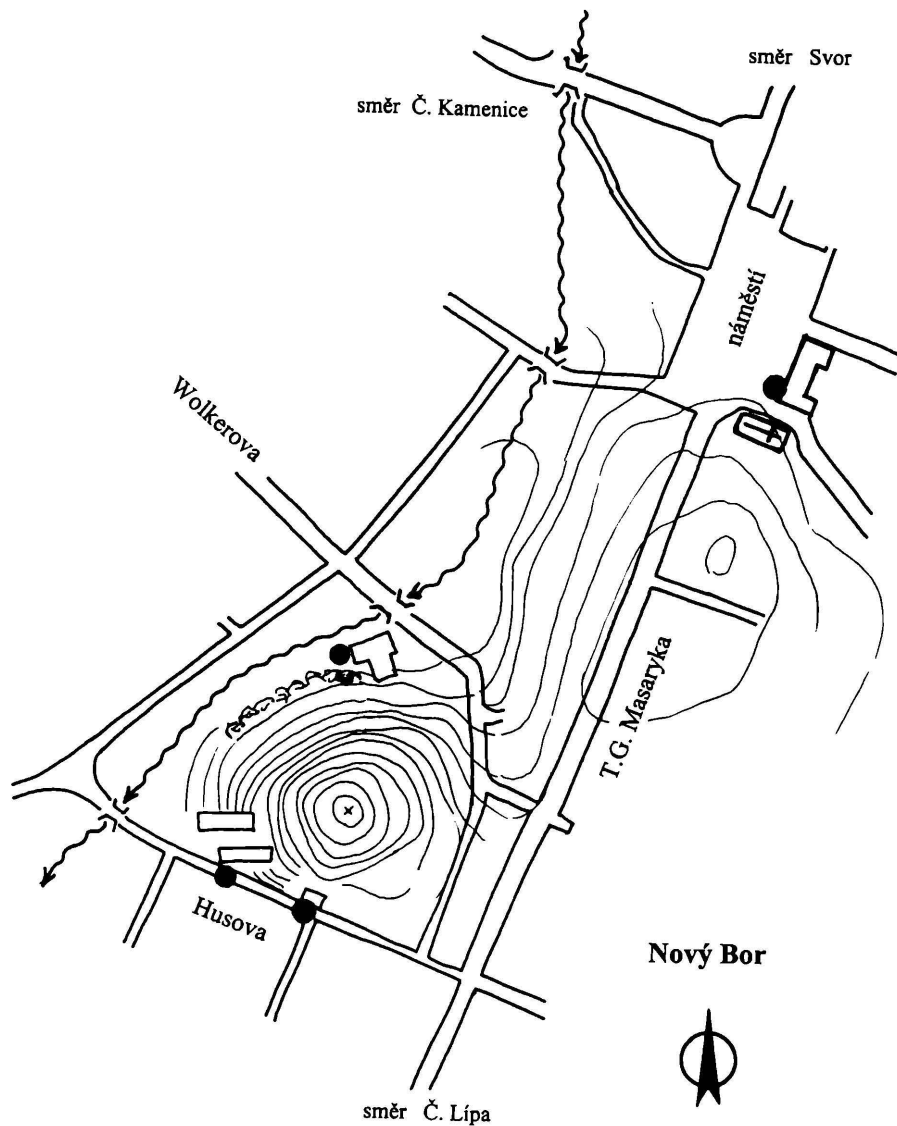
15.3. a 20.3. 2001

A - hl. 140 cm B - hl. 180 cm

Obr. 2A. Nálezy kosterních pozůstatků – horní úroveň.

Obr. 2B. Nálezy kosterních pozůstatků – spodní úroveň.

Obr. 3. Nový Bor – lokality zmíněné v textu.

ŠKOLNÍ KRONIKY NA OKRESE ČESKÁ LÍPA

Jaroslava Jarolímková – Miloslav Sovadina

V Bezdězu 8/1999 byl zveřejněn soupis obecních kronik na okrese Česká Lípa do roku 1945. Nyní jsme přistoupili k soupisu všech školních kronik, tedy před rokem 1945 i po něm, prakticky až do současnosti, které jsou uloženy ve fondech škol všech typů ve Státním okresním archivu Česká Lípa. Postupně bychom chtěli zpracovat soupisy i dalších druhů kronik (farních, spolkových), podobně jako se tomu již pravidelně děje ve středních Čechách, kde v letech 1976–1981 byly zpracovány soupisy kronik na okresech Benešov, Kutná Hora, Praha-západ, Rakovník a Kladno.^{1/} V letech 1998–1999 k nim přibýly ještě soupisy kronik pro okresy Kolín a Praha-východ.^{2/} Kromě středních Čech byl podobný soupis zpracován ještě pro okresy Rychnov nad Kněžnou a Trutnov ve východních Čechách a na Moravě pro okres Olomouc soupis školních kronik a pro Zlín soupis kronik města a připojených obcí.^{3/}

Psaní školních kronik bylo poprvé nařízeno až školním a vyučovacíím řádem z roku 1870.^{4/} Podle paragrafu 33 tohoto nařízení byli ředitelé škol odpovědny za vedení písemné agendy školy, spisů a různých úředních knih, z nichž je na prvním místě jmenována kronika. Již před vydáním školního a vyučovacího řádu z roku 1870 však řada škol v Čechách měla své kroniky. Také na Českolipsku je zachováno několik kronik, které byly psány již před rokem 1870. Nejstarší dochovanou kroniku mělo od roku 1806 v duchu staleté tradice augustiniánské gymnázium v České Lípě, právě roku 1806 obnovené jako veřejná škola a později roku 1881 přeměněné na státní reálné gymnázium. Také na českolipské tříleté reálné škole byla od roku 1854 psána kronika. Ze 40. let 19. století pochází kronika obecné školy v Arnultovicích, z 50. let máme dochované kroniky obecných škol z Velkého Grunova (1854), Cvikova (1856), Brniště (1857) a Božíkova (1859). Roku 1860 byly založeny kroniky

na obecných školách v Heřmanicích v Podještědí a Novinách pod Ralskem a roku 1861 ve Valteřicích.

Kroniky vedené před rokem 1870 byly tedy založeny zcela spontánně, z iniciativy učitelů a ředitelů škol, kteří chtěli zaznamenat pro budoucnost zprávu o stavu a působení školy v obci a o jejím personálním a hmotném vybavení. Vzhledem k tomu, že i řada kronik obecních a farních byla založena a psána dávno před tím, než bylo jejich vedení právně zakotveno, o kronikách rodinných a spolkových ani nemluvě, setkáváme se tu se zajímavým fenoménem – potřebou zanechat potomkům zprávu o době, v níž jedinec žil, či instituce působila, o jejich postavení ve společnosti a podílu na událostech doby. S určitým zpožděním reagovaly na obecně pociťovanou potřebu retrospektivních informací obecní (nařízení o obecních kronikách z roku 1935) a školské úřady a snažily se dát kronikářství v oboru své působnosti právní základ a společná sjednocující pravidla.

Jako reakce na požadavek ministerstva kultu a vyučování vést na školách kroniky, vzniklo v prvním desetiletí po vydání školního a vyučovacího řádu, tedy mezi léty 1870–1880, na obecných školách na Českolipsku 28 kronik. Již od roku 1870 začaly být psány kroniky na obecných školách v Břevništi a v Doksech, roku 1871 na měšťanské škole v Dubé a roku 1872 v Polevsku. Z roku 1874 pocházejí první zápisy v kronikách obecných škol v Kravařích, Pihelu a Žizníkově, z roku 1875 v Horní Polici a téhož roku byl založen nový svazek školní kroniky v Petrovicích, z roku 1876 máme kroniky v Dražejově, Chlumu, Kamenickém Šenově, Postřelné, Skalce u Doks a Stvolínkách. Roku 1877 vznikly školní kroniky v Deštné, Dřevčicích a v Jezvé, 1878 v Brenné, Svárově (dnes již je předměstím České Lípy) a Starých Splavech, 1879 v Okrouhlé, Panské Vsi, Pertolticích a Sosnové a roku 1880 v Častolovicích, Oboře a Velenicích. Jedinou střední školou, na níž byla v tomto období psána kronika byla rolnická škola v České Lípě, přenesená sem roku 1879 z Libverdy u Děčína. Z období 1881–1900 máme zachováno dalších 25 kronik převážně obecných, ale také měšťanských škol. Vzhledem k tomu, že určitě nejsou v archivu dochovány všechny školní kroniky, které tehdy existovaly, lze se domnívat, že na okrese Česká Lípa byla kronika psána na převážné většině zdejších škol.

Kroniky založené jako odezva na nařízení z roku 1870 však byly co do úpravy a obsahu značně rozdílné a jak sami učitelé, tak inspekční orgány nebyli spokojeni s úrovní kronikářských zápisů. Na základě připomínek z druhé zemské učitelské konference vydala zemská školní

rada 3. února 1892 výnos č. 28 635, jímž stanovila zásady pro vedení školních kronik.⁵¹

Tento výnos rozdělil zápisy ve školních kronikách do dvou celků. V prvé řadě měla školní kronika obsahovat shrnující zápis o dějinách školy před založením kroniky, včetně shromáždění dostupných pramenů. Hlavně však měly být uvedeny průběžné záznamy pro jednotlivé školní roky. Roční zápis měl pochopitelně obsahovat záznamy o začátku a ukončení školního roku, ale také zachycovat důležité události týkající se panovnické rodiny a popisovat s tím spojené loajální patriotické slavnosti. Součástí zápisu měly být i ostatní školní a církevní slavnosti v místě, zápisy o zkouškách a o školních výletech, o změnách v učitelském sboru s krátkým vyličením služebního postupu jeho nových členů. V kronikách se měly rovněž objevit zprávy o změnách v obsazení místní fary a ve složení místní a okresní školní rady, o změnách hranic školního obvodu a záznamy o všech stavebních úpravách budovy školy i o novém vnitřním vybavení, o založení nebo rozšíření školní zahrady, hřiště či tělocvičny i o rozšíření školy zřízením nových tříd. Svě místo měly mít v kronice zprávy o zdravotním stavu žactva, organizaci školního vyučování, o inspekcích ve škole a o návštěvách jiných školských úředníků nebo dalších významných osob. Měli být zmíněni dobrodinci školy, využívání školních nadací a podpora chudých žáků. Bylo též žádoucí, aby zápisy byly doplněny statistickými přehledy stavu všeho žactva na začátku a na konci školního roku a výkazem žactva podle náboženství. Zápis za každý školní rok měl být vyhotoven a uzavřen vždy do začátku dalšího nového školního roku. Doporučovalo se rovněž, aby se kronikářské zápisy vyvarovaly polemických poznámek a kritických rozkladů o způsobilosti a činnosti jednotlivců nebo korporací, které jsou se školou v nějakém styku, jakož i jakýkoliv hodnotících soudů o současných poměrech nebo opatřeních školských úřadů. Naopak bylo doporučeno, aby zápisy byly vždy přísně objektivní, formulace jednoduché, výstižné a krátké. Na okrajích každého listu kroniky měl být vyznačen heslovitý obsah jednotlivých odstavců. Navíc měl být ke kronice veden osobní a věcný rejstřík. Do školní kroniky mohl nahlížet každý člen učitelského sboru.

Jako přímý ohlas na výnos ministerstva kultu a vyučování z roku 1892, v němž byly stanoveny zásady vedení školních kronik, byla založena kronika obecné školy v Novinách pod Ralskem. Zdejší učitel se těchto zásad velice pečlivě držel, proto je kronika vzorovou ukázkou, jak měly školní kroniky vypadat.

Pokyny pro vedení školních kronik publikované výnosem z roku 1892, nebo alespoň jejich podstatné části, se staly v téměř nezměněné podobě součástí dalších novějších právních norem v oboru obecných škol. Výslovně se na ně odvolává výnos zemské školní rady č. 25 704 z 13. června 1907, kterým se provádí definitivní školský a vyučovací řád.^{6/} V paragrafu 136, který se týká písemností školy, se v odstavci o školních kronikách zdůrazňuje objektivita zápisů a zapovídají se polemické a kritické poznámky. Téměř doslovně přejal doporučení k vedení školních kronik z roku 1892 také Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné z roku 1937.^{7/}

V období po roce 1918 vznikly na Českolipsku první státní školy s českým vyučovacím jazykem. Postupně i na nich začaly být psány školní kroniky, mezi prvními byla obecná a měšťanská škola v Doksech a v Zákupcech, na nichž byla kronika založena roku 1919, a obecné školy ve Skalici a Vrchbělé, odkud pocházejí první zápisy z roku 1920. Psaní školních kronik na českých státních školách rázem ukončilo odstoupení pohraničních území Německu v důsledku Mnichovské dohody na podzim roku 1938. Naopak kroniky německých škol byly psány bez přerušení a závažnějších změn dále. Zápisy v jednom svazku kroniky na sebe plynule navazovaly.

Konec války v květnu 1945 a následný odsun německého obyvatelstva vedly k důslednému počesštění školních kronik. V obcích na Českolipsku byly v průběhu let 1945 a 1946, tak, jak byly postupně osídlovány českým obyvatelstvem, obnovovány nebo nově zakládány české školy. Na většině z nich začala být okamžitě psána školní kronika. Někde byla využita kronika české státní školy a nové zápisy navázaly na původní z období první republiky (např. u obecné školy v Bezdězu a ve Cvikově, obecné a měšťanské školy v Doksech, obecné školy v Kunraticích u Cvikova, obecné a měšťanské školy v Novém Boru, obecné školy ve Sloupu v Čechách). V několika málo případech bylo využito i původní německé kroniky, v níž na německé zápisy navázaly zápisy české (např. u rolnické školy v České Lípě, obecné školy v Polevsku). Většinou však byla založena zcela nová kniha.

Vedení školních kronik a struktura jejich zápisů se opíraly stále o příslušná ustanovení školního a vyučovacího řádu pro školy obecné a měšťanské z roku 1937. Na tomto stavu se dlouho nic nezměnilo ani za nové vnitropolitické situace po únoru 1948. Teprve roku 1958 byly instrukcí č. 34/1958 z 8. července 1958 vydány Organizační předpisy pro všeobecně vzdělávací školy,^{8/} které nahradily doposud platný školní a vyučovací řád z roku 1937. Článek 48 Organizačních předpisů se

týkal písemností školy, školními kronikami se zabýval odstavec 3. Ve stručnější podobě opakoval hlavní zásady vedení školních kronik, které stanovil již výnos z roku 1892. Kronikářský zápis měl podle Organizačních předpisů věnovat pozornost organizaci školy, školnímu obvodu, změnám ve složení učitelského sboru a zaměstnanců školy, statistice a zdravotnímu stavu žactva, měl zachycovat důležité události z činnosti školy (školní slavnosti, závěrečné zkoušky), organizaci mládeže a sdružení rodičů a přátel školy a zaznamenat inspekce a významné návštěvy na škole. Vedle interního dění na škole měl zápis rovněž zachytit významné události v obci, v regionu a celostátního významu. Zápisy do školní kroniky měl zapisovat ředitel školy nebo jím pověřený učitel. Chronologicky řazené zápisy měly navazovat na zápisy z minulých let a do začátku nového školního roku měl být hotov zápis za uplynulý školní rok. Instrukce rovněž výslovně stanovila, že zápisy ve školní kronice mají být stručné, jasné a důstojné. Zdůrazňovala, že kronikářské zápisy jsou pramenem k dějinám školy a proto se zápisy např. z období války a okupace nemají opravovat, nebo likvidovat. Do školních kronik měli právo nahlížet všichni učitelé a zaměstnanci příslušné školy, zastupci školské správy a orgány národních výborů.

Instrukce č. 34/1958 byla poslední právní normou, v níž byly stanoveny tak podrobné zásady pro psaní školních kronik. Všechny mladší instrukce a směrnice se již zmiňovaly o kronikách pouze obecně v souvislosti s dokumentací vedenou školami.^{9/}

V padesátých letech 20. století se objevily na školách vedle tradičních školních kronik také první kroniky dětské organizace Pionýr. Na některých školách byly kroniky pionýrských skupin nebo i jednotlivých oddílů vedeny soustavně, takže pionýrské kroniky tvoří poměrně početnou skupinu mezi školními kronikami. Zvláštním typem pionýrských kronik byly kroniky jednotlivých pionýrských táborů nebo putovních táborů, které se vyskytují hlavně na ZDŠ v ulici Antonína Sovy v České Lípě nebo na ZDŠ v Horní Polici. Psaní kronik na školách se ale rozšiřovalo i dále, svoji kroniku například vedl také Klub ruského jazyka při ZDŠ Mánesova ulice v České Lípě, nebo Klub mezinárodního přátelství na ZDŠ v ulici Antonína Sovy v České Lípě. Na této škole jsou zastoupeny také dvě pamětní knihy jednotlivých tříd.

Na Českolipsku se dochovalo v archivních fondech škol ve 101 lokalitách celkem 235 kronik ve 313 svazcích. Z tohoto počtu kronik bylo 82 kronik o 122 svazcích napsáno na německých školách v období do roku 1945, 17 kronik bylo založeno na českých státních školách

v období 1918–1938. Na školách vzniklých po roce 1945 bylo napsáno celkem 141 kronik o 178 svazcích, z toho 109 kronik školních, 29 kronik pionýrských skupin, oddílů, pionýrských táborů a pionýrských klubů, a konečně 3 kroniky jednotlivých tříd a učebních kursů.^{10/} Při psaní kronik na německých školách převládala jako jazyk němčina, jedinou výjimkou je nejstarší kronika českolipského gymnázia, psaná v jazyce latinském. České školy jak v období první republiky, tak pochopitelně po roce 1945, psaly kroniky výhradně česky. Kroniky byly psány do nejrůznějších knih rozličných formátů a vazeb – od prostých školních sešitů přes volné a dodatečně sešité listy, knihy v tuhých „obchodních“ zeleno-černě pruhovaných plátěných vazbách až k individuálním vazbám polokoženým (Rolnická škola v České Lípě). Po roce 1945 mají kroniky většinou normalizovaný formát A4, pionýrské kroniky jsou až na výjimky psány do knih vázaných do červené koženky (zřídka kdy také plátna) s vyzlaceným znakem pionýrské organizace na deskách.

Variabilita panuje i v obsahové stránce kronik, i když zápisy lze přece jen rozdělit do několika skupin, vyznačujících se určitými společnými vlastnostmi. Kroniky německých škol se většinou držely zásad k vedení školních kronik, publikovaných roku 1892. Všímalý si hlavně školy jako takové – její vnitřní organizace, změn v učitelském sboru, akcí školy. Jen stručně jsou zmiňovány události v obci, z celostátních událostí pak hlavně výročí panovnického rodu, na něž škola reagovala loajálními oslavami. Více mimoškolních událostí proniká do kronik německých škol až v období 1. světové války. Kroniky vedené na německých školách také obsahují rejstříky, které se naopak v kronikách českých škol vůbec nevyskytují.

Kroniky českých státních škol z období první republiky naopak překypují barvitým líčením života české menšiny a událostí v obci i v širším regionu. Je to pochopitelné, neboť čeští učitelé byli hybnou silou aktivit české menšiny, byli organizátory kulturního a velice často i politického života a byli zapojeni ve všech českých spolcích v obci či regionu existujících. Všechna tato aktivita našla ohlas v jejich kronikách. Pravým opakem jsou kroniky, psané v období po roce 1945. Vysokou míru nejrůznějších informací obsahují pouze zápisy do roku 1948. Po tomto datu se zápisy postupně soustřeďují pouze na školu a odezvy událostí celostátního významu jsou zaznamenávány jen jako popis školních akcí. Charakteristickým rysem zápisů z této doby je jejich standardizace, život školy se stereotypně odvíjí od výročí k výročí, počínaje oslavami „Vítězného února“ (25. 2.), přes Mezinárodní den žen (8. 3.), „slavné májové dny“ (1., 5. a 9. 5.), „den znárodnění“ (28. 10.) až po „Velkou

říjnovou revoluci“ a s ní související Měsíc československo-sovětského přátelství (7. 11.). Současné s tím se ze zápisů vytrácí jejich konkrétnost. Podobně jsou na tom zápisy v pionýrských kronikách, do nichž však zásluhou bezelstné infantilnosti proniká popis průběhu jednotlivých akcí a schůzek. Proto jsou pionýrské kroniky cenným zdrojem informací o životě mládeže a mnohdy i širší společnosti v dané době.

Většina kronik je vybavena přílohami, které jsou zařazeny buď volně, nebo vlepeny, přímo do svazku kroniky. Jen zcela výjimečně tvoří přílohy zvláštní svazek kroniky (ZDŠ Okrouhlá). Přílohami jsou nejčastěji fotografie, novinové výstřižky a občas pohlednice. Největší rozmanitostí příloh opět vynikají kroniky českých státních škol v období první republiky. Vedle již uvedených fotografií a novinových výstřižků obsahují i pozvánky na akce českých spolků, letáčky, plakáty i drobné brožury. Některé kroniky, téměř pravidelně pionýrské, obsahují také kresby, mnohdy na velice dobré úrovni (Rolnická škola v České Lípě).

SOUPIS KRONIK

Všechny kroniky uvedené v tomto soupisu jsou uloženy ve Státním okresním archivu v České Lípě. Soupis je seřazen abecedně podle jednotlivých obcí. Teprve v rámci obce jsou sepsány kroniky jednotlivých škol. Jako první jsou vždy uvedeny školy německé v pořadí od vyššího stupně k nižšímu (střední školy – měšťanské školy – obecné školy), po nich následují státní školy s českým vyučovacím jazykem a posléze školy po roce 1945. Je-li v lokalitě více škol, jsou jednoznačně rozlišeny podle adresy (názvu ulice). Teprve za kronikami škol jsou uváděny kroniky pionýrské nebo kroniky zájmových kroužků či jiné.

Záznamy v soupisu mají tuto strukturu:

- název lokality
- pořadové číslo kroniky (s označením jednotlivých svazků)
- název školy
- časový rozsah zápisů
- v případě, že jde o jinou než školní kroniku, je uveden název kroniky (pionýrského oddílu, zájmového kroužku, pionýrského tábora, třídy ap.)
- upozornění na retrospektivní a zajímavé zápisy, na rejstříky
- charakteristika příloh
- v případě, že se název archivního fondu, v němž je kronika uložena, liší od názvu školy, je uveden i název archivního fondu

Arnultovice

1. Obecná škola (německá), 1844–1861, retrospektiva dějin školy od r. 1812.

Bezděz

2. Obecná škola (německá), 1890–1923, retrospektiva dějin školy a obce s věcným a místním rejstříkem.
3. Základní devítiletá škola, [1926–1938] 1945–1969, původně kronika české obecné školy, přílohy (vlepené fotografie, výstřížky).
2. díl: 1969–1978.

Blíževedly

4. Obecná škola (německá), 1926–1945.
5. Základní devítiletá škola, 1945–1972.
2. díl: 1972–1980.

Bohatice

6. Obecná škola (německá), 1881–1945, retrospektiva od roku 1784, nákres školy s. 143–145.
7. Základní devítiletá škola, 1946–1963.

Božíkov

8. Obecná škola (německá), 1859–1909, retrospektiva dějin školy od r. 1784, plánek školy
2. díl: 1909–1935, vlepené fotografie, rejstřík kroniky.

Brenná

9. Obecná škola (německá), 1878–1923.
10. Základní devítiletá škola, 1945–1966, vlepené fotografie, výstřížky.

Brniště

11. Obecná škola (německá), 1857–1878, retrospektivní zápisy od 18. století.
3. díl: 1919–1938.
4. díl: 1938–1945.
12. Základní devítiletá škola a Mateřská škola, 1967–1969, pionýrská kronika.

Břevniště

13. Obecná škola (německá), 1870–1892, retrospektivní zápisy.
2. díl: 1893–1919.
3. díl: 1919–1945.
14. Základní devítiletá škola, 1947–1964.

Cvikov

15. Obecná a měšťanská škola chlapecká (německá), 1895–1918, obsahuje rejstřík kroniky.
16. Obecná a měšťanská škola dívčí (německá), 1897–1918, obsahuje rejstřík kroniky.
17. Obecná škola (německá), 1856–1898.
18. Základní devítiletá škola, [1922–1938] 1945–1949, původní kronika obecné školy (české) se zápisy z let 1922–1938, po skončení 2. světové války pokračuje v zápisech obecná a měšťanská škola, vlepené fotografie, výstřižky.
 2. díl: 1949–1963. Škola změněna na střední školu, později základní devítiletou školu, vlepené fotografie, výstřižky.
 3. díl: 1963–1978.
19. Základní devítiletá škola, 1967, kronika Pionýrské skupiny Zdeňka Nejedlého, stručné zápisy, kresby, fotografie.
20. Obecná škola dívčí, 1945–1949, vlepené fotografie, (fond Základní devítiletá škola).
21. Obecná škola chlapecká, 1949–1953, vlepené i volně vložené fotografie, (fond Základní devítiletá škola).
22. Zvláštní škola, 1950–1981, vlepené fotografie.

Častolovice

23. Obecná škola (německá), 1880–1919, pohled na Častolovice, rejstřík kroniky.
24. Základní devítiletá škola, 1946–1973.

Česká Lípa

25. Státní reálné gymnázium (německé), 1806–1848, latinsky, německy.
 2. díl: 1851–1898, retrospektiva.
26. Státní reálná škola, 1854–1934, vlepené výstřižky, volné přílohy.
27. Obchodní pokračovací škola (německá), 1901–1937, retrospektiva od r. 1880.
28. Rolnická škola (německá), 1879–1891.
29. Rolnická škola (německá), 1895–1943 [1945–1968]. Kronika založena k výročí školy 1895, obsahuje dějiny školy od roku 1850, v dalších letech slouží jen jako pamětní kniha. Zdobena kresbami, vyobrazení školy. Pokračuje: školní kronika Střední zemědělské technické školy v České Lípě.
30. Obecná a měšťanská škola chlapecká (německá), 1884–1900, rejstřík kroniky.

2. díl: 1924–1940, vlepené i volně vložené fotografie (návštěva A. Hitlera), výstřižky
31. Obecná a měšťanská škola dívčí (německá), 1920–1945, vlepené fotografie, výstřižky, rejstřík kroniky.
32. Obecná škola (německá) – Svárov, 1878–1943, politické události roku 1938, opevnění, vypálení židovské synagogy – fotografie, vlepené výstřižky i fotografie.
33. Střední ekonomická škola, 1973–1980.
34. Základní devítiletá škola – Berkova ulice, 1945–1953 [1958], kronika Tyršovy měšťanské školy dívčí, vlepené i volně vložené výstřižky, dopisy, fotografie, plakáty.
35. Základní devítiletá škola – Berkova ulice, 1946–1953, kronika V. národní školy.
36. Základní devítiletá škola – Jižní ulice, 1977–1989, fotodokumentace pionýrské skupiny – volné listy, vlepené fotografie.
37. Základní devítiletá škola – Komenského náměstí, 1945–1951, kronika IV. obecné školy, volně vložené fotografie.
38. Základní devítiletá škola – Komenského náměstí, 1945–1952, kronika I. obecné školy, vlepené fotografie.
39. Základní devítiletá škola – Komenského náměstí, 1947–1948, třídní kronika Jednoročního učebního kursu B.
40. Základní devítiletá škola – Komenského náměstí, 1962–1971, vlepené fotografie.
41. Základní devítiletá škola – Komenského náměstí, 1965–1968, kronika Pionýrské skupiny A. Horníkové, kniha sportovců, vlepené fotografie.
42. III. národní škola – Mánesova ulice, 1945–1953, (fond Dvanáctiletá střední škola).
43. Základní devítiletá škola – Mánesova ulice, 1945–1974, kronika Tyršovy měšťanské školy chlapecké, 1945–1952, v zápisech pokračovala od školního roku 1971/72 ZDŠ Mánesova ulice, vlepené fotografie, výstřižky.
2. díl: 1974–1979.
44. Základní devítiletá škola – Mánesova ulice, 1974–1988, kronika Klubu ruského jazyka, vlepené fotografie.
45. Základní devítiletá škola – Moskevská ulice, 1958–2001, vlepené fotografie, výstřižky.
46. Základní devítiletá škola – Partyzánská ulice, 1945–1958.
47. Základní devítiletá škola – Partyzánská ulice, 1960–1962, kronika pionýrské skupiny, vlepené fotografie, výstřižky.

2. díl: 1962–1973, (s mezerami, zápisy promíchány s 3. dílem kroniky), vlepené fotografie, výstřižky.
3. díl: 1965–1984, (s mezerami, zápisy promíchány s 2. dílem kroniky), vlepené fotografie, výstřižky.
4. díl: 1985–1988, vlepené fotografie, výstřižky.
48. Základní devítiletá škola – Partyzánská ulice, 1972–1976, kronika pionýrského oddílu „Tygříků“, vlepené fotografie a výstřižky, kresby.
49. Základní devítiletá škola – Pátova ulice, 1971–1983, vlepené fotografie, výstřižky.
50. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1971–1974, vlepené fotografie.
 2. díl: 1974–1983, volné listy, vlepené fotografie, výstřižky.
51. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1976–1977, kronika Klubu internacionální družby, vlepené fotografie, kresby.
 2. díl: Klub mezinárodního přátelství, 1979–1982, vlepené fotografie, kresby.
52. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1972–1980, kronika pionýrské skupiny, vlepené fotografie, výstřižky.
 2. díl: 1981–1986, vlepené fotografie, výstřižky.
 3. díl: 1986–1990, vlepené fotografie, výstřižky.
53. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1981–1985, pamětní kniha třídy 5. A – 8. A, vlepené fotografie.
54. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1989–1990, pamětní kniha třídy 5. B, vlepené fotografie.
55. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1979–1983, kronika pionýrských táborů, vlepené fotografie, kresby.
56. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1985, kronika pionýrského putovního tábora Kouty nad Desnou, kresby.
57. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1988, kronika pionýrského tábora v Novém Boru, vlepené fotografie, výstřižky, kresby.
58. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1988, kronika pionýrského tábora v Žandově, vlepené pohlednice, kresby.
59. Základní devítiletá škola – ulice Ant. Sovy, 1989, kronika pionýrského tábora v Novém Boru, kresby.
60. Zvláštní škola, 1981–1988, kronika pionýrské skupiny, vlepené fotografie, kresby.
61. Zvláštní škola, 1977–1983, kronika pionýrského oddílu se zájmovou činností, vlepené fotografie, kresby.
 2. díl: 1984–1988, vlepené fotografie, kresby.

Deštná

62. Obecná škola (německá), 1877–1937.
63. Základní devítiletá škola, 1945–1979, vlepené i volně vložené fotografie, výstřižky.

Dobranov

64. Obecná škola (německá), 1911–1921.
65. Základní devítiletá škola, 1945–1960, vlepené fotografie.
2. díl: 1960–1970, vlepené fotografie.

Doksy

66. Obecná škola (německá), 1870–1944, fotografie, rejstřík kroniky.
67. Obecná a měšťanská škola (česká), 1919–1938 [1945–1949], v zápisech pokračuje obecná a měšťanská škola po roce 1945, vlepené i volně vložené fotografie, výstřižky.
68. Zvláštní škola, 1959–1979, vlepené fotografie.

Dolní Libchava

69. Základní devítiletá škola, 1945–1977, samostatně album fotografií 1972–1977.

Dolní Prusk

70. Základní devítiletá škola, 1945–1979, fotografie školy.

Dolní Světlá

71. Základní devítiletá škola, 1945–1962, vlepené fotografie.

Dražejov

72. Obecná škola (německá), 1876–1917, retrospektiva od roku 1822, věcný a jmenný rejstřík.

Drchlava

73. Obecná škola (německá), 1891–1945, věcný a jmenný rejstřík.
74. Základní devítiletá škola, 1945–1960, vlepené fotografie.

Drnovec

75. Obecná škola (německá), 1894–1927.
2. díl: 1927–1945, vlepené fotografie.
76. Základní devítiletá škola, 1945–1962, vlepené fotografie.

Dřevčice

77. Obecná škola (německá), 1877–1935, jmenný rejstřík.
2. díl: 1935–1945, vlepené fotografie.

78. Základní devítiletá škola, 1945–1978, vlepené i volně vložené fotografie.

Dubá

79. Obecná a měšťanská škola (německá), 1871–1944, vlepené fotografie, věcný a jmenný rejstřík.

80. Obecná škola (německá), 1942–1945, (torzo vytržené z původní knihy).

Dubnice

81. Základní devítiletá škola, 1945–1978, vlepené fotografie.

82. Základní devítiletá škola, 1972–1974, kronika pionýrského oddílu majora Bělinského, pouze fotografie.

Hamr

83. Základní devítiletá škola, 1946–1962.

Heřmanice (u Žandova)

84. Základní devítiletá škola, 1945–1972, vlepené fotografie.

Heřmanice v Podještědí

85. Obecná škola (německá), 1860–1901, věcný a jmenný rejstřík.

2. díl: 1901–1916, věcný a jmenný rejstřík.

3. díl: 1916–1935, věcný a jmenný rejstřík, volně výstřižky.

4. díl: 1935–1945, věcný a jmenný rejstřík.

86. Základní devítiletá škola, 1945–1969.

2. díl: 1969–1976.

Holany

87. Obecná škola (německá), 1891–1930, jmenný rejstřík.

88. Základní devítiletá škola, [1945] 1948–1978, vlepené fotografie.

Horky

89. Obecná škola, 1945–1948, fotografie školy.

Horní Libchava

90. Obecná škola (německá), 1921–1944, věcný a jmenný rejstřík.

91. Základní devítiletá škola, 1945–1953, vlepené fotografie.

2. díl: 1953–1969, vlepené fotografie.

Horní Police

92. Obecná škola (německá), 1875–1925, retrospektiva – dějiny obce a školy, rejstřík.

93. Základní devítiletá škola, 1945–1951, kronika obecné školy J. A. Komenského.
94. Základní devítiletá škola, 1958–1963, kronika pionýrské skupiny.
 2. díl: 1963–1965, vlepené fotografie, kresby.
 3. díl: 1965–1968, vlepené fotografie, kresby.
 4. díl: 1968–1973, vlepené fotografie, kresby.
 5. díl: 1974–1978, vlepené fotografie, kresby.
 6. díl: 1978–1984, vlepené fotografie, kresby.
 7. díl: 1984–1985, vlepené fotografie.
95. Základní devítiletá škola, 1976–1987, kronika Zlatého listu – přírodovědného kroužku Pionýrské skupiny Mír, vlepené fotografie, výstřižky.
96. Základní devítiletá škola, 1975–1979, kronika Mladých přátel SSSR, vlepené fotografie, kresby.
97. Základní devítiletá škola, 1981–1985, kronika pionýrského oddílu, vlepené fotografie, kresby.
98. Základní devítiletá škola, nedatováno, kronika oddílu Jisker, kresby.
99. Základní devítiletá škola, 1975, kronika pionýrského tábora ve Sloupu, kresby.

Horní Prysk

100. Obecná škola (německá), 1924–1945.
101. Základní devítiletá škola, 1945–1961, retrospektiva školy.

Houska

102. Základní devítiletá škola, 1945–1971, ZDŠ Blatce-Houska.
 2. díl: 1971–1975.

Hradčany

103. Obecná škola, 1946–1950, stručná historie obce, lepené fotografie.

Chlum

104. Obecná škola (německá), 1876–1945, retrospektiva.
105. Základní devítiletá škola, 1945–1975, retrospektiva dějin obce a školy, vlepené fotografie, výstřižky, kresby.
 2. díl: 1975–1980.

Jablonec u Mimoně

106. Obecná škola (česká), 1935–1936, vlepené fotografie.

Jablonné v Podještědí

107. Obecná a měšťanská škola (německá), 1917–1938.

108. Obecná škola (česká), 1921–1938, vlepené fotografie, výstřižky.
109. Měšťanská škola dívčí, 1945–1947.
110. Základní devítiletá škola, 1945–1973, původně kronika měšťanské školy chlapecké, později kronika střední školy a ZDŠ, vlepené fotografie.
111. Obecná a národní škola, 1945–1953, vlepené fotografie, výstřižky.
112. Zvláštní škola, 1949–1978.
113. Mateřská škola, 1956–1987, (ve fondu MěNV Jablonné v Podj.).

Janovice v Podještědí

114. Obecná škola (německá), 1899–1920.
2. díl: 1920–1945, společný věcný a jmenný rejstřík ke kronikám.
115. Základní devítiletá škola, 1945–1963.
116. Základní devítiletá škola, 1961–1963, Pionýrský zápisník.

Jezová

117. Obecná škola (německá), 1896–1939.

Jezvé

118. Obecná škola (německá), 1877–1893.
2. díl: 1893–1944.

Kamenický Šenov

119. Měšťanská škola dívčí (německá), 1900–1933, rejstřík.
2. díl: 1933–1945.
120. Měšťanská škola chlapecká (německá), 1934–1945.
121. Obecná škola (německá), 1876–1906.
2. díl: 1906–1938.
3. díl: 1938–1945.
opis 3. dílu: 1938–1945.
122. Obecná a měšťanská škola (česká), 1927–1931.

Kněžice

123. Základní devítiletá škola, 1946–1963, vlepené fotografie.

Konrádov

124. Základní devítiletá škola, 1945–1962.

Korce

125. Obecná škola (německá), 1886–1926, rejstřík.
2. díl: 1926–1943, vlepené fotografie, rejstřík.

Kozly

126. Základní devítiletá škola, 1945–1974, vlepené fotografie, výstřižky.

Kravaře

127. Obecná škola (německá), 1874–1926.
2. díl: 1926–1945.
128. Obecná a národní škola, 1945–1953.
129. Základní devítiletá škola, 1945–1962. Původně kronika měšťanské školy.
2. díl: 1962–1978.
130. Základní devítiletá škola, 1965–1975, kronika pionýrské skupiny.

Kropach

131. Obecná škola (německá), 1918–1942, cesta Hitlera přes Kropach.
132. Základní devítiletá škola, 1945–1969, vlepené fotografie, výstřižky.
133. Základní devítiletá škola, 1958–1969, kronika pionýrské skupiny.

Kruh

134. Základní devítiletá škola, 1946–1962.

Kunratice u Cvikova

135. Obecná škola (německá) – 4. díl, 1919–1939, rejstřík.
136. Základní devítiletá škola, [1935–1937] 1945–1984. Původně kronika obecné školy (české), vlepené fotografie, výstřižky.
137. Základní devítiletá škola, 1962–1977, kronika pionýrské skupiny, vlepené fotografie, výstřižky.
2. díl: 1977–1984, vlepené fotografie, výstřižky.
3. díl: 1984–1989, vlepené fotografie, výstřižky.

Kvítkov

138. Základní devítiletá škola, 1945–1965, vlepené fotografie.

Lasvice

139. Obecná škola (německá), 1920–1940, rejstřík.

Litice

140. Obecná škola (německá), 1892–1935, retrospektiva.
2. díl: 1935–1945.
141. Základní devítiletá škola, 1945–1964, vlepené fotografie.

Luhov

142. Základní devítiletá škola, 1945–1975.

Lvová

143. Obecná škola (německá), 1887–1914, retrospektiva, rejstřík.
2. díl: 1914–1945, vlepené fotografie, rejstřík.
144. Základní devítiletá škola, 1945–1977, vlepené fotografie.

Mařenice

145. Obecná škola (německá), 1886–1912.
 2. díl: 1912–1918.
 3. díl: 1919–1930.
 4. díl: 1930–1945.

Mimoň

146. Měšťanská škola chlapecká, 1945–1951, (fond Dvanáctiletá střední škola).
147. Měšťanská škola dívčí, 1945–1953, (fond Dvanáctiletá střední škola).
148. I. obecná (národní) škola, 1945–1952, (fond Dvanáctiletá střední škola).
149. II. obecná (národní) škola, 1946–1953, (fond Dvanáctiletá střední škola).
150. Základní devítiletá škola – Mírová ulice, 1965–1967, Kronika pionýrské skupiny „Timurovců“
151. Základní devítiletá škola – Pražská ulice, 1959–1973, vlepené fotografie.

Mistrovice

152. Obecná škola (německá), 1937–1944.

Noviny pod Ralskem

153. Obecná škola (německá), 1860–1914, retrospektiva dějin od 17. století (přehledy panovníků, papežů, litoměřických biskupů), historie školy. Po roce 1892 slouží jako kronika obecní, školní kronika založena nově.
154. Obecná škola (německá), 1891–1936, rejstřík.
155. Základní devítiletá škola, [1946–1950] 1956–1974.

Nový Bor

156. Obecná škola (německá), 1892–1938.
157. Měšťanská a obecná škola (česká), 1922–1929, vlepené fotografie.
158. Měšťanská a obecná škola (česká), 1928–1938. Pamětní kniha českých národních škol v Novém Boru k otevření nové budovy školy. Vlepené fotografie, pomník rumburským hrdinům, hroby popravených 1921 – před úpravou.
159. I. měšťanská škola chlapecká – ulice U lesa, [1929–1938] 1945–1953, vlepené fotografie a výstřižky, (fond Dvanáctiletá střední škola).
160. II. měšťanská škola dívčí – ulice U lesa, 1945–1952, vlepené fotografie, (fond Dvanáctiletá střední škola).
161. I. obecná (národní) škola – nám. Míru, 1945–1950, vlepené fotografie, (fond Dvanáctiletá střední škola).

162. II. obecná (národní) škola – nám. Míru, 1946–1948, (fond Dvanáctiletá střední škola).
163. Základní devítiletá škola – nám. Míru, 1960–1982, vlepené fotografie, výstřižky.
2. díl: 1983–1989, volně vložena obrazová příloha ke kronice – vlepené fotografie, výstřižky.
164. Mateřská škola – Palackého ulice, 1955–1980, Pamětní kniha I. mateřské školy.

Nový Oldřichov

165. Obecná škola (německá), 1909–1935.
2. díl: 1935–1944.

Obora

166. Obecná škola (německá), 1880–1942, vlepené fotografie, výstřižky.
167. Základní devítiletá škola, 1945–1964, vlepené fotografie, výstřižky.

Okrouhlá

168. Obecná škola (německá), 1879–1945, vlepené fotografie, návštěva A. Hitlera v Novém Boru.
169. Základní devítiletá škola, 1945–1973, fotografie školy.
příloha ke kronice: 1945–1962, vlepené fotografie, výstřižky.

Olšina

170. Obecná škola, 1945–1947.

Panská Ves

171. Obecná škola (německá), 1879–1891.
2. díl: 1891–1945, obsahuje opis 1. kroniky.

Pavlovice

172. Obecná škola (německá), 1887–1938, retrospektiva.
173. Základní devítiletá škola, 1962–1975, vlepené i volně vložené fotografie.

Pertoltice

174. Obecná škola (německá), 1879–1917, vlepené fotografie.
175. Základní devítiletá škola, 1945–1966, vlepené fotografie.
2. díl: 1966–1974.

Petrovice

176. Obecná škola (německá), 1875–1905, jmenný rejstřík.
177. Základní devítiletá škola, 1945–1973.

Pihel

178. Obecná škola (německá), 1874–1945, retrospektiva, výtvarná výzdoba – škola, okolí, fotografie školy, rejstřík.

Polevsko

179. Obecná škola (německá), 1872–1895, rejstřík.
2. díl: 1895–1913, rejstřík.
3. díl: 1913–1919.
180. Základní devítiletá škola, [1918–1945] 1945–1960, obsahuje zápisy německé obecné školy a rejstřík, fotografie ZDŠ.
2. díl: 1960–1981, vlepené i volně vložené fotografie.

Postřelná

181. Obecná škola (německá), 1876–1919.
2. díl: 1919–1935, rejstřík.

Provodín

182. Základní devítiletá škola, 1945–1958, vlepené fotografie.

Radeč

183. Základní devítiletá škola, [1947] 1949–1966, vlepené fotografie.

Radvanec

184. Základní devítiletá škola, 1945–1964, vlepené fotografie.

Rousínov

185. Obecná škola (německá), 1920–1945, vlepené fotografie.
186. Obecná škola (česká), 1926–1927, vlepené pohlednice, přišité sešity – početník, písanka.
187. Základní devítiletá škola, 1945–1962, vlepené fotografie.

Skalice

188. Obecná škola (německá), 1914–1918, soupis padlých v 1. světové válce z obvodu školní obce Skalice – datum narození, příčina úmrtí.
2. díl: 1920–1945, vlepené výstřižky.
189. Obecná škola (česká), [1920] 1923–1938, vlepené fotografie, výstřižky, plakáty (Sokol, Osvětová komise, Pěvecký spolek).
190. Základní devítiletá škola, 1945–1960, vlepené fotografie, výstřižky.
191. Základní devítiletá škola, 1971–1975, kronika pionýrské skupiny, vlepené fotografie, výstřižky.

Skalka u Doks

192. Obecná škola (německá), 1876–1899, věcný a jmenný rejstřík.

193. Základní devítiletá škola, 1956–1971.
2. díl: 1971–1973.
194. Základní devítiletá škola, 1960–1961, kronika pionýrské skupiny, vlepené fotografie, výstřižky.

Sloup v Čechách

195. Obecná škola (německá), 1920–1936, rejstřík, retrospektiva, dějiny obce Sloup, Janov, dějiny školy.
2. díl: 1936–1945.
196. Základní devítiletá škola, [1924–1938] 1945–1974, obsahuje zápisy obecné školy (české), vlepené fotografie, volně přílohy.

Sosnová

197. Obecná škola (německá), 1879–1936, fotografie školy, rejstřík.
198. Základní devítiletá škola, 1945–1976, vlepené fotografie.
2. díl: 1976–1978.

Staré Splavy

199. Obecná škola (německá), 1878–1910, rejstřík.

Stráž pod Ralskem

200. Obecná škola (česká), 1923–1927, vlepeny pohlednice – zámek, plán města, pohled na město před požárem roku 1854, okolí.
201. Základní devítiletá škola, 1945–1974, vlepené fotografie.
2. díl: 1974–1986.

Stvolínky

202. Obecná škola (německá), 1876–1915, rejstřík.
2. díl: 1915–1936, vlepené fotografie, lístky na potraviny, rejstřík.
3. díl: 1936–1945.
203. Základní devítiletá škola, 1945–1976, obsahuje též kroniku mateřské školy, vlepené fotografie, další přílohy – nalepené fotografie na volných listech.

Svébořice

204. Obecná škola (německá), 1881–1901, rejstřík.

Svitava

205. Základní devítiletá škola, 1946–1951, vlepené výstřižky.

Svojkov

206. Obecná škola (německá), 1881–1892, retrospektiva.
2. díl: 1914–1924, události 1. světové války.
207. Základní devítiletá škola, 1946–1965, vlepené fotografie.

Svor

208. Obecná škola (německá), 1896–1913, věcný a jmenný rejstřík.
2. díl: 1914–1918.
3. díl: 1919–1945, fotografie vyučujících.

Trávník

209. Základní devítiletá škola, 1945–1961, vlepené fotografie.

Tuhaň

210. Základní devítiletá škola, 1945–1969, vlepené i volně vložené fotografie.
2. díl: 1969–1976, vlepené fotografie.

Valteřice

211. Obecná škola (německá), 1861–1867, záznamy o dějinách obce a školy od roku 1838.
2. díl: 1884–1923.
212. Základní devítiletá škola, 1945–1975, několik vlepených fotografií.

Velenice

213. Obecná škola (německá), 1880–1928.
214. Základní devítiletá škola, 1948–1977, vlepené fotografie.

Velká Javorská

215. Obecná škola (německá), 1895–1945.
216. Základní devítiletá škola, 1945–1956.

Velký Grunov

217. Obecná škola (německá), 1854–1897, retrospektivní zprávy o škole od roku 1775, přípisy do roku 1921.
2. díl: 1891–1923, rejstřík.
3. díl: 1923–1945, vlepené fotografie, výstřižky, rejstřík.
218. Základní devítiletá škola, 1945–1973, vlepené fotografie.
2. díl: 1974–1986, vlepené fotografie.

Velký Valtinov

219. Obecná škola (německá), 1904–1921.
220. Základní devítiletá škola, 1945–1965.

Volfartice

221. Obecná škola (německá), 1929–1943, vlepené fotografie.

Vrchbělá

222. Obecná škola (česká), 1920–1937, vlepené fotografie, výstřižky.

Vrchovany

223. Základní devítiletá škola, 1945–1962, fotografie školy.

Zahrádky

224. Obecná škola (česká), 1932–1937, pouze přílohy ke kronice.

225. Mateřská škola, 1966–1982, vlepené fotografie, vložena okopírovaná část o založení české státní školy.

Zákupy

226. Obecná škola (německá), 1912–1938, vlepené i volně vložené fotografie.

227. Obecná škola (česká), 1919–1938, vlepené fotografie.

Zbyny

228. Obecná škola, 1946.

Žandov

229. Zvláštní škola, 1957–1993, (v letech 1957–1982 kronika vedena u Zvláštní školy v Žandově, od roku 1982 škola přemístěna do Kravař, v kronice zápisy nepřetržitě pokračují až do roku 1993), vlepené i volně vložené fotografie.

230. Mateřská škola, 1977–1983, 1985–1987. Původní kronika psána pouze do školního sešitu, od školního roku 1982/83 pořízena nová školní kronika (č. 231), do tohoto sešitu psány koncepty zápisů.

231. Mateřská škola, 1982–1987, příloha – 3 alba fotografií.

Žďár

232. Základní devítiletá škola, 1945–1962, fotografie školy.
2. díl: 1962–1976.

Ždírec

233. Základní devítiletá škola, 1945–1972, vlepené výstřižky, několik fotografií.

Žizníkov

234. Obecná škola (německá), 1874–1929, jmenný rejstřík.

235. Základní devítiletá škola, 1946–1967, pohlednice školy.

POZNÁMKY

- 1/ Pánek, Jaroslav – Procházková, Eva – Vilda František: Kroniky a kronikářství v okrese Benešov, Středočeský sborník historický (dále SSH), 11, 1976, s. 211–259; Kapavíková, Marie – Rouč, Jiří – Štroblová, Helena – Vlčková, Marie: Kroniky v okrese Kutná Hora, SSH, 13, 1978, s. 301–334; Krabcová, Ivana – Gregorová, Helena – Šmilauerová, Eva: Kroniky a kronikářství v okrese Praha-západ, SSH, 14, 1979, s. 237–278; Krajník, Stanislav – Krotilová, Jana – Landová, Hana – Schubertová, Věra: Kroniky a kronikářství v okrese Kladno, SSH, 15, 1980, s. 249–317; Krůta, Václav: Kroniky a kronikářství v okrese Rakovník, SSH, 16, 1981, s. 199–228.
- 2/ Miškovská, Zuzana: Kroniky a kronikářství v okrese Kolín, SSH, 24, 1998, s. 107–141; Kolek, Roman: Kroniky a kronikářství v okrese Praha-východ, SSH, 25, 1999, s. 127–150.
- 3/ Brandejs, Josef: Kroniky a kronikářství v okrese Rychnovském, Orlické hory – Podorlicko, 6, 1974, s. 311–361; Soupis kronik, pamětních knih a fotokronik uložených ve Státním okresním archivu Trutnov, Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově, 1999, Trutnov 2000, s. 21–46; Minaříková, Heda: Soupis školních kronik olomouckého okresu uložených ve Státním okresním archivu v Olomouci k 31. prosinci 2000, Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci, Olomouc 2001, s. 20–39; Dokulilová, Karla – Štroblik, Vladimír: Soupis kronik města Zlína a připojených obcí, Zlínsko od minulosti k současnosti, sv. 18, 2001, s. 133–160.
- 4/ Nařízení ministra kultu a vyučování z 20. 8. 1870, č. 7648, Verordnungsblatt für das Volksschulwesen im Königreich Böhmen 1870, č. 29/1870.
- 5/ Verordnungsblatt für das Volksschulwesen in Königreich Böhmen č. 4/1892.
- 6/ Verordnungsblatt für das Volksschulwesen in Königreich Böhmen č. 11/1907.
- 7/ Výnos ministerstva školství a národní osvěty z 30. července 1937 č. 105.513-I. Věstník ministerstva školství a národní osvěty 1937, č. 88/1937, paragraf 164.
- 8/ Věstník ministerstva školství a kultury 1958, č. 34/1958, příloha k instrukci s. 22.
- 9/ Organizační směrnice pro základní devítileté školy č. 13/1967, článek 9, odst. 6, Věstník ministerstva školství a ministerstva kultury a informací 1967, s. 186; Instrukce ministerstva školství ČSR o organizaci základní školy č. 18/1979, čl. 17, odst. 1, Věstník ministerstva školství a ministerstva kultury ČSR 1979, s. 183; Instrukce ministerstva školství ČSR o organizaci lidových škol umění č. 3/1980, čl. 6, odst. 1, Věstník ministerstva školství a ministerstva kultury ČSR 1980, s. 51; Instrukce ministerstva školství ČSR o základní škole č. 8/1985, čl. 14, odst. n, Věstník ministerstva školství a ministerstva kultury ČSR 1985, s. 109.
- 10/ Prostý součet kronik neodpovídá jejich uvedenému celkovému počtu, neboť osm z nich bylo psáno jak před rokem 1945 (dvě německé a šest českých), tak jinou školou po roce 1945.

DROBNOSTI

NOVÉ POZNATKY O DVOU ZANIKLÝCH STŘEDOVĚKÝCH SKLÁŘSKÝCH HUTÍCH

Michal Gelnar

Se stálou pomocí regionálních badatelů při terénní rekognoskaci v Lužických horách a jejich podhůří se daří upřesňovat a doplňovat již publikovaný soupis zaniklých sklářských hutí (viz Gelnar 1997, 1999). V roce 2002 tak byla přesněji lokalizována dvě stanoviště sklářských hutí nad Cvikovem na Českolipsku.

Stará či mladší literatura k těmto zaniklým sklářským hutím zde není znovu uváděna, vážné čtenáře odkazujeme na první díl původní studie z roku 1997 (Bezděz 6). Proto i zde zachováváme předešlé typografické členění jednotlivých míst soupisu ZSSH. Písmeno P značí (poloha), L (literatura), V (výzkum), HP (hmotné prameny) a D (datování).

1/ **k. ú. Dolní Světlá pod Luží III.**^{1/}

(Unter-Lichtenwalde, Niederlichtenwald), obec Mařenice

P: Lokalita je v jižní části katastru obce (530 m n. m.), poblíž kravína a pramene na východním svahu Kamenného vrchu (586 m n. m.).

L: Gelnar 1997, s. 41–60.^{2/}

V: Povrchové nálezy při návštěvě lokality v měsících březnu, květnu a říjnu 2002.

HP: Drobné skelné taveniny, drobné části skleněného odpadu, hrudky jemnozrného pískovce se sklovitým povrchem, drobné hrudky žárem slinutých hornin, zlomky technické keramiky (zlomky sklářských pánví, zlomek profilu pracovního otvoru(?), kousky maltoviny), skleněné kapičky z čirého i nazelenalého skla a zlomky užitkové keramiky. Ty tvoří soubor 37 kusů, z toho několik zlomků kameniny (viz obr. 1a, b).

D: Stanoviště je hypoteticky datováno do 15. století.

Komentář: Začátkem roku 2002 bylo stanoviště náhodně objeveno poblíž nalezeného milířiště na katastru obce Dolní Světlá.^{3/} To bylo již autorem hledáno v minulých letech, leč tenkrát bezvysledně, neboť bylo hledáno pod nedalekým prameništěm (Gelnar 1997, s. 45–46),^{4/} tak jak byly již dříve nalézány jiné lokality (Gelnar 1988).^{5/} Současné stanoviště ZSSH leží v těsné blízkosti katastrů Dolní a Horní Světlé. Poloha je několik málo metrů nad prameništěm dnes nevydatného pramene, který se níže ztrácí v louce. Po telefonické informaci o objevu této lokality byly provedeny povrchové sběry v bylinným patrem nezarostlém terénu a vyzvednuty hmotné prameny, dokládající na tomto místě činnost středověké sklářské hutě.

Bylo tak upřesněno stanoviště, jež bylo v původní studii do tohoto okolí jen předpokládáno na základě staršího ústního sdělení (Gelnar 1997, s. 46).

2/ k. ú. Horní Světlá pod Luží I. (Ober-Lichtenwalde), obec Mařenice

P: Lokalita je v severní části katastru obce (cca 500–510 m n. m.), západně od polní cesty souběžné se silničkou vedoucí k místní části zv. Myslivny (Jägerdörfel); stála pravděpodobně v loukách nad objektem současně kozí farmy.

L: Gelnar 1997, s. 41–60
kolektiv 1998, s. 295

V: Nálezy při terénní prospekci v měsíci říjnu 2002.

HP: Kusy skelných tavenin, zlomky technické keramiky [sklářských pánví, stavebních prvků z tavicí pece – profil okraje pracovního otvoru (obr. 1c), maltovina] a zlomky užitkové keramiky [zlomky kachle (obr. 1d), zlomky barevně glazovaných talířů], které pravděpodobně s provozem sklářské hutě nesouvisí (novověk).

D: Vzhledem k charakteru několika málo nálezů zlomků sklářských pánví je jejich datování jen rámcové do období pozdního středověku (srovnej Gelnar 1997, s. 43). Opravuji zde proto svůj původní názor na dataci této zaniklé sklářské hutě, kterou jsem dříve hypoteticky určil do doby kolem 1300, vzhledem ke spolehlivé dataci užitkovou keramikou na nedalekém stanovišti Horní Světlá IV., určenou archeologem PhDr. František Gabriel (Gelnar 1997, s. 44).

Komentář: V létě 2002 po studiu literatury (Gelnar 1997; kolektiv 1998, s. 295) a za pomoci informace místního obyvatele byl Mgr. Petrem

Havránkem z Jablonného v Podještědí hypoteticky vymezen prostor k rekognoskaci terénu v obci poblíž stávající nedávno rekonstruované vodní nádrže (dříve větší rybník).^{6/} Domněle předpokládané stanoviště ZSSH již bylo ve výše uvedeném soupisu autora zmiňované na katastru této obce po nálezech několika drobných tavenin skla a drobných zlomků neurčitelné keramiky v níže protékajícím potůčku. Tenkrát se nepodařilo stanoviště lokalizovat. Po rekognoskaci v říjnu 2002 je stanoviště hypoteticky předpokládáno na základě povrchových nálezů hmotných pramenů do severního prostoru luk horní části obce. V remízku z kamenů,^{7/} porostlém starými stromy, sesbíraných z dřívě (nejpravděpodobněji před 2. světovou válkou) pravděpodobně orbou či kosením obhospodařovaných polí, byly nalezeny hmotné prameny dokládající kdysi v blízkém okolí činnost sklářské hutě. Časově krátká rekognoskace přilehlé louky (pastviny) nepřinesla zatím pozitivní doklady o sebemenších reliktech v terénu po této sklářské huti. Její zánik současná německá literatura datuje do r. 1750 (sic) (kolektiv 1998, s. 295). To však neodpovídá morfologii terénu, ve kterém byly budovány novověké sklárny, ani nejsou známy žádné písemné prameny o této „mladé“ sklárně. Nalezená keramika (např. obr. 1d) nemusí nutně souviset s lokalitou této zaniklé sklářské hutě.^{8/}

* * *

Jak bylo již krátce uvedeno v závěru citované studie v roce 2000 (Gelnar, s. 107), majitelé sledovaného prostoru Ronovci s největší pravděpodobností záměrně skláře přizvali. A vzhledem k tomu, že v roce 1256 žádali krále Přemysla Otakara II. o povolení na své dominium povolat horníky z Míšeňské marky (Šťoviček 1986, s. 56), lze se domnívat, že v tomtéž čase z tohoto prostoru přizvali také skláře. Míšeňská marka zaujímala m. j. i prostor saských Krušných hor, kde v té době již byly nějakou dobu (12. stol.) činné sklářské hutě (Kirsche 1994). Hornická činnost, kterou je možné na základě výše uvedené informace a data akceptovat, spotřebovávala jen velmi málo dřeva, protože se tenkrát prováděla jen povrchová těžba (Havránek 1996, s. 154–155; Plekanec – Havránek – Štika 2001). „Bylo však nutné je vzhledem k této těžbě vymýtit. Značné množství těžného dřeva bylo nutno zužitkovat, a proto bylo užitečné a hospodárné založit sklářskou huť, aby se toto tenkrát bezcenné dřevo zužitkovalo. Proto mnohem více dřeva než hutníci spotřebovávali pro své hutě skláři. Nejpravděpodobněji to byli cisterciáci, kteří s sebou přinesli sklářské umění do Krušných hor. Výroba skla jim

byla známa z jejich francouzské vlasti, později přinesli toto sklářské umění přes mateřský klášter ve Waldsassenu do Oseka v Krušných horách. Pravděpodobně to nebyli sami mniši, kteří se tímto uměním zabývali. Přivedli s sebou, jak to bývalo obvyklé i u jiných řemesel, odborníky ze země svého původu.“ (Kirsche 1994, s. 8–9).

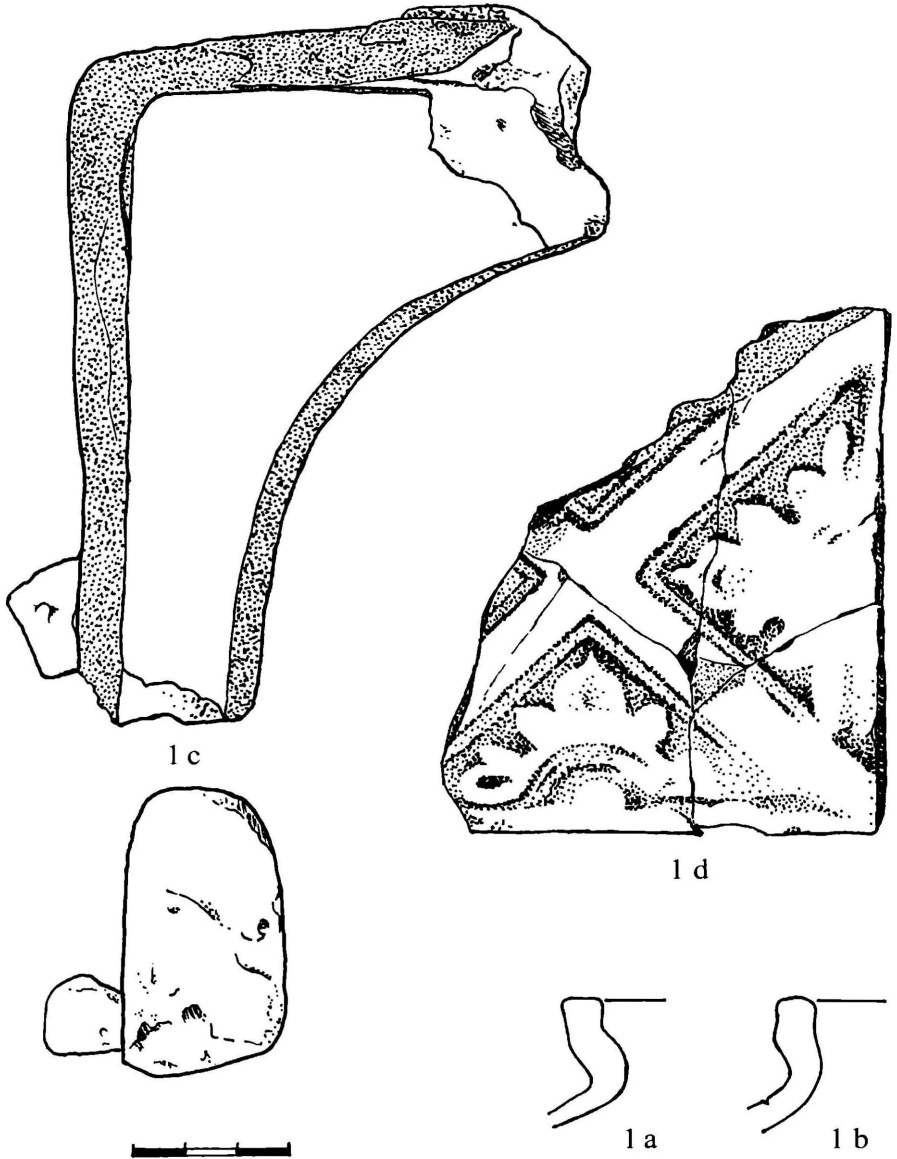
Uvedené datum 1256 tak s tolerancí téměř koresponduje s dobou stanoveného provozu na dosud nejstarších lokalitách v rekognoskovaném prostoru této části severních Čech, které jsou datovány s tolerancí do doby kolem 1250 (k. ú. Svor I. a III. – polovina 13. stol.) (viz Gelnar 1997, pořad. č. 14 a 21)⁹⁾ Lze se proto domnívat, že Ronovci vedle zisku z hornické těžby (ta je zde současnou prospekční aktivitou doložena; dosud však bez přesvědčivějšího datování hmotnými prameny), chtěli mít i zisk, též jistě i naturálie, z výroby skla, když jim král ve shodném čase (krátce po r. 1263) odejmul z jimi spravovaného značného území Žitavu s hradem a nejbližším okolím, tedy ekonomické a správní zázemí jejich dominia. V následném čase se centrem zbylé državy stala Česká Lípa s hradem Lipým, která tak převzala funkci hospodářskou a residenční (Sovadina 1997, s. 12), která se tak stala symbolem vlády nad prováděnou kolonizací rozlehlých rodových držav v dosud neosídlených hvozdech Lužických hor (Gabriel 1995).

POZNÁMKY

- 1/ Zde ponechávám typografii jako v předešlých textech a pořadovou římskou číslici uvedenu ve studii původního soupisu (viz Gelnar 1997, s. 45–46).
- 2/ Zde je na s. 42, 44–45 uvedena starší literatura (pořad.č. 1, 5–6).
- 3/ Na lokalitu mně upozornil Mgr. Petr Havránek, který ji náhodně nalezl v březnu 2002.
- 4/ Je možné, že toto je ono místo, o kterém věděl již hajný B.Vosecký (+) z Juliovky, jak sdělil autorovi v r. 1984, „... že cca před 30 lety při zalesňování prostoru mezi kravinem a dnes již neexistujícím krmelcem, byly nalezeny kusy různobarevných skel.“ (Gelnar 1997, s. 45–46). Ve studii z r. 1997 je to poř. č. 7.
- 5/ Jako již několikrát, i zde je doloženo, že stanoviště ZSSH je v současnosti nad pramenem, což může být také způsobeno vyschnutím původního pramene vlivem změněných hydrologických podmínek (těžba dřeva, budování komunikace a pod.).
- 6/ Za upozornění na pravděpodobné stanoviště a na literaturu (kolektiv 1998) a zaslání kopie uvedené stránky ještě jednou děkuji kolegovi Mgr. Petru Havránkovi z Jablonného v Podještědí. Podotýkám, že rybník vznikl až po roce 1915, neboť na mapě z té doby není ještě zakreslen.
- 7/ Je nanejvýš pravděpodobné, že současné nálezy z remízku odpovídají místu, které začátkem(?) osmdesátých let navštívil při výletu s dětmi z Dětského domova v Krompachu vychovatel Michal Straka, který mi toto vyprávěl v polovině osmdesátých letech 20. století (v roce 1986 mi již toto místo nedokázal ukázat).
- 8/ Autoři v této knížce nejen mylně datují zánik provozu této sklářské hutě do roku 1750, ale taktéž jejich spojení s mladšími sklárnami v Juliovcé a Hamru je neopodstatněné.
- 9/ Původně zlomky užitkové keramiky ze stanoviště k. ú. Svor III. byly archeologem PhDr. F. Gabrielem předběžně datovány do přelomu 13./14. století, později – po shlédnutí většího souboru – upřesněno na polovinu 13. století v souladu s nálezy na jím archeologickou sondou zkoumaném stanovišti Svor I. (Pod Bouřným) v roce 1987 (Gabriel 1991, s. 4).

LITERATURA

- Gabriel, F. 1991: Nálezová zpráva Svor – Pod Bouřným. Ústí nad Labem, strojopis.
- Gabriel, F. 1995: Vodní hrad Česká Lípa. Česká Lípa.
- Gelnar, M. 1988: Poznámky k metodice vyhledávání zaniklých stanovišť sklářských hutí a zpracování jejich nálezů. In: ZVOTAM (Archeologia technica). Technické muzeum v Brně, s. 129–142.
- Gelnar, M. 1997: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku, Část I. Okres Česká Lípa. Bezděz 6, s. 41–60.
- Gelnar, M. 2000: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku, Část III. Shrnutí. Bezděz 9, s. 103–117.
- Havránek, P. 1996: Dobývání železných rud v okolí Mařenic. Bezděz 4, s. 153–162.
- Plekanec, M. – Havránek, P. – Štika, J. 2001: Nové poznatky o dobývání a zpracování železných rud v Lužických horách. Bezděz 10, s. 119–146.
- Kirsche, A. 1994: Vom Glasmacher zum Reifendreher. Erzgebirgische Glashütten und Seiffener Holzspielzeug. Liestal.
- Kolektiv 1998: Heimatbuch der Gerichtbezirke Deutsch-Gabel und Zwickau in Böhmen. 2. Auflage. Großschönau.
- Sovadina, M. 1997: Ronovci a Žitava ve 13. a v první čtvrtině 14. století. Bezděz 6, s. 7–18.
- Šťovíček, J. 1986 Středověké železářství na Česko-lužickém pomezí. In: Z dějin hutnictví, 15, Rozpravy Národního technického muzea v Praze, 106, NTM Praha, s. 55–69.

Obr. 1. Zlomky užitkové a technické keramiky z k. ú. Dolní Světlá III. a Horní Světlá I. Kresba autor.

K PRIVILEGIU RUDOLFA II. PRO ČESKOU LÍPU Z ROKU 1581

Petr Gajdošík

Získání městských práv a privilegií je obecně přijímáno jako základní faktor k rozvoji každého města. Určitá míra svobody a nezávislosti byla nutná pro život každého měšťana i ekonomický rozmach městské obce jako celku. Vcelku známá je i skutečnost, že pro dříve získaná práva a svobody se od nově nastupující vrchnosti či panovníka snažili měšťané získat potvrzení (konfirmaci).

Císařská konfirmace městských práv pro Českou Lípu z roku 1581 byla v literatuře již několikrát zmíněna.^{1/} Listina se v současnosti nachází ve fondu Archiv města Česká Lípa ve Státním okresním archivu v České Lípě. Jejím obsahem je potvrzení dosavadních práv a výsad, které Česká Lípa získala v minulosti.^{2/}

Obsah a míra privilegií jsou obvykle hlavním důvodem studia listin, protože nám dávají jasnější představu o životě městské obce, o jejich ekonomických zdrojích, politických právech a svobodách. Velmi zajímavým tématem ovšem mohou být i okolnosti, které získání takového privilegia doprovázely, např. jeho finanční zátěž pro městskou pokladnu. K takovému studiu se nám pro Českou Lípu dochoval zajímavý pramen, tzv. purkmistrovské rejstříky. Ty byly hlavními knihami městských příjmů a výdajů, jejichž správou, alespoň v 16. a části 17. století, byl pověřen purkmistr. Záznamy pro rok 1581 v němž byla konfirmace vystavena se nacházejí ve druhé knize purkmistrovských rejstříků, která zahrnuje léta 1581–1588.^{3/} Zmínka o císařské konfirmaci městských práv se v rejstříku objevuje v několika výdajových položkách, které nám společně s textem privilegia dávají nahlédnout jak do úředního postupu udělení takové konfirmace, tak i do některých širších souvislostí jeho obdržení.

Předpokladem konfirmace městských práv muselo být vedle žádosti i předložení dosavadních privilegií, jejichž potvrzení bylo žádáno. Že

tak českolipští učinili je zmíněno v textu samotné konfirmace (*a vidaucz také ty Listy, Privilegia a Majestaty cele a neporussene*). Kdy se tak ovšem stalo, není zcela jasné. Můžeme ale téměř s jistotou předpokládat, že takové podání se neobešlo bez cesty minimálně dvou měšťanů, vyba-vených příslušnými listinami do Prahy. Zde také nemuselo dojít k podání žádosti obratem, ale třeba i s několikadenním prodlením. Taková úvaha nás může vést až k domněnce, že v městských útech bychom mohli hledat vyšší výdaj, který je spojený s cestou do Prahy.

V purkmistrovském rejstříku z let 1580/81 skutečně nalezneme mezi cestovními výdaji částku 27 kop, která byla na cestu do Prahy vyplacena. Výdaj není datován, ale díky pečlivosti písaře (Andreas Nicolai) k němu nacházíme analogii v příjmové části rejstříku mezi příjmy z prodeje soli. Jedná se o identický příjem 27 kop u kterého je poznámka, že je určen na cestu do Prahy a který byl ze solné pokladny přijat do hlavní městské pokladny v pondělí po Letnicích, čili 15. května 1581.^{4/} První cesta českolipských do Prahy se tedy konala někdy na počátku léta 1581 a jejich pobyt se, vzhledem k vysoké částce na stravné a cestovné, možná poněkud protáhl. Samotné vyřízení konfirmace pak bylo záležitostí týdnů až měsíců. Soudíme tak podle toho, že konfirmace je datovaná 16. září 1581 na Pražském hradě. Další výdaj, který se vztahuje k privilegii, nacházíme v rejstříku k 7. říjnu 1581. Tehdy bylo vyplaceno 170 kop (!) grošů míšeňských za samotný císařský majestát.^{5/} Hned poté také následuje výdaj 7 kop za stravné na cestu do Prahy a poté ještě doplatek cestovného ve výši 1 kopy a 45 grošů.^{6/} K převzetí originálu listiny a zaplacení příslušné taxy tedy došlo necelý měsíc po jejím vystavení v první polovině října 1581. Vysoký výdaj za privilegium, který byl zaplacen české dvorské kanceláři, je mezi ostatními záznamy v rejstříku naprosto ojedinělý a nemá obdobu ani v předchozích či následujících letech. Ve své práci o české dvorské kanceláři uvádí Karel Stloukal několik příkladů poplatků za vystavení císařského mandátu, které se pohybují vždy ve výši několika set kop.^{7/} Ve srovnání s nimi tak výdaj zapsaný v českolipském purkmistrovském rejstříku není nijak neobvyklý.

Tím ovšem pro českolipské měšťany záležitost nekončila. Bylo vcelku běžnou praxí, že u důležitých listin se nechávaly zhotovovat úředně ověřené kopie (vidimáty), ať už pro případ ztráty či pro jinou praktickou potřebu. V následujícím roce tedy výdaje související s konfirmací pokračovaly. 27. března 1582 bylo podle rejstříku vyplaceno 7 a půl kopy jako poplatek za ověření privilegia v Litoměřicích. Měšťané, kteří za tímto účelem do Litoměřic cestovali, obdrželi dále stravné ve výši 5 kop

a následně jim byl vyplacen ještě doplatek 3 kopy a 22 grošů.^{8/} Důvod ověření v Litoměřicích není příliš zřejmý, ale může souviset buď se sídlem krajského hejtmána, litoměřického městského soudu, který byl v této době stále ještě odvolací stolicí pro města řídící se právem magdeburským a nebo prostě se skutečností, že zde působil veřejný notariát pro ověřování listin.

Ani toto ověření ovšem českolipským nestačilo. Za krátký čas cestoval další měšťan do Žitavy. Na cestu tam a zpět obdržel stravné ve výši 9 kop a k tomu dalších 10 kop, které byly určeny místnímu magistru Lanckeschovi za další vidimaci. Zápisy jsou datovány 8. května 1582.^{9/} Vystavení vidimátu v Žitavě asi trvalo déle, protože v rejstřících nalezneme o něco dále ještě výdaj 10 grošů a 2 denárů pro posla ve věci vidimátu.^{10/} Přesné důvody právního pořízení v Žitavě se z dochovaných pramenů nedozvíme. Nicméně je zřejmé, že i na konci 16. století se českolipští snažili nejen získat potvrzení svých privilegií císařským mandátem, ale chtěli tuto skutečnost uvést ve známost i ve dvou pro ně nejdůležitějších městech v regionu. Vidimace privilegia v Žitavě je pak poněkud překvapivá. I když víme, že Žitava byla původně pro Českou Lípu odvolacím soudem, na konci 16. století už se tento vztah nepředpokládá. Mohla zde ale stále působit určitá tradice, stejně jako čilé obchodní styky, které by podobné právní úkony ospravedlňovaly.

Součet všech výdajů, spojených se získáním a následnými vidimacemi privilegia tak činí 240 kop, 47 grošů a 2 denáry míšeňské měny. Celkové městské výdaje v účetním roce 1581/82 činily 967 kop grošů. Celá jejich čtvrtina (24,9 %) tedy byla investována ve věci privilegia.

POZNÁMKY:

- 1/ Přepis textu listiny naposledy publikovala Vojtišková, M.: Třpyt a stíny města České Lípy v době krále Rudolfa II., Česká Lípa 1997, s. 64.
- 2/ Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Česká Lípa, Archiv města (dále jen AM) Česká Lípa, inv. č. 14.
- 3/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 92.
- 4/ Příjem je popsán slovy „den Montag nach Pfyngsten auff die Prägische Reyhse“. SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 91, f. 138a. Výdaj je označen popiskou „auff der Pragische Reyhse verzehret“ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 91, 162a. Ke vztahům mezi solnou pokladnou a hlavní městskou pokladnou více viz článek Obchod se solí v České Lípě 1576–1617 a jeho význam pro městské finance v tomto čísle Bezdězu.
- 5/ „...vor die Maiesteten auf gegeben Sonnabend nach francisci anno 81“ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 92, f. 10a.
- 6/ V záznamu je uvedeno „...vorzehret wie man die Maiestet aufgeloset hat“, k doplátku je pak připojen text „...von der führe nach Praga do man die privilegia von Rom: Kay: Mat: aufgeloset hat“ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 92, f. 10a, 11b.
- 7/ Za potvrzení městských privilegií měla být v roce 1601 účtována taxa kolem 400 kop míš. Stloukal, K.: Česká kancelář dvorská 1599–1608. Rozpravy České akademie věd a umění, tř. I., č. 76, Praha 1931, s. 144–146.
- 8/ K částce za vidimaci je připsáno „...nach Leuthemeritz unser Privilegia zu vidimiren Montag nach Ca[n]tate“, k cestovnímu „...herrn zu Leuthemeritz verzeret da sie zum andernmal gestand weg des entlepren V: Flickschuchs“ a k doplátku „...herrn verzeret zu Leuthemeritz als sie zum erstmal vor Recht gestanden weg des entleybt valt Flickschuchs“ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 92, 16a, b.
- 9/ Výdaje na cestu jsou komentovány „...den herrn nach der Zyttau auff zehrung geben da sie unser Privilegia vidimiren lassen“, částka za vidimaci popisem „...dem herrn Magistro Lanckesch von vidimiren geben und ubersendet Montag vor Exaudi“ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 92, 16 b.
- 10/ „...dem Bohten der die vidimus gebracht“ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 92, f. 16 b.

DALŠÍ POUŽITÁ LITERATURA:

- Friedrich, G.: Rukověť křesťanské chronologie. Reprint vydání z roku 1934, Praha 1997.
- Gajdošík, P.: Českolipské purkmistrovské rejstříky 1576–1617. Bakalářská práce na FF UK, Praha 2002.
- Panáček, J.: Založení České Lípy a městské právo. Bezděz 11, 2002, s. 5–30.

NOVÉ PECE U MILŠTEJNA

Petr Havránek – Miroslav Plekanec

Na jaře roku 2002 byly nalezeny nedaleko skalního útvaru Milštejn další objekty sloužící k tepelné úpravě nerostných surovin. Jedná se o vápennou pec poblíž brány na severozápadní straně skal a o zatím blíže neurčenou pec poblíž křižovatky cest pod skalním jižním ostrohem.

Vápenná pec je kruhového půdorysu s průměrem asi 10 m, částečně zapuštěná do země, s předpecím na jihovýchodní straně. Tam je i rozlehlá halda. V nístěji byla nalezena sklovitá nazelenalá struska, množství částečně zpracované suroviny, kterou je vápnitý pískovec, a oblázek jílovitého vápence. Tento nález je pozoruhodný, vápenec je předkřídového, nejspíše jurského stáří, tato surovina se v okolí nevyskytuje. Halda obsahuje několik tun částečně zpracované suroviny. Nalezeny byly též jednoduché kovové předměty: hřeby, zákolník, nůž.

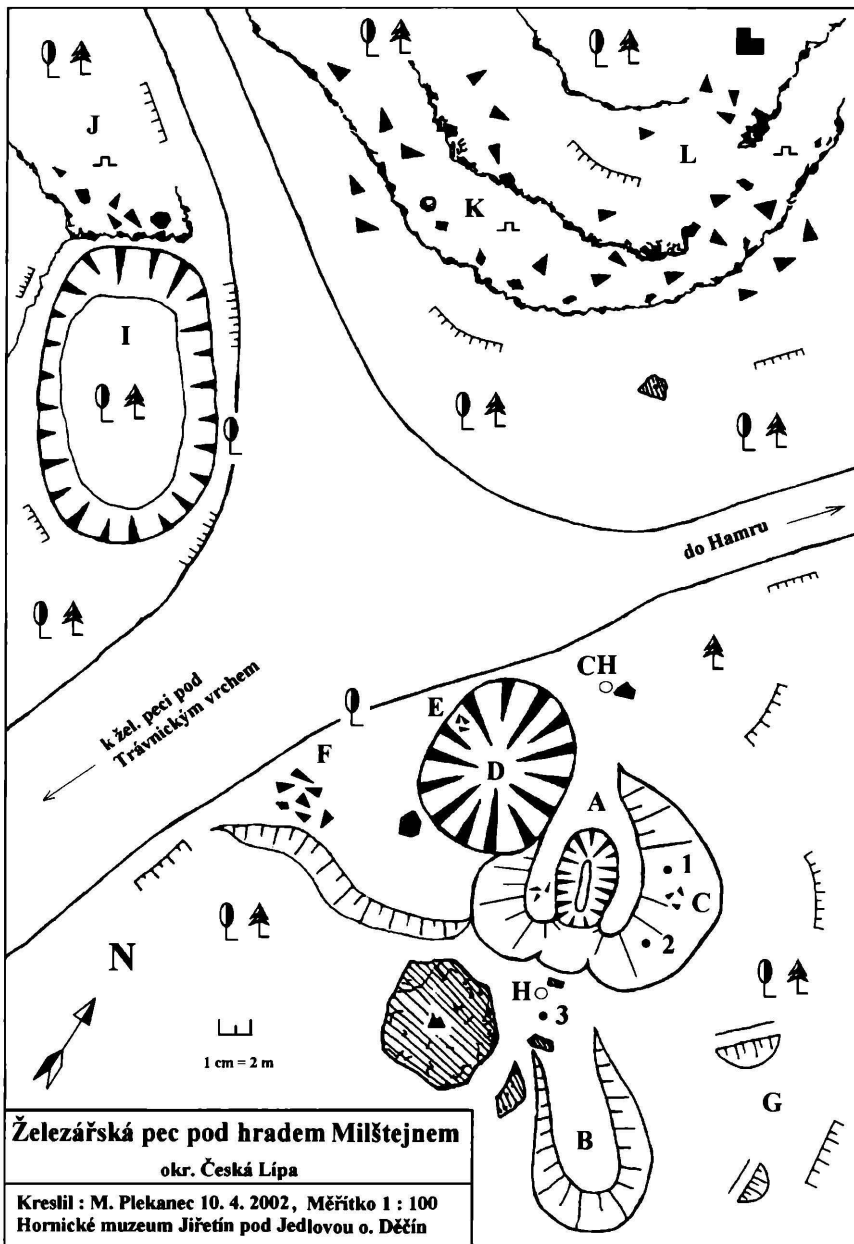
Pec pod křižovatkou je zhruba čtvercového půdorysu s rozměrem 12 m, částečně zapuštěná do země, s otvorem na jihovýchodní straně. Zbytky zpracovávané suroviny nebyly nalezeny, převažují znělcové kameny zčásti nebo zcela slinuté ze stěn nebo klenby, struska je šedo zelená až černá, ojediněle magnetická. Nad pecí blíže k cestě je 3 m hluboká jáma o průměru 11 m, umělá prohlubeň je i za křižovatkou cest. Pískovcové skály bezprostředně u pece nesou stopy po tesání mlýnských kamenů. Nalezené kovové předměty: úlomek želízka, klín, hřeb. Pec má některé společné znaky s objekty již popsanými v této oblasti a z okolí Tolštejnu, zejména slinuté vyzdívky (znělce, méně pískovce). Na rozdíl od těchto objektů nebyla nalezena vápnitá surovina, která patrně změní jejich zařazení jako metalurgické objekty.^{1/}

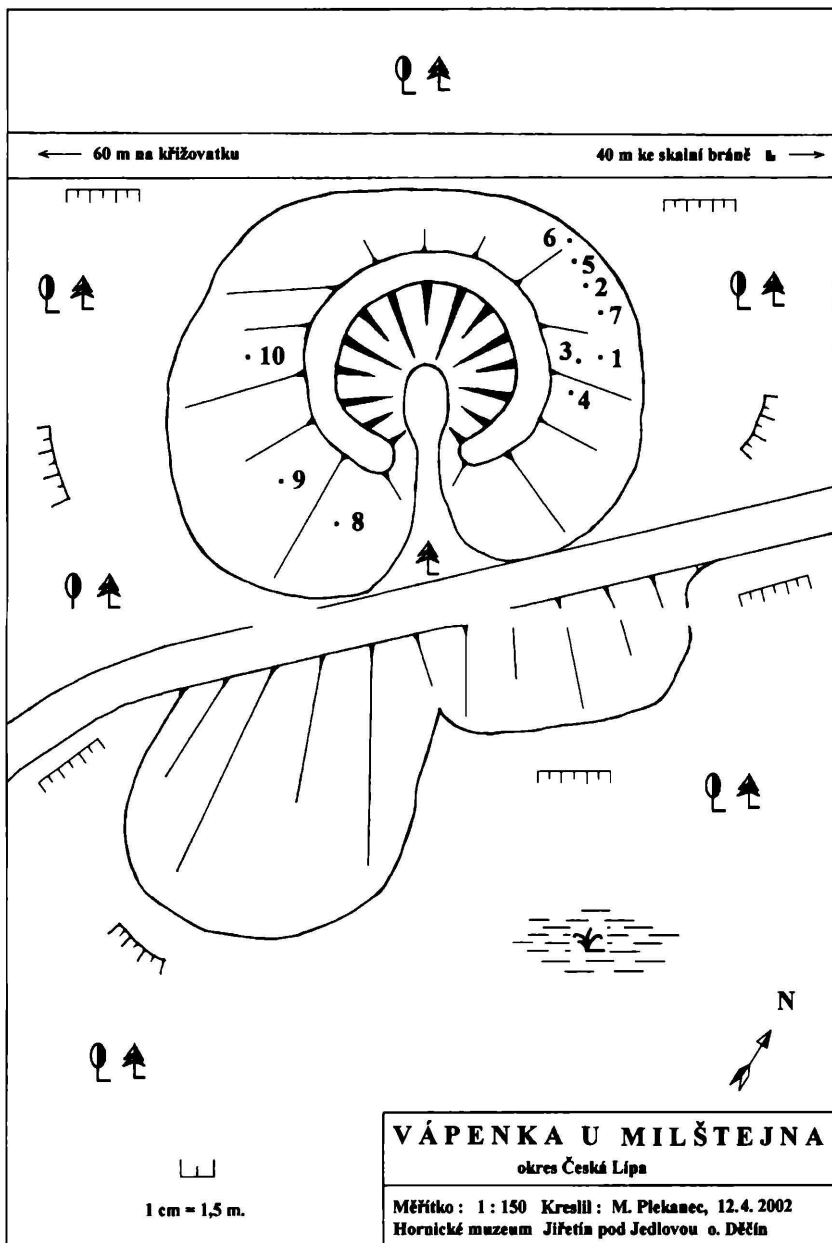
Surovinou pro pecní objekty, nyní určené jako vápenné pece, byly vápnité polohy v pískovcích jizerských vrstev. Tyto polohy a dobývky v nich jsou známé z okolí Petrovic, místní jména Vápenka a Kalkofenberg

to dodnes připomínají. Nálezy vápenek ve střední části Lužických hor upozorňují na podobné zdroje i v pískovcích březenského souvrství, případně na dosud nepopsané výskyty teplického souvrství.

POZNÁMKY

- 1/ Havránek, P. – Štika, J. – Plekanec, M. (2001): Nové poznatky o dobývání a zpracování železných rud v Lužických horách. Bezděz, 10, s. 119–148.

SKALNÍ KAPLE V LESÍCH MEZI BOREČKEM A BRENNOU

Petr Kühn

V rozsáhlém lesním komplexu mezi Brennou a Borečkem, zvaném dříve Brenner Heide, nedaleko hájovny v Borečku stojí poměrně dobře známá a v turistických mapách vyznačená kaple. Její zasvěcení sv. Jiljímu (Egidiovi), sv. Eustachovi a sv. Hubertovi (Paudler 1900) má jasně lovecký charakter, všichni tři svatí jsou patroni lovu, zvěře apod. Můžeme si tedy domyslit, že zakladatelka kaple, ctihodná paní Anna Františka, velkovévodkyně Toskánská, ani pozdější zákupské vrchnosti sem nejezdily jen k pobožnému rozjímání. Dosud stojící část (údajně jen kněžiště bývalého rozměrnějšího kostela) je stavebně poměrně zachovalá. Jinak se to má s její barokní malířskou výzdobou. Ta snad pochází ještě z doby prvního poustevníka Václava Rincolina z Prahy, povoláním malíře, tj. z let 1712 až 1715. Za dlouhá léta, kdy kaple byla pod ochranou vojenského újezdu a nebyla veřejnosti přístupná, byly však malby prakticky úplně zničeny. V těchto lesích se však skrývá ještě i několik dalších, sice méně nápadných, přesto však neméně tajemných lidských výtvorů. Patří mezi ně malá a pozoruhodná kaple, o které „Encyklopedie okresu“ a turistické mapy mlčí. Kaplička je ale zřejmě dobře známa a je hojně navštěvována – dokazují to např. plechovky nebo sklenice od konzerv či láhve od piva, které se u ní často povalují.

Umístění kapličky ukazuje mapa na **obr. 1**. Asi 600 m jihozápadně od Liščího vrchu je krátký a nepříliš výrazný hřbítek, směřující přibližně od východu k západu. Na jeho východním konci stojí nízký, oblý písčivcový blok, do něhož byla vytesána poměrně pravidelná dutina s vchodem obloukovitého tvaru (**obr. 2**). Kaple prostupuje blokem tak, že v horní části zadní stěny vzniklo malé, nepravidelné okno. Na levé straně u stropu je zakřivený otvor připomínající komín. Rozměry kaple jsou: největší šířka (ve výšce 85 cm nad zemí) 140 cm, celková výška

160 cm, okenní otvor je vysoký 70 cm a široký 90 cm, pod ním je 56 cm široký výklenek vyhloubený do stěny. Celková délka dutiny je 160 cm. Pod oknem v zadní stěně je přes celou šířku kapličky při zemi nízký, asi 40 cm široký stupínek, určený nejspíše k postavení křížku, svaté sošky a květinové nebo jiné výzdoby. Z rozměrů kaple je patrné, že byla zamýšlena pouze pro intimní, osobní pobožnost, protože pro větší počet návštěvníků v ní není místo.

Měla-li kaple nějakou vnitřní výzdobu, nevíme. Dnes jsou její vnitřní stěny hustě pokryty novodobými monogramy a většinou již nečitelnými znaky. Pokud zde snad nějaká původní reliéfní výzdoba existovala, byla jimi zcela překryta, pouze pod okénkem je ve stěně vyryt letopočet 1866. S tímto letopočtem se setkáváme také na jiných pískovcových stěnách v okolí, je tedy možné, že souvisí s pruskými válkami, kdy se ve zdejších lesích ukrývali obyvatelé okolních obcí. Písmeny, monogramy a jinými znaky je rovněž pokryta přitesáním vyhlazena čelní stěna pískovcového bloku.

Nejzajímavější objekt jeskyňky a jediný znak, ukazující dodnes jednoznačně, že tu skutečně šlo o kapli, se nachází na její pravé stěně. Je jím primitivní a dnes již značně zvětralý plochý reliéf Ukřižovaného v obdélníkovém, nahoře obloukem zakončeném rámu vel. 37 x 52 cm (**obr. 3**). Reliéf bohužel nese zřetelné známky pozdějšího „zkrášlení“ od návštěvníků, kteří to se zbožností nemysleli tak vážně jako ti neznámí, kteří kapli kdysi vytvořili. Přesto však je zřejmé, že i v původní podobě byl obraz značně primitivní.

Západně od kapličky skrývá vyšší část hřbitku ještě další zajímavost, i když zcela odlišného charakteru. Těsně pod vrcholem, přibližně 25 m na západ od balvanu s kaplí, pod vysokým stromem zeje v pískovci tesaná jáma s pravouhlým vodorovným průřezem (**obr. 4**). Omezena je dnes jen dvěma navzájem kolmými, svislými stěnami, poměrně hladkými a pokrytými poměrně zašlými obloukovými rýhami, ukazujícími, že nejsou přírodního původu, ale byly uměle tesány. Stěny určují vodorovné rozměry jámy 110 x 170 cm.

Obě protější stěny chybějí. Místo nich nacházíme pouze poměrně strmě klesající šikmé dno, s největší volnou hloubkou jámy v rohu při východní stěně 120 cm. Zřejmě se tu jedná o dodatečně z jedné strany zasypanou svislou jámu obdélníkového průřezu, jejíž rozměry odpovídají velikosti důlních jam, šachet, jaké se nám zachovaly např. na některých místech blízkém okolí, ale také např. na Havířském vrchu u Doks. Na skutečnou hloubku jámy můžeme soudit jen z analogie s ostatními,

dnes ještě otevřenými jamami, jejichž hloubka dosahuje přibližně 6 metrů. Není však vyloučeno, že jáma byla hlubší, protože podle Reusse (1797) dosahovaly šachty v nedalekém železorudném revíru u Svěbořic hloubek až 19 láter (přes 30 m).

V severním svahu hřbitku vystupuje pod jámou ze svahu malá, zcela zarostlá hlušinová halda. Vzhled jámy a haldy ukazuje, že se tu skutečně jedná o zasypané svislé hornické dílo, šachtu. Nejspíše mohlo jít o pokus těžby železných rud, jejichž dobývání v malém rozsahu je v okolí doloženo v 17. a 18. století (viz např. Kühn 1999, Kühn et al., 2001).

V souvislosti s územím Brenského lesa, tzv. Brenner Heide se však ve starém vlastivědném tisku nemluví o dobývání železa, ale o těžbě zlata a stříbra. První zmínku o takových dolech najdeme u Balbína (Tille 1905). Závažnějšími údaji jsou však záznamy místních farních kronik, uvedené v korespondenci redakce vlastivědného časopisu „Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs“ na dvou místech, a to v anonymní zprávě v 6. ročníku (1883) na str. 256 a pod šifrou R. ve 14. ročníku (1891) na str. 384.

Obě zprávy jsou bohužel jen velmi stručné. První, anonymní uvádí jen to, že u Borečku a Nového mostu^{1/} nedaleko Mimoně jsou prý v císařských lesích dva zasuté doly, zvané „Zlaté jámy“ a „Stříbrné jámy“^{2/} podle druhé se jedná o dvojí stříbrné doly, „špatné“ a „rovné“, ležící oba v Brenském lese^{3/} Také Schlafmann (1913) ve svém přehledu názvů polních a lesních tratí v Brenském lese má: „Stříbrné doly, kde kdysi bylo kutáno na stříbro a kde ještě dnes jsou vidět jámy“^{4/} a umisťuje je do brenské části revíru, patřící císařské vrchnosti v Zákupech.

Již dříve však se ve stejném časopise poněkud podrobněji rozepíše Wunsch (1892)^{5/} o stříbrných dolech dvou rozdílných typů mezi Brennou a Borečkem: „Rovné“ (gerade) doly v revíru Boreček v části, zvané „Brenner Stellung“, šly svisle do hloubky a jsou nyní většinou zasypaný, zatímco „Špatné“ (schlimme) doly byly uvnitř skoro vodorovné a podle pověsti prý ústily u mimoňského pivovaru. Bývalý vrchnostenský hajný a později domkář v Brenné, Josef Scholze, kdysi prý s jinými odvážlivci ve „špatných“ dolech pronikl až na mimoňskou hranici. Protože však tyto doly, nacházející se v brenském revíru v části „platte Heide“^{6/} později sloužily za úkryt nekalým živlům a jednou v nich byla dokonce nalezena mrtvola, byly prý kolem roku 1870 za hajného Simona zazděny a zasypaný. Podle Wünsche již v jeho době nebylo známo, bylo-li v těchto dolech skutečně kopáno na stříbro a byly-li tam nalezeny třeba jen jeho stopy. Jistý jeho informátor prý v zákupských archivech viděl

písemnosti pojednávající o těchto stříbrných dolech a měl je sám v ruce, později se však již nedaly nalézt. Možná se ztratily spolu s jinými listinami, odvážených v celých fůrách ze zákupské kanceláře do brenské papírny.

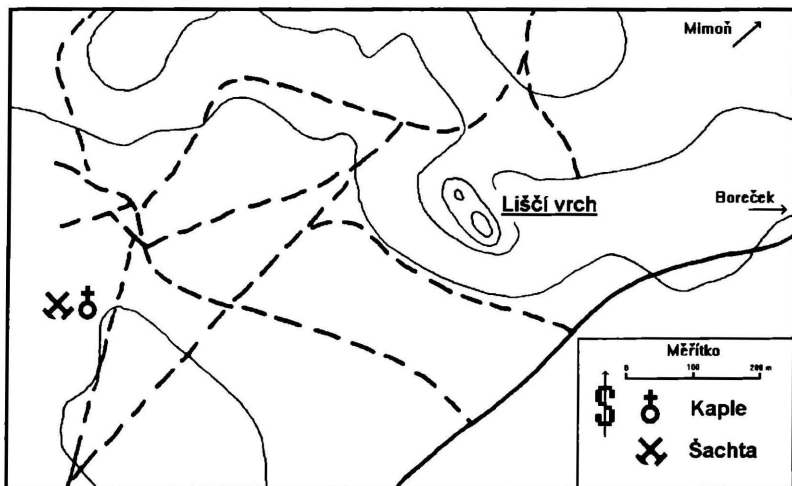
Nedá se vyloučit, že se po příkladu výnosného železářského podnikání Hartigů v Mimoni a Waldsteinů v Doksech také zákupská vrchnost pokoušela těžít na svém panství železná ruda – dnes však víme, že v brenském lese neměla přílišnou naději na úspěch. Zasypaný důl ve hřbítku za skalní kapličkou tedy nejspíše je jedním z těchto bývalých „rovných“ dolů, jdoucích svisle do hloubky, a pověsti o „stříbrných“ a „zlatých“ dolech jsou lidovou ozvěnou těchto marných pokusů.

POZNÁMKY

- 1/ Osada Nový most (Neubrück) dnes jižní část Borečku v údolí Ploučnice – zde byl v místech pozdější pily také železný hamr.
- 2/ „Bei Heidedörfel und Neubrück, unweit Niemes, soll es im kaiserlichen Forste, im ‚Gehege‘, zwei verfallene Bergwerke geben, welche ‚Goldgruben‘ und ‚Silbergruben‘ heissen.“
- 3/ R. in W.: „In den schlimmen Silbergruben“ und „in den graden Silbergruben“ liegen beide in der Brenner Heide.
- 4/ „... Silbergruben, wo einmal nach Silber gegraben wurde und wo noch heute die Gruben zu sehen sind.“
- 5/ Celý text Wünschovy zprávy zní: „Dieselben befinden sich zwischen Brenn und Heidedörfel in den beidseitigen Forstrevieren und theilen sich in sogenannte ‚grade‘ und ‚schlimme‘. Die ‚graden‘ Gruben im Heidedörfler Reviere in der sogenannten ‚Brenner Stellung‘ giengen senkrecht hinab und sind nun zumeist verschüttet. Die ‚schlimmen‘ Gruben führten im Innern ziemlich eben fort und sollten einer Sage nach beim Bräuhause in Niemes einen Ausgang haben. Ein gewesener herrschaftlicher Heger und jetziger Häusler in Brenn, namens Josef Scholze, will einmal mit Anderen in diesen Gruben bis gegen die Niemeser Grenze vorgedrungen sein und durfte auch jetzt der beste Führer dahin sein und die meiste Auskunft geben können. Da diese Gruben, im Brenner Revier in der ‚platten Heide‘ gelegen, später bösen Menschen als Schlupfwinkel dienten, auch eine Leiche darin gefunden wurde, so wurden dieselben in den 1870er Jahren unter dem Förster Simon vermauert. Ob in diesen ‚Silbergruben‘ wirklich nach Silber gegraben und Spuren desselben gefunden wurden, kann Schreiber dieses nicht behaupten. Sicher aber ist, dass ein Gewährsmann vor längerer Zeit in den Reichstädter Archiven Acten über diese Silbergruben gesehen und in den Händen gehabt haben will, die aber nicht mehr vorfindig sind. Dieselben dürften leider mit anderen Schriften, die fuhrenweise in die Brenner Papiermühle wanderten, verloren gegangen sein.“ (Tyto se nacházejí mezi Brennou a Borečkem v oboustranných lesních revírech a dělí se na takzvané „rovné“ a „špatné“. „Rovné“ jámy v poleší Boreček v tzv. Brenner Stellung šly svisle dolů a jsou nyní většinou zasypané. „Špatné“ jámy vedly uvnitř dosti vodorovně dále a podle jedné pověsti prý měly u pivovaru v Mimoni mít východ. Bývalý vrchnostenský hajný a nyní domkař v Brenně jménem Josef Scholze, prý kdysi spolu s dalšími pronikl v těchto dolech až asi k mimoňské hranici, byl by asi ještě dnes nejlepším průvodcem a mohl by podat nejvíce informací. Protože tyto jámy, ležící v brenském poleší „platte Heide“, později sloužily špatným lidem za úkryt a byla v nich také nalezena mrtvola, byly v 1870. letech za hajného Simone zazděny. Bylo-li v těchto „stříbrných dolech“ skutečně kutáno na stříbro a byly-li nalezeny alespoň jeho stopy, nemůže pisatel tvrdit. Jisté však je, že jeden jeho informátor před delší dobou v zákupských archívech viděl a měl v rukou listiny o těchto stříbrných dolech, které se však již nedají nalézt. Byly pravděpodobně ztraceny spolu s jinými spisy, které byly v celých fůrách odváženy do brenského papírny.)
- 6/ V některých novějších mapách je v jihovýchodní části brenského lesa uvedeno jméno „Na planině“; to by snad mohl být ekvivalent německého názvu „platte Heide“, kam Wunsch (1892) umísťuje „rovné“ stříbrné doly.

LITERATURA

- Anonym, 1883: MNEC 6, s. 256.
- Kühn, P., 1999: Povaha železných rud, těžených v minulosti na Českolipsku. Bezděz 8, s. 181–207.
- Kühn, P. – Havránek, P. – Adamovič, J., 2001: Geologische Aspekte des Eisenerzbergbaus in den Sandsteinen der Lausitzer Kreide. *Geologica Saxonica* 46/47, s. 125–137.
- MNEC: Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs.
- Paudler, A., 1900: In der Fremde. MNEC 23, 168–178.
- R., 1891: MNEC 14, s. 384.
- Reuss, F. A., 1797: Mineralogische Geographie von Böhmen II. Mineralogische Beschreibung des Bunzlauer Kreises in Böhmen, 498 s. Dresden.
- Schlafmann, J., 1913: Flurnamen in Brenn und Umgebung. MNEC 36, s. 29–31.
- Tille, J., 1905: Geschichte der Stadt Niemes. Niemes
- Wünsch, W., 1892: Silbergruben in der Brenner Heide. MNEC 15, s. 73.

Obr. 1. Schematická mapa umístění kapličky a šachty.

Obr. 2 Skalni blok s kapličkou. Všechny fotografie P. Kühn.

Obr. 3. Zbytky reliéfu Ukržování na pravé stěně kapličky.

Obr. 4. Zbytky zasypané šachty na hrůbku za kapličkou.

**„SAMUELOVA JESKYNĚ“,
BÝVALÁ
SKALNÍ POUSTEVNA U SLOUPU**

Petr Kühn

V jižní části obce Sloup na východním okraji údolí Dobranovského potoka svítí z lesů nápadné, žlutě a šedě zbarvené věže pískovcových skal úzkého strmého hřbetu, vybíhajícího severozápadním směrem ze široké podnože Slavíčku (**obr. 1**). Největší z nich svým kuželovitým tvarem již odedávna přitahovala pozornost obyvatel, a bývala proto označována vlastním jménem „Spitziger Stein“ (Špičatý kámen, **obr. 2**).

Ostrý pískovcový hřbet se skálou se nachází severovýchodně od bývalé chaty „Na stráži“, přímo proti hradu Sloup. Přístup z obce ke skále není turisticky značený (proč?), můžeme k ní však vystoupit z obou stran skalního hřebene, jak z údolí Dobranovského potoka, tak z východně od něho ležící úzké skalní rokli dřívější svojkovské „kostelní cesty“, kterou chodívali svojkovští občané do kostela sv. Kateřiny ve Sloupu. Z obou stran je výstup poměrně strmý a obtížný, kdysi (roku 1897) tu sloupským Horským a okrašlovacím spolkem na cestě z obce postavené schody již dávno vzaly za své.

Snáze se sem dostaneme od červeně značené turistické cesty ze Sloupu na Slavíček. Začátek cesty až k bývalé chatě „Na stráži“^{1/} je sice také poměrně strmý, za to však je turista u spáleniště chaty odměněn vynikajícím výhledem přes údolí Dobranovského potoka na jižní konec obce a mohutný pískovcový suk skalního hradu Sloup. Pověst vypráví, že zdejší vyhlídku ocenili i švédští vojáci, kteří tu prý za třicetileté války v roce 1634 zřídili strážní stanoviště s chatkou. Od něho prý skála dostala svoje německé (Wachstein) i současné české jméno, předtím se jmenovala Široký kámen („Breiter Stein“). Od trosk chaty jdeme dále po červené značce směrem na Slavíček až na rozcestí s velkým čtvercovým betonovým podstavcem, na němž kdysi stával velký dřevěný kříž. Odtud doleva vede neznačená cesta po hřebeni přímo ke Špičatému kameni.

Skála Špičatého kamene tvoří nejvyšší vrchol hřbetu; od ní dále k severu stojí na skalnatém ostrohu, tvořícím vlastní konec hřbetu, ještě několik menších skalních pyramid, z nichž jsou také pěkné výhledy do krajiny. Vrchol Špičatého kamene byl zpřístupněn tesanými schody, vedoucími po východním okraji skály na upravenou vyhlídku na jejím nejvyšším bodu; schody i vyhlídka jsou chráněny zábradlím. Býval z ní úchvatný pohled na Sloup a okolí, dnes bohužel již silně rušený vysokými stromy.

V jižním svahu sedla proti Špičatému kameni stojí zajímavá skalní věž jakoby podepřená druhou skálou tak, že mezi nimi vzniklo jakési nepravidelné okno. Jiného malého přírodního skalního okna si můžeme všimnout také na západní straně Špičaté skály. Tato skalní okna jsou přirozeného původu a vznikla zvětráváním; zřejmě umělého původu jsou však tři nápadné obdélníkové otvory ve stěně Špičatého kamene, obračející se do sedla. Tyto otvory náleží k prostému, do pískovce vyhloubenému skalnímu obydlí, zvaném Samuelova jeskyně (**obr. 3**).

K nejnižšímu otvoru vede několik v pískovcové skále vytesaných schůdků. V otvoru, vzniklému zřejmě rozšířením původní skalní rozsedliny, asi dříve bývaly dvěře. Za ním je malá, asi 2 x 2 m měřící místnost, kdysi poustevníková kuchyně. Je v ní totiž výklenek, původně asi spížirna, a vedle vstupu je ještě zachován podstavec selské pece, na které si poustevník vařil. Nad vchodem ve skále je také otvor odtahu (komín).

Zvenku vidíme vlevo od vchodu další dva obdélníkové otvory. Právý, bližší ke vstupu, je oknem kuchyňky, druhý je oknem hlavní obytné místnosti poustevny, do níž se vstupovalo širokými dveřmi z kuchyňky. Místnost má rozměry 6,5 x 2,5 m, prochází celou šířkou skály a její dvě velká okna jsou v obou protilehlých kratších stěnách. Z okna směřujícího k západu, býval výhled na sloupskou hradní skálu, na čedičové kužely Skalického a Chotovického vrchu a v pozadí za nimi se rýsující stráň Slunečné. Dnes vyhlídku ruší vzrostlé stromy. Druhé okno asi i dříve vedlo jen do lesů. V jedné stěně hlavní místnosti je plochý výklenek pro obraz Ukřižování, před nímž poustevník vykonával svoji pobožnost.

V široké stěně obytné místnosti proti vchodu je velká vyhlazená plocha s jen částečně ještě čitelným nápisem. V sloupské kronice (Puhl 1836) se píše, že jej krátce po svém založení dal zhotovit Horský a okrašlovací spolek ve Sloupu.²¹ Spolek také usnadnil přístup ke skále tím, že ve strmém svahu vybudoval schodiště se 73 schody a vyčistil vchod od zřícených balvanů. Stalo se tak v létě roku 1897, tj. 160 let po odchodu poustevníka. Podle kroniky měl nápis následující znění:

„Hier lebte durch viele Jahre als Eremit Samuel Görner aus Bürgstein. Er siedelte 1735 auf den Einsiedelstein über und zog um 1760 auf den ‚Böhmischen Berg‘ bei Langenau. Später endete er durch Mörderhand am heil. Berge bei Příbram.“^{3/}

Nápis není do skály tesán, ale napsán barvou, a po uplynutí více než jednoho století je natolik sešlý, že dnes lze přečíst jen část. První, bílou barvou psaný řádek lze při bočním pohledu od západního okna přečíst celý, dalších řádky byly psány černou barvou a proto se dají rozluštit již jen zlomky slov. Pokus o rekonstrukci nápisu podle dnešního vzhledu (ani pomocí fotografie) nedopadl příliš povzbudivě, nečitelná zůstává hlavně část, týkající se poustevníkovy pobytu v této jeskyni. První, bílou barvou psaný řádek zní:

Eremit Samuel Görner

Následují dva (tři?) řádky které se nepodařilo rozluštit, pak lze přečíst:

17 seine ab 1735 wo er

sodann auf den Einsiedlerstein übersiedelte.

Nach einigen Jahren bezog er eine leerstehende Hütte

am Heil. Berge bei Příbram, wo er einer Nachts

überfallen und ermordet wurde.

Von ihm stammt der Name „Samuelshöhle“^{4/}

Čitelné řádky se tedy zcela neshodují s textem, zapsaným v kronice; nápis byl asi obnovován a přitom došlo ke změnám v jeho znění. Kdy se tak stalo, o tom se však kroniky nezmiňují.

V čelní stěně nižší skály vpravo od vstupního schodiště je pozůstatek po jakémsi dřevěném přístěnku nebo boudě: svislá, k pravé straně více zahlobená zarovnaná plocha, nad ní přibližně vodorovná drážka. Pod ní jsou ve stejných vzdálenostech obdélníková lůžka pro trámký, pod prvními třemi zleva jsou ve spodní části plochy další tři oválná lůžka (na trámký podlážky?).

V turistické literatuře, ale např. také ve sloupské kronice Gertnerově^{5/} se všeobecně traduje, že jeskyni počátkem 18. stol. během 17 let svého poustevničení do skály vysekal poustevník Samuel Görner. Autor prvního literárního zpracování zpráv o něm, Rubesch (1831), opírající se podle vlastního sdělení o „ústní, spolehlivé zprávy jeho ještě zde žijících pokrevních příbuzných“^{6/}, však píše: „*Celé dílo bylo z příkazu Samuela Görnera s velkou námahou vysekáno do tvrdého pískovcového kuzele, a protože tento zbožný muž zde bydlel 17 let, než se nastěhoval na Poustevnický kámen, je tato na Samuelovy náklady zhotovená skalní poustevna podle jeho jména ještě dnes nazývána Samuelovou jeskyní.*“^{7/}

Měli bychom nejspíše v tomto smyslu opravit všeobecně rozšířené tvrzení o tom, že si poustevník Görner jeskyni sám pracně ve skále vysekal.

Samuel Görner měl dosti pohnutý život, zřetelně se lišící od obrazu, jaký jsme si o poustevnících vytvořili. Byl synem optika Georga Görnera z domu čp. 118 u sloupského dolního mlýna, z rodiny, ve které se výroba optických pomůcek tradovala už od roku 1678, vyučil se však okrasným zahradníkem. Z písemných pramenů je z této rodiny ještě znám Anton Görner, kterého prý hrabě Kinský vyslal na tři roky do Norimberka, aby se tam seznámil s technikou výroby zrcadel a pak uvedl do provozu hraběcí továrnu na zrcadla ve Sloupu. Za své služby byl hrabětem Josefem Kinským propuštěn z poddanství a osvobozen od roboty (Paudler 1885). Posledním známým sloupským optikem z této rodiny byl Franz Görner, který ve věku jednasedmdesáti let zemřel v Sloupu dne 15. 7. 1890 (Ministr 1996).

Samuel se prý výrobou brýlí a dalekohledů zabýval i při svém poustevničení. Ukazuje na to jeho socha s dalekohledem na plošině sloupské skály, svědčí o tom také místní název jeskyňky „Brillenmacherhöhle“ nedaleko Samuelovy jeskyně. Po 17 letech strávených v jeskyni se dne 27. dubna 1735 odstěhoval do poustevny na „Poustevnickém kameni“ (hradní skále) ve Sloupu, kde se prý mimo jiné také věnoval svému vlastnímu povolání, zahradnictví při sadové úpravě vrcholu skály. Protože však byl statné postavy, utekl po sedmi letech odtud do Prahy z obavy, že by ho Prusové odvedli k vojsku. Podle Puhlovy kroniky tam vstoupil do františkánského kláštera u Panny Marie Sněžné, asi v roce 1756 prý vykonal pouť do Říma, vrátil se zpátky do Čech a někdy kolem roku 1760 se usadil na Skalickém vrchu v poustevně po zemřelém poustevníkovi Antonu Schneiderovi. Podle zápisu v sloupské kronice zde také zemřel; ostatní prameny však shodně s Rubeschem (všichni také bez uvedení roku) uvádějí, že odtud odešel do opuštěné poustevny na Svate hoře u Příbrami, kde byl jedné noci zákeřně zavražděn.

Po poustevníkovi nazvaná „Samuelova jeskyně“ zůstala po jeho odchodu v roce 1735 již opuštěná. Část pískovcové skály se dokonce zřítla a zavalila schody. Nebyl to ostatně jediný případ, kdy se ze zdejších skal uvolnil balvan. V kronikách se můžeme dočíst o tom, že „18. května 1872 večer se za bouřky následkem prudkých otřesů uvolnil blok kamene ze skalní skupiny ‚Špičatý kámen‘ a zřítíl se s rachotem do údolí. Zde plnou silou narazil do domu čp. 154, stojícího u cesty na Kostelní vrch, a zatlačil stěnu obytné světnice poněkud dovnitř“^{8/} Ještě později

„se v noci ze 6. na 7. prosince 1909 nedaleko Samuelovy jeskyně uvolnily skalní bloky a zřítily do hlubin. Poškodily přitom Schmeykalovu vilu.“^{9/}

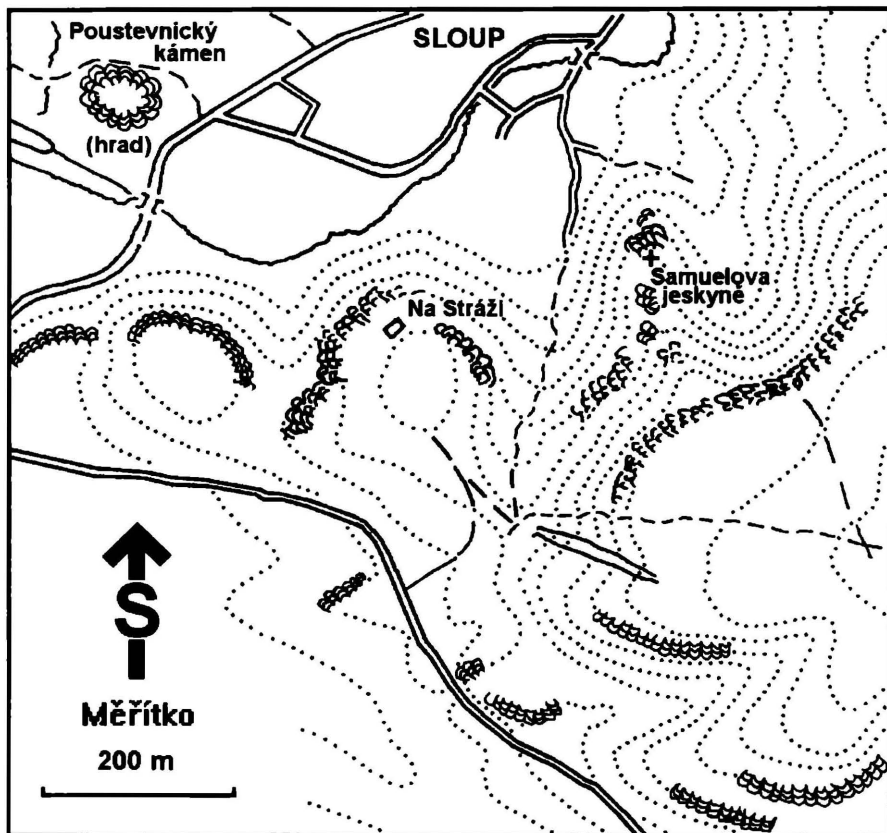
Dnes je sice jeskyně přístupná, ale především pro místní obyvatelstvo znalé zdejších cest. Přestože na jeskyni upozorňují turistické mapy, nepovažují ji jejich autoři ani značkáři za objekt hodný pozornosti turistů, a nevyznačují k ní žádnou cestu. Mimoto je nápis v hlavní místnosti, připomínající vznik a osudy jeskyně, i pro lidi znalé německého jazyka již sotva čitelný. Přesto však obě cesty, stoupající po stráních hřbetu vzhůru ke skále, ukazují na nezanedbatelný počet návštěvníků, protože rozpadavý pískovec, málo odolávající silnému vlivu „turistické eroze“, je botami návštěvníků rozmělněn a oba svahy jsou pokryty silnou vrstvou volného sypkého písku. Také do pískovce tesané schodiště k vyhlídce na vrcholu skály by vyžadovalo opravu.

POZNÁMKY

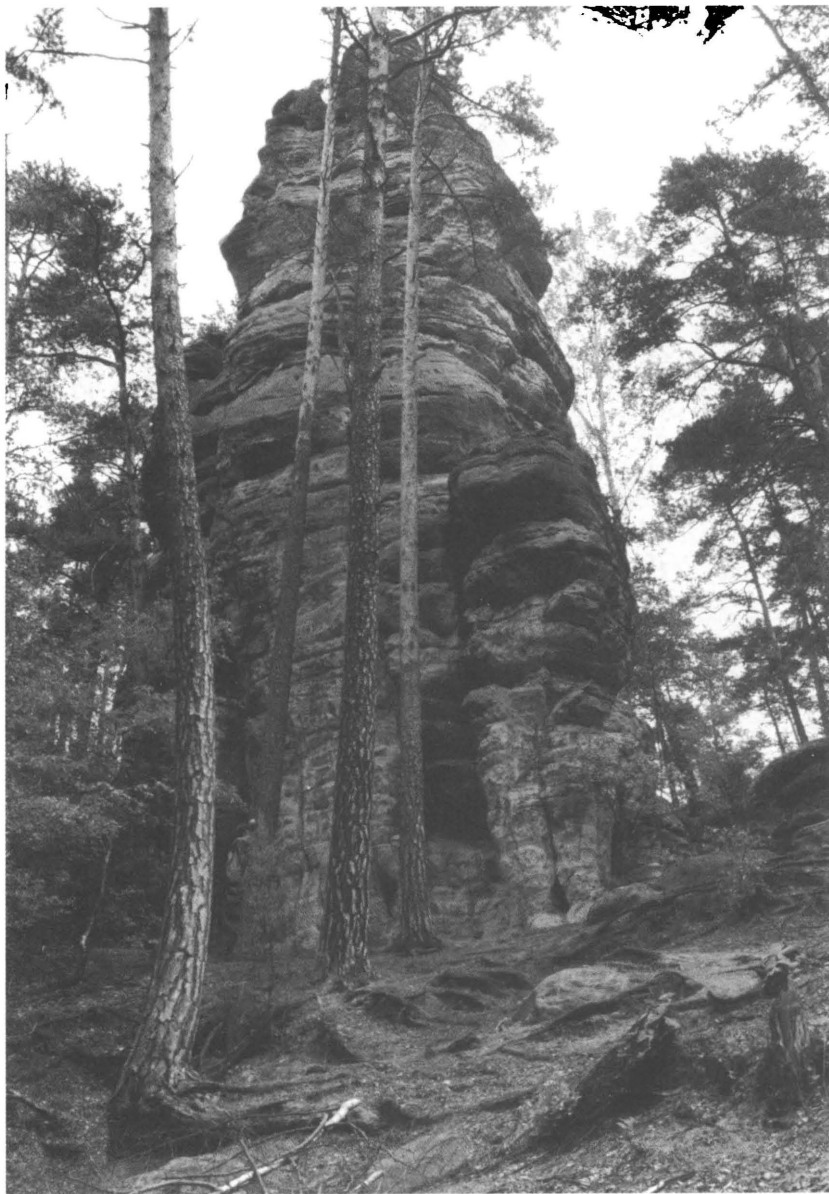
- 1/ Chata „Na Stráži“ byla otevřena dne 1. září 1933, přežila válku i reálný socialismus, až po privatizaci dvakrát krátce po sobě, 1. 5. 1998 a 21. 5. 1999, vyhořela; od té doby je v troskách.
- 2/ První podnět k založení Horského a okrašlovacího spolku („Gebirgs- und Verschönerungsverein“) ve Sloupu byl dán roku 1894, ustavující shromáždění se konalo dne 8. 7. 1895, kdy se přihlásilo 26 členů. Spolek... „si za úkol stanovil postupně zprístupnit Svojkovské pohoří a okolní výšiny přílivu cizích návštěvníků, upravit přístup k vyhlídkovým bodům, vybudovat cesty, přivést do krajiny větší počet turistů“ atd.
- 3/ „Zde po mnohá léta jako poustevník žil Emanuel Görner ze Sloupu. Roku 1735 přesídlil na Poustevnický kámen a kolem r. 1760 přešel na Český vrch u Skalice. Později skončil rukou vrahovou na Svaté hoře v Příbrami.“ Böhmischer Berg, tedy Český vrch, je nyní nejvyšší Skalický vrch.
- 4/ „Poustevník Samuel Görner od r. 17 do 1735, kdy pak přesídlil na Poustevnický kámen. Po několika letech se nastěhoval do prázdné chatky na Svaté hoře u Příbrami, kde byl jedné noci přepaden a zavražděn. Od něho pochází jméno „Samuelova jeskyně“
- 5/ ...opustil třetí poustevník jménem Samuel Görner jím dosud na „Špičatém kameni“ vysekanou a jím obývanou skalní poustevnu „Samuelova jeskyně“ a odstěhoval se nahoru na „Poustevnický kámen“ („...verliess ein dritter Siedler, namens Samuel Görner eine bisher auf dem ‚Spitzigen Stein‘ im Schwoikaer Gebirge von ihm ausgehauene und von ihm bewohnte Felsenklause „Samuelshöhle“ und zog auf den Einsiedlerstein hin- auf.“)
- 6/ „Mündliche, verlässliche Nachrichten seiner in dieser Gegend noch lebenden Blutsfreunde“ (Rubesch 1831).
- 7/ „Das ganze Werk ist auf Anordnung des Samuel Görner in den harten Sandsteinkegel mit vieler Mühe gehauen worden, und da dieser fromme Mann 17 Jahre hier wohnte, ehe er den Einsiedlerstein bezog, so wird auch diese auf Samuels Kosten gemachte Felsenklause nach seinem Namen noch zur Stunde die Samuelshöhle genannt.
- 8/ „18. 5. 1872 abends bei einem Gewitter löste sich von der Felsgruppe ‚Spitziger Stein‘ am Schwoikaer Gebirge durch heftige Erschütterung des Bodens ein Steinklumpen ab und stürzte donnernd ins Tal. Unten schlug er mit voller Wucht an das am Kirchbergweg stehende Haus No. 154 und drückte die Stubenwand etwas hinein.
- 9/ „In der Nacht von 6. auf den 7. Dez. 1909 lösten sich in der Nähe der Samuelshöhle Felsblöcke los und stürzten in die Tiefe und beschädigten die Villa Schmeykal.“

PRAMENY A LITERATURA

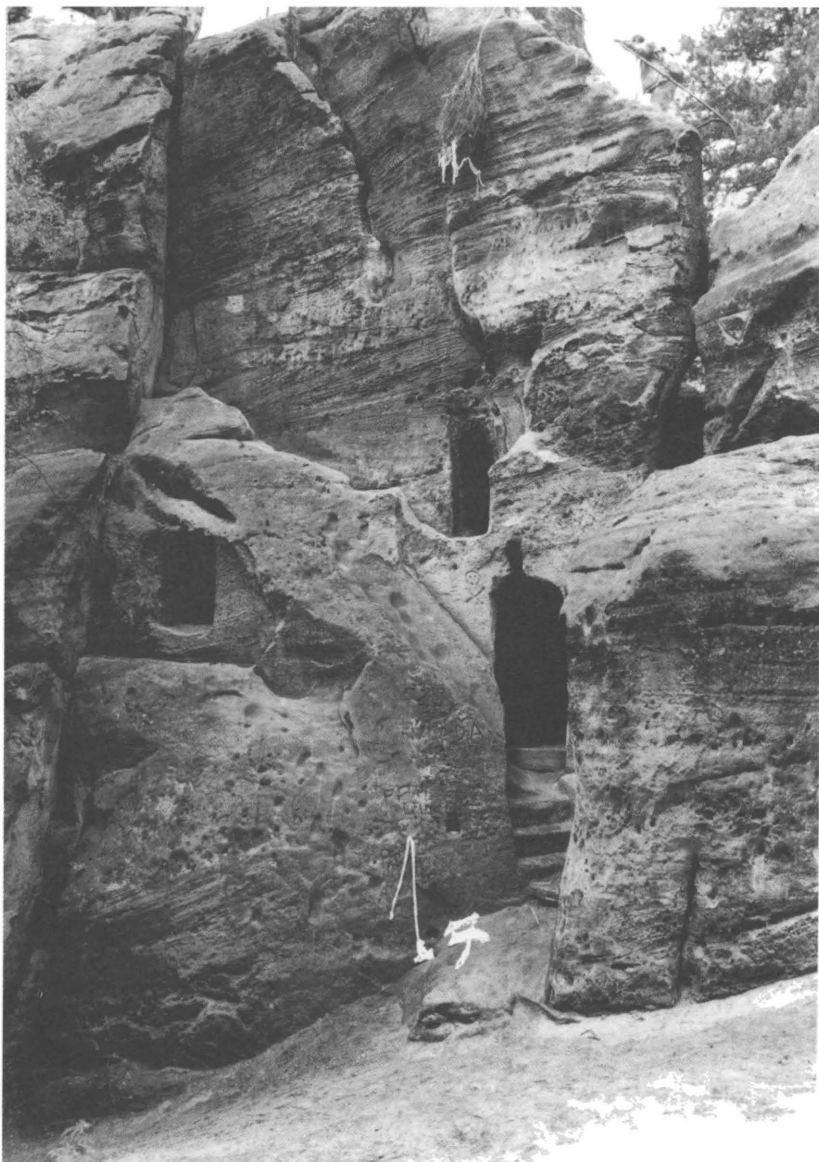
- Gerthner E. (sine): Rukopisná kronika obce Sloup. Soubor volných listů bez titulního listu. Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa, fond Archiv obce Sloup, inv. č. 73.
- Ministr, Z. 1993: Opticko-astronomické zajímavosti Sloupu v Čechách. – Jizerské a Lužické hory 1 č. 7/8, s. 46.
- Paudler, A. 1885: Graf Josef Kinsky, Herr auf Bürgstein und Schwoyka. Ein biographischer Versuch. Česká Lípa.
- Puhl, A. aj. 1836: Gedenkbuch der Gemeinde Bürgstein. Laut Gubernial-Decret dtto. 31. August 1835 verlegt am 1. 1. 1836. SOkA Česká Lípa, Archiv obce Sloup, inv. č. 11.
- Rubesch, V. Ch. 1831: Historisch-malerische Beschreibung des Einsiedlersteines auf der Herrschaft Birkstein, im Leitmeritzer Kreise in Böhmen. Litoměřice.

Obr. 1. Mapová skica okolí Samuelovy jeskyňe u Sloupu.

Obr. 2. Skála „Spitziger Stein“, pohled zdola od výstupu ze Sloupu.

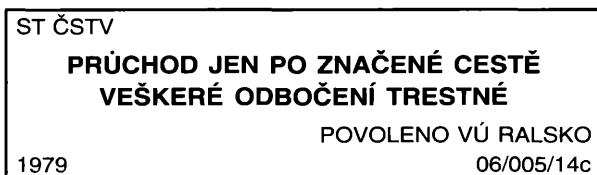

Obr. 3. Pohled z protějšího svahu sedla na skálu „Spitziger Stein“ se vstupem a okny Samuelovy jeskyně, na skálu s přístřeškem a skupinou skal na konci hřebtu.

STARÉ HRANIČNÍ KAMENY V POLESÍ MEZI BRENNOU A MIMONÍ

Petr Kühn

Ještě donedávna procházela červená turistická značka z Mimoně do Zákup severní částí velkého lesního komplexu mezi Borečkem a Brennou, zvanou kdysi „Brenner Heide“. Tehdy se také za posledními domy „Na Slovanech“ v Mimoní červená turistická značka obracela doprava, k severu a procházela lesem na severním okraji vojenského újezdu. Proto byla na telegrafním sloupu tabulka, upozorňující na dnes již dávno zapomenuté nebezpečí:

Nyní vede červená značka na konci ulice „Na Slovanech“ doleva, skoro přímo k jihu, na nejbližší křižovatce však odbočuje doprava na cestu vedoucí mladým lesem přibližně k západu. Dále pak prochází velkou pasekou s mladými stromky, a na jejím konci se ve dvou zatáčkách stáčí přibližně k jihu. Po několika desítkách kroků od konce paseky dojdeme do levé zatáčky cesty s vysokými stromy, za nimiž několik kroků dále stojí na zvýšeném kraji na první pohled nápadný starobylý kámen (**obr. 1**).

Na svislých plochách kamene jsou vytesaná písmena a číslice. Na čelní straně obrácené do cesty jsou nahoře písmena H II (obrácené N?), pod nimi je letopočet 1794; na zadní, do lesa obrácené straně pak můžeme číst zřetelné písmeno R. Na jednom boku je vytesáno číslo 52, na temeni vyryt křížek a jen poslední plocha je prázdná (**obr. 2**).

Hraniční kámen však nikdy nestál sám, jeho funkcí bylo spolu se sousedními kameny označovat určitý úsek hraniční čáry. Poohlédneme-li se proto po okolí, vidíme skutečně od něho 60 kroků dále na pravém (jižním) kraji cesty další kámen. Jen několik metrů za ním v lese ležel ještě třetí, ale jen poloviční a povalený.¹¹ Dále k jihu ani východu se při cestě již žádný kámen nezachoval. Na druhou stranu, několik desítek kroků na sever od prvního kamene však stojí další kámen, č. 4. Ten je poměrně hlouběji zapadlý do země, má přední stranu poškozenou tak, že z písmen H I na něm zůstalo čitelné jen I, pod tím však je z poloviny zeminou zakrytý letopočet 1710 (**obr. 3**). Na jednom boku má číslo 51, na druhém další letopočet, 1794, na zadní straně má opět jen písmeno R. Na všech popsanych hraničních kamenech se tedy vyskytují stejná písmena a mění se jen číslo na boku, zřejmě představující pořadové číslo kamene. Na všech je stejný letopočet 1794, jen v jednom případě, u kamene č. 4, nacházíme letopočty dva, vpředu 1710 a na boku 1794.

Pokud sledujeme pokračování cesty dále k severu až k železniční trati, nenajdeme žádný další podobný kámen. Jen asi 20 m za kamenem č. 4 stojí v nápadné poloze, opět na kraji staré cesty, krátký pětiboký čedičový sloupek. Na jeho jižní straně je vyryto číslo 50 a na ploše směřující k východu s určitou fantazií můžeme rozeznat do tvrdého čediče vyrytá, špatně zratelná písmena H I.

Na jeho temeni se dvě navzájem kolmé čáry rozbíhají z jednoho bodu tak, že tvoří dvě odvěsný pravoúhlého trojúhelníku. Jedna ukazuje k jihu, směrem k výše popisovaným hraničním kamenům, druhá přibližně k východu; v tom směru se však v hustém mladém porostu nepodařilo žádný další kámen najít. Ani při podrobném průzkumu blízkého okolí nebyly žádné další hraniční kameny nalezeny. Vysvětlení je nasnadě: okolní lesy byly poměrně nedávno vykáceny a plocha nově vysázena. Pokud zde dříve stály hraniční kameny, překážely mechanizačním prostředkům lesního závodu a byly při kácení nebo sázení lesa odstraněny nebo zničeny. Není však vyloučeno, že kameny zmizely již mnohem dříve; při změnách hranic byly často staré hraniční kameny záměrně ničený - dokládá to např. Stein (1997) na příkladu vyměřování hranic mezi tehdejšími ČSR a NDR v r. 1977, kdy tam tehdy ještě zachované starobylé hraniční kameny z roku 1711 byly zcela záměrně rozbíjeny a ničený.

Není to však docela pravda, že se další kameny podobného vzhledu nezachovaly, někdy přece jen se tomuto ničení vyhnuly. Vrátime se proto po červeně značené cestě zpět na cestu, vedoucí od západního konce

ulice „Na Slovanech“ k jihu. Již výše bylo řečeno, že zde značka opouští tuto cestu a obrací se poměrně hustým mladým lesem k západu. Budeme-li se na této odbočce pozorně dívat po krajích cesty, najdeme v příkopu další mezník s označením R / HN a poměrně špatně čitelným letopočtem 1710. Na boku má zřetelné číslo 69. Nedaleko od něho leží u dalšího rozcestí do půdy zapadlý kámen, připomínající poškozený a povalený mezník; žádné nápisy však na něm není vidět. Místa, kde se tyto kameny nacházejí, ukazuje mapa.

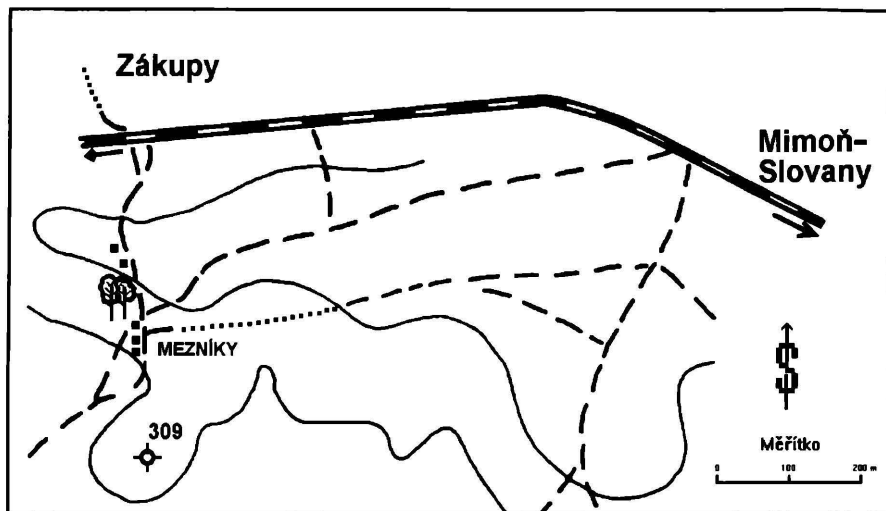
Letopočty 1710 a 1794 ukazují na to, že se tu nejedná o hranice obecní, ale o hranice panství. Svědčí o tom také písmena, vytesaná na protilehlých čelech kamene: písmeno R znamená zřejmě panství Zákupy (Reichstadt). Stejným písmenem jsou rovněž označeny hraniční kameny v oblasti Pěnkavčího vrchu, kde však na rozlišení od sousedního panství Rumburk (R) je písmeno R doplněno na RE. Na druhé straně je značení vyjádřeno poněkud neobvykle: vedle běžného H se zde objevuje zřetelné písmeno II, které se opakuje skoro na všech nalezených kamenech. Tento znak by mohl připomínat písmeno I z ruské azbuky, spíše však představuje omylem stranově převrácené velké N. Pokud zamítneme ruskou variantu jako nepravděpodobnou, dává kombinace písmen H a N logické vysvětlení: náleží hartigovskému panství Mimoň, a může znamenat buď: „Herrschaft Niemes“ anebo „Hartig Niemes“ Tomu odpovídá také stranové umístění písmen, kde dvojice písmen H II je vždy na severní až severovýchodní straně kamene ukazující k mimoňské části brenského lesního revíru. Z celého velkého území mezi Borečkem a Brennou patřil k mimoňskému panství pouze poměrně úzký pás při severním okraji lesního komplexu od nynější ulice „Na Slovanech“ až k cestě směřující od jihu k severu k přechodu přes železniční trať. Tato cesta je dnes již málo využívána, protože na severním konci klesá dvěma větvemi k železniční trati: hluboko zaříznutým přímým úvozem a (novější?) cestou zdolávající klesání obloukem; od tratě vedla dále mezi poli k severu skoro přímo k východnímu konci Bohatic a je dnes již zčásti rozoraná).

POZNÁMKA

1/ Tento hraniční kámen byl mezitím odvezen do okresního vlastivědného muzea v České Lípě.

LITERATURA

Stein, K. 1997: Zapomenuté pomníčky. 6. díl. O hraničních kamenech. Jizerské a Lužické hory 2, č. 6, s. 25.

Obr. 1. Umístění hraničních kamenů (podle Základní mapy ČR 1 : 10 000).

Obr. 2. Hraniční kámen č. 1, východní (čelní) strana s letopočtem 1794.

Obr. 3. Hraniční kámen č. 4, čelní plocha s letopočtem 1710.

ATRAKTIVNÍ ŽELEZIVCE

Petr Havránek

K nejzajímavějším jevům neživé přírody Českolipska patří určitě prokřemenění a proželeznění, výrazně se projevující v pískovcovém reliéfu krajiny. Barevně i tvarově různé formy proželeznění neunikly již v 1. polovině minulého století soustavné pozornosti geologů, kteří popsali a utřídili hlavní výskyty, především na jih od České Lípy. Původ jevu byl obecně dáván do souvislosti s třetihorním vulkanismem.^{1/} V osmdesátých letech byly neznámější výskyty v Chráněné krajinné oblasti Kokořínsko vyhlášeny za chráněná území (Přírodní památky Husa, Kamenný vrch, Střezivojický Špičák^{2/}), po zrušení Vojenského újezdu Ralsko došlo i na tamější lokality (Přírodní památky Děvín, Divadlo^{3/}).

V posledních letech ožil zájem odborníků o proželeznění pískovců celé České křídové pánve, hlavní výskyty byly zpracovány jednotným způsobem. Soustavně získané poznatky pak umožňují podrobně vysvětlit vznik železivců, jak jsou souborně dnes rozmanité druhy proželeznění nazývány.^{4/}

Nejnápadnějšími železivci jsou určitě druhy tvořené železitými páskami prostupující výchozy pískovců jako víceméně pravidelné obecně oválné kresby. Široká škála těchto forem sahá od jednoduchých oválů přes trubice různých průměrů ke složitým prostorovým útvarům popisovaným jako „růže, mušle, cibule“, včetně vzájemných přechodů a kombinací, tvořících mnohdy až fantaskní obrazce.

Teprve nedávno byl k objasnění vzniku těchto železivců použit model elektrochemicky podmíněné difuze železitých fluid zvodněnými pískovci.^{5/} Tímto složitým mechanismem lze vysvětlit sekvenční srážení hydrotermálních fluid s obsahem dvojmocného železa při průchodu zvodněným horninovým prostředím. Fluida s obsahem železa v koloidní podobě jsou postmagmatická, pocházejí z rozložených tmavých minerálů intruzí

čedičových hornin. Výsledkem je opakované vysrážení oxidhydroxidů železa, převážně ve formě goethitu, jako tmelu nebo celistvého minerálu v pískovci.^{4/}

Názorné ukázky železivců tohoto druhu lze též nalézt v severovýchodní části okresu v okolí Jablonného v Podještědí v pískovcích jizerského souvrství, z nich vyzdvihují výskyty ve Lvové a v Janovicích. Dnes jsou dobře dostupné i výskyty poblíž státní hranice v saském Lückendorfu.

1. Lvová, Lemberk

Na úpatí hradního vrchu při Pivovarském rybníku leží rozlehlý sklep, pravděpodobně ze 17. století. Sklep má dvě brány, tři komory, jímku na vodu a větrací komín. Sklep je vytesán v pískovci skalního bloku, který je součástí větší kry vystupující mezi Jablonným a Rynolticemi na levém břehu Panenského potoka, který zde sleduje významnou poruchu směru SV - JZ. Sklep je vytesán ve středno- až hrubozrnném pískovci s polohou slepence, vrstvy upadají mírně k JV. Sklep se nalézá ve směru vulkanické žíly, dobývané štolou Lemberk na opačné straně vrchu.^{6/} Tektonické porušení je patrné pouze ve vstupní části sklepa a je součástí pásma výše zmíněné poruchy v údolí potoka. Proželeznění je velmi názorné v prostorovém řezu na pilíři vzniklém propojením jednotlivých komor (**obr. 1**). Železité pásy jsou součástí rozsáhlého plochého tělesa oválného tvaru. Spodní téměř rovná plocha sleduje vyvětrávající slepencovou polohu, na okrajích jsou vyvinuty trubice. Směr jejich os je SV - JZ, tedy stejně jako směr žíly vulkanitu ve štole Lemberk. Za předpokladu, že je osa trubice rovnoběžná s přívodní poruchou, lze usuzovat na přímou spojitost s uvedenou vulkanickou žílou.

2. Janovice, k. 375

Návrší vystupující jižně od obce nad levým břehem Dubnického potoka vděčí za svůj původ přítomnosti křížení vulkanických žil. Pískovcové skály doprovázejí od místní části Samoty žílu ve směru SV - JZ, která je sledována pinkami až k rybníku v obci.^{7/} Další žíla má směr přibližně V - Z a výše uvedenou žílu protíná 50 m severozápadně od vrcholu návrší k. 375 m a na rozdíl od předešlé žíly se v terénu téměř neprojevuje. Průběh je patrný pouze podle tří netypických pinek na svahu k potoku, k jejímu vymezení přispívá i výrazné proželeznění skal na okraji návrší (**obr. 2**). Železivce zde tvoří nápadné pásy a trubice různých průměrů, přičemž osy trubic směřují právě ve směru V - Z. Podobné trubice vyvinuté podél žíly vulkanitu směru SV - JZ mají osy rovnoběžné s touto

žilou a tak právě náhlá změna směru os trubic ukazuje na přítomnost další vulkanické žíly, jinak nepřiliš zřetelné. Navíc v místě křížení dochází ke změně skalního výchozu podél kontaktu s vulkanitem – skály vystupují na opačné straně žíly než v její jihozápadní části. Trubice na plochém vrcholu popisované skály mají dobře pozorovatelné proudové šroubovitě textury (**obr. 3**), tento jev připomíná podobný efekt projevující se při pulsním proudění kapaliny v potrubí. Bez zajímavosti není ani morfologie samotných skal, vyvinuta jsou skalní okna a počáteční stadia viklanů na jednotlivých věžích.

3. Janovice, Janovický les

Skalnatý hřbet 600 m východně od Janovické hájovny vrcholí na severním okraji skalní věži rozdělenou puklinou na dvě části. Zatímco jižní menší věž je nápadná tvarem – tvoří totiž skalní hřib, tak na severní věži lze nalézt atraktivní železivec – pěkně vyvinutou „skalní růži“. Ta je tvořena soustřednými železitémi pásy (**obr. 4**). Geologická situace zde není tak jednoznačná jak tomu bylo u předchozí lokality. Tektonické prvky hřbetu udávají totiž směry přibližně S - J a V - Z, obvyklé směry charakteristické pro zdejší vulkanity zde téměř chybí. Prokázat tak souvislost tohoto železivce s konkrétním vulkanickým tělesem jednoznačně nelze.

Další Janovická lokalita severně od obce, Kohout, je známa již dlouho^{8/} a v Bezdězu byla otištěna i fotografie.^{7/}

4. Lückendorf, Gr. Felsengasse

Kromě známé lokality Muschelsaal^{9/} nalezneme poblíž jiné výchozy proželeznělých pískovců. Mimořádně hodnotnou ukázkou je skála na začátku skalnatého hřbetu mezi turistickými stezkami Gr. Felsengasse a K. Steinadler Weg. Železivce jsou zde vázány na několik puklin směru SV - JZ, tedy souběžných s průběhem vulkanických žil uvnitř a vně Gr. Felsengasse. Železité pásy jsou poměrně silné a výrazně vyčnívají z vyvětralého pískovce. Pozoruhodné je zejména vzájemné ovlivnění sousedních proželeznělých puklin buď souběžných nebo se křížících. Obrazce železitých pásků se vyznačují téměř pravidelnou souměrností podél těchto puklin sloužících jako přírodní dráhy železitých fluid. Tento výskyt předčí i nedaleký zpřístupněný výchoz Muschelsaal, který je nadto na saské poměry poněkud neudržovaný, a zřejmě se jedná o nejatraktivnější železivec na sever od České Lípy.

POZNÁMKY

- 1/ Müller, B. 1928: Der Einfluss der Vererzerugen und Verkieselungen auf die Sandsteinlandschaft. Firgenwald, 1: 145–155; Liberec.
- 2/ Němec, J. 1985: ChPV Špičák u Střezivojic. Památky a příroda, 10, 9: 565–566; Praha.
- 3/ Mikuláš, R. 1997: „Železné klády“ – výjimečné skalní útvary v křídových pískovcích Ralské pahorkatiny. Ochrana přírody, 52, 4: 117–118; Praha.
- 4/ Adamovič, J. 2000: Proželeznění pískovců české křídové pánve. Autoreferát disertace. Geologický ústav Akademie věd ČR; Praha.
- 5/ Cílek, V., Mikuláš, R., Ložek, V., Jarošová, L., Svoboda, J., Škrdla, P., Karlík, M. 1996: Výzkum pískovcových převisů v sz. části ChKO Kokořínsko. Část III. Ochrana přírody, 51, 4: 104–108; Praha.
- 6/ Havránek, P. 1997: Štola Lemberk. Jizerské a Lužické hory, 2, 5: 36; Liberec.
- 7/ Havránek, P. 1999: Dobývání železných rud u Janovic v Podještědí. Bezděz, 8: 297–304; Česká Lípa.
- 8/ Müller, B. 1933: Erlauterungen zur geologischen karte d. Bezirkes Deutsch-Gabel in B. Firgenwald, 6; Liberec.
- 9/ Kressling, S. 1987: Exkursionsführer zu geologisch interessanten Objekten des Kreises Zittau. Gesell. Nat. u. Umwelt im Kulturbund des DDR; Zittau.

Obr. 1. Foto Petr Havránek.

Obr. 2. Foto Petr Havránek.

Obr. 3. Foto Petr Havránek.

Obr. 4. Foto Petr Havránek.

DISKUSE

O HROZNÝCH NESTVŮRÁCH

Miloslav Sovadina

Mnozí čtenáři jistě poznali, že jsem si název této filipiky vypůjčil z druhého dílu Jiráskova F. L. Věka, kde je takto pojmenována 22. kapitola, v níž se mluví o pochybených snahách puristů „očistit“ češtinu od údajných cizích vlivů nahrazováním tradičně užívaných slov směšnými novotvory, vytvářenými zcela neorganicky bez znalosti vývoje jazyka a přirozeného tvoření slov v češtině. Mně toto pojmenování vždy vytane na mysl, když se setkám s knihami nebo s články, které buď obsahují historické nepravdy, naivní fantazírování a zjevné nesmysly, nebo hledají v historii za každou cenu záhady a tajemství a přinášejí užaslým čtenářům jejich senzační odhalení. Autory takových pojednání bývají většinou amatéři, kteří mají historii jako svého koníčka. Přitom ovšem nelze mezi autory různých povrchních kompilací a nevědeckých fantazií šmahem zařadit všechny amatérské historiky, neboť mezi nimi vždy bylo a je mnoho seriózních a kvalitních badatelů, jejichž práce snese i ta nejpřísnější kritická měřítká. Proto autory, jichž se bude tato filipika týkat, budu nazývat diletanty, ač by se asi nejlépe hodil výraz, označující člověka, který neoprávněně provozuje nějakou odbornou činnost – fušer.

Je jedním z paradoxů současnosti, že doba tomuto spisování, stojícímu zcela mimo vědecké základy, přeje. Na jedné straně patří dějepis jednak k nejneoblíbenějším školním předmětům, jednak je považován za opovržením hodnou vědu, která údajně není dynamickému dnešku nijak užitečná a dle úsudku četných pragmatiků je zcela nepotřebným balastem v duchovní výbavě současného člověka. Oba tyto postoje k historii jdou ruku v ruce, vzájemně se podmiňují a ovlivňují. Na straně druhé tu je ale objektivně zjistitelný trvalý a značný zájem o historickou literaturu, pokud ovšem nesouvisí se zájmem o tzv. „literaturu faktu“, jejíž kritéria historická literatura zcela splňuje. Nicméně tomuto zájmu o historii

vycházejí vstříc mnohá nakladatelství. Vzpomeňme tu jen historické, kulturně a umělecko historické edice Nakladatelství Lidové noviny a Libri, nebo historickou produkci nakladatelství Paseka, Vyšehrad či Argo. Rovněž další nakladatelství vydávají, byť již ne soustavně a v celých edičních řadách, historickou literaturu. Poptávka v rovině světových, evropských a národních dějin je tedy dostatečně saturována. Jsou tu však ještě regionální dějiny a zde je situace jiná. Regionálněhistorické téma pronikne do vydavatelských plánů velkých zavedených nakladatelství jen málokdy. Drobní a příležitostní vydavatelé v regionech přes všechnu snahu nestačí plně uspokojit poptávku. Důvod je prostý. Aktuálních a zajímavých témat je veliké množství, avšak kvalifikovaných autorů naopak velice málo. V regionech, kde nejsou vysoké školy a historií se zabývá pouze několik odborníků v okresním archivu a v okresním muzeu (což je případ Českolipska), v lepším případě ještě v galerii, se dají historikové doslova spočítat na prstech na rukou. Zde se tedy otevírá pole působnosti pro mimovědeckou historii. Málokdy se takový autor – diletant pustí rovnou do knihy (ale jsou i tací), zato hojně zásobuje regionální deníky, obecní zpravodaje, různé ročenky a almanachy svými příspěvky. Jejich úroveň je různá, většinou však velmi špatná.

Při bližším seznámení s mimovědeckou historickou tvorbou lze zjistit, že běžný historický diletant žije (a tvoří) v zajetí hned několika obecně rozšířených falešných představ a omylů. Prvním a asi nejrozšířenějším, je přesvědčení, že historikem se lze stát snadno a rychle – stačí jen **opsat** nějaký text z knihy či článku jiného autora a uveřejnit jej pod svým vlastním jménem. Neetický rozměr tohoto počínání si takto tvořící diletanti vůbec nepřipouští, stejně jako povědomí o porušování autorských práv, neboť podle dosti rozšířeného přesvědčení nelze přece ukrást něco, co hmatatelně, fyzicky neexistuje – totiž myšlenku. A tak opisovat cizí texty a přetiskovat je pod vlastním jménem je nyní jevem značně rozšířeným.

V našem pohraničí jsme často svědky i rafinovaného zdokonalení opisování. Před rokem 1945 vycházela v pohraničních okresech řada německých regionálních historických časopisů, v nichž bylo publikováno velké množství kratších článků k dějinám měst a obcí, k dějinám cechovní výroby, k historii památkových objektů a jiných památek hmotné kultury, zpráv o archeologických nálezích a životopisů významných kulturně historických osobností. Často se stává, že se mnozí diletanti stali šťastnými majiteli několika ročníků, nebo i celých řad, podobných časopisů. Nyní tedy stačí jen přeložit vybraný článek a lze jej bez

obav publikovat pod svým jménem. Možnost odhalení je totiž mizivá a navíc, jak již bylo řečeno, opisování je považováno za zcela normální, ba téměř legitimní jev. Na počátku 90. let vydaly dokonce některé obecní úřady na vlastní náklady publikace o dějinách obce nebo kostela, které nebyly ničím jiným, než překladem starých německých brožur se všemi jejich omyly a nacionalistickými stereotypy. Nikdy a nikde však nebylo upozorněno, že jde o přetisk desítky let starého díla, naopak ve všech případech byli překladatelé a úpravci uvedeni jako autoři.

Někdy se ovšem stává, že i opisovač se rozhodne jít vlastní cestou. Vybraný článek nebo příslušnou část textu pak převypráví vlastními slovy – z původního díla zůstanou data, osobní a místní jména, vše ostatní je přepracováno, upraveno a většinou také modernizováno a aktualizováno a tedy znehodnoceno. Výsledek je pak historkou překypující nesmysly jak věcnými a terminologickými, tak pravopisnými a syntaktickými.

Druhou rozšířenou falešnou představou je přesvědčení o neomylnosti starší literatury. Práce diletantů je totiž založena téměř výhradně na literatuře. S prameny většinou nejsou zvyklí a ani neumějí pracovat. Archiválie, zejména novodobý aktový materiál, vůbec ani nepovažují za historický pramen. S edicemi rovněž pracovat neumějí a mnohdy ani nechápou jejich poslání. Jediným pramenem, jemuž však bezvýhradně věří, jsou kroniky. Vůbec přitom ale neberou v úvahu fakt, že i jejich pisatelé byli historicky neškolení amatéři, kteří většinou věrně zapisovali události jichž byli svědky. Pokud se však vydali zpět do historie a pokoušeli se zpracovat dějiny obce, věrohodnost jejich práce, a tím i celé kroniky, klesá. Nicméně diletanti všechny kronikářské zprávy zcela nekriticky přijímají a dále publikují. To, že nejsou schopni historické kritiky, vyplývá z nedostatku jejich odborného vzdělání, o tom ještě bude řeč níže. Zcela iracionální je však nezvratné přesvědčení o neomylnosti starých, zejména německých kronikářů a vlastivědných spisovatelů. Platí tu jednoduché pravidlo, že byl-li autor článku (knihy, kroniky) Němec, má vždy pravdu, protože ten to přece **musí** vědět. Všechny naivní, nacionalistické a novými výzkumy překonané názory staré historické literatury se nám tak stále znovu vrací.

Třetím základním omylem diletantských historiků je absolutní přecenění faktografie. Pro mimovědeckou historiografii jsou dějiny uzavřenou soustavou dat a osobních a místních jmen, do níž lze přidávat další fakta a jména již jen na zcela horní hranici, kde současnost přechází do minulosti. Jedinou starostí historika pak podle těchto názorů je, správně

tyto údaje přiřadit k sobě a chronologicky je utřídit. Z toho důvodu zcela odpadá nutnost znalosti čtení, kritiky a interpretace pramenů, protože s prameny již není třeba pracovat, **vše** se přece již ví, vše je probádáno a zpracováno. Faktografie je navíc pojímána jako zcela neměnná a nepochybná. Pro mimovědeckou historiografii jsou nejistá data a různé možnosti interpretace něčím nepředstavitelným a nepřijatelným. Historik – diletant proto vystupuje zcela suverénně a s nezviklatelnou jistotou hýří nepochybnými daty. Ve srovnání s profesionálními historiky, kteří pořád o něčem pochybují a všechna data relativizují, je jejich jednoznačný postoj v očích veřejnosti velmi důvěryhodný, je důkazem o exaktnosti historické vědy a současně svědectvím o neschopnosti profesionálních historiků, kteří vidí problémy tam, kde nejsou a uměle je vytvářejí. U nezasvěcené laické veřejnosti tak budí suverénní diletant značný respekt.

Z toho, co již bylo řečeno, vyplývá čtvrtý vžitý omyl, totiž přesvědčení o zbytečnosti odborného historického vzdělání. Zatímco právě ti kvalitní neškolení amatérští historikové si snaží odborné vzdělání různým způsobem doplnit, běžní diletanti k tomu nemají, vzhledem k tomu, co již bylo výše řečeno, žádný důvod. Několikaleté odborné studium historie se z tohoto hlediska jeví jako čirý nesmysl. Protože je podceňována práce s prameny, je paleografická průprava zcela zbytečná. Staré míry, váhy a peněžní údaje jsou většinou užívány a interpretovány zcela libovolně. V pracích diletantů však vždy a důsledně zcela chybí znalost historických souvislostí, protože nejsou ani hledány, ani považovány za potřebné. Popisné lpění na faktech zcela pomíjí hledání příčin historického vývoje, nevidí kausální souvislosti. Řečeno zcela jednoduše – pro diletanty je prvořadou otázkou **kdy a jak se to stalo**, nikdy však proč se to stalo. Hlavně však zcela chybí historická kritika. Je to celkem pochopitelné. Kritické uvažování by již samo o sobě bránilo ve snadném a zcela svobodném psaní, v němž je možno tvrdit prakticky cokoli. Přitom není třeba být školeným historikem, stačí jen užít „zdravý selský rozum“, aby se nespojovalo hned každé místní jméno Děvín s dívčí válkou a v kamenických značkách nebyly spatřovány starogermánské runy.

Bylo by jistě správné na pochybnou tvorbu historických diletantů kriticky reagovat a zkreslené a vyložené nesprávné údaje uvádět na správnou míru. Avšak jakákoliv polemika s diletanty je velice nesnadná. Nejde totiž jen o to, poukázat na faktické chyby, kterých ostatně bývá jen málo. Daleko těžší je vysvětlit chyby a omyly v interpretaci zjištěných

faktů. Základní rozpor tkví totiž v tom, že historik – odborník a historik – diletant, ač se oba zabývají historií, mluví každý jiným jazykem. Zkreslení historické skutečnosti tak nastává zejména absencí jakékoliv pramenné kritiky, naivně romantickým a navíc primitivně zjednodušujícím výkladem a přenášením soudobé a mnohdy i zkomolené terminologie do minulosti. K těmto nedostatkům se pravidelně přidružuje i stylistická neschopnost autorů, která jen dovršuje naprostou pomýlenost díla.

Oprávněná kritika ze strany odborných historiků a odmítání pochybných dat a fantastických konstrukcí vede k napjatým vztahům mezi diletanty a odbornými historiky. Napětí se vyhocuje také snahou odborných historiků zabránit šíření těch nejkřiklavějších nesmyslů a trvalým odmítáním publikovat v regionálních historických sbornících články, u nichž lze s jistotou identifikovat odkud byly opsány. Kritika, většinou oprávněná, je pocitována jako cílené znevažování práce historika – diletanta a jako obrana před konkurencí. „Oficiální historická věda“ je ve vnímání a podání diletantů prezentována jako elitní uzavřená intelektuální (s pejorativním nádechem) skupina, která si všemi prostředky brání monopol na historický výzkum a šíření jeho výsledků a je z prestižních a konkurenčních důvodů brzdou šíření „alternativního“ výkladu historie. A věda samotná jakoby jim sama dávala za pravdu. Musíme si totiž přiznat, že česká historiografie nejen v období socialismu, ale již od dob Palackého vždy sloužila jako argumentační základna nějakým politickým a ideologickým cílům a proto vždy s dějinami účelově manipulovala, tu více, tu méně některé historické události a procesy buď zdůrazňovala, nebo jiné zase potlačovala. Právě těmito manipulacemi utrpěla její důvěryhodnost a objektivní nestrannost a spolehlivost, což se nám vymstívá i v současnosti. A dále – vědecké argumenty jsou většinou pro laiky složité, těžko pochopitelné a příliš věcné. Laická veřejnost touží po jednoznačném a jednoduchém řešení a právě to jí dává mimovědecká historiografie. Ta jí navíc nabízí i atraktivní či tabuizovaná témata a nečekané a dramatické „objevy“ V takové konkurenci však nemá ani naše skutečná neklidná minulost, nabitá dramatickými situacemi a osudovými zvraty a tedy sama o sobě dostatečně barvitá, příliš velké šance se prosadit.

Přes všechny chyby a nedostatky, kterými se vyznačuje tvorba diletantů je třeba přiznat jeden pozitivní bod. Většina z nich je totiž skutečně výbornými znalci terénu své obce i širšího okolí, které mají křížem krážem prohledáno a vědí proto o celé řadě historických i přírodních

památek všeho druhu. Právě v této důvěrné znalosti terénu spočívá největší přínos diletantských historiků. Mohou upozorňovat na drobné a zapomenuté památky, archeologické nálezy a na jiné stopy po lidské činnosti v minulosti. Pokud tedy historik – diletant sebekriticky zváží své odborné schopnosti a naváže spolupráci s odborníky, je to velmi pozitivní krok. Korektní a kolegiální spolupráce odborníků s místními nadšenci pro historii je pak oboustranně prospěšná. Objevitelské zásluhy a přínos místních znalců nejsou pomíjeny ani zamlčovány, což dostatečně dokazují i mnohé články v minulých ročnících Bezdězu.

Všechna kritická slova této filipiky nebyla tedy namířena proti těm, kdo se amatérsky zajímají o historii, ani proti jejich ušlechtilému koníčku a výsledkům jejich terénních výzkumů. Byla zaměřena proti stále více rozšířenému nešvaru – neustálému opakovanému publikování zastaralých a často vyloženě pomýlených názorů na historický vývoj, nebo neobratnému parafrázování prací sice nových, avšak devalvovaných neodbornými zásahy.

Abych předem eliminoval neopodstatněné kritické výtky na adresu odborných historiků, kteří se nechtějí vždy ochotně a s radostí angažovat na všech edičních záměrech širokého spektra regionální historie, musím se zmínit o šestém omylu, obecně rozšířeném mezi laickou veřejností. Panuje totiž přesvědčení, že historik, pracující v muzeu nebo v archivu, tráví celou pracovní dobu psaním historických prací. Tato představa je ale **hluboce mylná**. Odborní historikové v muzeích a archivech **nemají**, bohužel, v **náplni práce** psaní historických knih a statí v pracovní době. Mají se zabývat shromažďováním historických dokladů a pramenů, jejich kritickým hodnocením a výběrem a konečně jejich zpracováním – tedy přečtením, roztříděním, popisem a uložením tak, aby byly kdykoli použitelné pro další historický výzkum nebo jiné využití. Jen pro představu – ve státním okresním archivu předpokládá roční plán práce zpracování (tedy přečtení atd.) několika desítek metrů písemností. Kromě toho spolupracují odborní historici se státními a samosprávnými úřady při plnění jejich úkolů při restitucích majetku a různých odškodněních z doby 2. světové války a uspokojují žádosti soukromých osob o historické informace. Vlastní historický výzkum a psaní je již jakýsi nadstandard, na němž pracují z vlastní vůle, na své náklady avšak pro vlastní potěšení po večerech a o sobotách a nedělích. Každý z historiků v muzeu i archivu má většinou vlastní výzkumný plán a kromě toho zpracovává souběžně podle vlastního výběru další témata z regionální i národní historie. Není tedy v žádném případě v lidských silách

vyhovět všem požadavkům a zpracovat všechna témata, která se nabízejí. Ale ani za této situace není možné bez námitek souhlasit s tím, aby mezery v regionálním historickém bádání byly vyplňovány nekvalitními nebo přímo závadnými pracemi.

květen 2002

ZPRÁVY

I. KONFERENCE STAVEBNĚ HISTORICKÉHO PRŮZKUMU V ZAHRÁDKÁCH U ČESKÉ LÍPY V ROCE 2002

Stavebně historický průzkum je dnes již svébytným oborem činnosti, jehož cílem je přinést ucelený souhrn poznatků o stavebním vývoji historického objektu a jenž má sloužit jako zdroj historických informací a podklad pro šetrnou památkovou obnovu objektu. Od svých počátků ve druhé polovině 19. století, spojených se jmény Josefa Mockera, Kamila Hilberta a dalších, prodělaly základy přístupu k průzkumu i jeho metody dlouhý a nejednoduchý vývoj. Metodický základ oboru položil v 50. letech 20. století Dobroslav Líbal s kolektivem SÚRPMO a stanovil tak pravidla pro profesionální pracovníky oboru, který zejména v posledních desetiletí získal nebyvale na významu.

Základnou pro publikační činnost oboru se stalo v roce 1994 vydávání časopisu Průzkumy památek. Místem výměny zkušeností mezi profesionálními i amatérskými pracovníky oboru je od roku 2000 každoroční kolokvium Dějiny staveb na zámku v Nečtinech, které organizuje Klub Augusta Sedláčka z Plzně ve spolupráci s dalšími odbornými institucemi. Ustavující valnou hromadou 22. listopadu 2001 založili pracovníci, zabývající se stavebně historickými průzkumy, profesní organizaci Sdružení pro stavebně historický průzkum, jejímž cílem je přispívat ke zkvalitňování oboru a prosazování jednotné metodiky průzkumu. Logickým vyústěním snah bylo pak položení základů tradice konání každoroční konference stavebně historického průzkumu jako místa navazování kontaktů, výměny informací a tříbení názorů. Konference by měly být monotematické, zaměřené vždy na specifickou problematiku určité součásti objektů. Pro první konferenci bylo zvoleno téma vývoj a funkce topenišť. Iniciátorem této myšlenky a hlavním pořadatelem I. konference byl Státní památkový ústav v Ústí nad Labem, respektive jeho Útvar pro výzkum, průzkum a dokumentaci v České Lípě, který jako místo jejího konání

zvolil Nový Zámek v Zahrádkách nedaleko České Lípy. Vedle památkového ústavu se na pořádání konference podílelo Sdružení pro stavebně historický průzkum a Společnost přátel starožitností. Vzhledem k významu konference a k faktu, že další ročníky se mají konat již mimo náš region, považujeme za vhodné informovat stručně o průběhu konference.

Konference se konala ve dnech 4.– 6. června 2002 a zúčastnilo se jí na sedmdesát památkářů, architektů, historiků, archeologů, etnografů a dalších pracovníků oboru. Po zahájení v úterý dopoledne následovaly též den dva bloky referátů. V dalších dvou blocích odezněly referáty ve středu a čtvrtek dopoledne. Kromě úterní vyjíždky zájemců o vesnickou architekturu obce Loubí vyplnila středeční odpoledne prohlídka sklepů a krovů zámku a dalších zajímavých objektů v okolí. Cílem vycházky byla raně barokní sýpka, renesanční pivovar, kostel sv. Barbory aj. Kromě večerních panelových diskusí nad materiály jednotlivých referátů byl program druhého dne obohacen koncertem houslisty Čeňka Pavlíka a společenským večerem s pohoštěním.

Úvod do problematiky a stručný nástin vývoje otopných zařízení od raného středověku po současnost podal **Jiří Škabrada** z Ústavu dějin architektury Fakulty architektury ČVUT v Praze jako výtah dotyčné kapitoly z připravovaného díla o historických konstrukcích. Na něj navázal **Ludvík Skružný** z Městského muzea v Čelákovcích s popisem funkce otopných zařízení ve vesnickém i městském obydlí v průběhu vývoje od paleolitu po novověk z pohledu etnografa. Přínosem méně systematického příspěvku byla prezentace podoby některých nejstarších otopných zařízení typu kamen či pece. **Dana Novotná** ze Státního památkového ústavu v Brně ukázala na podrobných příkladech předpisů o topeništích ze stavebního práva středověku a novověku snahu o zajištění protipožární bezpečnosti. Závěrem prvního bloku popsal **Jiří Musil** z Ústavu pro klasičtější archeologii Filosofické fakulty UK v Praze systém funkce a podobu římského hypokausta, jehož ojedinělé příklady se vyskytují i u nás. Některé poměrně zásadní otázky problematiky však zůstaly nezodpovězeny. Druhý blok byl zahájen referátem **Mileny Hausserové** z Ústavu dějin architektury Fakulty architektury ČVUT v Praze, který ukázal některé nové pohledy na způsoby vytápění obytného prostoru ve středověku. Přestože sama autorka jej označila za prezentaci několika marginálií, jednalo se o jeden z nejprínosnějších referátů, který představil mimo jiné teplovzdušné vytápění ve Vranově nad Dyjí a na Myšenci a zařadil české příklady do evropského kontextu. V obsáhlém

příspěvku „kachlologa“ (jak sám sebe nazývá) **Zdeňka Hazlbauera** z Prahy se mohli účastníci seznámit s vývojem stavební podoby a funkce kachlových kamen ve středověku a raném novověku. Z důvodu zotavování se po těžké nemoci nechal autor nejprve text příspěvku přednést a teprve poté osobně komentoval množství obrazového materiálu. Výjimečné exempláře kachlových kamen pak obdivovali účastníci na fotografiích při panelové diskusi. Na závěr dne se **Michal Ernée** z Archeologického ústavu AV ČR v Praze ve svém referátu zabýval přínosem analýz keramické hmoty k poznání technologie výroby gotických kamnových kachlů.

Další den pokračoval program konference referáty o významných kachlových kamnech. Nejprve **Petr Chotěbor** z odboru Památkové péče Kanceláře prezidenta republiky představil vybraná kachlová kamna královského paláce na Pražském hradě, poté **Tomáš Durdík** z Archeologického ústavu AV ČR v Praze popsal stručně a výstižně kachlová kamna z dlouholetého výzkumu zaniklého manského domu na Křivoklátě. **Michal Ernée** referoval o nejstarší kamnové keramice, nalezené při výzkumech v Českém Krumlově. Kolektiv pracovníků Archaia Brno **Peter Kováčik, David Merta, Marek Peška a Antonín Zůbek** představil některé výsledky archeologických výzkumů v Brně v referátu nazvaném Topeniště v dřevohlinitých domech v Brně ze 13. století aneb proč nevěříme na zemnice, jehož závěry však autoři částečně prezentovali již dříve. Příklady vytápění na stavbách 14. století uvedl **Michael Rykl** z Ústavu dějin architektury Fakulty architektury ČVUT v Praze, přičemž hlavní pozornost věnoval stavebně historickému průzkumu výjimečného domu čp. 150 v Karlově ulici v Praze. **Lubomír Kučera** z Prahy ve svém skromném vystoupení o krbech ve středověké obytné architektuře upozornil na zajímavé řešení kamen s příkládáním skrze krb. Zatím nevysvětlenými otvory nad vstupy do místností v přízemí hradu Kamýka, souvisejícími pravděpodobně s odvodem dýmu pomocí dýmníků, se zabývali ve svém příspěvku již zmíněný **Jiří Škabrada a Pavel Bolina** z Prahy. Další možnost interpretace funkce otvorů navrhla i M. Hauserová. Závěr třetího bloku tvořil stále nevyřešený problém interpretace zbytků otopného zařízení sálu v posledním patře velké věže na hradě Kosti v podání **Michala Panáčka** ze Státního památkového ústavu v Ústí nad Labem. Možnosti jeho řešení naznačila panelová diskuse. Po přestávce seznámil **Jiří Škabrada** s početnými příklady nástěnných krbů v hospodářských prostorách. Neobvyklým případem místností tzv. Trinkstube, vybavených krbem a sousedících s hodovnicemi

síněmi šlechtických sídel, se zabývala v podnětném příspěvku na příkladu německého hradu Strehla **Milada Radová-Štiková** z Prahy. Na závěr středečního programu představil **Martin Ebel** z Ústavu dějin architektury Fakulty architektury ČVUT v Praze rozsáhlý pramenný materiál o otopných zařízeních v české stavební legislativě konce 18. a první poloviny 19. století.

Referáty posledního dne konference byly věnovány novověkým otopným systémům. Úvodem však ještě odezněl z důvodu programových změn přesunutý příspěvek **Františka Gabriela** z Útvaru pro výzkum, průzkum a dokumentaci Státního památkového ústavu v Ústí nad Labem, který popsal a zhodnotil topeniště známé z archeologického výzkumu na hradě Helfenburk u Úštěka. Na vybraných příkladech ze stavebně historických průzkumů pak konfrontoval **Petr Macek** z Ústavu pro dějiny umění Filosofické fakulty UK v Praze stavební principy baroka s technickými otázkami topenišť. Reakcí na referát přednesený na druhé konferenci v Nečtinech Jiřím Škabradou byl příspěvek **Kamila Podroužka** ze Státního památkového ústavu v Ústí nad Labem (resp. jeho útvaru pro výzkum, průzkum a dokumentaci v České Lípě) nazvaný *Sporáková evoluce, doplněný ještě dalšími četnými příklady v diskusi*. Výsledkem vyhodnocení dochovaných historických stavebních plánů lipovského panství bylo postižení úprav otopných systémů vesnické zástavby ve šluknovském výběžku v 1. polovině 19. století v referátu **Jitky Volrábové** z ústeckého pracoviště téhož památkového ústavu. Ne zcela nové téma dřevěných komínů v písemných pramenech druhé poloviny 18. a první poloviny 19. století v podání **Martina Ebela** zakončilo předposlední blok referátů. Z oboru lidové architektury čerpal referát manželů **Jiřího a Zuzany Syrových** (ze SÚPP v Praze), který na příkladu dymné komory domu čp. 49 v Hronově poukázal na některé zahraniční analogie. **Jan Anderle** z Plzně se zabýval aktuálním problémem vytápění pivovarských provozů popisem hvozdu zámecké sladovny v Chanovicích. Druhý referát **Kamila Podroužka** byl rovněž zaměřen na otopné systémy k sušení zemědělských produktů, konkrétně sušáren na ovoce, navíc ještě ve zvláštních prostorech vyhloubených v pískovcovém podloží. Postupné změny vytápěcích systémů staré radnice v Moravské Ostravě prezentovala **Lucie Augustinková** ze Státního památkového ústavu v Ostravě. Již do 19. století byl zaměřen poslední referát konference, v němž **Hana Hanzlíková** z Plzně představila na příkladech vytápění zámeckých objektů rovněž zajímavý případ dodatečně vestavěného teplovzdušného vytápění s řadou inspirativních

technických řešení. Kromě přednesených referátů byly dva z nich prezentovány pouze na panelové diskusi, kde **Lucie Kracíková** z českolipského pracoviště SPÚ v Ústí nad Labem uvedla rovněž konkrétní příklad teplovzdušného vytápění ve školní a obytné činžovní budově z přelomu 19. a 20. století a **Vít Jesenský** ze Státního památkového ústavu středních Čech v Praze poukázal na různé otopné systémy zjištěné při terénní dokumentaci drobných památkových objektů.

Ukázalo se, že konference na takto specializované téma najde dostatek odborníků, majících k problematice co říci. Samozřejmě, že jako na každé podobné akci se najdou referáty, které zaujmou svým myšlenkovým nábojem, i takové, které pouze odezní a nevzbudí žádný ohlas v auditoriu. Nelze však vidět přínos konference pouze v přednesených referátech, ale i v možnosti mnoha pracovníků z oboru prodiskutovat některé problémy s ostatními a navázat nové kontakty ke spolupráci. A v těchto bodech konference nepochybně svůj účel splnila. Za to patří díky především pracovníkům českolipského útvaru Státního památkového ústavu v Ústí nad Labem, kteří stáli nejenom u zrodu této myšlenky, ale z převážné části i konferenci organizačně zajistili. Pro další konferenci na příští rok byla jako téma určena předběžně další součást historických staveb – okna a dveře.

Jaroslav Panáček

VÝSTAVA WELT - MACHT - GEIST (SVĚT - MOC - DUCH) Habsburkové v Horní Lužici 1526–1635

Výstava Městských muzeí v Žitavě trvala od 4. května do 3. listopadu 2002. Koncepcí, rozměrem a pronikavostí svého ohlasu ve veřejnosti se stala přední kulturní událostí Střední Evropy uplynulé sezóny.

Žitava je české královské město v Horní Lužici, jehož založení se traduje k roku 1238. Historická tvář utrpěla mnoho vrásek v průběhu 20. století a pro nepříliš utěšený hospodářský vývoj jihovýchodní Lužice v letech po politickém převratu a sjednocení Německa zůstává se svým neméně významným historickým okolím regionem dosud opomíjeným.

Současná Žitava má méně obyvatel než Česká Lípa a přece se stala místem pro kulturní dílo tak širokého a dlouhodobě působícího dosahu. Základem všeho snažení byla obnova pozdně renesanční stavby, vyrostlé ze základů části gotického františkánského kláštera. Dal ji vystavět purkmistr Heffter v roce 1662 společně s přestavbou dřívějšího klášterního kostela sv. Petra a Pavla. Tradičně zde byla umístěna radniční knihovna. Historicky nejstarší přízemní část tvoří velký sál dřívějšího refektáře, společné jídelny františkánů, kam se v roce 1691 nastěhovala modlitebna českých exulantů. Palácová stavba vyniká na severní straně charakteristickým renesančním štítem, který vlivem okolní zástavby můžeme pozorovat jen z několika málo míst. O záchranu velmi sešlé stavby usilovali muzejníci od návštěvy spolkového prezidenta Richarda Weizäckera v roce 1991 v Žitavě. Stihli mu předat naléhavou petici a věci se ujal Spolkový úřad pro památkovou péči. Po deseti letech bylo dílo konečně hotové.

Dlouho dopředu se řešila otázka využití budovy. Bylo jasné, že se zde vytvoří stálá expozice k dějinám Žitavy a využijí se bohaté sbírky v depozitářích muzea. Prozíravý byl postoj ředitele Volkera Dudecka, který si uvědomil na základě předešlých zkušeností zejména s restaurováním a umístěním Velkého postního plátna v kostele sv. Kříže, že je třeba

vytvořit pro zahájení provozu nové budovy takový projekt, který by podobně jako v předešlém případě ukázal Horní Lužici jako region evropské historie. Tak se zrodila myšlenka „habsburské“ výstavy.

Období 16. století bylo dobou obrovského rozmachu Horní Lužice. Rozvoj hospodářství a dobře rozvětvená síť obchodních cest a spojení vytvořily uvnitř regionu předpoklady k tomu, že vznikaly politické vazby na úrovni stavovské republiky, jejíž hybnou silou byl obchodní patriciát. Vláda Habsburků nebyla jen požehnáním, nýbrž byla též provázena napětím náboženským, protože tak jako v severních Čechách, i zde přešla podstatná část obyvatelstva na stranu evangelickou.

Název výstavy rozložený do tří pojmů sleduje tři části projektu:

Svět – příchod Habsburků na český trůn a jejich úloha v obraně Střední Evropy před tureckou expanzí.

Moc – vzestup nastavení habsburského rodu, mocenská základna absolutistického státu, který se díky pronikání do zámožského území stával světovou říší. Současně prožíval dvě velké krize, po válce šmalkaldské v roce 1547 potrestal neposlušná města a snažil se oslabit jejich politický vliv a ve válce třicetileté byla v sázce přímo existence habsburské říše v obrovském mocenském střetu, jehož závěr doprovázely i územní změny. Lužice byla pro Habsburky ztracena již v roce 1635.

Duch – vzdělanost a umění renesance, bádání a přemítání o obrazu světa a ušlechtilosti lidské jedinečnosti v těsném svazku s hříčkami těšícími a naplňujícími volné chvíle, jakož i nutícími k přemýšlení o záhadách dnes již dávno zapomenutých.

Celý půdorys výstavy byl vyplněn sbírkami zapůjčenými z 26 muzeí a galerií celé Evropy. Obrazy, listiny, zbraně, historické knihy, numismatika a předměty všedního dne. V poslední části expozice byla jedinečná kolekce umělecko-řemeslných předmětů. Vše bylo podrobně popsáno ve zvláštním katalogu, v němž byly uveřejněny obsažné statě a studie o historických souvislostech politického, hospodářského a kulturního života Horní Lužice.

Do Žitavy přijelo velké množství návštěvníků také z Čech. Pro české publikum bylo toto město konečně zásadním způsobem objeveno. Při prohlídce bohaté a pečlivě nainstalované expozice si český návštěvník uvědomil, že to, co zde vidí, je součástí našich společných dějin. Výstava o rudolfinské Praze před několika lety ukázala, jak nesmírné kulturní bohatství bylo zastoupeno v našem hlavním městě a v Čechách vůbec. Také uvnitř Německa měla výstava neobyčejný dopad v tom smyslu, že

bohaté regiony „starých spolkových zemí“ si díky návštěvníkům odtud začaly uvědomovat, že na východ od Labe nezačíná ještě Sibiř, nýbrž je tu bohaté zázemí dávné minulosti a úžasné tvůrčí schopnosti lidí. Dovětkem jen uvádím, že Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě se na výstavě podílelo ukázkami svých numismatických sbírek.

Ladislav Smejkal

KRONIKA

OHLÉDNUTÍ ZA PLODNOU PRACÍ A ŽIVOTEM DOCENTA PhDr. JIŘÍHO VOMÁČKY, CSc.

V lidském životě jsou chvíle plné očekávání. Otevíráme se jim a jsme plni nadějí. Jsou však také i chvíle, nad kterými se vznáší opar smutku a loučení. Nejtěžší, co člověka potkává je, musí-li se rozloučit s někým blízkým navždy.

V pátek 22. listopadu 2002 jsme se ve smuteční síni českolipského hřbitova rozloučili s vynikajícím odborníkem a vzácným člověkem, docentem Jiřím Vomáčkou. Zákeřné chorobě podlehl ve věku 72 let.

Na katedru pedagogiky a psychologie Fakulty pedagogické Technické univerzity v Liberci přišel před osmi lety z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, kde působil jako prorektor. Stal se jejím vedoucím a vytvořil nosnou koncepci komunikativní pedagogiky a multi-kulturní výchovy. Vědeckou touhou docenta Vomáčky bylo, aby naše Technická univerzita v Liberci, ležící v trojúhelníku zemí Česká republika, Spolková republika Německo a Polsko, přispěla svým podílem k nové evropské kultuře. Za jeho vedení jsme uspořádali tři mezinárodní konference k obnovenému hledání jednoty evropské kultury. Velmi důsledně dbal i na dodržování univerzitní kultury a velmi těžce nesl její porušování. Příznačným rysem jeho pedagogického myšlení bylo stále úsilí dobírat se hlubších souvislostí pod měnlivým povrchem výchovných jevů. Inspiraci nacházel vždy v kulturním rozvoji naší země.

Hlavní a životní láskou docenta Vomáčky byla příprava učitelů pro 1.–5. ročník základní školy. Sám navštěvoval dvoutřídní venkovskou školu a její prostředí ho celoživotně ovlivnilo. Vzpomínal na moudré vesnické učitele, jejich vztah k žákům i k národní kultuře. Tento jeho silný postoj byl důvodem, že nezažehkl, když po roce 1968 musel na dvacet let opustit svou práci na Pedagogické fakultě v Ústí nad Labem, kde řešil otázky, jak usnadnit dětem s drobnými postiženími otázky

školního učení, a v duchu Komenského přispět k tomu, aby učení pro ně bylo příjemné a výsledek mocný. Obdivoval Lindnerovy názory na tzv. národního učitele, vysokoškolsky vzdělaného, přímého účastníka národní kultury.

Rozhodl se proto k vysokoškolskému studiu na dvou pražských fakultách – pedagogické a filozofické. Jak říkal, měl to štěstí, že se setkal s řadou velkých pedagogických osobností. Byl nejlepším žákem profesora Příhody, který o něm prohlásil, že byl obdarován srdcem dychtícím po dobru. Tím vyjádřil i nejvýraznější rys osobnosti docenta Vomáčky.

Mé letmé zamyšlení nad profesní činností vzácného člověka, přítele Jiřího Vomáčky, nemůže být úplné bez zmínky o jeho osobní kultuře. Od malička miloval lidovou píseň a zpěv. S oblibou citoval slova Františka Halase: *„Cože by z nás bolo, keby tých písniček na světě nebolo. Bylo-li srdce i tělo proháněno, přiskočila k posile nakonec ona, a kde srdce selhávalo, spustilo si muziku, a jí pak umocněno, přivolávalo sily čisté, zaklínalo nečisté za stálého dotazování osudu.“* Proto také vydržel zpívat půl století v Pěveckém sboru severočeských učitelů Česká Lípa.

Druhou velkou láskou mu bylo výtvarné umění. Jeho minigalerie výtvarných děl přítele, akademického malíře Rudolfa Novotného, mu byla zdrojem potěšení a současně svědectvím tvůrčích sil člověka. Dokažuje, že mýtus a dějiny poznamenaly naši vlast a daly jí ráz, jež cítí každý Čech. Žijeme krajinou, přizpůsobujeme se jí, ale také ona žije námi a námi je poznamenaná. Všemi těmi uměleckými aspekty obohacoval Jiří Vomáčka svou vysokoškolskou výuku budoucích učitelů i své kolegy na katedře. Patří mu za to náš upřímný dík, stejně jako za dar přátelství, kterým nás obohacoval, za jeho nezištnou pomoc a upřímnou radost z každého, byť sebemenšího úspěchu jeho kolegů a spoluobčanů.

Odešel dobrý člověk, v našich srdcích však zůstává. Čest jeho památce.

Josef Horák

OPRAVA A OMLUVA

V minulém svazku Bezdězu 11/2002 došlo v obsahu na straně 350 u článku *Protahuje budníček větší východoevropský...přes naše území?* nepozorností při redakčním zpracování k politováníhodnému lapsu – přehození jmen autorů. Věta má správně znít, v souladu s názvem článku na straně 181, takto:

Jaroslav Klápště – Karel Filip:

Protahuje budníček větší východoevropský Phylloscopus trochilus acredula (Sylviidae) přes naše území?

181

Postiženému autorovi, panu Jaroslavu Klápštěmu, se tímto omlouvám.

Miloslav Sovadina

SEZNAM AUTORŮ

- Mgr. Luboš BERAN, Správa Chráněné krajinné oblasti Kokořínsko, Mělník
RNDr. Miluše DOBISÍKOVÁ, Národní muzeum Praha
Karel FILIP, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Mgr. Petr GAJDOŠÍK, Státní okresní archiv Česká Lípa
Michal GELNAR, Česká sklářská společnost, Praha
Mgr. Petr HAVRÁNEK, Okresní úřad Česká Lípa
Jaroslav HOLUŠA, Frýdek-Místek
RNDr. Miroslav HONCŮ, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Doc. PhDr. Josef HORÁK, CSc., Katedra pedagogiky a psychologie Fakulty
pedagogické Technické univerzity Liberec
Jaroslava JAROLÍMKOVÁ, Státní okresní archiv Česká Lípa
PhDr. Vladislav JINDRA, Nový Bor
Jan N. JIŘIŠTĚ, Biskupství Litoměřické
Ludvík KAŠPAR, Česká Lípa
Miroslav KOLKA, Státní ústav památkové péče Praha
RNDr. Petr KÜHN, CSc., Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Ing. Jaroslav PANÁČEK, Narex Česká Lípa
Mgr. Vladimír PEŠA, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
RNDr. Marta PLÁNSKÁ, Střední lesnická škola Šluknov
PhDr. Jan SCHÖTTNER, Uměleckoprůmyslové muzeum Praha
Mgr. Ladislav SMEJKAL, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Miloslav SOVADINA, Státní okresní archiv Česká Lípa
Dagmar ŠIMÁNKOVÁ, Státní okresní archiv Česká Lípa
Miroslav VESELÝ, Česká speleologická společnost, Děčín
Doc. PhDr. Jiří VOMÁČKA, CSc., Katedra pedagogiky a psychologie Fakulty
pedagogické Technické univerzity Liberec

POKYNY PRO ÚPRAVU PŘÍSPĚVKŮ PUBLIKOVANÝCH VE SBORNÍKU BEZDĚZ

Pro zjednodušení a usnadnění redakční přípravy sborníku Bezděz prosíme autory o dodržování následujících zásad při odevzdávání rukopisu:

Pokyny všeobecné:

1. Články a studie by neměly svým rozsahem, včetně poznámek a seznamu pramenů a literatury, přesáhnout 20 stran normovaného textu (30 řádek na stránku při 60 úhozech na řádku).
2. Práce (včetně příloh) se přijímají v jednom tištěném exempláři a na disketě v textovém editoru Word (verze 6.0 nebo novější), Write apod., případně T602 – kódování Latin 2 (neobsahuje-li text tabulky). Pište průběžně na celý řádek, jednoduché řádkování, stránky (řádky) na pravé straně nezarovnávejte, nedělte slova na konci řádku. Ucelené odstavce odklepněte klávesou „Enter“. Neupravujte text ani výčty do více sloupců. Rukopis nijak neupravujte, bude upraven jednotně pro celý časopis. Pište vše obyčejným písmem, slova uvnitř textu nezdůrazňujte.
3. Nemáte-li možnost dodat text na disketě, pište rukopis psacím strojem (ne s perličkovým písmem) na kancelářském papíru formátu A4 s hustotou 30 řádek po 60 úhozech včetně interpunkce a mezer na jedné stránce.
4. Přílohy: Nákrasy předkládejte na formátu A 4 kreslené tuší, fotografie formátu 9 x 13 cm, kontrastní, lesklé. Grafické přílohy (pérovky, grafy, mapky aj.) se přijímají pouze černobílé, kontrastní s ohledem na předpokládané zmenšení. Tabulky číslované nevkládějte do textu. Je třeba je dodat na zvláštním listu. Texty k tabulkám, grafům a mapkám musí být dostatečně vysvětlující. Označení tabulek: Tab. 1, 2... (ve všech jazycích). Označení obrázků: Obr. (v češtině), Fig. (v angličtině), Abb. (v němčině).
5. Poznámky se píší na konci textu, nikoli na stránku pod textem dole. Poznámky se číslují průběžně bez ohledu na eventuální kapitoly článku. Jsou to samostatné věty, píší se tedy na začátku velkým písmenem a končí tečkou. V textu psaném na PC se vyznačují za interpunkčním znaménkem číslicemi v horním indexu, za číslem následuje lomítko – '. Vlastní text poznámky číslujte a pište písmem stejné velikosti jako text, za číslem udělejte lomítko – /.
6. Práce se otiskují v češtině, abstrakt (stručný obsah článku v maximálním rozsahu 15 řádků rukopisu) v angličtině. U článků a studií je nutný na konci práce souhrn (resumé) psaný v němčině a angličtině. Souhrn, včetně názvu článku, v rozsahu asi 1/10 textu vypracujte v češtině, překlady zajistí redakce.
7. Práce schvaluje k přijetí do časopisu redakční rada, ta si může vyžádat recenzní posudek. Za věcný obsah příspěvku a za přesnost a pravdivost údajů odpovídá autor. Redakční rada si vyhrazuje právo k stylistickým, pravopisným

a formálním (nikoli obsahovým) zásahům do textu prací. O sporných případech, které tyto „Pokyny“ neobsahují, se autor dohodne přímo s redakcí.

Po sazbě dostanou autoři svoji práci k provedení tiskové korektury.

8. Příspěvky se nehonorují. Autoři obdrží zdarma 1 autorský výtisk sborníku a 10 separátů každé původní práce.

Pokyny pro úpravu přírodovědných článků

9. Práce (odevzdaný rukopis) má mít toto základní uspořádání (v uvedeném pořadí): název, jméno a příjmení autora(ů), abstrakt, vlastní text práce, případně poděkování, literatura, cizojazyčný souhrn, texty k přílohám (na samostatném listu), přílohy (obrázky, grafy, tabulky, mapy).

Vlastní text práce se obvykle dělí na úvod, materiál a metodiku, výsledky, diskusi a souhrn, případně závěry. Jednotlivé části mohou být spojeny (např. výsledky s diskusí). V nutných případech je možno členění zjednodušit (faunistické práce), u krátkých sdělení a ostatních článků (recenze, personálie a informační články) nemusí být text práce členěn.

10. Jména taxonů uvádějte při první zmínce v práci celá. Tam, kde by mohlo dojít k záměně a nejasnostem, uvádějte i autora popisu, letopočet a případné závorky. V dalším textu při opakování je možno rodová jména zkracovat nebo autora popisu a letopočet neuvádět.

Taxony se v abstraktu uvádějí nezkráceně.

Kódy lokalit pro síťové mapování pište před vlastní název a popis lokality (2553, k. ú. Mimoň, městský park...). Názvy lokalit vypisujte celé (Stráž pod Ralskem) s uvedením katastru.

Faunistické údaje zapisujte takto: kód, zemi, okres, katastr, název lokality (případně bližší specifikaci), datum nálezu, počet kusů (exemplářů, případně samců a samic), jméno autora nálezu, determinátora, majitele sbírky, autora revize, chovu nebo pozorování. U běžných druhů lze vynechat.

Jednotlivé údaje je možno vyjádřit standardními latinskými zkratkami: c. = centralis – střední, sept. = septentrionalis nebo bor. = borealis – severní, mer. = meridionalis – jižní, or. = orientalis – východní, occ. = occidentalis – západní, ex. o. = ex ovo, množné číslo ex ovis – z vajíčka, z vajíček, ex. l. = ex larva, množné číslo ex larvis – z larvy, z larev, z housenky, z housenek, ex. p. = ex pupa, množ. č. ex pupis – z kukly, z kukel, lgt. nebo leg. = legit – sbíral, det. = determinavit – určil, revid. = revidit – revidoval, educ. = educavit – vychoval, observ. = observavit – pozoroval, coll. = collectio – sbírka.

Zkratky se píší za jméno a spojují se spojkou „et“ = a – např.: A. Novák lgt., det. et coll.

Pouze taxony živočichů a rostlin na úrovni rodů, druhů a poddruhů (ne však čeledí a vyšších taxonomických jednotek) pište vždy kurzívou, ne však autory popisů taxonů, letopočty a zkratky ssp., sp., spp., f. a další.

Datum se píše obvyklým způsobem arabskými číslicemi (nevypíše-li autor např. ze stylistických důvodů slovní název měsíce), za tečkou se dělá vždy mezera (19. 10. 1963, 18. 2. 2000). V anglickém textu je třeba dodržovat tamní jazykový úzus a psát římské číslice malými písmeny (19. x. 1963, 18. ii. 2000). V angličtině se též píše desetinná tečka místo čárky (63.9 mm).

Názvy kapitol (ÚVOD, MATERIÁL A METODIKA, VÝSLEDKY, LITERATURA apod.) pište velkými písmeny.

11. Citace literatury v textu pište dle vzoru: Pavel (1970), (Pavel 1970), Pavel Petr (1970), (Pavel Petr 1970), Pavel et al. (1970) při více než dvou autorech. V seznamu literatury na konci článku se uvádějí pouze práce citované v textu. Autoři se píší v seznamu literatury v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku používejte označení a, b, c, ..., za příslušným rokem. Mezi příjmením a zkratkou křestního jména autora se dělá čárka, rovněž zkratka křestního jména a rok vydání práce jsou odděleny čárkou (např.: Hanák, V., 1972: ..., Benda, P. – Šutera, V., 1996:...). Jméno autora začíná na novém řádku.

Citace prací z časopisů: Název práce včetně rodových a druhových jmen se píše standardním písmem, latinské jméno kurzívou. U časopisů se uvádí (standardním písmem): název časopisu, ročník, číslo (je-li v ročníku každé číslo stránkováno samostatně), za dvojtečkou a mezerou následují stránky (od-do) bez označení „p.“, „pp.“, „s.“ (např.: Klapalekiana, 17: 75-124.; Bezděz, 6: 60-79.). Názvy časopisů je možno zkrátit vžitými zkratkami, na příslušném místě abecedního seznamu literatury je však třeba uvést použitou zkratku a její vysvětlení (nezkrácený název časopisu). Příklad citace:

Bárta, Z., 1967a: Nové druhy savců pro oblast Labských kvádrových pískovců. Sborn. Severočes. Muz. – Přír. Vědy, 3: 175-183.

Sborn. Severočes. Muz. – Přír. Vědy: Sborník severočeského muzea – Přírodní vědy.

Citace knih: Všechny údaje se píší standardním písmem. Uvádí se autor, rok vydání, název, nakladatelství, místo vydání a počet stran. Příklad citace:

Horák, J., 1950: Zvířena středních Čech. Melantrich, Praha, 231 s.

Citace nepublikovaných rukopisů (diplomové práce, závěrečné zprávy z výzkumů apod): Všechny údaje se píší standardním písmem. Uvádí se název práce, zkratka Msc., případně typ práce (dipl. práce, habil. práce apod.), dále jedno z míst (název instituce a město), kde je práce dostupná. Příklad citace: Plocek, A., 1974: Ryby v řece Ploučnici. Msc., dipl. práce, dep. in katedra zoologie, Přír. fak. UK, Praha, 28 s.

Pokyny pro úpravu článků z oboru historie

12. Poznámky a citaci literatury je možno upravit dvojím způsobem.

a) Je možno použít tradičních číslovaných poznámek, v nichž bude citována příslušná literatura a prameny. Citace uvádějte podle vzoru, včetně dodržení uvedené interpunkce. Konec každého záznamu literatury ukončete klávesou

„Enter“

Žemlička, J.: Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století, Praha 1980, s. 135.

Při opakování díla stačí uvést zkrácenou citaci: Žemlička, J.: Vývoj osídlení, s. 90.

Při opakování autora i díla: Tamtéž, s. 102–103.

Při opakování autora: Týž: Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha 1997, s. 125.

Citace článku dvou autorů v časopise:

Panáček, J. – Gabriel, F.: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše. Bezděz, 7, 1998, s. 42.

Citace článku ze sborníku:

Maur, E.: Hrad Vlčejn a Pabiankové. K počátkům husitství na Plzeňsku. In: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 81.

Citace vydaných pramenů:

Codex diplomaticus at epistolaris regni Bohemiae V – 2. Edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1981, s. 216, č. 614. (V další citaci již stačí CDB V – 2, s. 217, č. 615.)

Při citaci nevydaných pramenů uveďte: název archivu a jeho sídla, název příslušného archivního fondu, inventární číslo a název archiválie, u úředních knih též folio:

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa, Archiv města (AM) Česká Lípa, inv. č. 2274 – Vylvlastnění pozemků pro stavbu Severní dráhy.

Při použití tohoto způsobu citace se již na konci článku nesestavuje samostatný soupis použitých pramenů a literatury.

b) Odkazy na literaturu a prameny je možno umístit do textu do závorky:

(Zemlička 1980, 135); ... jak tvrdí J. V. Šimák (1917, 52); (CDB V – 2, s. 148, č. 570); (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2523 Hokynářský řád pro Českou Lípu).

Seznam literatury a pramenů se uvede na konci článku. Autoři se píší v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku se použije označení a, b, c, ..., za příslušným rokem: Lahmer, R. 1889a: Zur Geschichte der nordböhmisches Leinen – Industrie, MNEC 12, s. 97–105.

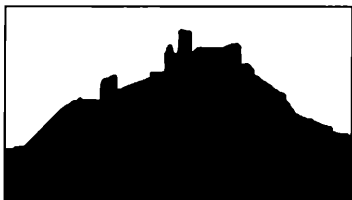
Lahmer, R. 1889b: Einiges von der nordböhmisches Kattunindustrie, MNEC 12, s. 298–304.

Seznam se doplní o soupis použitých zkratk:

MNEC: Mitteilungen des nordböhmisches Excursions-Clubs.

SAP: Sborník archivních prací.

Číslovaných poznámek je možno využít na vysvětlení různých vedlejších okolností a problémů, nebo k odkazům na takový druh pramene, který nelze v krátké a jednoduché formě umístit do závorky v textu.

PŘEHLED DOSUD VYDANÝCH SVAZKŮ BEZDĚŽU

Bezděz 1/1990, 141 stran, rozebráno

F. Gabriel – J. Panáček: Vznik a počátky České Lípy; O. Sykáčková: Český muzejní spolek v České Lípě a jeho sbírky; L. Smejkal: Českolipské muzeum 1945–1951 – hledání orientace; M. Honců: Zvířena Lužických hor; M. Benda: Přírodní poměry Kravařské oblasti; M. Honců – Z. Vitáček: Obojživelníci okresu Česká Lípa. Zprávy.

Bezděz 2/1994, 130 stran, rozebráno

J. Panáček – F. Gabriel: K otázce kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě; J. Úlovec: O bývalé tvrzi v Tlustecké – Novém Tolzbachu; J. Brožová: Řezáč skla František de Paula Zach 1820–1881; Z. Vitáček: Plazi okresu Česká Lípa; Z. Vitáček: Výskyt vydry říční na okrese Česká Lípa; P. Kühn: Krokodýli na Českolipsku?; P. Kühn: Skalní hříby ve Vranovských skalách. Pozorování v přírodě.

Bezděz 3/1995, 189 stran, 25 Kč

M. Sovadina: Tři příspěvky k počátkům města Kravař; J. Panáček – F. Gabriel: Kostel sv. M. Magdaleny v České Lípě; R. Hais: Friedrich Egermann (1777–1864) a jeho příspěvky v oblasti sklářské technologie; J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století; V. Ryšavý: Dům čp. 152 v Alšově ulici v Novém Boru; M. Honců: Vstavačovité (Orchidaceae). Materiály: J. Barták – J. Macháček – J. Pacovský – J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (I. část); M. Plánská: Pokus s přesazováním prstnatců.

Bezděz 4/1996: Lužické hory – příroda a dějiny. 289 stran, rozebráno

J. Kuncová: CHKO Lužické hory dvacetiletá (Historie vzniku CHKO); F. Gabriel – J. Panáček: Hrad Milštejn; M. Gelnar: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří; L. Smejkal: Povaha sociálních rozdílů na Cvikovsku a přístupy k jejich řešení do roku 1920; P. Sajdl – L. Smejkal – M. Sovadina: Staré mlýny (Pověst Lužických hor); P. Havránek: Geologie Lužických hor; P. Chvátal: Geologický inventarizační průzkum přírodní památky Bílé kameny; P. Kühn: Čedičová zeď Jánských kamenů u Krompachu v Lužických horách; O. Fabiánek: Těžba rud v Lužických horách; P. Havránek: Dobývání železných rud v okolí Mařenic; P. Kučírek: Postglaciální vývoj lesních ekosystémů Lužických hor; M. Plánská: Příspěvek k poznání

květeny Lužických hor a jejich okolí; M. Plánská: Botanický inventarizační průzkum a biomonitoring NPR Jezevčí vrch v Lužických horách; M. Plánská – M. Honců: Chráněné rostliny Lužických hor; M. Honců: Zoologický průzkum Jedlové v Lužických horách; M. Honců – J. Vondráček: Chráněné druhy živočichů Lužických hor. Zprávy.

Bezděz 5/1997 – Bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko 577 stran, rozebráno

J. Blažková: Vznik vojenského újezdu Ralsko; F. Gabriel – J. Panáček: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru Ralsko; M. Gelnar: Zaniklé sklárny ve vojenském prostoru Ralsko; J. Adamovič: Vývoj poznání geologické stavby západní části VVP Ralsko; P. Kühn: Pozůstatky staré těžby na jižním úbočí Hamerského Špičáku; P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolní nivy Ploučnice v bývalém VVP Ralsko; E. Balátová a kol.: Předběžný přehled rostlinných společenstev bývalého VVP Ralsko s poznámkami k vegetaci; V. Zavadil – M. Honců: Listonoh letní – *Triops cancriformis cancriformis* Linné 1758 – a žabronožka letní – *Branchiopus Schaefferi* Fischer 1834 – (Anostraca et Notostraca: Branchiopoda: Crustacea) v bývalém VVP Ralsko: výsledky předběžného výzkumu; A. Kůrka: Arachnofauna VVP Ralsko (Pavouci – Araneida); M. Honců: Průzkum vážek (Odonata) na území bývalého VVP Ralsko; M. Honců: Rovnokřídli (Orthoptera) bývalého VVP Ralsko; M. Honců – P. Vonička: Střevlíkovití (Carabidae) bývalého VVP Ralsko; P. Vonička: Příspěvek k poznání koprofágních vrubounovitých (Coleoptera: Scarabaeidae) bývalého VVP Ralsko; M. Bouma: Entomologický průzkum Lepidopter bývalého VVP Ralsko; J. Vávra a kol.: Motýlí fauna přírodní rezervace „Hradčanské rybníky“ v bývalém vojenském újezdu Ralsko (Lepidoptera); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – Vodní obratlovci: Kruhoústí (Cyclostomata), ryby (Pisces, Osteichthyes); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – obojživelníci (Amphibia); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – plazi (Reptilia); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – ptáci (Aves); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – savci (Mammalia); J. Kuncová Zájmy ochrany přírody ve vojenském prostoru Ralsko a přilehlých území; K. Brotz: Fonolit na vrchu Ralsko a jeho ověření metodou radiestezie. Zprávy.

Bezděz 6/1997, 153 stran, 50 Kč

M. Sovadina: Ronovci a Žitava ve 13. a v první čtvrtině 14. století; J. Panáček – F. Gabriel: Kostel sv Kříže na českolipském předměstí; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku; J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století (2. část); J. Vondráček – M. Honců: Zvlášť chráněné ptačí druhy v avifauně

Lužických hor. Materiály: J. Barták – J. Macháček – J. Pacovský – J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (2. část); T. Andres: Tavení skla dřevem. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 7/1998, 246 stran, 70 Kč

M. Sovadina: Život zasvěcený historii; M. Sovadina: Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století; F. Gabriel – J. Panáček: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše; J. F. Firsov: Český historik Jaroslav Papoušek v Rusku a jeho neznámé dopisy z Butyrek N. F. Melnikové – Kedrové – Řivnáčové; L. Smejkal: Jak vznikl a vycházel Bezděz; J. Vondráček: Inventarizační zoologický průzkum NPP Peklo; M. Honců: Entomologický průzkum kopce Tlustec v Ralské pahorkatině; L. Beran: Vodní měkkýši Ploučnice; P. Míka: Brouci čeledi Latridiidae Českolipska a Lužických hor; M. Plánská: Orchidejové louky v Lužických horách. Materiály: V. Had: Sluneční dvůr v Jestřebí. Přehled vývoje v letech 1912–1959; Z. Rydygr: Konec druhé světové války na letišti v Hradčanech. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 8/1999, 349 stran, 90 Kč

J. Svoboda – V. Cílek – L. Jarošová: Mezolit na Českolipsku. Poznámky k současnému stavu výzkumu; J. Panáček: K dějinám špitálu v České Lípě; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II: Okres Děčín; M. Veselý: „Stříbrné doly“ u Jedlové; V. Čelko: Podíl spolku Excursions Club na vlastivědném bádání, vytvoření regionálních sbírek a muzeí; L. Smejkal: Lužické oddělení českého muzea v České Lípě; L. Smejkal: Legionářské oddělení českého muzea v České Lípě; J. Blažková: Společenstvo řezníků a uzenářů v České Lípě; P. Kühn: Povaha železných rud těžných v minulosti na Českolipsku; M. Honců: Zvířena CHKO Kokořínsko a Holanských rybníků; Z. Mrlíková: Etoekologické a sociobiologické vztahy v populaci sysla obecného (*Spermophilus citellus* L.) na lokalitě Mimoň – hřebčín v letech 1996 a 1997; L. Beran: Vodní měkkýši Svitávky; M. Plánská: Přírodní památka „Louka u Brodských“ v Dolní Chřibské; L. Smejkal – O. Sykáčková: Karel Löwe a Heinrich Wedrich – rekonstrukce dvou umělecko historických sbírek Okresního vlastivědného muzea v České Lípě; M. Sovadina: Obecní kroniky na okrese Česká Lípa do roku 1945. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 9/2000, 488 stran, 130 Kč

F. Gabriel – J. Panáček: Dějiny hrnčířství v České Lípě; J. Úlovec: Tvrz a zámek v Kuřívodech u Mimoně; P. Gajdošík: Blektové z Útěchovic. Příspěvek ke genealogii rytířského rodu; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část III: Shrnutí; M. Gelnar – M. Plekanec – J. Štika: Kde ležely Gläserdorfy?; M. Veselý: Důl „Anton Segen Gotes“ ve Světlinách u Dolního Podluží; P. Kühn: Mečový kámen u Kravař; M. Sovadina: Výroba automobilů Gatter v Zákupch; L. Smejkal: Desátý ročník Bezdězu 1947–1948; P. Kühn: Rudolf Korb a jeho „Boží

zahrada“; P. Brzák – O. Fabiánek – P. Havránek: Jeskyně na Milštejně; Z. Vitáček: Deset let sledování netopýřů a vrápenců na Českolipsku; M. Honců: Entomologický průzkum Luže v Lužických horách v roce 1998 a 1999; M. Benda: Ohrožená květina Kravařska po deseti letech; M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní rezervace (PR) Klíč; V. Vosálová: Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika; M. Plekanec: Míšeňská dolina. Drobnosti. Zprávy.

Bezděz 10/2001, 439 stran, 130 Kč

J. Šouša: Laudatio Bezdězu k dovršení první desítky; J. Svoboda: Paleolit Českolipska a přilehlých území severních Čech; V. Peša: Archeologie okolí Doks; J. Panáček – M. Panáček: Konrád Pflüger v České Lípě ?; M. Veselý: Hnědouhelné doly u Dolního Podluží; P. Havránek – J. Štika – M. Plekanec: Nové poznatky o dobývání a zpracování železných rud v Lužických horách; L. Smejkal: Síň umění v Českém muzeu pro kraj Českolipský; J. Blažková: Internační a sběrné středisko v České Lípě; J. Slabý: Dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí v letech 1945–1950; P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolí Ploučnice a rybníčků severně Mimoně; M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní památky Kytlice; F. Cvrk: XXII. strážní prapor a válečné deníky jeho jednotek (23. 9. – 11. 11. 1938); M. Plánská: Botanický průzkum mokřadu nad Hraničním rybníkem. Drobnosti. Zprávy.

Bezděz 11/2002, 351 stran, 164 Kč

J. Panáček: Založení České Lípy a městské právo; P. Gajdošík: Matrika židovského obyvatelstva ze Stráže pod Ralskem 1838–1898; J. Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice (I. část); M. Veselý: Pokusy o dobývání hnědého uhlí u Horní Police a Žandova; M. Sovadina: Iniciativa Zákup ve správní reformě v letech 1848–1850; L. Smejkal: Turistické oddělení Českého muzea pro kraj Českolipský; R. Mikuláš: Stopy po činnosti bezobratlých (ichnofosilie) v horninách křídového stáří na Českolipsku; P. Kühn: K předmětu ochrany v CHPV Dutý kámen u Cvikova; J. Klápště – K. Filip: Protahuje budníček větší východoevropský *Phylloscopus trochilus acredula* (Silviidae) přes naše území?; I. Solovka: Průzkum motýlů (*Lepidoptera*) v oblasti Jezové v bývalém VVP Ralsko, M. Honců: Tesařík alpský – *Rosalia alpina alpina* (Linnaeus, 1758), (*Coleoptera*, *Cerambycidae*) na Českolipsku; S. Kasík: Nové symboly měst a obcí okresu Česká Lípa v letech 1990–2000; M. Panáček: Krov kostela sv. Kříže v České Lípě; P. Havránek: Milíře v Horní Světlé. Drobnosti. Kronika.

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

Vladimír Peša:	
<i>Archeologické poznávání dějin Mimoně</i>	5
Miroslav Kolka:	
<i>Vývoj rybniční soustavy na bezděžském panství do roku 1554</i>	51
Petr Gajdošík:	
<i>Obchod se solí v České Lípě 1576 – 1617 a jeho význam pro městské finance</i>	77
Jaroslav Panáček:	
<i>Hrnčírská rodina Machsgut (Dobředělej) v České Lípě</i>	91
Jan N. Jiříšřtř:	
<i>Speculum Marianum Lippense. Mariánská úcta na řeskolipsku v 17. a 18. století</i>	101
Dagmar řimánková:	
<i>Vývoz sklářského zboží obchodní kompanií Janke z Nového Boru do řpanělska v letech 1766 – 1773</i>	119
Jan Schöttner:	
<i>Severořeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice (2. část.)</i>	141
Miroslav Veselý:	
<i>Historie dolování uhlí ve Varnsdorfu do roku 1892</i>	179
Ladislav Smejkal:	
<i>Památková agenda Josefa Maštálka v letech 1945-1950</i>	213
Jiří Vomáčka:	
<i>Portrét řeskolipského demokratického učitele Josefa Vodičky (1906 – 1992)</i>	239
Luboř Beran:	
<i>Vodní měkkýři manuřických rybníků</i>	251
Miroslav Honců – Karel Filip:	
<i>Vážky (Odonata) Obecního lesa u řeské Lípy</i>	259

Miroslav Honců – Ludvík Kašpar: <i>Krasci (Buprestidae) Českolipska</i>	279
Jaroslav Holuša: <i>Výsledky faunistického průzkumu sarančí (Ortoptera: Caelifera) a kobylek (Ortoptera: Ensifera) na území Chráněné krajinné oblasti Kokořínsko</i>	307
Marta Plánská: <i>Inventarizační průzkum navrhované přírodní památky (PP) přechodového rašeliniště Mařeničky</i>	335

MATERIÁLY

Vladislav Jindra – Vladimír Peša – Miluše Dobisíková: <i>Pozůstatky morového hřbitova na náměstí Míru v Novém Boru ...</i>	351
Jaroslava Jarolímková – Miloslav Sovadina: <i>Školní kroniky na okrese Česká Lípa</i>	367

DROBNOSTI

Michal Gelnar: <i>Nové poznatky o dvou zaniklých středověkých sklářských hutích</i>	393
Petr Gajdošík: <i>K privilegiu Rudolfa II. pro Českou Lípu z roku 1581</i>	401
Petr Havránek: <i>Nové pece u Milštejna</i>	405
Petr Kühn: <i>Skalní kaple v lesích mezi Borečkem a Brennou</i>	409
Petr Kühn: <i>„Samuelova jeskyně“, bývalá skalní postevna ve Sloupu</i>	417
Petr Kühn: <i>Staré hraniční kameny v polesí mezi Brennou a Mimoní</i>	427
Petr Havránek: <i>Atraktivní železovce</i>	433

DISKUSE

Miloslav Sovadina:

O hrozných nestvůrách 443

ZPRÁVY

Jaroslav Panáček:

*I. konference stavebně historického průzkumu
v Zahrádkách u České Lípy v roce 2002* 453

Ladislav Smejkal:

*Výstava Welt – Macht – Geist (Svět – Moc – Duch).
Habsburkové a Lužice 1526 – 1635* 459

KRONIKA

Josef Horák:

*Ohlédnutí za plodnou prací a životem
docenta PhDr. Jiřího Vomáčky, CSc.* 465

Seznam autorů 468

Pokyny pro úpravu příspěvků publikovaných ve sborníku Bezděz 469

BEZDĚZ 12

Obálku navrhl:

Vladimír Hofmann

Překlad německých resumé:

Mgr. Petra Sochová (historická část)

a RNDr. Petr Kühn CSc. (přírodovědná část),

překlad anglických resumé a abstraktů:

RNDr. Petr Kühn CSc., Mgr. Luboš Beran, Jaroslav Holuša,

překlad anglických abstraktů (historická část)

Petr Šimánek.

Redakční rada:

Martin Benda, Jana Blažková, Jaroslava Formanová, František Gabriel,

Michal Gelnar, Miroslav Honců, Petr Kühn, Jaroslav Panáček,

Ladislav Smejkal, Miloslav Sovadina, Zdeněk Vitáček.

Adresa redakce:

Státní okresní archiv Česká Lípa, Sřfelnice 3035, PSČ 470 05

Náklad:

500 výtisků

I. vydání

Česká Lípa 2003

Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa,
Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa

Příprava tiskových podkladů D. Houšková, Unicornis Praha

Tisk PBTisk Příbram

ISBN 80-86319-06-7

ISSN 1211 9172